Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 25

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědná ročenka 25

Semily – Turnov – Jičín 2012

Vydání publikace bylo spolufinancováno městem Jičín

Frontispis:
Josef Vítězslav Šimák, 1912. (Archiv AV ČR, fond J. V. Šimák I, inv. č. 3119.)

Zadní obálka:
Rukopisná mapa jičínského vikariátu z roku 1812.
SOkA Jičín, SbSD, sign. VI m8-291.

KATALOGIZACE V KNIZE – Národní knihovna ČR
Z Českého ráje a Podkrkonoší : vlastivědná ročenka. 25 – Semily :
Státní okresní archiv Semily = Turnov : Muzeum Českého ráje = Jičín :
Regionální muzeum a galerie, 2012 – 368 s.
ISBN 978-80-86254-26-5
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
● Český ráj (Česko) – vlastivěda
● Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
● sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2012*
© *Muzeum Českého ráje v Turnově 2012*
© *Regionální muzeum a galerie v Jičíně 2012*

ISBN 978-80-86254-26-5
ISSN 1211-975X

OBSAH

Články a studie

Přemysl Špráchal *Problematika genealogického zařazení několika Heníků z Valdštejna kolem roku 1400* 13
Petr Uličný *Proboštský a dvorský chrám sv. Jakuba v Jičíně a římská architektura kolem roku 1600* 43
Jiří Louda *Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Českobratrské církvi evangelické – I. část* 77
Jan Bílek *Příbuzenské vazby regionálních městských elit: rodiny Zvěřinova, Maštálkova, Seifertova a Rennerova* 121
Jiří Křížek *Architektura v Lomnici nad Popelkou od doby romantického historismu po funkcionalismus* 137

Materiály

Pavel Jákl – Radek Novák – Jan Prostředník *Historie pivovaru v Lomnici nad Popelkou ve světle archeologického výzkumu* 157
Pavel Jakubec *Zvony v Semilech* 197
Eva Chodějovská *Jičínský vikariát roku 1812. Nově nalezená církevně správní mapa* .. 221
Kristýna Matějková *Hrnčířská formička z Jičína Příspěvek k poznání hrnčířského řemesla* 239

Drobnosti

Hana Kábová *Historik J. V. Šimák a Johana Husáková, dcera semilského lékárníka* 251
Ivo Navrátil *Tragédie divizního generála Františka Bartoše* 260
Miroslav Cogan *K počátkům umělecké dráhy Václava Hanuše* 273

Kronika

Životní jubileum Novopačáka profesora Zdeňka Beneše (Hana Kábová) 283
Státní okresní archiv Semily (Ivo Navrátil) 284
Státní okresní archiv Jičín (Karel Chutný) 287
Regionální muzeum a galerie v Jičíně (Michal Babík) 293
Muzeum Českého ráje v Turnově (Vladimíra Jakouběová) 299
Krkonošská muzea – Krkonošské muzeum Vrchlabí, Krkonošské muzeum Jilemnice, Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou (Olga Hájková, Jan Luštinec, Andrea Bariaková a kol.) 303

Městské muzeum v Hořicích (Oldřiška Tomíčková) 312
Městské muzeum Lomnice n. Pop. (Jan Drahoňovský) 316
Městské muzeum Nová Paka (Robert R. Novotný) 319
Muzeum a Pojizerská galerie Semily (Jana Hájková) 324
Muzeum Podkrkonoší v Trutnově (Vlastimil Málek) 326
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí (Věra Babáková) 332
Městské muzeum v Železném Brodě (Petra Hejralová) 333
Pekařova společnost Českého ráje v Turnově (Jitka Petrušková) 336

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 343

INHALT

Beiträge und Studien

Přemysl Špráchal *Genealogische Zuordnung von einigen Dynastiemitgliedern Heník von Waldstein um 1400* 13
Petr Uličný *Propsteikirche des hl. Jakob in Jičín und römische Architektur um 1600* ... 43
Jiří Louda *Waltersdorfer Protestanten von der Zeit des Toleranzpatents bis zur Vereinigung in die EKBB* – I. 77
Jan Bílek *Verwandschaftsbündnisse der regionalen Stadteliten: Familien Zvěřina, Maštálka, Seifert und Renner* 121
Jiří Křížek *Architektur in Lomnice nad Popelkou von der Zeit des romantischen Historismus bis zum Funktionalismus* 137

Materialien

Pavel Jákl – Radek Novák – Jan Prostředník *Geschichte der Bierbrauerei in Lomnice nad Popelkou aus der Sicht archäologischer Ausgrabungen* 157
Pavel Jakubec *Glocken in Semily* 197
Eva Chodějovská Das *Jičíner Vikariat 1812. Neu vorgefundene kirchliche Verwaltungskarte* 221
Kristýna Matějková *Kleine Töpferform aus Jičín. Beitrag zur Erkenntnis des Töpferhandwerks* 239

Kurzbeiträge

Hana Kábová *Der Historiker Josef Vítězslav Šimák und die Tochter des Semiler Apothekers Johana Husáková* 251
Ivo Navrátil *Tragödie des Divisionsgenerals František Bartoš* 260
Miroslav Cogan *Zu den Anfängen der künstlerischen Laufbahn von Václav Hanuš* ... 273

Chronik

Lebensjubiläum von Professor Zdeněk Beneš von Nová Paka (Neupaka) (Hana Kábová) 283
Státní okresní archiv Semily (Ivo Navrátil) 284
Státní okresní archiv Jičín (Karel Chutný) 287
Regionální muzeum a galerie v Jičíně (Michal Babík) 293
Muzeum Českého ráje v Turnově (Vladimíra Jakouběová) 299

Krkonošská muzea – Krkonošské muzeum Vrchlabí, Krkonošské muzeum Jilemnice, Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou (Olga Hájková, Jan Luštinec, Andrea Bariaková a kol.) 303
Městské muzeum v Hořicích (Oldřiška Tomíčková) 312
Městské muzeum Lomnice n. Pop. (Jan Drahoňovský) 316
Městské muzeum Nová Paka (Robert R. Novotný) 319
Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech (Jana Hájková) 324
Muzeum Podkrkonoší v Trutnově (Vlastimil Málek) 326
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí (Věra Babáková) 332
Městské muzeum v Železném Brodě (Petra Hejralová) 333
Pekařova společnost Českého ráje v Turnově (Jitka Petrušková) 336

Literatur

Rezensionen und Berichte über Literatur 343

SPIS TREŚCI

Artykuły i studia

Přemysl Špráchal *Problem przyporządkowania genealogicznego kilku Heníków z Valdsztejna około 1400 r.* 13
Petr Uličný *Kapitulna i dworska świątynia p.w. św. Jakuba w Jiczynie a rzymska architektura z około 1600 r.* 43
Jiří Louda *Valterzyccy ewangelicy – od patentu tolerancyjnego do zjednoczenia w Kościele Ewangelickim Bratów Czeskich* – I. 77
Jan Bílek *Więzy rodzinne regionalnych elit miejskich, rodziny: Zvěřinów, Maštálków, Seifertów i Rennerów* 121
Jiří Křížek *Architektura w Lomnicy nad Popelkou – od romantycznego historyzmu po funkcjonalizm* 137

Materiały

Pavel Jákl – Radek Novák – Jan Prostředník *Dzieje browaru w Lomnicy nad Popelkou w świetle badań archeologicznych* 157
Pavel Jakubec *Dzwony w Semily* 197
Eva Chodějovská *Jiczyński wikariat apostolski w 1812 r. Odnaleziona kościelna mapa administracyjna* 221
Kristýna Matějková *Garncarska forma z Jiczyna. Przyczynek do poznania rzemiosła garncarskiego* 239

Przyczynki

Hana Kábová *Historyk J. V. Šimák i Johanna Husáková, córka semilskiego aptekarza* 251
Ivo Navrátil *Tragedia generała dywizji Františka Bartoša* 260
Miroslav Cogan *Początki kariery artystycznej Václava Hanuša* 273

Kronika

Jubileusz profesora Zdeňka Beneša z Nowej Paki (Hana Kábová) 283
Powiatowe Archiwum Państwowe w Semily (Ivo Navrátil) 284
Powiatowe Archiwum Państwowe w Jiczynie (Karel Chutný) 287
Muzeum Regionalne i Galeria w Jiczynie (Michal Babík) 293
Muzeum Czeskiego Raju w Turnovie (Vladimíra Jakouběová) 299

Muzea karkonoskie – Muzeum Karkonoskie we Vrchlabí, Muzeum Karkonoskie w Jilemnicach, Muzeum Zapomnianych Patriotów w Pasekach nad Jizerou (Olga Hájková, Jan Luštinec, Andrea Bariaková i zespół) 303
Muzeum Miejskie w Hořicach (Oldřiška Tomíčková) 312
Muzeum Miejskie w Lomnicy nad Popelkou (Jan Drahoňovský) 316
Muzeum Miejskie w Novej Pace (Robert R. Novotný) 319
Muzeum i Poizerska Galeria w Semily (Jana Hájková) 324
Muzeum Podkarkonoskie w Trutnovie (Vlastimil Málek) 326
Krajoznawcze Muzeum dla Vysokiego nad Jizerou i okolic (Věra Babáková) 332
Muzeum Miejskie w Železnym Brodzie (Petra Hejralová) 333
Towarzystwo Czeskiego Raju im. Josefa Pekaře w Turnovie (Jitka Petrušková) 336

Literatura

Recenzje i omówienia publikacji 343

ČLÁNKY A STUDIE

Valdštejnské erby na titulní stránce kapitoly v Paprockého Diadochu (1602).

Problematika genealogického zařazení několika Heníků z Valdštejna kolem roku 1400

Přemysl Špráchal

1. Úvodem k valdštejnské problematice

1.1. Úvod

Markvartický rod Valdštejnů má své kořeny v druhé polovině 13. století, ovšem určitější písemné zprávy se částečně dochovaly až ze čtvrtiny následujícího století, kde se vyskytuje pět příslušníků rodu.[1] Už tehdy je dána jejich specifická rodinná obliba křestních jmen (Zdeněk-Zdeslav, Heník, Hynek, Albrecht-Albert, Jan). Obecně jsou tito genealogicky považováni za sourozence, přestože jde pouze o pravděpodobnou hypotézu. Těch ale kupodivu i s přibývajícími písemnými prameny v průběhu dalších desetiletí přibývá.

Na konci 14. století je rod už rozšířen mimo vlastní rodové sídlo hradu Valdštejna (okr. Semily) a několik příslušníků se trvale nebo dlouhodobě přesunulo až na Moravu. Právě na sklonku 14. a počátkem následujícího století, tedy ve čtvrté až páté generaci, je z genealogického a historiografického hlediska valdštejnská rodopisná situace natolik nepřehledná, že namnoze ani není v možnostech historika některé souvislosti správně interpretovat. Lze namítnout, že existuje již několikero schematických a textových zpracování syntetického i historického charakteru valdštejnského descendentu, avšak ve všech lze nalézt ve větší či menší míře fakta, která z hlediska dnešního poznání již neobstojí.[2]

Dosud zde chybí komplexnější zpracování tohoto rodu a ještě dlouho bude docházet k polemice ohledně zařazení některých jeho členů, neboť tuto problematiku ani nelze postihnout beze zbytku jednou provždy. Jistým handicapem je dosud izolovaný pohled na valdštejnskou situaci v Čechách a zejména na Moravě. Zvláštní zřetel však bude nutno zaměřit na dobu kolem roku 1400, kdy se v Čechách a na Moravě vyskytuje větší množství příslušníků tohoto rodu s křestním jménem Heník, které se dále modifikuje nejrůznějšími ekvivalenty.

Ač nerad, přistoupil jsem pro zpřehlednění celého pojednání k desetinnému označování kapitol.

1.2. Problematika jednoho křestního jména

Oblíbené valdštejnské jméno Heník je zdrobnělinou jmenného tvaru Jindřich (*Henricus*). Stejně tak se užívalo i jako zdrobnělina křestního jména Jan (*Johannes – Heinz*).[3] V případě Valdštejnů se ale nejčastěji spíše setkáváme se zdrobnělinou Jindřicha. Vážnější variabilitou je taktéž hojně užívaná forma zdrobnění dnes samostatným jménem Hynek, která tehdy také zastupovala Jindřicha (Heinrich).[4] I když lze v některých případech poměrně spolehlivě sledovat ustálenou formu některého tvaru jména členů rodu, nelze se na to spolehnout za všech okolností.[5] Neposledním problémem, mimo torzovitost pramenného materiálu, je příbuzenská i sourozenecká jmenná duplicita, s kterou je nutno taktéž počítat a která je zde velmi častá.[6] Pro úplnost se sluší ještě dodat, že vlastivědná literatura do první republiky zhusta citovala Balbínovu pověst, kde se za zakladatele rodu zažitě považoval bájný *Jindřich Jan z Valdštýna*. Ovšem tato absolutní variabilita překročila hranici pověstí v případě hradu Rukštejna, kde syn Jindřicha z Valdštejna a Rukštejna († před 1436) – Jan z Valdštejna a Sádku, je na jiných místech nazýván také Jindřichem. Ale tato ambivalentnost naštěstí bývala spíše výjimkou, nežli pravidlem.

Zvláště kolem nadepsaného období je situace nejnepřehlednější a jakoby koncentrace těchto křestních jmen byla nejvyšší, což neúměrně zhoršuje orientaci. Tou dobou nalézáme přibližně dvě desítky stejnojmenných členů rodu s různými predikáty (z Bransud, z Kolštejna, z Přívlak, z Rukštejna, ze Sádku, ze Štěpanic, z Valdštejna, z Vysoké ad.), přičemž některé osobnosti lze různou měrou ztotožnit nebo blíže popsat.

Valdštejnové, potažmo štěpanická rodová větev, měli vždycky v nějakém smyslu bližší spojitost se sousedním markrabstvím, ale obecně větší fluktuace Valdštejnů na Moravě je pak patrná až v poslední čtvrtině 14. století, kdy v Čechách z jejich držení vyšlo rodové sídlo – hrad Valdštejn u Turnova, byť na něj nikterak vázáni nebyli. Někteří se na Moravě dokonce natrvalo usídlili (tzv. větev brtnická) nebo se zde pohybovali s dlouhodobějšími vazbami (Děteničtí a Štěpaničtí).

1.3. Valdštejnská situace v Čechách na konci 14. století

Příslušníci rodu Valdštejnů svého rodového predikátu neopouštěli, přestože ke svému jménu dosazovali i predikáty rezidentní, které někdy krátkodobě nahrazovaly rodový. Ovšem jiné to bylo s jejich rodovým sídlem, které z jejich držení definitivně vyšlo na počátku osmdesátých let 14. století.[7] V té době už nejspíš neplnilo plnohodnotnou funkci, neboť majitel Valdštejna – Jindřich, přebýval na Nístějce, vzdálenějším sídle v horách. Oba hrady prodal příbuzným a odešel do služeb markraběte Jošta, u jehož dvora se na velice významném postu uvádí po zbytek osmdesátých let.[8] Tím zde skončila působnost valdštejnské (turnovské) větve.

Ostatní Valdštejnové byli roztroušeni po malých nebo nevýznamných statcích. Jediná významnější centra panství se podařila vytvořit pouze valdštejnské rodové větvi ve Štěpanicích a částečně i v Lomnici nad Popelkou. Lomnická tvrz co do významu brzy předčila i hrad Hrubou Skálu. Zdejší panství nebylo příliš ekonomicky

příhodné a samotné sídlo nejspíš ani nesplňovalo kladené požadavky. Proto si bratři Jarek a Hynek († před 1367) z Valdštejna část hruboskalského příslušenství převedli k Lomnici a tam soustředili svůj zájem.[9] Panství lomnické se pak mnohem později stalo znovu centrem panství lomnické větve, s tím, že po celé 15. století bylo v držení jiných rodů.[10]

Své místo si udržely pouze Štěpanice (okr. Semily), rozsáhlé horské panství v Krkonoších, které se výborným hospodařením Valdštejnů neustále rozšiřovalo a zaujalo místo centra celého rodu. Potomstvo se pak nadále dělilo do několika významných větví a právě členové štěpanické větve v popisované době významně zasahovali i do moravských souvislostí.[11]

Ústředním centrem valdštejnského rodu na Moravě bychom mohli označovat hrady jižně od Jihlavy (Rukštejn, Sádek a Brtnice). Obecně se této brtnické větvi přičítá původ právě oddělením ze štěpanické, přičemž i štěpaničtí Valdštejnové s nimi měli velice blízké kontakty.

2. Příslušníci valdštejnského rodu v Čechách

2.1. Nejvyšší markraběcí číšník Jindřich Nístějka z Valdštejna

Této osobnosti byla, pro obsáhlost problematiky, účelově věnována samostatná studie,[12] proto se jí zde budeme zabývat už jen ve velice stručných rysech, přestože se jedná o příslušníka rodu, který dosáhl ve 14. století nejvyššího postavení ze všech Valdštejnů. Často ještě dnes je v setrvačnosti starší literatury popisována podle tzv. *Sedláčkovy teorie* ve spojitosti štěpanických genealogických souvislostí, přestože se jedná o někdejšího majitele hradů Nístějky a Valdštejna, který tato sídla někdy před rokem 1383 prodal Janovi z Ralska (Vartemberka). Na Moravě, ve službách markraběte Jošta, se vyskytuje v letech 1383–1389 a na straně jeho bratra markraběte Prokopa je doložen v letech 1399–1400. I když dosud neznáme příčinu tohoto rozchodu, stalo se tak v době Joštovy velké krize.[13] A právě tento příklon Jindřicha Nístějky k markraběti Prokopovi a tatáž podpora Hynka Rukštejnského je jedna z nemnoha věcí, které svádějí ke ztotožnění obou osob. Poměrně přesné vymezení života Jindřicha Nístějky označuje cenný doklad prohlášení odúmrti na jeho statky, který mj. stanovuje dobu jeho úmrtí k roku 1410.[14]

Oproti starším hypotézám, kladoucích Jindřicha Nístějku do držení severomoravského hradu Kolštejna, jej moderní práce, počínaje J. Pilnáčkem,[15] kladou do souvislosti s hradem Rukštejnem a ztotožňují jej se zakladatelem brtnické větve, *Hynkem z Rukštejna* († před 1409). S nadsázkou lze říci, že byl v minulosti každý těžce identifikovatelný Valdštejn s křestním jménem Hynek či Jindřich ztotožňován s Jindřichem Nístějkou.[16] Tedy všichni ti členové rodu, co drželi Rukštejn, Kolštejn, Návarov, Jilemnici, Vysokou a podobně. Ve skutečnosti je to mnohem složitější a všechny tyto teorie byly vyřčeny naslepo a někdy bez znalosti všech dostupných dat, z nichž se některé staly historiograficky opisovaným faktem.

Fiktivní vyobrazení Hynka Kolštejnského podle Jana Willenbergera (1593).

Pro přímé ztotožnění Jindřicha Nístějky s Hynkem Rukštejnským neexistuje jediný doklad a prakticky nic nenasvědčuje tomu, že by se jednalo o tutéž osobu. Jediným styčným bodem je osobnost markraběte Prokopa, jehož byli v pokročilejší době oba příznivci. Proto je zde zatím budeme uvádět jakožto nesouvisející osoby.

Jak již bylo výše vzpomenuto, Jindřich Nístějka se v dobových písemných pramenech psával ve všech možných tvarech. Pro lepší přehlednost je ovšem nutné dodržovat jakousi stabilitu polosyntetického pojmenování, neboť i v písemných pramenech často lze jakousi jmennou stálost vysledovat. Mnoho nepřesností a chaosu do genealogických nejasností zanášejí navíc ještě sami autoři. Křestní jméno Jindřich bylo v tomto případě vybráno, protože je dodržovaly i latinské písemnosti po celá sedmdesátá léta 14. století, později bylo v nejbližším okruhu markraběte Jošta přistoupeno k méně formálnějšímu, zdrobnělejšímu oslovování, které se v pozdější době opět vracelo k běžnějšímu tvaru, až se tento jmenný vývoj zarazil formálním oznámením úmrtí, kde je opět nazýván Jindřichem (*Henricus*). Existence protopříjmení u Valdštejnů není tak častá, jako třeba u některých jejich markvartických příbuzných, přestože lze z pramenů usoudit, že k nim docházelo mnohem častěji, než se do povědomí dnešních dní zachovalo, kde je příkladem právě Nístějka.[17]

Právě doklad královské odúmrti z roku 1410 mírně znesnadňuje spojit identifikaci tohoto Jindřicha s Hynkem Rukštejnským. Jak ze záznamu vyplývá, Jindřich zemřel roku 1410, kdežto smrt Hynkova se podle písemných pramenů udála před rokem 1409. Jak si ukážeme později, došlo k ní ještě dříve, nejspíše už kolem roku 1402, a osmileté zpoždění královské kanceláře v případě odúmrti pro tuto dobu není příliš reálné.

Navíc na majetek uvedený v tomto odúmrtním řízení se nevztahovalo žádné právo potomků Hynka Rukštejnského, byť jejich dědické majetky neležely daleko. Nároku se dožadovali pouze *cizí* lidé, resp. nikdo z valdštejnského rodu.

2.2. Heník z Vysoké – nezodpovězený Valdštejn

O Heníkovi z Vysoké (*Henyk de Wissoke*) máme v poslední čtvrtině 14. století (1382–1396) poměrně dost pramenů, přesto se jedná o těžko zařaditelného příslušníka rodu Valdštejnů, o němž koluje množství nejrůznějších teorií. Nejčastěji je ztotožňován s předešlým Jindřichem Nístějkou.[18] Svádí k tomu již samotný přídomek *z Vysoké*, který evokuje spojitost s městem Vysoké nad Jizerou, jež bývalo farním městečkem na nístějském panství a tudíž svého času i v držení Jindřicha Nístějky. Ovšem tato teorie je velice zjednodušená a vratká už jenom faktem, že v době působnosti Heníka z Vysoké valdštejnský rod prokazatelně neměl co do činění s nístějským panstvím, potažmo Vysokým nad Jizerou. Nehledě na to, že v samotném městě nikdy žádné šlechtické sídlo, ani nižšího významu, neexistovalo, jak se bez odůvodnění domníval amatérský badatel Zdeněk Fišera,[19] a rezidenčně správní funkci plnil vždy jen čtyři kilometry vzdálený hrad Nístějka. Během období středověku všichni majitelé Vysokého nad Jizerou sídlili výhradně na hradě Nístějce a pouze po tomto sídle doplňovali svůj predikát. Za tohoto stavu je proto nadále neudržitelné domnívat se, že by šlo o Vysoké nad Jizerou.

Jinou věcí je zápis jmen tří členů rodu na listině z roku 1375 u pronájmu vsí zderazského kláštera, kdy se Jindřich Nístějka z Valdštejna se Zdeňkem Dlouhým z Valdštejna zaručují za Alberta z Valdštejna.[20] V tomto případě se ještě jednalo o valdštejnské sousedy z panství nístějského, štěpanického a lomnického. O několik let později se roku 1382, zhruba v době odchodu Jindřicha Nístějky na Moravu se Zdeňkem Štěpanickým a Albertem Lomnickým, již vyskytuje *záhadný* Valdštejn Heník z Vysoké (*Henich de Wyssoke dictus de Waldstein*), který v Čechách setrvává i po odchodu Jindřicha Nístějky na Moravu.[21] Tehdy společně obhajovali práva na několik vesnic poblíž dnešní Malé Skály ve prospěch turnovského dominikánského kláštera, který Valdštejnové založili a vždycky hojně podporovali. Je pravděpodobné, že přímý spolumajitel Turnova, tedy Jindřich Nístějka z Valdštejna, byl v té době již na Moravě (oporu v písemných pramenech pro to máme už od následujícího roku), tak svědectví klášteru zajišťovali ostatní zde zbylí členové rodu z okolí.

V letech 1381–1384 se tento neznámý Heník vyskytuje ještě v souvislostech se štěpanickým farářem Benešem.[22] Autoři níže uvedené stati se domnívají, že jde buď o Jindřicha Nístějku nebo jeho syna. Ale domnívám se, že ani jedna z těchto možností není příliš reálná, neboť vycházeli z faktu, že Jindřich Nístějka trvale odešel na Moravu teprve na přelomu osmdesátých a devadesátých let, přestože prameny tento odchod posunují téměř o desetiletí nazpět.

Často se mu také, z nepříliš vhodně zařazeného kontextu, přisuzuje působení ve veřejných funkcích v Čechách ještě na počátku 15. století. Konkrétně u zemského soudu roku 1406, kdy se někteří historici mylně domnívali, že jde o Jindřicha Nístějku.[23] Tehdy se už několik let po svých nových hradech Nístějce a Valdštejnu psával dlouholetý člen zemského soudu Jindřich z Vartemberka (*Henricus de Niesstieyky et de Walsstein*).[24] To by samo o sobě nebylo nic výjimečného, nebýt toho, že toto nesprávné zhodnocení vedlo v minulosti také k nesprávným závěrům, kdy se

tato zpráva snažila zakomponovat do hypotéz ve smyslu pouze částečného odprodeje panství nebo štěpení funkcí na českém a moravském dvoru. Tyto spekulace také nakonec sloužily jako alibi k dosvědčení jeho setrvávání v Čechách a vedly tak ke snaze pojmenovat nezařazeného Heníka z Vysoké Jindřichem Nístějkou.

August Sedláček Heníka z Vysoké zmiňuje ještě k roku 1386.[25] V souvislosti se sporem, který vedl s Půtou z Turgova ohledně Vysoké a Lužan, je zmiňován především v letech 1394–1396.[26] Tyto události byly v minulosti taktéž připisovány Vysokému nad Jizerou,[27] přestože dávno patřilo někomu jinému a těžko by se tak za to soudil někdo jiný než dotčený vlastník. Ovšem Lužany se nacházejí na Jičínsku, kde byly současně i statky Půty Turgovského. Na dohled to byl Půtův hrad Bradlec a pouhé 4 km od Lužan vzdálená Radim, kterou z poloviny držel právě turgovský pán i s podacím právem ve vsi. Odpovědí na lokalizaci Heníkova sídla mohou být i některé podrobnosti ze samotného zápisu soudního sporu. Půtovi za rozhodčí ve sporu s Heníkem z Vysoké stáli Prokop z Hoříněvsi a Jan z Ples. Sídlo prvně jmenovaného se nachází na Hořicku, stejně jako tvrz Vysoká s dodnes částečně zachovalým vodním příkopem. Jan z Ples pocházel z dnešního Josefova u Jaroměře. Právě jedna z větví vladyků ze Sloupna se nazývala Plesové po tomto sídle a stejně tak Sloupenským svého času patřila i tvrz Vysoká, které jsou Lužany historicky i vzdáleností blíže než nesouvisející Vysoké nad Jizerou.[28]

Veskrze i některá literatura opouští od tvrdošíjného ztotožňování Heníka z Vysoké s Vysokým nad Jizerou a zařazuje jej do souvislostí kruhové vodní tvrze nedaleko Hořic.[29]

Tato fakta nijak výrazně nepřispívají ke genealogickému zařazení Heníka z Vysoké, i když je z několika dokladů více než patrná spojitost se štěpanickými Valdštejny. Ale pro další studium je nutné upustit od lichých teorií omezujících se pouze na Vysoké nad Jizerou a zvažovat i další možnosti.

Podobně slepou uličkou bylo Palackého přisouzení přídomku *z Vysoké* moravskému *Jindřichovi z Valdštejna odjinud ze Sádku*.[30] Zdeněk Fišera uvádí v kolektivním díle o českých tvrzích erb tohoto Heníka z Vysoké v podobě *dvou přeložených lopat* (zkřížených radliček).[31] Tento údaj nejspíš pramení z autorovy nepozornosti, neboť v případě zmiňovaného vyobrazení erbu[32] šlo o zcela jiného Hynka z Vysoké (*Heníka z Vysokého*),[33] který přivěsil pečeť k listině datované v Praze 23. 6. 1418.[34] Sedláček se o něm sice také nezúčastněně zmiňuje v kapitolce, tematicky věnované tvrzi Vysoké na Hořicku, ale podle havlíčkobrodské listiny s touto pečetí lze myslit i na jinou vodní tvrz stejného jména poblíž Havlíčkova Brodu.[35]

3. Další členové rodu na horním Pojizeří

Podobně nevyjasněná jako v případě předešlého Heníka z Vysoké je i situace na horním Pojizeří, kde se vyskytují méně movití členové rodu v držení statků kolem Roprachtic. Toto území, vklíněné mezi nístějské a sytovské panství, přes řeku sou-

sedící se štěpanickým, nejspíše plnilo funkci nouzového zajištění početného potomstva nebo vedlejších větví rodu. Ani zde není pochyb, že se jedná o rodovou souvislost se štěpanickou větví; není však jinak než nejistě hypoteticky odvozeno, komu toto potomstvo přičíst.

Nutno se však pozastavit i u nich, neboť se historiograficky prolínají v teoriích historiků, zmiňujících předešlé osobnosti rodu.

3.1. Jindřich z Návarova (*Henricus de Nawarow dictus Waldestein*) se s tímto přídomkem vyskytuje v jediném případě, když v červnu roku 1380 dosazoval ke kostelu v Bozkově nového plebána, Jana ze Štěpanic.[36] Zde není možné zodpovědně prohlásit, o kterého člena rodu se jedná, neboť jej vícekrát v souvislosti s tímto sídlem nezaznamenáváme. Problematické jsou již samotné počátky hradu Návarova (okres Jablonec nad Nisou), o nichž toho příliš nevíme a vzbuzují tak nejrůznější teorie.[37] Různých statí na toto téma byla napsána už celá řada, avšak větší samostatnou prací je pouze obsáhlejší dílo Viléma Vaníčka, jehož rodině na přelomu 19. století zámek s ruinami hradu patřil.[38] Odborně se zatím počátky hradu nikdo dosud příliš kvalitně nezabýval, a tak ve starší literatuře byly jeho počátky, až na výjimky,[39] často kladeny do souvislosti právě s tímto Jindřichem z Návarova a popis dějin většinou beze změn tradičně kopíroval Augusta Sedláčka.

Přímo se nabízí ztotožnění Jindřicha z Návarova s Jindřichem Nístějkou, jejichž panství spolu sousedila. Literatura k této vybízející se variantě obecně také nejčastěji sahala. Charakter návarovského panství byl však od běžného šlechtického statku odlišný a navíc tato dvě panství nikdy nebyla za existence obou sídel sloučena! Ke sloučení nístějského panství došlo až po násilném zániku hradu Nístějky někdy po roce 1460.[40] I když jistá spojitost u Jindřicha z Návarova a nístějského panství existuje v případě patronací v Bozkově a Zlaté Olešnici,[41] ani z té však zatím nelze vyvodit žádné konkrétnější závěry.

Jak dlouho zde Jindřich z Valdštejna působil a v jakém vztahu k Návarovu byl, také není zřejmé. Rozhodně však od té doby neměl co do činění ani s jednou ze zmíněných farních vsí a stejně tak ani se vzdálenějším zbožím návarovským. Blíže ani nelze vyvodit, kdy po něm hrad převzal někdo další. Tím byl pravděpodobně až královský maršálek Jan Čúch (Čouch) ze Zásady. Prvně jej máme doloženého k roku 1394 a to ve spojitosti s lánovskými konfirmacemi,[42] tehdy přináležejícími k Návarovu.

J. Pekař se podle desk dvorských zmiňuje o Jindřichově synovci Jarkovi, který k Návarovu taktéž držel nějaká práva.[43] Údajně však oba měli zemřít před rokem 1392, což by plynule navazovalo na držení hradu Janem Čúchem a případně i následným farním sporem roku 1397 o desátky návarovské. Je-li tato informace správně interpretována, pak by to znamenalo jisté změny především v tom, že Jindřich Návarovský na zdejším hradu působil nadále řadu let a nelze jej tedy ztotožňovat s Jindřichem Nístějkou, a ani podle domněnek jiné literatury s Hynkem Rukštejnským.

Pak je tedy opravdu nutno hledat odpověď ve štěpanické rodové linii. Tam by nepřímo mohlo směřovat i jmenování Jana ze Štěpanic bozkovskému kostelu právě Jindřichem z Návarova. Není vyloučeno, že právě tento plebán Jan byl jedním z nemanželských synů Zdeňka Dlouhého z Valdštejna, o kterém se J. V. Šimák zmiňuje, že se o něm nic neví, na rozdíl od Janova bratra Petra, kterému sjednal obročí ve Mříčné ještě před svěcením.[44]

3.2. Hynek z Jilemnice (*Hinco de Waldstein*) je de facto umělým pojmenováním zavedeným historiky, neboť ve 14. století se žádný z Valdštejnů s predikátem *z Jilemnice* nebo se sídlem *na Jilemnici* nepsal. Vedla k tomu snaha o zjednodušení orientace, avšak reálně tuto problematiku spíše ještě více komplikovala.

Je nutno si uvědomit, že tento Hynek sídlo v Jilemnici neměl. První zmínka o zdejší tvrzi pochází teprve z roku 1492, kdy se historicky poprvé od panství odtrhlo jeho hlavní městečko Jilemnice se širokým zázemím,[45] byť někteří bez doložení její existenci připouštějí již ve 14. století.[46]

Důvodem pro spojování tohoto Hynka z Valdštejna s Jilemnicí byla jeho spolupatronace u jilemnických konfirmací v letech 1361–1370.[47] Pro konstatování J. Kurky o Hynkově širší působnosti až do let 1377 nelze nalézt v konfirmačních knihách oporu.[48] Z těch je však patrno, že tento Hynek nebyl s bratrem Zdeňkem ze Štěpanic nedílný, jak by se mohlo zdát, ale předmětem sdílení byla do sedmdesátých let pouze Jilemnice, žádná jiná farní ves štěpanického panství! Můžeme se tedy domnívat, že se vlastnicky rozdělení bratři sice ještě dělili o nejbohatší farnost na panství, ale každý již sídlil jinde, neboť i podací právo ve Štěpanicích náleželo výhradně Zdeňkovi z Valdštejna, který se po nich psal.

Velice cenným konfirmačním záznamem je zmínka z roku 1370, kde se oba bratři naposledy vyskytují spolu a která jejich rodinnou vazbu ještě více konkretizuje a zároveň tak i genealogicky mírně znesnadňuje. Praví se zde totiž: *Sdenconis et Hinconis fratrum uterinorum de Stepanicz dictorum de Woldenstayn patronum*, tedy že bratři, ačli pocházeli ze Štěpanic, byli pouze společné matky. Otázkou ovšem je, byl-li onen rozdílný otec také rodu valdštejnského a nebo byl Hynek k erbu adoptován, neboť se také psal s valdštejnským predikátem. Osudy Hynka tzv. z Jilemnice v dalších letech nelze dostatečně popsat a všechny další úvahy jsou pak již spíše spekulativního rázu.

3.2.1. Hypotetické možnosti určení totožnosti

Možností, jak se k tomuto problému postavit, je hned několikero, mezi nimiž nelze vyloučit ani jeho úmrtí po roce 1370. Ale jestliže později zaznamenáváme několik nejrůznějších Hynků *bez přímé minulosti*, je vhodné i přes jistou časovou odmlku s tímto jilemnickým Hynkem alespoň hypoteticky počítat.

Zaprvé se nabízí identifikace se zmiňovaným Heníkem z Vysoké (1382–1396), v jehož prospěch by svědčila i pozdější spojitost se Štěpanicemi. A jestliže se jednalo

o *vykořeněného* člena rodu, který nepocházel z hlavní rodové linie, vysvětlovalo by to zároveň i jeho paralelní přidržování se vlastního predikátu *z Vysoké*.

Další možností je ztotožnění s Hynkem z Návarova (1380–1392), který se také odlišil predikátem, což kupř. u purkrabských úřadů nebylo ničím mimořádným, a dosadil do Bozkova kněze ze Štěpanic, ale ani v tomto případě pro to nic bližšího nesvědčí.

Totéž platí pro níže popsaného Hynka z Přívlak (1395), který je na samostatném sídle, avšak nejblíže Jilemnice. Právě tento Hynek z Přívlak se se Zdeňkem Štěpanickým hlásil o odúmrť v Sytové.

Pro identifikaci s Jindřichem Nístějkou (1360–1410) mluví především blízkost panství nístějského se štěpanickým a možná chronologická kontinuita před jeho odchodem na Moravu. Ani odlišnost Jindřichova otce však podle zjištěných okolností nevylučuje společnou matku a rozšiřuje tak možnost i na tohoto Jindřicha. Jistotu, s jakou genealogické souvislosti popisují autoři článku *Hrad Nístějka*,[49] nedovolují ani písemné prameny, ani výše dosavadních znalostí tohoto tématu.

Posledním možným z rodu[50] je pak Hynek z Rukštejna († před 1409), kterého s jilemnickým ztotožnil už Josef Pekař.[51]

3.3. Hynek z Přívlak (*Hinko de Roprechticz et de Prewlak*) se roku 1393 neúspěšně domáhal dědictví v Sytovém a Roprachticích po zemřelém Janu z Valdštejna, kde se odkazoval na bratrovu nedílnost (*fratrum indivisum*).[52] Roprachtice nedlouho poté (1395) patřily dalšímu Janovi z Valdštejna, nejspíše synovi, a později připadly k panství štěpanickému. Pekař zvažoval i tu možnost, že by tento Hynek byl týmž, co Hynek z Valdštejna u jilemnické konfirmace.[53] Byl-li oním bratrem z matčiny strany se Zdeňkem ze Štěpanic a naopak Zdeněk vlastním bratrem Janovým, pak by vývoj událostí po oné odúmrti byl pochopitelnější. Ovšem v pramenech Zdeněk žádného příbuzenského vztahu k dotčeným osobám nikde neuvádí, pouze se domníval, že i jemu náleží větší právo k těmto statkům než králi.

Na základě pramenů tedy zatím nemůžeme vyslovit žádné závazné stanovisko; z předešlého pouze plyne, že lze ze ztotožnění některých členů rodu vyjmout pouze Jindřicha z Návarova a Jindřicha Nístějku.

4. Příslušníci valdštejnského rodu na Moravě

V tehdejších *husitských Čechách* se podařilo některým nevýznamným rodům dosáhnout přelomového zvýšení prestiže, které mělo zásadní vliv na celý rod i do budoucna. Valdštejnové přímo mezi ně sice nepatřili, ale některé větve rodu se s jistým úpadkem výrazně potýkaly už během předešlé poloviny století, a tak jejich členové rodu hledali příležitosti k uplatnění na sousední Moravě. V menší míře lze jejich moravské pronikání zaznamenat už kolem poloviny 14. století,[54] kde měli příklad ve svých příbuzných – pánech z Vartemberka.

Nejvýznamnější ikonou poslední čtvrtiny 14. století se stal zmiňovaný, ale literaturou opomíjený Jindřich Nístějka (kap. 2.1), který se svého času pohyboval v nejužším okruhu markraběcích dvořanů. Výraznější aktivitu až expanzi valdštejnských jmen opět sledujeme ve větší míře až od počátku 15. století. Dnes už není pochyb, že přes dlouhodobost pobytu Valdštejnů na Moravě se jednalo o český rod na Moravě usedlý a nikoliv naopak, jak ještě koncem 16. století soudobý historik Paprocký nechával otázku rétoricky otevřenou: *A tak jestliže z Čech do Moravy, pakli z Moravy do Čech předek erbu toho se dostal, věděti se nemůže.*[55]

Éra husitství přinesla i Moravě valdštejnské osobnosti, kterým se podařilo prosadit, z nichž můžeme jmenovat hejtmany Haška a Beneše z Valdštejna, kteří podle literatury měli být strýci jiného proslulého husitského hejtmana Hynka Kolštejnského. Ale právě to je na tomto hejtmanu nejméně jisté.

4.1. Hynek z Rukštejna – zakladatel větve moravských Valdštejnů

Jak již bylo řečeno, Valdštejny v moravských dějinách nacházíme na různých místech – nejvýznamnější osobou rodu pro počátky ovšem zůstane až Hynek z Rukštejna.[56] Právě on se díky svému potomstvu stal zakladatelem rodové větve zvané *brtnická*. Jeho místo ve valdštejnské genealogické řadě není dosud přesvědčivě vysvětleno. Opět existuje několik rozdílných hypotéz. Nejčastěji býval ve starší literatuře ztotožňován s Jindřichem z Návarova (3.1).[57] Tuto verzi však bude třeba opustit, přidržíme-li se Pekařova zjištění, že tento návarovský pán zemřel již před rokem 1392.

Další rozšířená teorie ztotožňuje Hynka Rukštejnského s jilemnickým (3.2).[58] Proti této teorii nelze nic vážnějšího namítnout. Avšak nelze ani přehlédnout, že se Hynek zvaný z Jilemnice naposledy vyskytuje roku 1370 a znovu na Moravě až téměř po třiceti letech. Již tímto se tato teorie stává poměrně odvážnou, pokud se nepovede prokázat souvislost s Heníkem z Vysoké (kap. 2.2), který se právě v tomto chybějícím období (1381–1396) vyskytuje. Ale ani pro to dosud není žádného přesvědčivého dokladu. Nejlákavěji se jeví hypotéza, podle níž by oním Hynkem z Rukštejna měl být dokonce Jindřich Nístějka (kap. 2.1),[59] které dohromady spojuje pouze pozdější stranění markraběti Prokopovi a jeden případ tvaru křestního jména. Díky vynikajícímu pramenu, jakým byly olomoucko-brněnské půhonné knihy, dnes můžeme téměř bez pochybností rekonstruovat rodinu Hynka z Rukštejna a její osudy v dalších desítkách let. K letům předešlým však mlčí.

Dědicem rodového majetku se stal Hynkův prvorozený syn Jindřich, po jehož smrti se statků ujal jeho bratr Zdeněk, účastnící se aktivit bojových družin a posléze částečně Jindřichův syn. Třetí nejmladší z bratrů – Heník, byl nejspíše vyplacen z dědictví, takže jej nacházíme v nejrůznějších soudobých událostech mimo rodovou základnu, třikrát ženatého pod nejrůznějšími predikáty. Mimo těchto potomků známe ještě tři dcery Hynka Rukštejnského – Annu, provdanou za Jana ze Sovince,[60] Markétu řečenou též Margaretu (Machnu), provdanou za Zikmunda z Kři-

žanova,[61] který se na jistou dobu stal i opatrovníkem jeho potomků, a Barboru, manželku Jana z Pernštejna.[62] Manželkou Hynkovou podle opisu listiny datované roku 1436 na hradě Sádku byla Kateřina z Tepence.[63]

4.1.1. Otazníky kolem smrti předka brtnické větve

V současné době je podle pramenů datum jeho úmrtí obecně ustáleno k roku 1409, kdy se o něm v letech 1409–1414 opravdu hovoří již jako o *nebožtíku*.[64] Toto je další možností, která pomáhá identifikovat Hynka Rukštejnského s Nístějským, jejichž data úmrtí jsou si blízce podobná. J. V. Šimák ve svém spise přináší zajímavou zprávu o ještě časnějším úmrtí už roku 1402, kde uvádí, že Jindřich Nístějka toho roku zemřel, pohřben v Jihlavě u sv. Kříže. Nehledě na to, že tato zpráva bývá opomíjena, v minulosti i zpochybňována se snahou pozdější datace a konečně, že v podání Šimákově je smícháno více věcí najednou, musíme ji brát v potaz už jenom proto, že má reálný základ. Vychází z důležitého svědectví Bartoloměje Paprockého, který dokonce ve zmíněném klášteře nápis vytesaný do náhrobního kamene doslovně opsal![65]

Že by Jindřich Nístějka toho roku zemřel a odúmrť by na jeho zboží byla vyhlášena až po osmi letech, je velice nepravděpodobné. Avšak u Hynka Rukštejnského máme doklad úmrtí pouze nepřímo zprostředkován zmínkou, kde se roku 1409 o něm mluví už jako o zemřelém. I když i v tomto případě se jedná o hypotézu založenou na základě různě specifikovatelných indicií, není třeba se obávat vztáhnout toto upřesnění datace právě na Hynka z Rukštejna.[66]

Přesvědčivým dokladem správnosti tohoto tvrzení může být jeden ze sporů Hynkova syna Jindřicha, který byl roku 1420 pohnán před soud Kateřinou, provdanou Hechtovou z Rosic, za protiprávní zadržování tří kop grošů platu v Bransudech, a to po *osmnácte let*![67] To dostatečně výmluvně přivádí Jindřicha, nikoliv jeho otce, k odpovědnosti za vlastnictví, které držel osmnáct let, tedy od roku 1402. Tím se opět dostáváme k Paprockého náhrobnímu nápisu a osobě, jíž s pravděpodobností patřil.

W Nahoře pſaném Kláſſteře Swatého Kříže w Městě Gyhlawi / ti Páni z Waldſſteyna Pohřeby ſwé mýwali / ačkoliwo giž pro welikau Starožitnoſt a ſpuſſtěnj téhož Kláſſtera/znamenj toho málo ſe nachází / toliko geden Kámen weliký Mramorowý / na němž Erb Lew/ a tento Nápis wyteſán geſt:
Anno Domini 1402. obijt Generoſus Dominus, Dominꝰ Hinco de VValdſſteyn, orate pro eo.

Doslovný zápis o Paprockého objevu valdštejnského náhrobníku v Jihlavě na konci 16. století.

Jiným nepřímým dokladem správnosti posledních okamžiků života Hynka z Rukštejna je rovněž událost zavádějící nás do roku 1402, na který odkazuje jiný půhon, v němž Hynkův syn Jindřich žaluje roku 1414 svého švagra Zikmunda z Křižanova pro neoprávněné zadržování tisíce kop grošů, které měl od Jindřichova otce zapůjčeny pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka.[68] Samo o sobě to o smrti Hynka Rukštejnského neřekne zhola nic. Uvědomíme-li si však, o jak vysokou částku se jedná, pak šlo o velice významnou událost, která překračovala možnosti běžného šlechtice. Tisíc kop grošů pražských[69] půjčoval Hynek z Valdštejna o pár let dříve (1396) markraběti Prokopovi.[70] Arcibiskup Zbyněk nastoupil do úřadu roku 1403, ale jmenován byl už 29. listopadu 1402.[71] Právě to je důležitá okolnost, pravděpodobně kvůli níž si nastávající arcibiskup musel tak vysokou částku půjčit. Aby totiž mohl být k jmenování do takto vysoké funkce vůbec připuštěn, musel složit jistou poměrně vysokou kauci.[72] Jelikož však mezitím jeho věřitel zemřel, splatil částku poručníku jeho dědice, který byl do roku 1409 v opatrovnictví příbuzných, v tomto případě tedy jeho švagru Zikmundovi.

Tak jako lze usoudit, kdy pravděpodobně došlo k půjčce, nelze zatím vystopovat, kdy byla poručníkům splacena. Zatím je to však nejspíš pouze poslední událost před smrtí v souvislosti s Hynkem Rukštejnským. V souvislosti s jeho smrtí a datem 1402 se ještě příliš sugestivně nabízí událost z počátku téhož roku, kdy rukštejnští v čele se Zikmundem Křižanovským neúspěšně napadli město Jihlavu. Tento vojenský útok byl tak tvrdě odražen, že sedm útočníků za něj zaplatilo vlastním životem a dvakrát tolik jich padlo do zajetí.[73] Pro Jihlavu ta událost měla tak veliký ohlas, že si měšťané svůj úspěch přáli zvěčnit, jak o tom dodnes vypovídá malba v jihlavském minoritském kostele. Útočný přepad i s historií malby nejnověji obšírně zpracoval Zdeněk Měřínský.[74] Otázkou je, zda se mezi oběťmi nočního útoku nenacházel také Hynek z Rukštejna. Zatím je to ovšem jen hypotéza až příliš spekulativní.

4.2. Heník ze Štěpanic

Heník z Valdštejna (*Henik de Sczepanicz*, 1401–1418) se ponejvíce objevuje v souvislosti se štěpanickým panstvím,[75] po němž také ke svému jménu připojuje svůj predikát namísto rodového a stejně tak byl dlouhá léta znám i jako úředník v radě zemského soudu (1406–1413). Přestože jeho působnost byla poměrně přehledná a souvisí s Čechami, zařadili jsme jej účelově do souvislostí moravských Valdštejnů, kde jsou jeho aktivity již o něco méně čitelné a nezřídka i špatně zasazovány do kontextu tamních událostí.

Po smrti Hynka z Rukštejna (4.1) a zletilosti jeho potomků se rozebíhá celý řetěz soudních žalob a pří.[76] Ve dvou z nich roku 1409 figuruje i *p. Heník z Štěpánic odjinud z Walstajna*, jehož k soudu pohnala *Machna, manželka p. Sigmunda z Křižanova*, dcera rukštejnského pána. Nelíbilo se jí, že jí *pravú mocí do dnešního dne drží věno na Sadskovém zboží* a stejně tak i *Oneš Tluxa seděním na Rukstajně*, pověřený opět Heníkem ze Štěpanic.[77]

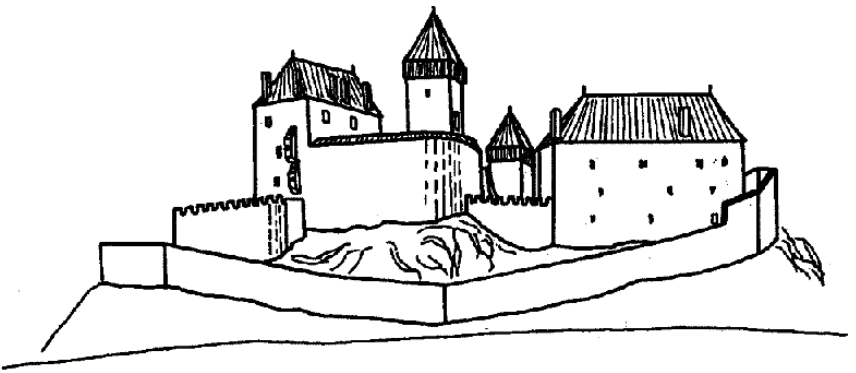

Rekonstrukce hradu Rukštejna (okr. Jihlava) pro dobu držení za Valdštejnů (podle M. Plačka).

Machna (Markéta) měla na těchto statcích (rukštejnském a sádeckém panství) zapsáno věno, kterým měla být po dosažení zletilosti vyplacena z dědictví. Heník byl pravděpodobně nejbližším z rodového příbuzenstva, který byl po Hynkově smrti uveden do poručnictví jeho potomků. Podobně v rodině působil i Hynkův zeť Zikmund z Křižanova, právně však toto břímě leželo i na přímém příbuzném. Pravděpodobně někdy kolem roku 1409 došlo k dosažení plnoletosti, a tak se o svá práva začínají upomínat nejen členové rukštejnské rodiny, ale i okolní sousedé z řad nižší šlechty.

Ostatně štěpaničtí Valdštejnové měli s Rukštejnem a potažmo i Moravou velice blízké pouto. Jednalo se o jednu z větví, oddělenou právě z tohoto prostředí, přestože zatím nelze tyto okolnosti blíže vypsat. Už samo opatrovnictví a další děje kolem Kolštejna v těsně předhusitském období mluví za mnohé. Jejich domnělé nároky však nebyly nijak přízemní a ve Štěpanicích přežívaly další desítky let.[78] Tehdy ale šlo o jihomoravské panství v Židlochovicích, kdy se po smrti Hynka z Valdštejna (†1482), synovce Hynka Rukštejnského, o jeho pozůstalostní dědictví hlásil jako *strýc nedílný jeho pan Ščepanovský*.[79] Ale to je již příběhem synovců Heníka ze Štěpanic – Hynka a Jindřicha z Valdštejna.

4.3. Heník z Bransud

V letech 1407–1409 se znovu po třech letech s *Heníkem z Valdštajna z Bransud* soudí pro tři kopy platu v Bransudech *Bolka z Dobročkovic*, vdova po Janu Seselovi.[80]

Bransudy, nynější Bransouze (okr. Třebíč), jsou od Rukštejna vzdušnou čarou vzdáleny pouhé čtyři kilometry. O sídle se toho příliš neví, protože stejnojmenná obec často bývala ve složitém držení několika majitelů. Samotný hrádek stával na ostrožně nedaleko centra, kde se z něj dodnes nacházejí příkopy a valy.[81]

O tom, že Valdštejnové na část Bransud měli právní nárok, vypovídá roku 1415 zápis věna do desk zemských Anně, manželce Jindřicha z Rukštejna, synu Hynkově (4.1).[82] V dalších letech pak trvaly spory o Bransudy i mezi Zdeňkem z Valdštejna a místními vladyky.[83]

Nejnověji Zdeněk Měřínský tohoto Heníka z Bransud ztotožnil s Hynkem Rukštejnským (4.1).[84] Pravděpodobně se nechal svést datovou chronologicitou těsně před první doslovnou písemnou zmínkou jeho úmrtí, protože ve svých starších pracích s M. Plačkem jeho smrt interpretoval přesněji.[85] Ostatní autoři se této *bransudsko-valdštejnské* epizodě spíše vyhýbali. Oproti tomu se Josef Pilnáček ve svém dnes již klasickém díle, i přes jiné nepřesnosti, na základě půhonných knih domníval, že jde o Heníka ze Štěpanic.[86] Co se písemných pramenů týče, v nich přímou odpověď nalézt nelze, přesto i na tuto otázku odpovídají.

Na jiném místě půhonů je písařem předešlý spor oznámen ve výčtu obsažených kauz pouze prostým zápisem: *Bolka relicta Scheselonis de Dobročkovic super Henikonem de Goldstein*.[87] To celou věc posunuje zcela jinam a umožňuje tak spojit osobnost Heníka z Bransud s Heníkem z Kolštejna, a jak bude vypsáno v následující kapitole, zároveň tedy identifikuje současně Heníka z Bransud totožně se Štěpanickým. Pro ztotožnění se Štěpanickým Heníkem vhodně slouží osobnost Vznaty z Melic.

4.4. Heník z Kolštejna

Otázka Heníka-Hynka z Kolštejna v široké vlastivědné literatuře po dlouhá léta oprávněně vzbuzovala zvědavost, ale s tím produkovala i množství nejrůznějších

Kostel Nejsvětější Trojice v Horních Štěpanicích před změnou zastřešení. Kostelík stál poblíž hradu a později sloužil jako mauzoleum některých příslušníků Valdštejnů (foto J. B. Fait).

Nejzachovalejší část opevnění tzv. Dolního hradu ve Štěpanicích (okr. Semily). Stav před novodobými opravami (foto J. B. Fait).

teorií. Dosud ani neexistovala shoda v pojmenování, zda jej nazývat Hynkem či Heníkem. To pramenilo v nejistotě, jestli se jedná o jednoho člena rodu Valdštejnů nebo rovnou o dva. Část autorů se domnívala, že jde o jedinou osobu, jiní byli přesvědčeni o Heníkovi z Kolštejna (1401–1409) a jeho synu Hynkovi († 1427). Problematické také bylo samotné jeho zařazení do valdštejnské genealogie. Často se spojovalo s osobou Jindřicha Nístějky (2.1),[88] který skutečně po prodeji hradů Valdštejna a Nístějky odešel na Moravu. Ostatní práce se do dalšího rozvádění detailů ani nepouštěly a spokojily se jen s pouhým konstatováním, že toto severomoravské sídlo[89] nabyli Valdštejnové někdy na konci 14. století.

Že se však jedná o Heníka ze Štěpanic, se vší pravděpodobností ukazují některé nepřímé souvislosti.

První zmínkou, dokládající rod Valdštejnů na hradě Kolštejně, je biskupský zápis Jana Mráze datovaný na hradě Melicích v den sv. Valentýna roku 1401. Listina je důležitá mimo historického hlediska také z genealogického, protože mj. uvádí biskupského mana Vznatu z Melic, který s povolením biskupa vstoupil se *ctnú paní Annú manželkú urozeného pana Heníka z Goldstejna se všěmi jejími dětmi na pravý stupek a spolek*, čímž jí zapsal svá manská práva, v případě kdyby jej Bůh neuchoval.[90] Tento zápis tak prozrazuje jméno Heníkovy manželky a ten fakt, že již v tu dobu několik dětí společně měli. Podle štěpanické posloupnosti víme s jistotou pouze o Janovi ze Štěpanic a Hynkovi ze Skal (Vranova) u Malé Skály na Turnovsku[91] a doložena je také dcera Marie, která zemřela předčasně jako nezletilá.[92] Otázkou ovšem je, měli-li je už v uvedeném roce.

Heníkova manželka Anna je podle Miroslava Marka rodem z Kunštátu.[93] Autor však některé členy odlišně rozlišuje a domnívám se, že neodůvodněně, resp. i přes nezvyklou důkladnost zpracování vychází pro dobu kolem poloviny 14. století z polemické konstrukce.

Heník z Kolštejna měl velice úzký vztah s biskupským manem Vznatou z Melic, který se zvláště v první dekádě 15. století jeví jako velice intenzivní. Právě tato okolnost nám dovoluje ztotožnit tohoto Heníka z Kolštejna s Heníkem Štěpanickým. Jmenovaný Vznata se dal ještě ve dvou zápisech olomouckých a brněnských desk zemských z roku 1407 oficiálně zapsat *na spolek* s Heníkem ze Štěpanic a svojí sestrou Kateřinou. Heníka zde nazývá svým švagrem jako *Henykonem de Waldstein alias de Sczepanowicz sororium suum*.[94]

Dále jej opět po většinu času již spatřujeme jen v českých dějích, kdy až do roku 1413 vystupuje v radě zemského soudu[95] a do roku 1418 je vidět ve správě štěpanického panství.[96]

4.4.1. Otazníky kolem popravčích zápisů

Ještě z těsně předhusitského období (1417–1419) o něm máme z obou panství dvě zprávy. Obě se týkají tzv. lapkovství té doby v souvislosti s činností Erharta (Heralta) Pušky z Kunštátu.[97] O něco později se podle monografie o pánech z Kunštátu stala Erhartova vdova Kateřina z Rabštejna manželkou jiného Heníka z Valdštejna (Židlochovického),[98] kterému Kolštejn svého času také na jistou dobu patřil.

Prvním záznamem byl výslech získaný právem útrpným roku 1417, v němž později popravený Pavel Jabléčko vyzrazuje rozsáhlou činnost Šumpetrovy (*Schönpeter*) lapkovské družiny, jíž byl také členem. Část jejich aktivit spadá i do podhorské pů-

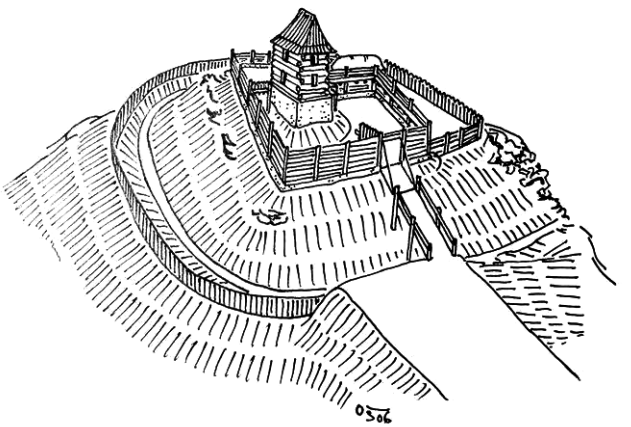

Rekonstrukce možné podoby tvrze v Bransouzích podle O. Štěpánka (okr. Třebíč).

Dodnes zachovalý příkop kolem někdejší tvrze Vysoké (okr. Jičín, foto P. Špráchal, 2007).

sobnosti Heníka z Valdštejna na Jilemnicku.[99] Z genealogického hlediska je však cenná zmínka o Heníkovi, jakožto starém pánu (*dominus Henyko antiqus*), který od nich koupil kradené kožešiny.[100]

Ve druhém záznamu, zaslaném roku 1419 Jindřichovi z Kravař a týkajícím se opět družiny Erharta Pušky z Kunštátu, se hovoří o Jindřichu Nosatém a kolštejnském patriarchovi: *Item Gindrzich a Rosatix, gyesto sedy w Czepanycz, tü take wyly. A mywa stav na Goldsteinye. Item Patriarcha z Goldsteina…item Dgywoczek panye Heynukow z Czeparziczenym zyaly. Tu stav magy ancz pod horami.*[101]

O dvou Henících (Hyncích) z Valdštejna na Kolštejně víme. Jedním z nich je zde zmiňovaný starý Heník ze Štěpanic, o němž se tu činí poslední zmínka a který nejspíše někdy poté zemřel, protože od roku 1425 se v různých souvislostech připomínají pouze již jeho synové Jan ze Štěpanic a Hynek ze Skal. Po něm byl na Kolštejně známý husitský hejtman Hynek z Kolštejna, popisovaný v následující kapitole.

Některá vlastivědná literatura Divůčka uváděného v popravčích knihách mylně pokládala za Heníkova poddaného ze štěpanického Žalého,[102] přičemž tato osada sloučená s Mrklovem, původně se třemi osedlými, se prvně připomíná teprve v urbáři ze 17. století. Jiným čtením výše uvedené věty se pak jedná o poddaného *páně Heníka ze Štěpanic*, kterého vzali s sebou (nebo zajali), a tohoto Heníka bychom mohli ztotožnit s nadznačeným *patriarchou z Kolštejna*.[103] Prvně jmenovaný *Jindřich Nosatý* je tak trochu záhadou. Mohl by to být buď Hynek Kolštejnský nebo Hynek Vranovský – synové Heníka ze Štěpanic. Jestliže se však uvádí, že Jindřich Nosatý sídlil ve Štěpanicích a měl *stav*[104] na Kolštejně, spíše by to odpovídalo osobě pozdějšího husitského hejtmana než přísného katolíka Hynka ze Skal (Vranova u Malé Skály), který později neměl co do činění ani se Štěpanicemi, ani s Kolštejnem.[105] Paprockého citace kronikáře Hájka, zmiňujícího *pana Hynka Kolßßteynßkého z Waldßßteyna a na Wranowě,* souvisí pouze se záměnou jmenovců, kde už Paprocký další text sám podrobuje kritice.[106] Naopak zas později už není žádný vztah mezi Štěpanicemi a Kolštejnem. Stejně tak ze zapsaného výslechu vyplývá,

Zbytek nejzachovalejší části paláce hradu Návarova (okr. Jablonec n. N., foto P. Špráchal, 2009).

že Jindřichovi byly bližší Štěpanice a *staršinovi rodu* Heníkovi spíše Kolštejn, přičemž písemné zmínky svědčí spíše o opaku, neboť v druhé dekádě 15. století je o Heníkovi slyšet pouze v českých dějích. Tento Heník se také s pravidelností nazýval pouze *Heníkem ze Štěpanic*.[107]

V každém případě se však jedná o pouhou hypotézu, a proto je na místě historická zdrženlivost před odvážnými soudy. Podobně není v pramenech doslovně doložena rodinná vazba ani kolem Heníka ze Štěpanic a vše se kromě dcery Marie odvozuje pouze s pravděpodobností, tradičně od posloupnosti v držení panství.

4.5. Husitský hejtman Hynek z Kolštejna

Osobnost Hynka Kolštejnského[108] z Valdštejna (*Hynko de Kolssteyn*) je dlouhodobě hodnocena povrchním způsobem, který tak přežívá až do současnosti. Neprávem je na něj nahlíženo jako na věrolomného žoldnéře, který stranil tomu, z koho měl největší prospěch.[109] Hynkovo hodnocení a biografie však není cílem tohoto článku, proto se zde omezíme pouze na otázky spjaté s genealogií.

Svého času se zažila teorie, podle níž Jindřich Nístějka prodal hrad Nístějku a odešel na Moravu, kde získal hrad Kolštejn.[110] Šlo pouze o hypotézu, v současné

době již z několika důvodů neudržitelnou, jak dokládají i předešlé stránky. Zavádějící je také ztotožňování majitelů Kolštejna a Rukštejna.

Daleko větším problémem, s nímž se historická literatura po celou dobu potýkala, byla otázka, zda šlo o jediného Hynka z Kolštejna († 1427),[111] nebo o Heníka z Kolštejna (1401–1409) a jeho syna, pozdějšího husitského hejtmana, jak se domnívali starší autoři spolu s A. Sedláčkem a J. V. Šimákem. Na první otázku a její neudržitelnost dostaneme odpověď v podobě osoby Heníka ze Štěpanic (4.2), který je už před husitskými válkami uváděn coby *starý pán*, tedy těžko myslitelný jako aktivní válečník v příštích bojích. Sám většinou rodovou příslušnost ve jméně vypouštěl na úkor rezidentního predikátu, podle něhož byl všeobecně znám, kdežto o Hynkovi se s železnou pravidelností mluvilo pouze ve spojitosti s Kolštejnem, což samo o sobě už může nepřímo poukazovat na dvě odlišné osoby.

Jako zatím nepotvrzenou domněnku lze uvést, že Hynek Kolštejnský byl vrstevníkem Korybutovičovým – tedy, že se oba narodili někdy nedlouho před rokem 1400 – což by vysvětlovalo jak Kolštejnův idealistický zápal pro aktivní politicko-válečnou diplomacii, tak zároveň přátelskou blízkost obou osobností, kvůli které Kolštejn neváhal obětovat vše za cenu jakékoliv ztráty.

Nejistota, vzniklá v souvislosti těchto dvou osob, vzešla jednak z chybějících pramenů, na druhou stranu také z nedostatečného záběru studia, které se soustředilo pouze na úzký předmět zájmu, zpravidla toho kterého hradu. V případě větších panských rodů je pak zásadní i širší rešerše pramenů českých, stejně jako moravských. O Valdštejnech to platí o to více, protože ty vazby jsou zde markantní. Přesto však nutno uznat, že neexistuje jednoznačný doklad pro bližší identifikaci Hynka Kolštejnského a veškeré vývody jsou pouze hypotetické. K jeho činnosti existuje poměrně zajímavý soubor písemností, většinou se ale až na výjimky jedná o narativní obsah kronik, méně o výčet jmen na oficiálních listinách, z kterých nelze vyčíst žádnou vhodnou genealogickou informaci, pouze jeho politicko-vojenskou činnost v husitském období let 1420–1427.[112]

Zmíněné popravčí zápisy doslovně dokládají spojitost Kolštejna se Štěpanicemi, ale také dobré vztahy s hradem Rukštejnem, kde Heník ze Štěpanic působil několik let jako poručník potomků Hynka Rukštejnského. Svědčí o tom další z jihlavských zápisů, kde je roku 1417 ve výslechu Michálka z Koutů (*von Kütten*)[113] uveden *herr Heinrich vom Rüttenstein genant Waldstein*, jehož družina si po loupežném nájezdu do Zhořelce uschovala část kořisti právě na *Güldeynsteyně*.[114] Z těchto zpráv ovšem nelze vycházet pro další povahu politické orientace. Neznáme ani další vývoj vztahů mezi oběma sídly a dokonce ani úmrtí Jindřicha z Rukštejna, které je podle písemných zpráv zahrnuto do širokého období druhé etapy husitských válek mezi léta 1422 – 1436. Do též doby spadá i úmrtí Hynka Kolštejnského, které pro změnu známe na den přesně. S detailním popisem jeho zavraždění to líčí rukopisy soudobé kroniky.[115]

O co méně máme k dispozici pramenů k jeho rodinným vazbám, o to více tradičně existuje teorií v historicko-vlastivědné literatuře. Podobně se z posloupnosti

držitelů panství odvozuje i rodinný vztah Hynka Kolštejnského k Heníkovi (1401). Zde ovšem bude nutno, vzhledem k jeho synovi Hynkovi, sídlícímu na Vranově u Malé Skály, počítat s možností odlišné matky.

4.6. Jindřich z Rukštejna a další valdštejnské otazníky po roce 1400

Jak dosvědčují dobové půhony, můžeme zcela s určitostí označit Jindřicha z Valdštejna – rukštejnského dědice, za syna Hynkova († 1402). Rozsah části jeho zděděného majetku nejlépe vykresluje zápis desk zemských v případě věnného jištění pro jeho manželku Annu z Pernštejna.[116] O jeho činnosti v rozmezí let 1409–1422 máme dostatečné zprávy z pramenů i zpracování odbornou literaturou.[117] Největším otazníkem této osobnosti i nadále zůstává bližší konkretizace jeho úmrtí, která je skryta v absenci písemných pramenů za husitských válek.

Ve stínu rukštejnského Jindřicha čeká na zodpovězení nedostatečná a často i zavádějící interpretace Jindřicha z Valdštejna se sídlem na nepříliš vzdáleném moravském hradu Sádku (okr. Třebíč). Dosud se tím nikdo seriózně nezaobíral, přestože se v posledních letech tímto hradem po stavebně-historické stránce zabývali především Miroslav Plaček a Radim Vrla.

Pohled na jižní část opěrných pilířů paláce na hradě Nístějce (okr. Semily, foto P. Špráchal, 2004).

Jak je ale z poměrně obsáhlé vlastivědné a historické literatury dvacátého století vidět, byl vždy Rukštejn zpracováván izolovaně od dosud opomíjeného Sádku, což lze připustit v případě stavebně historického rozboru, ale nikoliv genealogického a historického studia. Další mezeru v nedostatečně zpracované historii Sádku pozvolna zaplňuje i Petr Obšusta, opět za přispění Miroslava Plačka.[118] Ale i zde se ve valdštejnské genealogii projevuje slabá stránka zpracování, kde se autor, i přes bohatý historický popis, ve valdštejnském rodě očividně ztrácí a data spíše skládá bez ladu a skladu napříč jednotlivými osobnostmi.[119] Podobně se v této otázce ztrácel i František Dvorský, z kterého částečně čerpal.[120] Pouze tento úzce vymezený záběr souvislostí Valdštejnů s hrady Sádkem a Rukštejnem však vyžaduje vlastní zpracování, což nebylo v možnostech článku komplexně zaměřeného na celý hrad.

Přesto lze do budoucna očekávat nutnost dalšího kvalitnějšího historického zpracování a nejspíš i přepracování stávajícího pohledu v závislosti na souvisejícím hradě Rukštejně.

Tematicky se poněkud vzdalující je pak už neméně významná osobnost Heníka z Valdštejna na Židlochovicích (1437–1459) a jeho syna Hynka († před 1482). Třikrát ženatý[121] Heník Židlochovický je poměrně čitelnou postavou dějin, díky relativně velkému množství zpráv majetkového a genealogického charakteru.

Přesto se lze nezřídka setkat s chybnými historickými interpretacemi, z nichž uveďme, že tento nejmladší syn Hynka Rukštejnského († 1402), zdědivší po Hynku Kolštejnském hrad Kolštejn, bývá překvapivě často mylně považován dokonce za jeho syna.[122] K tomu byli autoři svedeni tím, že se již jednalo o dobu po formálním skončení husitských válek a Heník se této době uměl obdivuhodně přizpůsobit, takže se mu v nedlouhé době do rukou dostalo množství nejrůznějších držav a jednou z nich byl i po příbuzném *osiřelý* hrad Kolštejn, po němž se psal na svatomartinském sněmu roku 1433.[123] Ale i dalšími svými nově nabytými sídly doplňoval svůj predikát.[124] Zde však není nutno hledat větších náprav opisovaných omylů.

Shrnutí

Valdštejnové náleželi k té šlechtě, která byla doma nejen v Českém království, ale i na území Markrabství moravského. V průběhu dějin se výrazněji profilovalo několik osobností rodu, mezi nimiž zvláště na přelomu 14. a 15. století zaznamenáváme několik valdštejnských příslušníků, kteří mají svým způsobem vazby nejen na Moravě, ale i v Čechách, a navíc do genealogické problematiky významně vstupuje jejich oblíbené jméno Jindřich, které svou četností a modifikací na Heníky a Hynky v některých případech znemožňuje určení, o kterého člena rodu se jedná.

Vysokého postavení na moravském dvoře markraběte Jošta dosáhl Jindřich Nístějka z Valdštejna, který své majetky v Čechách postoupil svým příbuzným a po zbytek života se vyskytoval výhradně na Moravě. Donedávna tato osobnost nebyla po historické stránce komplexně zpracována, a tak její poznání začínalo i končilo

na hranicích obou zmíněných historických zemí Koruny české. Navíc byl v minulosti každý nejasně zařaditelný jmenovec téměř automaticky ztotožňován právě s ním. Z tohoto důvodu vznikla potřeba jakési základní genealogické analýzy a určitějšího pojmenování, které by alespoň částečně pomohlo definovat některé souvislosti, které v současné době lze určit, a do budoucna se v popisech vyhnout zbytečným dlouhotrvajícím omylům.

Jindřich Nístějka z Valdštejna se na Moravě natrvalo vyskytuje nejpozději od roku 1383, kdy je až do konce osmdesátých let znám ve funkci nejvyššího číšníka coby oblíbenec markraběte Jošta. Později z neznámých důvodů podporuje jeho bratra markraběte Prokopa a v té době se začíná souběžně vyskytovat další Prokopův přívrženec – Hynek z Valdštejna, který si programově buduje základy pro své nově vznikající dominium kolem hradu Rukštejna jižně od Jihlavy.

Tento Hynek Rukštejnský z Valdštejna za sebou zanechává perspektivní zajištěné panství a nezletilé potomstvo. O jeho úmrtí se dozvídáme teprve roku 1409, kdy někteří jeho potomci již dosáhli právní zletilosti a ujímají se svého dědictví, které do té doby bylo v opatrovnictví přidělených poručníků. Těmi byl Hynkův zeť Zikmund z Křižanova a vzhledem k Hynkovi blíže neurčený Heník ze Štěpanic.

Hynkův syn Jindřich byl v následujících letech nucen řešit ještě pohledávky po svém otci, o něž upomínali věřitelé z okolí. Podle jistých dokladů se jednalo o období několika let nazpět, za které nesl Jindřich z Rukštejna zodpovědnost, a to se v některých případech prokazatelně odkazovalo až k roku 1402, kdy také nejspíše došlo k úmrtí jeho otce Hynka. Dokladem by mohl být i tesaný nápis s Hynkovým jménem, datovaný do tohoto roku v jihlavském klášteře.

Nedlouho na to byla roku 1410 na některé statky severně od Jihlavy vyhlášena královská odúmrť po zemřevším Jindřichu Nístějce. Tyto nápadně podobné okolnosti vedly historiky ke ztotožnění Jindřicha Nístějky s Hynkem Rukštejnským a smysluplněji tak nahradili starší teorie o držení severomoravského hradu Kolštejna Jindřichem Nístějkou. Otázkou ovšem je, jednalo-li se skutečně o jednu a tutéž osobu, nebo o dva rozdílné jedince téhož šlechtického rodu.

V Čechách v poslední čtvrtině 14. století ještě zůstalo několik jmenovců valdštejnského rodu, s nimiž se historiografie v minulosti vypořádala nejrůznějšími způsoby, a tak některé teorie ve Valdštejnech na Návarově, Přívlakách, Jilemnici a Vysoké spatřovaly jednou Jindřicha Nístějku, jindy Hynka Rukštejnského. V některých případech šlo spíše o přání a v jiných by odpověď byla dosud stále ukvapená.

Mnohem určitějších závěrů se lze dobrat po stopách agilního Heníka ze Štěpanic (1401–1418), který se v zorném poli sice vyskytoval jen pár let, ale o to většího významu si vydobyl. Po Zdeňkovi Dlouhém z Valdštejna (1360–1398) převzal nejperspektivnější valdštejnské panství se sídlem ve Štěpanicích a několik let působil ve veřejných funkcích.

Po smrti svého příbuzného na moravském Rukštejně se stal spoluopatrovníkem jeho potomků a do jejich zletilosti se staral také o správu dědictví. Proto také na

Moravě po tu dobu přechodně přebýval a v moravských souvislostech byl znám i pod přídomky spravovaného majetku, jakým byla i část sousední državy v dnešních Bransouzích. Se svojí manželkou Annou byl spřízněn i s biskupským manem Vznatou z Melic, s nímž několikráte vstupovali do právně dědického aktu. Po vyvázání z rukštejnského poručnictví se nejspíše více zdržoval na opačném konci Moravy, kde byl v jeho držení ještě hrad Kolštejn, přestože nevíme, jakým způsobem se k němu dostal. Víme však, že i v napjaté těsně předhusitské době udržoval s příbuznými z Rukštejna výborné vztahy.

Jak si lze v pramenech povšimnout, pohyboval se štěpanický Heník po celý svůj veřejný život rovnoměrně na Moravě a v Čechách. Ale už v roce 1417 byl středověkým pohledem viděn jako *starý pán* a v písemných zmínkách se naposledy vyskytoval o rok později a nedlouho na to nejspíš i zemřel.

Na Kolštejně se po té uvádí Hynek Kolštejnský († 1427), v blížících se válkách proslulý jako husitský hejtman. Tehdy se vyskytují i další českomoravští hejtmani, bratři Beneš s Haškem z Valdštejna, u nichž je rodové zařazení také obtížné. Ti pak roku 1437 od Heníka Židlochovického, někdejšího svěřence Heníka Štěpanického, nakrátko drží hrad Kolštejn.

Za husitských válek se ještě vyskytují zmiňovaný Jindřich z Rukštejna († před 1436) a Jindřich ze Sádku, někdy považovaný za jeho syna. Ale tato epizoda už otevírá další prostor v jiném tématu, který přesahuje objem tohoto článku.

Poznámky

1 *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae,* sv. I, ed. Josef Emler, Praha 1870, s. 57, 61, č. 204.

2 Mezi současné nejkvalitnější historicko-genealogické popisy patří, kromě široké dosud platnosti zpracování dat Aug. Sedláčkem, práce prof. Měřínského a dr. Plačka, kteří se zabývali hradem Rukštejnem a Valdštejny té doby. Existuje i několik málo dalších zpracování, ale veskrze se týkajících Valdštejnů v pozdější době, kde samozřejmě dlouhodobě nejvíce zůstává v oblibě osobnost generalissima Albrechta Eusebia z Valdštejna.

3 Doslovným dokladem jsou provolací knihy desk dvorských, kde se uvádí *Johannes dictus Henicziek de Tuniechod*; Archiv český, sv. XXXVII/1, s. 138, č. 38.

4 Podobně jako roku 1437 u příbuzného z hradu Vranova u Malé Skály, který se v knihách půhonných doslovně nazýval *Henikonis (de Skal), kterýž jest prawil, …že jest Hynek řečený z Šorfšteina*; Archiv český, sv. IV, s. 542, č. 351.

5 Příkladem může být i Jindřich Nístějka z Valdštejna, u nějž se registrují všechny podoby jména (Jindřich, Hynek, Heník, Heníček; přehled všech tvarů in: ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Jindřich Nístějka z Valdštejna – podklady k historické osobnosti české šlechty,* Vlastivědné pracovní spisky sv. IV, Přerov 2002, s. 11).

6 Nezřídka je problémem odlišit otce od syna, strýce od synovce apod. Známe i dva bratrance téhož jména a nebo často dokonce dva bratry – Hynek a Heník z Valdštejna (1323), Hynek a Jindřich z Valdštejna (bratři kolem roku 1500 na Štěpanicích a Jilemnici), Jindřich a Heník z Valdštejna (bratři v první čtvrtině 15. století na Rukštejně), Hynek a Jindřich z Valdštejna (bratři na Brtnici koncem 16. století).

7 ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Sv. 1. Turnov 1903, s. 19.

8 ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Jindřich Nístějka z Valdštejna – oblíbenec markraběte Jošta.* In:

Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 22. Semily-Turnov 2009, s. 21–43.

[9] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Hrubá Skála, zámek jižně od Turnova*. Putujeme po hradech a zámcích, sv. 56, Dobrá 2007, s. 4–5.

[10] SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého V.* Praha 1887, s. 224–227.

[11] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Štěpanice, Zříceniny hradu u Jilemnice.* Putujeme po hradech a zámcích, sv. 45, Dobrá 2005; týž: *Štěpaničtí na Moravě*, Posel zpod Žalého 6/2003, s. 21–22; týž: *Valdštejnové v Olomouci,* Posel zpod Žalého 6/2003, s. 22–23.

[12] Viz pozn. 8.

[13] Srov. MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 241–242, 250 ad.

[14] *Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1395–1410*. Archiv český. Sv. XXXV. Ed. G. Friedrich. Praha 1935, s. 318–319, č. 52.

[15] PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*, 1926, s. 367. Návazně na něj jsou data rukštejnských Valdštejnů velice poctivě zpracována v pracích Z. Měřínského a M. Plačka.

[16] U tohoto Valdštejna se jeho někdejší sídlo – Nístějka, stalo i skutečným protopříjmením. Z variability křestních jmen jsme se však přiklonili k základnímu tvaru *Jindřich*, od Heníka bylo upuštěno z důvodu zaměnitelnosti s jinými Valdštejny.

[17] (1369 – Henrici de Waldenstayn dicti Nyestyeczka), *Liber Secundus Confirmationum* (dále jen LC), sv. II, Praha 1868, s. 8; (1400 – Nyestyeyka), *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae* (CDM), sv. XIII, s. 77, č. 59; (1410 – Henricus Nyestyeyka), AČ, XXXV, s. 318.

[18] SEDLÁČEK, August: heslo *z Valdštejna*. Ottův slovník naučný. Sv. XXVI. Praha 1907, s. 336; SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Sv. 10. Boleslavsko. Praha 1895, s. 299; ÚLOVEC, Jiří – FIŠERA, Zdeněk: *Hrad Nístějka.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 14. Semily-Turnov 2001, s. 37; atd.

[19] FIŠERA, Zdeněk: *Panská sídla na Semilsku*. Krkonoše, *2,* 1994, s. 22.

[20] Monumenta historica Boemiae. Sv. 1. Ed. G. Dobner. Praha 1764, s. 248–249.

[21] *První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394.* Archiv český. Sv. XXXI. Ed. G. Friedrich. Praha 1921, s. 40, č. 10; regest in: Archiv český. Sv. III. Ed. Fr. Palacký. Praha 1844, s. 467, č. 11.

[22] ÚLOVEC, J. – FIŠERA, Z: *Hrad Nístějka*, s. 37; PEKAŘ, Josef: *Rozrod pánů z Valdštejna ve věku XIV*. In: Od Ještěda k Troskám, *1,*1995, s. 7.

[23] ÚLOVEC, J. – FIŠERA, Z.: *Hrad Nístějka*, s. 38; ANDĚL, Rudolf a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách III*. Severní Čechy. Praha 1984, s. 345–346; ŘEHOŘEK, Ladislav: *Dějiny města Vysokého nad Jizerou (do r. 1850)*. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové, Ústav historických věd, 1998, s. 15, a mnoho dalších autorů.

[24] Reliquiae tabularum terrae. Sv. 2. Ed. J. Emler. Praha 1872, s. 23; Archiv český. Sv. 2. Ed. F. Palacký, Praha 1842, s. 364–365, č. 115.

[25] SEDLÁČEK, A.: *Hrady V,* s. 309.

[26] *První kniha půhonná z let 1383–1407. Desky dvorské Království českého.* Ed. G. Friedrich. Praha 1929, s. 57–59, č. 45–46.

[27] ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Čechy*. Sv. 12. Severní Čechy. Praha 1902, s. 186; ŘEHOŘEK, L.: *Dějiny města Vysokého n. J.,* s. 15; JAKL, Michal: *600 let od zloupení osady Vysocké*. Větrník, 11, 1994, s. 12–13; *Krajem zapadlých vlastenců*. Průvodce po Čechách, Moravě, Slezsku. Krkonoše-západ. Sv. 11, s. 26–28; SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický Království českého.* Praha 1909, s. 993.

[28] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Heník z Vysoké*. Podklady k historickým událostem ve spojitosti se šlechticem rodu Valdštejnského. Vlastivědné pracovní spisky. Sv. 2. Vysoké nad Jizerou 2001.

[29] SEDLÁČEK, A.: *Hrady*, s. 309; KŘÍŽEK, Pavel – ŘEZNÍK, Miloš: *Hrady, zámky a tvrze na Královéhradecku*. Historický průvodce. Hradec Králové 1992, s. 94.

[30] Archiv český. Sv. III. Ed. F. Palacký. Praha 1844, s. 625.

[31] Kol. aut.: *Encyklopedie českých tvrzí III*. Praha 2005, s. 1003.

[32] SEDLÁČEK, August: *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty*. Sv. 5.

Atlas pečetí. Ed. V. Růžek. Praha 2003, s. 134, tab. 8, č. 6.

[33] V tomto případě není příliš podstatný jmenný tvar sídla, neboť i tato tvrz byla výjimečně v 15. století nazvána hradem. Autentické znění predikátů pak bylo tvořeno především ženským rodem *z Vysoké (de Wissoka)*, ale v menší míře i maskulinem *de Wyssoke* neb *Vysoký*. Podle online *Katalogu pečetí* http://database.aipberoun.cz/pecete/ (20. 1. 2012) je opis gotické minuskuly *s.hinco.de.wysokeho*, avšak na překreslené pečeti Sedláčkově čteme *s.henyko.z.wyssokeho*, přičemž se jedná o tentýž předmět.

[34] SOkA Havlíčkův Brod, Archiv města Havlíčkův Brod, sign. L–II/140, inv. č. 121, č. zázn. v katalogu: 22751 (81/532), zpracovatel záznamu v Katalogu pečetí PhDr. Ladislav Macek.

[35] V. Růžek v Atlase erbů a pečetí, sv. I. s. 563, vlastníka pečeti lokalizuje do Vysoké u Příbramě. Pro úplnost nutno doplnit, že špatná lokace je tamtéž i v případě predikátu Nejedlých z Vysoké (sign. 166v).

[36] *Libri confirmationum* (LC), sv. III. Ed. J. Emler. Praha 1879, s. 126.

[37] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Navarov. Zřícenina hradu a zámek jižně od Tanvaldu*. Dobrá 2003. Zde i souhrn literatury.

[38] VANÍČEK, Vilém: *Navarov. Popis a dějiny statku pod Krkonošemi*. Nevyšlo tiskem, jedná se pouze o rukopis uložený v SOkA Jablonec n. N., SOkA Semily (mikrofilm).

[39] DOLENSKÝ, Jaroslav V.: *Hrad Navarov nad Kamenicí v Boleslavsku*. Památky archeologické, *11,* 1881, s. 629. Nověji i: BRESTOVANSKÝ, Petr – STARÁ, Marcela: *Hrad Návarov – výsledky archeologické sondáže v roce 1994.* In: Castellologica bohemica. Sv. 5. Praha 1996, s. 93–100.

[40] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *O zániku hradu Nístějky*. Posel zpod Žalého, *2,* 2001, s. 17.

[41] ŠPRÁCHAL, P.: *Jindřich Nístějka*, s. 27.

[42] LC, sv. V. Ed. F. A. Tingl. Praha 1865, 190.

[43] PEKAŘ, J.: *Rozrod pánů z Valdštejna*, s. 8; PEKAŘ, Josef: *Paměti o hradu Valdštejnu*. Zpráva o činnosti musejního komitétu a stavu musea Turnovského za léta 1890–1892. Turnov 1892, s. 19.

[44] ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Co lze říci o počátcích Jilemnice a Jilemnicka?* Krkonoše, *1*, 1937–1938, s. 66.

[45] DONTH, Franz – DONTH, Hans H.: *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert*. München 1974, s. 52; ŠIMEK, Tomáš a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. 6. Východní Čechy. Praha 1989, s. 185.

[46] SVOBODA, Ladislav in: *Encyklopedie českých tvrzí*. Sv. 3. Praha 2005, s. 262; LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice – historická zastavení*. Jilemnice 2000, s. 149.

[47] LC, sv. I/1. Ed. F. A. Tingl. Praha 1867, s. 145, LC, I/2, s. 106, LC, II, s. 32.

[48] KURKA, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. Místopis církevní do r. 1421*. Praha 1914, s. 484–485.

[49] ÚLOVEC, J. – FIŠERA, Z.: *Hrad Nístějka*, s. 37.

[50] Na Hynka z Valdštejna († po 1363) se sídlem na Hrubé Skále a Lomnici nelze myslet.

[51] PEKAŘ, Josef: *Žižka a jeho doba*. Sv. 4. Praha 1933, s. 102.

[52] AČ, XXXI, s. 79.

[53] PEKAŘ, J.: *Paměti o hradu Valdštejnu,* s. 18–19.

[54] Ovšem u Půty z Valdštejna (1355) šlo spíše o příbuzenské nežli existenční hledisko.

[55] PAPROCKÝ, Bartoloměj: *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*. O stavu panském. Knih prvních částka druhá. Kap. IV. Olomouc 1593, fol. LXXVII.

[56] Hrad *Rukštejn* (okr. Jihlava) se nachází jihovýchodně od Jihlavy. V současné literatuře začíná převládat jeho pojmenování novotvarem Rokštejn, dříve z vlasteneckých pohnutek byly snahy o dokonalejší počeštění na Rokštýn. Co se však týče tvaru jeho křestního jména, bude nejvhodnější právě *Hynek*, neboť tak byl podle soudobých půhonných záznamů veřejně znám.

[57] ŠIMÁK, J. V.: *Co lze říci,* s. 65–66; HORÁČEK, Jaromír: *Štěpanice – Nístějka – Navarov*, Krkonoše, *3,* 1970, s. 22, atd.

[58] SEDLÁČEK, A.: heslo *z Valdštejna*, s. 336; PEKAŘ, J.: *Žižka a jeho doba*, s. 102.

[59] PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 367 (zde je však nutno, i přes jeho pečlivost,

upozornit na obšírnou záměnu dat, podobně jako u Sedláčka v Ottově slovníku naučném). Nejnověji pak i s důkladnou rešerší pramenů: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Hrad Rokštejn.* Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006. Brtnice 2007. Zde i obsáhlá bibliografie, včetně jeho starších, stejně kvalitních prací.

60 *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové* (dále jen Půh.). Sv. III. Ed. V. Brandl. Brno 1878, s. 234–235, č. 1087.

61 Půh., II, s. 285, č. 1205.

62 Půh., III/1, s. 115, č. 580.

63 PAPROCKÝ, Bartoloměj: *Diadochos id est Successio etc.* O stavu panském, kn. II, kap. XI. Praha 1602, s. 229–230.

64 Půh., II, s. 168, č. 674; s. 285, č. 1206; s. 302, č. 1297.

65 *Anno Domini 1402. obijt Generoßus Dominus, Domin⁹ Hinco de Vvaldßßteyn, orate pro eo*. PAPROCKÝ, B.: *Zrcadlo slavného markrabství*, fol. LXXIX.

66 Srov. MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Hrad Rokštejn a jeho úloha*, s. 77, pozn. 13. Nejnověji s jistým váháním také MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Hrad Rokštejn – Dějiny, stavební vývoj,* s. 38.

67 Půh., III, s. 64, č. 268.

68 Půh., II, s. 302, č. 1297.

69 ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Stavovské listiny 1212–1847*. Brno 1965, s. 357, č. 1537.

70 U tohoto jsem se původně domníval, že šlo o Jindřicha Nístějku z Valdštejna (ŠPRÁCHAL, P.: *Jindřich Nístějka z Valdštejna*, s. 35, 33), kde jsem vycházel z toho, že byl dlužní úpis datován v Uherském Brodě, za nímž tomuto Jindřichovi patřily nějaké statky, a že právě tento Valdštejn byl svým postavením takto vysokou částku schopen markraběti půjčit. Ovšem tato věc obrací pozornost i k Hynkovi Rukštejnskému.

71 FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha 1934, s. 238.

72 Někdejší pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimě ještě za svého episkopátu v Olomouci (1351–1364) musel jako biskup zaplatit avignonské papežské kurii tzv. *servitium commune* ve výši 3500 zl. Biskupové takto vysoké finanční požadavky obyčejně spláceli i několik let, viz MEDEK, Václav: *Osudy moravské církve do konce 14. věku.* Praha 1971, s. 127.

73 MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk – PLAČEK, Miroslav: *Rokštejn – středověký hrad na Jihlavsku. Jeho dějiny, stavební vývoj a výsledky archeologického výzkumu 1981–1989*. Brno–Brtnice 1989, s. 10–11.

74 MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006.* Brtnice 2007, s. 33–37.

75 Štěpanice (okr. Semily). AMBROŽ, Jindřich: *Rozdělení panství Štěpanického*. Horské prameny, *3,* 1947–1948, s. 120–123; SEDLÁČEK, A.: *Hrady.* Sv. 5, s. 240; ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Štěpanice. Zříceniny hradu u Jilemnice.* Dobrá 2005.

76 Nejdůkladněji zpracováno v MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *Brtnice a její okolí od poloviny 13. století do válek husitských*. In: Dějiny Brtnice a připojených obcí. Brno 1988, s. 51–99; MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Hrad Rokštejn* (2007).

77 Půh., II, s. 181–182, č. 753, 754.

78 ŠPRÁCHAL, P.: *Štěpaničtí na Moravě*, s. 21.

79 Půh.,V, s. 68.

80 Půh., II, s. 113, č. 483; Půh., II, s. 173, č. 707. Též Jan Šešel z Dobročkovic. Nápadně to připomíná příjmení příslušníka vladyků Sele z Bransud, tedy *ze Selů*. Přesto se v pramenech nejedná o typické spojení místního jména s předložkou nebo zkomoleninu.

81 PLAČEK, Miroslav: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.* Praha 2001, s. 124–125.

82 *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466). Brünner Cuda.* Ed. J. Chytil, P. Chlumecký, K. Demuth, A. Wolfskron, Brün 1856, XI, s. 300, č. 188 (dále DZB).

83 Viz třetí svazek brněnských půhonů.

84 MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Hrad Rokštejn – Dějiny, stavební vývoj*, s. 38–39.

85 MĚŘÍNSKÝ, Z. – PLAČEK, M.: *Rokštejn – středověký hrad, s. 8–9.*

86 PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*, s. 367. Srov. ŠPRÁCHAL, P. – VOJKOVSKÝ, R.: *Kolštejn,* s. 13.

87 Půh., II, s. 148.

88 Zvláště J. V. Šimák a autoři jím inspirovaní.

89 Kolštejn, dnešní Branná (okr. Šumperk).

[90] *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae*. Sv. XV. Ed. B. Bretholz. Brno 1903, s. 355–356, č. 407.

[91] SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze* V, s. 240.

[92] Ve starém štěpanickém misálu je uvedena jako *Marusska*, s datem úmrtí roku 1417. ŠPRÁCHAL, P.: *Kam se ztratil tzv. Štěpanický missál?* Posel zpod Žalého 5/2003, s. 11.

[93] V Genealogy.euweb.cz/waldstein/waldstein3.html uvádí jeho manželku Anežku z Kunštátu.

[94] DZO, VII, s. 437, DZB, IX, s. 161.

[95] AČ, II, s. 378, RT, II, s. 97.

[96] LC, sv. VII. Ed. J. Emler. Praha 1886, s. 275.

[97] *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457*. In: Archiv český. Sv. XXXVIII. Ed. F. Hoffmann, Praha 2000, s. 123, 127.

[98] PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních prutů na cestě k trůnu*. Praha 2006, s. 411, 584.

[99] *Popravčí a psanecké zápisy*, s. 6–8, č. 4.

[100] *Popravčí a psanecké zápisy,* s. 8. Přestože se v textu uvádí vždy jen dominus Henyko nebo při vypálení mlýna taktéž (*Item crema-verunt molendinum domini Henykonis prope Gylempnicz*) a nikdy není uvedena bližší specifikace, autoři edice se domnívají, že se jedná o Heníka z Valdštejna. V té době mu štěpanické panství s městem Jilemnicí skutečně patřilo a oslovení *pán* (*dominus*) jistě označuje společenské postavení, čímž lze toto určení zatím přijmout za pravděpodobné.

[101] *Popravčí a psanecké zápisy*, s. 52, č. 35.

[102] AMBROŽ, J.: *Jilemnice*, s. 6; HORÁČEK, Jaromír: *Štěpanice – Nístějka – Navarov*, In: Krkonoše, *3,* 1970, s. 22.

[103] Patriarchu lze vyložit jako *praotce, prapředka, náčelníka rodu* nebo *stařešinu*. Srov. heslo *patriarcha*, in: Staročeský slovník, paběničský–pravý, Praha 1996, s. 95; viz též heslo *otec*, In: Staročeský slovník, obilé–ožžený, Praha 1984, s. 813.

[104] *Stav* lze ze staročeštiny vyložit na *stanoviště, příbytek* nebo také jako *zlodějský, lupičský úkryt*. (*Malý staročeský slovník*. Praha 1978.)

[105] SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze V,* s. 327–329; ŠPRÁCHAL, P.: *Vranov*. Zříceniny hradu, Pantheon a skalní hrádek Drábovna nad Malou Skálou. Dobrá 2003.

[106] PAPROCKÝ, B.: *Zrcadlo slavného markrabství*, fol. LXXIX.

[107] Viz PALACKÝ, F.: *Archiv český,* sv. II, 1842, zvl. s. 365–378, podobně ve Friedrichově Archivu českém, sv. XXXV, Emlerově Pozůstatcích desk zemských a jinde.

[108] Nazýval se podle svého severomoravského sídla, hradu Kolštejna, pod kterým býval obecně známější než pod rodovým predikátem (pův. Goldenstein, ve starší literatuře též Koldštejn, po roce 1945 i s městem přejmenován na Brannou).

[109] Naposledy např. BEČKOVÁ, Jana: *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945*. Historie starobylého českého rodu na třebíčském panství. Třebíč 2008, s. 58; SPURNÝ, František a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. II. Severní Morava. Praha 1983, s. 34.

[110] ŠIMÁK, J.V.: *Co lze říci*, s. 65; SEDLÁČEK, A.: *heslo z Valdštejna*, s. 336, a další autoři.

[111] HOSÁK, Ladislav: *Hrad Kolštejn (Branná) a jeho majitelé*. In: Severní Morava. Sv. 16. 1968, s. 13; KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Sv. 1. Praha 1996, s. 230, a další autoři. Souhrnnější výčet literatury ke Kolštejnu viz ŠPRÁCHAL, Přemysl – VOJKOVSKÝ, Rostislav: *Kolštejn. Zámek v Branné severně od Šumperka*. Dobrá 2004, s. 39.

[112] ŠPRÁCHAL, Přemysl: *Hynek Kolštejnský z Valdštejna. Stručný nástin historické osobnosti české šlechty a husitského vojevůdce*. Pracovní vlastivědné spisky. Sv. VIII. Vysoké nad Jizerou 2007, 20 s.

[113] Editor jihlavských zápisů nevylučuje ani Chyšku u Štok. Pravděpodobně se však jedná o Kouty u dnešních Bransouz.

[114] *Popravčí a psanecké zápisy*, s. 32–33, č. 19. Srov. MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Brtnice a její okolí*, s. 84.

[115] *Staré letopisy české*. Z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem. Prameny a texty k dějinám československým. Sv. 1. Red. O. Odložilík, F. Šimek, F. M. Bartoš. Praha 1937, s. 54. Též *Staré letopisy české*. Z rukopisu křižovnického. Ed. F. Šimek, M. Kaňák. Praha 1959, s. 91. Stručněji pak *Ze*

starých letopisů českých. Red. J. Porák, J. Kašpar. Praha 1980, s. 105–106.

[116] DZB, XI, s. 300, č. 188.

[117] Opět především práce Z. Měřínského.

[118] OBŠUSTA, Petr: *Historie hradu Ungersberg neboli Sádek na Třebíčsku*. Vlastivědný věstník moravský, *60,* 2008, č. 1.

[119] OBŠUSTA, P.: *Historie hradu Ungersberg*, s. 68–69.

[120] DVORSKÝ, František: *Sádek*. In: Vlastivěda moravská – Místopis Moravy. Třebický okres. Brno 1906, s. 375–376.

[121] I. Dorota (?), II. Kateřina Zajícová z Valdeka, III. Barbora z Reichenbachu. S poslední manželkou měl syna Hynka. Dorotu nazývá svou manželkou (Půh., III/1, s. 187, č. 800) ve sporu o Nosislav. Druhá jeho žena Kateřina z Valdeka však také byla dcerou Doroty z Židlochovic a Viléma z Valdeka (Půh., III/1, s. 304, č. 151) po nichž získal vodní tvrz v Židlochovicích. V kap. 4.1.1 je zmiňována ještě Kateřina z Rabštejna, kterou autoři ztotožňují s onou řeč. z Valdeka.

[122] HOSÁK, Ladislav: *Hrad Kolštejn (Branná) a jeho majitelé.* Severní Morava, *16,* 1968, s. 13; BŘEZINA, Jan: *Panství kolštejnské, léno koruny české*. Vlastivěda moravská. Šumperský, staroměstský, vizmberský okres. Brno 1932, s. 167; KUČA, Karel: *Branná*. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, sv. I, A–G. Praha 1996, s. 230.

[123] AČ, III, s. 416.

[124] ŠPRÁCHAL, P. – VOJKOVSKÝ, R.: *Kolštejn*, s. 18.

ŠPRÁCHAL, Přemysl: ***Genealogische Zuordnung von einigen Dynastiemitgliedern Heník von Waldstein um 1400***

Am Umbruch des 14. und 15. Jahrhunderts wurde in der Dynastie der Herren von Waldstein der Name Jindřich (Henricus) bevorzugt, der sich in viele Modifikationen und Hausnamen (Heník, Hynek) spaltete. In Quellen kommen einige gleichnamige Mitglieder vor, nicht immer mit unterscheidbarem Siedlungsprädikat. Diskussionen zur genealogischen Zuordnung der einzelnen Dynastiemitglieder werden seit Ende des 19. Jahrhunderts geführt. Deshalb versucht die jetzige Studie diese Familienmitglieder zu erfassen und das Thema der Überschrift mit Ausschließung überwundener Hypothesen auszuwerten.

Eine führende Persönlichkeit der Familie war Jindřich Nístějka von Waldstein, der einer der nächsten Personen bei dem mährischen Markgraf Jošt (Jobst, Jost, Jodokus) war. Zur seiner Identifizierung dienen genügend schriftliche Berichte, trotzdem wird dieses Dynastiemitglied oft verzerrt beschrieben und um seinen Ursprung bestehen mehrere Theorien. Mehr kompliziert erscheint Heník von Vysoká, bei dem im Gegenteil ihn anzunähern und einzuordnen am öftesten in der Literatur auch die Laienansichten zum Ausdruck kamen. Aus böhmischem Milieu wurde in der Vergangenheit der Einfluss von Jindřich von Návarov überschätzt.

Ein selbständiges Kapitel ist die Situation in Mähren, wo die Nachforschungen auf wesentlich besserem Niveau sind. Trotzdem bestehen auch hier einige Waldsteinmitglieder, die trotz Veränderungen bei den Siedlungsprädikaten identifiziert und beschrieben werden können. Der Begründer des mährischen (Pirnitzer) Familienzweiges der Waldstein ist Hynek Rukštejnský, den neuere Studien mit Jindřich Nístějka identifizieren und als eine einzige Person betrachten.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

PŘÍLOHA

Rozrod Valdštejnů kolem roku 1400

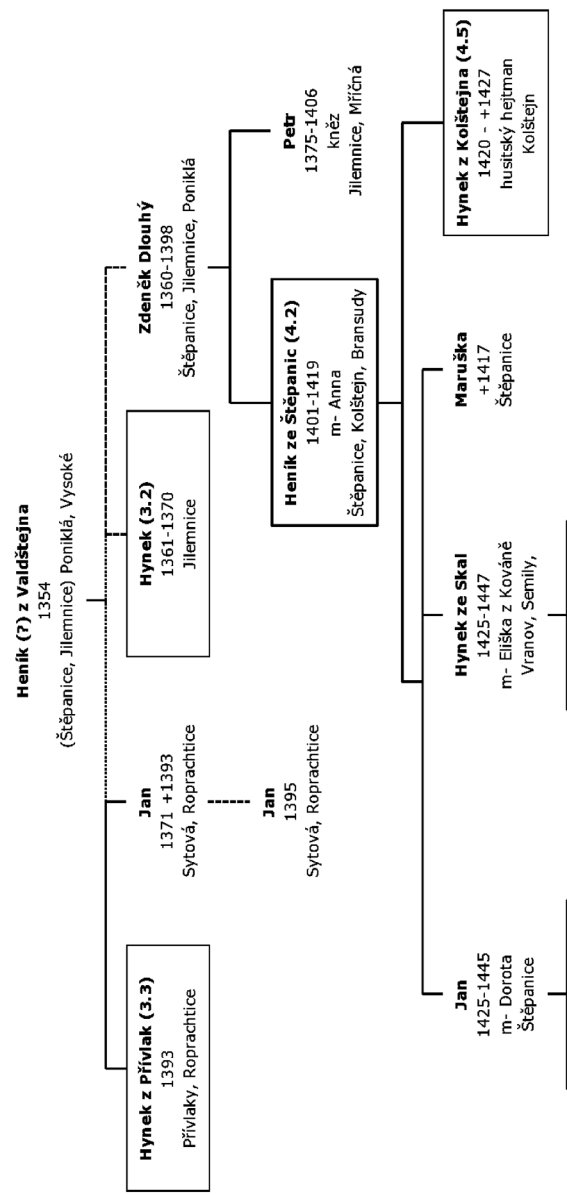

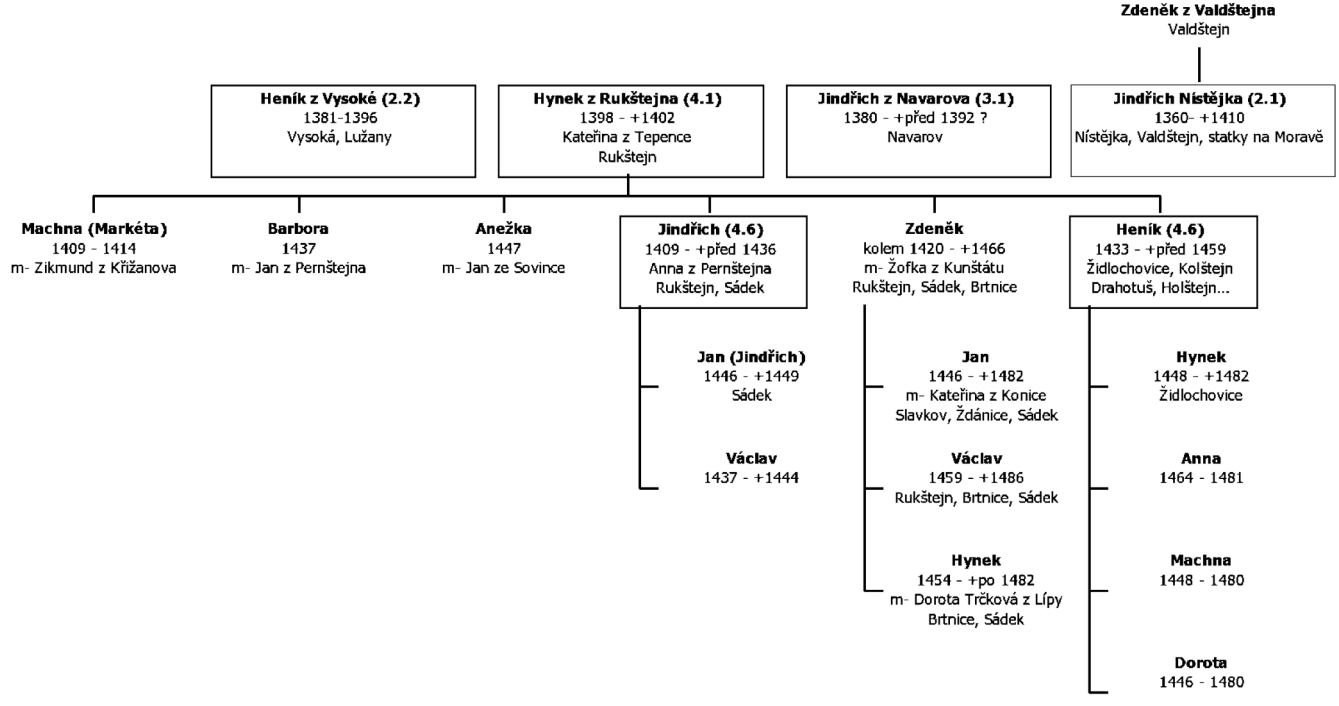
Zdeněk z Valdštejna
Valdštejn
Heník z Vysoké (2.2)
1381-1396
Vysoká, Lužany
Hynek z Rukštejna (4.1)
1398 - +1402
Kateřina z Tepence
Rukštejn
Jindřich z Navarova (3.1)
1380 - +před 1392 ?
Navarov
Jindřich Nístějka (2.1)
1360- +1410
Nístějka, Valdštejn, statky na Moravě
Machna (Markéta)
1409 - 1414
m- Zikmund z Křižanova
Barbora
1437
m- Jan z Pernštejna
Anežka
1447
m- Jan ze Sovince
Jindřich (4.6)
1409 - +před 1436
Anna z Pernštejna
Rukštejn, Sádek
Zdeněk
kolem 1420 - +1466
m- Žofka z Kunštátu
Rukštejn, Sádek, Brtnice
Heník (4.6)
1433 - +před 1459
Židlochovice, Kolštejn
Drahotuš, Holštejn...
Jan (Jindřich)
1446 - +1449
Sádek
Václav
1437 - +1444
Jan
1446 - +1482
m- Kateřina z Konice
Slavkov, Ždánice, Sádek
Václav
1459 - +1486
Rukštejn, Brtnice, Sádek
Hynek
1454 - +po 1482
m- Dorota Trčková z Lípy
Brtnice, Sádek
Hynek
1448 - +1482
Židlochovice
Anna
1464 - 1481
Machna
1448 - 1480
Dorota
1446 - 1480

Proboštský a dvorský chrám sv. Jakuba v Jičíně a římská architektura kolem roku 1600*)

Petr Uličný

V Jičíně na svém panství zahájil slovutný vévoda frýdlantský Albrecht z Valdštejna od základů stavbu kostela sv. Jakuba. Kdyby byl dokončil toto úctyhodné dílo, zastínilo by svým leskem mnoho jiných kostelů. Kéž svatý apoštol Jakub povzbudí našeho patrona, aby dovršil prvotní vnuknutí, s nímž bylo dílo zahájeno, a napomohl dokončit tento kostel, jenž působí nesmírně velkolepě.[1]

Těmito větami uzavírá Bohuslav Balbín kapitolu o slavných českých chrámech ve svých Miscellaneích, a dodnes mu je třeba dát zcela za pravdu. Kdyby byl chrám sv. Jakuba dokončen, pyšnilo by se Valdštejnovo vévodství a celá česká země pozoruhodnou stavbou, která by v něm neměla obdoby.

Neméně pozoruhodný než samotný chrám byla i cesta, která vedla k jeho výsledné podobě, čítající včetně realizované stavby celkem šest různých návrhů. Čtyři nerealizované varianty se dochovaly ve florentských Uffiziích, určené Petrem Fidlerem jako práce architekta Giovanni Pieroniho pro Valdštejnův Jičín.[2] První dvě představují podélný chrám s trojicí bočních kaplí, identifikovaný jako dispozice plánovaného biskupského chrámu (Jičín I a II) a další dvě centrální stavbu, blížící se již provedené podobě (Jičín III a IV).[3]

Plánovaná fundace biskupství v Jičíně, pro níž byla někdy v roce 1624 sepsána i zakládací listina, patřila k velkolepým plánům na přebudování města Jičína. Iniciátor této přestavby, plukovník císařské armády Albrecht z Valdštejna, ji začal koncipovat ještě před tím, než v září roku 1623 získal od císaře knížecí titul. O záměru založit biskupství se Valdštejn totiž zmiňuje již v dopise ze dne 7. června roku 1623.[4] Mělo být jistě součástí rozsáhlého rozšíření města a zbudování nové rezidence, které Valdštejn deklaroval v zakládací listině jezuitské koleje ze dne 16. října 1624.[5] Sbor zajišťující chod biskupství měl v plánovaném rozsahu čítat probošta, děkana, arcijáhna, scholastika, čtrnáct vikářů a deset kanovníků, kteří měli sídlit přímo při kostele. Než by byl tento nový chrám vystavěn, působil by biskup při stávajícím farním

chrámu sv. Jakuba. Na vybudování všech potřebných staveb hodlal Valdštejn ročně investovat 12 tisíc říšských tolarů.[6]

K uskutečnění fundace a založení biskupské katedrály nikdy nedošlo, a tak je otázka, jestli byly také někdy nakresleny její plány. Návrhy dispozice longitudinálního chrámu z prvních dvou florentských variant, identifikované jako biskupská katedrála, budou totiž spíše mnohem později nakreslenými variantami na vystavění nového farního chrámu.

Starobylý farní kostel sv. Jakuba, ležící v západní části města, daroval Valdštejn listinou datovanou dnem 27. prosince 1627 jezuitům.[7] To si následně vynutilo nejen přesun fary, ale i stavbu nového farního kostela, což je výslovně v této listině již zmíněno: *Zároveň darujeme a skutečně postupujeme onen farní kostel zasvěcený sv. apoštolu Jakubovi výše zmíněným otcům Tovaryšstva, protože si slibujeme, že prostřednictvím vznešeného a důstojného kardinála a arcibiskupa pražského pana Arnošta Vojtěcha z Harrachu, našeho příbuzného, jistě v brzké době získáme v té věci požadovaný souhlas Jeho Svatosti a pravomoc založit a zřídit na jiném místě farní kostel.*[8]

Bohuslav Balbín k tomu v kronice jičínské jezuitské koleje dodává, že Valdštejn *zamýšlel především úplně zbořit chrám sv. Jakuba, který působil temně, příliš starobyle a málo vzhledně, a to tak – jak jednou řekl rektoru Slaninovi – aby nezůstal kámen na kameni. Chtěl založit nový chrám zasvěcený našemu sv. otci Ignácovi a už získal díky nejvznešenějšímu knížeti kardinálu z Harrachu, svému příbuznému, svolení od římského papeže; začal tedy na jiném místě budovat nový a velmi vznosný kostel sv. apoštola Jakuba a tam přenesl také sídlo farnosti.*[9]

To, že první dva florentské plány měly představovat nový farní chrám, ukazuje zejména jejich prakticky identická velikost se starým, dodnes dochovaným kostelem sv. Jakuba (nyní sv. Ignáce). Potřebám a postavení faráře rovněž odpovídala i zamýšlená nenáročná stavba, přiložená k městské hradbě. Situaci na konci roku 1627 dále dokresluje most s chodbou z oratoře, vedoucí do východní přístavby vévodské rezidence, o které Valdštejn v roce 1624 ještě neuvažoval.[10]

Nebyl by to ale Valdštejn, aby nezačal svoje rozhodnutí ihned dále promýšlet. Koncept nedatované zakládací smlouvy proboštství, sepsaný někdy na začátku roku 1628, totiž odráží velký posun ve funkci plánovaného kostela a jeho pozici v rámci města. Duchovní společenství, které v ní Valdštejn ustanovuje, mělo podle jeho přání nejen podpořit křesťanskou obec, ale *pomoci vévodství a zvláště našemu jičínskému dvoru, a zajistit mu obezřele bdělého pastýře.* Vévoda se tedy rozhodl založit *od základů samostatný kostel zasvěcený sv. Jakubu Apoštolovi na místě příhodném pro nás a náš zámek a v jeho sousedství, který bude určen naší duši a duším našich dědiců.* Každý týden proto měly být slouženy dvě mše, jedna za živé fundátory, druhá za zemřelé. A čtyřikrát do roka měla být slavena jedna slavná mše za živého či zesnulého fundátora. Valdštejn pak doufal, že jím k tomu zřízený sbor, čítající vedle probošta čtyři kaplany a další pomocníky, bude schválen u apoštolské stolice. Probošt měl zastávat podobnou roli, jaká byla kdysi plánovaná pro biskupa:

měl *vizitovat kostely, děkany a faráře našeho vévodství, v náležitý čas pořádat synody, napravovat špatné zvyky, pokud proniknou mezi klérus našeho vévodství.*[11]

I když není publikované znění listiny datované (originál se nezachoval), lze její sepsání zasadit mezi leden 1628, kdy mohl Valdštejn poprvé použít titul *vévoda meklenburský, frýdlantský a zaháňský, hrabě Schwerinu a pán Rostocku a Stargardu*, uvedený v titulaci, a 26. únor 1628, kdy tuto listinu zasílá její autor, rektor jezuitské koleje P. Blažej Slanina Valdštejnovi k schválení.[12] V této krátké době, od darování starého kostela sv. Jakuba v prosinci 1627 do února 1628, tedy vykrystalizovala idea nového kostela do podoby dvorského chrámu, spravovaného proboštem, nadřazeným nad všechny farnosti vévodství.

Změnila se ale i další věc. Dne 26. ledna 1628 umírá Valdštejnův osvědčený architekt a stavitel Andrea Spezza.[13]

Markantní rozdíl mezi oběma skupinami plánů – mezi longitudinálním a centrálním řešení kostela – tak zřejmě ukazuje i na dva projektanty chrámu. Pro to, že

Obr. 1. Jičín, pohled na náměstí od severu, Wolfgang Rau, 1852. Národní muzeum Praha. Detail s kostelem sv. Jakuba před dostavbou průčelí. (Repro Petr Uličný, 2009.)

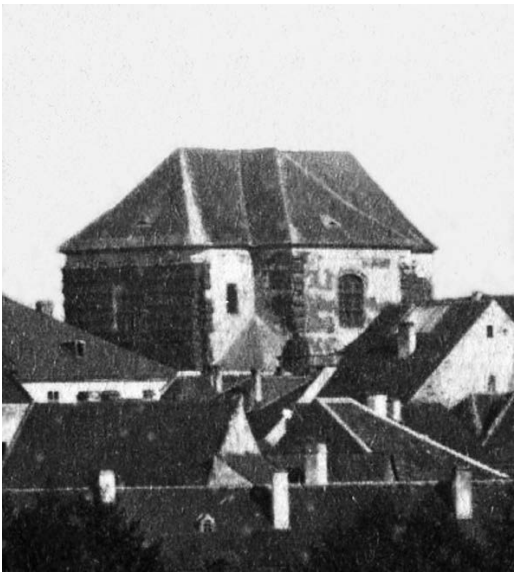

Obr. 2. Jičín, anonymní foto od severu, kolem roku 1866. Sbírka pozitivů a negativů RMaG Jičín, př. č. 11462 d. Detail s kostelem sv. Jakuba před dostavbou průčelí.

první z plánů kreslil ještě Andrea Spezza, svědčí charakteristický detail prvního z plánů: věnec obepínající presbytář chrámu, plánovaný za účelem vynášení okružní galerie v patře (Jičín I; obr. 4). Tento neobvyklý motiv totiž v jiné funkci použil právě Spezza na stavbě farního kostela v Novém Wiśniczu u Krakova, realizovaného při jeho polské misi v letech 1618–1621.[14]

Spezzovo autorství ale nelze prokázat u jiné stavby, která je s prvním jičínským návrhem téměř identická, u poutního kostela P. Marie ve Staré Boleslavi.[15] Jeho stavba se zřejmě chystala již v roce 1612, kdy císař Matyáš nechal ve prospěch rozšíření staré kaple zaslat 200 zlatých.[16] A jak sděluje pramen z roku 1652, byla následně v roce 1613 také stavba údajně zahájena.[17] Odlišné datum ale udává Bohuslav Balbín ve své historii staroboleslavského poutního místa, vydané v roce 1673, totiž že se stavbou bylo započato až v roce 1617.[18] Tyto nepříliš vzdálené letopočty založení stavby mají podstatný význam pro posouzení možné Spezzovy účasti na stavbě, protože je bezpečně doloženo, že do Čech a do císařských služeb vstoupil tento stavitel právě v jejich rozmezí, v roce 1615.[19] Nedostatek přesnějších zpráv tak generuje z výše uvedených zpráv mnoho možných řešení. Nejpravděpodobnější z nich se zdá být to, že projekt kostela vznikl již někdy na přelomu roku 1612 a 1613, a jeho autorem byl s největší pravděpodobností Giovanni Maria Filippi, tehdejší císařský architekt. Jen osobou architekta si lze totiž vysvětlit formální podobnost s luterským kostelem sv. Trojice na Malé Straně (dnes Panny Marie Vítězné), založeným v roce 1611.[20] Filippi ale musel v roce 1616 opustit Čechy,[21] a tak jeho místo mohl u staroboleslavského kostela nahradit právě tehdy přišlý Spezza.[22] Je tedy

možné, že vedle Valdštejnova přání sledovat vzor tehdy moderního kostela to mohla být i Spezzova účast na staroboleslavské stavbě, která byla důvodem pro velmi blízkou podobu obou plánů.

Druhá skupina návrhů florentských plánů pak ukazuje, že se Valdštejn po Spezzově smrti obrátil na Giovanni Pieroniho, kterého některými pracemi úkoloval již dříve a kterého tehdy také pověřil přerýsováním plánů jičínské rezidence.[23] Pieroni radikálně změnil podélný chrám v centrálu založenou na řeckém kříži, aby tato nová, nakonec i realizovaná forma vyjadřovala dvojí centralitní smysl svatyně (Jičín III; obr. 5). Byl to jednak chrám probošta, nadřazeného nad všechny farnosti vévodství, a zároveň jako dvorský chrám i svatyně samotného vévody, vládce vévodství. Formální inspirací při tom mohla být grandiózní kulisa medicejské capella dei Principi ve Florencii nebo sv. Petra v Římě, stavěného původně Michelangelem jako centrála. V prvním z návrhů tak celému chrámu dominovala monumentální kopule, vyztužená ze čtyř stran nižšími bloky kaplí, chóru a průčelí. Tvar kopule se zde neobvykle odrážel i v přízemí, v kruhovém půdorysu křížení.[24]

Obr. 3. Jičín. Anonymní foto kostela sv. Jakuba od jihozápadu. RMaG Jičín, pozůstalost Jaroslava Wagnera, nesign. (Repro Barbora Klipcová.)

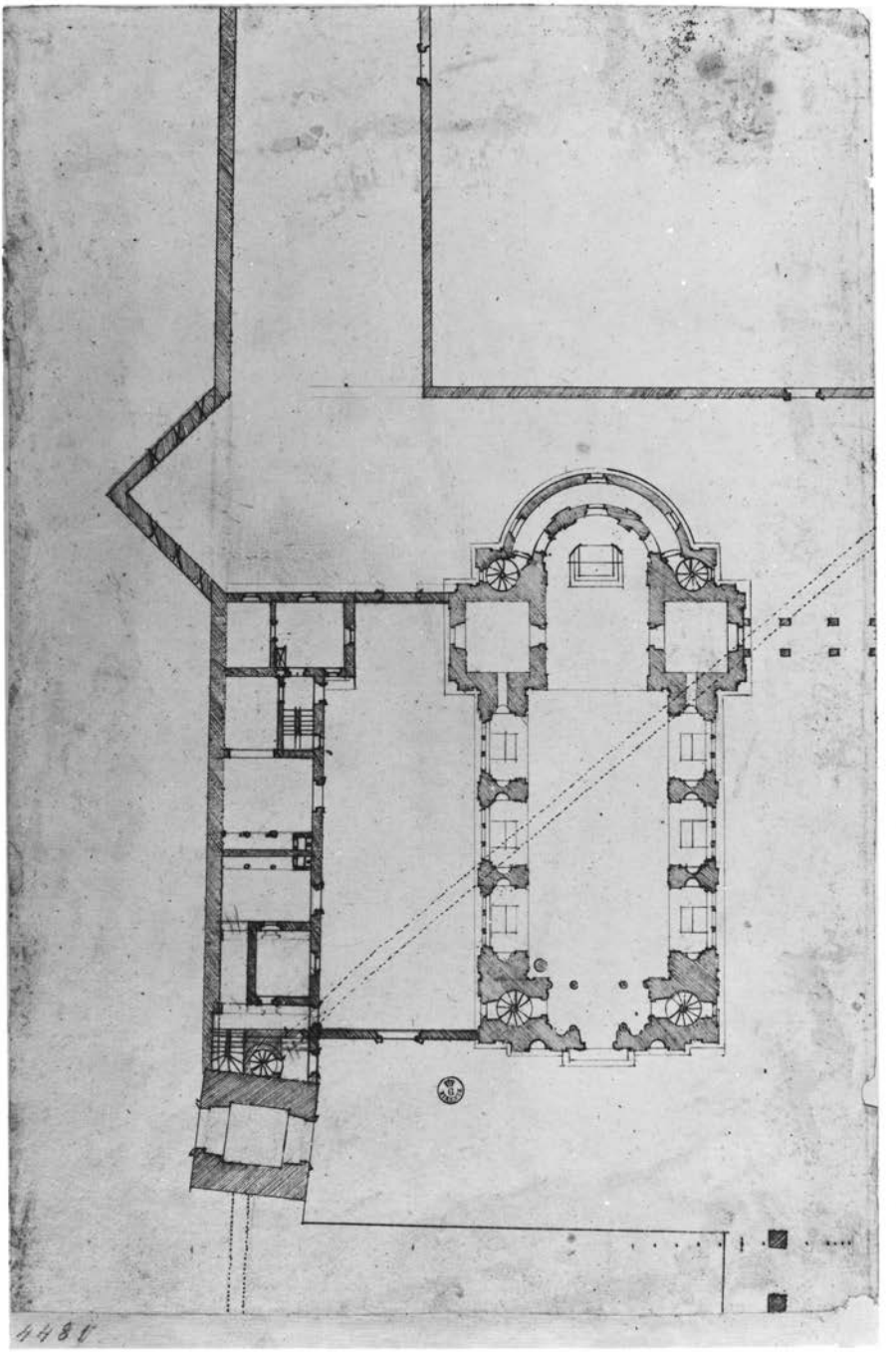
4480

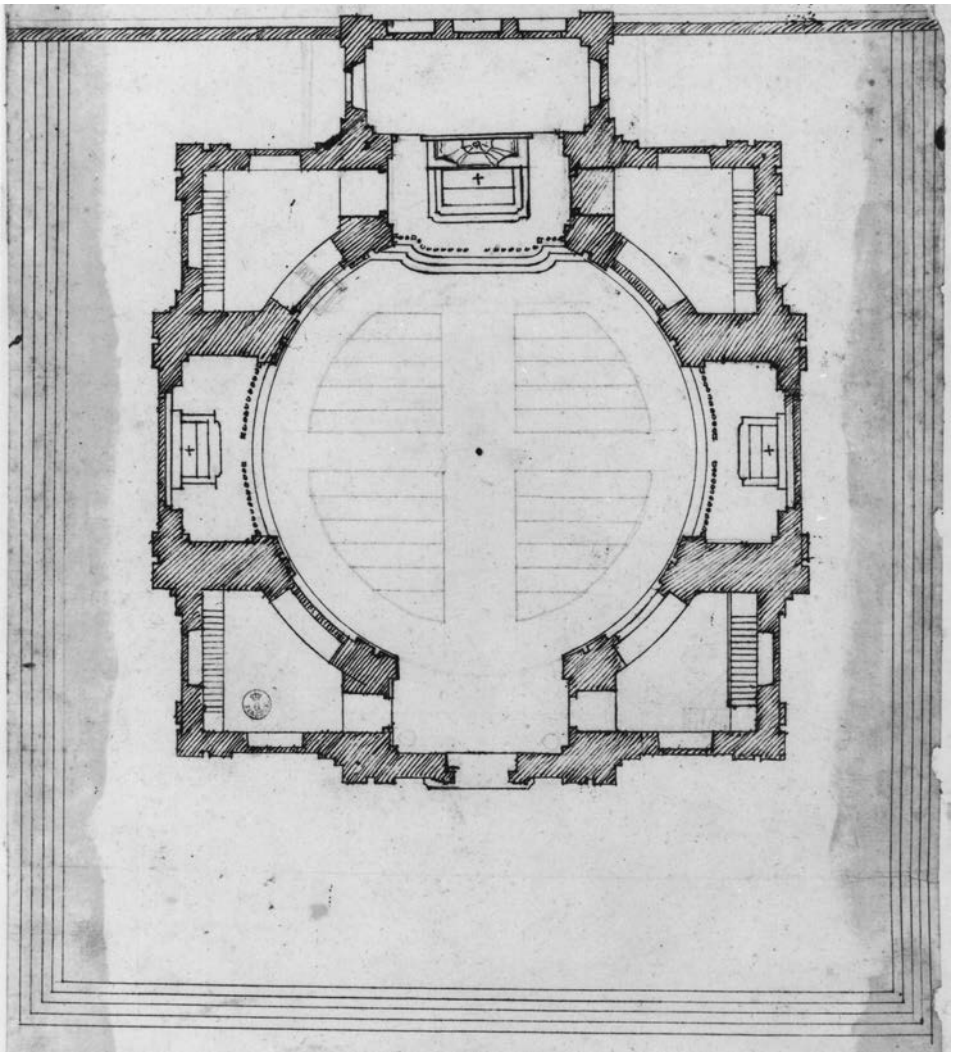

Obr. 5. Jičín, kostel sv. Jakuba, první centrální návrh (Jičín III), Giovanni Pieroni (atrib.), Florencie, Galleria degli Uffizi, Gabinetto dei Disegni, A4483.

Obr. 4. Jičín, kostel sv. Jakuba, první longitudinální návrh (Jičín I), Andrea Spezza (atrib.), Florencie, Galleria degli Uffizi, Gabinetto dei Disegni, A4480.

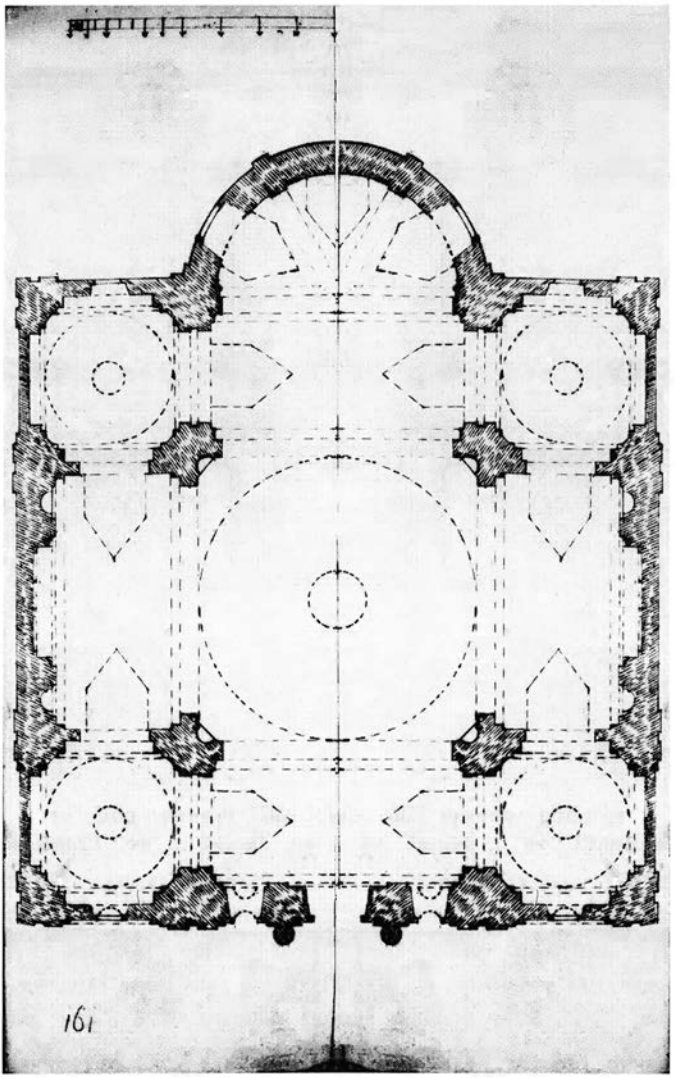

Obr. 6. Jičín, kostel sv. Jakuba, alternativní centrální návrh (Jičín IIIb).
Tzv. Dientzenhoferovský skicář, fol. 161. Podle Pavel Vlček, „Dientzenhoferův skicář" a česká architektura 1640–1670, Umění XXXVII, 1989, obr. 4 na s. 477 (upraveno).

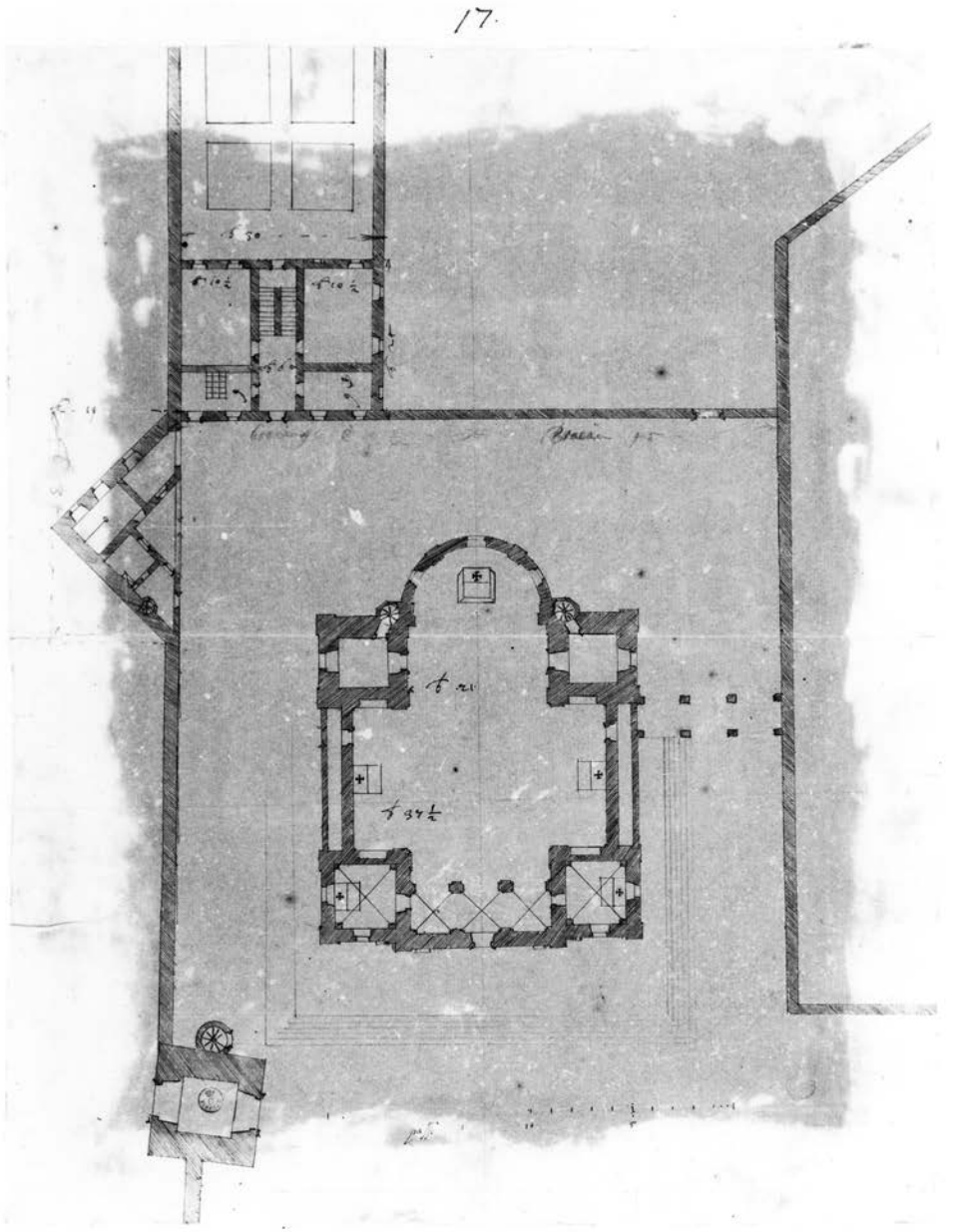

Obr. 7. Jičín, kostel sv. Jakuba, druhý centrální návrh (Jičín IV), Giovanni Pieroni (atrib.), Florencie, Galleria degli Uffizi, Gabinetto dei Disegni, A4484.

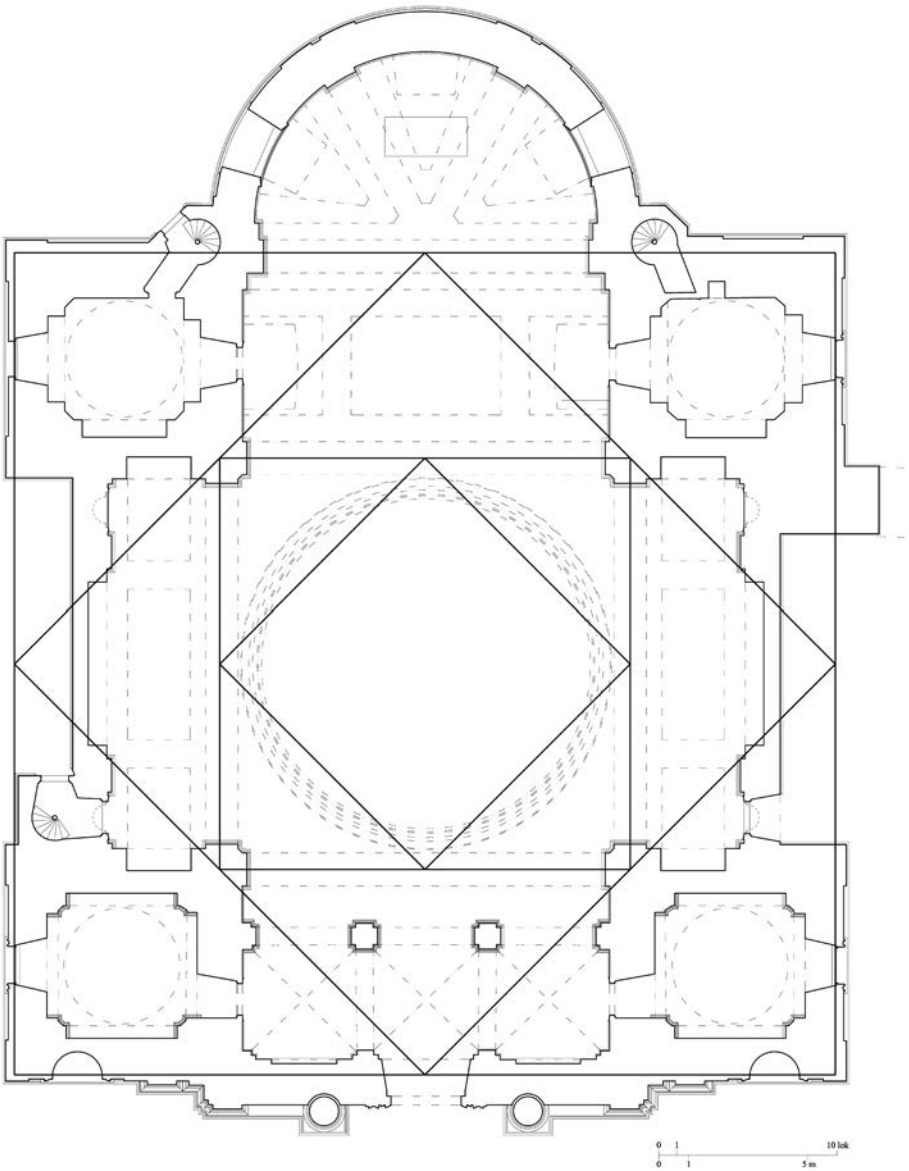

Obr. 8. Jičín, kostel sv. Jakuba. Půdorys s proporčním systémem.
(Zaměření a kresba Petr Uličný, 2009.)

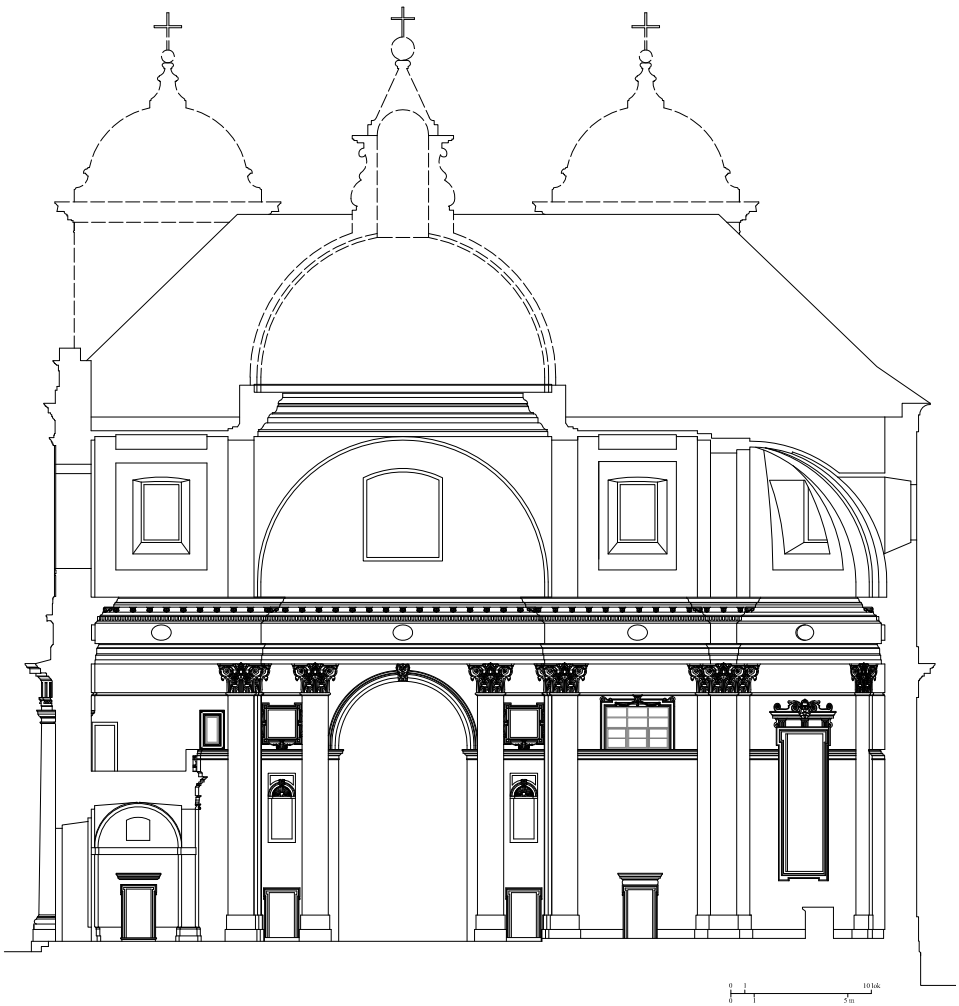

Obr. 9. Jičín, kostel sv. Jakuba. Podélný řez směrem k východu. Dokreslena kopule a věže. (Zaměření a kresba Petr Uličný, 2009.)

Následující projekt, již velmi blízký realizované stavbě, ukazuje, že tato typicky italská idea nenašla u středoevropského vévody pochopení. Zřejmě z praktických důvodů – kvůli absenci zvonice u první ideje – se koncept přiblížil zpět k staršímu longitudinálnímu řešení s dvojicí věží po stranách chóru, a interiér nabyl klasičtější

formy řeckého kříže. Praktickými, tedy liturgickými důvody už ale nelze vysvětlit výslednou, ale jen částečně realizovanou podobu se čtyřmi věžemi v každém z nároží. Zvonice ponechané při presbytáři navíc nemohly být z náměstí prakticky vidět, a tak celkovou kulisu chrámu mohlo být možné pozorovat jen z dálkových pohledů. Chrám tak svoji formou naplňoval ještě další, již třetí centralistní aspekt, a to jako střed pozoruhodné krajinné kompozice, natažené mezi plánovaným františkánským klášterem na hradě Veliši a kartouzou ve Valdicích.[25]

Zdá se ale, že vývoj centrální podoby chrámu byl ještě komplikovanější, než ukazují tyto dva florentské plány. V tzv. Dientzenhoferově skicáři, uloženém v Bavorské národní knihovně, se nalézá mezi vzorovými projekty i půdorys chrámu velmi blízký jičínské stavbě (Jičín IIIb; obr. 6).[26] Pokud je zde opravdu dokumentována další projektová varianta, a je to velmi pravděpodobné, pak nejspíš vznikla jako varianta prvního návrhu, protože ještě nepočítá s věžemi. Na jejich místech se zde do

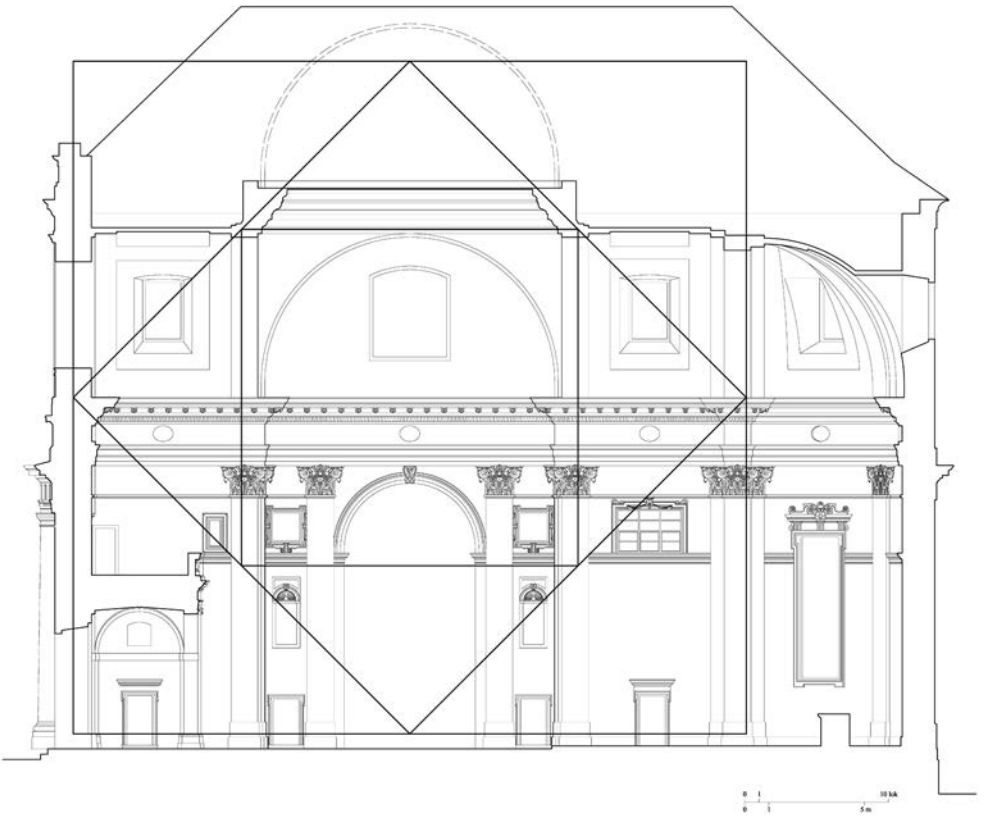

Obr. 10. Jičín, kostel sv. Jakuba. Podélný řez směrem k východu s vyznačením proporčního schématu. (Zaměření a kresba Petr Uličný, 2009.)

ramen kostelního kříže otvírají čtvercové kaple, jejichž slabé zdi ukazují, že silueta chrámu zůstávala dosud zachována, ačkoliv dimenze samotné kopule již byly zredukovány.

Dva Pieroniho plány z florentských Uffizií vznikly asi brzy po sepsání nadační listiny proboštství, tedy počátkem roku 1628, zatímco starší Spezzovy plány někdy koncem roku 1627. A to jsou také jediná data, která lze k počátkům stavby při ztrátě ostatních písemných zpráv uvést. Se stavbou bylo započato brzy po schválení finálního plánu, pravděpodobně již v průběhu roku 1628, nejpozději počátkem roku 1629. Nejstarší zprávou o průběhu výstavby je žádost jičínské komory ze dne 22. září 1629, ve které kvůli nedostatku dělníků chce s Maximilánem z Valdštejna jednat o zastavení prací.[27]

Z dochovaných podrobných stavebních účtů z roku 1630 se pak chrám rýsuje už jako vyzdvižený v hrubém zdivu, v jehož interiéru byla budována kruchta a osazováno kladí.[28] Zedníci na stavbě byli zásobeni *štukovými* kameny, což bylo zřejmě totéž, co *úhelníky*, tedy pravidelně opracované kvádry, vytahované třemi rumpály nebo tažené po lešení. Do zdiva byla vkládána kovová táhla, v červnu stahována kruchta, a ke konci roku byla krovem pokrývaná nějaká *nová zeď*. Od srpna do října jsou pak doloženy práce na osazování *kavřince* uvnitř kostela, čímž byla myšlena konzolová římsa kladí.[29] Ta byla zřejmě vzápětí i štukována, protože koncem října si nejmenovaný zednický mistr vyzvedával prkna *na nějaký model*. Důležitý údaj přináší výplata za železo *k dělání 2 podkov, jak na nich žlab leží při schodě, kudy se do oratorium J. M. K. v kostele jitčínském chodí*, vydané již 3. února. Dokládá tak, že již tehdy bylo hotové šnekové schodiště, vedoucí ze sakristie na oratoř v patře.

První známý Valdštejnův dopis týkající se kostela je datován dnem 27. června 1630 a vévoda v něm nařizoval zemskému hejtmanovi Gerhardu z Taxisu: *Nechte bezpodmínečně udělat oltář [na zámku], stejně jako 5 oltářů v kostele. Pak chci, aby při mém příjezdu byly všechny věci v kostele hotové, abych tam mohl vykonávat mši.*[30] Dvěma zmíněnými kaplemi myslel Valdštejn určitě obě oratoře, kde ale měly ležet ony k bourání přichystané *Gengh Capellen,* není vůbec jasné.

Zmíněných pět oltářů, z nichž dva byly v oratořích, uvádí také seznam nedodělků na jičínských stavbách, sepsaný pro Albrechta z Valdštejna 5. prosince roku 1630, který je velmi cenným dokumentem pro poznání plánované podoby nedostavěných částí chrámu. Ke kostelu sv. Jakuba se v něm vážou tyto položky:

U nového zámeckého kostela dodělat zednické práce: Vystavět 283 sáhů zdiva.

Vše na fasádě: 2 velké sloupy s frontispisy, 1 velkou hlavní bránu, 4 niky, 2 slepá okna, 2 podstavce s pyramidami k nim patřícími, 5 desek, 2 se šnekem, 32 baluster a 4 sloupy s jejich frontispisem.

Dále uvnitř kostela: Zasadit 18 z kamene vypracovaných dveří, 3 velká okna, 25 malých oken, 4 dvojitá okna. Postavit se má 6 konzol pro chodbu neboli chór, kde se má provozovat hudba. 2 pilastry pod malou loggii, kde budou mít své místo knížecí sluhové. Dále kostel zaklenout, vydláždit, omítnout štukatérskou prací a vybílit. 5 velkých kamenů k oltářům, zhotovit podlahu ve věžích a nad oratoří.

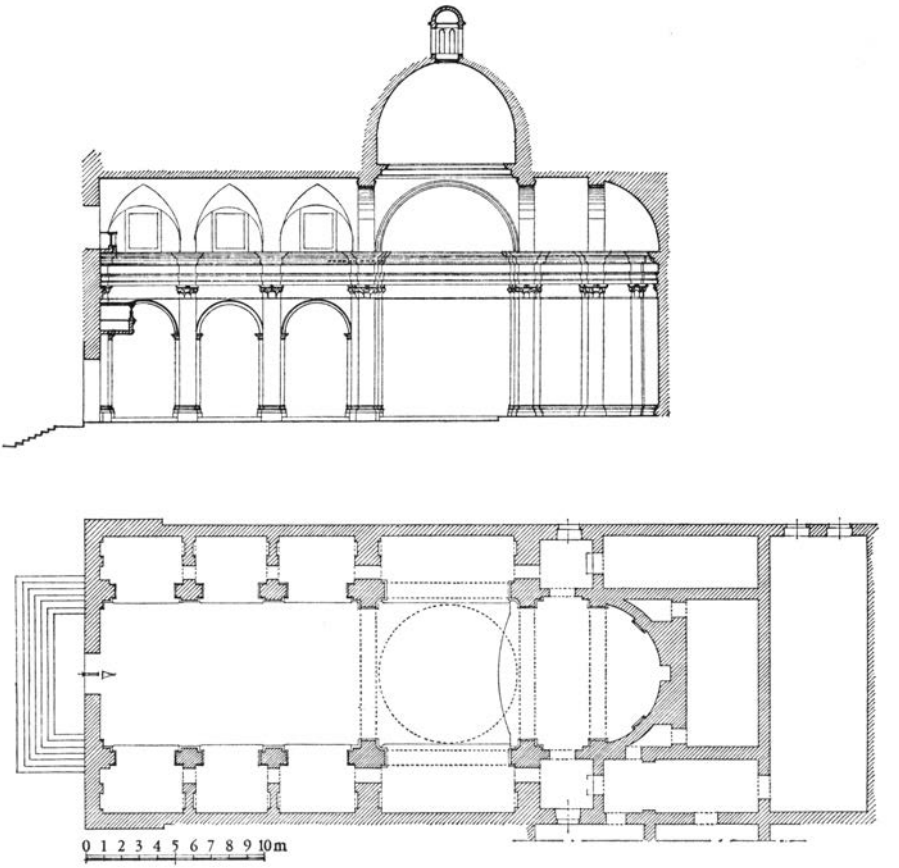

Obr. 11. Řím, kostel S. Maria della Vittoria. Půdorys a podélný řez. Podle Howard Hibbard, Carlo Maderno, obr. 7.

Truhlářské práce: 1 velkou hlavní bránu, 18 ostatních malých dveří, 3 velké oltáře do kostela, 2 malé do oratoře, kostelní lavice do kostela, 3 velké okenní rámy, 25 malých, 2 vysoká okna do chóru.

Zámečník: Okovat a zavěsit 1 velkou hlavní bránu, 18 malých dveří opatřit cínovým kováním, 3 velké okenní rámy, 25 malých okenních rámů okovat, 2 vysoká okna do chóru.

Sklenářská práce: Všech výše řečených 30 oken zasklít.

Tesařská práce: Svázat střechu na kostele včetně věží, dále vyrobit tolik dřevěných žlabů, kolik je potřeba. Pokrýt krovovou stolici na kostele a věže.[31]

Podobně jako z roku 1630, tak i z roku 1632 se dochovala podrobná stavební registra a k nim i jeden týdenní červnový partikulář. Zednické práce na kostele tehdy

vedl Jakub Maceta a štukatérské Santini Gall. Ze zednických prací je slyšet jen o osazování *kavřinců*, od počátku listopadu ale dostával kameník Tobiáš Etrych plat za tesání schodů, jistě do jednoho ze šnekových schodišť. Červnový partikulář vypočítává v kostele celkem 11 zedníků, v čele s Janem Agostinim. V červencových týdnech jejich počet narostl na 16 a tesaři v čele s mistrem Jiříkem Pfeferem nebo Jakubem Zimmermannem začali pracovat na vazbě. Byl to zřejmě krov nad celým chrámem, protože v prosinci od mistra Jana Simeona dorazila ze zámecké cihelny dodávka stavební keramiky určená speciálně pro kostel, obsahující 8 900 střešních háků a 9 900 prejzů, vedle 4 100 klenebních cihel a 1 000 *dlažiček*.

V interiéru probíhaly v druhé polovině roku intenzivní štukatérské práce, o jejichž progresi informují dodávky štukatérských cvoků. V červenci bylo dovezeno

Obr. 12. Jičín, kostel sv. Jakuba. Interiér směrem k chóru. (Foto Tomáš Rasl, 2009.)

celkem 26 000 cvoků, v období od srpna do září 4 900, v říjnu opět velký počet 35 tisíc kusů a nakonec v prosinci ještě 7 000 kusů. Na přelomu července a srpna pak bylo *Arnoštovi Heÿdelbergerovi, kterýž do nového kostela 2 oltáře zhotovil,* dáno 34 zlatých a další týden *témuž Arnoštovi Heÿdelbergerovi* ještě 18 zlatých.[32]

Další informace z register o zastřešení kostela až na konci tohoto roku poskytuje dopis ze dne 11. dubna 1632, ve kterém Valdštejn sděluje, aby se na radu stavitele zastavila stavba loggie v zahradě (u Valdické obory), aby bylo možné zastřešit kostel u zámku (*Thumkirchen*).[33]

Obr. 13. Jičín, kostel sv. Jakuba. Interiér směrem do bočního ramena.
(Foto Tomáš Rasl, 2009.)

Obr. 14. Jičín, kostel sv. Jakuba. Rám se svatým otcem z členění čela bočního ramena. (Foto Petr Uličný, 2009.)

V příštím roce se Valdštejn vrací v dopise ze dne 16. dubna 1633 k otázce kaplí: *Aby se v kostele v Jičíně mohlo letos v zimě sloužit, chceme, aby se toto léto dokončil. […] Co se týká klenby v kaplích, jak jsme se od Vás sami dozvěděli, nejsou dostatečně zdobně provedeny. Proto, pokud to uznáte za vhodné, tyto strhněte, a podle vašeho názoru nechte lépe vystavět, ale na každý způsob tak, aby celá stavba kostela byla ještě před zimou určitě dokončena.*[34]

Vévodovo přání již zůstalo nenaplněno. Chrám zůstává dodnes zvenčí nedokončen a jeho interiér byl upravován ještě během 17. a 18. století (také v souvislosti s četnými požáry). Pozdější architektonické úpravy se zde ale asi týkaly jen kruchty za vstupním průčelím. Když v roce 1680 vyjmenovával štukatér Giovanni Bartolomeo Cometa v žádosti o místo dvorního štukatéra svoje díla, vzpomněl si také na práci pro ovdovělou hraběnku z Tiefenbachu na *kostele v Jičíně*.[35] Je pravděpodobné, že se to týkalo kostela sv. Jakuba, a zde nejspíše práce na kruchtě.[36]

Jak prokazují stavební účty a dochované štukatérské práce, analogické štukům z pražského paláce, byl interiér chrámu – na rozdíl od hlavního průčelí a věží – jinak celý dokončen ještě za Valdštejnova života. Chrámovému prostoru dominuje lešení kolosálních pilastrů s kompozitními hlavicemi, vyvažované horizontálami vpleteného kordónového pásu a nezalomeného kladí. Poměr prostoru křížení a krátkých ramen, vycházející zřejmě z římské S. Maria della Vittoria (obr. 11),[37] není definován poměrem celých čísel, ale geometricky. Principem rotujících čtverců byly získány středy pilířů křížení a podobným způsobem byla takto v průčelí určena i šíře rizalitu (obr. 8).[38] V jednoduchém, harmonickém a důstojnost vzbuzujícím prostoru jsou architektonicky náročněji řešena jen čela bočních ramen s motivem triumfálního oblouku (obr. 13). Do jeho krajních polí jsou zakomponovány niky a nad kordónem portréty svatých otců v zalamovaném rámu s rolwerky (obr. 14). Horizontální zónování interiéru je opět rozvrženo s pomocí rotujících čtverců. Dva vygenerované čtverce určují počátek přízemní zóny nad soklovým pásem. Další zóna začíná s kordónovou římsou obíhající celý interiér a končí u římsy kladí. Třetí zóna patří klenbám, čtvrtá nerealizované kopuli (obr. 10).

Zvýšenou vznešenost krátkého presbytáře řešil architekt použitím výrazně vertikálních a v církevní architektuře málo obvyklých pravoúhlých oken. Jejich interiérovou šambránu ukončil suprafenestrou s vlysem pročleněným trojicí pseudtriglyfů a římsou obtěžkanou hlavou cheruba (obr. 15). Okna oratoří po stranách presbytáře, z nichž je jedna (vévodova) přístupná můstkem přímo ze sousedního zámku, korunují maskarony ukryté v rolwerku, motiv častý právě ve výzdobě vévodova paláce v Praze (obr. 16). Oratoře mají dnes ploché stropy, což je zajímavé s ohledem na diskuzi vedenou mezi Valdštejnem a Sebregondim v polovině roku 1633, kdy tento stavitel navrhoval jejich málo zdobné klenby strhnout. Zdá se, že je nakonec i odstranil, ale pro Valdštejnovu smrt v únoru 1634 již nebyly nové klenby provedeny.

Nad sestavou kleneb, opticky odlehčovaných lizénovými rámy, se měla v křížení vypínat kopule. Profilovaná římsa, na kterou měla nasedat, dnes ale nese jen pozdější plochý strop s iluzivním pohledem do tamburu s kopulí. Pokud byla někdy plánovaná kopule provedena, pak musela zaniknout asi již při požáru kostela v roce 1681. Relativně decentně dimenzované rohy křížení a úzký pás kruhového zdiva, viditelný v podkroví nad klenbou, mluví pro střídmé řešení. Nebyl zde tedy pravděpodobně plánován tambur, který by musel být s ohledem na dimenze střechy ne-

Obr. 15. Jičín, kostel sv. Jakuba. Suprafenestra okna chóru. (Foto Petr Uličný, 2009.)

Obr. 16. Jičín, kostel sv. Jakuba. Okno oratoře. (Foto Petr Uličný, 2009.)

Obr. 17. Jičín, kostel sv. Jakuba. Hlavice vítězného oblouku chóru. (Foto Petr Uličný, 2009.)

Obr. 18. Jičín, kostel sv. Jakuba. Průčelí. (Foto Tomáš Rasl, 2011.)

obyčejně vysoký, ale jen kopule, schovaná do konstrukce krovu a převyšující hřeben střechy jen lucernou (obr. 9).[39]

Jen v konturách lze dnes naskicovat podobu průčelí, které mělo svou důstojností a vyvážeností připravovat přicházejícího na vstup do chrámu (obr. 23). V dnešní podobě upoutá spíše nádherně dekorovaným portálem, umístěným sem po částečné dostavbě průčelí v 60. letech 19. století (obr. 18). Tehdy byly také doplněny další chybějící elementy fasády. V přízemní etáži bylo za Valdštejnova života nadhozeno jen tektonické lešení pilastrů, zatímco horní etáž formovaly do novobarokní dostavby pásy hrubého zdiva, připraveného pro uchycení celokamenného obložení

(obr. 1–3 a 19). Zatímco architekt dostavby byl při ztrátě původního nákresu průčelí odkázán jen na svoji invenci, lze dnes pro detailní rekonstrukci plánované podoby použít alespoň informace ze seznamu nedodělků a komparace s italskou produkcí raného Seicenta.

Forma průčelí, jak byla částečně realizovaná v přízemní etáži, vychází z dobových římských chrámů se středním rizalitem a edikulou, rámující hlavní vstup. Elementem, který měl dávat jičínskému průčelí neobvyklý charakter, však měly být dodnes nedostavěné krajní věže. Jejich přízemní partie, ačkoli jsou součástí fronty průčelí, mají jednodušší, netektonické členění. Na jejich úkor je také zredukováno interkolumnium, před které předstupuje střední část průčelí. V přechodu mezi krajními poli věží a středním rizalitem je záměrně koncentrováno značné napětí. Zatímco jsou krajní pole na hranici možností ochuzené o členící prvky, na přechodu k rizalitu naopak v rychlém sledu za sebou následuje pět vzájemně se překrývajících pilastrů. Jestliže jsou tak na římských kostelech tektonické prvky (sloupy, pilastry) ještě rozloženy po celé ploše průčelí, jičínský koncept redukování krajních polí dál pokračoval v myšlence zdůrazňování střední části rizalitem, započaté na průčelích Il Gesù a S. Susanna. K tomu také sloužilo pročlenění nároží rizalitu svazkem trojice pilastrů, místo u římských průčelí obvyklého jediného pilastru nebo sloupu.

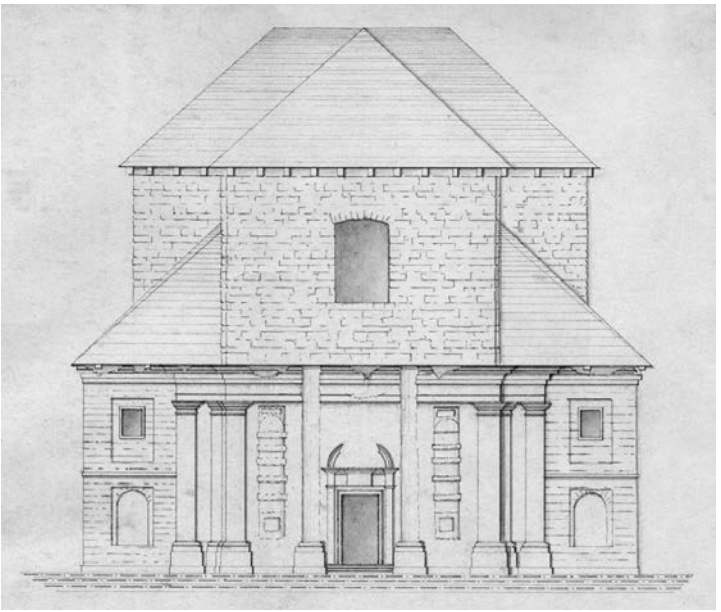

Obr. 19. Jičín, kostel sv. Jakuba, průčelí před částečnou dostavbou. Josef Oppolzer, kolem 1840. Pamětnice jičínského děkanství, SOkA Jičín. (Repro Petr Uličný.)

Fronton edikuly, rámující portál, měl být osazen na sloupech, částečně zapuštěných do zdi, provedených podle původní myšlenky až v 19. století. V seznamu nedodělků jsou tyto prvky označeny jako dva velké sloupy a frontispic. Téže etáži jistě náleželo i pět (nápisových) desek, nazývaných *carteloni*, z nichž dvě měly mít *šneky*, tedy rolwerky. Lichý počet desek totiž mohl být uplatněn pouze zde, kde jedna z nich musela být nad portálem, a další pár pak nepochybně pod nikami vedle edikuly. Právě těmto deskám, které měly jistě nést nápisy se jmény soch světců v nikách, také určitě patřily zmíněné rolwerky, zatímco další pár desek měl být zřejmě osazen nad nikami. Z kamene mělo být provedeno i obložení čtyř nik zmíněných v seznamu, které všechny patřily přízemí etáži: jeden pár měl být po stranách

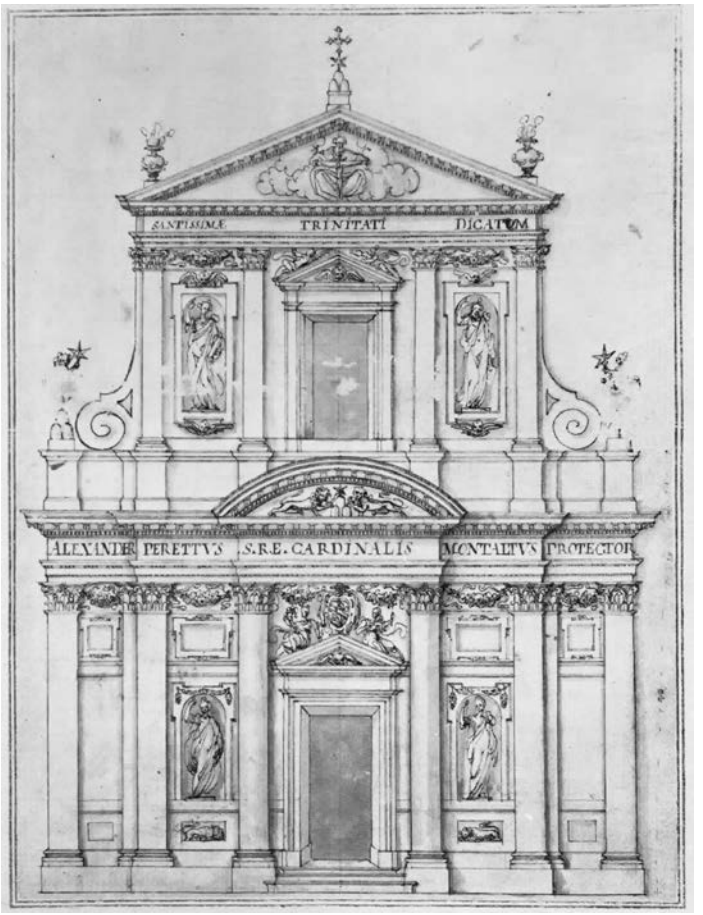

Obr. 20. Řím, kostel SS. Trinita dei Pellegrini. Nerealizovaný návrh. Podle Howard Hibbard, Carlo Maderno, obr. 16b.

vchodu a druhý ve věžích. Nákres průčelí od architekta Josefa Opolzera před novodobou dostavbou kostela zobrazuje u prvního z páru nik ještě pásové ozuby pro uchycení obložení, vnější niky již byly tehdy omítnuté (obr. 18).

Seznam zajímavě vykresluje i druhou etáž. Vrcholový fronton měly nést čtyři sloupy, ale termín *sloupy* se zdá být nepřesný s ohledem na pilastry členěnou část přízemní. Obelisky na podstavcích si lze nejlépe představit po stranách štítu, vyrovnávající zúžení průčelí a zároveň potlačující v této etáži opticky větší masu věží. Podstavce měly nepochybně nabýt forem volut, osazené, stejně jako celá druhá etáž, na mezonetovou atiku v úrovni frontonu edikuly. Dvě slepá okna, uvedená seznamem, byla jistě po stranách středního okna se segmentovým záklenkem, dnešní niky zde byly vylámané až v 19. století. Nejzajímavějším detailem seznamu je ale řada 32 baluster. Možné je uvažovat o parapetech oken poslední etáže věží, ale spíše měly po vzoru římského chrámu sv. Zuzany zdobit římsu frontonu. Počet 32 kusů lze totiž obtížně rozdělit do osmi oken (vycházely by jen čtyři na jedno okno), zatímco rozdělení na čtyři oddíly po osmi kusech na štítu vyhovuje mnohem lépe.

Průčelí chrámu S. Susanna, postavené architektem Carlem Madernou v letech 1597–1600, je také jednou z klíčových staveb skupiny římských staveb s rizalitovým průčelím, obohacených sloupovou edikulou,[40] na které v Jičíně Giovanni Pieroni navazoval.

Jičínské kompozici je z této skupiny nejblíže nerealizovaný návrh na průčelí kostela SS. Trinità dei Pellegrini (obr. 20), vzniklém v okruhu Carlo Maderny, snad od architekta Giovanni Paolo Maggiho, podle jehož plánu se tento kostel od roku 1604 stavěl.[41] Identická je nejenom tektonická struktura pilastrů a edikuly, ale i umístění nik v přízemní etáži. Charakteristické je také zúžení vnějších polí zadního plánu, oproti Jičínu ještě dostatečné velikosti pro osazení dvojice desek. Východiskem pro jičínské řešení s netektonizovaným zadním plánem byla kompozice vstupní fronty dalšího římského kostela S. Maria in Aquiro, stavěného po roce 1602 podle projektu přisuzovaného Filippo Brecciolimu (obr. 21).[42] Římské chrámy byly standardně na bočních a zadních stranách členěny lizénovými rámy, Breccioli však tento element invenčně přetáhnul ze stran i do bočních polí průčelí (obr. 22). Pieroni motiv ještě více zdůraznil, a to na úkor tektonických prvků druhého plánu, v nichž interkolumnia zredukoval jen na úzký pruh zdiva bez obvyklých dekorativních výplní. Důvodem pro to bylo zakomponování průčelních věží, elementu v Itálii a Římě velmi vzácného, zato charakteristického pro církevní architekturu střední Evropy.[43] Byla to tedy vůle stavebníka chrámu, která dala Pieronimu impuls k zajímavé transformaci motivů tehdejší římské architektury.[44]

Kontrast mezi vystupujícím rizalitem a nečleněným zadním plánem, přecházejícím do průčelí z bočních fasád, pak Pieroni použil v jiné formě i na nerealizovaném projektu pro kostel sv. Matouše do moravské Brtnice.[45] Také zmíněný detail svazku tří pilastrů, který sloužil jako protiváha k potlačování zadního plánu, použil na jiných svých projektech. Vedle kostela sv. Jakuba zjemňuje tento detail ještě kontury průčelí kartuziánského kláštera ve Valdicích, stavěného Valdštejnem od roku

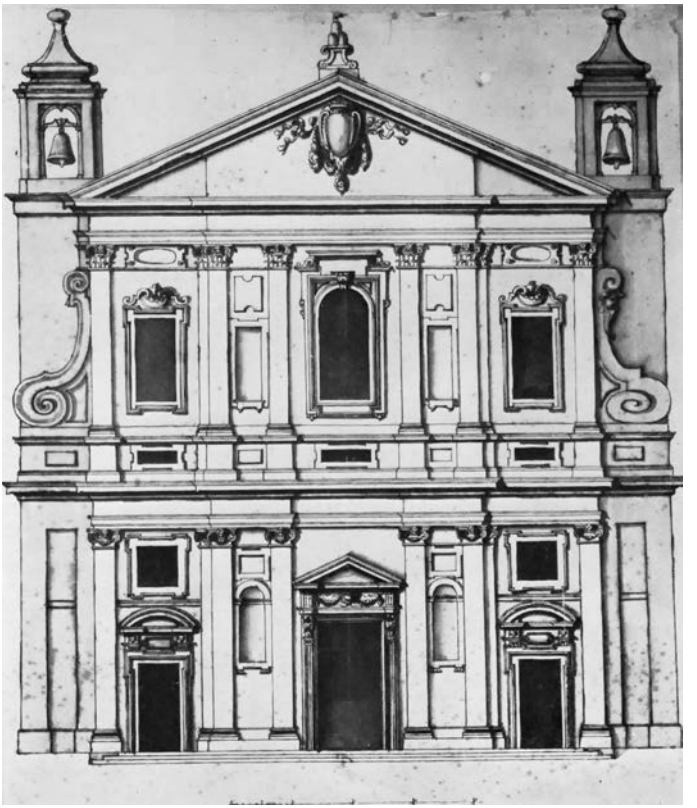

Obr. 21. Řím, kostel S. Maria in Aquiro. Částečně realizovaný návrh. Podle Howard Hibbard, Carlo Maderno, obr. 16a.

1632 rovněž asi podle Pieroniho projektu.[46] Podobný detail má i kostel sv. Václava jezuitské koleje na Malé Straně, k němuž v roce 1628 společně položili základní kámen Albrecht a Maxmilián z Valdštejna.[47] Z původní struktury relativně jednoduchého průčelí zde dodnes zaujme právě onen svazek pilastrů, ukazující na pravděpodobný Pieroniho podíl.[48] A stejným způsobem řešil Pieroni vstupy do kaplí, které přistavěl v kostele bl. Juliany v Brtnici.[49]

K tomuto charakteristickému detailu Pieroniho zřejmě v Římě inspiroval způsob ukončení bočních stran horních etáží. Voluta, která zde většinou vyrovnávala zúžení horní část průčelí, na nich zpravidla přechází v boční pilastr, a pokud je nároží této etáže již členěno dvojicí pilastrů, působí tato formace z čelního pohledu jako svazek tří pilastrů. Takto tento detail řešil Giacomo della Porta na průčelí kostela S. Maria ai Monti (1574–1580)[50] a po něm i další architekti až do Valdštejnovy doby, jako u průčelí chrámu S. Ignazio (od 1626). Přesně v této formě jej použil

Obr. 22. Řím, kostel S. Maria in Aquiro. Detail členění průčelí. (Foto Petr Uličný, 2010.)

také Pieroni na zmíněném návrhu do Brtnice. Inspirativní bylo jistě také řešení některých detailů Michelangelovy architektury, které toto vrstvení tří pilastrů předjímaly, jako u portálu římské Porta Pia.[51]

Málo obvyklý element kostelních průčelí je také široké segmentové okno v druhé etáži, i když v tomto případě vychází z konstrukční logiky interiéru kostela. Takto tvarovaná okna jsou charakteristická pro horní osvětlení lodí, transeptů, případně závěrů římských kostelů, kde je jejich tvar determinován lunetami kleneb. V průčelí longitudinálních staveb jsou však zásadně používaná relativně úzká pravoúhlá nebo půlkruhově zaklenutá okna. Pieroni, který projektoval stavbu centrální, však musel toto okno použít i v průčelí, aby dosáhl harmonie interiéru, kde již navrhl tato okna do bočních ramen. Takové řešení bylo již před tím použito v římském kostele Sanť Eligio degli Orefici, navrženém slavným architektem a malířem Rafaelem kolem roku 1509. Průčelí této drobné centrální stavby ale po zřícení vlivem záplavy stavěl až v letech 1602–1604 jiný prominentní římský architekt, Flaminio Ponzio.[52] V horní část průčelí oproti původnímu členění s oknem ve tvaru serliany, jaké jsou

dodnes v transeptu, použil Ponzio právě ono široké, segmentem završené okno. Na toto řešení navázal prakticky vzápětí architekt Francesco Maria Ricchino při projektování kostela S. Guiseppe v Miláně v roce 1607. Okno, které zde za centrálně řešenou lodí osadil do průčelí, ozdobil stejně utvářeným rámem jako má zmíněné Ponziovo okno u Sanť Eligio.[53]

Málo obvyklé je u římských chrámů i užití dórického kladí, které by řadami triglyfů neumožňovalo rozvinutí oblíbeného nápisu, sdělujícího zasvěcení chrámu a jméno jeho stavebníka. K tomuto účelu tak musela v Jičíně posloužit nápisová deska nad portálem, pro kterou zde bylo vynecháno dostatečně velké místo.

Jak mělo vypadat ukončení věží, již z daných informací není možné zjistit. Pokud se ale mělo inspirovat vhodnými římskými vzory, tak si je zde možné představit velkými arkádami zcela otevřené zvonicové patro, jaké mají věže chrámů SS. Trinità dei Monti a S. Atanasio dei Greci (1580–1583), obojí díla Giacomo della Porty. Jiný

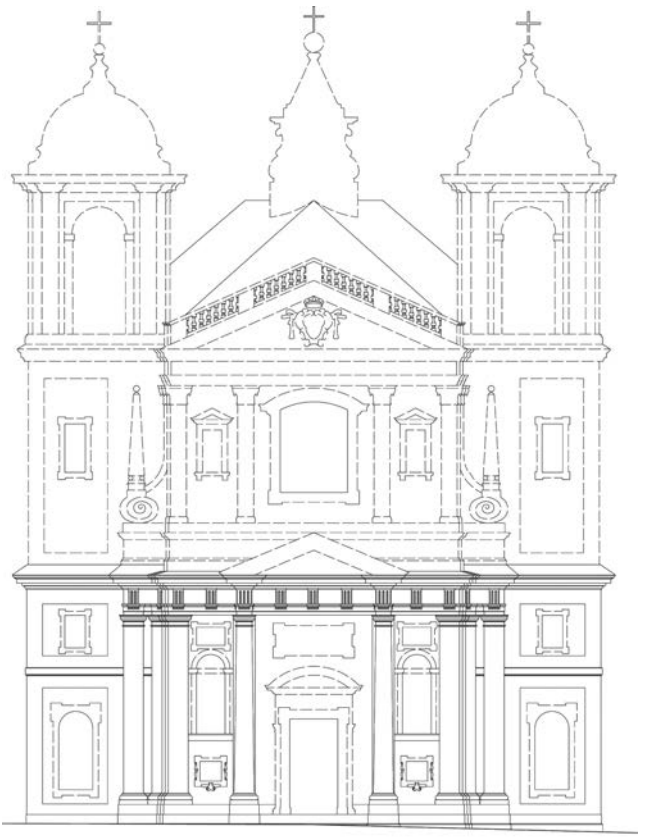

Obr. 23. Jičín, kostel sv. Jakuba. Rekonstrukce zamýšlené podoby průčelí. (Kresba Petr Uličný, 2010.)

Obr. 24. Jičín, kostel sv. Jakuba. Vizualizace s čtveřicí věží, tvarově vycházející z nerealizovaného návrhu z 60. let 19. století. (Vizualizace Petr Uličný, 2009.)

vzor nehledal ani Carlo Maderno, když v roce 1625 navrhoval nové kampanily nad portikem Pantheonu, tehdy kostela S. Maria Rotonda.[54] Konečně Valdštejn tyto věže mohl znát i z Prahy, kde byly plánované v tehdy již bývalém luteránském chrámu Nejsv. Trojice na Malé Straně (od roku 1611), budovaném jako kopie zmíněného kostela SS. Trinità.[55] V klimatu střední Evropy by ale byly jistě výhodnější věže s uzavřeným zvonicovým patrem. Lokální podmínky Čech byly reflektovány již u staroboleslavského kostela, kde měly mít věže – jinak opakující zmíněný římský vzor – oproti malostranské sv. Trojici menší uzavíratelná okna.[56] Vzhledem k této praktičnosti a také proto, že staroboleslavský kostel byl přímým vzorem pro první z jičínských návrhů, je tak pravděpodobnější uvažovat o této formě. Možné také je, že jičínské věže měly mít i ony trojúhelné štítky, které se objevují na návrzích pro kostel malostranský a staroboleslavský, převzaté z Della Portových kostelů.[57]

Byl to tedy zřejmě stavebník a prostředí se svojí tradicí, které daly, respektive měly dát, jičínskému průčelí středoevropské zabarvení. Hlas tomuto prostředí mohl dávat i představený jičínské koleje P. Blažej Slanina, který sepsal zakládací smlouvu

fundace proboštství, a který mohl Valdštejnovi (stejně jako kdokoli jiný), prospět svou myšlenkou. Naproti tomu samotná centrální kompozice chrámu neměla v Čechách zatím žádnou obdobu, a stavebníku tak nezbývalo než nechat projektantu volnou ruku. Co se týká římského pojetí, s kterým byl Pieroni důkladně obeznámen,[58] navazoval s ním na římsky orientované stavby Rudolfa II. a kostely na Malé Straně a ve Staré Boleslavi.

Při pohledu na kostel sv. Jakuba v Jičíně se tak vybavuje zajímavý architektonický příběh: florentský architekt,[59] římského školení, realizuje uprostřed střední Evropy chrám v samotné Itálii neobvyklé podoby o čtyřech nárožních věžích, inspirovaný místní tradicí věžovitých průčelí.[60]

---

*) Článek byl zpracován v rámci grantu Grantové agentury ČR č. 404/09/2012: Architektura, urbanismus a krajinotvorba frýdlantského panství Albrechta z Valdštejna (1621–1634). Angl. verze vyšla jako ULIČNÝ, Petr: *The Provost and Court Church of St. James in Jičín and Roman Architecture around 1600.* Studia Rudolphina XI, 2011, s. 27–48.

Poznámky

1 BALBINUS, Bohuslaus: *Miscellanea historica Regni Bohemiae.* Decas I. Liber III. Pragae 1681, s. 136: *Gitzinii in ditione sua gloriosus Fridlandiae Dux Albertus Waldsteinius ecclesiam S. Jacobi nomine a fundamentis exstruxit visendi operis, quam si absolvisset, multarum ecclesiarum luminibus obstruxisset. Utinam D. Jacobus Apostolus Patronum excitet sibi, qui Spiritu Principali, quo primum inchoata fuit, ecclesiae huic, quae nihil nisi magnificum spirat, supremam manum imponat!* Za překlad všech v článku uvedených latinských textů děkuji Aleně Bočkové a Janu Zdichyncovi.

2 FIDLER, Petr: *Kostel sv. Jakuba Většího v Jičíně a architekt Giovanni Battista Pieroni*. In: *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína* (Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 3). Semily 1997, s. 31–44.

3 První z dvojice centrálních chrámů (Uffizi, 4484A), publikoval FIDLER, Petr: *Valdštejnovi „pomocníci". Stavitelé a architekti*. In: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.): *Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?* Praha 2007, s. 97 a obr. I.60.

4 MENČÍK, Ferdinand: *Albrechta z Valdštejna dopisy k P. Val. Coroniovi, rektoru kolleje Jičínské.* Věstník Královské české společnosti nauk – třída filos. – histor. – filologická 1887. Praha 1888, s. 41. K dějinám plánovaného biskupství a následnému založení proboštství KLIPCOVÁ, Barbora: *„Já mám mnohé a veliké fundací pro rozdílné řády…" Albrecht z Valdštejna jako církevní fundátor.* In: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička, c. d., pozn. 3, s. 222–223.

5 LEPAŘ, František: *K dějinám gymnasia Jičínského.* In: Výroční zpráva c. kr. gymnasia vyššího v Jičíně za školní rok 1885/6. Jičín 1886, s. 16: […] *non tantum ipsam civitatem extendere et moenibus cingere, verum etiam arcem vel castellum ibidem exstruere.* K této zamýšlené rezidenci KLIPCOVÁ, Barbora – ULIČNÝ, Petr: *Valdštejnský palác v Jičíně*, s. 16–34.

6 DOBNER, Gelasius (ed.): *Monumenta historica Bohemiae* […]. Tomus I. Pragae 1764, s. 342–348. Kde Valdštejn plánoval tento nový chrám založit, není ve fragmentárně dochovaných písemnostech zmíněno.

[7] BALBINUS, Bohuslaus (et al.): *Historia Collegii Giczinensis Societatis Jesu.* Knihovna Národního muzea, sign. VIII D, s. 86–90. Listina, v originále uložená v NA, f. GL II, inv. č. 4115, sign. 3099, je přídavkem (*additamentum*) k fundaci jičínské jezuitské koleje ze dne 16. října 1624.

[8] Ibidem, s. 88: *Simulqve templum illud parochiale Divo Jacobo Apostolo sacrum (qvod reqvisita supra hac re per Illustrissimum ac Reverendissimum Cardinalem et Archiepiscopum Pragensem Dominum Ernestum Adalbertum ab Harrach, affinem nostrum, Suae Sanctitatis voluntate et impetrata ab eo, ut certe breviqve futurum Nobis pollicemur, potestate alio loco templum parochiale fundandi et erigendi) praefatis Societatis Patribus donamus et facto ipso cedimus.*

[9] Ibidem, s. 85: *Templum inprimis D. Jacobi, qvod obscurum, antiqvum neqve satis elegans videbatur, diruere a fundamento cogitavit, ne – ut aliqvando Slanino Rectori dixit – lapis super lapidem maneret. Novum ipse S. Patri Nostro Ignatio excitare moliebatur iamqve per Eminentissimum Principem Cardinalem ab Harrach, affinem suum, a Romano Pontifice obtinuerat facultatem; ergo alio in loco novum et perelegans templum S. Jacobo Apostolo condere caepit atqve eodem parochiales aedes transtulit.*

[10] KLIPCOVÁ, Barbora – ULIČNÝ, Petr: *Valdštejnský palác v Jičíně,* c. d.

[11] DOBNER, Gelasius (ed.): *Monumenta,* s. 348–351.

[12] KLIPCOVÁ, Barbora: „*Já mám mnohé a veliké fundací pro rozdílné řády…*“, s. 223, p. 83.

[13] Role Andrea Spezzy jako Valdštejnova architekta je nejednoznačná. Důvěřovat lze ale zprávě kronikáře Kašpara Binsfelda, podle níž byl autorem projektu kartouzy ve Valdicích, založené v roce 1627. HOGG, James: *Propago sacri ordinis cartusiensis per Germania pars I. De provincia Alemania superioris et dominibus Polonie*. British Library London Add. Ms. 17086. (Analecta cartusiana 90:3). Salzburg 1981, s. 336. K jeho podílu na valdštejnské architektuře a k dalším Valdštejnovým architektům viz ULIČNÝ, Petr: *Maniera of the Architecture of Albrecht of Wallenstein.* Umění LIX, 2011, s. 194–213.

[14] KRET, Wojciech: *Problematyka artystyczna kościoła OO. Kamedułów na Bielanach pod Krakowem. Geneza – charakterystyka – oddziaływanie.* Kwartalnik Architektury i Urbanistyki XII/3–4, 1967, s. 52. KARPOWICZ, Marius: *Artisti ticinesi in Polonia nel ´600.* Lugano 1983, s 50–52. Idea těchto galerií byla natolik zajímavá, že se objevila ještě v druhém centrálním návrhu z Uffizií, zde suplujících stěny transeptu.

[15] Podobnost prvního projektu z florentského konvolutu rysů a kostela ve Staré Boleslavi uvedl již FIDLER, Petr: *Kostel sv. Jakuba*, s. 31–44, který uvažuje o možnosti, že by autorem staroboleslavského chrámu byl Giovanni Pieroni.

[16] Archiv Pražského hradu, fond Česká dvorská komora, inv. č. 687, koncept dopisu z 22. září 1612.

[17] MERTEN, Klaus: *Drei Risse der Wallfahrtskirche in Altbunzlau von Nikodemus Tessin d. J. im Nationalmuseum in Stockholm.* Konsthistorisk tidskrift XXXVIII, 1969, pozn. 2 na s. 54.

[18] BALBINUS, Bohuslaus: *Epitome rerum Bohemicarum […] Historiae Boleslaviensis liber VII. […].* Pragae 1673, s. 42–43. Ke chrámu a jeho výzdobě naposledy VÁCHA, Štěpán: *Šlechtické kaple v kostele Panny Marie ve Staré Boleslavi. Oltářní výzdoba a fundace v 17. století.* Umění LVIII, 2010, s. 17–41.

[19] Plyne to z dopisu Stefana Illgena ze dne 10. února 1616. AMERIO, Rosalba: *Brevi note biografiche sull'architetto Andrea Speza.* Arte Lombarda IV, 1959, pozn. 5 na s. 291.

[20] Obdobně byly v Římě vybaveny stejným, od ostatních kostelů odlišným průčelím kostel SS. Trinità dei Monti s katolickým a S. Atanasio dei Greci s byzantským ritem, obojí práce architekta Giacamo della Porty. Ke kostelu SS. Trinità viz také dále.

[21] VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* Praha 2004, s. 173–174.

[22] U stavby staroboleslavského kostela je jménem doložený pouze místní stavitel Giacomo de Vaccani. Ibidem, s. 679.

[23] KLIPCOVÁ, Barbora – ULIČNÝ, Petr: *Valdštejnský palác v Jičíně*, s. 39–44. ULIČNÝ, Petr: *Maniera*, v tisku.

[24] Toto řešení spolu s konstrukčními detaily mohl Pieroni převzít z Palladiova chrámu v Maseru u Benátek, vystavěného v letech 1579–1580. K chrámu např. WITTKOWER, Rudolf: *Architectural Principles in the Age of Humanism*. London 1952, 1977, s. 24–25 a obr. 99b–10c. V obou případech byla hmota tamburu a kopule sváděna do pilířů ukrytých v bocích ramen řeckého kříže, vycházejícího z kruhové centrály.

[25] K jičínské krajinné kompozici KABELÁČ, Josef – GOTTLIEB, Jaromír – RON, Cyril: *Geometrické záměry v objektech Albrechta z Valdštejna*. Geodetický a kartografický obzor 52/94, 2006, s. 113–121. ULIČNÝ, Petr: *Elementy Valdštejnova Jičína*. In: Eliška Fučíková, Ladislav Čepička (edd.), *Albrecht z Valdštejna*, s. 236–238. GOTTLIEB, Jaromír: *Valdštejnova komponovaná krajina na Jičínsku*. In: Jaromír Gottlieb – Barbora Klipcová (edd.): Kartouza ve Valdicích. Uzamčený svět. Část I. Historie kláštera 1627–1782. Průvodce výstavou zámecké galerie Regionálního muzea a galerie v Jičíně 30. 11. 2008 – 1. 3. 2009. Jičín 2008, s. 20.

[26] Plán identifikoval VLČEK, Pavel: *„Dientzenhoferův skicář" a česká architektura 1640–1670*. Umění XXXVII, 1989, s. 477, obr. 4.

[27] NA Praha, f. VL, sign. 2128, kart. 1, kniha č. 1, Protokol odeslané korespondence jičínské komory 1629–1630, 22. září 1629, fol. 42r, bod 5: *O zastavení stavění při kostele s J.M. panem hrabětem Maximilianem promluviti se žádá, poněvadž velká nemožnost při lidech jest a nestane-li se ulevení, dokonce vesnice ruinírováni budou*. Za upozornění na tuto zprávu a přepis děkuji Barboře Klipcové.

[28] NA Praha, VL, F/67/2, kart. 11. ULIČNÝ, Petr: *„Item zedníkům na nějaký sloupky do štítu dáno …" Rok 1630 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských*, In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 17. Semily 2004, s. 48–49.

[29] V artikulích malostranských zedníků a kameníků z roku 1644 je kavřinec definován jako *cornus s kartely*, tedy římsa s deskami, tedy patrně konzolová římsa kladí. EBELOVÁ, Ivana: *Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artykulích 16. – 18. století*. In: Historia docet. Sborník příspěvků k poctě šedesátých narozenin prof. dr. Ivana Hlaváčka, CSc, Praha 1992, s. 62.

[30] NA Praha, f. VL, sign. F67/29, Albrecht z Valdštejna Gerhardu Taxisovi, Memmingen, 27. června 1630: *Dieweil man heuer die Gengh Capellen nicht wirdt abbrechen bis aufs Jahr so seht das die 2 Capellen meine vndt meines weib heuer fertig mit allen* requisitis *sein last die altar machen* in continenti *wie auch die 5 altar in die Kirchen denn ich wolte das bey meiner anheimkunft die kirchen allerdings verfertig wirde auf das ich daselbst dem Gotts dienst verrichten köndte (...)*. Za upozornění a přepis děkuji Barboře Klipcové.

[31] NA Praha, f. VL, kart. 11, sl. F 67/2b/II, fol. 13a–13b: *Bey der Newen Schlos Kirchen zuuerfertigen: Der Maurer Arbeith: 283 Claffter Mauren aufzuführen. Alles in die Fatzshade: 2 grosse Seylen mit Ihrer Fronto spitzen, 1 groß Haubt Thor, 4 Nützschen, 2 Blinde Fenster, 2 Bodestali mit darzugehörige Piranides, 5 Carteloni 2 mit dem Schnirekhel, 32 Balaustra vnd 4 Seülen sambt Ihren Frontespitz. Mehr Einwendig der Kirchen: 18 Von Stein außgearbeitte Thüre zuuersetzen, 3 Grosse Fenster, 25 der kleinern Fenster, 4 Tuppeltte Fenster, 6 Croekhstein darauf die gang oder der Chor wo die Musica gehaltten gebaudt soll werden vnten die kleine logia, 2 Pilastri wo die Fürst[lichen] aufwartter Ihrn Sitz haben werden. Mehr die Kirch zu Kwelben zu Pflaster. Bewerffen mit Stukatori Arbeith zuuerfertigen vnd auß zuweissen. 5 Grosse Stein zum Alttaren, die Boden in Thieren Vnd Vber Oratori zuuerfertigen. Tischler Arbeith: 1 groß Haubt Thor, 18 anderkleinere Thüren, 3 grosse Alttar in die Kirche, 2 kleiner in die Oratoryum, Stüel in die Kirchen, 3 grosse Fenster Rammen, 25 der kleinern, 2 lange Fenster in das Chor. Schlosser, 1 groß Haubt Thor zubeschlagen vnd anzuhanekhen, 18 kleine Thüren verzinth zubeschlagen, 3 grosse Fenster Rahmen, 25 kleinere Rahmen zubeschlegen, 2 lange Fen-*

ster in daß Chor. Glaser Arbeith: die obbemeltte 30 Fenster alle zuverglasen. Zimmerleüth: Daß Tach auf die Kirchen sambt dem Thure abzubinden. Item soviel vonnetten gerinstholtz außzuarbeitten, Den Tach Stull auf der Kirchen vnd den Thirn einzudeckhen. Přepis a překlad Barbora Klipcová. Viz též ULIČNÝ, Petr: *Elementy Valdštejnova Jičína.* In: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (edd.), *Albrecht z Valdštejna*, s. 231–232.

[32] NA Praha, VL, F/67/2, kart. 11. ULIČNÝ, Petr: *„Item na lipové cestě spotřebováno …" Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 18. Semily 2005, s. 40–42.

[33] NA Praha, f. VL, sign. A 56b (d 8), kart. 177, kniha 8, Kopiář misivů určených komorním radům, 16. 12. 1631 – 24. 12. 1632, fol. 30r. Publikoval HALLWICH, Hermann (ed.): *Briefe und Akten zur Geschichte Wallenstein (1630 – 1634).* II. Band. Wien 1912, s. 331, č. 805, Albrecht z Valdštejna Juliu Hardeggovi, Znojmo, 11. dubna 1632: *Was sonst ermeldter baumeister wegen der Thumkirchen beym schloß, das dieslebe heuer unters dach gebracht und solcherwegen mit verferttigung der loggia beym gartten zurukgehaltten werden solle, für gutt befindet, lassen wir es uns allerdings gefallen, und werdet Ihr demnach, solches also ins werk zu richten, die besagte kirche unters dach bringen und deßwegen mir der loggia innehaltten zu lassen unser Cammer, dann absonderlich ermeldtem Sitten und baumeister anzubefehlen wissen.*

[34] HALLWICH, Hermann (ed.): *Briefe und Akten zur Geschichte Wallenstein (1630 – 1634),* IV. Band, Wien 1912, s. 103, č. 1897, Albrecht z Valdštejna Niccolò Sebregondimu, Praha, 16. dubna 1633: *Demnach wir die Thumbkirchen zu Gütschin diesen Sommer, also daß sie auf künfftigen Winter officirt werden könne, verfertiget haben wolten: Alß befehlen wir Euch, allen eüssersten fleiß, damit solches also unfelbahr zum effect gebracht werde, anzuwenden. Und weiln die gewölbe an den Capellen, wie wir von Eüch selbst vernohmen, nicht allerdings zierlich gemacht: Alß werdet Ihr dieselbe, da Ihrs also für rathsam befindet, niederreisen und sie Eürer Befindung nach besser aufführen lassen, auf alle Weise aber dahin bedacht sein, damit das ganze Gebeüe der Kirchen noch vor Winters unfehlbar verfertiget werde.*

[35] BLAŽÍČEK, Oldřich – HUSA, Václav: *Materiálie k dějinám barokního výtvarnictví v Čechách II.* In: Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1936, 1937, s. 6.

[36] Hraběnka Marie, rozená ze Šternberka, převzala jičínské panství po smrti svého muže Rudolfa z Tiefenbachu v roce 1653 a spravovala je až do roku 1676. Byla to tedy zřejmě právě ona, kdo svůj rodový znak v podobě osmicípé hvězdy nechala zobrazit do vlysu zřejmě tehdy dokončované kruchty. Někde v prostoru kruchty lze asi hledat i tribunu pro hudebníky, kterou podle seznamu nedodělků z roku 1630 mělo vynášet 6 konzol.

[37] Kostel S. Maria della Vittoria (původně sv. Pavla) je podélnou stavbou s transeptem, jehož proporce jsou zcela identické s kostelem sv. Jakuba, a liší se tak od proporcí křížení jiných prominentních římských kostelů jako Il Gesù nebo S. Giovanni dei Fiorentini. K stavbě viz HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno and Roman Architecture 1580–1630.* London 1971, s. 140–142.

[38] Aplikování na realizovanou stavbu vykazuje nepřesnosti, které ale mizí při analyzování originálního plánu Uffizi, 4484A.

[39] Stejně jako u celkového plánu zde Pieroni zřejmě vycházel z kostela S. Maria della Vittoria, jejíž převýšená kopule není osazená na tamburu. Viz HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, obr. 7 na s. 141. Zvenčí ale z nízké střechy kupole vyrůstá jako jakýsi pseudotambur.

[40] K těmto průčelím HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno,* a WHITMAN, Nathan T.: *Roman Tradition and the Aedicular Façade*. In: Journal of the Society of Architectural Historians XXIX, 1970, s. 108–123. K průčelí S. Susanna HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, s. 113–114.

[41] Plán se nalézá v tzv. větším Talmanově albu Ashmolean muzea v Oxfordu, fol. 23. HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, s. 43 a obr. 16b. Bohatou dekoraci tohoto návrhu postrádá přípravná kresba z roku 1597, docho-

vána v archivním fondu špitálu kostela. Archivio di Stato di Roma, f. Ospizio Trinità dei Pellegrini, B. 461, publikovaná in: REINLE, Adolf: *Italienische und deutsche Architekturzeichnungen 16. und 17. Jahrhundert. Die Plansammlungen von Heinrich Stadler (1603–1660), Johann Ardüser (1585–1665) und ihre gebauten Gegenstücke.* Basel 1994, s. 216 a 220.

[42] Z průčelí bylo podle původního projektu, uloženém dnes ve vídeňské Albertině pod sign. It. AZ x16, realizována jen spodní etáž. HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, s. 121–122 a obr. 16a.

[43] Ještě před Bílou horou bylo ale v Praze dvouvěžové průčelí znakem nekatolického kostela. VLČEK, Pavel: *Renesanční kostely.* In: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (ed.): Umění české reformace (1380–1620). Praha 2010, s. 254. Jak ale dokládají první dva florentské návrhy, z nichž má jeden dvojici průčelních věží a druhý zvonici při presbytáři, přestal tento rozdíl ve Valdštejnově době platit. Není zde místo k další diskuzi nad názory nad smyslem dvouvěžového průčelí, použitého po vzoru římského kostela SS. Trinità pro luteránský kostel na Malé Straně. Ať už jde o bizarní teorii Hildy Lietzmann, že jde o demonstraci němectví, nebo neméně absurdní názor Kaia Wenzela, předpokládající souvislost s francouzským katolickým králem Jindřichem IV., kvůli jehož smrti nebyly věže údajně nikdy dokončeny. LIETZMANN, Hilda: *Die Deutsch-Lutherische Dreifaltigkeits-, die spätere Ordenskirche St. Maria de Victoria auf der Kleinen Seite zu Prag.* In: Zeitschrift für Kunstgeschichte XL, 1977, s. 217–218. WENZEL, Kai: *Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer Třicetileté války* (2. díl). In: Pražský sborník historický XXXVII, 2009, s. 26–28 a 33.

[44] Projekt pro chrám S. Maria in Aquiro, který jinak nepatří mezi nejzajímavější římská průčelí, pak architektovi i stavebníku jičínského chrámu mohl sloužit jako vzor i proto, že počítal s dvojicí věží, i když šlo jen o drobné kampanily.

[45] Návrh brtnického průčelí otiskl FIDLER, Petr: *Kostel sv. Jakuba*, s. 39.

[46] FIDLER, Petr – ULIČNÝ, Petr: *Kartuziánský klášter – věznice ve Valdicích.* Zprávy památkové péče LXIX, 2009, s. 116–122.

[47] Stavba tohoto dnes již výrazně přestavěného chrámu byla hotova následující rok. HAMMERSCHMID, Joannes Florianus: *Prodromus Gloriae Pragenae […]*, Praga 1723, s. 432–433.

[48] Kostel sv. Václava je dnes považován za dílo druhé poloviny 17. století. VLČEK, Pavel: *Praha 1610–1700. Kapitoly o architektuře raného baroka.* Praha 1998, s. 247–248. Hammerschmidova slova ale potvrzuje veduta Prahy ze 40. let 17. století od Václava Hollara, kde místo bývalé rotundy sv. Václava již zaujímá jednolodní stavba se sanktusníkem a průčelím s dvojicí obelisků.

[49] KRSEK, Ivo – KUDĚLKA, Zdeněk – STEHLÍK, Miloš – VÁLKA, Josef: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku.* Praha 1996, s. 188–190. Tento detail zmiňuje PANOCHOVÁ, Ivana: *Offiziere und Rivalen Albrecht von Waldstein als Stifter von Bauwerken in der Zeit des Dreißigjährigen Kriegs in Böhmen und Mähren.* Umění LIV, 2006, s. 498.

[50] FOKKER, T. H.: *The First Baroque Church in Rome.* The Art Bulletin XV, 1933, s. 248 a obr. 9. Stejný detail lze nalézt i na průčelí římského kostela S. Giacomo degli Incurabili, stavěném Carlo Madernou po roce 1602 zřejmě s použitím staršího návrhu Francesca da Volterra. HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, s. 120–121 a obr. 14d.

[51] Ještě blížeji pravidelnému vrstvení tří pilastrů, jaké používal Pieroni, má rámování kašny v přístavním městě Civitavecchia, přisuzované Michelangelovi. VENTURI, Adolfo: *Storia dell'arte italiana* XI. Architettura del cinquecento II. Milano 1939, s. 205–206.

[52] SIMONI, Armando de: *La Chiesa di Sant'Eligio degli Orefici.* Roma 1967; BUCHOWIECKI, Walter: *Handbuch der Kirchen Roms. Der römischen Sakralbau in Geschichte und Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart.* 1. Band. Die Vier Patriarchalbasiliken und die Kirchen innerhalb der Mauern Roms. Wien 1967, s. 680–685.

[53] DENTI, Giovanni: *Architettura a Milano tra Controriforma e Barocco.* Firenze 1988, s. 124–128.

[54] HIBBARD, Howard: *Carlo Maderno*, 230–231, obr. 102b–103b. Kampanily byly zbořeny v roce 1882.

[55] Na vzor ve chrámu SS. Trinità dei Monti upozornil BIRNBAUM, Vojtěch: *Původní průčelí kostela P. Marie Vítězné*. Památky archaeologické a místopisné XXXIV, 1924–1925, s. 219–221. Návrh kostela, vystavěného v letech 1611–1613, se dochoval ve sbírce Muzea hl. města Prahy, inv. č. H 008.855. Dřevořez útěku krále Fridricha Falckého z Prahy 8. listopadu 1620 z ochozu svatovítské katedrály, vypracovaném někdy kolem roku 1623, spolu s pozdějším Hollarovým pohledem na Prahu dokládá, že z věží byla nejvýše dovedena severní, ale ani u ní nebylo ono otevřené zvonicové patro realizované.

[56] MERTEN, Klaus: *Drei Risse*, obr. 6 na s. 52.

[57] Madernovy kampanily na kostele S. Maria Rotonda (Pantheon) tyto štítky, stejně jako polygonální ukončení neměly. Byly ale užity ještě i na jiném návrhu stejného typu věží s otevřeným zvonicovým patrem, nakresleným Matthiasem Kagerem někdy kolem roku 1627 pro jezuitský kostel v Innsbrucku. Realizovány nakonec nebyly, zato byla i přes středoevropské podmínky zachována idea otevřeného zvonicového patra. Viz SKALECKI, Georg: *Deutsche Architektur zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Der Einfluss Italiens auf das deutsche Bauschaffen.* Regensburg 1989, s. 75–76 a 116–119.

[58] Římského původu je také již zmíněné nerealizované průčelí brtnického kostela. PANOCHOVÁ, Ivana: *Offiziere und Rivalen Albrechts von Waldstein als Stifter von Bauwerken in der Zeit des Dreißigjährigen Kriegs in Böhmen und Mähren.* Acta Historiae Artium XLVI, 2005, s. 144 a obr. 2, předpokládala jeho blízkou podobnost s římským kostelem S. Marie della Scalla. Protože toto kostelní průčelí, navržené zřejmě Francescem da Volterra, nebylo před Pieroniho odjezdem do Čech hotové, bylo by i zde možné předpokládat znalost studiového výkresu. WASSERMAN, Jack: *Ottaviano Mascarino and His Drawings in the Accademia Nazionale di San Luca.* Rome 1966, s. 56–59, obr. 14–16, ale dokládá, že teprve v roce 1624 bylo karmelitány rozhodnuto kostelní průčelí dokončit. K tomu také KUHN–FORTE, Brigitte: *Handbuch der Kirchen Roms. Der römischen Sakralbau in Geschichte und Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart.* 4: *Die Kirchen innerhalb der Mauern Roms […] Die Kirchen von Trastevere.* Wien 1997, s. 654–658. Toto průčelí ale samo vycházelo ze staršího vzoru, kterým byl kostel S. Maria Magdalena delle Convertite, bohužel zbořeným společně s klášterem během francouzské okupace v roce 1798. Plán průčelí zachycuje kresba ve skicáři Johanna Ardüsera, Codex B 82 v Zentralbibliothek v Zürichu, fol. 23. REINLE, Adolf: *Italienische*, obr. 227 na s. 206, 202 a 205. Doba vzniku plánu a stavby není známá, průčelí ale ukazuje již Tempesteho plán města z roku 1593.

[59] Pieroni byl žákem Bernarda Buontalentiho. K jeho životopisu a architektonické tvorbě KRČÁLOVÁ, Jarmila: *Giovanni Pieroni – architekt?* Umění 36, 1988, s. 511–540, a ZANGHERI, Luigi: *Giovanni Pieroni e Baccio del Bianco a Praga e nell'Impero.* In: Marcello Fagiolo – Maria Luisa Madonna (edd.): *Centri e periferie del Barocco. Il Barocco romano e l'Europa.* Roma 1992, s. 505–506.

[60] Závěrem stojí za zmínku se svatojakubským kostelem spojená legenda, publikovaná v 18. století, podle níž byl tento chrám stavěný podle vzoru kostela sv. Jakuba ve španělské Compostele. Uvádí to ROHN, Johann: *Antiquitas ecclesiarum, capellarum et monasteriorum aliarumque aedium sacrarum districtus et respective diaecesis Reginae-Hradecensis*. Pragae 1777, s. 56, a SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen*, XVI, Praha 1790, s. 84. V básni nalezené v roce 1786 v sedleckém klášteře, pocházející ale údajně již z roku 1638, se mezi Valdštejnovými činy vypočítává i tento: *Též v Jičíně kostel farní svatému Jakubu daný dle vzoru měl být celý jak v Španělích Kompostelly.* Písně historické o životě, smrti a pohřbu osvíceného pána pana Albrechta

Váceslava Eusebia urozeného pána z Valdštejna […]. Lumír, 1861, s. 227 a 302–303. Tyto zprávy ale nedostačují k vážnější úvaze, tím spíše, že svatojakubský chrám v Compostele není centrála a nemá čtveřici věží.

ULIČNÝ, Petr: ***Propstei- und Hofkirche des hl. Jakob in Jičín und römische Architektur um 1600***

Der Beitrag befasst sich mit der Architektur der Jakobkirche in Jičín (Jitschin), welche vom Friedländer Herzog Albrecht von Waldstein um 1628 gegründet wurde. Die Kirche wurde außen nie fertig gebaut und so kann ihre im böhmischen Milieu außerordentliche Qualität erst beim Vergleich von realisierten Fragmenten der Stirnseite mit Angaben aus dem Verzeichnis rückständiger Details aus dem Jahre 1630 und im Vergleich mit der Produktion der damaligen römischen Architektur gezeigt werden. Daraus schöpfte Invention der Verfasser des Konzepts, der florentinische Architekt Giovanni Pieroni, der in Herzogs Diensten tätig war. Das typische Motiv der Ausluchtstirnseite vervollständigte er hier in Jičín um ein typisches mitteleuropäisches Motiv von zwei Türmen, das so die Komposition der Stirnseitenpläne beeinflusst. Der realisierte Zentralbau, der noch zwei Türme beim Presbyterium haben sollte, ergänzte den ursprünglich konzipierten longitudinalen Kirchentyp, wie eine Kollektion von Plänen aus Pieronis Nachlassenschaft belegt, die heute in florentinischen Uffizibeständen aufbewahrt wird. Diese älteren Pläne waren jedoch wohl ein Werk von einem anderen Architekten des Herzogs, konkret von Andrea Spezza, der zu Beginn des Jahres 1628 starb, und die Pieroni danach offenbar bei dem Projekt des Kirchenbaus umarbeitete. Gleichzeitig mit dem Wechsel des Architekten machte einen Wandel auch die Idee des Kirchenbaus durch. Die Kirche wurde zunächst als Pfarrkirche gedacht, welche die alte Stadtkirche ersetzten sollte, die von Waldstein Ende 1627 den Jesuiten geschenkt wurde. Jedoch bald danach wurde sie als Propsteikirche mit Funktion einer Hofkirche konzipiert, die mit ihrer Überordnung über alle Pfarreien des Herzogtums an den älteren, jedoch nie durchgesetzten Waldsteins Gedanken – einer bischöflichen Kirche – erinnert. Als Symbol eines geistigen Herrschaftsmittelpunkts kann ferner die gewählte zentrale Kirchenform betrachtet werden.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Valteřičtí evangelíci od tolerančního patentu po spojení v Českobratrské církvi evangelické[1]
I. část

Jiří Louda

Úvod

Valteřice hrály velmi zajímavou roli v náboženském životě Krkonoš. Ačkoli tato obec nepatřila k nejmenším, podle Schallerovy *Topografie* 125 čísel, podle Sommera již 142 domů s 1037 obyvateli,[2] nacházela se jakoby ve stínu sousední větší Horní Branné a neplnila žádnou střediskovou roli. V době po tolerančním patentu se zde postupně vyvinula dvě relativně samostatná evangelická společenství s pestrou historií. Je proto s podivem, že doposud žádného historika v dnešním slova smyslu nepřilákala. Jediným počinem tak zůstává nepublikovaný strojopis práce hornobranského kronikáře Josefa Jandy,[3] který však není širší veřejnosti, zejména odborné, znám. Opominout ovšem nelze literaturu vážící se k sousedním evangelickým sborům, libštátskému z pera E. Havelky a nejnověji J. Kletvíka[4] a křížlickému B. Kutlíka a L. Rejchrta.[5] Náboženské poměry na Jilemnicku v době kolem vyhlášení tolerančního patentu sleduje i několik dílčích studií a článků. Pro počáteční etapu života evangelíků v Krkonoších je stěžejní článek V. Žáčka.[6] Lukáškův článek[7] vychází ze stejnojmenného článku Žáčkova, avšak ve své knize[8] navíc přikládá edici seznamů přihlášek na Jilemnicku. Drobné faktografické údaje a příklady pro srovnání je možné získat z Medkovy knihy *Na slunce a do mrazu*.[9] Následující intenzivní a koordinované bádání vyústilo ve sborník *Evangelíci v toleranční době v Čechách a na Moravě*[10] a v monografii Evy Melmukové.[11] Bohužel ani v jedné z těchto velmi dobrých prací však nenalezneme mnoho nových faktografických údajů nejen k Valteřicím, ale ani k Libštátu a Křížlicím, a je tomu tak i u nejnovějších a ve shrnujících tezích provokujících prací.[12] Základní faktografii je pak možné čerpat z církevních sborníků – památníků.[13] Tematickou bibliografii a zásadní informace o prvních luterských tolerančních pastorech nalezneme ve sborníku *Počátky tolerančního evangelictví*.[14] Evangelické školství je téma dlouhou dobu opomíjené. Základní prací proto zůstává monografie E. Havelky mladšího z roku 1910.[15]

Pramennou základnu tvoří především obsáhlý Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, jak byl nazván dr. Rychetskou při základním zpracování. Toto označení je však zavádějící, neboť v archivu, přesněji fondu, jsou obsaženy též písemnosti sboru augšpurského vyznání. Fond Evangelická reformovaná obecná škola Valteřice v semilském okresním archivu je bohužel jen torzem.[16] Velmi důležitý je v pražském Národním archivu uložený fond Českého gubernia, který v oddíle Publikum pod signaturou G 1/1 obsahuje zásadní písemnosti k událostem na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu. Tento materiál však byl již důkladně prozkoumán některými výše jmenovaným badateli.[17] S relevantními vzpomínkami živých pamětníků se již člověk nesetká. Starší jsou zachyceny v již jmenovaných publikacích a v nově editovaných zápiscích zvěrolékaře Josefa Soukupa.[18]

Z náboženských dějin do vydání tolerančního patentu

O náboženských poměrech na štěpanickém panství, jehož byly Valteřice součástí, a o šíření reformačních myšlenek jsme informováni jen zlomkovitě. Během husitských bouří byla spádová fara v Horní Branné opuštěna a kněz se uchýlil do Horních Štěpanic pod ochranu katolické vrchnosti – Valdštejnů. Faru v Horní Branné posléze obydleli kněží podobojí. K dočasnému návratu katolického kněze do Horní Branné došlo až osobou vzdělance Adama z Vinoře v 90. letech 16. století. Po něm však byli v Horní Branné opět duchovní podobojí.[19] První pokus o rekatolizaci se tedy nezdařil. Navíc od roku 1606 se stal novým majitelem branského panství Václav Záruba z Hustiřan hlásící se k Jednotě bratrské, který zde později hostil i J. A. Komenského.[20] Jak velký vliv mělo bratrské vyznání vrchnosti na náboženské vyznání poddaných, krom toho, že ustaly veškeré rekatolizační pokusy, není dosud známo. Komenského návštěvy sice vešly do lidového povědomí a vznikla kolem nich řada legend, mimo jiné mluvících o návštěvách tajných protestantů ve Valteřicích, kde se měl účastnit shromáždění dokonce na čtyřech různých místech, avšak s největší pravděpodobností jde jen o pověsti, které jsou ovšem dosud živé.[21] Komenský totiž o žádných takových *veřejných* shromážděních ve svých vzpomínkách nepíše a jeho zdejší návštěvy se týkaly cíleně rodiny místního pána a skupiny členů Jednoty bratrské, chystajících se k odchodu do exilu.[22] Komenského návštěvy se tak pro místní protestanty staly důležitými paradoxně až mnoho let poté, co proběhly.

Rekatolizace po porážce stavovského povstání na Bílé hoře neprobíhala v Horní Branné, potažmo Valteřicích, nijak rychle. Václav Záruba zůstával při své víře tak dlouho, jak jen to šlo, byť byl jinak schopen velmi účelového jednání. Situace se začala měnit až po roce 1632, kdy se panství dostalo do rukou Harrachů. Hornobranský farář Salomon Ries měl duchovně pečovat nejen o celé branské i jilemnické panství, ale též o části panství kumburského, lomnického a vrchlabského. Personální nouze v římsko-katolické církvi byla velká a výsledky rekatolizace žalostné. Situace se příliš nezměnila ani po skončení třicetileté války.[23] Verbální nátlak Riese a hejtmana panství Václava Vejrycha z Gemsenfelsu, který sám před válkou nechal po-

stavit na své náklady v Jilemnici bratrský kostelík a zůstával dlouho nekatolíkem, nepřinesl valné výsledky. Naopak vznikla řada listů, kde sice obyvatelé slibují plnění všech poddanských povinností, ale trvají na tom, že chtějí zůstat při své víře. Ve shodě postupovalo české i německé obyvatelstvo panství. Za zmínku stojí, že když Ries o těchto událostech referuje kardinálu Harrachovi, mluví o luterském náboženství a nikoli o Jednotě bratrské, pikartech, atp.[24] Tvrdá rekatolizace na sousedním vrchlabském panství hrabat Morzinů vedla k povstání, po jehož potlačení vojskem povstalci prchli na Jilemnicko.[25] Rázný vojenský zákrok měl dopad i zde, což vyústilo ve vlnu emigrací do nedalekého Slezska. Z branského a jilemnického panství mělo utéct 1087 osob.[26] Ačkoli se roku 1652 neměl údajně na jilemnickém ani branském panství vyskytovat již žádný nekatolík, skutečnost byla jiná. Přetrvával nedostatek katolických kněží, zatímco luterští kazatelé pilně docházeli přes hranice. Bylo třeba ještě mnoha misií, například bosých augustiniánů r. 1653[27] a zejména v letech 1652–1653, kdy zde prováděl misii pater Augustin Harant, příbuzný majitelů jilemnického panství. Značný dopad pak měla misie jezuity Kašpara Diriga v letech 1679–1680.[28] Stabilizaci mělo přinést ovšem až dostatečné obsazení duchovenských míst. Branná sice svého stálého faráře měla, někdy i s titulem děkana, Jilemnice však získala kaplana až roku 1670, respektive 1678, a samostatnou faru dokonce až v roce 1721.[29] V místech, kde bylo sídlo stálé duchovní správy, jako Jilemnice, Poniklá, Vysoké nad Jizerou, Rokytnice nad Jizerou, většinou tajní evangelíci dlouhou dobu nevydrželi, na rozdíl od odlehlých horských obcí. Je tedy poněkud záhadou, proč je tomu jinak ve Valteřicích. V nich samých se sice katolická fara nenacházela, ale sídelně byly s Horní Brannou propojeny a rozhodně nejde o odlehlou osadu ukrytou v horách. Přesto se Valteřice staly po vydání tolerančního patentu obcí s největším počtem přihlášených nekatolíků na Jilemnicku.

Dopad tolerančního patentu v západních Krkonoších

I přes nesporný úspěch rekatolizace nevymizeli tajní protestanti z Jilemnicka zcela, jak mimo jiné svědčí i případ emigrace 15 osob ze čtyř rodin jilemnického panství ještě 18. února 1771.[30] Průlomovými jsou pak nábožensky motivované požadavky některých účastníků selského povstání roku 1775, neboť šlo po dlouhé době o první veřejný projev zdejších nekatolíků.[31] Nyní krkonošští tajní evangelíci vystoupili o své vůli z ilegality, tolerance ovšem ještě nedosáhli, ale její doba již nezadržitelně nazrávala. Touženě očekávaná tolerance nese sice datum 13. října 1781, ale její uvedení v praxi bylo značně zdlouhavé a provázené mnoha nejasnostmi zapříčiněnými liknavostí a nechutí tehdejší veřejné správy – českým guberniem počínaje a správami jednotlivých panství konče. Zvěst o toleranci však utajit nešlo a jelikož se dostala mezi lid neoficiální cestou, docházelo ke zmatkům a zbytečně vypjatým situacím. Tento nebezpečně výbušný stav ukončila až podrobnější prováděcí nařízení z 25. ledna 1782 a především z 9. února 1782, která obsahovala podrobné instrukce, jak mají krajské úřady, arcibiskup a biskupové postupovat. V této

značně chaotické době patřili krkonošští evangelíci k nejlépe informovaným a organizovaným, dá-li se to tak říci, v Čechách na západ od Vysočiny. Bylo to především zásluhou domkáře a tkalce Josefa Janaty z Hrabačova čp. 55. Janata se aktivně projevoval již v době těsně před vydáním tolerančního patentu a dle vrchního Erbena byl trestán pro hanění katolické víry, měl také pašovat a rozšiřovat zakázané knihy.[32] Janata se také jako první na jilemnickém panství po vydání tolerančního patentu přihlásil k evangelické víře.[33] Rozhodující bylo Janatovo agitační působení. Chodil po obcích panství, organizoval shromáždění, a to i bohoslužebná, při nichž šířil informace o toleranci, které získal na Chrudimsku a Poděbradsku.[34] Tím si ovšem vysloužil nevůli vrchnosti, zejména osobní nevraživost vrchního Erbena, jehož ústupnost z roku 1775 nahradila nyní arogance panského úředníka. Hrabačovský Janata nebyl v agitační činnosti sám, měl spolupracovníky v dalších obcích panství. Ve Valteřicích to byl Václav Soukup.[35]

Janatovo organizační úsilí vyústilo v sepsání a předložení žádosti vrchnímu panství Erbenovi, v níž požadoval jménem všech evangelíků z jilemnického panství pastora a učitele náboženství – již konkrétně augsburského vyznání. Tato žádost je datována 14. prosince 1781,[36] tedy ještě před vydáním prováděcích nařízení k tolerančnímu patentu. Vrchní Erben jim fakticky nevyhověl, aniž uvedl nějaké argumenty. Janata pokračoval ve svém ofenzivním postupu tím, že požadoval pasy do Vídně, aby tam deputace mohla předložit své požadavky. I to Erben odmítl.[37] Došlo mu však, že se tato záležitost nevyřeší sama. Pokusil se vzít iniciativu do vlastních rukou, a tak měl již před koncem roku 1781 seznam 1393 evangelíků, z nichž se mu podařilo na 200 přimět k návratu do lůna římskokatolické církve.[38]

Velmi pružně reagoval na vzniklou situaci královéhradecký biskup Jan Leopold Hay,[39] který přijel do Jilemnice dříve, než dorazily prováděcí instrukce k tolerančnímu patentu. Aktuální seznam evangelíků čítal tehdy na sklonku ledna 1782 celkem 1151 osob, hlásících se k augsburskému vyznání. O přívržencích Kalvínova učení zatím stále nebylo řeči. Nejvíce evangelíků na jilemnickém panství bylo v Křížlicích (272), na druhém místě pak byly Valteřice se 193 osobami obojího pohlaví. Hay pozval evangelíky k 29. lednu na jilemnický zámek. Skutečně přišlo téměř 200 osob, nikoli však jen evangelíků. Jeho řeč byla velmi mírná, kromě poučení o katolické víře a vážnosti jejich zamýšleného kroku je též seznámil s hlavními zásadami tolerance. V závěru své promluvy evangelíky v podstatě nepřímo ujistil o možnosti vybudovat si modlitebnu a pozvat duchovního. Z průběhu tříhodinového setkání se zdá, že si získal sympatie evangelíků, což ovšem neznamená, že by je zviklal v jejich přesvědčení. Rozladěni však odcházeli místní katolíci.

Již dříve došlo k několika incidentům, při nichž katoličtí poddaní napadli své evangelické sousedy. Známý je případ evangelického předčitatele Františka Vokáče z Křížlic.[40] Zatímco Vokáčovo lynčování je obtížné přesně časově zařadit, první z valteřických pohřebních anabází se udála již před Hayovým příjezdem. Šlo o typický případ, kdy katolický dav bránil pohřbu evangelíka na katolickém hřbitově. Valteřická stařena neznámého jména tak musela být posléze pochována na poli.[41]

Přihlášky na jilemnickém panství zahájené 25. ledna byly ukončeny 14. března 1782 s výsledkem 950 evangelíků v 18 obcích. Při svých poučeních ve věcech náboženských nebyl duchovní komisař Hurdálek[42] neúspěšný. Podařilo se mu k návratu do římskokatolické církve přesvědčit 93 osob. Ve Valteřicích takových bylo pouze devět. Nejvíce pak paradoxně z centra budoucího farního sboru – z Křížlic (58 osob),[43] za což byla dvorským dekretem ze 17. 4. 1782 vyslovena Hurdálkovi císařova spokojenost.[44] Dalším důvodem, proč počet evangelíků po provedení přihlášek byl nižší než ve všech předchozích seznamech, bylo to, že ti, kteří se k přihláškám nedostavili, byli nadále považováni za katolíky, vyjma případů, kdy přihlášku za ně učinila hlava rodiny. Jelikož se přihlášky konaly v předjaří, některé osoby se nedostavily právě kvůli nepříznivému počasí.[45] Po slavnostních přihláškách se obcí s největším počtem nekatolíků na Jilemnicku staly s 205 přihlášenými Valteřice. V navazující Horní Branné však již bylo jen 6 evangelíků a blízkém Mrklově 12. Ze sousedních obcí tak byly početnější skupiny souvěrců jen v Horních (82) a Dolních (38) Štěpanicích.

Nyní konečně mohlo být přikročeno k budování evangelického sboru, jenž by zajistil organizaci českých krkonošských evangelíků. Erbenovo nevyhovění žádosti o vydání pasů k cestě do Vídně Janatu nezastavilo. S pomocí Jana Drozdíka, neoficiálního zástupce evangelíků při jednání s vídeňskými úřady, předložil 31. ledna roku 1782 císaři písemnou žádost. V ní opakoval stejné požadavky, jaké vznesl v Jilemnici – tedy svobodné vyznávání augsburské konfese, pastora a učitele. K tomu připojil stížnost jilemnických nekatolíků na vrchního Erbena, což dovedně formuloval tak, že jde ze strany vrchního o zpěčování se císařským nařízením. Mezi šesti podpisy pod touto stížností nalezneme i Václava Soukupa z Valteřic.[46] Důležitější ovšem bylo, že po úředních přihláškách již nešlo zpochybnit, že evangelíci na Jilemnicku splňují podmínky (500 jednotlivců nebo 100 rodin) k ustavení farního sboru. Cestu k němu však paradoxně poněkud prodloužily sliby a rady vídeňského poradce Jana Drozdíka. Mezi tím však stále počet evangelíků stoupal. K 950 přihlášeným přibylo do léta následujícího roku dalších 344.[47] Samostatný český evangelický sbor augšpurského vyznání tak byl v Krkonoších[48] založen až na samém konci roku 1782. Se svými více jak tisíci členy se stal největším luterským sborem, který v Čechách po vydání tolerančního patentu vznikl.[49] Žádost o pastora – v pořadí již třetí – sepsal dle konceptu místních evangelíků vrchní Erben 27. listopadu 1782.[50] Doporučující kvalifikační list superintendentury v Modré pro Štěpána Šimka nese datum 13. prosince 1782.[51] Příjezd pastora[52] do Křížlic se traduje též v prosinci 1782, ale svým *církevníkům* byl na vrchnostenském úřadě oficiálně představen až 17. února 1783.[53] K ustavení evangelického sboru augšpurského vyznání tak došlo v době, kdy se v obvodu jeho působnosti začal šířit vliv reformovaného směru a nastávalo přehlašovaní k helvetské konfesi.

Dvě vyznání

Již koncem roku 1782, tedy v době, kdy se ustavovala církevní správa místních evangelíků, se na jilemnickém panství mělo nacházet 231 reformovaných,[54] a to převážně ve Valteřicích. Jejich počet následujícího roku vzrostl na 265. Nedá se však říci, že by současně slábl početní růst luteránů. Zatímco reformovaní tvořili na sklonku roku 1782 přibližně 24 % evangelíků na Jilemnicku, v létě následujícího roku to bylo i přes jejich početní nárůst již jen více než 20 %. Jejich větší koncentrace se omezila právě na Valteřice a částečně též na Kundratice. Místně příslušný pastor – křížlický Šimko – tak v podstatě ztrácel (měl-li kdy vůbec jaký) přehled o situaci v této nejevangeličtější české krkonošské obci, jak o tom svědčí soupis rodin a duší, který si nechal pro jednotlivé obce od starších svého sboru vyhotovit. Tento soupis obsahoval 1160 osob, ale vůbec nezahrnoval Valteřice.[55] Dle valteřických reformovaných měly být v polovině 90. let 18. století v obci jen tři luterské rodiny.[56] Až z roku 1799 pochází údaj o tom, že ve Valteřicích žije 10 rodin augšpurského vyznání,[57] což by mohlo představovat přibližně 50 osob, a tudíž méně než čtvrtinu všech valteřických evangelíků.

Kde hledat příčinu tohoto vývoje, jenž vyústil ve svébytné postavení Valteřic v historii krkonošských evangelíků? Když se pokusíme hledat odpověď v podobě jejich náboženského smýšlení na základě přihlášek po vyhlášení tolerance, k žádnému uspokojivému vysvětlení nedospějeme.[58] V podstatě se valteřické přihlášky neliší od ostatních krkonošských, pro něž je typické časté prohlášení se přímo za evangelíka a absence přihlášek k husitům, českým bratřím či staročeské víře. Zda mohlo být směřování krkonošských tolerančních evangelíků ovlivněno předbělohorským vyznáním zdejšího obyvatelstva, nelze za současného stavu poznání říci, neboť – jak bylo napsáno výše – je dostatečně neznáme. Sice měla Jilemnice vrchnost hlásící se k Jednotě bratrské téměř celé jedno století, ale například část místního obyvatelstva, byť jazykově německá, se v 17. století hlásila k luterství. Valteřice se ovšem nacházely na někdejším panství Horní Branná, které mělo bratrskou vrchnost podstatně kratší dobu než Jilemnice a na zdejší faře se střídali jak katoličtí, tak utrakvističtí duchovní. Je možné též připomenout velmi ojedinělý příklad úspěšné náboženské migrace v rámci Čech, kdy kvůli rekatolizaci přesídlilo několik rodin z Jilemnicka na Jizerku. Dle sdělení správce panství z roku 1780 byli vždy luteráni, patřili k luterskému sboru v Sasku, kde byli křtěni i pochováváni.[59] Udrželi si tak po celou dobu rekatolizace s mlčenlivým souhlasem vrchnosti své původní luteránství? Další drobnou indicií, která naznačuje, že místní tajní evangelíci mohli mít blíže k luterství, je případ Jana Kováře, poddaného hrabat Harrachů, jemuž jeho vrchnost dovolila odcestovat z panství za prací až na vzdálené Valašsko, kde si namluvil Růženu Bachnou z Hrubé Lhoty. Tamní úřady ho bezprostředně před vydáním tolerančního patentu označují za evangelíka augšpurského vyznání.[60] Při úvahách o konfesionálním charakteru zdejších tajných evangelíků nelze též opominout geografickou blízkost nábožensky svobodného Saska a téměř bezprostřední

sousedství pruského Slezska.[61] Byť se zdá, že tato skutečnost mohla být v minulosti přeceňována, jistý význam jí přikládají i nejnovější práce, které konfesionální rozčlenění českých evangelíků zdůvodňují primárně jinak.[62] Neměli bychom také zapomenout na přímé styky Valteřických se saskou, respektive lužickou Žitavou, odkud měl jistý Litochleb[63] pašovat špalíčky do domu čp. 20 a odsud měly být dále distribuovány, snad až na Jičínsko.[64]

Uvědomělou příslušnost krkonošských tajných evangelíků k augšpurské konfesi poněkud zpochybňuje jejich žádost o pastora, která obsahuje jakési jejich vyznání víry. Mimo jiné se tam praví, že večeři Páně přijímají lámáním chleba, nedělají kříž, nosit ho před sebou nechtějí, stejně tak nechtějí svíčky a latinskou řeč a ani zvony nepotřebují, atd.[65] To by ovšem spíše svědčilo o tíhnutí ke kalvinismu.[66] O luterském smýšlení jilemnických evangelíků vážně pochyboval i vrchní Erben, který je ve své zprávě bydžovskému krajskému hejtmanu 28. prosince 1781 označil spíše za *...hernhuttisch, oder pikartisch, als lutherisch...*,[67] tedy přívržence ochranovské Jednoty bratrské, nebo staré Jednoty bratrské. Návaznost, byť nepříliš vědomou, na starou Jednotu bratrskou je možné hledat i v oslovení *bratře*, které však následný vývoj určovaný luterskou konfesí zcela zatlačil.[68]

Autoři sborníku *Evangelíci v rané toleranční době* přisuzují luterskou orientaci tolerovaných krkonošských evangelíků Janatově rychlosti, s jakou zachytil první informační vlnu o tolerančním patentu, a možnosti zakládat evangelické farnosti augšpurského vyznání, kdežto informace o alternativě, kterou bylo helvetské vyznání, pak do Krkonoš nestihly proniknout. Janata v době, kdy se šířila tato druhá informační vlna, již byl plně zaměstnán organizační činností v Krkonoších, a tedy v částečné informační izolaci.[69] Janata jako vůdčí osobnost zdejších evangelíků měl nesporný vliv na průběh přihlášek. Pravděpodobně své souvěrce poučil, jak mají před komisí vypovídat. Předem dohodnuté výpovědi evangelíků před přihlašovacími komisemi byly poměrně rozšířeným prostředkem obrany před výmluvností členů komise a prevence před možnou manipulací s vyjádřeními přihlašovaných, z čehož měl ostatně Janata bezpečně doložitelné obavy. Z odpovědí na jilemnickém panství se takovýto postup organizátorů, tedy především Janaty, dá vytušit a výpověď Jana Martinů z Mrklova čp. 40, který se přiznává *k víře evanjelický salcburský,*[70] je velmi výmluvný. Jak jinak než zkomolením pro něho neznámého termínu, který mu byl prozrazen, by tato formulace mohla vzniknout?

Tímto se zdá, že máme vysvětlenu augšpurskou příslušnost většiny evangelíků na Jilemnicku, kteří následně vytvořili křížlický sbor. K čemu ale došlo ve Valteřicích? Valteřičtí tajní evangelíci se od ostatních českých krkonošských zpočátku nejspíš v ničem nelišili a bezprostředně po vydání tolerančního patentu s nimi postupovali v jednotě. V průběhu roku 1782 se však situace začíná měnit a Valteřičtí se hlásí již nikoli k augsburskému, ale k helvetskému vyznání. Z výše napsaného je patrné, že kalvínský směr reformace s užitím běžného chleba při večeři Páně, strohost v obřadech i vybavení modlitebny atd. byla většině domácích evangelíků bližší, a jakmile se o tomto faktu dozvěděli, začali podnikat kroky ke změně konfese. Zře-

telným zájmem úřadů však bylo udržet co nejvíce evangelíků při augsburské konfesi. Informace se tedy šířily opět jen po vlastních informačních spojnicích evangelíků a průběh přehlašování závisel na rychlosti, jakou se k nim dostala. Pro vývoj ve Valteřicích byl zřejmě důležitý obrat v Libštátě, kde se většina nově vznikajícího sboru stihla přehlásit k helvetské konfesi ještě dříve, než o pastora požádali. Stále postrádáme podrobnější vysvětlení, jak se informace o helvetské konfesi do Krkonoš dostala. Ojedinělá zmínka v literatuře zaznamenává jméno emigranta Jiřího Brože, který měl přijít z Berlína a působit v Libštátě ve prospěch helvetského vyznání.[71] Zatímco výkaz vyhotovený 29. ledna 1783 zná jediného reformovaného a 112 luteránů,[72] tabela z poloviny roku 1783 uvádí na panství Kumburk–Úlibice taktéž ke konci roku 1782 již 61 reformovaných vedle 52 luteránů.[73] V součtech se pak oba výkazy shodují. Oba výše zmíněné prameny neuvádějí na panství Branná–Jilemnice jediného reformovaného. Již v červnu 1783 pak seznamy akatolíků obsahují 265 reformovaných na Jilemnicku. Tím máme obrat ve Valteřicích datovaný. Zajímavé ovšem je, že v okolí Libštátu bylo jen 135 reformovaných, tedy méně než na Jilemnicku.[74]

Další nepřímý, leč nezanedbatelný doklad o tom, kdy změna nastala, lze spatřovat v samotné žádosti o pastora z 27. listopadu 1782. Mezi sedmadvaceti podpisy evangelíků je pouze jediný z Valteřic, zatímco ostatní obce s větším počtem evangelíků zastupují zpravidla tři podpisy, dokonce i Libštát je zde zastoupen dvěma podpisy. Z Valteřic žádost o luterského pastora podepsal jen Jiří Rychtář, kdežto Václav Soukup již nikoli.[75] Vzhledem k tomu, že Soukupova rodina hrála významnou roli jak v hnutí těsně po vydání patentu, tak při formování valteřické reformované komunity i školy, nepovažuji tuto skutečnost za náhodnou. Důležité bude nejspíš i to, že rodina Soukupových byla spřízněna s rodinou Opočenských, kteří patřili k sloupům reformovaného sboru v Libštátě.[76] To, že oficiální výkazy akatolíků na sklonku roku 1782 nevykazují na Jilemnicku žádné reformované, přisuzuji spíše vrchnímu Erbenovi, který fakta do nich dodával. Erben zjevně nechtěl vzít novou konfesi na vědomí, a když již nějaké evangelíky musel respektovat, pak luterány. Nebyl to jen postoj Erbenův, ale vícera vrchnostenských správ, a podporovaly ho i nadřízené instituce.

Odpověď na otázku, proč ke změně konfese nedošlo i na zbytku Jilemnicka, bychom nejspíš měli hledat ve strachu ze zneužití případných zmatků vrchnostenskými úředníky k obstrukcím. Dosavadní zkušenost s Erbenem rozhodně povzbudivá nebyla. Podobné obavy se v obdobných situacích vyskytly i v jiných místech.[77] Janata byl ve svých organizačních přípravách již příliš daleko a od počátku je spojoval s augsburskou konfesí. Protože on konfesi nezměnil, nezměnila ji ani většina evangelíků na Jilemnicku. Mezi valteřickými reformovanými se nenalezla osobnost, která by mohla konkurovat Janatovu vlivu mimo Valteřice samotné. Nepočetné hloučky reformovaných v ostatních obcích v okolí Valteřic a jejich úplná absence v jádrové oblasti tvořícího se křížlického sboru jsou toho důkazem. Takto vzniklá situace pak byla fixována příchodem luterského pastora Štěpána Šimka do Křížlic

na přelomu let 1782/1783. Mezi ním a členy sboru nedošlo k žádnému závažnému konfliktu a naopak pastor si jejich důvěru získal ráznou obhajobou práv svých oveček, při níž byl schopen sáhnout i k fyzickému násilí.[78] Jistý podíl na vzniklých konfesionálních poměrech měl zřejmě i vrchní Erben, který přestal na sklonku roku 1782 klást překážky ustavení samostatného luterského sboru snad právě z obavy před šířícími se reformovanými. Pokusil se tak zopakovat úspěšnou manipulaci vrchního polenského panství Hitschmanna.[79] Co se však podařilo jednomu na počátku roku 1782, to již druhý na sklonku téhož roku stejně úspěšně provést nemohl. Reformovaní již ve Valteřicích a dalších obcích zejména na jihu jilemnického panství byli a ustavení luterské duchovní správy v Křížlicích pouze podstatně zmírnilo další nárůst reformovaných.

Domnívám se tedy, že vznik konfesionální situace v Podkrkonoší nelze přičítat značně zpožděnému příchodu druhé informace (o helvetské konfesi),[80] protože kdyby nezasáhly vlivy výše popsané, mohlo se i Jilemnicko, stejně jako Libštát, přihlásit k helvetské konfesi ještě před povoláním pastora. Naopak rozhodující byla Janatova autorita, rychlost a agitačně organizační aktivita, která byla od počátku konfesionálně (byť povýtce z pragmatických důvodů) určitá, což v jiných lokalitách nebylo zdaleka samozřejmé.

Formování reformované (helvetské) církevní struktury v Podkrkonoší

Na sklonku roku 1782 a zejména během roku 1783 se vytvořily základní skupiny evangelíků augšpurské a helvetské konfese v našem regionu, které zůstaly v hrubých rysech nezměněny hluboko do 19. století. Vedle relativně rovnoměrné diaspory luterské se střediskem v Křížlicích tu byla značně ostrůvkovitá helvetská, méně početná, zato rozmístěná na větším prostoru. Ačkoli alespoň v prvních letech bylo reformovaných z jilemnického panství více, než jejich bratří z panství kumburského, a největší ucelená skupina se nacházela ve Valteřicích, sídlo duchovní správy umístili do Libštátu. Proč se tak stalo, bude možné říci až poté, co budou důkladně zpracovány dějiny libštátského sboru. Nyní mohu vyslovit na základě kusých vědomostí jen několik hypotéz.

Správa jilemnického panství reformovaným nepřála ještě více než luteránům, jak o tom svědčí počáteční ignorování jejich samotné existence i následné obstrukce při zřizování evangelické školy ve Valteřicích. Kumburská, respektive jičínská vrchnost se pak k evangelíkům nechovala zdaleka tak tvrdě a dokonce přispěla na stavbu libštátského kostelíku.[81] Na jilemnickém panství vznikla luterská evangelická církevní správa a prosadit zřízení další reformované by bylo zřejmě velmi obtížné. Evangelíci na kumburském panství vlastní církevní správu neměli, proto se mohlo zdát výhodnější zřídit ji pro reformované právě tam. Dalším důvodem mohla být geograficky zcela okrajová poloha Valteřic v rámci podkrkonošské reformované diaspory, kdežto Libštát byl položen lépe a hrál roli tržního střediska, byť jen místního významu. Zdá se také, že hlavní organizátoři reformovaných v našem re-

gionu bydleli v Libštátě a jeho okolí, například Jiří Šádek[82] či rodina Opočenských z Peřimova.[83]

Nezdá se, že by došlo k nějakému soupeření mezi Libštátem a Valteřicemi o to, kde bude sídlo sboru. Nutná byla spolupráce. Bez jilemnických reformovaných[84] by v Libštátě stěží dali dohromady potřebný počet osob či rodin k založení sboru a Valteřičtí na tom nebyli lépe. Postavení Valteřických tak bylo velmi silné. Proto bylo nalezeno poměrně praktické řešení, kdy Libštát se stal sídlem pastora, kdežto ve Valteřicích měla vzniknout evangelická škola. Kromě pedagogického působení na vlastní dorost zde měl učitel hrát ještě jednu roli. Zcela výstižné je konstatování, že místní evangelíci vydržovali školu proto, že byli příliš vzdáleni od mateřského sboru v Libštátě a učitele potřebovali coby zástupce duchovního správce.[85] Valteřice se tak staly školním sborem, byť de iure nebyly ani řádným sborem filiálním. Ve staršovstvu nově založeného libštátského sboru byly zastoupeny dvěma reprezentanty již v roce 1785.[86] Kolem školy se pak odehrávala většina aktivit valteřických reformovaných evangelíků a ke konstituování oficiálního filiálního a následně samostatného sboru došlo mnohem později. Geneze sboru luterského pak má také mnoho společného s evangelickou školou. O tom však podrobněji v samostatných kapitolách.

Evangelická reformovaná čili helvetská škola

Tam, kde se nepodařilo nalézt potřebný počet rodin či osob k založení samostatného sboru, snažili se evangelíci založit alespoň vlastní školu, která tak vlastně suplovala filiální sbor, což se promítlo v úkonech, které učitel kromě vlastní výuky vykonával.[87] Péči o vlastní evangelickou mládež coby nejohroženější prvek společenství a zároveň záruku jeho dalšího trvání není třeba zvláště zdůrazňovat. Podmínky státu pro povolení evangelické školy byly mírnější než v případě farního sboru. V podstatě se redukovaly na základní povinnost[88] – tedy tuto školu si na vlastní náklady vystavět a vydržovat, stejně tak platit učitele, jak stanovily dvorské dekrety z ledna 1782 až listopadu 1783. Roku 1787 pak byli alespoň nekatolíci, mající vlastního učitele, osvobozeni od školného katolickému učiteli – tedy obdoby štoly, již museli platit katolickému faráři, i když jeho služeb nevyužívali. Povinnost přispívat na stavbu katolické školy, případně na nájem místnosti i byt katolického učitele jim však zůstala a byli jí zbaveni až roku 1831.[89]

Skutečné datum založení valteřické evangelické reformované školy je menším oříškem. Sami valteřičtí evangelíci v druhé půli 19. století poměrně důsledně uváděli rok 1794.[90] Tento rok je však datem postavení první vlastní školní budovy, nikoli založení školy coby instituce.

Valteřičtí reformovaní požádali o povolení školy již roku 1785. Nebylo jim to krajským úřadem v Jičíně dne 26. září 1785 umožněno se zdůvodněním, že ve Valteřicích je již katolický učitel, s poukazem na nařízení z 25. srpna 1781, které sta-

novilo, že kde je již katolický učitel, není nutné zřídit nekatolickou školu.[91] V tomto případě však ve Valteřicích dosud řádný (ve smyslu kvalifikačních předpokladů) učitel nebyl, a proto je rozhodnutí krajského úřadu na hraně legality. Dochovaný dopis tak svědčí o účelovém protievangelickém postupu úřadů. Tato obstrukce však nevyšla. Katolíci měli problémy se založením své školy ve Valteřicích ještě ve třicátých letech devatenáctého století. Dle Sommerovy topografie již měla roku 1835 stát a spadat pod patronát vrchnosti.[92] Z pramenů se však zdá, že její ustavení nebylo dokončeno ani roku 1839, kdy obec žádala hraběte Harracha, aby nad jejich zamýšlenou školou převzal patronát.[93] Valteřičtí evangelíci měli v obci svoji školu (ve smyslu instituce, nikoli budovy) již od 28. srpna 1786.[94] Potvrzuje to vizitační tabela české superintendence helvetského vyznání uvádějící, že roku 1786 byla založena evangelická škola v libštátském sboru.[95] Tento údaj se ovšem váže k Valteřicím, protože na půdě libštátského sboru žádná jiná škola nepůsobila.

Prvními známými valteřickými evangelickými učiteli byli místní rodáci bratři Josef a Ignác Soukupové.[96] Zřejmě mylná je zmínka o Františku Čížkovi coby učiteli ve Valteřicích.[97] Vyučovalo se v soukromém domě čp. 46.[98] Oba učitelé Soukupové používali Komenského *Praxis pietatis* jako čítanku.[99] To ovšem nebylo zcela v souladu s dvorskými nařízeními z 16. října 1782 a 13. května 1784 a vlastně i nařízením z 24. prosince 1784, která nařizovala všem žákům bez rozdílu konfese užívat tytéž učebnice – pochopitelně vyjma samotné výuky náboženství.[100]

Roku 1794 reformovaní postavili ve Valteřicích po předchozím povolení vlastní školní budovu čp. 134. Plat učitele a ostatní vydání nesli sami reformovaní, ačkoli i děti těch nemnoha místních luteránů do školy též chodily.[101] Nejenže se tedy podařilo dosáhnout zřízení evangelické školy, ale evangelíci pro svoji školu získali i prostředky z obecních důchodů, které byly dle počtu příslušníků vyznání děleny mezi katolickou a evangelickou školu. O tomto stavu se dozvídáme ze stížnosti valteřických evangelíků vrchnostenskému úřadu ze dne 19. července 1836. Valteřičtí katolíci totiž tento stav nemínili respektovat a odepřeli evangelické škole další příspěvky z obecní pokladny.[102] Jak tato žádost o vyplacení zadrženého podílu dopadla, nevíme, nicméně vzhledem k tomu, že z následujícího období nejsou známy pravidelné příspěvky evangelické škole od obce, asi vrchnostenský úřad žadatelům nevyhověl. Ve 40. letech valteřičtí evangelíci obou konfesí neuspěli ani ve sporu o koledu, kterou si od nich nárokoval katolický učitel z Horní Branné. Nevyhověl vrchnostenský úřad, krajský úřad ani gubernium, roku 1847 tato povinnost byla potvrzena.[103] Nelze však říci, že by vrchnost postupovala vůči evangelické škole zcela obstrukčně. Dokonce na její provoz přispívala, byť spíše symbolicky. Z roku 1837 máme například doklad o daru tří sáhů dřeva, který snad byl dáván opakovaně po několik let, ale evangelická škola, respektive náboženská obec (psáno osada), o ně musela každý rok opakovaně žádat na vrchnostenském úřadě. Činil tak roku 1843 i učitel Jan Čížek. Další dva sáhy dodávali přiškolení. To ovšem na otop nestačilo, a tak máme z roku 1839 doklad o zaplacení 2 zl. 51 kr. beneckému myslivci za 3 a půl sáhu dříví a 2 sáhy pařezů.[104]

Druhá budova evangelické reformované školy ve Valteřicích čp. 144 z r. 1842 sloužila též k bohoslužebným shromážděním.

Stará škola se nacházela na nevhodném místě, kde byla vystavena častým přívalům povrchové vody z přilehlé stráně, která v zimě namrzala a na jaře zase školu i okolí zaplavovala blátem. Školní vyučování také rušil hluk sousedního mlýna.[105] Původní roubená škola nevyhovovala ani svými rozměry, což byl zřejmě hlavní důvod, proč byla 13. dubna 1842 prodána za 700 zl. Josefovi Hanušovi.[106] V té době již měli povolení krajského úřadu ke stavbě nové školní budovy na pozemku koupeném od Jana Vejnara z čp. 137. V tomto povolení výslovně stojí, že škola má sloužit i dětem augšpurského vyznání. Počet školou povinných dětí obou vyznání měl dosahovat čísla 45. Roku 1843 bylo sice ve dvou třídách zapsáno jen 35 žáků, ale následujícího roku pak 41 a roku 1846 již 50.[107] V té době totiž počet zdejších luteránů proti stavu bezprostředně po vydání tolerančního patentu poněkud narostl přistěhováním z jiných obcí panství. Školní budova ovšem měla sloužit též jako modlitebna reformovaných, čemuž byla přizpůsobena velikost třídy.

Na stavbu použili 700 zl. za starou školu, 300 zl. měli nastřádáno a zbytek měli sesbírat ve dvou reparticích mezi sebou – náklady tedy plně nesli reformovaní. Celá stavba měla stát 1780 zl. 48 kr. Nepeněžitým darem, a to 65 korci vápna, přispěl hrabě Harrach.[108] Za luterány daroval 15 zl. zdejší mlynář Jan Janata, ostatní při-

spívali na stavbu jen dobrovolnou prací potažní a nádenickou.[109] Další opravu, především položení dvojité šindelové střechy v hodnotě 200 zl., zase financovali reformovaní, k čemuž použili sbírku mezi evangelíky v Rakousku, neboť jim ještě zbýval dluh ze stavby, jehož splácení jim činilo velké potíže. Proto byly roku 1855 pořádány sbírky na různých místech na podporu valteřické evangelické školy. Příspěvky z jednotlivých obcí, přicházející prostřednictvím okresních úřadů, však nebyly vysoké. Dochované doprovodné dopisy obsahují cifry pohybující se mezi 3 zl. 6 kr. z obce Krasnoves v okrese Mladá Boleslav a 50 krejcary z obce Wünschensdorfu (Srbská?).[110] Také služné vypláceli učiteli sami reformovaní bez luteránů, což po congrui roku 1854 činilo 200 zl. Tuto částku nebyli s to zaplatit a škole hrozilo zavření. Celou záležitost předložil libštátský farář Josef Schiller roku 1855 superintendentovi Rothovi do Erdmannsdorfu ve Slezsku. Podpora byla přislíbena s dotazem, kolik je třeba peněz. Farář Schiller se snažil požadovanou částku co nejvíce snížit a apeloval na větší obětavost členů. Měly být zaplaceny všechny dosud dlužené poplatky a platit měli i podruzi, jejichž finanční situace byla tehdy poměrně dobrá díky prosperujícímu tkalcovskému a přadláckému řemeslu. Záhy se však dostavila krize v textilním podnikání a mnozí podruzi i někteří baráčníci měli problém uživit sebe, natož školu. Ročně se tedy nakonec scházelo přibližně o 70–80 zl. méně, než kolik bylo plánováno. Luteráni kromě sobotálesu ve výši 20–25 zl. neplatili. Učitel tak nemohl dostávat slíbené služné v plné výši. Vedle výše jmenovaných plateb na učitele bylo ještě třeba přičíst běžná vydání školy a platbu 32 zl. mateřskému sboru v Libštátě. Protože toto finanční břímě nemohli unést, obrátili se na luterány se žádostí o spolufinancování. Nebylo to však poprvé, již v 50. letech se reformovaní snažili přesvědčit luterány ke spolufinancování školy, kterou také užívali, ale vedlo to jen k různicím.[111]

Tentokrát se jednání uskutečnilo v listopadu 1861. Reformovaní se při něm opírali o § 8 prozatímního nařízení státního ministerstva z 9. dubna 1861, které vyzývalo ke společnému financování v místech, kde obě vyznání mají společnou školu. Přítomní luteráni nejprve souhlasili, ale na jednání nebyli všichni, jichž se týkalo. Když pak mělo dojít k placení příslušné částky za rok 1861, nastaly problémy. Osm luteránů bez námitek zaplatilo 10 zl. 66 ½ kr., kdežto jedenáct se vzepřelo. Nepomohla ani domluva jejich faráře Molnára. Dotčení naopak poslali stížnost okresnímu úřadu v Jilemnici proti požadavku 20 zl. 97 kr. Ten však jejich stížnost výnosem z 21. března 1862 odmítl. Odvolali se tedy ke krajskému úřadu v Jičíně. Ten 12. května 1862 potvrdil stanovisko jilemnického okresního úřadu, že evangelická škola ve Valteřicích je zřízena pro obě vyznání a skutečně ji děti obojího vyznání navštěvují, a tudíž by také obě vyznání měla hradit výlohy vzniklé při její správě. Dále zamítla námitky luteránů, že reformovaní využívají školu k bohoslužbám, čímž prý její fungování omezují. Bohoslužby se totiž konají v neděli, kdy se nevyučuje. Odbývají se ve školní třídě a nikoli v samostatné místnosti, reformovaní tak nezabírají žádné prostory školy jen pro sebe. To, že se v zimě vyučuje ve světnici učitelského bytu, není způsobeno tím, že by si reformovaní zabrali pro bohoslužby

učebnu jen pro sebe, ale proto, že není dostatek dřeva pro vytápění velké třídy. Pokud by všichni včetně luteránů řádně přispívali a dodali dostatek dřeva, učilo by se ve třídě i v zimě.[112] Ani opakované odvolání nespokojených valteřických luteránů v čele s Janem Václavíkem k okresnímu úřadu v Jilemnici v lednu roku 1863, ani následné odvolání k pražskému místodržitelství, které bylo vyřešeno 14. února 1864, na tom nic nezměnilo.[113]

7. června 1864 se sešlo valteřické sborové zastupitelstvo svolané administrátorem Josefem Dobiášem, aby domluvilo podmínky reformovaných pro další jednání s luterány. Výsledkem byly tyto zásady:

1) Škola bude pro obě vyznání společná;

2) Školní výbor bude složen ze čtyř mužů – dva z reformovaných a dva z luteránů. Tento výbor bude pod dozorem libštátského farního úřadu;

3) Pokud chtějí mít luteráni na školní budovu rovné právo, nechť dají odpovídající finanční náhradu, neboť budovu vystavěli reformovaní vlastním nákladem;

4) Učitel bude reformovaný, ale volený i luterány;

5) Školní světnice bude zároveň sloužit reformovaným jako modlitebna, kteří ji budou za to udržovat.

Jednání na jilemnickém okresním úřadě bylo stanoveno na 8. června 1864 a vedle několika presbyterů obou vyznání se ho účastnili též reformovaný farář Josef Dobiáš z Bukovky, administrátor Libštátu, luterský administrátor Bohdan Kutlík z Křížlic a luterský farář Jan Kupka z Heřmanových Sejfů, účastnili se dokonce i někteří katolíci. Kutlíkův přístup k jednání však byl striktní v tom směru, že buď budou všechna práva ke škole rovná, nebo žádné spolufinancování. Požadoval, aby učitelem mohl být i luterán a školní světnice sloužila k bohoslužbám jednu neděli reformovaným a druhou luteránům. V podstatě by tak luteráni ve Valteřicích s minimálními náklady získali jak školu, tak modlitebnu – což dosud v obci neměli. Farář Dobiáš namítal, že již dnes mohou luteráni na bohoslužby každou neděli docházet a také tak namnoze činí. Podle Dobiáše není nutné se o modlitebnu dělit, neboť mezi oběma konfesemi nejsou tak zásadní rozdíly, vyjma učení o večeři Páně.[114] Mluvil tím v podstatě v duchu tajného protestantství, které se nevyznačovalo náboženskými rozdíly a vnímalo rozdělení na luterány a reformované jako shora vnucené. Kutlík to však viděl jinak a dal průchod své konfesijní nesnášenlivosti. Reformovaní nabyli především z Kutlíkova vystupování dojmu, že by plánované spojení obou konfesí kolem společné školy do budoucna neneslo dobré ovoce, a proto farář Dobiáš Kutlíkovi odepsal, že valteřická schůzka bude mít smysl jen tehdy, přistoupí-li luteráni na to, že škola bude i nadále reformovaná, stejně tak i učitel, tedy jako dosud. Je třeba vzít v úvahu, že právě škola a učitel byli atributy svébytnosti reformovaných ve Valteřicích. To ovšem Kutlík odmítl s tím, že si valteřičtí luteráni pořídí vlastní školu. Toto neuvážené furiantství způsobilo oběma konfesím do budoucna zbytečně velké finanční potíže. Kutlík se s tímto gestem nesmířil, a dokonce si stěžoval superintendentovi Rothovi do Erdmannsdorfu na to, že reformovaní tak činí *z žádosti panství* a *z pýchy*, což je poněkud tragikomické.[115]

Ke skutečnému, byť jen na čas, odtržení luteránů od reformované školy nakonec opravdu došlo a reformovaná škola se pak potýkala s vážnými finančními problémy. Těžko by mohla přežít bez finanční pomoci ze zahraničí. V roce 1867 přispěl Dr. Hohlbrügg, evangelický reformovaný farář v Elberfeldu, na uhrazení školních potřeb částkou 45 zl. a školní pokladna dále obdržela 173 zl. 72 kr. od pomocného spolku v Basileji. Dále jim bylo ministerstvem povoleno uspořádat sbírku mezi evangelíky obojího vyznání v Předlitavsku a následně i v Zalitavsku.[116]

V době, kdy nazrávaly a poté s plnou silou propukly tuhé spory valteřických evangelíků o školu, došlo k zásadním změnám uspořádání společenských, s odstupem desetiletí i církevních a částečně i školských poměrů v zemi. Evangelické školy a učitelé byli od počátku podřízeni dozoru příslušných evangelických farářů a od roku 1805 jako vyšší krajské (byť vzhledem k praxi spíše okresní) instanci i katolickým děkanům.[117] Od roku 1820 pak měli jejich funkci v protestantském školství převzít evangeličtí senioři. Dvorským dekretem z 27. listopadu 1838 byly na žádost evangelických konzistoří evangelické školy postaveny na roveň ostatním veřejným školám, což ale v praxi omezoval dohled katolické církve nad celým školstvím. Skutečné rovnoprávnosti je přiblížil protestantský patent z roku 1861, nikoli však školské zákony z roku 1870, jež z nich učinily opět školy soukromé.[118]

V souvislosti s téměř každou změnou poměrů můžeme sledovat snahu zvýšit počet žáků na valteřické evangelické škole. Náhlý vzestup počtu žáků roku 1851, tedy v době skutečného zániku patrimoniální správy, je dán tím, že do školy byly kromě valteřických poprvé zapsány i děti z Mrklova, Dolních a Horních Štěpanic a Branné.[119] Vrchlabský podkrajský úřad však rozhodl, že dalšího roku musí evangelické děti z jiných vesnic než Valteřic opět chodit do místních katolických škol.[120] Bezprostředním důsledkem vyhlášení protestantského patentu z 8. dubna 1861 byla opakovaná snaha evangelíků z Branné, Mrklova a Dolních Štěpanic o vyškolení svých dětí z dosavadních škol (v Horní Branné, Mrklově a Horních Štěpanicích) a přiškolení do evangelické školy ve Valteřicích. Tento záměr projevili evangelíci obojího vyznání z Branné, reformovaní evangelíci z Mrklova a z Dolních Štěpanic s některými luterskými sousedy.[121] Rozhodnutí podkrajského úřadu z roku 1851 se podařilo po delším úsilí zvrátit až konečným rozhodnutím ministerstva vyučování z 27. února 1868, kdy byli evangeličtí žáci z Mrklova, Horních a Dolních Štěpanic přiškoleni k valteřické evangelické škole.[122]

Po zřízení interkonfesijního školství po roce 1870 však zcela zanikl dopad předchozího rozhodnutí a například ve školním roce 1888/89 bylo z 65 žáků valteřické školy 64 místních, ve školním roce 1894/95 pak ze 63 žáků bylo místních 60.[123] Co do dlouhodobého nárůstu počtu žáků si tedy valteřická evangelická škola mnoho nepomohla. Bezpečně sice víme, že v sedmdesátých letech 19. století, konkrétní údaje jsou z roku 1873, měli k valteřické reformované škole finanční povinnosti kromě domácích i evangelíci ze Branné, Mrklova, Dolních Štěpanic, Horních Štěpanic, Štěpanické Lhoty, Víchové, Hrabačova a Benecka,[124] otázkou však zůstává,

zda tato povinnost vyplývala z přiškolení jejich dětí, či členství ve filiálním, ve skutečnosti školském sboru.

Nedostatečné prostory školy vedly ke kroku, jenž působí v kontextu výše napsaného značně neobvykle. Děti augšpurského vyznání, které ve valné většině od roku 1875 zase chodily na reformovanou školu, byly totiž 8. prosince 1877 z ní vyloučeny kvůli nedostatku místa na zimní vyučování. Jelikož v té době luterská škola již řádně nepracovala, byť stále formálně existovala, nastoupily na školu obecnou. Na reformovanou školu se začaly vracet od roku 1883.[125] Po oficiálním zániku luterské školy se situace zcela stabilizovala a luteráni se opět svobodně rozhodovali mezi školou obecnou a reformovanou za stejných finančních podmínek, jako reformovaní. Institucionální práva coby místní luterská komunita však ke škole žádná neměli. Nové roztržky ale již nenastaly, a dokonce na přelomu let 1893/94 suploval na zdejší škole do příchodu učitele Havelky valteřický luterský osobní vikář Josef Cohorna.[126]

Samostatnou kapitolu v pohybu žáků hrají tak zvané handly, tedy výměny žáků mezi jazykově českým a německým prostředím. Tato praxe byla zcela běžná a pochopitelně neminula ani evangelickou komunitu. Logickým partnerem valteřické evangelické školy byla škola luterského sboru v Heřmanových Sejfech (dnešním Rudníku). Rozdílná konfese nebyla v tomto případě žádnou překážkou, a to ani u učitelů. Vždyť například nejvýznamnější valteřický učitel Josef Jerie předtím, než roku 1860 nastoupil na školu ve svém rodišti, učil právě v Heřmanových Sejfech.[127] Žáci na takovém handlu zpravidla nebývali ani celý školní rok a v žádném případě nebyli předmětem sporu mezi školami.[128]

Boj o udržení žáků, tu intenzivnější, tu slabší, se táhne jako červená nit téměř celou druhou polovinu 19. století. Škola mohla o své žáky v době interkonfesijního školství přijít také jejich nedbalou docházkou. Pokud je rodiče posílali do školy nepravidelně, zakročilo okresní hejtmanství dopisem presbyterstvu. To mělo rodičům domluvit. Pokud by domluva nepomohla, mohl úřad děti přikázat nejbližší veřejné škole.[129] S koncem 19. století však narůstal jiný problém, zajistit potřebnou kvalitu vyučování a zejména materiální vybavení školy pro stávající počet žáků, takže úsilí o získání nových postupně ustalo.[130]

O celkovém finančním hospodaření evangelické reformované školy v posledních desetiletích její činnosti jsme celkem podrobně informováni. Společně se státním paušálem tvořila již subvence zemského výboru Království českého nezanedbatelnou položku. Například od roku 1889, kdy činila celková částka dotací 343 zl., postupně klesala na 240 zl. a nekryla ani samotný plat učitele. Na přelomu století sice stoupla, takže činila již 300 zl., respektive 600 K. Opět vyplácený příspěvek od obce po celé období zůstával na 15 zl., respektive 30 K.[131] Subvence postupně vystoupla na 850 K, přidělených roku 1909 i 1910.[132] Přestože škola byla soukromá, veřejné finance se postupně staly pro její chod zcela nezbytnými. Roku 1895 vypadalo hospodaření školy takto: Celkové příjmy 671 zl. 51 kr. tvořilo: 71 zl. školného, 240 zl. státních subvencí, z Gräwenitz-Rothovy nadace 59 zl. 90 kr., od obce 15 zl., repartice členů církve 116 zl., z pronájmu školních polností 171 zl. Výdaje také dosáhly sumy

671 zl. 51 kr. Největší část tvořilo služné učitele 500 zl., vytápění 81 zl. 45 kr., úklid 12 zl. 60 kr., pravidelnou platbou bylo i pojistné 2 zl. 20 kr. Další platby již byly pro ten rok specifické: 47 zl. 69 kr. opravy školní budovy, 22 zl. cesta a ohrada. Na různé výdaje pak zbylo 5 zl. 57 kr.[133] Obdobně v roce 1896 státní subvence ve výši 300 zl. tvořila největší sumu v rámci příjmových položek. Druhou největší bylo 125,88 zl. za pachty školních nemovitostí (pozemků), až pak následovalo 90,96 zl. z rozvrhu – tedy z rozepsaných příspěvků členů sboru, vlastně repartic. 71,28 zl. vyneslo školné, 59 zl. přidala Gräwenitz-Rothova nadace a konečně 15 zl. obec. Hlavní výdajovou položku pak stále tvořilo služné učitele 500 zl., plat učitelce ručních prací obnášel jen 30 zl. Podstatnější sumu stál otop s dovozem 83,60 zl., za úklid se platilo 12,60 zl, pojistka budovy obnášela 2,20 zl., na pomůcky pak zbylo jen 5,21 zl. Částka 28,51 zl. na opravu školy v dotčeném roce pak pochopitelně vycházela z aktuálních potřeb a není možné ji příliš zobecňovat. Hospodaření školy v roce 1896 bylo tedy opět vyrovnané.[134] Přehledy hospodaření v dalších letech obsahuje velmi podobná čísla u pravidelných položek.[135] Na počátku 20. století tak jednu třetinu až dvě pětiny rozpočtu školy financoval sbor ze svých peněz, tedy z repartic a pronájmu polností.[136] Výše dotace sboru nebyla předem číselně stanovena, respektive byla taková, aby byl celkový rozpočet školy vyrovnaný. Hospodaření školy bylo dlouhodobě vyrovnané, ale situace nebyla dobrá. Škola zastarávala a finanční rezerva na rozvoj se netvořila, protože peníze chyběly v hospodaření filiálního sboru.

Prostorové vybavení školy se od výstavby nové budovy roku 1841 až do jejího zániku podstatně nezměnilo. Většina stavebních prací, jako přístavba sklípku v roce 1858[137] či výměna šindelové střehy za břidličnou z roku 1888,[138] neměla na kvalitu výuky pochopitelně žádný dopad. Vyučovat se mohlo jen ve dvou místnostech. V teplých měsících se využívala větší učebna, která zároveň sloužila o nedělích a svátcích jako modlitebna, a v zimních pak menší místnost.[139] To ale byla ve skutečnosti světnice učitelova bytu, nikoli učebna. Jen částečně se to zlepšilo roku 1866, když byl celý byt učitele přestěhován do podkroví. Druhou menší třídu tím však škola získala jen na čas. Využívala ji pouze v zimě a roku 1882 ji opět přenechala učiteli k bydlení.[140] Taková školní budova pochopitelně neskýtala při tempu rozvoje školství valné perspektivy. Kromě toho pomalu nazrával další problém personální. Bylo třeba zajistit výuku ručních prací. Tu obvykle zastala učitelova žena. Bylo ji ovšem nutné platit.[141] Těžkosti se kupily a myšlenky na zrušení soukromé evangelické školy ve Valteřicích začaly být hlasitě vyslovovány. Vždyť v mnohem bohatším luterském sboru křížlickém byla škola v té době již zrušena.[142]

To, že evangelická škola nebyla v nejlepší kondici, viděli pochopitelně i rodiče, a proto na počátku 20. století stoupá počet žáků evangelického vyznání na obecné škole. Na počátku školního roku 1892 chodilo na zdejší obecnou veřejnou školu sedm dětí augšpurského vyznání, na evangelickou reformovanou však ještě 26 žáků augšpurského vyznání. Roku 1909 bylo ve valteřické obecné škole zapsáno již 17 dětí augšpurského vyznání a také i 4 helvetského vyznání.[143] V předchozím školním roce to bylo 5 dětí helvetského vyznání.[144]

Poprvé se valteřičtí reformovaní shodli, že školu zruší, již na schůzi *hlasovných údů* 11. ledna 1903. Podmínka, že evangelický učitel nastoupí na obecné škole, nemohla být splněna, takže od svého úmyslu prozatím ustoupili. Staršovstvo valteřického reformovaného filiálního sboru na schůzi 19. června 1910 však znovu rozhodlo doporučit valnému shromáždění členů sboru, aby upustilo od dalšího vydržování vlastní soukromé školy. Jako důvody uvádělo především rostoucí náklady, jež přinášela nová doba, a to zejména rostoucí nároky mzdové i na vybavení školy (nevyhovující lavice, neměla tělocvičnu a jen nedostatečně vybavené cvičiště). Místní evangelíci vydržovali původně školu proto, že byli příliš vzdáleni od mateřského sboru v Libštátě a učitele potřebovali coby zdejšího zástupce duchovního správce. Tento stav trval ale jen do roku 1903, kdy bylo pro Valteřice zřízeno místo osobního vikáře. Tím, že by sbor nyní vedle školy financoval i jeho, by se dostal do svízelné finanční situace, kterou nebyl schopen dále unést ani se státními subvencemi a dotacemi na školu.[145] Valteřický vikář Jan Škeřík se roku 1910 dokonce libštátskému faráři E. Havelkovi, svému nadřízenému, vyjádřil, že by se škola mohla stát hrobem celé církve (rozuměj sboru), protože vydržovat vikáře i učitele nebude asi možné a Valteřičtí bez duchovního být nemohou. Havelka s ním v této věci souhlasil.[146] Sboru ale současně velmi záleželo na náležité náboženské výchově svých dětí. Navrhovali zřídit při obecné škole další, tedy třetí třídu. Žáků by k takovému kroku po spojení obou škol byl dostatek. Učitel Rambousek by pak přešel na obecnou školu. Třetí třída by dle staršovstva mohla být i nadále umístěna v budově evangelické školy, kde by též učitel Rambousek mohl dále bydlet. Pokud by třetí třída zřízena nebyla, stejně požadovalo staršovstvo přechod Rambouska na obecnou školu, neboť je krom jiného třeba zajistit vyučování evangelického náboženství ve Valteřicích i okolí. Jestliže by ani v tomto zemská školní rada nevyhověla, byl sbor odhodlán i přes značné potíže nadále vydržovat vlastní školu.[147] Výnosem z 16. září evangelická vrchní církevní rada a přípisem z 5. října 1910 česká reformovaná superintendence souhlasily se zrušením soukromé evangelické školy ve Valteřicích.[148]

K zániku valteřické evangelické reformované školy tak skutečně došlo roku 1910. Učitel Antonín Rambousek dostal příslib, že bude moci nastoupit na zdejší obecné škole. Církev se k němu zachovala vstřícně. V době, kdy učiteli vypršela výpovědní lhůta (10. listopadu 1910), plánovaná třetí třída obecné školy dosud nebyla otevřena a on byl stále bez místa, mu církev byla až do 15. února 1911 ochotna vyplácet služné.[149] Jelikož v době zrušení školy bylo zároveň neobsazeno místo zdejšího evangelického vikáře, vyučoval ještě roku 1911 Rambousek na obecné škole evangelické reformované náboženství, ale na místo učitele této školy stále marně čekal.[150] Po odchodu Rambouska do Mrklova a následně do Vrchlabí výuku reformovaného náboženství na valteřické obecné škole přebral nový vikář Š. Pavlinec. V roce 1913 zde vyučoval 20 dětí helvetské konfese, v následujícím roce pak 23.[151]

Když byla škola rušena, museli Valteřičtí žádat o převedení majetku na filiální sbor c. k. evangelickou vrchní církevní radu.[152] Ve Valteřicích se jmění reformované církve a školní nerozlišovalo od samého počátku až do zrušení školy. Při zrušení

Emanuel Havelka st. byl evangelickým reformovaným farářem v Libštátě a obětavým pečovatelem o valteřickou filiálku. (Foto J. F. Beran, Libštát.)

školy nebylo možné oddělit školní a církevní jmění – což se týkalo především školní budovy a polností – a proto mělo být zcela převzato církví k užívání, vyjma Budinovy nadace (210 K) z 6. 3. 1857, která byla zřízena vysloveně pro školu, respektive pro dvě děti reformovaného vyznání, které měly být poděleny výnosy z ní. Školní lavice, židle, stolek a umývadlo, i učitelská knihovna zůstaly k užívání církvi. Ostatní mobiliář, školní pomůcky a žákovská knihovna byly předány darem obecné škole ve Valteřicích, kam přešli i žáci. Jen mapy měly být darovány nějaké chudé evangelické škole a sbírka kamenů vrácena okresní školní radě v Jilemnici, která ji darovala.[153]

Podívejme se nyní trochu podrobněji na postavení učitelů valteřické školy ve společnosti a zejména v místní evangelické komunitě. Učitele si volil vždy sám sbor a potvrzovala ho se souhlasem zemské školní rady superintendence. Na práci učitele pak bezprostředně dohlíželo presbyterstvo sboru, případně jeho školní presbyterstvo (ve Valteřicích bylo školní presbyterstvo zároveň presbyterstvem kazatelské stanice a později filiálního sboru), které také rozhodovalo o ostatních věcech školy. Právně byl učitel přijímán do služby dle smlouvy soukromé, schválené církevními úřady. Problém býval s jejím dodržováním ze strany sboru, a to jak v oblasti platu a dávek učiteli, tak v rozsahu jeho prací. Vymahatelnost byla sporná, chtěl-li učitel na místě zůstat. K soudnímu vymáhání docházelo zřídka, k zdlouhavému dohadování často. Postavení učitele evangelické školy tak bylo po roce 1870 horší, než učitele veřejné školy, zvláště nebyl-li členem presbyterstva. Ačkoli postavení učitele bylo výrazně slabší než faráře, jejich vztah býval většinou dobrý.[154] Záleželo na au-

toritě, kterou si učitel sám získal. Ve Valteřicích byla podepřena též tím, že pravidelně sloužil jako předčitatel kázání. Silné osobnosti hrály pak v životě sboru významnou roli – například Soukupové i učitel Jerie. Valteřický učitel měl tím, že pastor sídlil jinde, na jedné straně větší svobodu, na druhé také větší povinnosti. O respektovaném postavení učitele ve Valteřicích svědčí i to, že byl považován za virilního člena staršovstva již v době ustavení oficiálního filiálního sboru h. v. na počátku 60. let 19. století.[155] To totiž vůbec nebylo samozřejmé, jak si ještě roku 1910 ve své knize několikrát posteskl Emanuel Havelka mladší. Ani další nešvar, který Havelka vytýká některým sborům, totiž spotřebování dotací v lepším případě na provoz školy, v horším na provoz sboru tak, že na zlepšení platu učitele již nezbude, se Valteřic netýkal nijak zásadně. Jak ukazuje výkaz příjmů a vydání školy za rok 1895, byl učitelův plat navýšen o celou výši subvence tak, aby se rovnal základnímu platu učitele na místní obecní škole, totiž ze smluvně zaručených 240 zl. na 500 zl.[156] Tato výše platu se pak stala vlastně standardní i bez zemské subvence a naopak z této subvence se ještě přidávalo. Industriální učitelka, tedy učitelka ručních prací, pobírala na počátku 20. století roční odměnu 80 K.[157]

Mezi valteřickými reformovanými učiteli dosáhl bezesporu největšího respektu místní rodák Josef Jerie,[158] který na zdejší škole učil v letech 1860–1871.[159] Nepotvrdilo se rčení, že doma není nikdo prorokem. Jerie vedl školu v době nejtěžších sporů s luterány o její financování a svým mírným, leč věcně důsledným postupem přispěl k tomu, že celá záležitost neměla ještě horší důsledky do budoucna, a to jak ve vztahu obou komunit ve Valteřicích, tak především při získávání finančních darů ze zahraničí. Neúnavně korespondoval a vysvětloval, a to nikoli pouze za školu, ale za celou reformovanou filiálku. Důkazem jeho obratnosti pak je, že hněv místních luteránů ani popudlivého faráře Kutlíka z Křížlic se nikdy neobrátil jmenovitě vůči němu ani nejmenovitě vůči osobě učitele. Jistou roli v jeho konfesionální snášenlivosti mohl hrát též fakt, že za ženu měl dceru luterského seniora a někdejšího křížlického faráře Jana Molnára. Jerieho osobních kvalit si povšimla i širší církev a vyhlédla si ho coby budoucího pedagoga vlastní zamýšlené učitelské přípravky. Díky státní podpoře mohl navštěvovat od listopadu 1868 do 18. září 1869 evangelický učitelský seminář v Boleslavci v Pruském Slezsku s cílem získat patřičné vzdělání pro plánovaný učitelský ústav v Čáslavi. Dosud měl vystudovány dva ročníky nižší reálky v Jičíně a vzdělávací ústav učitelský na české hlavní škole v Praze, kde obdržel potřebné vzdělání pro učitele na hlavní škole o čtyřech třídách.[160] Roku 1871 pak skutečně na čáslavský ústav Jerie nastoupil a následně ho od roku 1875 do své smrti v roce 1904 řídil.[161]

Další výraznou učitelskou osobností byl Emanuel Havelka mladší, který na zdejší škole působil v letech 1893–1898. Respekt mu jistě z počátku dodával i fakt, že byl synem současného duchovního správce – libštátského faráře Emanuela Havelky staršího. Školní kronika o něm píše: *Byv učitelem velice svědomitým a horlivým a církvi své v službu věrnou se oddávaje, získal si srdcí mnohých reformovaných, jsa i u občanů jiných náboženských vyznání v obci této vážen a ctěn.*[162]

Emanuel Havelka ml., syn libštátského faráře, byl učitelem valteřické evangelické reformované školy a autorem dosud nepřekonané knihy o historii novodobého evangelického školství v naší zemi i vzpomínkové knihy o svém otci a zdejších evangelících.

Obecně se dá říci, že postavení valteřických reformovaných učitelů nebylo ve srovnání s jejich kolegy zcela standardní. Církev na ně kladla od počátku větší nároky, spočívající ve faktickém zastupování duchovního. Již první učitelé Soukupové vedli ve Valteřicích každou neděli čtené bohoslužby, zatímco pastor a později farář z Libštátu zajížděl jen čtyřikrát do roka. De iure jeho funkce v církevní správě nebyla odlišná od ostatních volených presbyterů, navenek však místní evangelické společenství reprezentoval i díky své vyšší gramotnosti. Toto se ovšem velmi rychle změnilo po povolání osobního vikáře roku 1903. Do té doby nejsou ve sborových písemnostech zaznamenány žádné vážnější konflikty mezi reformovaným učitelem a sborem, což se naopak nedá říci o učitelích na zdejší luterské škole. Vážnější neshody propukly až po roce 1907 mezi částí sboru a učitelem Václavem Kasalem. Vytýkali mu, že nedostatečně podporuje služby Boží (šlo především o zpěv a vedení nedělní školy) a že se zdržoval ve špatné společnosti. Sbor mu proto několikrát odmítl zvýšit služné. Došlo i ke konfliktu učitele s farářem Havelkou, jehož nemínil respektovat jako sobě nadřízenou autoritu.[163]

Jistému společenskému respektu, kterému se dřívější valteřičtí učitelé těšili, příliš neodpovídalo jejich finanční zabezpečení. Finanční zátěž tolerančních evangelických sborů byla značná. Státní správa nechala samosprávu evangelických sborů

včetně patronátních práv a povinností zcela na bedrech jejich členů. Je lhostejné, zda to bylo z bezradnosti či záměrně. Rozhodně se však neodvážila tímto břemenem zatížit vrchnosti.[164] Za Josefa II. bylo stanoveno, že učitel na triviální škole má mít plat alespoň 130 zl. ročně a pomocník 70 zl.[165] To ovšem nemohla splnit zdaleka každá evangelická škola. Valteřický učitel tak pobíral zpočátku dokonce jen 30 zlatých, později 40, 100, 140 zl.[166] Finanční soběstačnost, jako jediná závažná podmínka zřízení školy, tak v nejednom případě posloužila okresnímu úřadu k zamítnutí žádosti o její zřízení. Nestačilo pouze učinit slib, ale bylo třeba svoji platbyschopnost prokázat, například upsáním úřadem požadovaného kapitálu. Vzhledem k tomu, jakou mzdu zdejší učitelé pobírali, je s podivem, že evangelická škola byla nakonec ve Valteřicích povolena. Pokud přesto byla škola zřízena a učitel nedostával plat, který by ho mohl uživit, což nebyl jen případ Valteřic, musel si přivydělávat jinak. Možnosti přivýdělku, kromě služeb v místním evangelickém společenství jako opisování knih, zpěv a hudební doprovod shromáždění či dokonce předčítání kázání při bohoslužbách, odpovídaly zcela regionu, v němž se škola nacházela. Valteřičtí bratři Soukupové si vylepšovali příjmy předením a tkaním, jak bylo v Krkonoších obvyklé. Je však třeba si uvědomit, že finanční nouze se netýkala jen učitelů evangelických, ale učitelů vůbec. Na veřejných školách byla zpočátku místy snad ještě horší, neboť zde nikdo vážně nehrozil zrušením školy pro její malé finanční zabezpečení.

Do 60. let 19. století mnoho přesných dokladů o výši mzdy učitele nemáme. Koncem 30. let 19. století pobíral valteřický učitel Josef Soukup každého čtvrt roku 32 zl. 30 kr.[167] Po congrui roku 1854 pak 200 zl.[168] 22. března 1857 byla okresním úřadem v Jilemnici potvrzena smlouva s učitelem Václavem Horkým, podle které měl ve Valteřicích taktéž pobírat plat 200 zl. Velmi zajímavé je právě rozpočítání této částky, 96 zl. měl za vyučování a 104 zl. za vedení nedělních bohoslužeb.[169] Ačkoli v následujících letech plat učitele nijak podstatně nevzrostl, roku 1863 činil 210 zl., perem libštátského faráře Daniela Nešpora k tomu HV dodávali, že bez příspěvku AV to sami nemohou unést.[170]

Podle soupisu příjmů protestantského učitelstva nařízeného roku 1867 českým místodržitelstvím pobíral valteřický učitel (včetně naturálií) 255 zl. ročně. Ve srovnání s ostatními učiteli poděbradského seniorátu to byla částka mírně nadprůměrná. Minimální předepsaný plat byl 210 zl. Průměr seniorátu činil 241 zl., všech evangelických reformovaných škol pak 244 zl. V poděbradském seniorátu však průměr velmi zvyšovaly zcela výjimečné platy učitelů v Semtěši (415 zl.) a Černilově (335 zl.), naopak plat učitele v Mokrém (150 zl.) byl mimořádně nízký. Ze šestnácti evangelických učitelů v reformovaném seniorátě poděbradském měl valteřický učitel pátý nejvyšší příjem.[171]

Nový školský zákon z roku 1870, jinak pokrokový, nařizoval nekatolíkům, a to i tehdy, když měli vlastní školu, přispívat na školu veřejnou. Problém totiž byl, že zatímco většina škol, dosud kontrolovaných katolickou církví, se stala školami veřejnými, evangelické školy (bez ohledu na konfesi) byly od této doby brány jako

školy soukromé – státem nesubvencované. Nový zákon také podstatně zvýšil platy učitelů veřejných škol a učitelé evangelických se tak rázem cítili podhodnoceni, neboť sbory je nebyly schopny finančně zabezpečit.[172] To pochopitelně vyvolalo mezi evangelíky značnou nevoli, ale zákon se změnit nepodařilo.[173] Sami Valteřičtí považovali plat učitele za nedostatečný, když v osmdesátých letech formulovali žádosti o příspěvek ze státního paušálu. Ačkoli by bylo možné toto tvrzení považovat vzhledem k cíli žádosti za účelové, přesto si hmotnou nouzi učitele uvědomovali, neboť dále psali, že již několik učitelů Valteřice opustilo kvůli nízkému platu. Plat zdejšího učitele tehdy byl 240 zl. ročně.[174] Evangelická reformovaná škola ve Valteřicích nabyla práva veřejnosti výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 2. června 1875,[175] což jí přineslo státní paušál a umožnilo žádat o příspěvky, později schválené zemským sněmem Království českého. Z tohoto zdroje tato škola dostala v roce 1886 50 zl.[176] Celkové hospodaření ve vztahu k platu učitele vypadalo v této době následovně: Roku 1876 ke škole patří pole s ročním výnosem 5 zl., školní fond obnáší 2300 zl. s ročním výnosem 138 zl., dvě nadace: von Gröwenitz-Rothova z pruského Slezska vynáší ročně 33 tolarů, což je 52 zl. 50 kr., pak von Schönburgská ze Saska roční výnos 42 zl. Na školu dále jde 10 % přímých daní a 60 kr. na rodinu (dohromady 70 zl.), sobotáles vynáší průměrně 50 zl. ročně, štola při pohřbech vynáší učiteli nejvýš 8 zl. ročně, ze státního paušálu se učiteli plat zlepšuje o 60 zl. ročně a od Gustav-Adolfského spolku[177] o 50 zl. ročně, od obce žádné peníze. Učitel tedy dostává plat přibližně 362 zl. Čištění a vytápění školy stojí 82 zl. 60 kr., na jiné běžné školní potřeby zbývá 50 zl.[178]

Až roku 1888 se český zemský sněm usnesl evangelíky odškodnit každoroční zemskou subvencí na soukromé školy.[179] V roce 1888, stejně jako 1895, měl zdejší učitel základní plat bez subvencí 252 zl. Učitel tak pobíral základní plat ve výši zákonem stanoveného minima 210 zl., navýšený o schönburgské stipendium. Na veřejné škole by valteřický učitel za stejných podmínek pobíral služné 500 zl., nepočítaje v to pohyblivé roční služební přídavky.[180] Snahou evangelíků bylo přiblížit se tomuto standartu a učitel E. Havelka od roku 1894 pobíral mzdu složenou z fixního platu 450 zl., 50 zl. podpory ze státního paušálu, užívání pozemku vyčíslené na 5 zl. a volný byt. V dalším roce se jeho plat zvýšil o pohyblivou položku 42 zl. z příspěvku rozličných nadací. [181]

Drobným přilepšením k platu učitele byly odměny za služby pro sbor. Roku 1903 tak dostával za hraní na harmonium při bohoslužbách 50 K, za vedení církevních písemností 20 K a stejně tolik za účast při církevních funkcích (zejména pohřbech).[182] Valteřičtí učitelé evangelické školy též vyučovali náboženství děti helvetské konfese z Horních a Dolních Štěpanic, Štěpanické Lhoty a Mrklova na příslušných obecných školách, za což byli také honorováni. Pro rok 1902 jde jmenovitě o učitele Josefa Hájka. Zatímco výuku náboženství dětí augšpurské konfese vykonával valteřický luterský farář – pochopitelně také za plat, konkrétně 1 K za vyučovací hodinu a cestovní náhrady,[183] od roku 1904 vyučoval reformované náboženství na školách valteřický reformovaný vikář. V době, kdy však byl sbor uprázdněn, opět

ji převzali učitelé. Roku 1910 tak A. Rambousek učil reformované náboženství vedle již jmenovaných škol i v Jilemnici.[184]

Ačkoli stát na soukromé školy s právem veřejnosti přispíval postupně značnými sumami, některé nerovnoprávnosti poměrně dlouho přetrvávaly. Tíživé bylo zejména, že učitelé nebyli pod státní penzí.[185] Evangeličtí učitelé se mohli pojistit u evangelického učitelo-vdovského ústavu, kde si ovšem příspěvky hradili sami (kromě dobrovolných darů). Doklady o tom, že tak činili i valteřičtí učitelé, máme z let 1866–1901.[186] Teprve roku 1907 rozhodl český zemský sněm, že i evangeličtí učitelé budou přijati do zemského penzijního svazu učitelstva veřejných škol, ovšem za náležité příspěvky a jejich penze ani tak nedosáhla výše učitelů veřejných škol.[187]

Dalším handicapem soukromých škol bylo, že pro nemajetné žáky nedostávaly od eráru příspěvky ani učebnice.[188] Bylo pak snahou využít vedle nadací i dobrovolné dárce. Vánoční nadílky školním dětem zavedl roku 1864 učitel Jerie.[189] V roce 1866 sestávala ze dvou částí. Všechny děti měly dostat svou Bibli, movitějším ji zaplatili rodiče, nemajetné ji měly dostat darem. Druhou částí pak bylo ošacení a zejména obuv pro chudé žáky, aby v zimních měsících mohli řádně navštěvovat školu. V dalších letech byla skladba nadílky podobná, jen knížky nebyly vždy pro všechny a pochopitelně byly různého druhu včetně zábavných. Vedle šatstva také chudí studenti dostávali v nadílce zdarma školní potřeby jako sešity, pera a gumy. Prostředky na nadílky byly získávány sbírkou mezi členy a dary od majetných osob. Prosby byly směřovány i na hraběte Harracha.[190] V 80. letech zase například opakovaně značnou sumou přispíval profesor Böhl z Vídně.[191] Chudé děti podporovali vedle českých a zahraničních souvěrců i různí další, na první pohled překvapiví dárci.

Valteřičtí reformovaní evangelíci s farářem Havelkou a svým kurátorem Josefem Soukupem před budovou školy a sboru.

Nalezneme mezi nimi i vrchlabského továrníka Willibalda Jerie, jenž ve Vrchlabí financoval sochu Jana Nepomuckého a považoval se za Němce (také své dary doprovázel německým psaním). V letech 1882 a 1883 věnoval chudým valteřickým žákům každý rok po 10 zlatých.[192] V roce 1892 pak 15 zl. Další vrchlabský německý (židovský) továrník Goldschmidt věnoval v roce 1895 12 kusů prádla.[193] Dva rysy papíru zase každoročně dával majitel maršovské papírny Gustav Roeder.[194] Tyto dary svědčí o sociálním cítění dárců. Obdobné však byly tehdy běžné na všech školách a nic nemění na základním faktu, že soukromé školy, byť s právem veřejnosti, byly vůči školám veřejným ve stálé finanční nevýhodě.

Proč i za těchto podmínek lpěli evangelíci na svých školách a bránili se jejich přeměně ve veřejné či jejich rušení tam, kde již veřejné školy byly? Odpověď je nasnadě. Deklarovaná interkonfesionalita veřejných škol zůstala po dlouhá léta jen deklarovanou.[195] Celkově je možné shodnout se s obecnými závěry formulovanými E. Havelkou ml. v jeho základním díle o evangelickém školství. Skutečné vrcholy lze spatřovat předně v době bezprostředně po vydání tolerančního patentu a pak v době konkordátní, tedy po roce 1855. V obou případech šlo o doby nelehké, a právě proto stěžejní. V prvním období bylo třeba evangelické školství vybudovat po stránce materiální. To bylo možné v atmosféře nechuti až obstrukcí úřadů nižší a střední instance i odporu katolické většiny jen díky obrovské obětavosti jednotlivých evangelíků i osobním obětem učitelů. V konkordátní době zase nastala jistá regrese ve vývoji školství, když se dostalo opět pod přímou kontrolu římskokatolické církve. Úloha evangelického školství byla znovu nezastupitelná, mohla narušit myšlenkový monopol vládnoucí ideologie. Jakmile však roku 1870 vstoupily v platnost nové školské zákony s ideou interkonfesijní školy, opodstatněnost evangelického školství již nebyla tak zjevná. Praxe sice zpočátku zdaleka neodpovídala záměrům, ale nastoupený směr již byl zřejmý. Ochota finanční oběti proto postupně klesala. Oslabená ideová opodstatněnost a nedostatečné materiální zabezpečení vedly k zaostávání evangelického školství a k jeho postupnému zániku. E. Havelka ml. sám v roce 1910, tedy shodou okolností v roce zániku valteřické evangelické školy, mínil, že evangelické školství již svoji úlohu splnilo a není nadále nutné ho držet.[196]

Evangelický reformovaný (helvetský) sbor

Od počátku je zřejmé těsné spojení s místní školou. Není tedy snadné jasně oddělit dějiny sboru (pro jednoduchost budu používat tento termín pro místní evangelickou komunitu) a školy. Přesto bylo nutné to učinit, neboť jsou v životě sboru i záležitosti, které se bezprostředně školy netýkaly.

Právní postavení valteřického společenství reformovaných evangelíků je v počátečním období poněkud nezřetelné. Vnějškově byli součástí libštátského sboru, ale ve skutečnosti měli značnou autonomii, která se projevovala téměř absolutní samosprávou, a to i ve věcech finančních, takže repartice si vybírali a spravovali

sami, jak dosvědčuje seznam z roku z roku 1805, který obsahuje ve Valteřicích 65 jmen.[197] Sami sebe přitom označovali za filiální sbor, úřady bývali také tak nazýváni, vedle toho též jako evangelická obec či evangeličtí údové. Sborové účty vedli v první polovině 19. století opět Soukupové, do roku 1839 Ignác, pak Josef. Zřejmé je, že účty pro filiálku a školu byly společné, neboť z jedné pokladny jsou hrazeny náklady na vysluhování večeře Páně (za chléb a víno), odměny faráři i učiteli.[198]

Skutečným nositelem samosprávy pak bylo vlastní staršovstvo. Poprvé ho máme doložené v souvislosti s libštátským farářem Karlem Nagyem a jeho nápravou správních záležitostí sboru. Toto možná první řádné valteřické staršovstvo bylo zvoleno roku 1828.[199] V dalších letech byly správní orgány valteřického sboru zřízeny tak, jak bylo běžné u větších sborů samostatných. Staršovstvo bylo doplněno ještě o širší volené zastupitelstvo. Každé dva roky se 1/3 zastupitelů losem vyloučila a dovolila. Staršovstvo bylo pak užší a volené na 6 let, přičemž jeho virilním členem zde nebyl duchovní, který byl ale členem zastupitelstva, jemuž často předsedal. V praxi také byli místo některého losu neaktivní zastupitelé žádáni o rezignaci. V roce 1863 čítalo valteřické reformované církevní zastupitelstvo 25 členů, přičemž předsedou byl libštátský farář (Daniel Nešpor). Roku 1865 měli reformovaní ve Valteřicích 6 starších a 19 zastupitelů. Zastupitelstvo volili *hlasovní údové* za přítomnosti nadpoloviční většiny – jejich seznam připravovalo staršovstvo. Staršovstvo bylo voleno zastupiteli ze svých řad. Zvoleni museli být nadpoloviční většinou, zbytek dovolen v druhém kole. V něm museli opět dosáhnout nadpoloviční většiny (kandidátka mohla být zúžena), a tak dále, dokud všichni presbyteři nebyli zvoleni nadpoloviční většinou. Kurátor, tedy hlava volené samosprávy sboru, byl volen z členů staršovstva zastupiteli a musel také získat nadpoloviční většinu hlasů (volební schéma bylo shodné, jako při volbě presbyterů).[200]

Protože byli od mateřského sboru v Libštátě vzdáleni tři hodiny chůze, scházeli se valteřičtí reformovaní k bohoslužbám nejprve v privátních domech. Zdá se, že již tehdy je vedli učitelé, ale přímý doklad k tomu nemáme. Od roku 1794 jim mohla ke shromážděním sloužit vlastní školní budova. Oficiálně dostali souhlas až roku 1796, kdy bylo výnosem zemského gubernia z 28. dubna povoleno reformovaným, aby libštátský farář ve zdejší škole vysluhoval čtyřikrát ročně večeři Páně pro reformované z jilemnického panství. V ostatní neděle pak předčítal učitel.[201] Pořad takových bohoslužeb neznáme. Zřejmě se však příliš nelišily od těch, které vykonával učitel Josef Jerie podle instrukcí vyhotovených superintendentem Františkem Filipym 22. července 1860.[202] Takové bohoslužby (nedělní, nebo sváteční) měl zahajovat duchovní chvalozpěv, následovala píseň hodící se k předčítanému kázání. Pak byla na řadě (nedělní, nebo sváteční) modlitba z tištěné modlitební knihy a čtení příslušné nedělní nebo sváteční perikopy (oddílu z Bible). Vrcholem pořadu bylo přečtení kázání z Postilly (v Jerieho případě Sartoria Braxatoria Nešpora), na jehož konci měla zaznít modlitba. Po požehnání pak následovala již závěrečná píseň. Co se tedy jistě měnilo, byla sbírka kázání. Pořad však v hrubých rysech zůstal stejný až dodnes.

Učitelé nejen předčítali, ale také samostatně vykonávali pohřby. V místě tak jistým způsobem suplovali práci duchovního. Že to tak valteřičtí evangelíci sami vnímali, by mohlo potvrzovat i rozpočítání mzdy učitele Václava Horkého v roce 1857, kdy z 200 zl. pobíral jako odměnu za školskou službu jen 95 zl., zatímco za službu při nedělních bohoslužbách, které v nepřítomnosti pastora vedl, celých 104 zl.[203] Čemu přikládali větší váhu, je tedy zřejmé, neboť skutečný poměr objemu obou prací byl evidentně jiný, než poměr mezd. Byl to jev zřejmě obecný a jen pomalu mizející. Dobře to ilustruje příklad luterského učitele Josefa Zelinky v Křížlicích, který měl dostávat roku 1787 jako kantor 70 zl. a jako učitel 30 zl.[204]

Důležitou složkou evangelických bohoslužeb je hudba a zpěv. Zdá se, že nejprve nebyl ve Valteřicích zpěv doprovázen žádným hudebním nástrojem a melodii udával určený zpěvák. Jmenovitě známe posledního z nich. Ve školní kronice se o něm k roku 1878 píše: *Poněvadž dosavadní zpěvák Jan Mach, muž o filiálku velice zasloužilý, zejména že řídil po více let školu nedělní, byl se již zestaral, potom také, že učitelové často se střídající nemohli hned přivyknouti na nápěvy ve filiálce užívané, pomýšlelo se zavésti do shromáždění nápěvy všeobecnější. Za kterou příčinou zakoupilo se v září t. r. harmonium, při němž za pomocí některých zpěváků zaváděly se nápěvy dle zpěvníku od H. z Tardy vydaného.* [205]

Při čtených bohoslužbách nebyla vysluhována večeře Páně. K tomu musel přijet ordinovaný duchovní. Z účtů se pak zdá, jako by Valteřičtí přispívali libštátskému duchovnímu téměř úkolově, tedy podle toho, jak často přijel a vysluhoval. Pro srovnání, zatímco roku 1840 obdržel učitel čtyřikrát 32 zl. 30 kr., libštátskému faráři přispěli Valteřičtí částkou 47 zl. 30 kr. Tato částka byla zaplacena ve třech splátkách vždy při té příležitosti, kdy pastor vysluhoval ve Valteřicích večeři Páně. O rok dříve dostal učitel tutéž částku a pastor 51 zl. 14 ½ kr. večeři Páně sloužil též třikrát. V roce 1841 pak dostal učitel svoji obvyklou taxu a pastor 68 zl. 20 kr. Částka se navýšila především proto, že v tomto roce vysluhoval večeři Páně čtyřikrát, a tudíž dostal o jednu splátku běžné výše více. Za pozornost jistě stojí, že během těchto třech let, z nichž známe jednotlivé položky sborového hospodaření, byla ve Valteřicích sloužena večeře Páně jen jednou v relativní blízkosti vánočních svátků, a to 29. prosince 1839.[206]

V souvislosti s novým postavením evangelíků v zemi po vydání tzv. protestantského patentu roku 1861, tedy s proklamovanou rovností náboženství, začíná úsilí o formální uznání filiálního sboru.[207] V prosinci 1862 byla žádost předložena dopisem seniorovi a v lednu následujícího roku seniorátnímu konventu. V důvodech, proč žádají právní samostatnost, figuruje na prvním místě vedení bohoslužeb v cyklu výročních svátků duchovním pastýřem mateřského sboru v Libštátě.[208] To je jako důvod institucionálních změn (zvláště když jde jen o kodifikaci stávajícího stavu) poněkud nezvyklé a svědčí to spíše o tehdejších reálných problémech místních evangelíků. Formální náležitosti schvalovacího procesu činily Valteřickým jisté potíže. Schůze širšího valteřického sborového zastupitelstva, kde byla oficiálně schválena žádost o uznání filiálního sboru, tak jak bylo požadováno nadřízenými

úřady, se konala 11. listopadu 1863.[209] Vrchní církevní rada i senior poděbradského seniorátu Jan Janata si pochopitelně přáli též součinnost Libštátských a Valteřických v celé věci. Průtahy vznikly při urovnávání finančních záležitostí s mateřským sborem v Libštátě, především ve věci církevních nadací a zajištění financování filiálního sboru, a snahou předejít případným nárokům Valteřických na jmění libštátského sboru. 28. srpna 1864 v Libštátě a následně při schůzi 8. září 1864 odsouhlasili Valteřičtí reformovaní základní body spolupráce požadované seniorátním výborem. Valteřičtí měli přispívat na libštátského faráře a společná církevní vydání pátým dílem. V dohodě bylo stanoveno, že libštátský duchovní bude ve Valteřicích sloužit bohoslužby čtyřikrát do roka, a to vždy první neděli po hlavních třech svátcích s vysluhováním večeře Páně, čtvrté žňové (díkůvzdání za úrodu) pak dle svého uvážení. Dopravovat faráře budou Valteřičtí na vlastní náklad a též ho při návštěvách budou živit.[210]

Vrchní církevní rada posléze výnosem z 5. března 1866 souhlasila se zřízením filiálního reformovaného sboru ve Valteřicích pro obce Valteřice, Brannou, Mrklov, Horní a Dolní Štěpanice, Rychlov, Hrabačov, Víchovou a Poniklou.[211] Po formálním ustavení filiálního sboru nastaly změny ve správě. Jelikož zde bylo méně než 500 duší, mělo se zrušit místní církevní zastupitelstvo a jeho pravomoci měly přejít na všechny *hlasovné údy* (muže nad 24 let, kteří zaplatili svoji povinnost vůči sboru), jichž v té době bylo 73, ale jejich počet postupně klesl tak, že na počátku 20. století nepřekročil 50.[212] Presbyterů pak mělo být opět šest včetně kurátora a správce školy (učitele).[213] Později sice stoupl počet presbyterů na 10, ale zastupitelstvo již nikdy obnoveno nebylo.[214]

Proč trval proces formální kodifikace dlouhodobě reálně fungujícího stavu tak dlouho? Jistě na tom měly velký podíl ostatní záležitosti, jimiž právě žila evangelická komunita ve Valteřicích. Jednak to byl spor o školu, který je popsán v jiných kapitolách, a pak spor kolem hřbitova ve vlastnictví reformovaných, ale užívaného i luterány. Ten vznikl původně jako vnitřní záležitost reformovaných, byť se dotýkal i jednotlivých luteránů. Začal doutnat právě při pohřbu zdejšího mlynáře Jana Janaty. Tento luterán byl příkladným evangelíkem vědomým si blízkosti obou konfesí. Jako jediný luterán přispěl finančně na stavbu nové evangelické (reformované) školy v roce 1842. Nad jeho rakví se také sešli faráři obou konfesí – umírněný luterán Jan Kupka z německého sboru v Heřmanových Sejfech a reformovaný libštátský farář Daniel Nešpor. Jejich řeči se však nelíbily vdově Anně Janatové a její přítelkyni Kateřině Havlíkové, vdově po luterském pastorovi.[215] Také zchátralá hřbitovní vrata neušla pozornosti smutečních hostí pohřbu mlynáře Janaty a zejména luteráni se rozhodli složit se na nová. Vdova Janatová s přítelkyní Havlíkovou daly dohromady 20 zl. a dalších 20 zl. přidal Christof Wieser z Horní Branné. Samotnou výrobu však v Jilemnici zajišťoval reformovaný David Havlíček. Právě ten prosadil, ačkoli byl varován, aby na bráně byl kříž (podle vzoru jilemnické hřbitovní brány). V reformovaném sboru to vzbudilo značnou nevoli, přesto nikdo Havlíčkově umanutosti fyzicky nezabránil, a brána byla na konci listopadu zavěšena. Večer 26. prosince

1863 však někdo kříž ulomil. Obratem nechal Havlíček zhotovit nový kříž, což způsobilo další pozdvižení a nezdálo se, že by se podařilo vše rozumně urovnat místními prostředky. Starší sboru Eliáš Jerie a Jan Soukup informovali o celé záležitosti libštátského faráře, protože celý podivný spor vnitřně ohrožoval místní reformovanou komunitu. Farář požádal o dohled nad pořádkem ve Valteřicích okresní úřad. Ten nařídil Davidu Havlíčkovi kříž sejmout. Spor tím však nebyl vyřešen. Opoziční křídlo uvnitř místních reformovaných, reprezentované Janem Havlínem a Josefem Vejnarem, totiž protestovalo u okresního úřadu s tím, že libštátský farář nemá na valteřickém hřbitově co poroučet. V tom se však mýlili, protože vznik místního filiálního sboru dosud nebyl právně uskutečněn – byť fakticky měli vlastní staršovstvo již téměř čtyřicet let.

Úředně byla tedy věc jasná, proto David Havlíček hledal cestu k prosazení svého záměru jinde. Požádal o podporu valteřické luterány, kteří až dosud stáli stranou celého sporu. Již v minulosti proběhly nějaké nesrovnalosti mezi oběma konfesemi o hřbitov, jak ukazuje dopis z 1. září 1853, v němž si István (Štěpán) Soltész, administrátor uprázdněného libštátského sboru, stěžuje superintendentovi na *nesjednocenosti, nesvornosti a roztržitosti ve filiálce valteřické mezi evanjelíky h. c. a a. c.* Aktuálně se jednalo právě o rozšíření hřbitova a neochotu luteránů se na něm finančně podílet. Soltész se domníval, že reformovaní na konfliktu vinu nenesou a luteráni jsou *odjinud navedeni a svedeni*.[216] Havlíček měl tedy pole k svému záměru zorané. 2. února 1864 se konala schůze v hospodě starosty obce Josefa Cákoty a za jeho předsednictví. Místní luteráni a opoziční reformovaní se sešli v hojném počtu i zásluhou Davida Havlíčka, který osobně obcházel a zval spřízněné osoby. Výsledek hlasování pak byl poměrně jednoznačný – 65 jmenovitých hlasů pro kříž a 18 jmenovitých hlasů proti tomu, aby se kříž na hřbitovní vrata vrátil. Velká část odpůrců tohoto záměru se však na schůzi vůbec nedostavila, nechtěli se tohoto nesmyslného sporu účastnit. Část z hrstky přítomných odmítla hlasovat s poukazem na to, že nemají žádný mandát. S výsledkem tohoto podivného jednání se přívrženci kříže obrátili na luterského administrátora v Křížlicích Bohdana Kutlíka. Kutlík pak žádal okresní úřad, aby kříž na bránu byl vrácen za pomoci četnictva. Dodatek, že to bude *ke cti a slávě Boží a zahanbení jeho nepřátel,* je poněkud absurdní a ukazuje vyhroceně konfrontační zaujetí pisatele. Spor se tak dostal opět na roveň interkonfesijní, stejně jako financování školy. Reformovaný farář Nešpor se rozumně pokusil hasit spor nejprve na půdě vlastní konfese. 12. února 1864 se ve Valteřicích konala schůze širšího zastupitelstva, na níž skutečně k usmíření obou znepřátelených křídel došlo. Na vratech nadále neměl být žádný znak (ani kříž, ani kalich, který ho na čas nahradil). David Havlíček se pak Danielu Nešporovi dokonce omluvil.

Spor tím však neskončil. Bohdan Kutlík neměl ve zvyku se jen tak lehce vzdávat. Rozhodl se bojovat o uznání společného vlastnického práva obou konfesí na valteřický hřbitov. Zdejší reformovaní mu na čas dokonce byli ochotni ustoupit, kdyby on ustoupil ve sporu o evangelickou školu. K dohodě však nedošlo a rozhodnout musely jiné instance. Již dříve však reformovaní projevili vůči luteránům jistou

vstřícnost, i když sebe považovali za právoplatné vlastníky. Nijak jim nechtěli bránit v dalším spoluužívání hřbitova, dále navrhli účast dvou zástupců luteránů při jednáních reformovaného staršovstva o hřbitovních věcech. Tito dva zástupci měli mít přístup i k informacím o finančních záležitostech hřbitova a případný přebytek se měl dělit mezi obě vyznání podle výše jejich skutečných příspěvků.[217] Kutlíkovi to však bylo málo. Spor pak vyvrcholil nechutným incidentem kolem pohřbu reformovaného dítěte z Víchové. Dítě mělo být pochováno na valteřickém evangelickém hřbitově, ale luteráni, údajně z Kutlíkova podnětu, se tomu vzepřeli a vymohli si dokonce úřední zákaz takového pohřbu. Nový libštátský farář Havelka nepřistoupil na silovou konfrontaci, ke které málem došlo, a ustoupil. Pohřební průvod tedy šel do Libštátu a nikoli do Valteřic. Téměř čtyřhodinová zimní pouť měla charakter tiché demonstrace, což přineslo své ovoce. Údajně i někteří valteřičtí luteráni litovali této ostudné události. Emoce se uklidnily a místodržitelský výnos z 20. října 1865 uznal za vlastníky hřbitova reformované.[218] Farář Kutlík se pak již s reformovanými do podobně vypjatého sporu nepustil. Nepřímo je snad i stmelil. Další závažný spor, podobný tomu s hřbitovními vraty, se totiž mezi nimi již neobjevil.

O duchovních proudech a hnutích, které intenzivně zasáhly do života valteřických reformovaných, respektive evangelíků obecně, toho mnoho nevíme. Z úředních záznamů by mohly více napovědět snad jen statistiky, které jsou však poměrně mezerovité a neposkytnou bez relevantního komentáře nic více než přehled o přírůstku či úbytku členů. Více by mohla říci evidence přístupů a výstupů, ta se však dochovala v ještě torzálnější podobě než statistiky a navíc z poměrně pozdní doby – počátku 20. století. Přestupy mezi jednotlivými církvemi nebyly tehdy již nijak masivní. Přestupy mezi augšpurskou a helvetskou konfesí vesměs souvisely se sňatky a nezdá se, že by byly provázeny nějakými emocemi. Naopak přestupy od římskokatolické církve byly často důsledkem neshody dotyčného s katolickým duchovním. Tak tomu bylo roku 1904 v případech Josefa Hembala z Dolní Dušnice a Františka Jerieho z Valteřic. Oba přestoupili k helvetskému vyznání. Hůře rozšifrovatelné jsou záznamy o přestupu, kdy jako důvod je uvedeno *z přesvědčení*. Takové se týkají jak přestupů od katolictví, tak řidčeji i od augšpurského vyznání. Obecně lze říci, že do valteřického helvetského sboru nepatrně více osob přistupovalo, než vystupovalo.[219] Přestupy od helvetské k svobodné reformované církvi jsou doloženy tři v letech 1912 a 1914.[220] Pietistické a letniční vlivy tedy žádné masové přestupy nezpůsobily, nebezpečí však bylo spatřováno ve Volné myšlence.[221]

Co se týká staršího období, jsme odkázáni jen na velmi obecná konstatování v díle spíše beletristické povahy. Po polovině 19. století se měly reformovaných dotknout přestupy k augšpurským, což měl být výsledek snahy křížlických duchovních.[222] Před poněkud urputným Bohdanem Kutlíkem podobné úsilí vyvíjel i jeho předchůdce Matouš Molnár, jemuž je přisuzováno vyjádření, že má radši katolíka než helvíta a že je katolický křest platnější než helvítský.[223] Na druhou stranu Molnár jen stěží byl vůči reformovaným tak nepřátelský jako Kutlík, když se roku 1849, snad pod dojmem revoluční euforie, přidal k snaze o spojení obou konfesí. Byť

i tehdy neopomněl připomenout: *že augsburské vyznání, to prvé českobratrské vyznání jest.*[224] Jak výroky Kutlíkovy (viz kapitola o reformované škole), tak údajný Molnárův, svědčí o jejich vztahu k reformovaným, těžko však předpokládat, že by s podobným přístupem, zejména Kutlíkovým, mohli vzedmout větší vlnu přestupů od jedné konfese k druhé. Přesto k nějakým přestupům zřejmě došlo.[225]

Nepříliš zřetelná také zůstává otázka spiritismu, který Krkonoše a Podkrkonoší zasáhl poměrně intenzivně. Navazoval na starší blouznivce a od 80. let 19. století rychle vstřebal moderní západoevropský spiritismus, přivezený do Krkonoš Ignácem Ettrichem. V roce 1901 dokonce další významný muž spiritistického hnutí Karel Sezemský přesídlil i s redakcí Spiritistické knihovny a Posla záhrobního do Hrabačova.[226] Zřejmé je, že spiritismus se nevyhraňoval tak ostře vůči evangelictví, jako se ono stavělo proti němu. Cíleně jistě farář Emanuel Havelka.[227] Obdobně distancovaný postoj vůči spiritistům zaujímali luteráni.[228]

Na přelomu 50. a 60. let se v Libštátě poměrně často střídali faráři a sbor zůstával po určitý čas bez duchovního. To se samozřejmě dotýkalo i Valteřic. Za faráře Emanuela Havelky se situace stabilizovala a Havelka se o libštátskou diasporu staral příkladně, snad nejlépe ze všech libštátských farářů. V osmdesátých letech zajížděl farář Havelka do Valteřic šestkrát do roka sloužit bohoslužby. V devadesátých letech již počet návštěv stoupl na osm.[229] Havelka byl nezištný budovatel a stál o to, aby se Valteřičtí, nejsilnější diasporní skupina jeho sboru, postavili na vlastní nohy. Stále potřebnějším se to stávalo s rostoucím Havelkovým věkem a podlomeným zdravím, neboť pro něho bylo stále obtížnější do vzdálených míst zajíždět. Funkčnímu osamostatnění alespoň povoláním vikáře do stávajícího filiálního sboru bránily v podstatě jen finanční důvody. V lednu roku 1893 píší valteřičtí reformovaní evangelíci, že hlavní překážkou je dluh 1500 zl., váznoucí na poli zakoupeném roku 1883. Sami tehdy upřímně o povolání duchovního (vikáře), jakého již měli ve své filiálce zdejší luteráni, stáli.[230] Výrazným podnětem ke skutečnému povolání duchovního správce – zatím ovšem vikáře – byl příslib švýcarských reformovaných, že na jeho vydržování v roce 1904 poskytnou 1200 franků, a nabízeli i další podporu. 30. srpna 1903 tak byl zvolen Oskar Opočenský, dosavadní osobní vikář v Klášteře nad Dědinou. Ve Valteřicích sídlil již od polovice listopadu a slavnostně instalován byl 8. března 1904.[231]

Po stránce organizační se valteřický sbor byl schopen z minula spravovat sám a navíc vikář v těchto záležitostech podléhal nadále svému nadřízenému faráři (na rozdíl od katolické církve, kde je vikář zástupcem biskupovým, je v evangelických zástupcem farářovým). Jeho práce tedy spočívala převážně na poli duchovním. Jednalo se pochopitelně o vedení nedělních bohoslužeb a pak také o výuku náboženství na školách v obvodu valteřického filiálního sboru, kam nyní patřilo i město Jilemnice, které při ustavení filiálky nebylo ještě jmenovitě uvedeno. Dosud výuku vykonával částečně farář Havelka a částečně valteřický evangelický učitel. Havelka přestával stíhat vše, co započal, a učitelé, zvláště ti poslední, nebyli k výuce náboženství nejzpůsobilejší. Vikář Oskar Opočenský tak vyučoval hned od roku 1904

náboženství na čtyřech místech. V Jilemnici pak stejně jako ve Valteřicích ve třech odděleních, v Horních Štěpanicích ve dvou a v Mrklově v jednom.[232] V dalších letech přibyly Dolní Štěpanice, Horní Branná. Zdejší reformovaná duchovní správa se měla starat i o vyučování českých evangelických dětí (zřejmě obojího vyznání) na české škole v Trutnově, což upravovalo nařízení zemské školní rady z 15. dubna 1904, avšak nařízením téhož úřadu z 9. února 1907 pozbylo výše jmenované platnosti pro naprostý nedostatek žáků (byl pouze jeden) a doporučilo domácí náboženskou výchovu. Zde je na místě poznamenat, že valteřičtí reformovaní byli ve styku se svými souvěrci v Trutnově. Nedatovaný seznam reformovaných evangelíků v Trutnově obsahuje přes třicet jmen – vesměs Čechů, dělníků na dráze, v továrně, drobných řemeslníků a služebných profesí, i jedno jméno z Hostinného.[233] V roce 1908 dokonce reformovaný vikář z Valteřic měl pečovat o vyučování reformovaných dětí na škole ve vzdálené kazatelské stanici Sobotce za již starého a nemocného E. Havelku. V roce 1913 převzal od libštátského faráře vyučování v Mříčné a Peřimově další valteřický vikář Š. Pavlinec[234] a bylo tomu tak i za Josefa Potočka roku 1915. Od roku 1917 se též vyučovalo reformované náboženství na obecné škole v Křížlicích a ve Víchové. Dosud musely víchovské děti docházet do Dolních Štěpanic.[235] Roku 1920 převzal Josef Votruba vyučování evangelického náboženství na české menšinové škole ve Vrchlabí po A. Trojanovi.[236] Tehdy se ovšem nejednalo již jen o reformované náboženství, ale o společnou výuku s luterány, neboť obě vyznání byla od roku 1918 spojena v Českobratrské církvi evangelické.

Plně funkční kazatelské stanice k valteřickému reformovanému filiálnímu sboru zpočátku žádné nepatřily, ale začínala se formovat jilemnická. V té době tam již byla etablovaná luterská kazatelská stanice křížlického sboru. Také reformovaní zde chtěli konat jednou měsíčně své bohoslužby, jak svědčí jejich neúspěšná žádost k hraběti Harrachovi z roku 1904 o zapůjčení volné místnosti v čp. 2.[237] Obdobně neúspěšně dopadla snaha o propůjčení některé školní místnosti z roku 1915.[238] Tyto bohoslužby měl pochopitelně vykonávat valteřický vikář.

Finanční potíže však stále brzdily rozvoj činnosti nově se osamostatňujícího sboru. Roku 1904 měli *hlasovní údové* jednat o tom, že sbor nemůže financovat zároveň školu i faru. Krize nastala příznačně snížením švýcarského příspěvku z prvotních 1200 fr. na 600 fr. a odřeknutím slíbeného daru vrchní církevní rady.[239] Důsledkem byl odchod vikáře Opočenského na jisté místo faráře v Nikolčicích na Moravě. Záhy však byl zvolen novým valteřickým vikářem Jan Škeřík, který před dvěma roky přijel z Ameriky vykonávat duchovenskou službu. Do Valteřic se přistěhoval 14. června a instalován byl pak 4. října.[240]

Valteřičtí vikáři za faráře Havelky neměli záviděníhodné postavení. Místní evangelíci byli zvyklí si své věci řídit sami a nové vikáře coby autority nad sebou příliš nerespektovali. Velmi dobře věděli, že vikářovy pravomoci nejsou velké, a proto se často obraceli na nadřízeného faráře Havelku, který měl pro Valteřické slabost a byl nakloněn věřit jim více než vikářům. V tomto duchu si roku 1911 dopisem S. Daňkovi, novému faráři v Libštátě, posteskl po svém odchodu Jan Škeřík, v té době již

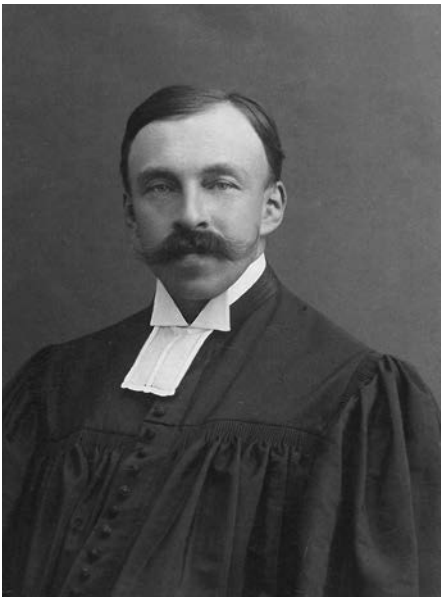

Prvním valteřickým reformovaným vikářem se stal roku 1903 Oskar Opočenský. Ateliér Fr. Svoboda, Dačice.

farář v Heršpicích u Slavkova. Jinak ovšem na Valteřice vzpomínal rád.[241] A obráceně Valteřičtí na něho, vždyť zde odvedl za nedlouhou dobu pěti let velký kus práce. Byla opravena fara, část církevních pozemků zalesněna a založena církevní zahrada (sad).[242] Ne všichni valteřičtí vikáři se s místním prostředím zcela sblížili, jak například svědčí dopis J. Potočka ze 17. 5. 1916 po jeho odchodu do Opatova u Pelhřimova svému známému: *Valteřická děťátka přišla, když chtěla něco o vánocích dostati. Na to byla dost chytrá. Dobře, že jsem již pryč!* Naopak na faru a louky se stromy vzpomínal rád.[243] Josef Potoček však ani na svém novém působišti, kde již byl samostatným farářem, nevydržel dlouho a roku 1921 odešel z církevní služby na místo učitele obecné školy a ve sboru se nijak kladně nezapsal.[244]

Po Josefu Potočkovi, který odešel z Valteřic roku 1915, byl 10. září 1916 zvolen stálým vikářem Josef Votruba,[245] jenž se stal prvním a vlastně zároveň posledním samostatným valteřickým reformovaným farářem, byť se tak stalo až po sloučení obou vyznání v rámci Českobratrské církve evangelické. [246]

I v této kapitole jsme narazili na finanční těžkosti reformovaných, které značně ovlivňovaly možnosti sboru. Základním zdrojem příjmů byly pravidelné odvody členů církve, salár či repartice, odvozené nejčastěji z přímých daní, nejčastěji ve výši 10 %,[247] ale v souvislosti se snahou o zřízení samostatného sboru vzrostly na 15 a v roce 1917 dokonce na 25 %.[248] Dále to byl finanční fond, jehož výtěžek byl příjmem sboru. Fond byl tvořen částečně hotovostí, částečně úpisy – tedy přislíbenými částkami členů sboru, v reálu to často byly zaknihované dluhy na jednotlivých

usedlostech, jejichž úrok byl pak příjmem sboru. Pochopitelně bylo možné úpis zaplatit a tím se úroku zbavit, či si naopak od sboru půjčit.

Samotné peněžní podnikání nebudilo zdání dlouhodobé jistoty, a proto se sbor snažil investovat finance do polností. První doklad máme z 21. července 1870, kdy se reformované staršovstvo rozhodlo zříci se dalších kroků ohledně koupě polovice usedlosti čp. 113 a vzít od Zuzánkové závdavek. To byl konec jedné nepodařené obchodní transakce sboru.[249] Další koupě, tentokrát usedlosti čp. 43, je z roku 1883 za 7625 zl.[250] Sboru tím však vznikly značné dluhy, které výnos z pachtů nemohl pokrýt. Proto bylo nutné vyhlásit na konci roku 1883 mezi členy filiálky sbírku na tento účel. Příští rok byla povolena i sbírka v ostatních sborech církve, která do roku 1887 vynesla 954 zl. 31 kr. Avšak ani to zásadně nepomohlo, zvláště když roku 1888 byla pořízena nová střešní krytina z anglické červené břidlice za 637 zl.[251] Presbyteři sami označovali dluh za neumořitelný, přičemž řešení hledali ve zřízení hypotéky. Nakonec se však 26. 5. 1889 *hlasovní údové* rozhodli usedlost i s částí pozemků prodat Janu Hanušovi za 1600 zl.[252] Nákup polností se však i nadále jevil jako nejbezpečnější cesta k zajištění dlouhodobě jistého financování místní filiálky a potažmo k získání samostatnosti a vlastního duchovního. Proto 1. ledna 1895 přikoupili další zemědělskou živnost čp. 100 za 6000 zl. Navíc dům v sousedství školy se měl stát farou. Okamžitým důsledkem však byl dluh 5000 zl.[253] Celkově do těchto dvou investic vložili 22 800 K a do roku 1903 snížili dluh na 6000 K. Avšak i ten bylo nutné splatit, aby výtěžek z nově získaných polností stačil na vydržování vlastního duchovního správce.[254] Církev na svých polnostech sama nehospodařila, ale

Usedlost čp. 100 zakoupená r. 1895 sloužila jako fara reformovaného sboru po získání vlastního duchovního.

pronajímala je. Hned roku 1883 tak například činila s pozemky patřícími k nově získanému čp. 43. Pachtýři je v dražbě získali na dobu šesti let.[255]

Hlavní výdajovou složkou pak byl plat duchovního. Přesně známe složení mzdy vikáře Štěpána Pavlince v roce 1914: fixní plat od sboru 1700 K, 200 K ze státního paušálu, byt, dovoz paliva a výnos zahrady v hodnotě 70 K, za vyučování náboženství na školách 100 K.[256]

Vést finanční hospodářství sboru nebylo nic jednoduchého. Pokladníci patřili vedle kurátorů k nejdůležitějším osobám ve staršovstvu a museli se těšit přinejmenším stejně velké důvěře členů sboru. Na rozdíl od kurátorů byli také honorováni, jak dokládá údaj z roku 1907, kdy byl pokladníkovi Bedřichu Trýznovi zvýšen plat z 20 K na 40 K a výběrčímu repartice Janu Vejnarovi se mělo platit 10 K ročně.[257]

Poznámky

1 Příspěvek vychází zejména z diplomové práce *Valteřičtí evangelíci 1781–1928,* obhájené r. 2008 na FF Univerzity Hradec Králové.

2 SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Koenigreichs Böhmen.* 16. díl. Bydžovský kraj. Praha a Vídeň 1790, s. 106–108; SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt.* 3. svazek Bydžovský kraj. Praha 1835, s. 173. Rozsah záznamů o Horní Branné a Valteřicích v obou citovaných publikacích zřetelně ukazuje na jejich význam uvnitř panství.

3 Josef Janda (1877–1954), vyučený typograf a kronikář obce Horní Branná.

4 HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách.* Praha 1939. Kniha je do značné míry literárním vzpomínkovým dílem jednoho z učitelů valteřické evangelické školy, syna libštátského faráře HV. KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě (1783–1945).* Dipl. práce PedF UK. Praha 2011.

5 KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881. Autor této první křížlické monografie taktéž nebyl historikem, nýbrž křížlickým farářem a. v. Křížličtí evangelíci však mají i kvalitně zpracovanou monografii z roku 1978, která však do svého pozdějšího vydání tiskem částečně zastarala, neboť autor již nezohlednil výsledky bádání v uplynulém čtvrtstoletí – REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004.

6 ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 17. Zatímco Kutlík psal podle sborového archivu, Žáček důkladně vytěžil prameny v tehdejším Archivu ministerstva vnitra – písemnosti gubernia.

7 LUKÁŠEK, Josef: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *2*, č. 4–5, 1940, s. 68.

8 Týž: *K dějinám doby toleranční.* Praha 1939.

9 MEDEK, Jan: *Na slunce a do mrazu.* Praha 1982. Ačkoli to není dílo nijak letité, reflektuje dnes již značně překonaný stupeň poznání.

10 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995. Cenný je bohatý poznámkový aparát a rejstřík.

11 MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční.* Praha 1999.

12 NEŠPOR. Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí.* Ústí n. L. 2007; MACEK, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život a víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době.* Praha 2008.

13 KAŠPAR, L. B.: *Památník reformované církve Českomoravské.* Praha 1881; BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické.* Praha 1924; týž: *Církev v proměnách času 1918–1968.* Praha 1969; týž: *Církev v proměnách času 1969–1999.* Praha 2002.

[14] BAŠUS, Bedřich B.: *Literatura ke studiu historie české evangelické církve*. In: Počátky tolerančního evangelictví. Praha 1985, s. 138. BURIAN, Bohuslav – BURIAN, Ilja: *Vlastní životopisy prvních tolerančních kazatelů, a.v., přišlých ze Slovenska.* Tamtéž, s. 16.

[15] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910. Zatímco medailónek reformované školy dle školní pamětní knihy je obstojný, oddíl o luterské škole je překvapivě zcela nedostačujícím torzem, postrádajícím základní data.

[16] Fond obsahuje především výkazy docházky a prospěchu z let 1875-1909 a hlavní matriku z let 1884-1910.

[17] Zatím nevyužity musí zůstat fondy superintendencí, uložené v Archivu Synodní rady Českobratrské církve evangelické v Praze, poněvadž v současnosti jsou pořádány a tudíž nepřístupné. Na řádné zpracování čekají též fondy evangelických farních sborů v Libštátě a Křížlicích, které byly nedávno předány do SOkA Semily.

[18] BRAUM, Jan (ed.): *Drobty pro rodinný památník, kronika rodu Soukupů dle sepsání Josefa Soukupa.* Včelná 2010; ZELLERIN, Hugo (ed.): *Z deníků a korespondence zvěrolékaře Josefa Soukupa.* Jičín 2012.

[19] JANDA, Josef: *Plebáni v Horní Branné.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *1*, č. 6–7, 1937, s. 93–96.

[20] SCHMID, Ludvík: *Jan Amos Komenský v Krkonoších.* Horní Branná 1992; týž: *Horní Branná.* Jilemnice 2002, s. 19–21.

[21] BRAUM, Jan (ed.): *Drobty pro rodinný památník, kronika rodu Soukupů dle sepsání Josefa Soukupa.* Včelná 2010, s. 9 a 80.

[22] Tamtéž.

[23] BÍLEK, Tomáš V.: *Reformace katolická.* Praha 1892, s. 240–242.

[24] ŠIMÁK, Josef V.: *Z dějin náboženských v horách krkonošských.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *1*, 1937/38, č. 8–10, s. 145–155.

[25] SCHNEIDER, Karl: *Kampf und Untergang der Protestanten auf der Herrschaft Hohenelbe im 17. Jahrhundert.* Jablonec nad Nisou, s. d.

[26] LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice. Historická zastavení.* Jilemnice 2000, s. 69.

[27] KRÁSL, František: *Arnošt hrabě Harrach.* Praha 1886, s. 321.

[28] ŠIMÁK, Josef V.: *Missie P. Kašpara Diriga z Tovaryšstva Ježíšova v horách krkonošských r. 1679-80.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *2*, 1939/40, č. 1–7.

[29] KHUN, Franz Xaver: *Das Riesengebirge und sein Vorland zur Zeit der Rekatholisierung.* S. l. 1932, s. 119; LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice. Historická zastavení.* Jilemnice 2000, s. 70.

[30] LUKÁŠEK, Josef: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *2*, 1940, č. 4–5, s. 68.

[31] KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 7. Srovnej JANDA, Josef: *Bouře poddanského lidu na Jilemnicku a okolí.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *1*, 1937–1938, s. 143–144; AMBROŽ, Jindřich: *Grauparova mapa harrachovského panství z roku 1765.* Tamtéž, *2*, 1939, č. 1, s. 5–7; LUKÁŠEK, Josef: *K dějinám doby toleranční.* Praha 1939, s. 145; nejnověji LOKVENC, Theodor: *Grauparova mapa.* Krkonoše, *34,* 2001, 3, s. 34, a REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s 44–47.

[32] LUKÁŠEK, Josef: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *2*, 1940, č. 4–5, 1940, s. 68–69.

[33] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu*. Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 18–19.

[34] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha 1995, s. 29. dále pak MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční.* Praha 1999, s. 102–103. Podrobněji táž: *Toleranční patent Josefa II. z roku 1781 a jeho publikace v Čechách a na Moravě*. In: Studia Comeniana et Historica, *35,* 2005, s. 253, (přístupné na http://veritas.evangnet.cz/download/SCetH2005.pdf, s. 21). Melmuková sice ve své knize *Patent zvaný toleranční* označuje Janatu za Jana, ale v novější práci již ve shodě s Žáčkem, Rejchrtem a dalšími píše o Josefu Janatovi.

[35] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 18. Životní data V. Soukupa 1736–1821 (?).

[36] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 19.

[37] První popsal dění na Jilemnicku v době po vydání tolerančního patentu KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 5–15. Nejpodrobněji však ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 17 a dále. Zatímco Kutlík vycházel z útržkovitého křížlického sborového archivu, pracoval Žáček s písemnostmi gubernia, které důkladně vytěžil. V rovině událostní je tak jeho práce pro roky 1781–1782 vyčerpávající a další popis dějů, není-li uvedeno jinak, vychází právě z ní, neboť tak činí i většina novějších prací, např. MEDEK, Jan: *Na slunce a do mrazu.* Praha 1982, s. 199–201. Z guberniálních pramenů naopak vycházejí autoři sborníku *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha 1995, ovšem jejich líčení na s. 230–231 je stručnější než Žáčkovo a není s ním v rozporu.

[38] REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s 59–61.

[39] Královéhradeckým biskupem byl v letech 1780–1794.

[40] KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické*. Praha 1881, s. 8.

[41] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu*. Časopis pro dějiny venkova, *23*, 1936, s. 23–24.

[42] Tehdy děkan v Novém Městě nad Metují, od r. 1785 rektor generálního semináře v Praze, do r. 1794 kanovník, poté vikář a posléze v letech 1815 (biskupské svěcení až 18. 2. 1816) – 1823 pak 9. litoměřický biskup.

[43] LUKÁŠEK, Josef: *K dějinám doby toleranční.* Praha 1939, s. 148–150 (edice seznamu těch, kteří se navrátili ke katolické církvi).

[44] MEDEK, Jan: *Na slunce a do mrazu,* na s. 247 poznamenává, že Hurdálek byl jedním z mála kněží, kteří byli takto císařem oceněni.

[45] REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004. Na s. 65 a 67 autor mluví přímo o sněhové vánici.

[46] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha 1995, s. 231.

[47] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu*. Časopis pro dějiny venkova, *23*, 1936, s. 29–31.

[48] Druhý krkonošský sbor téhož vyznání byl založen roku 1783 v Heřmanových Sejfech (dnes Rudník). Byl však tvořen německy mluvícími evangelíky.

[49] LUKÁŠEK, Josef: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *2*, 1940, č. 4–5, s. 72. Lukášek udává, že na konci roku 1782 čítal sbor 1160 duší. Dle tabely bylo na panství na konci roku 1782 ale 1050 akatolíků, další však stále, byť pomaleji, přibývali. Národní archiv Praha, fond České gubernium, Publikum G 1/1, č. 82, kt. 708.

[50] V literatuře panuje v tomto datu nejednotnost. Kutlík na s. 15 uvádí datum 26. octobris, od něho to přejímá Rejchrt na s. 75, Žáček však píše na s. 31 27. 11., stejné datum je pak uvedeno ve sborníku *Evangelíci v rané toleranční době,* s. 136, pozn. 8. Správně je 27. listopadu 1782, jak bylo ověřeno na originále Erbenem koncipované žádosti – viz Národní archiv Praha, fond České gubernium, Publikum G 1/1, č. 120, kt. 711. Za pomoc s přesnou datací děkuji PhDr. Aleši Valentovi, Ph.D.

[51] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 31.

[52] Štěpán Šimko se narodil 2. 7. 1755 v Trenčíně Janu Šimkovi a Zuzaně rozené Michalcové, studoval v Trenčíně, Modré, Bratislavě, Šoproni a Vitemberku. Viz BURIAN, Bohuslav – BURIAN, Ilja: *Vlastní životopisy prvních tolerančních kazatelů a.v. přišlých ze Slovenska*. In: Počátky tolerančního evangelictví. Praha 1985, s. 41–42. Šimko odešel roku 1785 z Křížlic do Podlužan a odsud r. 1799 do Lay-Uhrovce, kde 31. 1. 1840 zemřel. Viz KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 6.

[53] KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 15.

[54] ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního*

patentu. Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 30–31.

55 KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 5.

56 Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7. Údaj je však převzat z písemnosti až ze 60. let 19. století, kde není uvedeno, odkud je získán.

57 KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 5.

58 Mám na mysli jejich postoje, zdůvodnění a teologický názor obecně, nikoli přímé hlášení se k augsburské konfesi, jemuž se věnuji níže.

59 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 198.

60 Tamtéž, s. 25–26.

60 MEDEK, Jan: *Na slunce a do mrazu,* s. 244.

62 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 164.

63 Snad Kristián, jak uvažuje v poznámce LUKÁŠEK, Josef: *K dějinám doby toleranční.* Praha 1939, s. 146.

64 JANDA, Josef: *Bouře poddanského lidu na Jilemnicku a okolí.* In: Krkonoše. Vlastivědný sborník českého podhoří, *1*, 1937–1938, s. 142. Jedná se sice jen o zachycení ústní tradice, přesto není důvod o pašování špalíčků do Valteřic vážně pochybovat. Srovnej BRAUM, Jan (ed.): *Drobty pro rodinný památník. Kronika rodu Soukupů dle sepsání Josefa Soukupa.* Včelná 2010, s. 78.

65 ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 31. S úvodem žádosti citováno nověji in: MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční.* Praha 1999, s. 150–151, ale bez citace.

66 REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 74.

67 ŽÁČEK, Václav: *Náboženské hnutí nekatolíků na Jilemnicku po vydání tolerančního patentu.* Časopis pro dějiny venkova, *23,* 1936, s. 20.

68 REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 60.

69 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 30 a zejména 35.

70 MEDEK, Jan: *Na slunce a do mrazu*, s. 246.

71 MOLNÁR, Bohumil: *Počátkové luterských sborů v Čechách.* Časopis historický, 1881, s. 209.

72 Národní archiv Praha, České gubernium, Publikum G 1/1, kt. 709.

73 Tamtéž, kt. 708.

74 Tamtéž, kt. 708.

75 Tamtéž, kt. 711.

76 BRAUM, Jan (ed.): *Drobty pro rodinný památník, kronika rodu Soukupů dle sepsání Josefa Soukupa.* Včelná 2010, s. 290.

77 MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční.* Praha 1999, s. 153.

78 KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo křížlické.* Praha 1881, s. 12.

79 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 33–34.

80 MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční.* Praha 1999, s. 154.

81 *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 230. Je zde však zkomoleno jméno Trautmannsdorfů na Trautensdorfy.

82 Tamtéž, s. 61 a 117. Též HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách.* Praha 1939, s. 23–25.

83 KAŠPAR, L. B.: *Památník reformované církve Českomoravské.* Praha 1881, s. 91–93.

84 Kromě Valteřic byla početnější skupina reformovaných ještě v Kundraticích při jižní hranici jilemnického panství.

85 Koncept dopisu staršovstva okresní školní radě z 20. června 1910. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/14.

86 KLETVÍK, Jan: *Evangelíci v Libštátě,* s. 28. Kupodivu nebyl mezi zástupci nikdo z rodiny Soukupů, ale Josef Vejnar a Jakub Pavlíček.

87 Obdobně jako ve Valteřicích se stalo i v Opatově, viz: HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 18.

88 Někdy požadovaný počet 30 žáků většinou nebyl vážný problém doložit.

89 HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 36.

90 Například v protokolu z r. 1861 píší, že evangelická škola ve Valteřicích byla od r. 1794, bohoslužby se odehrávaly v ní a sloužil buď farář z Libštátu, nebo byly vedeny hlavně evangelickým učitelem. Archiv

reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/6 a 7.

[91] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-G/3. Tento dopis krajského úřadu je však ve sborovém archivu umístěn zřejmě dodatečně dle pertinenčního principu – byl adresován evidentně jinam.

[92] SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt.* 3. svazek. Bydžovský kraj. Praha 1835, s. 173.

[93] Žádost valteřické obce z 16. února 1839, Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4. Uložení ve sborovém archivu je chybné, nejedná se však o jedinou obecní písemnost zde se nacházející.

[94] Bohužel nám k této přesné dataci zatím chybí primární pramen, datum je obsaženo v písemnostech z roku 1845, týkajících se sporu o koledu, kterou si nárokoval katolický učitel v Horní Branné. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[95] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě.* Praha 1995, s. 301. Ověření pramene nebylo možné, jelikož fond je kvůli pořádání nepřístupný.

[96] KAŠPAR, L. B.: *Památník reformované církve Českomoravské.* Praha 1881, s. 90.

[97] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha 1995, s. 66. V poznámce je totiž odkaz na Havelkovu knihu *Protestantské školství*, ale na zmíněné stránce se jméno F. Čížka nevyskytuje, byť je tam skutečně stať o valteřické škole. Snad se tedy poznámka vztahuje jen k valteřické škole a jejímu umístění v obvodu libštátského sboru. Na dopise krajského úřadu v Jičíně z 26. 9. 1785 je sice v místech, kde bývá adresa, text tužkou obsahující jméno učitele Čížka, avšak iniciála jeho křestního jména je J. Text ale není adresou, nýbrž potvrzuje vypůjčení a vrácení tohoto a dalších dokumentů Josefem Vejnarem roku 1855, což stvrzuje učitel Jan Čížek, jenž se narodil roku 1823 ve Lhotce na mělnickém panství a ve Valteřicích působil v letech 1843–1855. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/3 a 4. Zato učitel jménem František Čížek působil v letech 1785–1786 na škole luterského sboru v Křížlicích, viz REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 114.

[98] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[99] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 20.

[100] Tamtéž, s. 35.

[101] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[102] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[103] Tamtéž.

[104] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[105] Tyto důvody uváděné valteřickými evangelíky (Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4) působí poněkud nepřesvědčivě. Domnívám se, že jsou důsledkem jejich oprávněného pocitu, že jim úřady příliš nepřejí a budování nové větší školy, potažmo rozšiřování jejich aktivit, by nemuseli přát, či by se jim dokonce mohli pokusit bránit. O tom, že šlo o důvody spíše účelově uváděné, svědčí nepřímo i to, že v popisu minulosti valteřické evangelické školy, vyhotoveném učitelem Josefem Jeriem o dvacet let později (Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7), se již z těchto důvodů pro výstavbu nové školy neuvádí žádný (ačkoli původní dokumenty znal, neboť je sám opisoval), naopak jasně píše, že důvodem byla nedostatečnost staré budovy.

[106] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[107] Tamtéž.

[108] Přehled nákladů na stavbu školy v roce 1842 byl vypracován roku 1846. Nejdražší položkou byly pálené cihly za 352 zl., s čímž kontrastuje cena za stavební pozemek 80 zl. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-G/3.

[109] V seznamu příspěvků na stavbu školy je však u jména Jana Janaty čp. 101 dvakrát uvedena částka 12 zl. 30 kr. To by znamenalo, že ve skutečnosti daroval 24 zl. 60 kr. V seznamu dárců však není uvedeno, jakého byli vyznání, proto nemůžeme ověřit pozdější tvrzení, že ostatní evangelíci augsburského vyznání peněžními dary nepřispěli. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-G/3.

[110] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4. Lokalizace a tudíž i dnešní jméno poslední zmiňované obce je poněkud sporné, protože Wünschendorf – Srbská u Horní Řasnice se nachází na Frýdlantsku, a přitom doručení sbírky zprostředkovával jičínský krajský úřad.

[111] Dopis velenického pastora, libštátského administrátora Istvana Soltesze (Štěpána Šolthésze) z 1. září 1853 superintendentovi ohledně sporů kolem hřbitova a školy. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4. U opisu dopisu bohužel chybí přílohy, v nichž popisoval učitel Čížek další starší spory.

[112] Tato velmi důležitá korespondence není uložena v písemnostech ke sporu o školu, ale v nespecifikované korespondenci. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/13.

[113] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[114] U Jandy i ve školní kronice je chybně opsáno místo večeře Páně – učení Páně.

[115] Díky této stížnosti a zejména obhajobě reformovaných jsme vděčni za obšírné vylíčení valteřického sporu o evangelickou školu. Stavba nové školní budovy a dále poměry mezi reformovanými a luterány ve Valteřicích jsou souvisle vylíčeny v: Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[116] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[117] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha 1910, s. 255.

[118] Tamtéž. s. 280–281.

[119] Školní výkazy viz Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[120] Poznámka ve školních výkazech in: Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[121] Protokol z jednání 22. července 1861 za předsednictví libštátského administrátora Josefa Dobiáše. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/9, též v Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[122] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5 a 13.

[123] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[124] *Rozvrh na školní nedobíhajícnost a na střechu za rok 1873.* Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/10. Rozvrh je chybně zařazen ve složce *Špatná docházka*.

[125] Korespondence místní a okresní školní rady z ledna 1878. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/14, a školní kronika, bez signatury.

[126] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[127] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/7, a bal. R9, sign. R-III-G/4.

[128] Zpráva sejfského učitele Františka Musila z 15. listopadu 1897 valteřickému kolegovi o měsíční návštěvě Anny Soukupové v tamní škole. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/11.

[129] Dopisy z okresního hejtmanství z roku 1875. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/10.

[130] Koncept protokolu z jednání mezi valteřickými evangelíky helvetského vyznání a evangelickými občany helvetského vyznání z Dolních Štěpanic, Mrklova a Branné za přítomnosti libštátského faráře Nešpora ze dne 4. dubna 1864, připravený učitelem Josefem Jeriem. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/9.

[131] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[132] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/12. Havelka však uvádí, že subvence činila roku 1908 celkem 900 K. HAVELKA, Emauel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha 1910, s. 95. Skutečně měl sbor tuto částku dostat, ale došlo k administrativní chybě. Část dluhu místodržitelství dodatečně zaplatilo, část však měla být promlčena. Sbor se však přece domohl roku 1915 jejího vyplacení. Viz Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[133] Koncept přílohy žádosti o zemskou subvenci za rok 1895. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[134] Položkový rozpočet připsán na konceptu školní statistiky. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/12.

[135] Koncept přílohy žádosti o zemskou subvenci za rok 1899. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[136] Účty, respektive přehledy hospodaření školy za léta 1906–1907. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/6.

[137] Povolení okresního úřadu v Jilemnici z 13. července 1858. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[138] Dohoda s mistrem pokrývačem Joachimem Rydvalem ze Sloupna. Metr čtverečný červené břidlice stál 1zl. 65 kr. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/9.

[139] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[140] Tamtéž, školní kronika, bez signatury.

[141] Tamtéž, bal. R4; sign. R-III-C-3/8.

[142] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha 1910, s. 317, uvádí, že to bylo roku 1900, ale REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící*. Praha 2004. s. 188, jmenuje dva křížlické učitele ještě k roku 1904.

[143] Dále užívám též zkratku h. v., HV; a. v., AV.

[144] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/12 a školní kronika, bez signatury.

[145] Tamtéž.

[146] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/12.

[147] Koncept dopisu staršovstva okresní školní radě z 20. června 1910. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/14.

[148] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4; sign. R-III-C-3/8.

[149] Tamtéž.

[150] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/12.

[151] Tamtéž.

[152] Tamtéž.

[153] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4; sign. R-III-C-3/8.

[154] HAVELKA, Emanuel: Protestantské školství v Čechách a na Moravě. Praha 1910, s. 319-27.

[155] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/6.

[156] Koncept přílohy žádosti o zemskou subvenci za rok 1895. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[157] Účty, respektive přehledy, hospodaření školy za léta 1906–1907. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/6.

[158] Narodil se dlouholetému presbyteru a kurátoru Eliáši Jeriovi 9. ledna 1831 v čp. 50. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7 a Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/4.

[159] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[160] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/5. Bednář však uvádí, že v Boleslavci hospitoval roku 1870, viz následující citace. Takto chybně to bylo uvedeno i ve školní kronice, ale později opraveno – snad podle pramene na začátku této poznámky citovaného.

[161] BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické*. Praha 1924, s. 82–83.

[162] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[163] Tamtéž, bal. R4; sign. R-III-C-3/7, a školní kronika, bez signatury.

[164] *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Praha 1995, s. 223.

[165] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha 1910, s. 34.

[166] Z písemností kolem sporu reformovaných a luteránů o školu. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[167] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/3.

[168] Z písemností kolem sporu reformovaných a luteránů o školu. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[169] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[170] Tamtéž.

[171] Vypočítáno dle *Přehledu příjmů učitelských v reformovaný suprintendencí české*. In: Hlasy ze Siona, *7*, čísl. 13. Hořátev 1. července 1867, s. 138–139.

[172] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě*. Praha 1910, s. 292–293.

[173] Valteřičtí sami sepsali 17. prosince 1885 petici zemskému sněmu. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[174] Koncepty žádostí z let 1882 a 1887, Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[175] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[176] Oznámení o udělení příspěvku pro rok 1886. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[177] Spolek Gustav-Adolf-Stiftung (dnes Gustav-Adolf-Werk), nesoucí jméno švédského krále Gustava Adolfa II., vytvořil v r. 1832 lipský superintendent Christian Grossmann k podpoře evangelických sborů žijících v diaspoře ve světě. Viz http://de.wikipedia.org/wiki/Gustav-Adolf-Werk (1. 1. 2012).

[178] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[179] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 36.

[180] Údaje ze žádosti o příspěvek z dotace zemského sněmu na rok 1888 a 1895. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[181] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/17.

[182] Přehled příjmových poměrů definitivního učitelského místa v roce 1903. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/12.

[183] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[184] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/12.

[185] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 292–293.

[186] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-G/3.

[187] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 345.

[188] Tamtéž, s. 292–293.

[189] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[190] Dopis ze 4. prosince 1866 zřejmě libštátskému faráři. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/7.

[191] Doprovodné dopisy k darům na chudé žáky v letech 1882 a 1883. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/6. Dále pak s tou samou částkou 10 zl. je Jerie uveden v seznamu dárců z roku 1884, stejně velkým darem tedy přispěl již jen profesor Böhl z Vídně. 3 zl. věnoval L. Machytka z Vrchlabí, 2 pak P. Vejnar z Hrabačova, 1 farář E. Havelka z Libštátu. V podstatě stejné to bylo i předchozího roku, jen Machytka dal tehdy o 1 zl. méně. Ostatní dary již byly v krejcarových položkách a pocházely vesměs od valteřických evangelíků. Celkem se sešlo v roce 1883 37 zl. 80 kr. a následujícího roku 38 zl. 84 kr. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/7.

[192] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/6.

[193] Doprovodné dopisy. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/13.

[194] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[195] HAVELKA, Emanuel: *Protestantské školství v Čechách a na Moravě.* Praha 1910, s. 302-308.

[196] Tamtéž, s. 315.

[197] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4; sign. R-III-C-3/4.

[198] Přehledy ročních příjmů a vydání za léta 1839–1840. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9; sign. R-III-G/3.

[199] KAŠPAR, L. B.: *Památník reformované církve Českomoravské.* Praha 1881, s. 91, a BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické.* Praha 1924, s. 395.

[200] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.

[201] Tamtéž.

[202] Adresovány byly Josefu Dobiášovi do Bukovky, libštátskému administrátorovi. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/11. Chybně založeno ve složce *Omluvy školní docházky*.

[203] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.

[204] REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 115–116.

[205] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.

[206] Přehledy ročních příjmů a vydání za léta 1839–1840, Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/3.

[207] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/6.
[208] Tamtéž, sign. R-III-C-3/5.
[209] Tamtéž, sign. R-III-C-3/7.
[210] Tamtéž, bal R4; sign. R-III-C-3/6 a 3/7.
[211] Tamtéž, sign. R-III-C-3/5.
[212] Pro dokumentaci rozložení aktivních členů sboru přikládám seznam *hlasovných údů* HV z několika let. 1866: celkem 73, z Valteřic 57, Mrklova 6, Benecka 1, Víchové 4, Hrabačova 2, Horních Štěpanic 1, Branné 3, Dolních Štěpanic 3, Poniklé; 1871: celkem 67, 48 z Valteřic, z Branné 1, Mrklova 7, Dolní Štěpanic 6, Víchové 3, Hrabačova 1, a farář Havelka; 1903: celkem 49, Valteřice 28, Branná 3, Mrklov 3, Vích. Lhota 1, Rokytnice 1, Dolní Štěpanice 2, Hrabačov 4, Jilemnice 3, Víchová 3, Martinice 1; 1905: celkem 41, Valteřice 22, Branná 3, Mrklov 2, Hrabačov 5, Jilemnice 3, Martinice 1, Dolní Štěpanice 2, Víchová 2, Víchovská Lhota 1; 1912: celkem 50, Valteřice 26, Branná 5, Jilemnice 4, Hrabačov 5, Dolní Štěpanice 2, Hor. Štěpanice 1, Mrklov 2, Víchová 1, Lhota Vích. 2, Rychlov 1, Kalná 1; 1919: celkem 46, 24 Valteřice, 4 Branná, 3 Jilemnice, 4 Hrabačov, 3 Dolní Štěpanice, 2 Hor. Štěpanice, 4 Víchová, 1 Kalná, 1 Rychlov. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/4.
[213] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/6.
[214] Výkaz za rok 1914. Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/17.
[215] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.
[216] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/4. U opisu dopisu bohužel chybí přílohy, v nichž popisoval učitel Čížek další starší spory.
[217] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.
[218] Tamtéž, školní kronika, bez signatury. Podrobněji HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách.* Praha 1939, s. 35–37. Havelkovo líčení nemusí být zcela objektivní, leč od podstaty věci se zřejmě neuchyluje.
[219] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/17.
[220] Tamtéž, sign. R-III-C-3/10.
[221] BRAUM, Jan (ed.): *Drobty pro rodinný památník, kronika rodu Soukupů dle sepsání Josefa Soukupa.* Včelná 2010, s. 75–76.
[222] Tamtéž, s. 73.
[223] HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách.* Praha 1939, s. 34.
[224] REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 135–136.
[225] KAŠPAR, L. B.: *Památník reformované církve Českomoravské.* Praha 1881, s. 93.
[226] CHOCHOLÁČ, Ivo: *Spiritismus.* In: Flousek, J. – Hartmanová, O. – Štursa, J. – Potocki, J. (eds): Krkonoše. Příroda, historie, život. Praha 2007, s. 537–540.
[227] HAVELKA, Emanuel: *Světlo na horách.* Praha 1939, s. 82–87.
[228] REJCHRT, Luděk: *Na horách ležící.* Praha 2004, s. 140.
[229] Opakovaný údaj z několika let dotčeného desetiletí. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.
[230] Koncept žádosti o subvenci ze státního paušálu z 21. 1. 1893. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/5.
[231] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, školní kronika, bez signatury.
[232] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/12.
[233] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/4.
[234] Rekapitulace rozsahu vyučování reformovaného náboženství na školách valteřickým vikářem Štěpánem Pavlincem v roce 1914: Valteřice (2 h týdně), Branná (1 h měsíčně), Dolní Štěpanice (i děti z Víchové) (1 h měsíčně), Horní Štěpanice (1 h týdně), obecná a měšťanská škola v Jilemnici (1 h týdně), gymnázium v Jilemnici (1 h týdně), Peřimov (i děti z Horní Sytové) (1 h za 2 týdny), Mříčná (1 h měsíčně). Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/17.
[235] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/12.
[236] LOUDA, Jiří: *Česká menšinová škola ve Vrchlabí* (přílohy). In: Příspěvky Muzea Podkrkonoší v Trutnově, Sborníček 5. Trutnov 2006, s. 165. Podle Bednářova Památníku (BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické*. Praha 1924. s. 395) však měl Votruba z Valteřic odejít roku 1919 a nastoupit na místo ředitele učitelského ústavu v Banské Štiavnici na Slovensku. V písemnostech vrchlabské menšinové školy se však vyskytuje v letech 1920–1929.

[237] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/15.
[238] Tamtéž, bal. R4; sign. R-III-C-3/12.
[239] Tamtéž, sign. R-III-C-3/8.
[240] Tamtéž, školní kronika, bez signatury.
[241] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/13.
[242] BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické.* Praha 1924. s. 395.
[243] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/12. Jde však jen o opis dnes nezvěstného dopisu jistému Šimůnkovi, pořízený farářem B. Chrástkem.
[244] BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické.* Praha 1924. s. 323–324.
[245] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích. *Kniha protokolů o schůzích staršovstva*, sign. R-III-B-10.
[246] BEDNÁŘ, František: *Památník Českobratrské církve evangelické.* Praha 1924. s. 395 píše mylně, že Votruba byl již roku 1916 zvolen farářem, což není pravda, protože sbor byl samostatný až od r. 1919.
[247] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/17.
[248] Tamtéž, kniha protokolů o schůzích staršovstva, sign. R-III-B-10.
[249] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.
[250] Tamtéž, bal. R9, sign. R-III-G/13.
[251] Tamtéž, školní kronika, bez signatury.
[252] Tamtéž, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.
[253] Tamtéž, sign. R-III-C-3/17.
[254] Koncept žádosti o pokračování podpory ze státního paušálu pro evangelickou školu z ledna 1903. Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R9, sign. R-III-G/14.
[255] Archiv reformovaného sboru ve Valteřicích, bal. R4, sign. R-III-C-3/7.
[256] Tamtéž, sign. R-III-C-3/17.
[257] Tamtéž, sign. R-III-C-3/7.

LOUDA, Jiří: ***Waltersdorfer Protestanten von der Zeit des Toleranzpatents bis zur Vereinigung in die EKBB***

Nach der Veröffentlichung des Toleranzpatents im Jahre 1781 bekannte sich eine zahlreiche Gruppe von Protestanten zu ihrem Glauben. Im Gegensatz zu der Mehrzahl ihrer Glaubensgenossen im Riesengebirge wählten sie jedoch nicht die Augsburger Konfession, sondern die Helvetische. Ihre Anzahl war für die Gründung einer Pfarrgemeinde nicht hinreichend, deshalb wurden sie in die Libštáter (Liebstadtler) Gemeinde eingegliedert. Bereits seit 1786 gab es im Ort eine evangelisch-reformierte Schule. Der Lehrer übernahm ebenfalls die Sonntagsgottesdienste und Beerdigungen. Die Schule wurde von den Waltersdorfer Reformierten selbst finanziert. Die anfangs kleine Gruppe von Lutheranern in Waltersdorf wuchs durch Migration aus den umliegenden Dörfern. Nach Streitigkeiten wegen Mitfinanzierung der von den Reformierten erbauten Infrastruktur gründeten die Lutheraner im Jahre 1865 ihre eigene Schule, an der jedoch nur bis 1874 unterrichtet wurde. Im Jahre 1872 errichteten die Lutheraner in Waltersdorf eine Filialgemeinde. Im Jahre 1892 gelang es ihnen endlich, einen eigenen Vikar zu gewinnen, der 1896 zum Pfarrer befördert wurde (nach der Umwandlung der Gemeinde in eine Pfarrgemeinde). Die Waltersdorfer reformierte Filialgemeinde wurde im Jahre 1866 bestätigt. De facto war sie es schon früher. Die Konfessionsgemeinde schloss sich mit ihrer Schule zusammen, die die meisten Finanzmittel verbrauchte. Ihren eigenen Geistlichen – Vikar – bekamen die Waltersdorfer Reformierten erst im Jahre 1903. Die evangelisch-reformierte Schule beendete ihre Tätigkeit im Jahre 1910, nachdem sie im System des interkonfessionellen Schulwesens ihre Funktion verlor, sowie auch infolge der finanziellen Untragbarkeit.

(Übersetzt von Hana Jüptnerová)

Příbuzenské vazby regionálních městských elit: rodiny Zvěřinova, Maštálkova, Seifertova a Rennerova

Jan Bílek

Rodinné vztahy a příbuzenské vazby, které podle lidských potřeb a společenského úzu obvykle trvaleji zabezpečují bytí a postavení zúčastněných, jsou jevy prastaré a s různými proměnami platné do dnešních dnů. Tyto nástroje jsou jeden každý dílo lidské – tedy originální, racionální i emocionální, zdařilé i selhávající. Jejich jedinečnost dokážeme abstrahovat, popsat a sociologicky typologizovat. Rodinu nukleární i rozšířenou připomeňme jako prostředí vybavující lidskou bytost množinou vzorů, hodnot, norem a dovedností z oblasti kulturní, sociální i hospodářské. Příbuzenské sítě přitom zakládá sňatková politika.

Tento příspěvek ukazuje vybrané sňatkové strategie a utvářené příbuzenské vazby na příkladu několika českých rodin, patřících k honoraci v městských sídlech samosprávných okresů nebo v městských centrech, disponujících též základní úrovní státní správy v období na přelomu 19. a 20. století. K elitnímu postavení členů představovaného vzorku daného sociálního stavu patřilo především akademické vzdělání jako předpoklad lékařského a právnického povolání, které otvíralo cestu mezi středostavovské buržoazní vrstvy. Případně též podnikavý duch, který mohl vést mezi velkoburžoazii. Ruku v ruce s žádanými modernizačními znalostmi a kompetencemi šla existenční jistota a majetkové zabezpečení, sledované společenskou prestiží a očekávanou a přijímanou angažovaností ve věcech veřejných. Ta nalézala výraz v nabývání pozic v místní samosprávě, hospodářských organizacích a případně ve vyšších zastupitelských orgánech.

Mezi významná sídla severovýchodních Čech patřilo před více než sty lety stejně jako dnes město Jičín. I v něm se formovala moderní česká společnost, jejíž představitelé byli propojeni pletivem blízkých mezilidských vazeb, které se na příkladech měšťanských rodin Zvěřinovy, Maštálkovy a Seifertovy pokusíme zpřehlednit a analyzovat. Netřeba šířeji zdůrazňovat, že rekonstrukce příbuzenských poměrů je činnost lopotná a jen ve šťastnějších případech se může opřít o dešifrující či návodný výklad nebo důvěryhodné, znalé svědectví. Bez těchto pramenů nebo aktérů, jejichž

spolehlivost je různorodá, zůstává jedinou možností pátrání v matrikách uložených v archivech či na úřadech. Badatelské úsilí čelí nejen zapomnění, ale zápasí s náročnou odhalitelností kdysi zřejmých příbuzenských souvislostí a poměrů. Avšak přináší cenné výsledky, které mnohdy poskytují směr a vodítko interpretaci zdánlivě nejasně motivovaných jevů.

Antonín Zvěřina a jeho dcery Leopoldina a Eugenie

Roku 1845 zakoupil v Jičíně na náměstí dům s lékárnou třicátník MUDr. Antonín Zvěřina (1811–1885) a rozvinul zde úspěšnou činnost. Pocházel z rodiny hostinského Františka Zvěřiny z Měšic (čísla popisného 29).[1] Střední školu absolvoval v Praze, lékařství na vídeňské univerzitě, doktorát získal roku 1843. Do dynamického společenského pohybu roku 1848 se v Jičíně zapojil jako jeden z velitelů místní národní gardy. V letech 1851 a 1853 je doložena jeho aktivita při sbírkách ve prospěch zřízení Národního divadla v Praze.[2] Doktor Zvěřina byl v roce 1850 zvolen do zastupitelstva a zároveň se stal jedním ze tří radních; v radě pracoval s výjimkou let 1864–1867 do roku 1869. Ruku v ruce s veřejným angažmá se podílel na založení obecní spořitelny a v letech 1862–1877 byl členem a funkcionářem jejího ředitelství. Nakonec v letech 1869–1877 dosáhl na post starosty města. Po třech úspěšných volbách neustál nepořádky hospodaření odvolaného a odsouzeného městského důchodního a výběrčího, který přijímal úplatky a zpronevěřil peníze. *Při vyšetřování se zjistilo, že pořádek na radnici právě nepanoval,* že Zvěřina *osobně spravoval některé drobné fondy po sousedsku a neměl k nim příslušné doklady*. Starosta byl vyslýchán pro korupci a odstoupil z volených funkcí. Následně *v únoru 1878* [byl] *sice zbaven obvinění, ale do úřadu se již nevrátil*.[3] Přestal pracovat i ve výboru okresního zastupitelstva, kam byl zvolen při jeho vzniku roku 1865. V době starostenství vstoupil i do zemského dění, když v letech 1873–1875 působil jako poslanec českého sněmu za obvod Jičín – Nový Bydžov.

Doktor Zvěřina byl dvakrát ženatý. Potomci z prvního manželství Karel, Augusta, Hermína, Eugen a Alois zemřeli mladí.[4] Do dědického řízení po úmrtí otce vstoupili pouze Antonie, provdaná Dokonalá, Zdenka, provdaná Slezáková, a Rudolf.[5] Jakou si Zvěřina zvolil sňatkovou politiku po úmrtí první ženy Aloisie, roz. Radimské (1818–1864), jak směroval příbuzenské vazby?

Jeho druhou manželkou se stala Aloisie, roz. Holländrová (1845–1918).[6] Luisa pocházela z rodiny tiskaře a barvíře látek z Lomnice nad Popelkou a přes matku byla spřízněna s významnou místní podnikatelskou rodinou Šlechtů, široce rozvětvenou.[7] Jejím strýcem, maminčiným bratrem, byl lomnický rodák MUDr. Antonín Šlechta (1810–1886), zakladatel vodoléčebných a klimatických lázní Sedmihorek.[8] Sám bezdětný, podle rodinného podání sestřino dítě vychoval.[9] Šlechta byl v letech 1821–1826 studentem prvního až pátého ročníku jičínského gymnázia,[10] absolvoval studia lékařství na pražské univerzitě, promován byl roku 1836.[11] Roku 1848 zastával v jičínské národní gardě stejnou funkci jako jeho budoucí příbuzný Zvěřina.

MUDr. Antonín Zvěřina.

Znali se tedy dlouhodobě a podle uzavřeného sňatku lze usuzovat na přátelské vazby.

Dvě dcery manželů Antonína a Aloisie Zvěřinových dostaly jména Leopoldina a Eugenie. Vlastivědný pracovník Vladimír Úlehla o nich ve své práci o Jičínu na konci 19. století poznamenal, že *se staly náročnými dámami elitní společnosti. Vždy módně oblečené, s drahými šperky, v zimě v perziánovém kožichu…*[12] Podle rodinné tradice měly obě zájem o vzdělání. Dcery z druhého manželství si Zvěřina pořídil v dost vysokém věku, při jeho úmrtí nebyly ještě zletilé.

Starší Leopoldina (1870–1943) se narodila před otcovými šedesátinami. V jednadvaceti letech, šest let po otcově smrti, se roku 1891 v Praze provdala za Ladislava Kováře (1851–1901), notáře ze Sobotky nedaleko Jičína, veřejně hodně činného. Předpokládáme-li, že otec zanechal jmění, vidíme ve sňatku převládající dobový stav, kdy se žena vazbou na muže zajišťovala nejen v existenčním a společenském postavení, ale nalézala i správce svého případného majetku. Dotvrzoval by to Leopoldinin postup po úmrtí manžela. Rok po ovdovění se, opět v Praze, provdala podruhé – tentokrát za Jindřicha Gustava Maštálku (1866–1926), soboteckého městského tajemníka. Maštálka vystudoval nižší stupeň (I.–IV. ročník) jičínského gymnázia v letech 1877–1881.[13] V době sňatku to byl již velmi úspěšný muž, etablovaný podnikatel a mladočeský politik, poslanec říšské rady (1897–1918) za obvod měst jičínské skupiny i českého zemského sněmu (1901–1913) za obvod Lomnice nad Popelkou, Nová Paka, Sobotka.[14]

Druhorozená Eugenie (1875–1941), která o otce přišla jako desetiletá, se v roce 1896 provdala za JUDr. Josefa Seiferta (1870–1926).[15] Seifert maturoval na gymnáziu v Jičíně roku 1888.[16] Vystudoval právnickou fakultu české univerzity Karlo-Ferdinandovy, promoval roku 1893.[17] Od roku 1895 působil jako advokát v Uherském Hradišti. V roce 1900 byl u zrodu Politického pokrokového spolku pro Slovácko. Také manžel druhé dcery si vydobyl slušnou kariéru, stal se zastupitelem obce a dvakrát zvoleným poslancem moravského zemského sněmu (1906–1918) v městském obvodu Uherské Hradiště, Uherský Ostroh a Bzenec za Moravskou stranu pokrokovou. Stranu spoluzaložil a ta později fúzovala s Lidovou stranou na Moravě jako Lidová strana pokroková na Moravě. V roce 1918 přešla do státoprávní, resp. národní demokracie, za kterou Seifert roku 1925 nastoupil na několik měsíců na uprázdněný senátorský mandát v Národním shromáždění.[18] Za národní demokracii byl členem státního soudu. O Eugenii například víme, že se zapojila do sbírky na zlatý poklad nového státu.[19]

V roce 1926 se rodiny, které se často stýkaly a kde se teta se strýcem synovci a neteřím hodně věnovali,[20] sešly u Maštálkových na zámečku v Domousnicích. Zde Josef Seifert 17. srpna po záchvatu mrtvice zemřel. O necelý měsíc později, 9. září tu se stejnou oficiální diagnózou dostihla smrt i Jindřicha Gustava Maštálku. Existují interpretace, které spojují Seifertovo úmrtí s poznáním špatných majetkových poměrů, ve kterých švagr Maštálka uvíznul po konci své politické kariéry (ve zlomových letech 1917–1918 nebyl připuštěn do národní demokracie, kterou lze zjednodušeně označit za nástupkyni transformované mladočeské strany) na sklonku Rakousko-Uherska a za nové hospodářské situace po vzniku Československa.[21] Rodinná tradice však takové podání u obou mužů vyvrací a poukazuje na špatný Seifertův zdravotní stav, na jeho dlouholeté, zejména srdeční, ale i ledvinové potíže. Maštálka ho měl v létě 1926 přivítat slovy: *Jožko, Tys sem přijel umřít.*[22] Při projednávání pozůstalosti vymohla Leopoldina, kterou zastupoval JUDr. Renner, na hlavní věřitelce Maštálkova majetku České průmyslové a hospodářské bance 300 tisíc korun za inventář Domousnic.[23]

Obě dcery doktora Zvěřiny z druhého manželství ovdověly takřka naráz, své manžely přežily o řadu let. Nejprve mladší Eugenie a poté i Leopoldina zemřely v době druhé světové války a byly v Jičíně pohřbeny do dnes neexistující rodinné hrobky (Dina byla bez obřadu zpopelněna v Praze). Jejich ostatky i ostatky jejich otce byly přeneseny do nedaleké hrobky rodiny Seifertovy.

Rodiny Maštálkova a Seifertova

Z jaké rodiny pocházel druhý manžel Leopoldiny Jindřich Gustav Maštálka? Jeho otec Václav Maštálka (1830–1908)[24] se do Sobotky přistěhoval z blízké vsi Hubojedy, byl zedníkem, v době Jindřichova narození se již uváděl jako kupec a měšťan. Vypracoval se až na starostu města, funkci zastával v letech 1881–1889. Maminka Anna, roz. Hrdličková (1843–1873), zemřela, když byli synové ještě v dětských le-

Jindřich Gustav Maštálka.

tech. Mladší bratr Gustav Maštálka (1868–1935)[25] absolvoval, stejně jako Jindřich, nižší gymnázium v Jičíně v letech 1880–1884, poté se v Sobotce věnoval podnikání a veřejné činnosti, neoženil se. Maštálkové byli aktivní v řadě spolků a sdružení, například u hasičů; zájem projevovali o dějiny města atp. Jev recyklace veřejných představitelů ze zavedených rodin přenosem mentality, znalostí, kontaktů a organizace života dokládá fakt, že i Gustav zastával v letech 1915–1933 pozici soboteckého starosty. Manželství Leopoldiny a Jindřicha zůstalo bezdětné. Krajan, historik Josef Pekař ve svém deníku zmínil existenci jeho nemanželského syna.[26] Stopy měšťanské rodiny jsou dodnes patrné ve hmotě reprezentačního domu při náměstí, v přírůstkových knihách darů místnímu muzeu i na velkoryse pojatém hrobě, zbudovaném na soboteckém hřbitově.

Josef Seifert pocházel z rodiny pekaře Josefa Seiferta (1840–1902), který se do Jičína přistěhoval s ženou Marií (1847–1910) a s malým synkem poté, co mu povodeň zničila mlýn na řece Úpě.[27] Josefovými sourozenci byli František (1874–1936), který převzal otcovu živnost, a Růžena Ramelmayerová, provdaná za armádního důstojníka ze zajištěné rodiny. Josef a Eugenie Seifertovi žili v Uherském Hradišti, měli tři děti, sourozence Jelenu (1903–1992), Jindřicha (1904–1989) a Eugenii (1905–1984).

U třetí generace nacházíme znaky příslušnosti k dané sociální skupině, přičemž do jejího života zasáhly události velké historie *krátkého* 20. století. Příkladný je život dcery Jeleny, a to již statusovým sňatkem, který roku 1924 uzavřela s JUDr. Janem

JUDr. Josef Seifert.

Rennerem z blízkého Uherského Brodu. Příznačné je místo obřadu, jenž se konal nedaleko strýcových Domousnic, v příslušném farním kostele svatého Štěpána v blízkých Řitonicích.

Druhé, po strýci pojmenované dítě Seifertových JUDr. Jindřich Seifert maturoval na gymnáziu v Uherském Hradišti v roce 1922 a studium práv na Karlově univerzitě ukončil roku 1928.[28] Jeho první manželkou se roku 1932 stala Ludmila Rottová (1909–?), prvně provdaná Havelková, ze slavného pražského rodu. Po rozvodu se jeho druhou ženou stala Filomena Grossmannová (1899–?), prvně provdaná Orltová, majitelka pražského oděvního salonu.[29] Seifertova druhá manželka byla švadlenou jeho první ženy. Před druhou světovou válkou emigrovali. Legálně pak Jindřich Seifert vycestoval roku 1948 z republiky ovládané komunisty. Žil v Anglii v Londýně a v Kanadě v Torontu, děti neměl.[30]

Nejmladší dítě Seifertových, dcera Eugenie, se po otcově smrti provdalo roku 1928 za diplomata Zdeňka Formánka (1889–1962), rodáka z Kouřimi, který již před druhou světovou válkou působil ve Španělsku, za války v zemi zůstal jako důvěrník československé exilové vlády a v roce 1944 byl jmenován vyslancem u vlády v Madridu.[31] Začátkem roku 1946 byl z frankistického Španělska stažen. Formánkovi po československých událostech roku 1948 zůstali nakonec v exilu, žili ve Španělsku, děti neměli.[32]

Rodina Rennerova

Manžel Jeleny Seifertové, uherskobrodský rodák Jan Renner, byl synem pražského rodáka JUDr. Jana Rennera (1866–1947), absolventa jednoho z místních gymnázií a právnické fakulty české univerzity Karlo-Ferdinandovy, kde získal roku 1891 doktorát.[33] Renner starší se oženil s dcerou svého zaměstnavatele, notáře Pfeiffera, Emilií, ale brzy ovdověl. Byl advokát, mladočech, resp. národní demokrat, veřejně činný v řadě uherskobrodských korporací (muzeum, Sokol, hasiči, záložna). Roku 1906 neúspěšně kandidoval do zemského sněmu za venkovské obce volebního okresu uherskobrodského. Po vzniku Československa se Renner starší stal předsedou národního výboru a v letech 1919–1928 starostou Uherského Brodu.[34]

Jan Renner (1895–1965) mladší kráčel v otcových stopách. Absolvoval gymnázium v Uherském Hradišti v roce 1914, pak studoval práva ve Vídni a v Praze, kde na Karlově univerzitě promoval roku 1919.[35] Stal se advokátem v Uherském Hradišti a po tchánově smrti tam převzal kancelář. Od roku 1932 působil v Praze, mj. si tu dal postavit rodinnou vilu. Byl činný v národně demokratické straně, patřil k vedení její Mladé generace a do okruhu periodika Národní myšlenka – revue českého nacionalismu, vymezujícího se krajně nacionalisticky.[36] Zachovala se početná korespondence s předsedou strany Karlem Kramářem.[37] Nelze v tomto kontextu neukázat i na vazby přátelské: Se starším synem významného mladočeského a národně demokratického politika JUDr. Aloise Rašína Ladislavem se sešli na právnické fakultě a byli v déletrvajících kontaktech.[38] Také Ladislav Rašín patřil do redakčního kruhu Národní myšlenky. Uherskohradišťskou právní kancelář po J. Rennerovi převzal JUDr. Miroslav Rašín, mladší Rašínův syn.[39]

Manželství Jeleny a Jana Rennerových se rozpadlo v roce 1931. Zpráva Státní bezpečnosti o tom později referovala takto: *Rodinné poměry byly rozhárané a hlavní příčina spočívala v jeho politické činnosti.* [...] *Pohyboval se v tzv. lepší společnosti, pořádal společenské večírky, a tím zanedbával svoji manželku a děti. Následkem neustálého zapojení v politické činnosti měl možnost styku se ženami,* [...] *a po několika rodinných skandálech sama jeho manželka zažádala o rozvod.*[40] Z manželství vzešly dvě děti. Jelena se pak provdala ještě jednou, v roce 1933 se jejím mužem stal jindřichohradecký rodák ing. Miloš Pech (1899–?), obchodní ředitel. Brali se při civilním obřadu v Praze-Dejvicích.[41] Ale ani druhé manželství nevydrželo *z viny manžela* a v roce 1946 bylo rozvedeno. Nakonec Jelena žila v cizině střídavě u dcery a syna, v New Yorku do 70. let pracovala na zubní klinice.[42] Podle nátlakových složek komunistického režimu: *Charakterově je povýšeného nadřazeného chování a nikdy neměla kladný poměr k dělnické třídě. Je o ní známo, že jedinou její starostí vždy bylo hromaditi majetek, a to jakýmkoliv způsobem.*[43] Jan Renner ml. také uzavřel druhý sňatek, a to roku 1933 s v Praze žijící rodačkou z Poděbrad Ludmilou Tocksteinovou (1913–?).[44]

Syn Jan Renner (1925–2002),[45] štíhlý mladík černých očí a kaštanových vlasů, s jizvou v pravém obočí, vyrůstal po brzkém rozvodu rodičů v matčině péči. V roce

Jelena Zetterström.

1944 absolvoval gymnázium v Praze-Dejvicích, za nacistické okupace v době druhé světové války byl v Praze totálně nasazen. Z politických důvodů nedokončil studium práv na Karlově univerzitě, kam nastoupil v létě roku 1945 a odkud byl v roce 1948 jako posluchač šestého semestru vyloučen již 25. února, a to přímo Akčním výborem Národní fronty ministerstva školství a osvěty.[46] Byl činný v lidové straně a funkcionářem v jejím Klubu akademiků. V březnu 1948 se zavázal ke spolupráci se Státní bezpečností a v dubnu 1948 emigroval.[47] Práva studoval ve Francii v Paříži, kde se zapojil do činnosti emigrace jako předseda Svazu československých svobodných studentů, a v USA v New Yorku, kde poté žil a kde také zemřel (stejně jako jeho matka). Univerzita Karlova rehabilitovala Jana Rennera nejmladšího v roce 1991. Jeho první ženou se stala Eilish' O'Hagan (?–) z Irska. Měli dvě děti, syna Jana, který má tři děti, a dceru Elizabeth, která má dva potomky. Syn i dcera žijí v USA v New Yorku.[48] Druhou ženou Jana Rennera nejmladšího byla Dagmar Jandejsková (?–) z Prahy.[49]

Janova sestra Jelena Zetterström (*1927) se narodila v Uherském Hradišti, maturovala na francouzském gymnáziu v Dejvicích. V zimním běhu 1947 se zapsala do prvního semestru medicíny na lékařské fakultě Univerzity Karlovy; v akademickém roce 1949/1950 byla zapsána pro pátý a šestý semestr.[50] V roce 1947 získala pohledná mladá dáma poutavých modrých očí a k ramenům se vlnících světlehnědých vlasů řidičský průkaz. V dikci dobové zprávy bezpečnostních složek, při jejichž čtení kriticky vážíme účel sběru informací, úřední zpracování a pochopitelně i zdroj údajů,

nalézáme tuto charakteristiku: *Byla známa jako slušná, tichá, lidová a sympatická dívka. S bratrem se ráda neměla pro jeho politickou činnost a lajdáctví.*[51]

Jelena emigrovala za bratrem do Paříže prostřednictvím formálního sňatku, který uzavřela na dálku v prosinci 1949, kdy se jejím manželem stal Olof Palme (1927–1986).[52] Byla rozhodnuta dál studovat a obdobný vzdělávací systém ji přivedl do Švédska. V této severské zemi, která ji dobře přijala, dokončila medicínu a našla druhý domov, kde nastálo žije; často zajíždí do staré vlasti, byť k ní má zkomplikovaný vztah.[53] Její druhý manžel Rolf (1920–2011) byl lékař, univerzitní profesor, působil v oboru akademické pediatrie, brali se v roce 1959. Ve Švédsku, na ostrově Lidingö, žijí také jejich tři děti a sedm vnuků. Dcera Jelena má tři děti, syny Gabriela, Jacoba a dceru Jelenu. Syn Rolf má dceru Lydii a synka Olofa, dcera Eugenie (se jménem po prababičce Eugenii Seifertové, roz. Zvěřinové, a pratetě Formánkové, roz. Seifertové) má dcerky Dinu (pojmenované po prapratetě Leopoldině Maštálkové) a Laru.[54]

Příbuzenské a přátelské vazby jako potenciální sociální kapitál

V předloženém příkladu příbuzenských vazeb – tradiční strategii společenského jednání – který se utvářel v dané době na základě postupu zúčastněných osob formovaných rodinnou a osobní zkušeností a dobovým paradigmatem, můžeme rekapitulačně vyzdvihnout několik okruhů:

a) Společný region a krajanské vazby. I v současnosti mohou být pevnější známosti nebo užší přátelství výsledkem setkávání v určitém regionu, což se uplatnilo i ve sledovaném případě. Byť se takto pojaté krajanské pouto může dnes jevit poněkud méně zřetelně, v době, která teprve stupňovala moderní urbanizaci a mobilitu, bylo velmi významné. Takto pojaté vlivové sítě nelze při výzkumu podceňovat. V geografickém vynesení představené příbuzenské struktury nalézáme lokality severovýchodních Čech – Jičínsko a Sobotecko, dále jižní Moravy – Uherskohradišťsko a Uherskobrodsko a centrum státu Prahu. Zastoupeni jsou starostové měst Jičína, Sobotky a Uherského Brodu.

b) Vzdělanostní kapitál a neformální kontakty. Škola, učebny a posluchárny jsou prostory, kde se nejen získává vzdělání, ale kde také lidé vstupují do mezilidských vazeb, a to generačně a v rámci daného kolektivu. Tuto zkušenost si životem nese každý, a každý tedy umí vnímat tuto generačně limitovanou síť neformálních vazeb. Spolužáky byli nebo společnou střední školu vystudovali bratři Maštálkovi a JUDr. Seifert a též Renner a Seifert mladší. Sociálně určující jsou profily vysokoškolských studií mužů z představené příbuzenské struktury s pětinásobným zastoupením právnického vzdělání. Vzdělanostní kapitál je zhodnocen v získání a udržení společenských pozic.[55]

c) Sňatkové strategie; model nalézání partnera z obdobné sociální vrstvy, a tedy s obdobnými zázemím a zkušenostmi. Dcery z honorační rodiny (otec starosta a poslanec) se provdaly za muže, kteří též pocházeli z měšťanských (živnostenských

a veřejně angažovaných) rodin a kteří také dosáhli na posty poslanců, když oba švagři působili podle bydliště v českém a moravském zemském sněmu. Zkoumat lze sňatkovou taktiku žen z rodiny, která úmrtím přišla o mužského představitele. Model stvrdila třetí generace, když si vnučka vzala muže (jeho otec byl starostou), u něhož lze tušit obdobný potenciál ve veřejném životě jako u předešlé generace, který však zůstal pod vlivem nadosobních dějinných pohybů neuplatněn. Příznačný, vzhledem k celospolečenským proměnám, je u tohoto rodinného článku výskyt institutu rozvodu, jenž je vnímán jako změna hodnot ochrany a zajištění k hodnotám štěstí a citu. Třetí a čtvrtá generace vrostly a vstoupily do určených nebo vybraných vazeb a i její představitelé přijali veřejné angažmá.

d) Kapitalizace rodinných a příbuzenských vazeb. Rodinné a příbuzenské vazby byly zhodnoceny pro veřejnou činnost, společenský vliv a sociální pozice. Příslušníci různých generací jedné rodiny využili osvojené vzory chování a sociální kapitál k získání prestižně vnímaných pozic – veřejných, především politických funkcí (kariéra starosty se opakovala u otce a syna Maštálkových). Nepřehlédnutelná je i vzájemná podpora a kumulační účinek vlivu při společenském vzestupu příbuzenské struktury (bratr poslanec – bratr starosta /Maštálkovi/; švagři poslanci /Maštálka, Seifert/; tchán starosta – tchán senátor /Renner, Seifert/).

e) Diference politických názorů jednotlivců v příbuzenském vztahu a ze stejného sociálního prostředí. Zvěřina, Maštálka, Seifert i Renner byli reprezentanty rozvíjejících se národně liberálních vyšších středních (městských) vrstev moderního českého národa. Ty usilovaly o podíl na řízení společnosti, na politické moci, přijímaly vyplývající odpovědnost. Byly to kruhy nacionální, pracující na hospodářském vzestupu, reflektující sociální aspekty. Proč se Seifertovi podařilo zůstat v politice i po změně okolností a J. G. Maštálkovi ne? Exponovanější, nadlokální postavení Maštálkovo bylo více ohroženo jak politickými zvraty, tak konkurencí zevnitř příslušné strany. Možné názorové diference Maštálky a Seiferta (setrvání ve větším státním celku versus samostatný stát) se vzhledem k uvedeným faktorům jeví jako méně zásadní. U dalších generací je v souladu s dobou patrný světonázorový vývoj preferencí od národního celku k individualitě občanské.

f) Setrvalost veřejných postojů u členů rodinné struktury. Patřil-li jeden nebo dokonce i více rodinných příslušníků mezi rozhodující či vlivné činitele v politické straně (švagři Maštálka a Seifert, zeť Renner), je totožná partajní příslušnost ostatních příbuzných častá, byť ne absolutní, a dobře srozumitelná. Za určující faktor, který vedl politickou orientaci celé příbuzenské struktury, máme však její sociální status, jehož je vzorová osobnost výrazem. V tomto činiteli vidíme i důvod setrvalosti rodiny u dané politické reprezentace po rozchodu vzorové osobnosti s představiteli politického uskupení (Maštálkovo odstranění z politiky). Máme za to, že roztržka byla založena především personálně, méně ideově a jistě ne třídně. Dalším zdrojem setrvalosti ve stranické příslušnosti je nepochybně autonomnost jednotlivých příbuzensky svázaných rodin a jednotlivců a obecný faktor času. Rodina Rennerova, i když se do ní přivdala Maštálkova neteř, mohla zůstat v přátelských stycích

s rodinou Rašínovou, jejíž představitel měl před lety významný podíl na odstranění letitého konkurenta. Maštálkův bratr měl nakonec v komunální politice blíž k živnostenské straně, což je však jasný výraz vlivu lokální sociálně ekonomické voličské základny v době specializovaných reprezentací. Stejně tak angažovanost Rennera nejmladšího v lidové straně odráží celospolečenskou změnu (včetně zákazu národně demokratické strany).

❑

Příbuzenské i přátelské vazby spoluutvářejí lidskou existenci. Na výše uvedeném příkladu příbuzenských vazeb regionálních městských elit zřetelně vidíme, jak rodina směruje další generaci názorově, hodnotově, kulturně, profesně, k partnerství s osobou z obdobných poměrů a jak může poskytovat výhodu podpory rodinnými kontakty při veřejné činnosti a nakonec vést k úspěšné reprodukci sociální pozice. Ale kolik příbuzenské vazby váží přímo na politickém kolbišti? Jak obstojí právní vztah, založený v těch šťastnějších případech i na vzájemném porozumění, úctě a pochopení dvou osob v rozsahu širší rodiny? A obdobně, jak se v politice osvědčí kolegialita, přátelství nebo dokonce opravdové kamarádství? V politice přece platí, že existují pouze spojenectví. Odpověď na vznesené otázky hledejme v momentu, kdy se zájmy a cíle protagonistů přestanou překrývat. Podpora bez vlastního zisku, sycená ze zdrojů rodinných nebo přátelských vazeb, se pak může rozložit na škále od bezbolestného a nenáročného vynaložení znalostí a kontaktů až po vyvolání konfliktu. Historiografické výklady a konstrukce na tyto otázky odpovídají příklady individuálními, pestře spletitými, a nemáme záměr je generalizovat nad vybraný příklad.[56]

Poznámky

1 Státní oblastní archiv (dále SOA) Zámrsk, Sbírka listin Krajského soudu v Jičíně, č. 76/1900. Údaje poskytl Vladimír Úlehla.

2 Státní okresní archiv (dále SOkA) Jičín, fond Soudobá dokumentace okresu Jičín, sign. V/6-298, kt. 27, neuspořádáno, kopie děkovných dopisů Antonínu Zvěřinovi, které Národnímu divadlu v Praze postoupila v roce 1994 Jelena Zetterström. Údaje z jičínského archivu poskytla Eva Bílková.

3 FRANCEK, Jindřich: *Dějiny Jičína*. Praha 2010, s. 242–244. Podrobněji ÚLEHLA, Vladimír: *Jičín na konci 19. století*. Jičín 2006, s. 125–128, kapitola MUDr. Antonín Zvěřina. Dále též LIŠKOVÁ, Marie: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913*. Praha 1994, s. 371.

4 SOkA Jičín, fond Kaska František, kt. 1, inv. č. 3, Z říše věčného klidu. (Průvodce jičínským hřbitovem.), rukopis, s. 81.

5 MENCL, Jaroslav: *Historická topografie města Jičína*. 1. svazek. Jičín 1940, s. 172.

6 SOkA Jičín, fond Kaska František, kt. 1, inv. č. 3, Z říše věčného klidu. (Průvodce jičínským hřbitovem.), rukopis, s. 81; tamtéž fond Archiv města Jičín, kt. 377, inv. č. 936, Seznamy obyvatelstva podle čísel popisných, Staré a Židovské město, Valdické předměstí, 1. díl, rok 1876. SOkA Semily, druhopisy matrik, matrika pokřtěných Lomnice n. P., 1845.

7 SOA Zámrsk, Sbírka listin Krajského soudu v Jičíně, č. 76/1900. Údaje poskytl Vladimír Úlehla. Ottův slovník naučný, doplňky. Praha 1909, s. 1103.

8 Ottův slovník naučný, 24. díl. Praha 1906, s. 666. Genealogické údaje poskytl Stanislav

Mikule podle rukopisného rodokmenu Quido Šlechty.

[9] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července a srpna 2011.

[10] BÍLEK, Karol – BÍLKOVÁ, Eva – CARDA, Vladimír: *Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně*. Jičín 2000, s. 38.

[11] Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), Praha, fond matrika doktorů, sign. M 64, s. 55. Údaje poskytl Zdeněk Pousta.

[12] ÚLEHLA, Vladimír: *Jičín na konci 19. století*. Jičín 2006, s. 128.

[13] BÍLEK, Karol – BÍLKOVÁ, Eva – CARDA, Vladimír: *Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně*. Jičín 2000, s. 24.

[14] BÍLEK, Karol: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka*. Sobotka 1995, s. 72; LIŠKOVÁ, Marie: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913*. Praha 1994, s. 194; Ottův slovník naučný, doplňky. Praha 1909, s. 935. Souhrnně Jan Bílek v úvodu pomůcky k Maštálkovu archivnímu fondu, který je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále LAPNP), Praha.

[15] Ottův slovník naučný nové doby, 5. díl, svazek 2. Praha 1939, s. 1083; BÍLEK, Karol: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka*. Sobotka 1995, s. 101. Obě práce přejímají omyl z Masarykova slovníku naučného (viz níže) a Seiferta uvádějí i jako říšského poslance 1911–1918, kterým nebyl; srovnej například *Album representantů všech oborů veřejného života Československého*. Praha 1927, s. 1112.

[16] BÍLEK, Karol – BÍLKOVÁ, Eva – CARDA, Vladimír: *Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně*. Jičín 2000, s. 34.

[17] AUK, fond matrika doktorů, svazek I, s. 290.

[18] Masarykův slovník naučný, 6. díl. Praha 1932, s. 506 a SOkA Uherské Hradiště, databáze osobností. *Uherské Hradiště – dějiny města*. Antonín Verbík – Metoděj Zemek (ed.), Brno 1981, s. 349, 352, 374. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, 1. díl. Brno 2005, s. 142–143, 156, 179, 347, 357, 360, 364–365.

[19] SOkA Uherské Hradiště, fond Archiv města Uherské Hradiště III, inv. č. 1, Kronika města Uherské Hradiště, s. 197. (Kronika byla psána zpětně v letech 1931–1934.) Poděkování náleží Jiřímu Čoupkovi.

[20] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z prosince 2011. *Jako vdova byla* [Leopoldina] *hodně u nás a naučila mne italsky první kousek Danteho Pekla. Jezdila s nimi* [sourozenci Seifertovými] *do cizíny, měla mateřské buňky víc než babička Eugenie, která spíš pěstovala tzv. vysokou společnost.* Citováno z e-mailu 18. 12. 2011.

[21] SAMŠIŇÁK, Karel: *Kdo byl J. G. Maštálka*. Muzejní noviny [Jičín], č. 24 (2003/2), s. 13–14.

[22] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července a srpna 2011.

[23] Archiv České národní banky, Praha, fond Česká průmyslová banka, Sx/b-4, Průmyslové závody, akciová společnost, Dolní Bousov, záznamy z let 1926–1927. Poděkování náleží Jiřímu Novotnému.

[24] BÍLEK, Karol: *Kdo je kdo v dějinách Sobotecka*. Sobotka 1995, s. 72.

[25] Tamtéž.

[26] PEKAŘ, Josef: *Deníky Josefa Pekaře*. Praha 2000, s. 158. Nemanželské dítě se traduje i v rodinné paměti. Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z prosince 2011. Fakt se měl promítnout i do místa posledního odpočinku Diny, která nebyla pochována s manželem, ale její ostatky spočinuly s rodiči.

[27] SOkA Jičín, fond Kaska František, kt. 1, inv. č. 3, Z říše věčného klidu. (Průvodce jičínským hřbitovem.), rukopis, s. 61. ÚLEHLA, Vladimír: *Pekařský rod Seifertů*. Muzejní noviny [Jičín], č. 19 (2001/1), s. 18–19. Úlehlův text se opírá o vzpomínky Jiřiny Seifertové, manželky Oldřicha Seiferta, syna Josefova bratra Františka.

[28] AUK, fond matrika doktorů, svazek VII, s. 2946.

[29] Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), evidence pražských domovských příslušníků.

[30] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července a srpna 2011.

[31] NĚMEČEK, Jan: *Soumrak a úsvit českoslo-*

venské diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. Praha 2008, s. 364–367. *Příručka o navázaní diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918-1985*. Praha 1987, s. 177.

[32] Národní archiv (dále NA), Praha, fond Policejní ředitelství II – evidence obyvatel. Údaje poskytl Ivan Šťovíček; archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července a srpna 2011.

[33] AUK, fond matrika doktorů I, s. 203.

[34] *Uherský Brod – minulost i současnost slováckého města*. Metoděj Zemek (ed.). Brno 1972, s. 220 a 226; LUKÁŠ, Stanislav: *Rennerové – otec Jan a nejmladší syn Zdeněk*. Brodský zpravodaj, č. 20 a č. 21, říjen a listopad 2001, s. 9 a s. 10.

[35] AUK, fond matrika doktorů, svazek IV, s. 1621, a katalog posluchačů právnické fakulty.

[36] ČECHUROVÁ, Jana: *Česká politická pravice*. Praha 1999, s. 45 a následující. Srovnej KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české, 1929–1938*, svazek XIV. Praha – Litomyšl 2002, s. 151.

[37] Archiv Národního muzea (dále ANM), Praha, fond Karel Kramář, korespondence přijatá z let 1920–1937. Podle inventáře jde o 34 kusů korespondence a 2 přílohy. Poděkování náleží Mileně Běličové.

[38] ANM, fond Ladislav Rašín, korespondence přijatá z let 1922–1933 (řada korespondence a dodatky). Podle inventáře jde o 14 kusů korespondence a 1 přílohu.

[39] SOkA Uherské Hradiště, fond Archiv města Uherské Hradiště III, inv. č. 1, Kronika města Uherské Hradiště, s. 376. Viz též ŠETŘILOVÁ, Jana: *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*. Praha 1997.

[40] Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Praha, sign. r. č. 20153. Možným zdrojem informací mohla být Rennerova dlouholetá zaměstnankyně Terezie Sedláčková. Údaje laskavě poskytla Jitka Bílková.

[41] AMP, evidence pražských domovských příslušníků.

[42] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července, srpna a prosince 2011.

[43] ABS, sign. r. č. 20153.

[44] NA, fond Policejní ředitelství – evidence obyvatel.

[45] PEHR, Michal a kol.: *Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha 2007, s. 212.

[46] AUK, fond katalog posluchačů právnické fakulty.

[47] ABS, sign. T-1626 MV, spis J. Rennera; sign. 302-483-2 MNO, spis J. Rennera; sign. r. č. 20153.

[48] Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července, srpna a listopadu 2011.

[49] Údaje poskytl Michal Pehr.

[50] AUK, fond katalog posluchačů lékařské fakulty.

[51] ABS, sign. r. č. 20153.

[52] NA, fond Policejní ředitelství – evidence obyvatel. Jedná se o pozdějšího známého švédského politika a státníka, předsedu sociálnědemokratické strany a premiéra. Do Prahy se dostal jako studentský aktivista v letech 1949 a 1950. Viz KRINES, Vlastimil: *Olof Joachim Palme – reformista bez hranic*. Praha 1999. (ed. Velcí Evropané.) Viz též archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z prosince 2011. *Olof Palme a jeho rodina byli a jsou moji a mé rodiny nejlepší přátelé.* Citováno z e-mailu 18. 12. 2011. Olof Palme pomohl v roce 1956 do exilu i Jelenině matce.

[53] ÚLEHLA, Vladimír: *Pekařský rod Seifertů*. Muzejní noviny [Jičín], č. 19 (2001/1), s. 19. Autor mylně uvádí, že Jelena Zetterström tlumočila při přebírání Nobelovy ceny udělené Jaroslavu Seifertovi; byla však na ceremoniálu přítomna. Archiv autora, korespondence s J. Zetterström z ledna 2012.

[54] V souvislosti s rodinnými jmény Jelena Zetterström uvedla: *Švédští přátelé si dělají legraci, že nemáme fantazii, ale já, jak vidíte, měla potěšení držet tradici vzdálené české rodiny*. Archiv autora, korespondence s Jelenou Zetterström z července, srpna a listopadu 2011. Citováno z e-mailu 21. 11. 2011.

[55] V souvislosti se vzděláním si dovolíme poukázat na jednu vazbu mimo rodinnou strukturu. Signifikantní výraz odrazu prostředí nalézáme na konkrétní vazbě osob-

ních vztahů Seifertových a Rennerových k rodině Rašínově. Kolegové – spolužáci z vysokoškolských studií – byli Renner starší a Alois Rašín, oba získali akademický titul ve stejném roce; Seifert starší ho dosáhl pouze o dva roky později. Na fakultu docházeli i Renner mladší a Ladislav Rašín, vystřídali se na ní v roce 1919. Její absolventi Seifert mladší a Rašín nejmladší jsou dokonce narozeni ve stejném roce.

[56] Díky za pomoc si zasluhují Karol Bílek (LA PNP), Eva Bílková (SOkA Jičín), Jitka Bílková (ABS), Jiří a Lukáš Čoupkovi (SOkA Uherské Hradiště), Jan Drahoňovský (Muzeum v Lomnici nad Popelkou), Hana Fajstauerová (Regionální muzeum a galerie v Jičíně), Ivan Chlachula (Uherské Hradiště), Vlastimil Kovář (AMP), Stanislav Mikule (Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou), Zdeněk Pousta (AUK), Vlasta Quagliatová (Beroun), Marie Sekerová (Sobotka), Ivan Šťovíček (NA), Josef Tomeš (Masarykův ústav a Archiv AV ČR Praha), Vladimír Úlehla (Jičín), Dana Večeřová (Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě). Zvláštní poděkování patří Jeleně Zetterström (Švédsko), příbuzné J. G. Maštálky, který se stal dlouholetým objektem zájmu autora tohoto textu. Setkání s ní se sice odehrálo bohužel pouze na dálku, avšak bylo autorovi velmi milé a je za ně vděčný; dalo vzniknout tomuto textu.

BÍLEK, Jan: ***Verwandschaftsbündnisse der regionalen Stadteliten: Familien Zvěřina, Maštálka, Seifert und Renner***

Die dargestellten Verwandschaftsstrukturen in geographischer Austragung finden wir in Nordostböhmen – Gebiet von Jičín und Sobotka, weiter in Südmähren – Gebiet von Uherské Hradiště und Uherský Brod, und im Staatszentrum Prag vor. Vertreten sind Bürgermeister der Städte Jičín, Sobotka und Uherský Brod. Sozial bestimmend ist die Universitätsbildung der Männer von der vorgestellten Verwandschaftsstruktur (fünf Rechtsanwälte). Die Familien- und Verwandschaftsbeziehungen wurden für die öffentliche Tätigkeit, gesellschaftlichen Einfluss und die soziale Position aufgewertet. Unübersehbar ist ferner die gegenseitige Unterstützung und der Kumulationseffekt des Einflusses beim gesellschaftlichen Aufstieg der Struktur (Bruder Abgeordneter – Bruder Bürgermeister /Familie Maštálka/; Schwager Abgeordneter /Maštálka, Seifert/; Schwager Bürgermeister – Schwager Senator /Renner, Seifert/). Am genannten Beispiel der Verwandschaftsbündnisse bei den regionalen Stadteliten sehen wir, wie die Familie auch die nächste Generation prägt, was Meinungen, Werte, Kultur, Beruf, Partnerschaft mit einer Person aus ähnlichen Verhältnissen betrifft und wie sie den Vorteil zur Unterstützung von Familienkontakten bei der öffentlichen Tätigkeit gewähren kann und letztendlich zur erfolgreichen Reproduktion der sozialen Position führen vermag.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

PŘÍLOHA

A. Rodiny Zvěřinova, Maštálkova, Seifertova a Rennerova

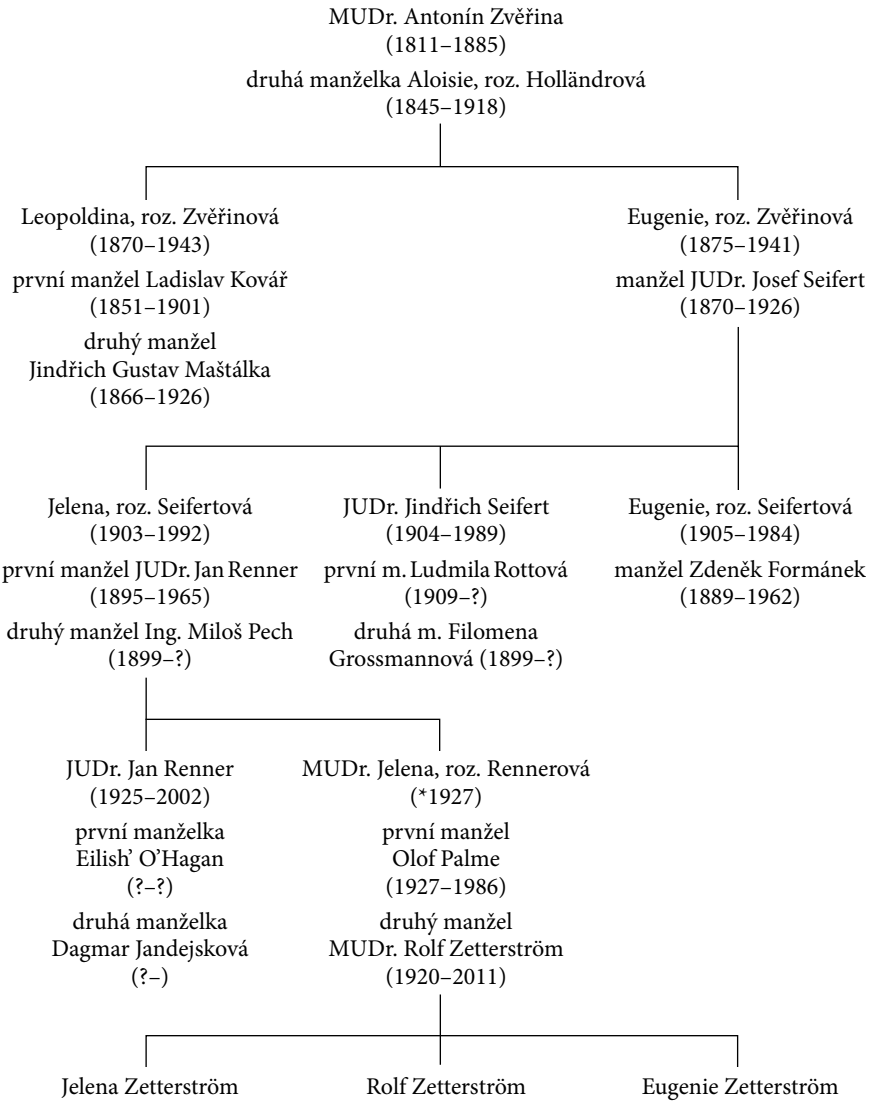

B. Veřejné funkce v rodinách Zvěřinově, Maštálkově, Seifertově a Rennerově

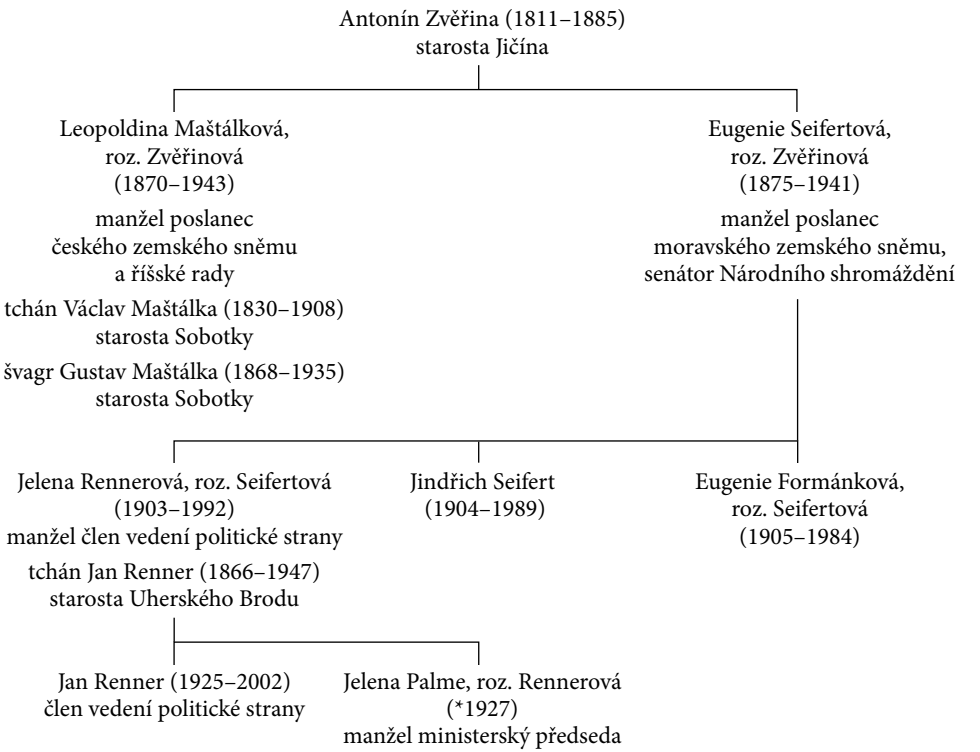

C. Emigrace z rodiny Seifertovy a Rennerovy

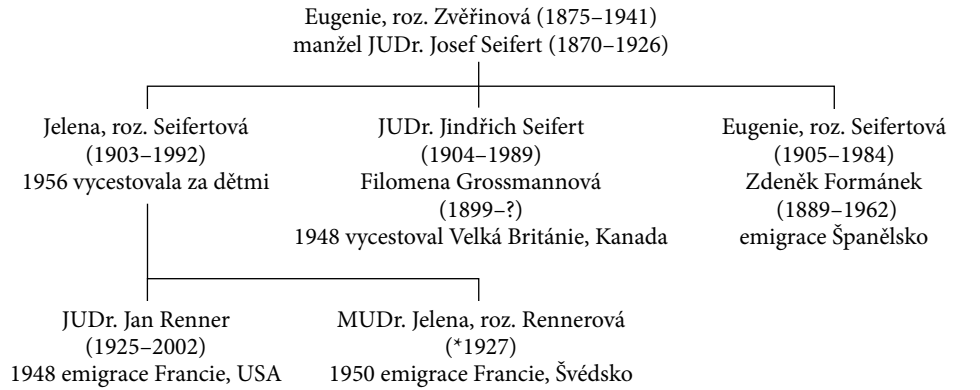

Architektura v Lomnici nad Popelkou od doby romantického historismu po funkcionalismus

Jiří Křížek

S podrobnějším průzkumem moderní architektury v českých a moravských zemích začínáme objevovat zdánlivě neatraktivní architektonické dějiny maloměst a venkova i s osobnostmi tvůrců a zadavatelů. Tyto stavby i jejich projektanti v době svého vzniku jen zřídkakdy zaujali tehdejší teoretiky umění a publicisty, kteří by si povšimli jejich kvalit. S odstupem mnoha desítek let tak můžeme nalézat díla, která pro *velké* dějiny umění zůstala neprávem nepoznána nebo skryta. Příběh moderní architektury, který se odehrál v Lomnici nad Popelkou během první poloviny minulého století, věrně zrcadlí proměny dobových slohů a stylů, které se vepsaly do podoby tohoto města.[1]

Moderní architektura se v Lomnici nad Popelkou začíná projevovat až na úplném sklonku 90. let 19. století. Rozšíření města během celého 18. století v souvislosti s rozvojem lnářství vytvořilo stavební rezervy, které vystačily pro růst Lomnice nejméně na sto let.[2] Ve stavebním fondu docházelo spíše než k novostavbám k velmi četným přestavbám v klasicizujícím slohu, který vtiskl podobu centrální části města – Husovu náměstí. Nevšední výjimkou, jež svým architektonickým řešením překračuje region, je klasicistní budova Hrubého domu – impozantní Šlechtovy manufaktury a rodinného sídla s atributy, které konkurovaly baroknímu zámku hrabat Morzinů.[3] S historizující architekturou ve slohu rané či vrcholné neorenesance, která by vznikala z iniciativy zdejších měšťanů a podnikatelů, se zde téměř nesetkáme. Architektonický sloh romantické neogotiky již v Lomnici nalezneme. Zastupují ho kvalitní stavby knížecího rodu Rohanů, který od roku 1834 vlastnil lomnické panství. Ústřední osobností stavebníka byl kníže Kamil, jenž od konce 40. let 19. století zahájil přestavbu zámku Sychrov podle projektu Bernarda Gruebera. S ohledem na rostoucí počet stavebních akcí na svých panstvích zřídil Kamil Rohan na Sychrově stavební úřad, později kancelář, kde od roku 1832 působil Josef Pruvot (1807–1883), od roku 1836 jako vedoucí stavebního úřadu a od roku 1856 stavební ředitel a rada.[4]

Pruvotovy historizující romantické projekty výrazně obohatily stavební fond zdejšího kraje, ovlivnily místní stavitele i stavebníky, ale dodnes zůstává jeho dílo pro dějiny architektury komplexně nezpracováno. Během druhé poloviny 19. století vyrostly na rohanských panstvích desítky sakrálních, obytných, hospodářských, administrativních a symbolistních staveb, pro které je charakteristické použití neogotického i neorománského tvarosloví, ve kterém se zdůrazňovalo výtvarné a estetické působení historizující novostavby.[5] V Lomnici nad Popelkou a jejím okolí se setkáme s několika stavbami z rohanské knížecí produkce, které souvisejí spíše s knížecím mecenátem, popř. s loveckými aktivitami. Nejstarší stavbou je kuriózní Alainova věž – lovecký posed ve tvaru solitérní středověké věže v honební oboře pod horou Tábor.[6] Možným předobrazem nezvyklé symbolistní stavby může být nejstarší rozhledna Jizerských hor – Štěpánka, jejíž první stavební podoba z roku 1847 souvisela s návštěvou rakouského arcivévody Štěpána.[7] Pojmenování, možná i architektonická forma posedu v Oboře odkazují na památku Alaina Rohana, oblíbeného synovce Kamila Rohana.[8] Původní návrh posedu od Josefa Pruvota z roku 1858 byl zřejmě na popud Kamila Rohana upraven vložením plně zakrytého patra pod loveckou plošinu. S výstavbou posedu souvisely úpravy honitby v Oboře pod Táborem, např. komponovaná výsadba domácích i exotických dřevin, vybudování sítě zpevněných cest a průhledů, oplocení a přestavba starší myslivny na loveckou chatu čp. 351. V 60. letech 19. století zde vznikla malebná romantická stavba v alpském slohu, který je rovněž typický pro romantizující architekturu druhé poloviny 19. století. Budově dominují bohatě vyřezávané konstrukce rizalitu a pavlače na průčelích, které vytvářejí až divadelní kulisu na jinak strohém těle stavby. Budova byla po přestavbě označována za knížecí lovecký zámeček, protože v době podzim-

Rohanský lovecký zámeček čp. 351 v Oboře vystavěný v 60. letech 19. století v alpském stylu. Pohlednice ze 40. let 20. století. Sbírka Jana Kodejšky.

Portrétní fotografie lomnického stavitele Jana Šroubka se synem Janem z roku 1865. Fotografie byla spolu s dalšími archivními dokumenty nalezena při obnově budovy radnice v roce 2010. Sbírka Městského muzea a galerie v Lomnici nad Popelkou.

ních honů sloužila jako příležitostné sídlo knížecí rodiny. Významu příležitostného šlechtického sídla odpovídalo i uměleckořemeslné zpracování vnitřní výzdoby, které se dodnes z části dochovalo.

Stavební činnost Kamila Rohana nesouvisela pouze se samotným panstvím, ale ovlivňovala i stavby, které iniciovala místní samospráva. Po požáru Lomnice nad Popelkou v létě roku 1862 se vedení města v čele s továrníkem Vincentem Mastným rozhodlo vystavět novou budovu radnice čp. 4 na Husově náměstí. Zakázku na projekt nezískal jinak preferovaný místní stavitel Jan Šroubek, ale opět sychrovský Josef Pruvot. Elegantně jednoduchá víceúčelová stavba se rychle stala symbolem města i kulturním centrem pro široké okolí, protože zde byl mj. vystavěn na svou dobu rozsáhlý divadelní sál. Jan Šroubek u radnice působil alespoň jako ředitel stavby.[9]

Z dochovaných realizovaných projektů Jana Šroubka jsem bohužel nedohledal žádnou výraznější novostavbu. Zhodnocení jeho díla je tak zatím odkázáno pouze na stavební úpravy fasád starších lomnických domů a především na Šroubkovu výkresovou dokumentaci, dochovanou ve stavebním archivu města Lomnice nad Popelkou. Dnešní neogotická podoba fasády radnice bývá omylem ztotožňována

s dílem Josefa Pruvota, ale je výsledkem až velmi pozdní neogotické úpravy z počátku prvního desetiletí 20. století.[10]

Vhodným příkladem Šroubkova díla může být návrh na hrobku pro lomnického podnikatele Františka Svobodu. V roce 1883 ji Šroubek navrhl v jednoduše elegantním neorománském slohu s jemnými lisenami a obloučkovým vlysem na hlavním průčelí, což se zadavateli zřejmě zdálo málo reprezentativní, a o rok později zadal práci staviteli Josefu Seighemu. Na lomnickém městském hřbitově lze spolu se Svobodovou hrobkou nalézt i další vynikající ukázky sepulkrální a funerální architektury a sochařství 19. a 20. století, z nichž je nutné zmínit alespoň neorenesanční hrobku Antonína Šlechty, rytíře Sedmihorského, z hořické dílny J. F. Černého, s bustou od J. V. Myslbeka z roku 1886.

Na samém přelomu 19. a 20. století lze v Lomnici zaznamenat intenzivnější stavební činnost u zdejších průmyslnických rodin Hornychů a Mastných.[11] Vzájemná soutěživost dala vzniknout dvěma pozdně historizujícím vilám – Ignáce Hornycha čp. 707 v ulici Plk. Truhláře a vile Mastných čp. 209 v ulici Josefa Kábrta. Těmito realizacemi se ve městě naplno prosadil nově usazený stavitel Jaroslav Hrubý. O jeho osobě podobně jako u Jana Šroubka není příliš informací, ale jeho dílo zanechalo

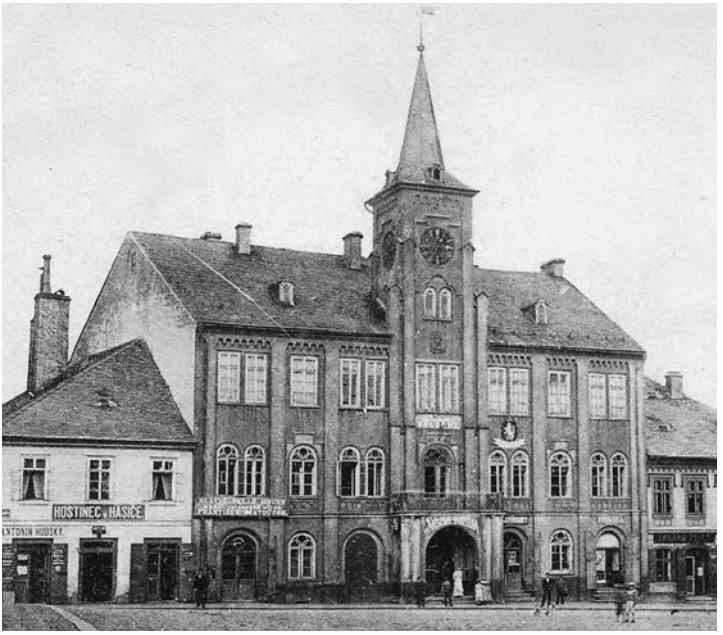

Fasáda radnice čp. 4 kolem roku 1902, než došlo k její neogotické úpravě. Sbírka Jana Kodejšky.

Lomnická sokolovna z roku 1899, která je nejstarším doloženým dílem Jaroslava Hrubého v Lomnici. V roce 1930 byla k historizující budově přistavěna tělocvična podle projektu Františka Kováře. Sbírka Jana Kodejšky.

ve městě veliký dojem. Při stavbě lomnického obecního nájemního domu v roce 1923 bylo v zápise kolaudační komise při hodnocení novostavby uvedeno, že *se v Lomnici od* (dob) *stavitele Hrubého tak pěkně nestavělo.*[12] Hrubý vstoupil do Jednoty stavitelů v roce 1900, ale asi v době první světové války se z Lomnice odstěhoval a v roce 1918 získal stavitelskou licenci v Humpolci.[13] Pro jeho stavby je typická eklektická recepce pozdní neorenesance v pestré kombinaci s ostatními historizujícími slohy, vycházející především z velkoměstského prostředí. Nejstarší Hrubého stavbou byla dohledána lomnická sokolovna, vystavěná v letech 1898–1899. Podobně jako radnice se tato budova stala po dokončení doslova turistickou atrakcí, která se objevovala např. na dobových pohlednicích. Velmi reprezentativní a přitom okolní venkovské zástavbě přizpůsobená stavba okouzlovala štukatérskou a sochařskou výzdobou nejen na vnější fasádě, ale i v interiéru. Na sklonku 20. let 20. století byla k sokolovně ještě navržena tělocvičná hala se skružovým krovem podle projektu Františka Kováře. Bohužel v 70. letech 20. století byla zchátralá historizující fasáda kompletně odstraněna a dům byl po architektonické stránce necitlivě přestavěn.[14] Podobně skončila i další historizující novostavba – činžovní dům a restaurace Ve Dvoře čp. 708, který roku 1907 Jaroslav Hrubý projektoval pro zdejšího restauratéra Josefa Bartoše přímo naproti Hornychově vile. Nárožní třípodlažní dům pro změnu čerpal více z tvarosloví neobaroka, kterým na nároží ulic Plk. Truh-

Fotografie nové zástavby z první dekády 20. století kolem Pivovarského rybníku – vpravo vila Ignáce Hornycha čp. 707 a vlevo hostinec Ve Dvoře čp. 708. Oba domy jsou ukázkou vynikajícího díla Jaroslava Hrubého. Sbírka Zdeňka Devátého.

láře, Jilemnické a 5. května dominoval širokému okolí. Na počátku 80. let byla i přes nesouhlas místních obyvatel historizující fasáda odstraněna.

Jaroslav Hrubý si vystavěl před rokem 1902 vlastní vilu čp. 361 v Jilemnické ulici, která je čistým projevem české neorenesance. Dům byl opět asi v 70. letech minulého století k nepoznání přestavěn a tím byla zničena jeho historizující podoba. Poslední zajímavou stavbou z Hrubého tvorby je vila rodiny Mastných čp. 209 v ulici Josefa Kábrta z roku 1907. Po Šlechtově textilní továrně patřil Mastného podnik k největším ve městě. Dům byl po znárodnění továrny utilitárně bez vyšších výtvarných ambicí přestavěn na mateřskou školu podle projektu Karla Wintera z liberecké pobočky Stavoprojektu, významného meziválečného architekta, autora např. nové radnice v Jablonci nad Nisou, letiště v Karlových Varech nebo železáren v Králově Dvoře.[15] Historizující vzhled vily definitivně zmizel v polovině 80. let při opravě fasády. Z kvalitního architektonického díla Jaroslava Hrubého tak zůstala dochována v původní podobě pouze zmíněná vila Ignáce Hornycha, která je ovšem v současnosti ve velmi špatném technickém stavu.

Spolu se sokolovnou byla ve městě první veřejnou stavbou v moderním historizujícím slohu budova státní tkalcovské školy čp. 664 z roku 1899. Na výstavbu školy byla uspořádána dokonce roku 1896 architektonická soutěž, asi první tohoto druhu v Lomnici. Z předložených projektů porota zřejmě vybrala návrh jilemnického stavitele Václava Liznera.[16] Fasáda domu, podobně jako v předchozích případech, zanikla při opravách budovy v 70. letech 20. století.

Dalším stavitelem, který se v Lomnici výrazněji projevil, byl Antonín Dědeček. Z dochovaných staveb lze uvést jeho vlastní vilu čp. 518 z roku 1910, na kterou na-

vazovala tzv. Dědečkova čtvrť – dělnická kolonie v lomnické části Žižkov s řadovou ulicovou zástavbou přízemních zděných domků (dnes Táborská a Jičínská ulice). Vlastní Dědečkova vila byla malebnou maloměstskou eklektickou variací, ve které se již lehce projevily prvky secese.[17] Stavba brzy po dokončení změnila majitele a začlenila se do vznikajícího areálu Jínovy továrny na suchary.

Solitérním architektonickým projevem je stavba Občanské záložny čp. 36 na Husově náměstí (dnes sídlo Policie ČR) podle projektu architekta Ladislava Skřivánka z roku 1910. Kvalitní architektura sice vznikla na úkor překrásného pozdně barokního hostince U Truhlářů, ale půdorysně i hmotově se dokázala citlivě zakomponovat do klasicistní zástavby náměstí. Hlavní průčelí záložny odkazuje na tvorbu Josipa Plečnika, který měl na arch. Skřivánka velký vliv. Dům si z části zachoval honosnou uměleckou výzdobu interiéru v secesním slohu.[18]

Výraznější lomnickou osobností, ke které je již více informací, je stavitel Václav Slaba. Původem pocházel z Prahy a v roce 1906 mu byla udělena stavitelská koncese v Lomnici. První známou a zároveň nejlepší Slabovou stavbou byla rozhledna na hoře Tábor. Stavbu uskutečnil roku 1911 lomnický Okrašlovací a turistický spolek.[19] K rozhledně v roce 1913 přistavěl lomnický stavitel Eduard Pešek turistickou ubytovnu, která prošla několika dalšími úpravami, přičemž ta poslední kolem roku 2005 definitivně setřela historický vzhled budovy. Původní kotěrovsky navržená vertikála věže rozhledny z pohledového cihlového zdiva měla být v prvotním záměru zakončena fádní nástavbou pro vyhlídku. Naštěstí byla ale realizována secesně zvlněná helmice vyhlídkové plošiny. U změny návrhu lze uvažovat o vlivu renomovaného architekta Františka Sandera (viz dále). Ještě v době druhé světové války,

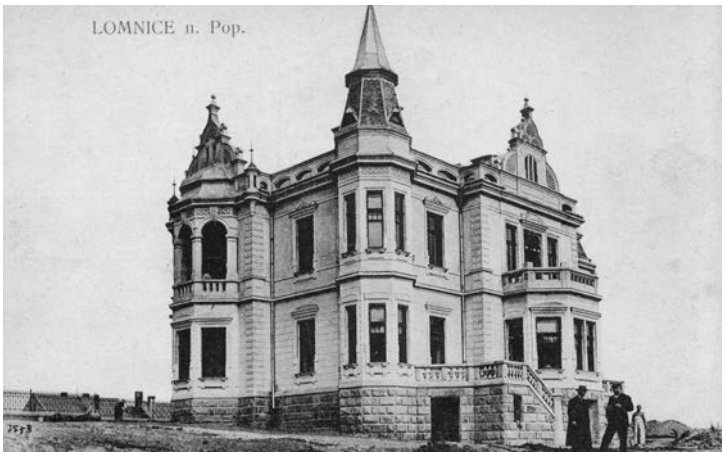

Vila rodiny Mastných čp. 209 v ulici Josefa Kábrta z roku 1907 krátce po dokončení. Sbírka Jana Kodejšky.

Secesní rozhledna na hoře Tábor po roce 1913, kdy k ní byla přistavěna výletní restaurace. Sbírka Jana Kodejšky.

kdy se Tábor stal centrem zimní i letní turistiky, byla stavba označována za nejkrásnější rozhlednu v Čechách.

Václav Slaba v první třetině 20. století figuroval u většiny významnějších stavebních podniků ve městě a získal si všeobecně dobré renomé u soukromých i veřejných stavebníků. Pro město působil ve 20. letech také jako odborný znalec při schvalování novostaveb. Souběžně s rozhlednou se Slaba jako dodavatel účastnil výstavby vily Františka Horáka čp. 400 v Kavánově ulici podle projektu pražského stavitele Františka X. Sandera.[20] Sourozeneckým soupeřením mezi bratry Horákovými vznikly v Lomnici dvě mimořádně kvalitní secesní stavby, které se shodou okolností obě dochovaly opět v mimořádně vysokém stupni autenticity. Druhá z vil čp. 136 v Havlíčkově ulici pro Josefa Horáka, staršího z bratrů, vznikla podle projektu společného ateliéru Vojtěcha Pikla a Václava Vejrycha. Stavitelem zde byl Robert Niklíček, zřejmě původem z Jihlavy. Obě vily byly pojaty jako ucelené umělecké dílo, které mělo kultivovat ducha svých obyvatel a umocňovat rodinná pouta.

Stavitel Vácslav Slaba (zcela vpravo) s rodinou Františka Horáka na stavbě rodinné vily čp. 400 v roce 1912. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Dokončená vila Františka Horáka čp. 400 v roce 1914. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci.

Z lomnických secesních vil lze ještě uvést Skučkovu vilu čp. 604 v ulici Za školou od lomnického stavitele Eduarda Peška z roku 1913 nebo vlastní vilu lomnického stavitele Františka Kováře čp. 418 v ulici J. J. Fučíka z počátku 20. let.

Z výraznější moderní industriální architektury lze v Lomnici zmínit neogotickou textilní továrnu firmy P. A. Šlechta z roku 1910 ve Šlechtově ulici na Novém Městě. Jinak čistě funkčně utilitární areál ozdobily cimbuří, nárožní vížky a arkýře – symboly prokazovaného urozeného původu Šlechtovy rodiny.[21]

Stavbou, která překlenuje období před a po první světové válce, je areál Masarykových škol čp. 999 a 1000 na dnešním Školním náměstí. Starší školní budovy kapacitně nevyhovovaly a místní školní rada dostala za úkol najít vhodný pozemek k výstavbě. V roce 1911 byla vybrána parcela na tržišti na Podměstí a vypsanou soutěž na architektonické řešení vyhrál arch. František Stupka z Královských Vinohrad. V květnu 1914 okresní školní komise schválila vítězné plány, ale vypuknutí první světové války záměr zpozdilo. Až v září 1916 se výstavba školy opět posunula dále, když pražský architekt Viktorin Šulc dostal zadáno detailní zpracování stavebních plánů. Po skončení války trvalo dalších 12 let, než se sehnala potřebná částka 7 milionů Kč a započalo se s výstavbou. Dokončené budovy dívčích a chlapeckých škol byly slavnostně předány k užívání dne 28. října 1932. Zdržení realizace způsobilo, že architektonické řešení škol je slohově značně zpozdilé, až archaické, jak snadno vyplyne při porovnání např. s funkcionalistickou budovou základních škol v nedalekém Libštátě od architekta Oldřicha Lisky, která byla otevřena v témže roce. Přesto budovám lomnických Masarykových škol nelze upřít velkolepé, až monumentální pojetí a dobré funkční uspořádání, takže škola dodnes vyhovuje současným požadavkům na výuku. Budovy škol měly pro město i zásadní urbanistický

Továrna firmy P. A. Šlechta a syn v pozdně historizujícím slohu z roku 1910. Sbírka Jana Kodejšky.

Vila Josefa Horáka čp. 136 z let 1911-1913 je kvalitní ukázkou díla architektonického ateliéru Václava Vejrycha a Vojtěcha Pikla. Sbírka Zdeňka Devátého.

význam, protože byly základem pro novou meziválečnou zástavbu v prostoru kolem Komenského ulice a nově vzniklého Školního náměstí.[22]

Po první světové válce v Lomnici končí *krásná a zdobná* éra historizujících rodinných sídel a začíná doba, kdy kvalita architektonického řešení rodinných domů ustoupila kvantitě. Umělecky významné a kvalitní stavby zde vznikají mezi světovými válkami především v souvislosti s rozšiřováním veřejných služeb, zajišťováním sociálního bydlení a s kulturou. S podporou jednotlivých ministerstev, obce a peněžních institucí byly iniciovány veřejně prospěšné stavby, které měly nejen zvýšit úroveň Lomnice, zajistit vhodné obydlí dělníkům a úředníkům, ale vytvořit i potřebná pracovní místa, ať už přímo ve stavebnictví nebo nepřímo ve sféře služeb. První ze skupiny meziválečných státem subvencovaných staveb je obecní nájemní dům města Lomnice nad Popelkou čp. 164 v Komenského ulici. Město využilo podpory státu a vystavělo nájemní byty, kterých byl neustále veliký nedostatek prakticky až do doby výstavby bytových domů v 50.–60. letech a následně panelových domů v 70. letech. Architektonicky nepříliš výrazná stavba obecního nájemního domu z roku 1923 je dílem náchodského stavitele Josefa Martínka, který v Lomnici figuroval již dříve jako odborný poradce při přípravě výstavby základních škol. Význam budovy spíše než v architektuře spočívá v sociální a kulturní rovině, kdy do města vnesla nový způsob nájemního bydlení, které navíc iniciovala samospráva, nikoli soukromý investor. Výstavba bytových domů byla určující pro další vývoj architektury a stavebnictví ve 20. století a na malém prostoru Lomnice nad Popelkou mů-

Dům úřednictva firmy P. A. Šlechta a syn čp. 886 z roku 1921, jehož autorem byl významný českoněmecký architekt Rudolf Bitzan. Sbírka Jana Kodejšky.

žeme nalézat její prvotní projevy přímo v modelových ukázkách. Typickou stavební činností v Lomnici byly v meziválečném období přestavby a úpravy starších domů, které sloužily k rodinnému bydlení či provozování živnosti a služeb. Na Husově náměstí prošla většina domů, především v severovýchodní frontě, přefasádováním, při kterém původní klasicistní a historizující výzdobu vystřídaly pohledové cementové omítky s jednoduchým art decovým členěním.

Další ze staveb, která zvyšovala úroveň služeb ve městě a souvisela s novou zástavbou Komenského ulice, byla Okresní nemocenská pokladna čp. 165, jejíž novostavba sloužila od roku 1924 i jako rehabilitační ústav a nájemní dům. U projektu ve stylu art deco je sporné určit podíl stavitelů Martínka a Kováře. Hypoteticky lze předpokládat, že autorem celkového řešení je Josef Martínek a prováděcí projekt upravoval František Kovář. Poslední z veřejných staveb byl okresní sirotčinec (dnes nemocnice následné péče) čp. 166 z roku 1923, opět v Komenského ulici. V architektonické soutěži vyhrál projekt i dodání stavby Václav Slaba. Jednoduchá stavba s kubistickým portálem dokládá, že Slaba nebyl zdaleka průměrným maloměstským stavitelem, ale talentovaným projektantem, který dokázal dobře a vkusně reagovat na aktuální trendy v architektuře.[23]

Samostatným tématem je v Lomnici tovární bytová výstavba. Do doby první světové války bylo nové dělnické bydlení ze strany zaměstnavatele řešeno sporadicky. Zdejší továrníci pomáhali dělníkům spíše nepřímo, např. nespekulativním prodejem pozemků pro výstavbu malých rodinných domků. Ihned po první světové válce se u firmy P. A. Šlechta tento pasivní přístup změnil, alespoň pro její přední úředníky. V roce 1920 si zadala u drážďanského architekta Rudolfa Bitzana projekt na bytový areál Domova našeho úřednictva čp. 886, tvořený nadstandardními nájem-

ními byty a divadelním sálem.[24] Zřejmě z finančních důvodů byla vystavěna pouze část areálu, která obsahovala třípodlažní bytový dům. Projekt se svým klasicizujícím návrhem s prvky art deco, pro Bitzanovu tvorbu prvních dvou dekád 20. století typickými, pochopitelně vymyká zdejším souvislostem a je otázkou dalšího podrobnějšího výzkumu, proč Šlechtova továrna spolupracovala právě s tímto významným německým architektem českého původu a zamítla předchozí secesní návrh Václava Slaby.

Z hlediska stavebního vývoje kolektivního bydlení u firmy P. A. Šlechta stojí na konci sledovaného období svobodárna čp. 1032 – původně ubytovna pro svobodné firemní dělnice. Na volných parcelách na Letné vyrostla na počátku 40. let mohutná stavba s vysokými sedlovými střechami ve stylu architektury regionalismu podle projektu jičínského architekta Čeňka Musila.[25] Podobně jako u Domu úřednictva byla vystavěna jen část plánovaného areálu. Po znárodnění firmy v roce 1945 byl záměr přepracován a další bytová výstavba probíhala podle typizovaných projektů zděných bytových domů s valbovými střechami, které se uplatňovaly ve stylu architektury socialistického realismu. Nerealizovanou meziválečnou veřejnou stavbu v Lomnici, která zůstala jen v anonymní projekční podobě, představuje nová budova pokračovací odborné živnostenské školy z roku 1931. Podobně jako svobo-

Městská spořitelna, Tylovo divadlo a Doležalovo řeznictví na přelomu 50. a 60. let 20. století. Zástavbou hráze Pivovarského rybníka vznikl severně od hlavního lomnického náměstí nový městský prostor s velmi moderní architekturou. Sbírka Jana Kodejšky.

dárna byla tato budova navržena ve slohu architektury regionalismu s vyšším důrazem na expresivnost.

Nejlepší ukázkou meziválečné architektury a urbanismu je dílo královéhradeckého architekta Oldřicha Lisky. V prostoru zavezené hráze Pivovarského rybníka koncipoval novostavby Městské spořitelny a Tylova divadla, čímž vytvořil nové moderní centrum, respektive rozšířil historické jádro města severním směrem, aniž by narušil původní zástavbu. Neskrývanou lomnickou inspirací byla pro Oldřicha Lisku tvorba arch. Josefa Gočára, což ovšem nesnižuje kvalitu a originalitu těchto staveb. Nepochopením Liskova plánu došlo v 70. letech kvůli vybudování autobusového nádraží k úplnému zavezení vodní nádrže. Tímto necitlivým zásahem v podstatě zmizel jeden z hlavních opěrných bodů urbanistického konceptu.[26] Meziválečná zástavba ulice Na Hrázi byla dotvořena v letech 1936–1937 dynamickou hmotou Doležalova řeznictví a obytného domu čp. 104 podle projektu Václava Frýdy, kvalitního a opomíjeného architekta a stavitele z Jilemnice.

Zástupcem moderních sakrálních staveb je v Lomnici funkcionalistický Husův sbor čp. 718 v ulici 5. května. Zdejší náboženská obec se natolik rozrostla, že v roce 1935 zadala projekt novostavby na atypické parcele místnímu staviteli Františku Pivcovi. Prvotní studie byla spíše konstruktivistická se zvýrazněním dominantní vertikály věže. Realizovaný projekt o dva roky později byl jednodušší a oproštěný od dekoru fasády na holou hmotu, kterou zdobí pouze plastika kovového kalichu na vrcholu věže. Požadavek na kolmou orientaci hlavního průčelí sboru k ulici způsobil, že věž je v půdorysu oproti hlavní lodi atypicky vyosena o cca 50 stupňů.

František Pivec spolu s Františkem Kovářem byli nejvýznamnějšími projektanty a staviteli v meziválečném období Lomnice. Především poté, co ukončil stavitelskou činnost Václav Slaba, se účastnili všech významnějších i podřadných stavebních akcí ve městě. Bohužel jejich osobní pozůstalost nebyla dohledána a lze ji rekonstruovat pouze z archivních materiálů, především v městském stavebním archivu.

Skromnými zástupci meziválečné a válečné výstavby rodinných domů jsou tovární vila firmy Antonín Jína čp. 1028 v Okružní ulici od pražského stavitele Josefa Svobody, sídlo firmy bratří Halířů čp. 623 v Nádražní ulici od novopackého stavitele Jana Kotyka a rodinná vila politika Miroslava Niederle čp. 799 v Lidické ulici od Čeňka Musila. Budovy byly vystavěny v druhé polovině 30. let a na všech se shodně projevuje architektura regionalismu, která kombinuje moderní technologie s konzervativní formou, např. sedlových či valbových střech a pohledovým uplatněním hrubě opracovaných bloků pískovce.

Architektura z počátku druhé světové války dokládá nepřerušenou hospodářskou konjunkturu města. Zdejší textilky, pekárny na cukroví a strojírny dostávaly zakázky, které umožnily jejich majitelům investovat do nové výstavby a přestavby továren i rodinných sídel. Nejlepším příkladem jsou areály konkurenčních továren na cukroví Josefa a Antonína Jínových ve Smetanově a Jičínské ulici. Přes vzájemné obchodní i soudní soupeření měly společného projektanta Josefa Svobodu z Prahy, který pro obě továrny navrhl svěží architektonickou podobu. Na firemních tisko-

Husův sbor čp. 718 dokončený roku 1937 je nejlepším dílem lomnického stavitele Františka Pivce. Sbírka Jana Kodejšky.

vinách a výrobcích tato architektura propagovala tovární zboží doslova po celém světě. Oba areály Jínových továren jsou výrazně přestavěny, původní podobu si uchovala pouze vila firmy Antonín Jína.

Po druhé světové válce již v Lomnici nad Popelkou výjimečná architektura nevznikala. V krátkém období let 1945–1948 došlo k rychlému oživení a navázání na meziválečnou konjunkturu. Přes fungující průmysl začala Lomnice ztrácet politický význam, roku 1949 pozbyla okresní soud. Historický stavební fond utrpěl značné ztráty, na druhou stranu nedostatek velkých investic do stavebnictví zakonzervoval centrum města v předválečné podobě. Z architektonicky zajímavých staveb druhé poloviny 20. století lze uvést strohou budovu národního podniku Technolen ze 70.

František Kovář (1885–1965), lomnický stavitel a architekt. Soukromý archiv.

let (projektant zatím nezjištěn), která navázala na meziválečnou architekturu funkcionalismu, v Lomnici ojediněle reprezentovanou kancelářemi a skladem Mizerovy továrny čp. 234 v ulici Za školou z roku 1941 od stavitele Viléma Hrnčíře ze Staré Paky.

Po roce 1945, resp. 1948, kdy došlo k znárodnění továren, se v Lomnici udržela intenzita předchozí průmyslové výroby. V architektuře města došlo během druhé poloviny 20. století spíše k necitlivým utilitárním úpravám a demolicím, které výrazně ochudily zdejší stavební fond. Historická struktura města a některé jednotlivé domy v jeho centru si přesto uchovaly své architektonické hodnoty, a proto zde byla v roce 1995 vyhlášena vesnická památková rezervace Karlov a následně v roce 2003 městská památková zóna kolem Husova náměstí. Soudobá architektura v Lomnici nad Popelkou bohužel zůstává ve vleku ekonomické provinčnosti, která je způsobena zánikem tradičních průmyslových odvětví a která neodpovídá kulturnímu významu města. Každá kvalitní stavba z minulosti tu udržuje naději na oživení současné i budoucí stavební kultury, která zde byla v první polovině 20. století na vysoké úrovni a ke které se lze stále vracet pro inspiraci.

Poznámky

[1] Souborné shrnutí dějin architektury pro sledované období nabízí např. *Dějiny českého výtvarného umění IV (1890-1939)*, Praha 2000, a *Dějiny českého výtvarného umění V (1939-1958)*, Praha 2005.

[2] KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku III.* Praha 1998, s. 639.

[3] Stavebně historický průzkum Hrubého domu detailně zpracovali v letech 2000–2001 Petr Ebel a Jiří Škabrada. Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, sign. SHP 163.

[4] K osobnosti Josefa Pruvota např. VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů a zedníků v Čechách.* Praha 2004, s. 532. K přestavbě zámku Sychrov podrobněji archivní rešerše Pavla Zahradníka, Archiv NPÚ ÚOP v Liberci, sign. SHP 181. K rohanské stavební kanceláři SLAVÍČKOVÁ, Hana: *Ústřední správa rohanského velkostatku Sychov 1644-1947.* Inventář SOA Litoměřice 1977.

[5] K architektuře romantického historismu již existuje bohatá literatura, např. MŽYKOVÁ, Marie (ed.): *Kamenná kniha. Sborník k historickému romantismu-novogotice*. Sychrov 1997, nebo VYBÍRAL, Jindřich: *Století otců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu.* Praha 1999.

[6] Operativní průzkumovou dokumentaci k Alainově věži, která je v současnosti na Seznamu nejohroženějších památek České republiky, zpracovala v roce 2008 studentka DU FF UK v Praze Kristýna Brožová. Dokument je přístupný na http://www.lomnicenadpopelkou.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=8675&id=2402 (14. 4. 2011).

[7] Podrobněji např. NOUZA, Jan: *O historii a osudech rozhleden v Jizerských horách a okolí.* Jablonec nad Nisou 1993.

[8] Osudy Alaina Rohana jsou detailně popsány v Pamětní knize zámku Sychrov (Gedenkbuch des Schlosses Sichrov), SZ Sychrov, inv. č. 3 357. Překlad příslušné pasáže o Alainu Rohanovi byl publikován Milošem Kadlecem ve Sborníku Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci 2008, s. 74-76.

[9] K historii lomnické radnice FUČÍK, Josef J.: *Popis a dějiny okresu Lomnického nad Popelkou, IV/1.* Lomnice nad Popelkou 1928-1929, s. 24–25.

[10] Při poslední obnově radnice byla v roce 2010 nalezena schránka s písemnými dokumenty z r. 1864. Přepis dokumentů s komentářem byl publikován v Lomnických novinách, únor 2011, s. 14–15.

[11] K textilní továrně Vincence Mastného podrobněji *Industriál Libereckého kraje.* Praha 2007, s. 205.

[12] Stavební archiv města Lomnice nad Popelkou, složka čp. 164.

[13] *Encyklopedie architektů*, s. 252.

[14] K historii sokolovny podrobněji MORÁVKOVÁ, Lenka: *Památník bujarého Sokola Lomnického (1870-2010).* Lomnice nad Popelkou 2010.

[15] K osobnosti Karla Wintera lze dohledat podrobnosti v knize *Jablonecká radnice 1931-1933.* Jablonec nad Nisou 2009.

[16] Soutěžní návrhy na budovu se dochovaly v blíže neurčeném konvolutu, který je uložen ve stavebním archivu města Lomnice n. P. Liznerův návrh se nejvíce podobá realizované podobě školy.

[17] Významnou realizací Antonína Dědečka mimo Lomnici je Karčův dům čp. 618 v ulici 28 října v Turnově. Podrobněji ŠTERNOVÁ, Petra: *Moderní bydlení v Turnově.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 23. Semily-Turnov 2010, s. 91-92.

[18] Profesní pozůstalost arch. Skřivánka je uložena v NTM, fond Skřivánek Ladislav.

[19] Podrobněji k rozhledně na Táboře viz *Pamětní list Městské spořitelny v Lomnici nad Popelkou.* Lomnice nad Popelkou 1931.

[20] Pozůstalost arch. Sandera je uložena v NTM, fond Sander František Xaver.

[21] Podrobněji *Industriál Libereckého kraje*. Praha 2007, s. 207.

[22] K historii škol publikace *70 let Základní školy T. G. M. Lomnice nad Popelkou 1932-2002.* Lomnice nad Popelkou 2002.

[23] K příležitosti otevření sirotčince byl vydán pamětní spis *Otevření okresní útulny mládeže v Lomnici nad Popelkou 1924.* Lomnice nad Popelkou 1924.

[24] K osobnosti Rudolfa Bitzana ZEMAN, Jaromír: *Rudolf Bitzan, pozapomenutý spolutvůrce tváře Sudet*, in: Fontes Nissae 10, 2010, s. 21-58.

[25] K osobnosti Čeňka Musila např. *Encyklopedie architektů*, s. 441.

[26] Historie výstavby Tylova divadla a medailon arch. Oldřicha Lisky viz KŘÍŽEK, Jiří – POTŮČEK, Jakub: *Tylovo divadlo v Lomnici nad Popelkou 1930-2010. Příběh jedné stavby*

Oldřicha Lisky. Lomnice nad Popelkou 2010.

Tento článek je výstupem z vědeckovýzkumného úkolu Národního památkového ústavu „Plošný výzkum, zhodnocení a dokumentace architektonického kulturního dědectví 19. a 20. století".

KŘÍŽEK, Jiří: ***Architektur in Lomnice nad Popelkou von der Zeit des romantischen Historismus bis zum Funktionalismus***

Der Beitrag ist ein Ergebnis der flächenbezogenen Auswertung der lokalen Architektur vom Ausklang des 19. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts. Neben Ermittlungen direkt in situ war es möglich aus sehr gut erhalten gebliebener Baudokumentation zu schöpfen, die im Archiv des Bauamtes am Stadtamt und im Staatlichen Bezirksarchiv in Semily (Semil) aufbewahrt wird. Zu ausgewählten Stadtdominanten ermittelte der Verfasser ferner ihre Projektanten, die bisher meist unbekannt blieben, und bestimmte die Bauzeit der Gebäude. Bei der Architektur in Lomnice nad Popelkou (Lomnitz an der Popelka) werden in der verfolgten Zeitspanne auf interessante Art und Weise die Veränderungen der zeitgenössischen Baustile vom romantischen Historismus über den Eklektizismus, Jugendstil, Funktionalismus bis zum Kriegsregionalismus dargestellt. Die Stadtarchitektur widerspiegelt getreu ihre sozialen, wirtschaftlichen und konfessionellen Verhältnisse. Ein selbständiges Thema sind die Persönlichkeiten der Bauherren, welche die Bauvorhaben initiierten und bezahlten. Von dem Mäzenatentum der fürstlichen Familie Rohan übertrug sich die Baukultur auf die Stadtelite der Industriellen und Unternehmer, die sich zu Beginn des 20. Jahrhunderts in Lomnice Villen, Fabriken und Familiengrüfte erbauen ließen. Neben Privatbauwerken wächst in derselben Zeit schnell die Anzahl von öffentlichen Gebäuden, welche zum Gesundheitswesen, zur Bildung, zu Sozialdienstleistungen, zum Sport, Finanzwesen und Kultur bestimmt waren. Aus Initiative von hiesigen Unternehmern entstehen gleichfalls in der Zwischenkriegszeit mehrere Häusertypen, die für die Angestellten und Beschäftigen der Fabriken bestimmt sind. Seit den 50erjahren sank in der Stadt wesentlich die Baukultur und neue Gebäude entstanden eher als Nachfolger der älteren Bebauung, welche auf höherem Niveau war. Der historische Stadtkern, wo die meisten verfolgten Stadtdominanten situiert sind, wurde 1996 wegen seiner städtebaulichen und architektonischen Qualität zur städtischen Denkmalzone erklärt.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

MATERIÁLY

Obr. 1. Výřez ze základní mapy 1:10 000. Šrafovaná plocha představuje větší část areálu bývalého pivovaru a staveniště objektů Penny Market.

Historie pivovaru v Lomnici nad Popelkou ve světle archeologického výzkumu

Pavel Jákl – Radek Novák – Jan Prostředník

Úvod

Areál bývalého pivovaru v Lomnici nad Popelkou je přibližně obdélného půdorysu s mírným severovýchodním sklonem. Na východní straně sousedí s autobusovým nádražím, na severu s místní komunikací (ul. Pivovarská), na jihu s objektem zámku (čp. 4) a na západě se zahrádkami rodinných domů, které jsou oproti ploše areálu pivovaru zvýšeny navážkami o cca 1,5 – 4 m. Plocha autobusového nádraží je oproti průměrné nadmořské výšce nezastavěné plochy pivovaru (482 m) nižší o cca 1,7 m (obr. 1).

Záchranný archeologický výzkum (ZAV), jehož výsledky jsou součástí tohoto textu, byl vyvolán záměrem stavebníka vybudovat v předmětném prostoru obchodní dům Penny Market. Staveniště se nachází na území památkového ochranného pásma souboru nemovitých památek Lomnice nad Popelkou a na území památkové zóny Lomnice nad Popelkou. Areál pivovaru a sladovny sestával z několika původně samostatně fungujících celků: obytná budova (úřadovna, byt pro sládka, šalanda), hvozd, sladovna. Před započetím stavby byly součástí areálu také z větší části zaniklé objekty chladného hospodářství v západní části areálu – sklepy, spilka a lednice. Zanikající varna stávala v prostoru mezi čp. 1 a sladovnou (obr. 2 a 3).

Stavební podoba pivovaru

Areál pivovaru přiléhal svojí severovýchodní stranou na dnes již neexistující Zámecký rybník, v jehož výtopě je dnešní autobusové nádraží. Jádrem pivovaru byl obdélný skelet varny, která svými boky oboustranně vystupovala z linie zástavby severovýchodní části pivovarského areálu – ve směru do pivovarského dvora mírněji a na opačné straně směrem k bývalému rybníku výrazněji. Vnější *nárybniční* strana varny stála těsně u břehu, což svádí k domněnce, zda voda k várkám nebyla v dávnější minulosti brána rovnou z rybníka, a to buď přepouštěním, nebo pomocí

sedimentační studny, vyhloubené do dna rybníka, a přes vrstvy přírodních filtrů, (kameny, oblázky a písek) čerpána ke kotli. Oba způsoby byly v novověku běžnou záležitostí, v lomnickém případě je však nemáme nikde zaznamenány. Voda byla také přiváděna strouhou a později dřevěným potrubím od západu, a to již na počátku 17. století.[1] Strouha je také zakreslena na mapě stabilního katastru z roku 1842 (obr. 20). Po stavební stránce varna příliš nevybočovala, zdivo bylo smíšené, omítnuté, pouze štíty cihelné. Interiér pozůstával z volného prostoru otevřeného až do krovu, krov byl stupňovitý, členěný podélnými párníky pro průchod unikajících par i kouře. Štíty varny byly oproti sousedící sladovně a objektu čp. 1 (v podobě z roku 1906) vytaženy do výše a oboučelně zvýrazněny stupni kopírujícími

Obr. 2. Schéma staveb zájmového prostoru promítnuté do současné katastrální mapy.

Obr. 3. Schéma staveb zájmového prostoru promítnuté do ortofotosnímku. Ortofotosnímek zachycuje stav areálu bývalého pivovaru těsně před zahájením stavebních prací.

střešní párníky, jež měly podélné, pevné žaluziování (obr. 4, 5 a 6). Otevřenost varního prostoru svědčila o jeho archaičnosti, kde kromě klasické dvojnádobové garnitury (mladinového kotle sloužícího zároveň k provařování rmutů a vystírací kádě v kombinaci se scezovací) bývala i na sloupcích spočívající železná vana chladícího štoku. Jeho přítomnost přiznávala vysoká a dosti úzká okna, původně opatřená dřevěnými žaluziemi – v tomto případě už regulovatelnými, což určovalo tah vzduchu a z horké mladiny unikajících par. Okna byla obrácena do volného prostoru rybníka. Otop kotle byl původně zajištěn přímým ohněm, posléze (mezi léty 1898–1908) v parním provedení. K jeho zřízení dostala varna doplněk v podobě parního kotle s parostrojem. Pozdější varní soupravu (stále jen dvojnádobovou) dokreslovaly typické plechové párníky rourovitého tvaru zakončené kuželovitými stříškami a vystupující ze střech, k topení se používalo uhlí, které nahrazovalo v dávnější minulosti dobře vyschlé dřevo.

Destrukce varny započala likvidací jejího technologického vybavení, které skončilo povětšinou ve šrotu. Postupem let byl zbořen komín, po propadnutí střechy zbyly z ní pouze obvodové zdi se slepými okny. Torzo varny zmizelo v průběhu

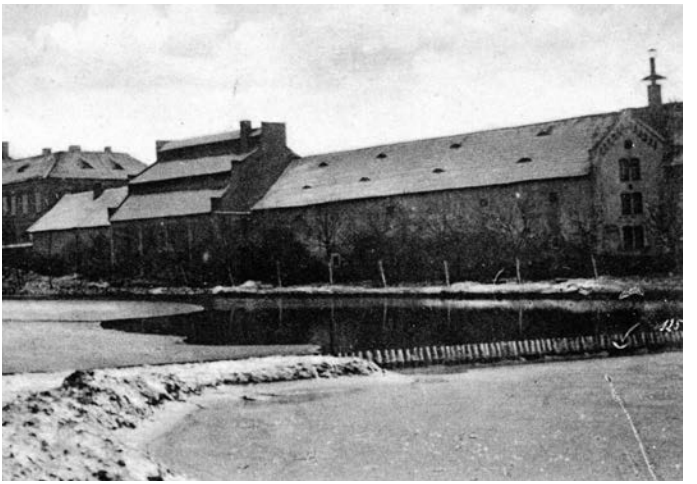

LOMNICE n. Pop. - Pivovar a sladovna hostinských.

roku 2011. Pod stávající konstrukcí nájezdové rampy pro zásobování obchodu jsou zachovány původní povrchy varny (valounové dlažby) včetně reliktů svislých konstrukcí (štítová stěna přizděná k čp. 1).

Prostor zaniklé varny předjímá nyní jednopatrový objekt (čp. 1), který je, podobně jako bývala varna, částečně zapuštěn do terénu pozvolna stoupajícího směrem k zámku a pivovarnickému dvoru. Touto konfigurací vznikl původně přízemní prostor, od západu krytý terénem. Ve vrchnostenském urbáři z roku 1667 je zapsán pivovar se sladovnou za zámkem. Tentýž záznam v urbáři popisuje také krčmu se sklenutým šenkem na středový kamenný sloup.[2] Jedná se spolehlivě o objekt čp. 1, evidovaný v císařském otisku stabilního katastru pod číslem 218 (dnes restaurace Saigon). Na objektu je doposud patrné renesanční sgrafito (severní nároží) a renesanční ráz má i jeho suterén (křížová klenba na středový sloup), který dobře odpovídá popisu v urbáři. Suterén objektu je trojdílný, severozápadní přibližně čtvercový trakt je sklenutý křížovou klenbou na středový sloup. Další trakt navazuje na jihovýchodní straně v ose a je opatřen mírně stlačenou valenou klenbou, která je hloubkově orientována. Třetí nejjižněji valeně sklenutý trakt dnes na jihovýchodě vyčnívá z půdorysu objektu. Dodnes je v přízemí novodobě upravený hostinec, v suterénu pak herna. Patro budovy slouží k obývání, v dobách činnosti pivovaru tu bývala kancelář. Před přestavbou ve třicátých letech minulého věku byla budova v půdorysu delší a celkově nižší, krytá sedlovou střechou (obr. 4 a 5). Někdejší vizáž předsunutého objektu pivovaru nám také přináší kresba Karla Liebschera, otištěná v díle *Hrady, zámky a tvrze Království českého* od Augusta Sedláčka.[3] Budova byla tehdy opatřena malými čtvercovými okny, ze sklepů vedly dveře k rybníku a jižní část ozvláštňoval pultovou stříškou opatřený přístavek, zřejmě záchodek. Liebschera více zajímala budova lomnického zámku než s ním sousedící pivovar, neboť právě varna na rytině chybí.

Z druhé severní strany bývalé varny navazuje dodnes existující objekt sladovny. Sladovna byla původně trojpodlažní stavba, zakončená sedlovou střechou. Přízemí sladovny bývalo původně humno a je z nádvorní strany pivovaru částečně zapuš-

Obr. 4. Pohlednice z roku 1900 zachycující severozápadní frontu budov pivovaru a Zámecký rybník. Pohled od severu. Objekt varny má stupňovitou střechu, vpravo hvozd.

Obr. 5. Pohlednice z roku 1908 zachycující severozápadní frontu budov pivovaru a Zámecký rybník. Pohled od východu. Vlevo původní podoba dnešního objektu čp. 1. Vpravo je dobře patrný věžový hvozd.

Obr. 6. Snímek zachycující severozápadní frontu budov pivovaru těsně před zánikem varny v roce 2011. Pohled od jihovýchodu. Vlevo současná podoba objektu čp. 1, skrývající suterén s renesančním slohovým výrazem.

těno do terénu. Jedná se o podlouhlý nedělený trakt, sklenutý mírně stlačenou valenou klenbou. Klenba je opatřena trojbokými výsečemi, které vzhledem k nízce položené patě klenby umožňovaly existenci okenních otvorů, a to jak z rybniční strany, tak i ze strany dvora. Nad humnem byla dvě podlaží půd – sladová v patře (bývala zde asi valečka, sloužící k předsoušení mokrého sladu, určeného k následnému hvozdění), ječná půda se nacházela v podstřeší. Po zániku pivovaru bylo patro nadstavěno a došlo tak ke zvýšení budovy – ta se dorovnala s výškou varny. Původní krov byl snesen a nahrazen novým. Nadstavba byla zaomítnuta až v roce 2011, do té doby si nové zdivo ponechávalo nepřirozeně syrový vjem (škvárocementové tvárnice kombinované s cihlou).

Závěr sladovny činívala sušárna sladu – hvozd. V tomto ohledu vytvářel lomnický pivovar jistou výjimku – tzv. teplé provozy se zpravidla sdružovaly v jeden sousedící celek (bylo by tím logičtější, kdyby pecí opatřený hvozd navazoval na varnu), ale zde tomu bylo přesně naopak. Zřejmě z toho prostého důvodu, že při hvozdě bývalo původní obydlí sládka a teplo z výrobního provozu bylo druhotně využíváno k jeho otopu. Lokace lomnického sladovního hvozdu je zajímavá svým vývojem, jenž v sobě odráží složitý vývoj sušení sladu. V zakončení je sladovna doplněna do dvora (k západu) vystupujícím krátkým křídlem, jednopatrovým a krytým zvalbenou střechou. V patře se nacházel již avizovaný obytný prostor (byt sládka), dole býval starý hvozd. Ten byl dosti stísněn v malé místnosti, a proto došlo (patrně na počátku 19. století) ke zřízení druhého hvozdu, stavebně navazujícího na linii sladovního humna. Starý hvozd se stal zázemím sládkova bytu (chlév s komorou), nový byl od humna oddělen nevelkým meziprostorem izolačního významu. Už daleko větší místnost zaplnilo hvozdové zařízení ležatého typu, tzv. valach. Prostor je obdélný, valeně klenutý s dvěma trojicemi klenebních výsečí. V rámci další modernizace provozu pivovaru vzniká později třetí hvozd, už technologicky pokročilejší a vystavěný na počátku 20. století. Finální hvozd je věžovité konstrukce, dvojlískový a jeho základnou byl výše nadnesený izolační meziprostor. Vyvstal v pohledové přírybniční straně pivovaru a ihned po dokončení převzal dominantní úlohu v siluetě objektu. Hvozd je zakončen stlačeně jehlancovitou střechou, z níž vystupuje vysoký válcový cihlový párník. K oku lahodícímu pohledu patřívalo plechové zakrytí párníku – jednalo se o typ *klobouk pana starého*, už nedochovaný a zastoupený dnes prostým zaplechováním. Součástí hvozdu býval i výtah na slad, zprvu ruční a později opatřený strojním pohybem. Celek doplňovalo schodiště do patra ze strany nádvoří. Při hvozdě bývala též šalanda, místnost pro pivovarskou chasu, sloužící k odpočinku a skrovnému ubytování. Z druhotného hvozdu se po vystavění nového stalo zázemí pivovarských zaměstnanců, posléze společenská místnost.

Podstatným článkem lomnického pivovaru bylo jeho chladné hospodářství, které nalezlo své umístění v jihozápadní části areálu. Ještě v první polovině 19. století zde stávala dřevěná vinopalna a patrně další hospodářské objekty (stáje, kolny), včetně zděné vodárny (uvedena lomnickém urbáři).[4] Býval tu patrně i starší sklep, pro-

vozně zastupující velikostí nevyhovující sklep pod krčmou (dnešní čp. 1). Sklepní celek vybudovaný v roce 1883 vytvářel mohutný blok budov, vyzdvižených do patra (obr. 7 a 8). V podstřeší se nacházel prostor k chlazení mladiny, která sem byla pumpována z protější varny. Hloubku objektu zabíraly čtyři podzemní prostory s předsklepím v severní části objektu. Odtud se vcházelo do dvojice podélně orientovaných sklepů, z nichž jeden (při nádvorní straně) byl kvasírnou (spilkou), zatímco druhý sloužíval k ležení a dozrávání piva. Jižní, hloubkově orientovaný trakt, zaplňovala centrální lednice. Lednice a sklepy byly z jižní a západní strany kryty mohutnou navážkou zeminy (izolační vrstva). Prostorově vyzvednutá lednice svou výší přečnívala celý blok sklepů a činila tak zadní stafáž. Všechna sklepení byla valeně sklenutá, stavěná z pískovce a opatřená spádovou podlahou. Větrání probíhalo důmyslně bočními průduchy, které pokračovaly ve zdivu s vyvedením nad střechu. Zvenku býval výstav piva s malou místností pro obsluhu, později zde vznikla strojovna chlazení, které zastoupilo předtím hojně a nutně využívané ledování. Krátce k němu: led byl v zimním období lámán v Zámeckém rybníku, odkud byl dopravován na voznicích a lednicí a šachtou v zadním plánu budovy shazován dovnitř. Ledu muselo být tolik, aby stačil přes jaro, léto a podzim, až k dalšímu ledování. Potřeba ledu bývala značná, že byla navyšována jeho prodejem a dodávkami do hostinců, které pivovar zásoboval svým pivem. Zámecký rybník byl zavážen postupně už od počátku 20. století, na jeho místě vyvstal biograf a dnes je v jeho výtopě umístěno autobusové nádraží. V říjnu roku 1963 došlo k zasypání zbytku Zámeckého rybníka, jehož torzo se v té době ještě nacházelo za spořitelnou. Hlína sem byla přivážena ze staveniště samoobslužné prodejny potravin. Líbeznost odrazu pivovaru v hladině rybníka se uchovala už jen v dobových vyobrazeních.

Obr. 7. Snímek objektu bývalé lednice z roku 1985, vpravo rampa navazující na varnu. Pohled od jihovýchodu.

Obr. 8. Snímek objektu bývalých sklepů z roku 1985. Pohled od severu.

Středem pivovaru šel dvůr, opatřený naposledy dlažbou z žulových kostek. Vjíždělo se sem od zámku (jižně), zatímco od severu byl dvůr víceméně uzavřen. K vybavenosti pivovarského dvora patřívaly pomocné provozy (bednárna, stáje), umístěné zřejmě v SZ části komplexu budov, a později i garáž pro automobil v jižní části. Kolem areálu pivovaru byla také trasována strouha, spádovaná a vedená z pramenišť V Popelkách. Kdysi vrchem vedený vodní tok byl později zatrubněn a zakončen v Zámeckém rybníce. Funkce strouhy není zcela zřejmá – trasa vodoteče se varně v podstatě vyhýbala, byla ostře lomena k severu a pak obcházela zadní díl sladovny. K roku 1842, kdy je strouha zachycena na mapě stabilního katastru, patrně k vlastnímu provozu pivovaru či sladovny nesloužila (obr. 20).

Historie pivovarnictví v Lomnici nad Popelkou

Existence městečka nás opravňuje k domněnce, že již v první polovině 15. století byly v Lomnici konány pivní várky, dozajista pod patronací městské obce – místního měšťanstva. S konkrétností jsou ale vary přiznány až k roku 1462, tudíž v čase, kdy městečko držel ve vlastnictví rytíř Aleš Šanovec ze Šanova, příslušník rodu nemístního a do východních Čech došlého až z Rakovnicka. Pan Aleš Lomnici vyženil, a to i *s pivovarem, sladovnou, domy, krčmami a podacím,* jak dobově zapsáno. Již tento záznam nepřímo svědčí o starším původu pivovaru se sladovnou, funkčními to provozy už před udaným datem. Lomnické várečenství tedy vzalo svůj původ již v pozdním středověku a bylo ve stálé trvalosti funkční až do poloviny 20. století. Dost na to, aby se stalo zdejší výjimečností.

Po několika změnách v majetnictví se létem 1524 v držbu Lomnice uvázali Valdštejnové, přesněji Vilém s následnictvím svého syna Václava Štěpanického z Vald-

štejna, jehož přímluvou u soudobého vladaře Ferdinanda I. Habsburského byli lomničtí obdařeni konáním tří ročních trhů – tento fakt se zdárně projevil i na prosperitě zdejšího obecního pivovaru, který se nacházel pod hrází dnes neexistujícího Zámeckého rybníka, v místech nyní obytného domu čp. 112. Přibližně v místě dnešního objektu čp. 111 stával mlýn, v němž se pro pivovar mlely slady. Udaný mlýn byl později činný i pro následný panský pivovar za zámkem. Přes značný odstup činnosti starého obecního pivovaru od současnosti máme o něm hned několik zpráv – místní tradice uvádí, že se při pozdější úpravě budovy na koželužnu Josefa Kováře (datována rokem 1792) přišlo na starobylé zdivo bývalé sladovny. Místo bylo nazýváno *starým hvozdem*. Koželužna byla po roce 1833 zbořena a pozemek připojen k mlýnu Josefa Cermana. Prostor někdejšího obecního pivovaru procházel řadou změn a při jiných stavebních úpravách (datovaných létem 1822) přišel P. Nosek (čp. 107) na *hotový starý sklep*, jenž měl být spilkou bývalého pivovaru.[5] Nynější zástavba veškeré starší znaky tu se nalézajícího pivovaru se sladovnou zastřela. Snad jen budoucí podrobnější stavební a archeologický výzkum může přinést další informace.

Kromě existence středověkého/raně novověkého obecního pivovaru lze také uvažovat i o vrchnostenských várkách. Nejstarší panské sídlo – tvrz (v místě zámku čp. 4) bylo původně koncipováno na přibližně kruhovém půdorysu.[6] Archeologické datování existence tvrze spadá nejpozději do 14. století. Písemnými prameny doložena až k roku 1417, kdy Lomnici dobývala královská hotovost pod vedením hejtmana Hynka Jablonského. Tato událost zdála by se být epizodní a byla důsledkem vzpěčování držitele Lomnice (Jana Košíka) vůli panovníka, nicméně máme díky ní dochovánu řadu informací o tehdejší Lomnici, udanou tvrz v to počítaje. Víme též, že součástí tvrze byly *tři sklepy na led*, objekt určitým dílem sloužíval i pro hospodářské účely. Později historické prameny (lomnický urbář) uvádějí obilné sýpky v patře. V době druhého příchodu Valdštejnů na Lomnici obsahovalo zdejší panství (kromě městečka) na desítku vsí s panským dvorem v Lomnici – dost na úvahu, zdali v uvažovaném období nekonala várky už i vrchnost, tudíž tu neprobíhala várečenská souběžnost, která se tehdy stávala vcelku běžnou praxí.

Šlechta až do závěru středověku sladovnictvím a várečenstvím spíše opovrhovala, než aby podobné hospodářské činnosti byla náklonná. Právě změnami poměrů, které přinášel novověk, velmi brzy pochopila význam pivních varů, z nichž do té doby dominantní měšťanstvo či obce měly nemalé výdobytky. Problém na straně feudálů spočíval v soudobém právu, díky němuž se možnostmi varů honosily pouze církevní organizace a již zmíněná města. Teprve tzv. Svatováclavskou smlouvou, podepsanou králem Ludvíkem Jagellonským na den svátku patrona české země (28. září roku 1517), se šlechta domohla podobné výsady, kterou takřka okamžitě začala využívat. Várečnictví v režii feudálů bylo začasté provozováno primitivně v objektech panských sídel, když pro jeho potřeby byl zpravidla vyčleněn některý z dílů daných budov. Přítomnost sýpek a sklepů na led v lomnické tvrzi této tezi napovídá.

V roce 1590 vypukl v Lomnici veliký požár, ničivý a postihující celé městečko s radnicí, zámkem a pivovarem. Vrchnost (Valdštejnové) škodou zdrceným měšťanům pomohla a ti (nevíme, zda z vděčnosti či pod nátlakem) se vzdali vlastních varů, samozřejmě ve prospěch panské správy. Po třicetileté válce, která Lomnici a okolí postihla tvrdou ranou, došlo k další změně – roku 1654 se držiteli panství stali Morzinové. Ještě předtím, za posledních Valdštejnů, vařilo se v Lomnici pivo velice dobré a žádané, ale ne vždy. Kupříkladu k roku 1633 (držitelem zboží byl tehdy Albrecht z Valdštejna), máme zachycenou zprávu adresovanou lomnickému hejtmanu, on *aby každou středu přede dnem nebo v úterý večer poslal 1 polosudí lomnického piva na kvasnicích do Hostinného pro vlastní truňk Jeho Milosti knížecí, poněvadž si je oblibovati ráčí…* Potud pochvala, avšak záhy list pokračuje výtkou, že *pokud se mu* (rozuměj hejtmanovi) *sladu nedostává, aby jej včas zaopatřil; aby to opatroval, ne jako nyní, aby vyteklo, aby z toho Jeho Milosti knížecí se odpovídati nemusil.* Tudíž jakási škoda a páně hejtmanova nedbalost… Valdštejnský úředník se asi nepolepšil, neboť v následném čase do generalissimova ležení *poslal pivo nehodné*. Byl rázně napomenut, *aby pivo prve koštované, vyšetřeno, od kvasnic vykysalé, čistotné a světlé, avšak ne kyselé odesíláno napotom bylo.*[7]

První z Morzinů, Jan, převzal lomnické zboží zbědované a po všech stranách zdecimované (v samotném městečku se uváděla plná třetina domů pustých, další neobydlené byly i v okolních vsích a osadách), pracoval-li pivovar, není zřejmé. Morzinové byli sice cizozemci a do Čech přišli až za třicetileté války (Kamil Rudolf válčil s výše nadneseným Albrechtem z Valdštejna v bitvě u Lützenu proti Švédům), ale z původně vojensky zaměřené šlechty se postupem let stali rozumní hospodáři držící po východních Čechách řadu statků, častokráte i s pivovarskými provozy. I lomnický byl jimi záhy obnoven a co více, roku 1660 zcela nově postaven. Ústřední postavou tohoto rodu (původem ze severní Itálie, Furlánska) byl Pavel Morzin, kromě Lomnice držící i Vrchlabí a bratr výše zmíněného Kamila Rudolfa, císařského polního maršálka a člověka, jenž za své zásluhy o habsburský dům získal v Čechách inkolát (povolení k usídlení s majetnictvím zboží). Tentýž byl povýšen do panského a posléze i hraběcího stavu. Morzinové vládli na Lomnici po několik generací až do závěru 18. století. Pavel Morzin, zvelebitel rodových statků, zemřel roku 1688 a Lomnici s novým pivovarem se sladovnou *pod jednou střechou* převzal posléze Pavlův vnuk Maxmilián. Jako sídlo si Morzinové zvolili Vrchlabí, lomnické panství zůstávalo poněkud stranou. Roku 1688 připadl k Lomnici statek v Čisté, taktéž s následným pivovarem. Morzinovský pivovar byl také ve Vrchlabí.

Nový vrchnostenský pivovar hrabat Morzinů byl zřízen za zámkem a při jihozápadním břehu Zámeckého rybníka (dnešní autobusové nádraží) prostým přistavěním k již existující budově – dnešní čp. 1 (restaurace Saigon). Současná podoba čp. 1 ukrývá trojici archaicky vyhlížejících sklepů a pod odlupující se omítkou na severním nároží je zřetelně patrný relikt renesančního psaníčkového sgrafita. Po přístavbě objektů pivovaru byl ve starší budově zřízen panský hostinec a krčma. Nový pivovar je k roku 1667 zapsán v urbáři již jako plně funkční. Vařívalo se tou dobou

třicetkrát do roka, várka byla konána dvacetidvousudová (dnešní mírou téměř 55 hektolitrů nálevu). Sladovna měla *máčení* na 20 korců obilí. Součástí pivovaru byla i vinopalna, dávající čistý roční zisk 600 zlatých rýnských. *Lomnické* se šenkovalo ve městě i širém okolí a jeho odběr byl pro morzinovské poddané povinností. Kvůli ziskům z pivovaru byla vrchnost s to překlenout i případnou ztrátu – to když koupí a následným prodejem svobodného statku ve Žlábku u Tatobit (za nižší cenu) vázala tuto pro ni nevýhodnou obchodní transakci výčepem svého piva tamní krčmou. V polovině 18. století (jak nás zpravuje soudobý Tereziánský katastr) vystavoval pivovar přes 1 130 hektolitrů piva ročně. Jen pro srovnání – v Čisté se tou dobou vystavovalo pod polovinu lomnického množství, ve Vrchlabí naopak více než čtyřikrát tolik. Všechny jmenované statky, příslušné k tehdejšímu Bydžovskému kraji, drželi Karel Josef a František Xaver Morzinové. Ty následoval Rudolf, takto finální Morzin v Lomnici, kterou prodal trutnovskému obchodníkovi Ignáci Falgemu. Psal se rok 1796 a městečko s pivovarem vchází do dalšího, už devatenáctého věku.

Zatímco Morzinové nechali v Lomnici nesetřitelnou stoupu, o jejich následnících už tak hovořit nemůžeme. Evropou zmítaly napoleonské války a doba byla spíše náchylná ke spekulativnímu podnikání než k poctivému hospodaření, v němž Falgové tápali. V městečku převládalo soukenictví s plátenictvím, po okolí se ve značné míře pěstoval len a jeho zpracování přinášelo místním podnikatelům nezanedbatelné zisky. Na této vlně úspěšnosti se mohl zdárně vézt i pivovar, leč nebylo tomu tak zcela. Podnik zůstával v původnosti svého vzniku, vrchnost jej navíc propachtovávala. Chátral i zámek, naposledy přestavovaný do barokní podoby právě Morziny roku 1737.

Roku 1834 kupují Lomnici nad Popelkou Rohanové, původem francouzská šlechta vyšlá až z Bretoňska, jejíž někteří členové se usadili v Čechách po Velké francouzské revoluci. Z nich Karel Alain Rohan získal panství Sychrov (s tamním pivovarem ve Svijanech), když Lomnice byla další pivovarskou akvizicí tohoto u nás dosti rychle se etablujícího rodu. Už od roku 1841 byl jeho zdejším představitelem Kamil (Camille) Rohan, s jehož dlouhodobou držbou lomnického panství (od poloviny 19. století velkostatku) je spojováno důležité vzepětí pivovaru. Shodou náhod se však předchozí situace opakovala, kdy lomničtí sládkové byli v područí vrchlabských. Za Rohanů si lépe vždy stáli svijanští pivovarníci, a co více, tamní pivovarský podnik zůstává v činnosti až do dnešních dnů. V lomnickém případě toto tvrzení už přes půlstoletí neplatí…

V roce 1843 byl pachtýřem již rohanského pivovaru v Lomnici sládek František Skrbek, kterého následoval jeho zeť Antonín Nosek. Kolem roku 1873 je znám sládek Hák a od roku 1874 nastupuje pozici lomnického sládka a nájemce Rudolf Tischer, člen doširoka rozrostlého pivovarského rodu, k Rohanům přišlý z Malého Rohozce u Turnova (z tamního zánovního a na svou dobu progresivně zařízeného pivovaru). Tischer přišel do Lomnice snad jen na skok a možná si prohloubit praxi na malém pivovaře, neboť souběžně s novým působištěm i nadále sládkoval v malorohozeckém podniku, a to až do roku 1881, kdy přijímá plný úvazek v druhotném

zaměstnání. Tento jev nebyl u sládků příliš častý, šlo o vzácnost svědčící o nepochybné erudovanosti tohoto jedince. V Malém Rohozci se toho času vařilo již parou a tamní pivovar vystavoval ročně až sedmnáct tisíc hektolitrů piva – oproti soudobému lomnickému pivovaru to znamenalo skoro desetinásobek. V Lomnici se navíc pracovalo na již zastaralém zařízení v ručním pohybu a var byl udáván 36 hektolitrů horké mladiny. Tischer šel evidentně do podstatně slabšího podniku.[8]

Lomnice však lidnatěla (přes 4 000 obyvatel), a i když se i nadále jednalo o maloměsto, díky rozvinutému textilnímu průmyslu získávalo tovární charakter. Místního piva bylo náhle málo a zde je třeba hledat hlavní pohnutku k rekonstrukci pivovaru, s cílem udělat z něj plně konkurenceschopný podnik. V tomto ohledu měl sládek Tischer velké zkušenosti a v Malém Rohozci získanou praxi na Lomnici plně uplatnil. Nestalo se tak ihned, inovační myšlenky si daly na čas a přišly k realizaci až po plném převzetí lomnického pivovaru do té doby *přelétavým* sládkem Tischerem počátkem 80. let 19. století. K roku 1882 máme datován projekt výstavby zcela nového chladného hospodářství, absorbujícího v sobě spilku a sklep s lednicí, s předsklepím, kde se měla nacházet i potřebná stáčírna piva. V terénním nadstavění byla zřízena chladnice se železnou vanou chladícího štoku. Součástí chladnice byl i menší prostor sloužící k umístění a instalaci sprchového aparátu, jehož prostřednictvím volným vzduchem zchlazená mladina za pomocí ledové vody získávala zákvasnou teplotu a směla se gravitací spouštět do níže uložené spilky. Ta byla vybavena šestnácti dubovými kvasnými káděmi kulatého tvaru a mohla naráz pojmout 250 hl kvasící mladiny. Souběžně se spilkou situovaný ležácký sklep obsahoval ve dvou řadách proti sobě uložené dubové sudy – oddělení mělo kapacitu 500 hl (základní stav), s možností navýšení až na 750 hl dozrávajícího piva. Do lednice za spilkou a sklepem se dalo uložit 800 kubických metrů ledu. Celek byl dokončen roku 1883, včetně přestavby krovu varny. Zbývá se zmínit o sladovně, kterou zpohledněl nový hvozd *anglické* konstrukce, dvojlískový, doplněný přístavkem s výtahem pro slad a schodištním traktem. Výtah, původně ruční, byl později zvětšen a opatřen jednoduchým strojním pohonem.[9]

Prozatím stranou zůstávala nepochybně rovněž výsostně nutná přestavba varny (zřejmě chyběly finance), jejíž kapacita byla neměnná a varní pánev měla stále přímý otop. Teprve na samém sklonku věku, roku 1898, víme o zazdívce kotle – akci asi jen provizorní.[10] Jednalo se o poslední aktivitu stárnoucího sládka Tischera, který dvě léta na to v pivovaře skončil a odešel do důchodu. Užíval si jej rovné desetiletí, když roku 1910 (jako šestasedmdesátiletý) zemřel. Jeho osobou zmodernizovaný a rekonstruovaný podnik byl novopodněty koncipován na 9–10 000 hektolitrů piva roční výroby, avšak pivovar tuto hranici nenaplňoval. V průměru se produkce pohybovala na polovině kapacity – nejvíce se vystavilo v roce 1899 (ještě za Tischera) – 5 076 hl a v letech 1901/1902 o málo vyšších 5 112 hl. To však již za dalšího sládka, kterým se roku 1900 stává Vladimír Rosenberg, předtím pivovarník v Horní Rokytnici a krátce na Lorci v Kutné Hoře. Nenaplněnost rohanského pivovaru měla jistě řadu příčin, ale nejpodstatnější byla okolní konkurence, kterou

nevytvářel jen v podstatě nový akciový podnik v Nové Pace, ale i o něco bližší pivovar semilský a též nově zřizovaný harrachovský pivovar v Jilemnici. Jižnější Jičínsko ovládaly velké pivovary v Dřevěnici a Vokšicích, své místo na regionálním trhu si vydobýval i menší podnik v Popovicích u Jičína. Poněkud volnějším prostorem pro lomnické byla strana západně od městečka, kde se však jejich snaha rozbíjela o hradbu tvořenou velice oblíbeným pivem z pivovaru na Hrubé Skále… Prosadit se v kraji jevilo se být stále obtížnější a těžší.

Rosenberg sládkoval v Lomnici jen jedno nájemní období (byl zároveň i pachtýřem), tudíž šest let. Po skvělé úvodní partii propadal, pivovar klesal ve výstavu a vracel se do předtischerovského období. Důvěru ztrativší Rosenberg byl roku 1906 vystřídán novým člověkem na zdvojených funkcích sládka s nájemcem – do Lomnice našel cestu až ze západních Čech přivedený Jan Mikšovský, podobně jako někdejší Tischer příslušník známého sladovnického rodu a syn stejnojmenného sládka vynikající reputace. Ani Mikšovský mladší v Lomnici neuspěl a jím provozovaný pivovar v letech 1907/1908 ustanovil smutný antirekord – prodalo se jen 1 096 hektolitrů piva… Bylo načase s pivovarem cosi udělat, ten měl blízko k uzavírce jako nikdy jindy.

Již roku 1892 zemřel Kamil Filip Josef, kníže z Rohanů, a v rodové posloupnosti jej nahradil jeho následník a syn Alain Benjamin Arthur Rohan. Spolu s lomnickým zdědil zároveň i pivovary ve Svijanech, Semilech, Jesenném a Českém Dubu (bráno ne abecedně, nýbrž podle výkonnosti). Semilského podniku (původně obecního) se nový Rohan ještě před koncem 19. století zbavil odprodejem zpět městské obci, čímž přivodil následné problémy lomnickému pivovaru. K podobnému závěru dospěl i v případě Lomnice – v tomto případě reagoval na nabídku právě se ustanovujícího *Společenstva hostinských, společnosti s ručením obmezeným*, na Lomnicku se sdružívších vlastníků hostinců a restaurací, v podstatě patriotů a lidí, kterým nebyl budoucí osud místního pivovaru lhostejný… na rozdíl od knížecí správy. Obě strany se rychle dohodly a hostinští na samé hranici uzavírky se pohybující pivovar, dříve knížecí, koupili. Cena nebyla vysoká a odrážela soudobou úroveň podniku, celkem 72 000 K: budovy 47 000 K, pozemky 12 000 K, strojní zařízení: parní kotel na čtyři atmosféry, parní stroj na osm koň. sil aj. 11 000 Kč a 43 sudy 2000 K.[11] K Rohanům zbývá dodat, že Alain již následného roku prodal další svůj pivovar, svijanský, když mu po již dříve zaniklém českodubském zbyl už jediný pivovarský podnik v Jesenném. Jak vidno, dřívější knížecí velkorysost a hospodářská aktivita se vytrácely dosti rychlým tempem.

Firma *Pivovar a sladovna hostinských v Lomnici nad Popelkou, spol. s r. o.*, převzala pivovar rokem 1908 a svou činnost počala z gruntu. Odpoděkovaného sládka nahradil prakticky zcela neznámý Jan Vratislav Šmidlík (Pivovarská ročenka jej uvádí s prvním křestním jménem jako Josefa), kterého však již po dvou letech vystřídal Antonín Musil – tentokráte trefa do černého, neboť se jednalo o pivovarníka sice začínajícího, ale pro danou profesi vysoce způsobilého a později se prosadivšího na Moravě a především v malostranském pivovaře u sv. Tomáše, kde svou sládkov-

skou činnost i zakončil. Prvním várka *společenského piva* byla panem Šmidlíkem vykonána 1. října roku 1908 už na varně disponující strojním pohybem, který do pivovaru zavedli ještě Rohanové. Noví vlastníci však strojní vybavení doplnili a provoz (i z důvodu *vylepšené marketingové taktiky*) dále prezentovali co *parostrojní*. Prsili se touto novinkou dokonce natolik, že ji dovedli do písemné podoby a sáhodlouhý nápis *Parostrojní pivovar a sladovna* se slavnostně shlížel v hladině Zámeckého rybníka pod pivovarem. Je dále známa i fotografie s firemním označením *Pivovar a sladovna hostinských*, nepochybně starší, než předchozí uvedený. Přestavěná varna dávala var už 40 hl vyrážené mladiny. Výstav prudce stoupal a v letech 1910/1911 dosáhla produkce společenského pivovaru nové rekordní výše 7 794 hektolitrů piva.[12]

Ještě před vypuknutím první světové války byl do pivovaru získán nový vodní zdroj – železný vodovod, když jím byly jímány prameny z Popelek, kde počíná i stejnojmenná říčka. Zároveň byla nově zřizována studna k vodovodu (již pátá). V roce 1912 byla v areálu vystavěna nová strojovna. Znovu byl zvýšen var, a to na 48 hl horké mladiny. V pivovaře povětšinou nepřítomné společníky, hostinské, zastupoval a zosobňoval správce a zároveň ředitel, z nichž prvním byl Josef Doležal – výrazná postava, říšský poslanec, hoteliér a též starosta Lomnice. Doležal však již na sklonku léta roku 1908 zemřel a ve funkci jej nahradil Josef Bartoš. Ten přijal do služby dalšího sládka, Josefa Ptačkovského, do Lomnice povolaného z Polné na česko-moravské hranici a tamního pivovaru Kateřinov. Sládek Ptačkovský rukuje na počátku první světové války a stává se tak nechtěným účastníkem celosvětového konfliktu.

V průběhu války pivovar znovu propadl, tentokráte však naprosto nezaviněně a stejně jako řada podniků jemu podobných. Postupem let katastrofální nedostatek surovin, obiloviny k přípravě sladu a uhlí k topení, rekvírky hodnotnějších neželezných materiálů, slabší kupní síla obyvatel, úbytek lidí, z nichž řada trávila čas na frontách… to vše negativně ovlivňovalo přípravu piva a jeho odbyt. Ptačkovský byl sice po dvou letech z armády vyvázán (zastupoval jej podstarší František Vlasák), ale následkům válečných událostí odolat nebyl s to. V letech 1916/1917 si lomničtí pivovarníci sáhli na dno a s výstavem 288 hektolitrů *slabomyslného* piva mohli hodit ručník do ringu. Poválečné nabírání dechu bylo zdlouhavé i přes inovace, na předchozí úroveň se Ptačovského lidé dostali až v polovině dvacátých let, kdy byl dalším ředitelem pivovaru (po krátkodobě funkčním Václavu Hudském) Karel Podlipný. V roce 1919 byla vystavěna nová varna, v r. 1921 elektrické osvětlení, v r. 1924 znovu přestavěn hvozd a v r. 1925 byla ke hvozdu přistavěna nová sýpka.[13] Produkce stoupala vcelku pravidelně a pivovaru se počínalo konečně dařit. V rocích 1927/1928 bylo vystaveno nově vrcholných 7 790 hektolitrů piva, to už bylo rozváženo kromě klasickými potahy i automobilem. Nečekaně odešel dosavadní sládek, kterého létem 1928 vystřídal Jaroslav Havlíček (někdy je změna sládků datována o rok dříve), Ptačkovského pak potkáváme ve Velké Ledhuji na Náchodsku, tamním klášterním pivovaře.

Havlíček se uvedl velkolepě – v období let 1928/1929 vystavil lomnický pivovar rekordních 8 580 hektolitrů piva. Perspektivnost zarazila nová celosvětová událost – velká hospodářská krize, výkon pivovaru počal stagnovat a jeho produkce se pohybovala kolem šestitisícovky ročně vystavovaných hektolitrů piva. Podnik byl již elektrifikován a pro lepší dostupnost možností rychlejších objednávek už disponoval i vlastním telefonickým spojením (tel. č. 38). Znovu byla rekonstruována varna, jejíž výsledný var dával hodnotu 90 hl vyrážené mladiny. K boku varní budovy přibyl nový 20 m vysoký vícehranný komín, jenž se stal důstojnou dominantou pivovaru, výškově konkurující doposud výraznějšímu hvozdovému párníku. Nový komín byl součástí kotelny s parním kotlem a parostrojem o 8 HP. Starobylý přímý otop pod mladinovou pánví byl opouštěn a hranolovitý komín, vystupující ze střechy varny, se stal historickou připomínkou minulosti. V následnosti došlo k jeho zboření.

Na počátku třicátých let činíval akciový kapitál společnosti 61 500 korun. Představenstvo se skládalo z pěti členů dozorčí rady a pěti jednatelů, z nichž jeden byl předsedou, zároveň ředitelem a postaru správcem pivovaru. Po Karlu Podlipném se jím stal František Vojtíšek. Do dalšího válečného střetu, ve dvacátém století už druhého a ještě ničivějšího než byl předešlý, vstoupili lomničtí pivovarníci a hostinští s produkcí 7 217 hektolitry roku 1939 vystaveného piva. Pivovar se pohyboval na konci druhé stovky ze tří set tehdy v Čechách činných pivařských podniků (v oblasti východních Čech byl zhruba čtyřicátý), vařívala se téměř výhradně výčepní piva (až 98 %), zbytek tvořil ležák, světlý a především tmavý ve dvanáctistupňovém provedení. K přípravě ležáků docházelo zpravidla ke konci roku, na vánoční trh a pro jeho zpestření.

Pivovar zůstával v činnosti po celý běh druhé světové války a protektorátní údobí. Teprve těsně před koncem války došlo zřejmě k odstávce, když jarní propad byl do závěru roku 1945 dekompenzován výstavem 3 123 hektolitrů piva, opět nedůstojné kvality a slaběstupňového. Blížil se další dějinný třes, téměř čtyřicetileté působení firmy ovládané hostinskými, spolu s představenstvem, radou a vlastně ryzími soukromníky, mělo brzy zaniknout.[14]

Než se tak stalo, navštívil lomnický pivovar František Viktor Konečný, vystudovaný chemik a původně sládek, posléze však redaktor odborného pivovarského časopisu *Kvas,* v němž publikoval celou řadu článků zabývajících se současnou tematikou, ale i historií pivovarnictví v českých zemích. Z jeho reportáže, datované rokem 1947,[15] zjišťujeme, že v ležáckém sklepu se nacházelo osm smaltovaných ocelových tanků (!). Pivovar byl tudíž nově modernizován a tím i dobře připraven na svou další funkci. Z páně Konečného zápisu žel není zřejmé, zda byly ležácké tanky dodány nové, nebo došlo k reinstalaci z některého během války (či po ní) zaniklého pivovarského podniku.

Lety předchozími osvědčeného sládka Jaroslava Havlíčka (odešlého do Kutné Hory) už roku 1945 vystřídal nový *pan starý* Karel Zentrich, oproti předchozímu zcela neznámá pivovarská postava, v Lomnici činná jen tři léta, a to do zlomového

roku 1948. Tehdy byl, podle § 1, odstavce 3 zákona ze dne 28. dubna 1948 č. 115 Sb., pivovar znárodněn (tudíž zpětně, jak krkolomně ze záznamu vyznívá). Zentrich zmizel v ruchu převratových změn a na jeho postu sledujeme prvního *socialistického* sládka Arnošta Rottera, do té doby sládka v Josefově u Jaroměře. Lomničtí byli zařazení do nově vytvářeného národního podniku Podkrkonošské pivovary se sídlem v Trutnově, ale takřka vzápětí přešli do svazku Severočeských pivovarů (!) se sídlem ve Vratislavicích u Liberce. Už rokem 1953 však dochází k další reorganizaci, pro lomnický pivovar už finální a dále nepokračující – provoz byl včleněn do národního podniku Pojizerské pivovary s centrem v Klášteře-Hradišti. Souputníky Lomnice byly dále pivovary v Malém Rohozci, Podkováni a Svijanech, podnikovým ředitelem pro všechny jmenujme Vojtěcha Melku, v podstatě nepivovarníka a spíše nomenklaturní postavu.

Nástup druhé poloviny minulého století znamenal v našem pivovarnictví částečný klid – po řadě uzavírek se situace zbylých pivovarů poněkud stabilizovala a lomnický uvízl v síti, nepropadl jí jako jiné. Podobné štěstí neměli někteří sousedé, když zanikly pivovary v Dřevěnici, na Hrubé Skále či Semilech. Naopak zůstal jilemnický a především novopacký, který se stal v kraji už zcela dominantním podnikem. Jilemnický pivovar, zprvu výkonnější lomnického, však během let slábl ve výkonu, a to na úkor preferovanějšího provozu ve Vrchlabí. Jilemnice dovařila roku 1957, hledal se další adept… Ten neležel daleko.

V Lomnici došlo ještě k instalaci umělého chlazení s malým kompresorem na 40 kcal. Solankové zařízení z valné části odstranilo do té doby každou zimu praktikovanou těžbu ledu ze Zámeckého rybníka. Ledovalo se sice dále, ale už jen pro potřebu hostinců a kam Lomničtí dodávali své pivo. To se vařilo již jen výčepní a obyčejné, nelahvovalo se (pouze prý ručně pro interní užitek). Pivovar zaměstnával desítku lidí, ještě po polovině padesátých let byl odtud vyslán učeň sladovnictví do Plzně; když se vrátil s čerstvým výučním listem, nalezl pivovar už v zániku. Další praxi provozoval v Jablonci nad Nisou, Vratislavicích a dokonce v zahraničí jako emigrant…

Provoz historického pivovaru v Lomnici nad Popelkou byl ukončen na jaře roku 1958 s konečným výstavem 1 617 hektolitrů piva. Přitom předchozí výkony nebyly marné a pivovar se každoročně blížil a překračoval sedmitisícovou mez produkce. Výrobní kontingent Lomnických takřka stoprocentně převzal pivovar v Nové Pace, jehož výstavy přerostly z třicetitisícových na vbrzku pokořenou hranici čtyřiceti tisíc ročně produkovaných hektolitrů piva. Budovy pivovaru byly odkoupeny od Pojizerských pivovarů, n. p., za 856 tis. Kčs a v r. 1958 adaptovány pro JZD: od r. 1959 v ní mělo již své hlavní sídlo a v přilehlých objektech strojový park. Zaniklý pivovar byl dále využíván jako sklad, především sklepy a sladovna.[16]

V provozu zůstal (a stále tomu je tak) i hostinec v přední části objektu, jehož spodní díl je hernou (čp. 1 – restaurace Saigon). Po roce 1990 byly objekty pivovaru postupně opouštěny a ponechávány často svému neblahému osudu. Ten se nejvíce projevil na absolutní destrukci někdejšího chladného hospodářství, které muselo

být nakonec (z bezpečnostních důvodů) zcela zbořeno. Některé dílčí úpravy objektu sladovny s obytným celkem v jeho závěru (a především prostoru varny) nevedly k ničemu a někdejší chlouba města se stávala spíše jeho ostudou. Až v roce 2011 byla realizována myšlenka částečné revitalizace prostor kolem pivovaru, na jehož bývalém dvoře a v místě chladného hospodářství vzniklo obchodní středisko, když kvůli zásobovací rampě obchodu byla zcela zlikvidována budova někdejší varny. Zbylá část pivovaru, sladovna s příslušenstvím, byly alespoň provizorně upraveny a opatřeny novou střechou. Jejich využití se teprve hledá a není vyjasněné.

Dosavadní archeologická evidence

Z areálu bývalého pivovaru nebyly doposud získány žádné movité archeologické nálezy. Známé jsou jen kusé informace o nálezech při stavebních úpravách varny a humna po roce 1908, kdy se přišlo na *staré topeniště, zbytky zazděných schodů a ve středu humna na mohutnou zeď.*[17]

Z bezprostředního sousedství staveniště jsou známy četné archeologické situace a nálezy z prostoru zámku (čp. 4), kde byl v roce 2009 proveden záchranný archeologický výzkum v souvislosti se stavebními úpravami objektu.[18] Byly zde získány informace o mohutném souvrství destrukcí a navážek, překrývající dvě mohutné obvodové hradební zdi a zdivo obytných a hospodářských budov středověké a renesanční tvrze. Zcela mimořádné bylo zjištění, že obvodové hradební zdi dosahují až 4,5 metru zachovalé výšky, až do úrovně barokní úpravy povrchu nádvoří. Kromě obvykle nalézaných artefaktů, jako jsou zlomky keramických nádob (13./14. –19. století), byly získány i ojedinělé nálezy z kůže a dřeva (14. –15. století); v torzech z větší části zachovalých nádob i sedimenty původního obsahu. Neméně zajímavým nálezem je také středověká (14. století) úprava venkovních povrchů, tvořená pískovcovými deskami. Posledně jmenovaný nález byl identifikován v stávajícím suterénu zámku, v pětimetrové hloubce od současného povrchu. Drtivá většina nálezů a nálezových situací náleží původně nezahloubeným objektům. Výjimku tvoří úzký příkop při vnitřní straně obvodové hradby; relikty středověkých zahloubených objektů, které musíme předpodkládat, nebyly stavbou obnaženy a tedy ani zkoumány.

Geomorfologické a geologické poměry

Areál pivovaru leží na nevýrazné protáhlé elevaci, stoupající nad severozápadní stranu protáhlého trojbokého náměstí. Severovýchodní stranu elevace lemoval Zámecký rybník. Povrch terénu staveniště leží v průměrné nadmořské výšce 482 m, tvořily jej různé formy zpevněného povrchu (žulové dlažby dvora, betonové panely), v menší míře i nezpevněné plochy ve formě drnu a recentních sutí a navážek. Geologické podloží je tvořeno prachovými, mírně plastickými zeminami se slabou příměsí písku, které přecházejí více či méně difúzním přechodem do červenohnědých zvětralých prachovců jemné zrnitosti (permské prachovce).

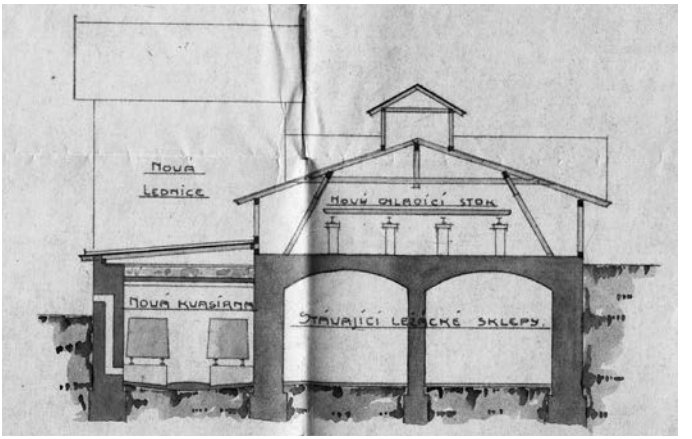

Obr. 8a. Plán na rekonstrukci pivovaru z r. 1911 – řez C-D.

Okolnosti, průběh a metoda výzkumu

Terénní výzkum byl realizován ve třech na sebe navazujících fázích. Zjišťovací výzkum (12. – 14. října 2010) naznačil rozsah, hustotu a charakter archeologických pramenů. Tato část výzkumu byla klíčová pro stanovení podmínek a metodiky předstihového výzkumu. Předstihový výzkum (3. června – 31. července 2011) spočíval v manuální exkavaci těch částí staveniště, kde byly zjištěny anebo důvodně předpokládány nemovité a movité archeologické nálezy. Třetí fáze terénního výzkumu probíhala v součinnosti se stavbou, a to formou odborného dohledu a operativní dokumentace při provádění zemních a výkopových prací. Většina realizovaných výkopů byla zkontrolována a v případě identifikování archeologických situací dokumentována kresebně, fotograficky a standardní deskripcí stratigrafických jednotek. Movité archeologické nálezy byly izolovány v reprezentativním množství a řádně označovány (příslušnost k rozpoznané stratigrafické jednotce). Veškeré entity archeologického výzkumu byly polohopisně a výškopisně zaměřeny (poloha výkopů/sond, stavebních konstrukcí, objektů, lícovacích bodů, včetně nivelace měřičských os apod.).

Na základě plošně omezeného zjišťovacího výzkumu a rekognoskace plochy staveniště bylo zjištěno, že větší část staveniště byla postižena recentními či subrecentními zásahy. Archeologické situace bylo možné s větší pravděpodobností předpokládat pouze při západní straně staveniště a v prostoru bývalé varny. Zde byly v rámci předstihového terénního výzkumu otevřeny sondy 03, 04, 05, 06, 07, 08, 13 a 16. Sondy byly rozměřeny v pásech orientovaných přibližně JV – SZ. Odkrývány byly sektory v šachovnicové síti. Další sondy (10 a 11) byly otevřeny vně JZ úseku zdiva stávající budovy sladovny v trase budoucího výkopu pro drenáž (výkop

18, 19, 20). Sondy 30, 31, 32, 33, 34 a 35 byly otevřeny v místě bývalé varny pivovaru (JV kout staveniště – budoucí nájezd pro zásobování obchodu).

Rozbor terénní situace

Staveniště bylo zastiženo dne 12. října 2010 při demolici pozůstatků staveb chladného hospodářství v jeho jižní a jihozápadní částí. Pomocí bagru byl odstraňován objekt lednice a další relikty nadzemních svislých stavebních konstrukcí sklepů. Dále byly odstraňovány recentní stavby (garáže, dílny) v SV a JV části staveniště. Při této příležitosti byly pomocí bagru otevřeny dvě zjišťovací sondy (01 a 02). Vzhledem k probíhajícím demoličním pracím a havarijnímu stavu jižní části sladovny nebylo možno pořídit dostatečně hustou síť zjišťovacích sond, tak aby bylo možné pochopit stratigrafii a odhadnout hustotu archeologických nálezů.

Sondy[19]

První zjišťovací sonda byla otevřena napříč parcelou 220/1. Sonda protnula svislé zděné konstrukce chladného hospodářství – sklepů. Sklepy byly vyplněny sutí

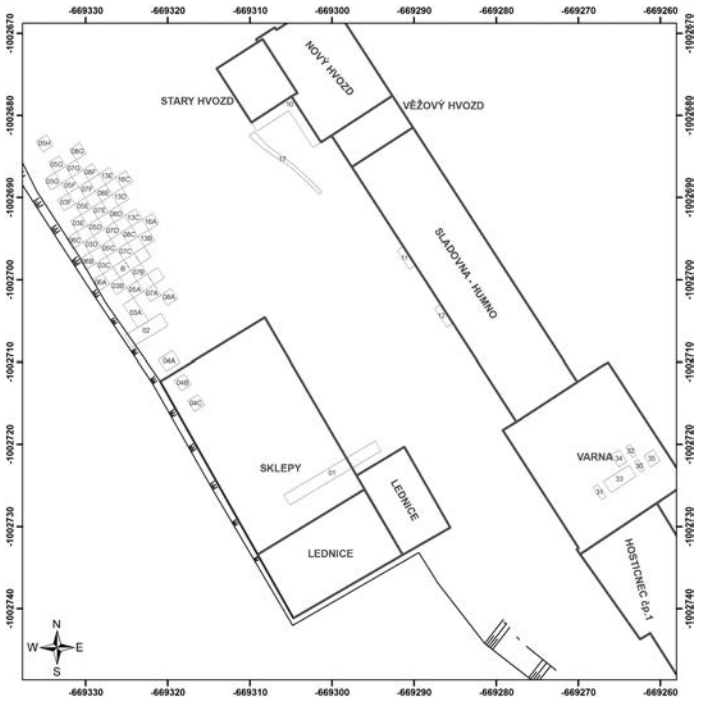

Obr. 9. Schéma staveb zájmového prostoru doplněné o archeologické sondy a výkopy stavby.

a nezpevněným recentním odpadem. Obnažená zděná konstrukce sestávala ze dvou na svislou spáru přiložených zdiv z lomového kamene na vápennou maltu (konstrukce 03), na západním čele sondy byl patrný cihlový záklenek v mezitraktové zdi sklepů. Podpodlahové vrstvy suterénu nebyly z technických důvodů obnaženy (silná vrstva betonu). Souvrství vně suterénu bylo tvořeno jemnými hnědookrovými zeminami a červenohnědým prachovcem (geologické podloží). Zjištěné zděné konstrukce zjevně souvisejí s mladší stavební fází chladného provozu (r. 1883) – sklepy a lednice.

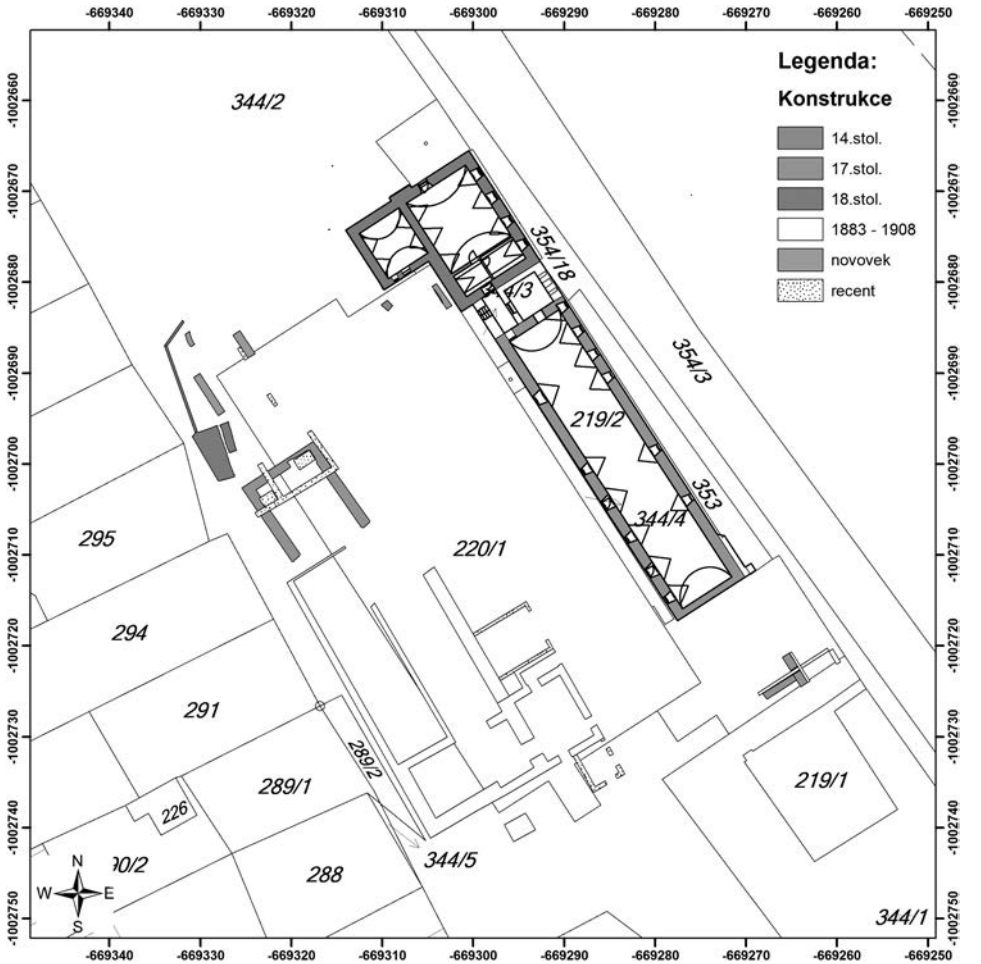

Obr. 10. Stavební konstrukce a jejich rámcová datace.
Promítnuto do současné katastrální mapy.

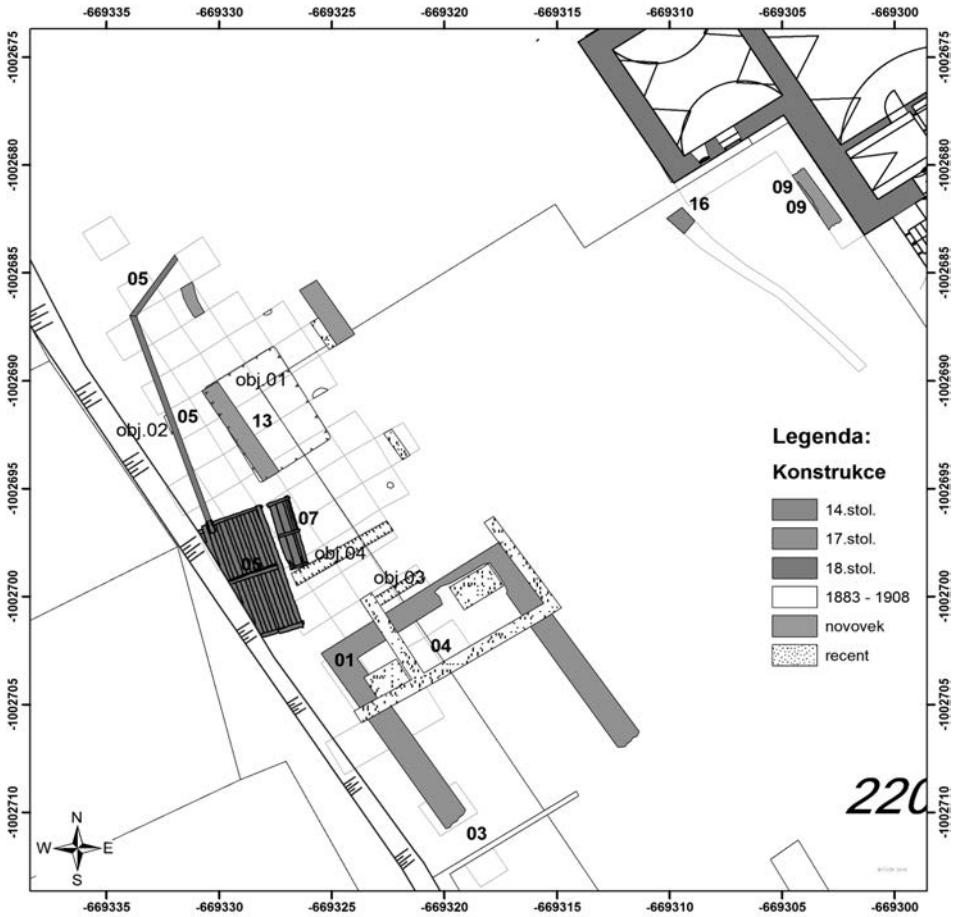

Obr. 11. Stavební konstrukce a jejich rámcová datace – detail severozápadní části staveniště. Promítnuto do současné katastrální mapy.

Druhá zjišťovací sonda byla položena v severní části parcely 220/1, v místě, kde nebyly na povrchu pozorovány pozůstatky suterénních prostor (sklepů) ani jiných staveb. Sonda protnula vrstvy recentních navážek a obnažila zděnou konstrukci 01.

Sondy 03, 04, 05, 06, 07, 13 a 16 byly rozměřeny v pásech orientovaných přibližně JV – SZ. Odkrývány byly sektory v šachovnicové síti. V případě zjištění rozsáhlejších zahloubených objektů či stavebních konstrukcí byly po dokumentaci svislých rovin řezů (profilů) odkryty zbylé sektory. Byly zde zjištěny relikty základových zdiv novověkých staveb (konstrukce 01, 03 a torza dalších převážně recentních zdiv), dále relikty dřevěných roubených nádrží (konstrukce 05 a 07), zahloubených objektů (01, 02, 03 a 04). Odkryté vrstvy obsahovaly převážně novověký archeolo-

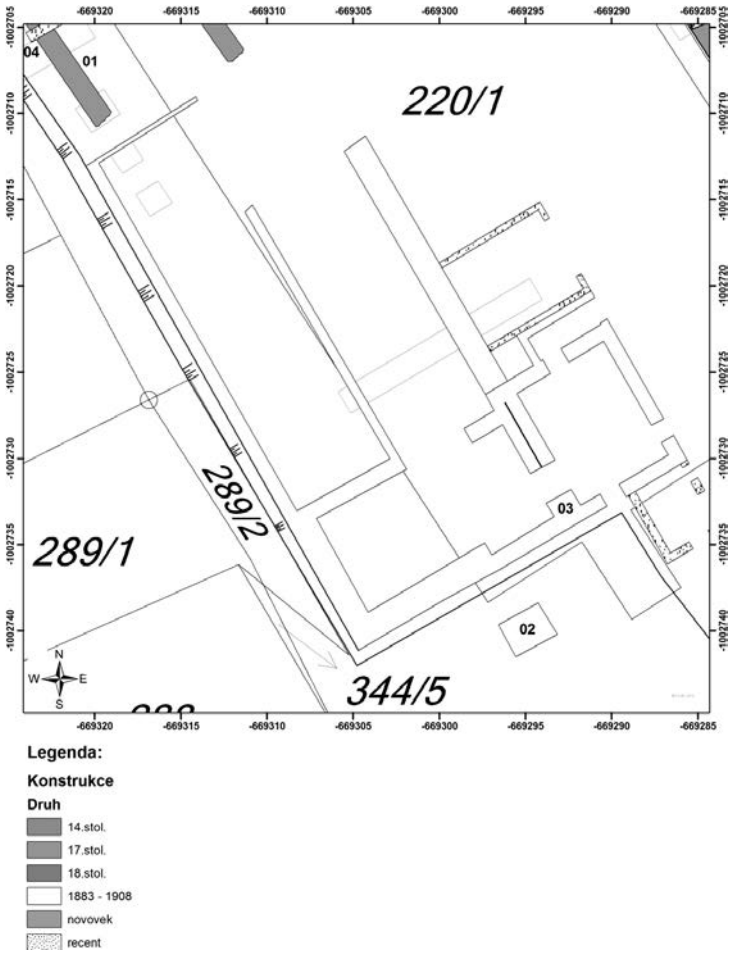

Obr. 12. Stavební konstrukce a jejich rámcová datace – detail jihozápadní části staveniště. Promítnuto do současné katastrální mapy.

gický materiál. Nálezy vykazující starší chronologické znaky byly zastoupeny v nereprezentativním množství.

Sondy 11 a 12 byly otevřeny při JZ vnějším líci sladovny. Svrchní vrstvy poškozené četnými recentními zásahy obsahovaly pouze malé množství novověkých keramických zlomků nádob.

Do JV koutu staveniště, tedy do prostoru bývalé varny a dnešní zásobovací rampy obchodu, byly položeny sondy 30, 31, 32, 33, 34 a 35. Stavební projekt předpokládal

odstranit 80 cm svrchních vrstev zemin pro vybudování nájezdu pro zásobování. Byly zde zjištěny zděné konstrukce 17, 18, 19, 20 a 21 a dvě úrovně valounových dlažeb. Stavební terénní úpravy odstranily pouze recentní výplně a několik řádků zdiva svislých zděných konstrukcí.

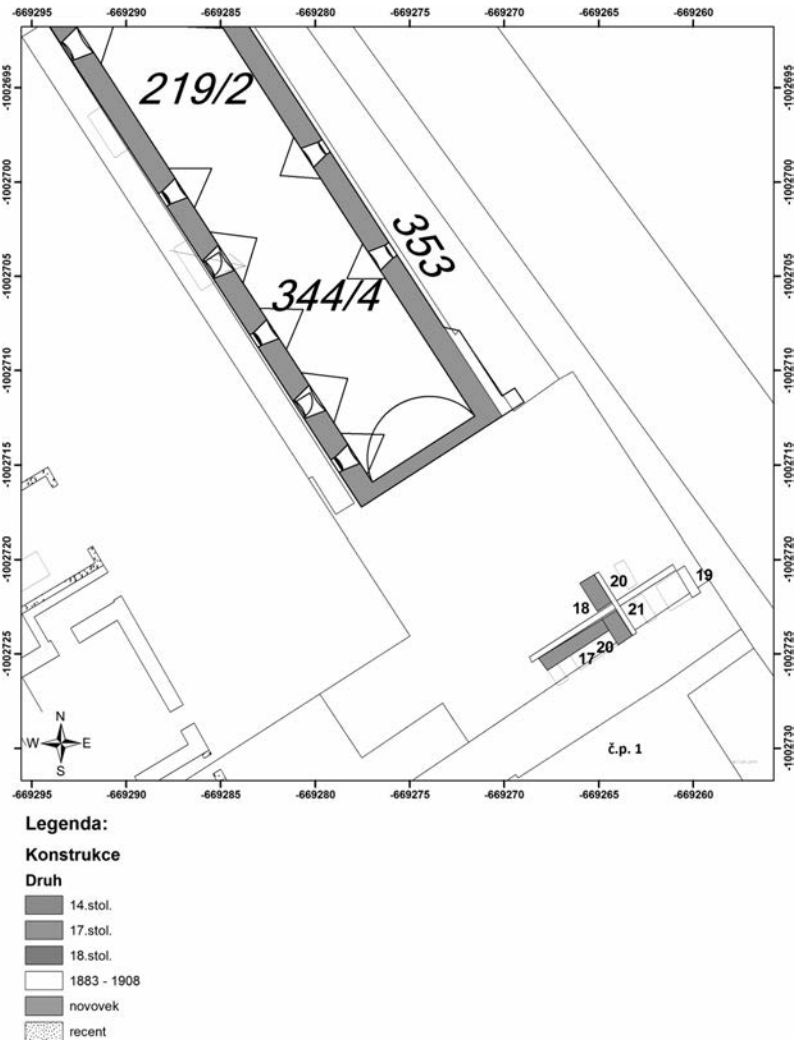

Obr. 13. Stavební konstrukce a jejich rámcová datace – detail jihovýchodní části staveniště. Promítnuto do současné katastrální mapy.

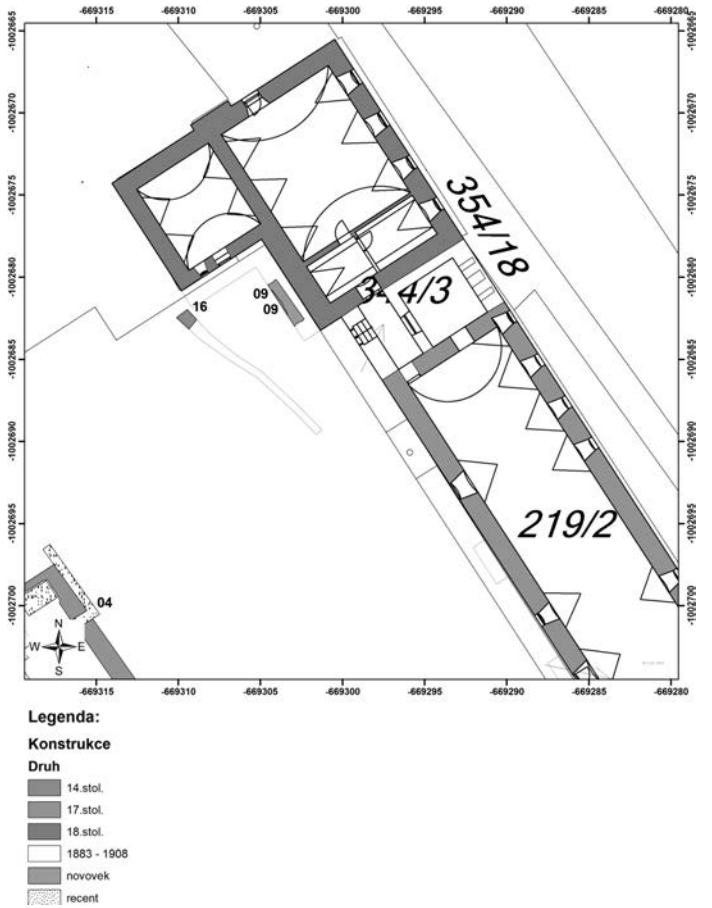

Obr. 14. Stavební konstrukce a jejich rámcová datace – detail severovýchodní části staveniště. Promítnuto do současné katastrální mapy.

Výkopy

Výkopem 09 je myšlena skrývka 80 cm svrchních zemin v jižní a střední části staveniště. Kromě recentních nadložních vrstev tento zásah odstranil pouze několik řádek zdiva sklepů a lednice (konstrukce 02, 03). Výplň sklepů, která je ohraničena úseky zdiva (konstrukce 03), byla recentního charakteru (odpad). Přibližně ve středu staveniště byla zachycena malá plocha novověkých dlažeb (čedičový lomový kámen a kostková dlažba ze žuly).

Ve výkopu pro drenáž podél JZ vnějšího líce bývalé sladovny nebyly zjištěny podstatnější archeologické situace, pouze svrchní narušené vrstvy obsahovaly menší

množství novověkých keramických zlomků. Stratigrafická situace byla vesměs totožná jako v případě sond 11 a 12. Odlišná situace byla zaznamenána v případě výkopu 10. Zde byly zjištěny dvě poškozené a dosud neznámé zděné stavební konstrukce a malý úsek dlažby z čtvercových pískovcových desek (50 x 50 cm) a cihel. Dále byl zjištěn archeologický materiál ve formě novověkých keramických zlomků.

Výkop 17 (původně označen 01) pro kanalizační přípojku protnul souvrství novověkého stáří. V severovýchodní části výkopu byl identifikován relikt základového zdiva (konstrukce 16), které bylo založeno do výkopu.Výplň výkopu obsahovala keramický materiál pozdně středověkého stáří. Posledně zmiňované nálezy se mohou stát oporou pro středověké stáří základového zdiva (konstrukce 16).

Nálezy

Následující odstavce popisují nálezové situace a konstrukce zjištěné archeologickým výzkumem. Pozůstatky recentních staveb, přestože byly pro přehlednost zběžně dokumentovány, jsou v tomto textu vynechány (obr. 10, 11, 12, 13 a 14).

Konstrukce 01 – základové zdivo obdélné budovy, založené do výkopu v geologickém podloží. Pevná stavební složka je tvořena čedičem balvanité odlučnosti (hrubá frakce) a červeným permským pískovcem (menší frakce). Stavební keramika ve formě cihel nebo dlaždic nebyla identifikována, a to ani ve zlomcích. Pojivo je tvořeno velmi hubenou maltou, plněnou hrubším červeným pískem, nahodile byly zjištěny konkrece vápna. Byla pozorována snaha po řádkování a úzké spáry, menší fragmenty červeného pískovce byly používány jako šíbry. Základová spára kolísá v rozmezní nivelet 480,51 – 480,87 m n. m.

Konstrukce 02 – zdivo šíjového vstupu do suterénu dnes již zaniklé stavby v jižní části p. p. č. 220/1. Šíjový vstup byl zavalen blokem zdiva. Tato stavební konstrukce nebyla stavbou odstraněna (pouze blok zříceného zdiva). Jedná se o smíšené zdivo (převládá místní pískovec, dále čedič a nahodile cihly).

Konstrukce 03 – zdivo chladného hospodářství (sklepů a lednice), sestávající z lomového kamene spojovaného vápennou maltou, nahodile zlomky cihel – šíbry). V řezu základovým zdivem identifikována svislá podélná spára. Suterén byl vyplněn recentním odpadem. Ze stavebního hlediska se jevil být zajímavý úsek zdiva mezi východní a západní částí lednice. Jihovýchodní část celého objektu tvořila hranolová budova o výšce dvou podlaží se stropem neseným ocelovými I–profily. Jihozápadní zeď tohoto objektu dosahovala výšky přibližně 10 m. Ve zdi byl blíže k jižnímu konci pravoúhlý dveřní otvor o šířce 190 cm a výšce 290 cm, opatřený původně dřevěným nebo kovovým překladem. Zdivo dosahovalo tloušťky 160 cm a nebylo jednolité, ale skládalo se ze dvou stěn oddělených mezerou o šířce 30 cm. Stěny byly nepravidelně propojeny kamennými kvádry o průřezu cca 25 x 25 cm a délce více než 100 cm. Západnější stěna byla tlustá 80 cm, vyzděná z lomového pískovce spojovaného vápennou maltou, se stopami vápenné jednovrstvé omítky. Podle provázaných nároží náleží k objektu, který ležel jihozápadní směrem. Podle stavebního

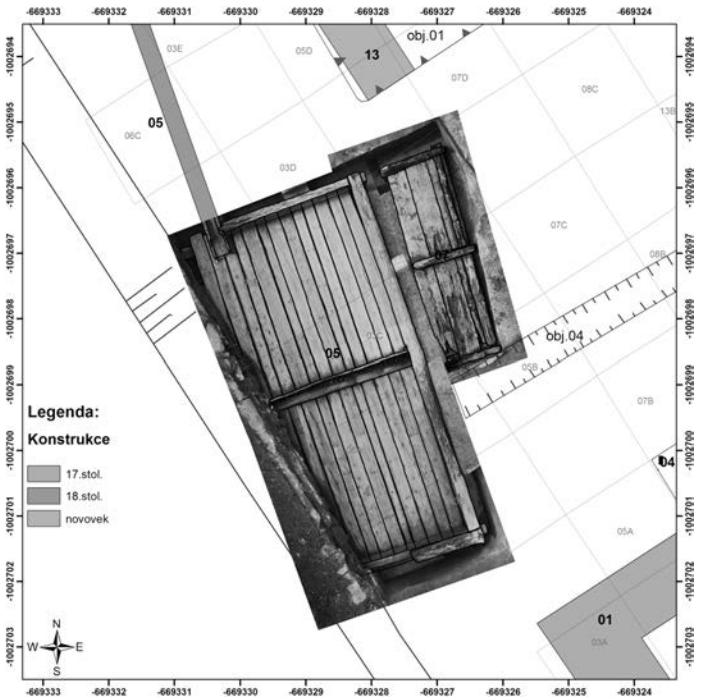

Obr. 15. Půdorys dřevěných nádrží (konstrukce 05 a 07). Pohled shora.

charakteru se jeví západnější objekt poněkud starší než východnější, jehož horní část je navíc vyzděna z cihel. Pro současný vznik těchto objektů svědčí provázání pečlivě opracovaných kamenných kvádrů, které se jeví jako intaktní a ukazuje spíše na vznik obou stěn v jedné stavební fázi. Vzduchová mezera mezi stěnami mohla mít speciální funkci spojenou s využíváním řízeného odvětrávání.[20]

Konstrukce 05 – roubená dvoukomorová nádrž, včetně odtokového dřevěného potrubí (obr. 15 a 16). Zkoumány byly přibližně 2/3 až 3/4 nádrže, zbytek zasahoval mimo stavební jámu. Relikt roubené nádrže sestával z jedlových trámů. Konstrukční prvky – trámy použité na delší stěny a dno nádrže – dosahovaly shodně délky 575 cm, přičemž příčný profil kolísal od 16 x 12 cm do 19 x 23 cm. Konstrukci nádrže lze rozčlenit na bázi, dno a stěny. Báze byla tvořena třemi dvoustraně sekanými trámy, které byly umístěny kolmo na delší osu nádrže, v rovině pod čely nádrže a uprostřed pod přepážkou. Všechny tři podkladové prvky byly na bázi shodně výškově vyváženy do roviny 480,93 m n. m. (s tolerancí max. 2 cm). Na koncích byly svrchu opatřeny zádlabem (směrem ven rozbíhavou šikmou plochou), samotná čela (konce) uříznuta pilou. Nepřitesané boky trámů nebyly odkorněny. Dno nádrže bylo tvořeno minimálně 13 trámy, které byly orientovány shodně s delší osou ná-

Obr. 16. Snímek dřevěných nádrží (konstrukce 05 a 07), Pohled od jihovýchodu.

drže. Stejně jako trámy tvořící bázi byly konstrukční prvky dna sekané dvoustraně a přiloženy k sobě neodkorněnými boky. Čela trámů (konce) byla opět seříznuta. Jiné tesařské úpravy nebyly identifikovány. Spáry mezi stykovými plochami místy dosahovaly až 3 cm. Výplň spár nebylo možné makroskopicky odlišit od výplně nádrže. Ze stěn nádrže byl zachován pouze jeden na rybinu roubený věnec a torzo dalšího. Spodní zachovaný věnec nasedal na trámy báze, respektive na tesařské dlaby na koncích trámů. Trámy stěn byly sekané čtyřstranně se seříznutými nebo sekanými čely. Plochy rybinové nárožní vazby byly patrně vytvořeny sesekáním. Výška stěn nádrže není tedy známa, stejně jako plocha. Delší východní strana nádrže má maximální délku 575 cm, západní nebyla odkryta a není ani známa délka obou čel (kratších stran). Maximální změřená délka severního čela nádrže dosahuje hodnoty 300 cm. Přepážka protínala kolmo delší osu nádrže a oddělovala tak dvě stejně rozměrné komory. Přepážka sestávala z naplocho uloženého prkna, v jehož ose byla vydlabána řada obdélných otvorů (3x4 cm) s rozestupy 3 až 4 cm. Do otvorů byly začepovány hranoly stejného průřezu jako otvory, které trčely vzhůru. Stěnu přepážky tvořilo prkno, které nebylo tesařsky spojeno se stěnou, bylo pouze přiloženo k trčícím hranolům.

Dřevěné potrubí vychází ze severního čela nádrže z úrovně prvního trámového věnce. Potrubí bylo vytvořeno z nehraněného jedlového kuláče odříznutím jeho cca horní třetiny po celé délce a vydlabáním jádra (spodku i odříznutého vrchlíku). Otvor na příčném řezu byl čtvercový až obdélný (cca 15x15 cm). Délka odtokové trubky činila v celku 10,6 m, až po napojení u zlomu. Navazující část směřující k severovýchodu nebyla dokumentována v celistvosti. Napojení bylo vyřešeno prostým

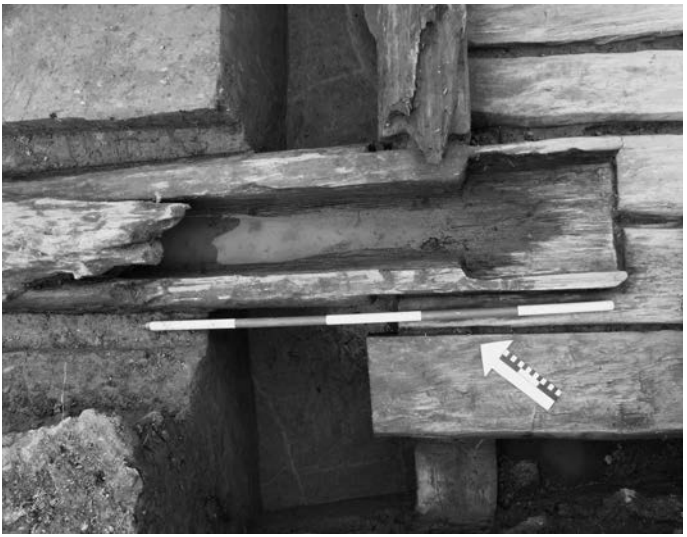

Obr. 17. Odtokové dřevěné potrubí ústící ze severního čela větší nádrže (konstrukce 05). Pohled shora.

Obr. 18. Odtokové dřevěné potrubí ústící ze severního čela větší nádrže (konstrukce 05). Pohled od jihovýchodu.

Obr. 19. Odtokové dřevěné potrubí bez zákopu (konstrukce 05). Pohled od severoseverozápadu.

přitesáním (zúžením) pláště trubky a nasazením na širší konec trubky navazující. Kovové prvky (např. objímky) ani hřeby nebyly identifikovány (obr. 17, 18 a 19).

Tabulka 1: Dendrochronologická analýza dřevěných nádrží. Přehled parametrů vzorků z konstrukčních prvků. Doba kácení použitého stromu je uvedena ve sloupci datum skácení[21]

Číslo vzorku	Tloušťka cm	Délka cm	Popis prvku	Dřevina	Počet letokruhů /běl	Datum skácení
S4470	18x22	575	horní trám delší severovýchodní stěny roubení	jedle	60	**1795/96**
S4472	18x22	575	horní trám delší severovýchodní stěny roubení	jedle	48	1786+
S4473	19x23	575	spodní trám delší severovýchodní stěny roubení	jedle	70	1787+
S4474	19x23	575	spodní trám delší severovýchodní stěny roubení	jedle	93	**1794/95**
S4475	19x21	190	spodní trám kratší jihovýchodní stěny roubení	jedle	58	**1795/96**
S4476	15x23	220	trám kratší severovýchodní stěny roubení	jedle	79	**1794/95**
S4477	16x12	575	2. trám podlahy od severovýchodu	jedle	40 +1	**1794/95**
S4478	18x15	575	11. trám podlahy od severovýchodu	jedle	48 +9	1792+
S4479	prům.26	200	víko potrubí	jedle	43	**1794/95**
S4479a			spodní trám delší severovýchodní stěny roubení staršího objektu	smrk	41	**1786/87**
S4397a8			spodní trám kratší severovýchodní stěny roubení staršího objektu	smrk	42 +8	1782+

Výplň nádrže tvořil plastický středně hnědý sediment se značnou příměsí rostlinných makrozbytků (především fragmentů malých větví), nahodile uhlíků, fragmentů kostí zvířat. Zvláštností druhové skladby drobných větví je absence jehličnatých dřevin a stopy opálení. Nejhojněji byla zastoupena líska obecná (*Corylus avellana* – 49,1 %) a vrba (*Salix sp.* – 38,6 %). Dále byla zastoupena bříza (*Betula sp.* – 10,8 %), lípa (*Tilia sp.* 6.6 %), buk lesní (*Fagus sylvatica* – 6,1 %) a javor (*Acer sp.* – 1,8 %). Oproti drobným větvím jsou v případě fragmentů dřev zastoupeny také jehličnany. V tomto souboru tvoří dominantu jedle bělokorá (*Abies alba* – 52,9 %), hojně byla identifikována i jedlová borka (19,3 %). Druhou nejhojněji zastoupenou dřevinou byl smrk ztepilý (*Picea abies* – 17,1 %), dále byla zjištěna i borovice lesní (*Pinius sylvestris* – 2,1 %). Z dalších dřevin byl zjištěn pouze javor (*Acer sp.*– 4,3 %) a buk lesní *(Fagus sylvatica* – 3,6 %). Soubor uhlíků vykazuje také výrazné odlišnosti od druhové sklady drobných větví a dřev. Dominantou je zde buk lesní (*Fagus sylvatica* – 28,2 %), dále jedle bělokorá (*Abies alba* – 25,5 %) a smrk ztepilý (25 %). Dalšími méně zastoupenými druhy jsou bříza (*Betula sp.* - 3,2 %), borovice lesní (*Pinus sylvestris* – 0,9 %), líska obecná (*Corylus avellana* – 0,9 %), jasan (*Fraxinus sp.* – 6,4 %), vrba/topol (*Salix/Populus* – 1,8 %) a jilm (*Ulmus sp.* 0,9 %). Mezi nalezenými makrozbytky rostlin zcela převládají pecky třešně (*Prunus avium*) a slivoně švestky (*Prunus domestica*). Ojediněle byly zjištěny skořápky lísky obecné (*Corylus avellana*), pupeny vrby (*Salix sp.*), semeno lopuchu (*Arctium sp.*) a ostružiníku maliníku (*Rubus idaeus*).[22]

V nálezech kostí zvířat byli potvrzeni především hospodářští přežvýkavci – skot (*Bos taurus*) a ovce (*Ovisaries*) nebo koza (*Caprahircus*). V případě turů se nejčastěji vyskytují nálezy zubů, které potvrdily přítomnost nejméně jednoho jedince staršího 10 let. Kromě zubů byly zachyceny také kosti končetin (např. holenní, nártní, vřetenní a loketní), část kyčelní kosti pánve nebo bederní obratel. Bourání a vykosťování masa potvrdily nejen záseky na pánvi (v křížokyčelním kloubu) skotu, ale i na holenní (oddělení hlezna), loketní nebo vřetenní kosti (odseknutí zápěstí) téhož druhu. Mezi odpadními částmi byly přítomny jak zlomky kostí obklopené větším množstvím svalové hmoty, tak i části lebky a zuby, které nejsou nutričně zajímavé. Kosti ovcí a koz byly objevovány v menším množství, než tomu bylo v případě tura. V souboru bylo určeno žebro ještě nedospělého jedince, poškozený druhý krční obratel a necelá stehenní kost pravé končetiny zvířete usmrceného ve věku 3–3,5 roku. Také maso ovcí/koz bylo řeznicky zpracováváno, což naznačilo odseknutí části kolenního kloubu stehenní kosti. Kromě hospodářských savců zachyceny také fragmenty pažní kosti levého křídla dospělé husy domácí a poškozené vřetenní kosti pravého křídla dospělého kura. Na povrchu některých zbytků blíže neurčených savců byly rovněž shledány řeznické a kuchyňské stopy, konkrétně na trnovém výběžku hrudního obratle zvířete velkého tělesného rámce nebo na dorzálním konci žebra středně vzrostlého savce v mladém věku.[23]

Konstrukce 07 – relikt roubené dvoukomorové nádrže. Podobně jako u větší (konstrukce 05) lze i tuto nádrž rozdělit dle konstrukčních prvků na bázi, dno

a stěny. Báze byla tvořena dvěma čtyřstranně hraněnými trámky (cca 18 x 13 cm), které byly umístěny kolmo na delší osu nádrže, v rovině pod čely nádrže. Dno sestávalo ze smrkových prken (šířka 25 cm, tloušťka 2 cm, délka 325 cm), která byla uložena sousledně s delší osou nádrže. Prkna byla svými boky natěsno sesazena k sobě; výplň spár se makroskopicky nelišila od výplně nádrže. Niveleta dna nádrže se pohybovala v malém rozmezí okolo hodnoty 482,37 m n. m. Stěny byly tvořeny věncem dvoustranně sekaných trámků (zachoval se pouze relikt spodního věnce), rohové vazby byly patrně také tesařsky spojeny na rybinu. Středový příčný trámek dělící nádrže na dvě komory procházel dlabem ve východní stěně roubení. Délka nádrže dosahovala 325 cm, zachovalá šířka 101 cm. Veškeré konstrukční prvky nádrže měly značně ohnilý povrch a nebylo na nich možné identifikovat tesařské stopy. Výplň nádrže byla značně kontaminována nadložní recentní vrstvou.

Konstrukce 09 – zdivo z lomového kamene (čediče), spojované hubenou vápennou maltou. Pás zdiva je přibližně stejně orientovaný jako západní zeď hvozdu (pravděpodobně ubíhá více k severozápadu). Torzo zdiva je dlouhé cca 3 m, síla zdiva širší části činí min. 0,7 m. Základová spára nebyla zjištěna. Výkop obnažil nejhlouběji zdivo a přiléhající dlažbu na niveletě 479,67 m n. m.

Konstrukce 13 – zřejmě relikt základového zdiva. Jedná se o pruh kamenů různé velikosti (čedič, nahodile pískovec), spojovaných maltou, který byl identifikován v superpozici s objektem 01. Mimo objekt nebyla podobná struktura identifikována. Je možné, že zdivo založené do nedostatečně zhutněné výplně objektu 01 mírně pokleslo a po destruování nadzemních částí zůstalo uchováno ve výplni objektu. Pruh zdiva je orientován ve směru JV – SZ a odpovídá průběhu JZ stěny nespalné stavby, která je zobrazena na mapě stabilního katastru (r. 1842).

Konstrukce 16 – zdivo z lomového kamene (čediče) na hubenou vápennou maltu. Jedná se o základové zdivo, které nebylo opatřeno lícem. Vzhledem k faktu, že výkop obnažil pouze malý úsek zdiva, nebylo možné přesněji stanovit jeho orientaci k světovým stranám. Zeď běží přibližně ve směru JZ – SV.

Konstrukce 17 – zdivo z lomového kamene místního původu (převládá čedič, nahodile pískovec), spojované hubenou vápennou maltou. Odhaleny pouze dvě řádky zdiva. Síla zdiva je min. 0,8 m.

Konstrukce 19 – zdivo z nepravidelných pískovcových bloků s pečlivě opracovanou vnější plochou. Mohutné spáry jsou vyplněny šíbry z menších pískovcových kamenů a úlomků.

Konstrukce 20 – zdivo z lomového kamene místního původu (převládá čedič, nahodile pískovec) spojované hubenou vápennou maltou. Odhaleny pouze dvě řádky zdiva. Severozápadní vnější líc je dobře zřetelný a běží v linii vnějšího líce bývalé sladovny a objektu restaurace čp. 1. Síla zdiva je min. 0,9 m. Základová spára nebyla zjištěna.

Nejstarší zpevněné povrchy – dlažby byly zachyceny ve dvoře jihozápadně od hvozdu. Jedná se štět z čedičových abradovaných valounů. Průměrná nadmořská výška tohoto zpevněného povrchu činí 481,05 m.

Zahloubené objekty

Objekt 01 – obdélný zahloubený objekt o rozměrech 5 x 3,75 m (hloubka 0,7 m). Ploché dno bylo opatřeno maltovou krustou s nerovným povrchem. Stěny objektu byly svislé, vyjma západní a severní stěny, které byly patrně stupňovité. Objekt byl vyplněn několika rozpoznanými vrstvami, které vykazovaly víceméně podobné vlastnosti, tj. středně hnědá mírně plastická zemina s četnou příměsí kamenů různé velikosti (pískovec, čedič), zlomků i částí cihel, dřeva a hrudek maltoviny; nahodile uhlíky, keramika, zvířecí kosti; ojediněle Fe, sklo. Datace objektu je problematická. Objekt byl v superpozici pouze s reliktem základového zdiva. Tento základ byl zachycen při západní stěně objektu a byl relativně mladší než vlastní objekt. Chronologicky citlivé nálezy tvoří silnou skupinu, kterou lze zařadit do raného novověku, byly zde ale zjištěny i ojedinělé recentní nálezy.

Objekt 02 (sonda 03, sektor E-F) – okraj pravděpodobně oválného zahloubeného objektu s plochým dnem a šikmými stěnami. Zachovalá hloubka činila cca 70 cm, ostatní rozměry neznámé. Větší část objektu zasahovala mimo stavební jámu. Výplň objektu tvořila červenohnědá prachová mírně plastická hlína bez příměsí. Pouze u dna objektu byly identifikovány zvětralé kosti neurčitelného savce.

Objekt 03 – mělký žlábek s plochým dnem s mírným spádem k SV. Šířka žlábku činila cca 40–50 cm, hloubka 20–25 cm. Výplň tvořila jediná vrstva červenohnědé prachové zeminy. Mezi ojedinělé nálezy patří raně novověké keramické zlomky a zvířecí kosti.

Objekt 04 – mělký žlábek s plochým dnem s mírným spádem k SV. Šířka žlábku činila cca 35–45 cm, hloubka 20–25 cm. Výplň tvořila jediná vrstva červenohnědé prachové zeminy bez příměsí a nálezů.

Do kategorie zahloubených objektů patří také mělké jamky v sondě 13 (sektor B, D, E). Výplň jamek neobsahovala žádné nálezy. Dalším objektem je výkop pro uložení konstrukce 05 (roubená nádrž), který kopíruje tvar vlastní nádrže (stěny výkopu byly svislé a v distanci 20–30 cm od stěn roubené nádrže) a mělký žlábek pro uložení odtokového potrubí. Výkop pro uložení konstrukce 07 byl zachycen pouze z části. Lze konstatovat, že měl opět svislé stěny a také kopíroval tvar roubené nádrže s distancí 5–25 cm.

Interpretace

Areál bývalého pivovaru vykazuje stopy stavebních aktivit již z počátku 14. století. Jedná se o základové zdivo (16) zjištěné ve výkopu 17, které je datované reprezentativním množstvím chronologicky citlivých keramických zlomků (obr. 21), jež byly získány z vkopu pro založení zdiva. Jelikož pokračování této zdi nebylo zjištěno v sousedním výkopu 10, nelze z takto prostorově omezeného úseku zdiva vyvozovat další závěry. Souvislost tohoto nálezu s nedalekou středověkou tvrzí nelze na základě takto torzovitých dat stanovit. Další doklady antropogenních aktivit středo-

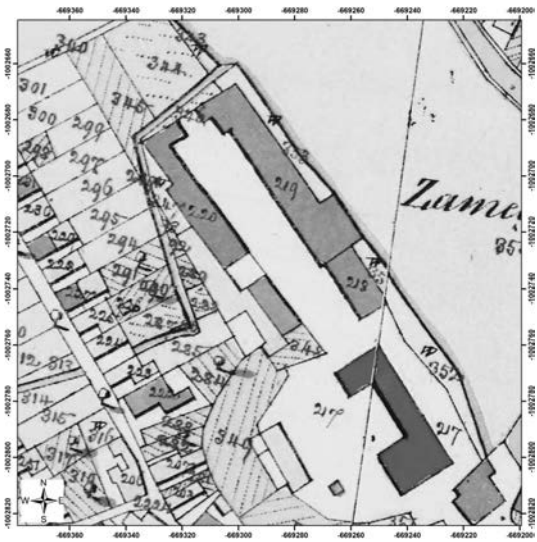

Obr. 20. Císařský otisk stabilního katastru z roku 1842.

věkého stáři jsou doloženy ojedinělými nálezy keramických zlomků, které jsou intruzí v novověkých vrstvách. Ani tyto nálezy svých charakterem nevybočují a nepřinášejí nové poznání.

Mnohem více informací nám podávají nálezové situace a objekty novověkého stáří. Jedná se především o základy obdélné stavby (konstrukce 01) v západní části pivovarského areálu. Dimenze a umístění stavby odpovídají zděné nespalné stavbě, která je na mapě stabilního katastru (r. 1842) vedena pod číslem 220. Šířka i charakter zdiva dobře odpovídají zdivu zachovalé sladovny – humna ve východní části areálu a lze tedy uvažovat o jejich současném vzniku. Ohledně datace lze vycházet z informací z urbáře lomnického panství a datovat vznik obou staveb k roku 1660.Toto datování nevyvrací ani chronologicky citlivé nálezy ve vrstvách přilehajících ke zdivu.

Pozoruhodným nálezem jsou roubené nádrže a dřevěné odtokové potrubí, zjištěné v západní části pivovarského areálu. Jedná se o konstrukci 05 a 07. Starší torzo nádrže (07) je pozůstatkem dvoukomorové nádrže, ve své celistvosti nepřesahující plochu 6 m^2. Stáří nádrže lze odhadnout na základě dendrochronologického datování; nádrž byla sestavena z dřeva, které bylo smýceno v době vegetačního klidu let 1786/87. Mladší větší nádrž byla sroubena z jedlového dřeva a byla opět dvoukomorová, ve své celistvosti nepřesahovala plochu 19 m^2. Komory byly odděleny konstrukčně složitou přepážkou, která byla z přítokové strany doplněna o zapuštěné vertikální hranoly. Jejich hustota a umístění na přítokové straně může souviset s čištěním vody od hrubých nečistot. Přestože nádrž nebyla vyzdvižena a prozkoumána

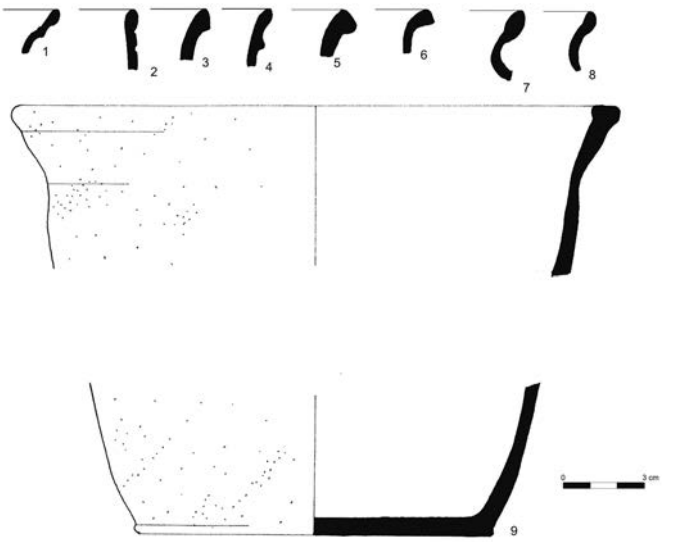

Obr. 21. Soubor keramických zlomků datovaných do počátku 14. století. 1 – 4) soubor 189, sonda 13F, kontext 316; 5 – 7) soubor 329, sonda 13D, kontext MV 30-40 cm; 8) soubor 146, sonda 8A, kontext 803; 9) soubor 330, konstrukce 16.

v celku, lze její dimenze stanovit na základě východní hranice parcely č. 295, která je ukloněna ve směru delší osy nádrže. Datování dřevěných prvků přineslo kolekci dat, z nichž nejmladší odpovídá období vegetačního klidu let 1795/96. Analyzovaný soubor příměsí v sedimentu nádrže dokumentuje výrazné rozdíly mezi souborem uhlíků, drobných větví a fragmentů dřev. Velké množství drobných větví bez přítomnosti jehličnatých dřevin umožňuje existenci hypotézy o sekundárně přemístěné letninové píci, která byla postižena požárem. Další možností by mohlo být využití větví v konstrukcích staveb blízkých hospodářských objektů (výplety především z vrbových a lískových větví) společně s konstrukčním jedlovým, smrkovým (a borovým) dřevem. Po destrukci takových staveb (požár) mohl být tento smíchaný materiál přemístěn vodotečí (strouhou) a zachycen na dně nádrže. Vyšší zastoupení lísky a vrby naznačuje jejich preferenci. Soubor větví především reprezentuje nejdostupnější větve listnatých dřevin v blízkosti lokality, a to bez ohledu, zdali se jedná o větve využité jako letnina či jako konstrukční materiál. Druhová skladba uhlíků naznačuje spíše preferenci výhřevného bukového dřeva. Vzhledem k přítomnosti smrkového a jedlového dřeva je velmi pravděpodobné, že se jedná o směs palivového a konstrukčního dřeva. Nelze ovšem pominout fakt, že vzhledem k dostupnosti jedle a smrku v okolí lokality byly i tyto dřeviny využívány jako palivo.

Odtok nádrže byl zajištěn dřevěným potrubím, které ústilo ze severní strany nádrže a pokračovalo severním směrem cca 10 m, kde se lomí a pokračuje dále k se-

verovýchodu. Přítok vody pro obě nádrže nebyl zjištěn, ale je nasnadě, že byly napájeny ze strouhy, které je patrna na mapě stabilní katastru. Existence této strouhy je doložena již v 17. století, kdy byl změněn tok strouhy vedené původně pro mlýn na Podměstí k zámku na nový pivovar za zámkem.[24] Zajímavý je také fakt, že strouha je trasována směrem k prostoru varny, ale těsně před areálem pivovaru je ostře zlomena k severu, aby posléze obešla celý areál a vyústila v Zámeckém rybníku. Pečlivým pohledem na mapu stabilního katastru pozorujeme, že se strouha na parc. č. 285 nejdříve stáčí k jihu (směrem k zámku) a pak je teprve ostře zlomena směrem k severu. Je zřejmé, že strouha napájela také zámek, do kterého byla voda

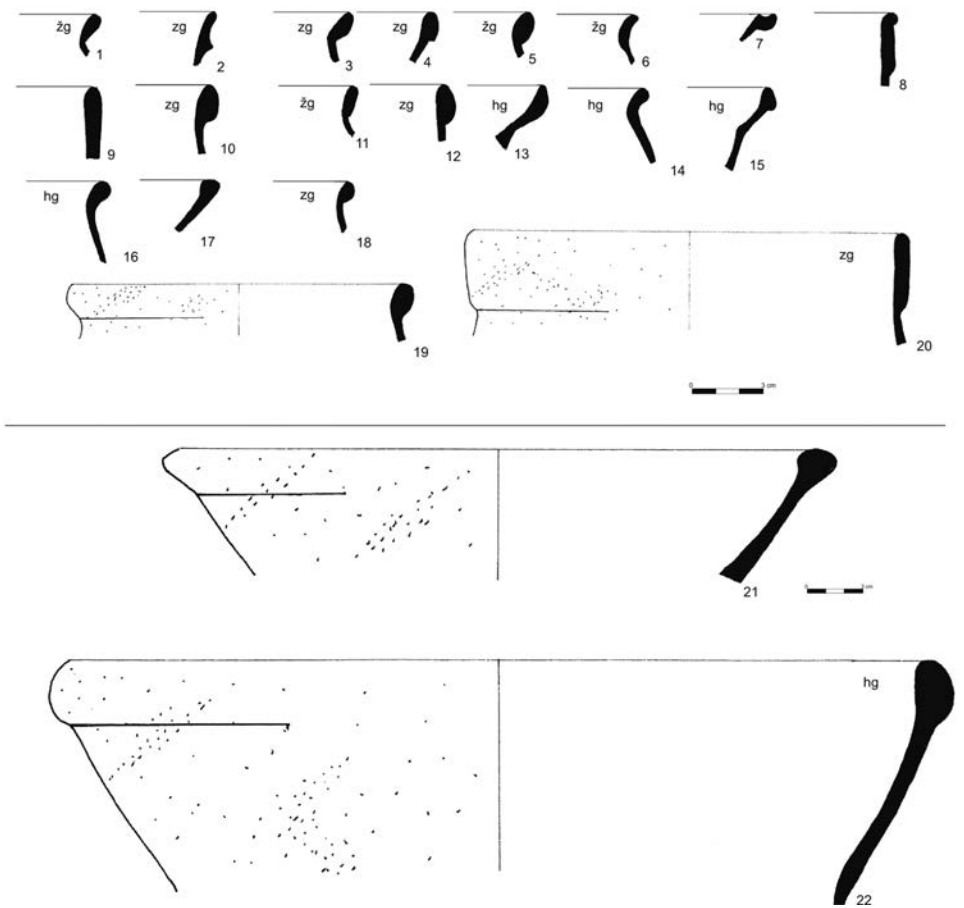

Obr. 22. Soubor keramických zlomků datovaných do 17. století. Soubor 357, kontrolní blok F – G, mechanická vrstva 50 – 30 cm (zg – zelená glazura, žg – žlutá glazura, hg – hnědá glazura).

přiváděna dřevěným potrubím (lomnický urbář). V 17. a 18. století byla využívána i pro potřeby pivovaru. V roce 1842, kdy byla strouha zachycena do mapy stabilního katastru, bylo pivovarské zásobování vodou vyřešeno jinak (nikoliv ze strouhy a z vodovodu do jímací nádrže).[25] Trasování strouhy podél severního čela pivovarského areálu může indikovat, že do této části pivovaru byl situován nejstarší objekt varny. Ten lze očekávat v blízkosti hvozdu; objekty teplého hospodářství by tedy tvořily celek.

Z kategorie nálezů zahloubených objektů vyčnívá objekt 01, který patrně představuje suterén doposud neznámé stavby (5 x 3,75 m, hl. 0,7 m). Souvislost se severní částí stavby, která je na mapě stabilního katastru označena číslem 220, je nepravděpodobná, neboť tato stavba souvisí patrně s reliktem zdiva (konstrukce 13). Objekt 01 je stratigraficky starší než konstrukce 13. Objekt není v žádném dalším stratigrafickém vztahu ke konstrukcím či vrstvám. Při datování nám nepomůže ani materiál z výplně objektu. Převládají sice raně novověké keramické zlomky, ale ojediněle zde jsou i mladší, dokonce recentní artefakty. Výplň objektu nenapovídá ani nic o jeho funkci. Další zahloubené objekty jsou vesměs oválné či kruhové jamky s plochým dnem a jedna oválná jáma v blízkosti objektu 01. Vzájemná souvislost těchto objektů není zřejmá.

V prostoru bývalé varny je zajímavým nálezem zdivo (konstrukce 17 a 20), které běží v linii zástavby sladovny a objektu čp. 1. Tato nálezová situace prozrazuje původní zastavěnost východní části pivovarského areálu. Budovy zde tvořily pás (sladovna-humno, objekt v místě pozdější varny, a nynější čp. 1) o délce 80 m a jednotné šířce 9 m. Stavba v místě pozdější varny vznikla tedy přibližně ve stejné době jako sladovna a objekt čp. 1, tedy v 17. století. Tuto dataci potvrzují i nálezy chronologicky citlivých artefaktů (tab. 22) v destrukčních vrstvách nad valounovým štětem (podlahou). Tato nálezová situace nesouvisí s pozdějším objektem varny. Funkci nově objevené stavby nelze na základě dosavadních zjištění a nálezů určit.

Shrnutí

V posledním dubnovém týdnu zahájilo archeologické oddělení turnovského muzea druhou etapu archeologického výzkumu plošným odkryvem v prostoru bývalého pivovaru v Lomnici nad Popelkou. Záchranná akce zde byla vyvolána stavbou prodejny Penny Marketu. Objekt pivovaru leží v historickém jádru Lomnice nad Popelkou v bezprostředním sousedství zámku. Zde jsme v letech 2009 a 2010 prováděli záchranný archeologický výzkum v souvislosti s jeho revitalizací. Naše zjištění z tohoto výzkumu byla nadmíru zajímavá, neboť jsme objevili zdivo středověké tvrze (14. – 15. století), které je uchováno pod úrovní stávajícího terénu nejméně do hloubky 5 metrů. Tvrz měla nejspíše osmiúhelníkovou dispozici se zděnou obytnou věží uprostřed. Podle řady indicií bylo středověké panské sídlo obehnáno vodním příkopem. Suterény zámku jsou renesančního a barokního stáří a nadzemní stavba pochází z 18. století.

Sousední pivovar s vinopalnou je vůbec nejstarším stojícím objektem v Lomnici nad Popelkou. Byl vystavěn *na novém místě* v roce 1660. Ovšem historie vaření piva a pálení kořalky v Lomnici nad Popelkou má mnohem starší historii, která se váže až k počátku 15. století. Původní měšťanský pivovar se nacházel pod hrází rybníka v dnešní ulici Plk. Truhláře na parcelách domů čp.107 až 113. Po velkém požáru města v roce 1590 postoupila městská rada várečné právo vrchnosti. Dobré pivo se v Lomnici vařilo i za třicetileté války, o čemž svědčí dopisy zaslané v roce 1633 lomnickému hejtmanovi. V roce 1660 se pivovar přestěhoval na dnešní místo nad autobusovým nádražím, které leží v prostoru zasypaného zámeckého rybníka. Vrchnostenský pivovar fungoval do roku 1908, kdy jej od Rohanů koupili lomničtí hostinští, kteří jej dále provozovali pod firmou *Pivovar a sladovna hostinských v Lomnici nad Popelkou*. V roce 1948 byl pivovar znárodněn a k ukončení výroby piva došlo k 1. dubnu 1958. Později byl objekt využíván JZD, které nechalo řadu budov přestavět. Poslední *ránu do vazu* dostal pivovar na počátku 90. let, kdy vyhořela varna a došlo k zavezení historických suterénů bývalých pivovarských budov. Stavba Penny Marketu tak paradoxně zachránila areál pivovaru takřka v poslední chvíli. Investor se totiž zavázal opravit stávající pivovarské stavby a novou prodejnu situovat do prostoru pivovarského dvora, kde pohledově tak nenaruší dispozici areálu zámku a pivovaru.

Plocha staveniště byla zastižena v říjnu 2010, kdy byla odstraňována torza budov chladného hospodářství, náletové dřeviny a deponie odpadu. Povrch terénu staveniště se nacházel v průměrné nadmořské výšce 482 m, sestával z různých forem zpevněného povrchu (žulové dlažby komunikace, betonové panely, podlahy dnes už neexistujících staveb), v menší míře i nezpevněné plochy ve formě drnu a recentních sutí a navážek. Stratigraficky předcházející horizonty byly tvořeny buď nezpevněnými podsypy pod dlažbami a podlahami, geologickým podložím nebo antropogenními vrstvami různého stáří.

Terénní výzkum byl realizován ve třech na sebe navazujících fázích. Zjišťovací výzkum (12. – 14. října 2010) naznačil rozsah, hustotu a charakter archeologických pramenů. Předstihový výzkum (30. dubna – 31. července 2011) spočíval v manuální exkavaci těch částí staveniště, kde byly zjištěny anebo důvodně předpokládány nemovité a movité archeologické nálezy. Třetí fáze terénního výzkumu probíhala v součinnosti se stavbou, a to formou odborného dohledu a operativní dokumentace při provádění zemních a výkopových prací. Centrální plocha staveniště byla snížena přibližně o 80 cm na niveletu 481 m n. m. Většina liniových výkopů byla průběžně kontrolována a v případě identifikování archeologických situací dokumentována.

Zjišťovací sondy ukázaly historické terény pouze při západním okraji staveniště. Zde byly v roce 2011 otevřeny sondy ve čtvercové síti a dokumentována torza základových zdiv staveb ze 17.–19. století, 3 zahloubené objekty novověkého stáří, 2 torza zahloubených roubených nádrží na vodu (haltýře) a dřevěné odtokové potrubí ze závěru 18. století.

Obě roubené konstrukce byly zahloubeny do podloží. Ze starší nádrže se zachovala pouze část konstrukce. Jako stavební materiál bylo použito smrkové dřevo, které však doznalo značného poškození. Mladší nádrž byla podstatně lépe zachovaná. Byla sroubena z mohutných jedlových trámů o tloušťkách 15 až 22 cm. Uprostřed konstrukce se nacházela příčka na zachycení hrubých nečistot. Nalezli jsme také dřevěné potrubí, které z nádrže odvádělo vodu mimo objekt pivovaru do Zámeckého rybníka. Potrubí bylo stejně jako nádrž vyrobeno z jedlových trámů.

V jihozápadním koutu staveniště, v místě budoucí zásobovací rampy, bylo zjištěno zdivo a povrchy podlah dvou nesoučasných novověkých staveb. V jižní části staveniště byla zaměřena a dokumentována torza zdiv suterénů novověké stavby (2. pol. 19. – počátek 20. století). Ve výkopu (17) pro kanalizační přípojku v JV sousedství obytné budovy pivovaru byl zjištěn malý úsek zdiva, který lze na základě archeologického materiálu z výplně základového výkopu datovat do období pozdního středověku. Další nedatované zděné konstrukce byly zjištěny v těsném JV sousedství zmíněné budovy. Stratigraficky jsou tato torza zdiv starší než stávající barokní stavba obytné budovy pivovaru. Ve stávajících objektech bývalého pivovaru nebyly archeologické terény narušeny.

Poznámky

1 FUČÍK, Josef Jan: *Popis a dějiny okresu Lomnického n./P.* Lomnice n. Pop. 1926, s. 18.

2 FUČÍK, c. d., s. 19 – dům čís. 2 an.

3 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. V. díl. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 223.

4 Státní oblastní archiv Praha, fond Rodinný archiv Valdštejnů, kart. 2, kn. 321, inv. č. 5968.

5 FUČÍK, c. d., s. 18.

6 NOVÁK, R. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologický výzkum panského sídla v Lomnici nad Popelkou*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 24. Semily – Turnov 2011, s. 150–191.

7 FUČÍK, s. 19.

8 Biografická data a data o výstavech jsou čerpána z následujících prací: LIKOVSKÝ, Zbyněk: *České pivovary 1869-1900*. Praha 2005; LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary československého území 1900-1948*. Praha 2006; LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary českých území 1948-1989*. Praha 2008; LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Držitelé, provozovatelé a vedoucí pivovarů Českých zemí 1869–1989*. VÚPS, Praha 2010.Technologické údaje jsou čerpány převážně z práce: KONEČNÝ, Viktor František: *Pivovar a sladovna hostinských v Lomnici n. Popelkou*. Kvas, *75*, 1947, s. 223–225. Další údaje o výstavech, velikosti varny či statistická data: SCHMELZER, A. S., PECHLÁT, A., FANTA, K. J., TVRZNÍK, B., KONEČNÝ, F. V.: *Pivovarské kalendáře 1898 – 1950*. Kvas, Praha 1898 – 1950. Údaje o začlenění pivovaru po roce 1945 a poté po 1948 jsou čerpány z práce: KRATOCHVÍLE, Antonín: *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století*. Praha 2005.

9 LIKOVSKÝ, Zbyněk: *České pivovary 1869-1900*. Praha 2005.

10 SCHMELZER, A. S., PECHLÁT, A., FANTA, K. J., TVRZNÍK, B., KONEČNÝ, F. V.: *Pivovarské kalendáře 1898 – 1950*. Kvas, Praha 1898 – 1950. Ze sbírek Pivovarského muzea v Kostelci nad Černými lesy.

11 FUČÍK, c. d., s. 19.

12 LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary československého území 1900-1948*. Praha 2006.

13 FUČÍK, c. d., s. 19.

[14] LIKOVSKÝ, Zbyněk: *Pivovary československého území 1900-1948.* Praha 2006.

[15] Veškeré technologické údaje jsou čerpány z: KONEČNÝ, Viktor František: *Pivovar a sladovna hostinských v Lomnici n. Popelkou*. Kvas, *75,* 1947, s. 223-225.

[16] KRATOCHVÍLE, Antonín: *Pivovarství českých zemí v proměnách 20. století.* Praha 2005.

[17] FUČÍK, c. d., s. 19.

[18] NOVÁK, R. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologický výzkum panského sídla v Lomnici nad Popelkou.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 24, Semily – Turnov 2011, s. 150–191.

[19] Rozmístění sond a výkopů ukazuje obr. 9.

[20] PANÁČEK, M.: *Lomnice nad Popelkou. Bývalý pivovar čp. 1.* Úsek zdiva na p. p. č. 220/1 k. ú. Lomnice nad Popelkou. Stavebněhistorický posudek. Lomnice nad Popelkou – Česká Lípa 7. 9. 2009. Posudek uložen v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i.

[21] KYNCL, T.: *Výzkumná zpráva č. 046-11. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků nalezených pří záchranném archeologickém výzkum v souvislosti se stavbou Penny Marketu v Lomnici nad Popelkou.* Brno 2011. Zpráva uložena v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i.

[22] NOVÁK, J.: *Lomnice nad Popelkou, Penny Market (pivovar). Xylotomická, antrakologická a makrozbytková analýza. 29. 10. 2011.* Zpráva uložena v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i.

[23] KOVAČIKOVÁ, L.: *Lomnice nad Popelkou. Dostavba, přístavba a rekonstrukce pivovaru a stavba prodejny Penny Market, parc. č. 344/2, 353, 354/18, st. p. č. 220/1, 1316, 219/1. Archeozoologická zpráva. Duben – květen 2012.* Zpráva uložena v Archivu nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i.

[24] FUČÍK, s. 18.

[25] FUČÍK, s. 19.

JÁKL, Pavel – NOVÁK, Radek – PROSTŘEDNÍK, Jan: *Geschichte der Bierbrauerei in Lomnice nad Popelkou aus der Sicht archäologischer Ausgrabungen*

Im April 2011 begann die archäologische Abteilung des Turnauer Museums die zweite Etappe der Ermittlungen mit großflächigen Ausgrabungen auf der Stelle der ehemaligen Bierbrauerei in Lomnice nad Popelkou (Lomnitz an der Popelka). Die Rettungsgrabungen wurden durch den Bau der Verkaufsstelle Penny Market hervorgerufen. Die Bierbrauerei liegt im historischen Kern der Stadt in unmittelbarer Nachbarschaft des Schlosses. Hier haben wir in den Jahren 2009 und 2010 archäologische Rettungsgrabungen im Zusammenhang mit der Schlossrevitalisierung vorgenommen. Unsere Ermittlungen von diesen Ausgrabungen waren äußerst interessant, denn wir entdeckten Mauern der mittelalterlichen Feste (14.–15. Jahrhundert), die unter dem bestehenden Terrainniveau mindestens in die Tiefe von 5 Metern reichen. Die Feste hatte ehestens eine achteckige Form mit gemauertem Wohnturm in der Mitte. Nach mehreren Indizien war der mittelalterliche Herrschaftssitz mit einem Wassergraben umgeben. Das Untergeschoss des Schlosses stammt aus der Renaissance und der Barockzeit und das oberirdische Bauwerk aus dem 18. Jahrhundert.

Die benachbarte Bierbrauerei und Weinbrennerei ist überhaupt das älteste stehen gebliebene Gebäude in Lomnice. Sie wurde auf einer neuen Stelle im Jahre 1660 erbaut – oberhalb des heutigen Busbahnhofes, der auf der Stelle des zugeschütteten Schlossteiches liegt. Die herrschaftliche Bierbrauerei war bis 1908 in Betrieb, als sie von der Familie Rohan die Lomnitzer Gastwirte kauften, die sie unter der Firma Pivovar a sladovna hostinských v Lomnici nad Popelkou weiterführten. Im Jahre 1948 wurde die Bierbrauerei verstaatlicht und zum 1. April 1958 dann die Produktion eingestellt. Später wurde das Areal von der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaft genutzt, welche mehrere Gebäude umbauen ließ. Zu Beginn der 90erjahre brannte das Sudhaus aus und die historischen Untergeschosse der ehemaligen Brauereigebäude wurden zugeschüttet. Der Bau des Penny Markets rettete auf paradoxe Art und Weise das Bierbrauereiareal praktisch in letzter Minute. Der Bauherr verpflichtete sich nämlich die bestehenden Brauereigebäude zu renovieren und die neue Verkaufstelle in den ehemaligen Brauereihof zu platzieren.

Die Terrainoberfläche befand sich in durchschnittlicher Meereshöhe von 481,8 m, bestand aus verschiedenen befestigten Flächen (Fahrwege aus Granitpflaster, Betonplatten, Fußböden heute nicht mehr bestehender Bauwerke), im kleineren Maß unbefestigten Flächen in Form von Rasen und ausgebreitetem Bauschutt und Aufschüttungen. Stratigraphisch vorhergehende Horizonte wurden entweder durch unbefestigte Aufschüttungen unter dem Pflaster oder Fußböden, gewachsenen Boden oder anthropogene Schichten verschiedenen Alters geschaffen. Ermittlungssonden zeigten historischen Terrain nur am westlichen Rand der Baustelle. Hier wurden Bruchteile von Grundmauern aus dem 17.–19. Jahrhundert, drei in den Erdboden eingelassene Bauwerke neuzeitigen Ursprungs und zwei Bruchteile von gezimmerten Wasserhaltern und hölzerne Abflussrohre aus dem ausgehenden 18. Jahrhundert ermittelt.

Beide gezimmerten Konstruktionen wurden in den undurchlässigen Lehmgrund platziert. Der jüngere Wasserhalter war wesentlich besser erhalten. Er hatte das Ausmaß von ca. 6 × 3 m und war von mächtigen Tannenbalken in der Stärke von 15 bis 22 cm gezimmert. In der Mitte der Konstruktion befand sich eine Querwand mit Rechen zum Auffang der großen Unreinigkeiten. Wir fanden auch hölzerne Rohre, die aus dem Halter das Wasser von da außerhalb der Bierbrauerei in den Schlossteich abführten. Die Rohre waren genauso wie der Halter aus Tannenstämmen erzeugt. Dieser Fund wird ferner auf der Karte des Stabilen Katasters aus dem Jahre 1842 festgehalten, wo eine künstliche Wasserrinne vom Norden zur Bierbrauerei Wasser führt, die weiter in den Schlossteich mündet.

In der südwestlichen Ecke der Baustelle, auf der Stelle der zukünftigen Lieferungsrampe, wurden Mauerwerk und Oberflächen von Fußböden zweier nicht zugleich bestehender neuzeitiger Bauwerke ermittelt. Im südlichen Teil der Baustelle wurden Mauerreste eines neuzeitigen Bauwerkes (2. Hälfte des 19.-Anfang des 20. Jahrhunderts) vermessen und dokumentiert. In der Aushebung (17) für den Abwasseranschluss in südöstlicher Nachbarschaft des Bierbrauereiwohnhauses wurde ein kleines Stück Mauerwerk ermittelt, das in das 14. Jahrhundert bestimmt werden kann. Stratigraphisch nicht datiertes Mauerwerk, das älter als der Barockbau des Bierbrauereiwohnhauses ist, wurde in unmittelbarer Nachbarschaft des erwähnten Gebäudes ermittelt. In bestehenden Gebäuden der ehemaligen Bierbrauerei wurden keine archäologischen Schichten zerstört.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Zvony v Semilech

Pavel Jakubec

Jakkoli se zvony mohou zdát jako titáni přežívající beze změn ve stínu kostelních věží a zvonic dlouhá staletí, opak je pravdou. Dnes často světovými válkami ochuzený zvonový inventář je posledním odleskem slávy kdysi výborných kovoliteckých výrobků vysoké hudební a umělecké kvality. Nejenom pamětní knihy, ale právě i zvony jsou nositeli dějin svých farností. Jakou stopu tedy zanechaly v Semilech na kostelích sv. Petra a Pavla, sv. Jana Křtitele na Koštofranku nebo na kostele československém?

Nejstarší doloženou zprávou, reflektující existenci zvonů v Semilech, je záznam z urbáře semilského panství z roku 1687, který na kostel sv. Petra a Pavla, anebo možná do přilehlé zvonice, kterou bychom u tehdy ještě celodřevěného kostela hledali spíše, umísťuje trojici zvonů.[1] Přestože chybí jakýkoli jejich detailní popis, lze s jistotou říci, že šlo o velký zvon z roku 1542, který na věži kostela slouží dodnes, zvon z roku 1560 a tehdy teprve nedávno zhotovený zvon od Johanna Pricqueye ml. z Mladé Boleslavi, přelitý roku 1663 z neznámého staršího zvonu. Další zvon, ulitý roku 1590, nalézá urbář na kostele sv. Jana Křtitele na Koštofranku. Nepřipomíná ovšem malý zvon na sanktusové věžičce děkanského kostela, který eviduje soudobý inventář zádušních věcí chrámu Páně.[2]

Mnohem podrobněji zhodnotil semilský zvonový inventář P. Johann Baptista Nosek ve své zprávě z roku 1829 o historických nápisech ve městě.[3] Kromě nejstaršího zvonu, jehož gotický minuskulní nápis neváhá označit za nečitelný, zná pochopitelně i zvon pricqueyovský, malý zvon (1560), zvon na sanktusové věžičce z roku 1722, jakož i citovaný zvon na Koštofranku (1590). Celkem tedy pět nástrojů.

V neznámé době před rokem 1851, jak hlásá tehdejší soupis účastníků dobročinné sbírky *na přelití puklého zvonu malého na zvonici semilské dávno již nepotřebovaného*, došlo k poškození nejmenšího zvonu na stolici petropavelské věže. Pro nás dnes anonymní výrobek z roku 1560 byl předán ke zpracování ikoně pražského

Obr. 1. Nejstarší semilský zvon bdí nad městem už pět století. Foto autor.

zvonařství poloviny 19. století Karlu Bellmannovi. Dobrodinci snesli na jeho účet 128 zlatých 22 ½ krejcaru. Nejvíce, všichni po pěti zlatých, věnovala místní mlynářka Terezie Riegrová, matka politika F. L. Riegra, židovský vinopalník Josef Schönfeld a papírník Blaschka.[4]

12. července 1851 hlásí Bellmann děkanu P. Josefu Strnadovi, že zvon je dokončen. Dochovaná kvitance vozky Jana Kousala však prozrazuje, že do Semil byl dovezen až v listopadu téhož roku. Zaplacení transportu bylo hrazeno z Blaschkova příspěvku a farnost doplatila jeden zlatý.

Celkové náklady na přelití zvonu se vyšplhaly na 108 zlatých 8 ½ krejcaru. A protože dobročinná sbírka vynesla více, vynaložilo se 8 zlatých 15 krejcarů ještě na pozlacení pacifikálů pro děkanský kostel, 5 zl. 45 krejcarů na zřízení nového kříže na hřbitov, za fermež, barvy a různé posílky a 6 zlatých 14 krejcarů na opravy některých chrámových předmětů u příležitosti plánované biskupské vizitace.

Náklady na přelití zvonu z roku 1560 Karlem Bellmannem v Praze v roce 1851

Bellmannovi od přelití	96 zl. 30 kr.
Od dvojího vážení v Praze	22 ½ kr.
Za nové pánve a předělání čepů a korunního kování truhláři Bachtíkovi (pražské kování bylo chybné)	7 zl.
Lukášovi pro ty, co zvon vytahovali	3 zl.
Poštovné na psaní Bellmannovi	36 kr.
Od posílek za příčinou zvonu	40 kr.
Suma	**108 zl. 8 ½ kr.**

Když roku 1908 František Mizera vydával své *Dějiny náboženské, kostelní a farní* v *Příbězích města Semil a jeho okolí*, byl již Bellmannův zvon puklý.[5] Příčinu poškození můžeme hledat patrně v nižší úrovni zvonařského řemesla 19. století nebo v nešetrném zacházení se zvonem. Proto došlo v roce 1910 k jeho přelití v dílně Arnošta Diepolda v Praze.

Na vrata zvonic a kostelních věží již klepala válečná řež, která umlčela nejen lidské hlasy, ale i hlahol zvonů. Připomeňme si schematicky, jaké zvony bychom v Semilech do tohoto nechvalně známého předělu v dějinách kampanologie nalezli.

ZVON 1†

Neznámého stáří a autorství. Existenci zvonu dokládá pouze nápis na jeho *potomku* (zvon č. 4) – *Refusa est… 1663* (tj. přelit 1663).

ZVON 2 (1542)

Ulit neznámým autorem roku 1542. Dochován dodnes ve středovém poli zvonové stolice.

Popis zvonu

Průměr 96,5 cm, výška 106 cm včetně koruny, nárazový tón gis[1].

Obr. 2. Detail datace v gotické minuskule na zvonu z roku 1542. Foto autor.

Dekorace zvonu jsou velmi střídmé. Nad věncem obíhá trojice linek, dvě silnější vymezují pásku s nápisem. Šestiuchou korunu zdobí jednoduchý pletenec.

Nápis v gotické minuskule obíhá pod čepcem, jednotlivá slova oddělují hvězdičky, výška písma 3 cm:

*hoc * opvs * fvsvm * est * in * lavor*[a] * * dei * anno * d[omi]ni * m * ccccc * xxxv*[b]*ii .*[c] *cavsa*[d] **

---

a) František Mizera interpretuje jako *iapor* s tím, že se jedná o chybně ulité slovo *honor* (Mizera, s. 46). Porovnáním jednotlivých liter nápisu se ovšem musíme přiklonit k přepisu *lavor*, po konzultaci s Mgr. Radkem Lungou, kampanologem českobudějovické diecéze, snad ve smyslu *in laudem dei*; b) nejisté čtení; c) ornamentální oddělovací znaménko ve tvaru akantové větévky; d) druhé písmeno *a* odraženo

Jedná se o jednu z nejstarších kampanologických, potažmo epigrafických památek Semilska.

Vlivem nekvalitního lití došlo mimo jiné k deformaci písmen *X* v dataci. Zvláště je to vidět u posledního z nich, které může způsobovat komplikace při čtení. Přestože se uvažovalo též o vročení 1537, jako datum zhotovení zvonu můžeme připustit výhradně rok 1542. Bezvýsledné jsou ovšem pokusy o určení autorství zvonu, které mohou být provedeny teprve po porovnání s ostatním kampanologickým materiálem obdobně strohé výzdoby. Jistotou zůstává, že žádný ze soudobých zvonů v okolí (Košťálov – 1528, Bozkov – 1550, 1555, Loukov – 1591) nelze se semilským autorsky ztotožnit.

ZVON 3† (1560)

Podle děkana Noska šlo o malý zvon, umístěný na hlavní kostelní věži. Nemohl tušit, že krátce poté, neznámo však kdy přesně, zvon nám neznámého autorství pukne a jako takový bude v roce 1851 předán Karlu Bellmannovi do Prahy k přelití.[6] Stačil však ještě zachytit jeho nápis:

Jesus, Maria et Verbum Domini manet in aeternum. 1560.

Z korespondence s Bellmannem vyplývá, že starý zvon dosahoval hmotnosti 350 liber (tj. cca 180 kg a cca 65 cm v průměru).[7]

ZVON 4† (1663)

Puklého zvonu neznámého stáří a podoby (zvon 1), uvedeného v čele našeho seznamu, se ujal mladoboleslavský zvonař Johann Pricquey ml., aby z něj v roce 1663 zhotovil za podpory hraběte Alberta Maximiliana Des Fours a jeho choti Marie Polyxeny zvon nový, který byl umístěn do středového závěsu zvonové stolice. Ve svých popisech jej zachytil jak děkan Nosek, tak František Mizera.[8] Zvon podlehl rekvizici v roce 1916, když byl 28. listopadu roztříštěn soldateskou z c. a k. vojenského velitelství v Litoměřicích přímo ve věži za přítomnosti Ing. Hanse Hollmana, který zvony zaevidoval a nařídil jejich snětí.[9]

Popis zvonu

Průměr 85 cm, výška 87 cm, hmotnost 362,5 kg.

Spodní okraj horního nápisu (nápis A) pod čepcem obíhala květinová páska a pod ní dekorace z polokruhovitých květinových věnců. Vlevo od hlavního nápisu (nápis B) na plášti zvonu vytvořil autor reliéf Korunované Panny Marie s žezlem a Jezulátkem, mající po každé straně tři menší a vespod jednoho většího okřídleného anděla. Vpravo byl reliéf Mizerou neidentifikovaného světce či světice. Protilehlou stranu zvonu doplňoval reliéf Kalvárie.

Zvon byl opatřen čtveřicí samostatných nápisů, zhotovených v kapitále. V detailech se jejich znění u obou dokumentátorů liší.

Nápis A) na pásce pod čepcem, uvozený ukazující ručičkou:

Hoc Campana Petri Pauli Sacratur Honori. Non paterit nin his innixa stare columnis oppidi Semil. Refusa est a[nn]o D[omini] 1663 (přepis P. J. B. Noska, 1829)

*HAEC CAMPANA PETRI PAVLI SACRATVR HONORI NON POTERII NON HIS IN NIXA STARF COLVMNIS * OPPIDI* (přepis F. Mizery, 1908)

Nápis B) na korpusu zvonu v obdélníkové kartuši:

Illustriss. D. D. Alberti Maximil. S. R. J. Comitis Desfours, S. C. R. Maj. Cubicularii Jud. Camaraticorium Consiliarii et Assessoris etc. D. in Rohosetz, Semil, Parvo-Skal, et Slaupno. Et Illustriss. D. D. Maria, Polexina, Rosalia, S. R. J. Comitissa Desfours. Nata Sselfeldiana, D. in Rohosetz, Semil, Parvo-Skal et Slaupno (přepis P. J. B. Noska, 1829)

Obr. 3. Rekviziční komise se sňatými a nezničenými zvony na semilském nádraží. Zvon označený křížkem pocházel z kostela sv. Stanislava v Loukově. SOkA Semily, KR-38.

*ILLVSTRISS : D * D ALBERTI MAXIMIL : S * R * I * COMITIS DES FOVRS S * C * R * MAIE : CVBICVLARY IVDICIORVM CAMAR :ATICORIVM CONSILIARY ET ASSESSORIS, ETC D * IN ROHOZETZ, SEMIL, PARVO-SKAL, ET SLAVPNO, ET ILLVSSTRISS. D * D * MARIAE POLEXINAE ROSALIAE, S * R * I * COMITISSAE DES FOVRS NATAE SSELFELDIANAE D * IN ROHOZETZ SEMIL, PARVO SKAL ET SLAVPNO* (přepis F. Mizery, 1908)

Nápis C) na protilehlé straně zvonu v menším obdélníku:
Adm. Rev. ac Doctiss. D. Joan. Adalb. Kapplanek, S. Militaris Ord. Cruc. cum Rubra Stella, Profess. Phil. Magister et Sacro Sancta Theol. Baccalaureus Formatus, Eccl. Dominiorum Semil et Parvo-Skal Administrator. Perillustriss. Pener. D. Joannes Georg Rudowsky de Lukowan, Ordinis Equestris Prodictorum Dominiorum Capitaneus (přepis P. J. B. Noska, 1829)

ADMO : R. AC DOCTIS : D. IOAN : ADALBER : KAPPLANEK, S MILITARIS ORD : CRVC : CVM RYBRA STELLA PROF : PHILO : MAGISTER ET SACRO SANCTAE THEO : BACCALAVREVS FORMATVS, ECCL : DOMINIORVM SEMIL ET PARVO SKAL ADMINISTRATOR PER ILLV GENER : D. IOHANNES GEORG : RVDOWSKY DE LVKOVAN ORDINIS ECVESTRIS PRAEDICTORVM DOMINORVM CAPITANEVS * (přepis F. Mizery, 1908)

Nápis D) umístěný patrně pod nápisem C) v malém pětiúhelníku:
Joannes Pricquey Fusor Campanarum Boleslaviensis Junior. Fecit (přepis P. J. B. Noska, 1829)

IOANES PRICQVEY FYSOR CAMPANARVM BOLESLAVIAENSIS IVNIOR FECIT I *P* (přepis F. Mizery, 1908)

ZVON 5†
Zcela neznámý menší zvon, jehož existenci tušíme pouze ze soupisu zádušních věcí farního kostela z konce 17. století. Byl umístěn v sanktusníku patrně ještě původního dřevěného farního kostela, ale nejspíše i v jeho následné barokní novostavbě. Jeho osudy nám nejsou známy, lze se toliko domnívat, že pukl nebo byl jinak poškozen a v roce 1722 nahrazen zvonem novým (zvon 6).

ZVON 6† (1722)
Podobu a původ malého zvonu sanktusníku z roku 1722 rovněž neznáme. Farní kronika označuje jeho hlas za křaplavý, neboť v místě dopadu srdce byla stěna zvonu značně vytlučená. To bylo bezpochyby příčinou k jeho přelití Josefem Diepoldem

roku 1884. Hmotnost zvonu dosahovala 16,25 kg. O několik desetiletí dříve zachytil děkan Nosek jeho stručný nápis:

Anno Domini 1722.

ZVON 7† (1851)

Pozdně gotického zvonu z roku 1560 (zvon 3), puklého patrně někdy mezi lety 1829–1851, bylo použito ke zhotovení zvonu nového. Jak jsme již podrobně připomněli, zakázky se ujal Karel Bellmann. Zvonař jej opatřil vypuklým reliéfem Panny Marie s Jezulátkem, držícím vysoký kříž, a rozsáhlým kapitálním nápisem, který v sobě zahrnoval i znění původního zvonu. Vydržel ovšem pouhých šest desetiletí a v roce 1910 byl již jako puklý předán k opětovnému přelití.

TITULO MIHI DATO JESUS, MARIA ET VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM FUSA (SUM)[10] *1560. PLURIBUS ANTE FRACTIONIS POLITICAS ET NATIONALES ANNIS EGO FRACTA, REFUSA SUM CURA JOSEPHI STRNAD DECANI SEMILENSIVM, A CAROLLO BELLMANN C. R. AULICO CAMPANARUM FUSORE PRAGAE 1851. PŘELYT NÁKLADEM OWEĆEK SEMILSKÉ OSADY KRAJE JIČÍNSKÉHO ZA CÍSAŘE A KRÁLE JOSEFA FRANTIŠKA I. AUŘADOWÁNÍ JOS. JINDŘICHA ŠADE PODKRAJSKÉHO, JANA KOZÁKA SAUDCE. HOSPODINE CHRAŇ CIRKEW SWAU, CHRAŇ NÁROD ČESKÝ! HROZÍŤ JIM TEĎ NEPŘÁTELÉ* (přepis F. Mizery, 1908)

ZVON 8† (1884)

V roce 1884 získal semilský kostel svůj historicky již třetí sanktusník jako náhradu za *křaplavý* zvonek z roku 1722 (zvon 6). Svěcení nového, 15 kg vážícího zvonku, ulitého Josefem Diepoldem v Praze, proběhlo 27. května 1884 za účasti litoměřického biskupa P. Karla Schwarze. Semilští farníci ovšem shledali, že zvon nemá požadovaný zvuk a vymohli si u Diepolda zhotovení nového.[11]

ZVON 9† (1884)

Můžeme se jenom dohadovat, zda Diepold nevyhovující zvon přelil nebo jej použil pro jiného zákazníka. Vbrzku však dodal nový výrobek, jehož hmotnost zvýšil na 21 kg. Svěcení zvonu se uskutečnilo 7. září 1884 a včetně zámečnických prací stálo jeho pořízení zádušní pokladnu 41 zlatých 30 krejcarů.[12] Plášť zvonu Diepold dekoroval reliéfem sv. Václava a jednoduchou autorskou formulí. Jako historicky nevýznamný podlehl zvon 28. listopadu 1916 rekvizici.

ULIL JOSEF DIEPOLT V PRAZE. 1884

ZVON 10† (1910)

Když zvon Karla Bellmanna z roku 1851 (zvon 7) po nedlouhém používání pukl a projevil se jako nekvalitní výrobek, bylo nutné jej nahradit nástrojem novým. Ten byl ulit z materiálu poškozeného zvonu v roce 1910 Arnoštem Diepoldem v Praze

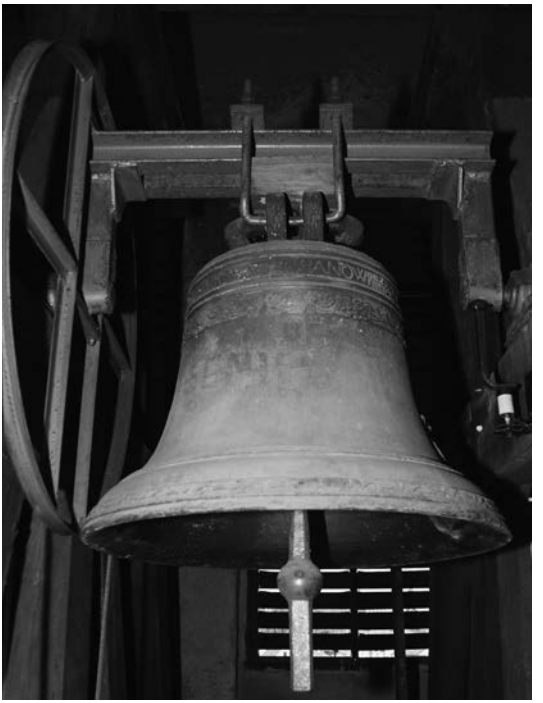

Obr. 4. Zvon z roku 1590, umístěný původně v kostele sv. Jana Křtitele, můžeme připisovat Donátu Schrötterovi II. z Hostinného. Foto autor.

ve váze 208 kg a nákladem 419 K 20 h. O pouhých sedm let později, 17. listopadu 1917, podlehl rekvizici a farní kase za něj bylo přislíbeno 832 K.[13]

ZVON 11 (1590)

Přestože druhý nejstarší dochovaný zvon v Semilech nalezneme v současné době na věži farního kostela, zhotoven byl, jak i jeho nápis hlásá, pro nový hřbitovní kostel sv. Jana Křtitele na Koštofranku. Autorství zvonu zůstává prozatím zahaleno závojem otazníků. Vyloučit můžeme Petra z Mladé Boleslavi, jímž používaná kapitála v nápisech se semilskému zvonu sice podobá, ale zvonař zemřel krátce předtím, v roce 1588. Uvažovat lze proto o některém z jeho následovníků (Jakub Mělnický) nebo současníků, kteří v okolí měli svá díla zastoupena (Václav z Boleslavi, Schrötterové). Nabízí se především Donat Schrötter II. z Hostinného, který rovněž roku 1590 ulil zvon pro kostel sv. Jana Křtitele v nedalekém Studenci.[14] Semilský i studenecký zvon vykazují podobnosti především v reliéfu Krista na kříži a v téměř totožném ornamentálním pásu pod čepcem. Velmi přesvědčivá je i shoda charakteristických písmen *D*, *E*, *R* a *Z*. Na obou zvonech se rovněž vyskytuje zdvojení nápisového pole pod čepcem, pokud pro dokončení nápisu již nedostačoval prostor jedné linky.[15]

K přenesení zvonu došlo v roce 1894 z důvodu narušení statiky vížky na hřbitovním kostele. Datum ovšem koliduje se skutečností, že zvonová stolice farního chrámu byla tehdy plná, neboť zde visel zvon z roku 1542 (zvon 2), zvony Pricqueyův a Bellmannův (zvony 4 a 7) a na sanktusníku deset let starý zvonek od Josefa Diepolda (zvon 9). Skutečnost by nasvědčovala spíše jeho opětovnému zavěšení na Koštofrank ještě před I. světovou válkou, neboť jedině tehdy, kdy na každém z kostelů zůstal uchován jeden zvon, mohl být ušetřen rekvizice. Potvrzuje to i pozdější katastr zvonů, který roku 1915 shledal ve věži kostela tři zvony (čili 1542, 1663 a 1910), jeden sanktusník (1884) a na hřbitovním kostele další zvon, nepochybně tedy z roku 1590.[16]

Jinak tomu bylo během druhoválečné rekvizice. Ohlašovací list zařadil zvon do kategorie C, takže jej čekalo sejmutí a odvoz na centrální skladiště na pražských Maninách. K jeho transportu k průmyslovému zpracování do Německa naštěstí nedošlo a ještě v létě 1945 se do Semil vrátil společně se zvony z Loukova, Roztok u Semil, Zásady a Smrčí. Barevné označení *SEMILY* je na jeho plášti patrné dodnes. Zvon byl po návratu předán do zvonařské dílny Šidlichovských v Lomnici nad Popelkou, kteří k němu znovu upevnili hlavu a zhotovili nové srdce. To vše za částku 3700 Kč, která byla 30. září 1945 uhrazena ze sbírky občanů.[17]

Popis zvonu

Průměr 69 cm, výška 61 cm včetně koruny, nárazový tón e^2, hmotnost 180 kg.

Šestiuchá koruna je dekorována vegetativním ornamentem (listovím), na čepci nad nápisem obíhá pás lístků, pod nápisem široký ornamentální pás a do třetice pásek strohých rozvilin na věnci. Věnec odděluje od těla zvonu trojice linek, z nichž vystupuje reliéf Kalvárie.

Nápis A) vyveden v kapitále a umístěn pod čepcem, výška písma 3 cm a 1,5 cm. Nápis B) je rovněž kapitální, umístěný na tradičním místě krucifixu.

A) *DO MESTECKA* [a-]*SEMIL NAD*[-a] *GIZERAV* [a-]*K NOWEMV*[-a] *KOSTELV* [a-]*K SWATEMV*[-a] *IANOWI* [b-]*KRZTI /* [a-]*TELY 1590*[-b,-a]

Obr. 5. Způsob provedení nápisu i použitá ornamentální výzdoba dopomáhají k určení autorství zvonu. Foto autor.

Obr. 6–7.
Nápadná podobnost reliéfu Krista v zobrazení Kalvárie na zvonu v Semilech se zvonem z kostela ve Studenci, připisovaným Jiřinou Belcredi Donátu Schrötterovi II. z Hostinného.

B) *I(ESUS) N(AZARENUS) R(EX) I(UDAEORUM)*

a) scriptura continua; b) *KRZTI* nadepsáno nad *TELY 1590*

ZVONY 12†, 13†, 14† (1926)

Po I. světové válce musela každá farnost řešit nedostatek zvonů v kostelních budovách a na zvonicích. Mnohde byla absence zrekvírovaných zvonů řešena zakoupením nástroje z náhražkového materiálu, nejčastěji z oceli. Farnostem sice vojenské velitelství poskytlo finanční kompenzaci za odebrané zvony, ale vyplacená částka nebyla s to pokrýt náklady na ulití nových zvonů. Proto jsou nové zvony pořizovány do kostelů během celých 20. a ještě i 30. let, aby pak, stále zářící novotou, podlehly rekvizici během II. světové války.

Semily přišly ve válce o tři zvony. Zmizelo hodnotné barokní dílo Johanna Pricqeye, Diepoldův sanktusník i zvon ze stejné dílny z roku 1910. O slití nových zvonů se začalo jednat záhy, neboť již v listopadu 1923 zasílá zvonařství Richarda Herolda v Chomutově zdejší duchovní správě nabídku na zhotovení tří zvonů o váze 380, 280 a 180 kg v ceně 26 040 Kč. Proč zvolil semilský děkan právě Heroldovu firmu, písemné prameny neprozrazují, není však vyloučeno, že oslovil hned několik zvonařství. Vyplývá to z dopisu smíchovského faráře Jana Paulyho, který svého semilského kolegu v dubnu následujícího roku informuje, že královéhradecká firma Buřil, Švagerka a spol. je úplně neznámá, a nezdráhá se doplnit, že *dnes chce líti zvony každý slévač – ale ty konce!* A doporučuje páteru Svobodovi zvonárnu Oktáva Wintra v Broumově, která právě dodala zvony ke sv. Václavu na Smíchově. Přesto došla do Semil v několika týdnech Švagerkova nabídka na ulití dvou zvonů laděných v *cis* (350 kg) a *dis* (170 kg).[18]

Tam, kde byl pořízen celý soubor nových zvonů, byli duchovní vystaveni menšímu riziku, avšak v Semilech se muselo ladění nových zvonů přizpůsobit zvonům, které byly rekvizice ušetřeny. A že v Semilech šlo o skutečný oříšek, potvrzuje prezídium Rady katolíků Československé republiky, které semilského děkana informuje, že pokud objedná zvony přes jejich odbor Campana, bude nezbytné, aby se do Semil vypravil jako hudební znalec profesor Státní konzervatoře Karel Douša, neboť semilský *případ ladění zvonů jest složitý*.

Z konkurenčního boje nakonec vítězoslavně vzešla již jmenovaná chomutovská firma *Richard Herold, slévárna zvonů a továrna na kovové zboží*. Otec Svoboda dal na doporučení biskupské konzistoře v Litoměřicích.

Během roku 1925 běžela dobročinná sbírka na nové zvony. Páter Svoboda jako její iniciátor neváhal požádat o finanční příspěvek se zdůvodněním, že světová válka vzala Semilům dva velké zvony a jeden sanktusník, i bývalého ministerského předsedu Karla Kramáře. Sbírky se účastnily desítky obyvatel, z nichž nejštědřeji přispěli továrník Franz Schmitt a nejmenovaná osoba M. M. po dvou tisících korunách a Josef Pěnička, Františka Růžičková a firma J. V. Hybler a synové po jednom tisíci.

Pro usnadnění složitého procesu doplnění stávajícího zvonového inventáře na kostelní věži začal ovšem děkan pomýšlet na přelití obou historických zvonů, proti čemuž se zcela přirozeně zamítavě ohradilo *Chrámové družstvo pro Republiku československou* v Pelhřimově, jehož úkolem právě bylo obdobná nešťastná rozhodnutí zvrátit a dohlížet přísně na kvalitu nově dodaných zvonařských výrobků. Jako jedinou alternativu povoluje možnost obětovat zvon z kostela sv. Jana Křtitele na Koštofranku. Ovšem za výměnu starých zvonů intervenovala přes vyšehradského kanovníka Mons. Václava Müllera, kampanologa Chrámového družstva, u památkového úřadu i firma Herold, jejíž zástupce semilské zvony 22. září 1925 vyšetřoval. Není pochyb, že zde šlo zejména o zájmy slévárny. Chrámové družstvo ovšem důrazně na svém stanovisku trvalo.

V únoru následujícího roku se ale do přípravy ulití nových zvonů vkládá podruhé, když lituje, že děkanský úřad neoznámil, za jakých podmínek byla s Heroldem uzavřena smlouva, a že výsledný zvuk semilských zvonů vyzní v nepříznivém ladění *as*^{1}, *ces*^{2}, *fes*^{2}. O umíráčku laděném v *des*^{3} rovnou praví, že nemůže s ostatními zvonit současně.

Mezitím děkan Svoboda vypracoval návrhy nápisů a reliéfní výzdoby na tři nové zvony a zaslal je výrobci do Chomutova a Chrámovému družstvu. Z Pelhřimova záhy přichází jejich nekompromisní odmítnutí, neboť velké množství nápisů působí

Obr. 8. Pohlednice semilského fotografa Michalce, zhotovená u příležitosti svěcení zvonů, byla odeslána ze Železného Brodu 18. května 1926, pouhé dva dny po slavnosti. SOkA Semily.

na zvon nepříznivě, deformuje jeho zvuk a tato vada časem narůstá, takže nápisy zamezují pravidelnému tvoření zvukových vln a zvon se stává tzv. neklidným. Rovněž firma Herold shledává nápisy za předimenzované a žádá Chrámové družstvo o dobrozdání. Děkan tentokrát zareagoval hbitě a zkrácené verze včetně zálohy na ulití zvonů ve výši 6 550 Kč do Chomutova ještě počátkem března 1926 posílá.

Pro srovnání si obě verze připomeňme.[19]

Zvon sanktusník s reliéfem Srdce Páně:

Ježíši Králi! Vládni v našich rodinách, které v milostivém létě M. C. MXXV začaly Tvé Božské Srdce nastolovati, a smiluj se nad námi.

Věnoval L. P. 1926. Semilský prvoděkan Frant. Svoboda v XXXV. roce svého kněžství.

Po korekci:

Na pam. nastolení Bož. Srd. Ježíše Kr. prvoděkan Fr. Svoboda. 1926

Zvon poledník s reliéfem Panny Marie Immaculaty:

Královno míru, Neposkvrněná Panno a Matko Boží Maria, vyprošuj stálý mír osvobozené vlasti a národu. Tři zvony uloupila válka, milodary na tři nové snesla zbožná k Tobě láska. L. P. 1926.

Po korekci:

Panno Maria, Královno míru, vypros mír stálý vlasti osvobozené i národu. Z milodarů l. P. 1926.

Zvon umíráček s reliéfem sv. Josefa:

Sv. Josefe, vypros nám šťastnou hodinku smrti a všem zde odpočívajícím v Pánu slavné vzkříšení k věčnému a blaženému životu. Sv. Pěstoune Páně, slyš můj hlas a za všechny ve světové válce padlé a zemřelé vojíny oroduj, ať po boji odpočívají v pokoji. L. P. 1926.

Po korekci:

S. Josefe, pros za šťastnou hodinu smrti.

L. P. 1926 z milodarů.

Další komplikace se objevila při práci na formě sanktusového zvonu a Herold okamžitě do Semil píše, že sanktusník o zamýšlené kovové váze 38 kg v žádném případě nemůže pojmout celý obraz Srdce Páně Ježíšova, takže bude omezen toliko na poprsí.

Během března nebo dubna 1926 došlo v Chomutově k samotnému lití, které bylo definitivně zadáno již 20. února, a 28. dubna se do slévárny dostavil tajemník Chrámového družstva Jaroslav Dobrodinský, který za přítomnosti zástupců firmy Josefa Herolda a K. Buška provedl kolaudaci zvonů. V jejím průběhu se zjišťovalo, zda kov neobsahuje bubliny, zda byl zvon očištěn pouze pískem a veškeré reliéfy správně vylity a umístěny a samozřejmě došlo i na nezbytnou akustickou zkoušku Edelmannovými ladičkami. [20] Dobrodinského resumé konstatuje, že u velkého zvonu

(poledník) je přesně zachycen smluvní tón, který až na zcela nepatrnou odchylku souhlasí s vlastním tónem. Nejmenší zvon (sanktusník) je ulit dobře opět podle smluvených požadavků a místo zvonu *ces³/h²* (umíráček) byl dodán zvon *b²*, který má rovněž všechny vlastnosti kvalitně ulitého zvonu. Dále upřesňuje, že zvon *h¹/ces²* (poledník) obsahuje patřičné vedlejší alikvotní tóny, pouze spodní oktáva je více zvětšena, ale není podstatnou vadou. Hudební zkouška odhalila, že výrobek má jasný, sytý a silný zvuk, na spodních oktávách dobře dlouze vyznívající. Zvon je bez vady stejně tak jako zvon *des³* (sanktusník), zatímco prostřední zvon *b²* (umíráček) by při současném užívání s ostatními zvony nemohl být přijat, protože s poledníkem tvoří velkou septimu. Při samostatném zvonění ovšem jeho užívání nic nebrání. Tajemník na místě odebral vzorky kovu pro analýzu v Chemickém ústavu Univerzity Karlovy a semilskému děkanství naúčtoval 100 korun cestovného.

Hudební parametry zvonů podle kolaudačního protokolu

	***poledník*[21]**	***umíráček***	***sanktusník***
nárazový tón	h^1	b^2	des^3
vlastní tón	h^1-0,5	b^2	des^3
spodní oktáva	hes^0-0,5	b^1	des^2
tercie	d^2-0,5	d^3	f^3
kvinta	fis^2-3	f^3	-
oktáva	h^2+0,5	-	-
decima	dis^3-1	-	-
průměr zvonu	880 mm	355 mm	410 mm
váha	372 kg	43 kg	29 kg

Přesto se dodávka zvonů neobešla bez konfliktu. Semilský děkan se domníval, že smlouva, kterou se slévárnou uzavřel, řeší i opravu starého semilského zvonu (zřejmě zvon 2) a jeho opětovné zavěšení při instalaci nových zvonů. Ohradil se proti Heroldovu požadavku nechat si práci proplatit navíc. Zvonař sám ale upozorňuje, že chyba je na straně jeho vrchního inženýra Baudische, který smlouvu s děkanstvím uzavřel jinak, než znělo potvrzení objednávky, takže bezplatná montáž ani oprava starého zvonu nepřipadá v úvahu. Navíc doplňuje, že otočení zvonu, o které jde, může být kontraproduktivní, protože starý zvon má v léty vytloukaném místě jiné pnutí a po otočení by na tomto místě mohla vzniknout trhlina. Ještě v červnu 1926, po opakované děkanově žádosti, poukazuje na rizika, která taková oprava skýtá. Při otočení nejde jen o mechanický zákrok, ale musí být pořízena nová armatura a srdce a tyto náklady si cení nejméně na 3000 Kč. Výsledek sporu neznáme, lze však předpokládat, že děkan Svoboda od svých požadavků ustoupil.

Poslední fází před definitivním zavěšením nových zvonů byla instalace elektrického zvonícího zařízení do kostelní věže. Firma Herold kulantně využila kontaktu se semilským duchovním a doporučila společnost *Herforder Elektricitäts-Werke Bo-*

kelmann & Kuhlo v Herfordu (Severní Porýní-Westfálsko), v jejímž zastoupení na českém trhu vystupovala. Ta neváhala a vbrzku přišla s nabídkou aparatury pro tři zvony včetně ovládacího pultu, umístěného v sakristii, za 2901 říšských marek. Chrámové družstvo se k Heroldovu zastoupení německé společnosti postavilo obezřetně – zařízení nelze všude instalovat a je předražené. Doporučuje proto žižkovskou firmu F. Bezucha, údajně nejlevnější na trhu, jejíchž služeb děkan skutečně využil.

Dne 30. května 1926 bylo na kontě sbírky pro pořízení zvonů 29 052,18 Kč. Téhož dne děkan účet celé záležitosti uzavřel následnou kalkulací:

Náklady na zhotovení tří zvonů ve firmě Richard Herold v Chomutově roku 1926 v Kč

Ulití zvonů	13586,40
Umístění na věžích, provedené stavitelem Ing. Karlem Andrejskem z Podmoklic 28. května t. r., včetně snesení zvonů na Koštofranku, vytažení zvonu na děkanský kostel a zpětné osazení zvonku na Koštofranku	769,23
Úprava hlav k elektrifikaci	653,82
Kolaudace	100,00
Tři elektromotory a automaty	10987,94
Přívod motorického proudu na věž a kůr	1950,00
Truhlářské práce na věži a v sakristii	290,00
Výlohy a odměny za čištění a výzdobu kostela a zvonů k slavnosti svěcení	910,00
Připojení varhan na elektrický pohon	577,10
Suma	**29824,49**

Slavnostní vysvěcení proběhlo 16. května 1926 a provedl je generální vikář a světící biskup litoměřický Mons. Antonín Čech. Dlouho očekávaná sláva se nemohla obejít bez bohatého kulturního programu s tradiční dávkou patosu. Po uvítání duchovního předstoupila bořkovská žákyně Marta Benešová s přednesem básní ze školní čítanky, které pojednávaly o smutku babičky nad ztrátou zvonů, poté její spolužačka Milada Farská tlumočila přednesem vděčnost Bohu za posilování víry a pořízení nových zvonů a poetické okénko ukončila žákyně Anna Matoušková z Podmoklic s prosbou zvonů o své posvěcení. Po církevním obřadu vystoupila ještě další z bořkovských dívek, Jiřina Solská, a veřejně poprosila zvony, aby zvonily na všechny Slovany a neustále zvěstovaly svatou víru. O tehdejším rozkolu světských a církevních autorit, tolik charakteristickém fenoménu 20. let 20. století, svědčí povzdech semilského děkana nad představiteli města, již odmítli vyvěsit v době slavnosti prapory. A když následujícího dne biskup projevil přání pozdravit zástupce města přímo na radnici, bylo mu sděleno, že starosta a další členové zastupitelstva se účastní slavnostního otevření hydrocentrály pod Spálovem, takže návštěva se nemůže uskutečnit.[22]

Obr. 9. Účastníci slavnostního posvěcení zvonů mohli získat jako upomínku malý plechový odznak v podobě zvonu a s reliéfem děkanského chrámu. SOkA Semily.

Zvony poledník a sanktusník byly následně zavěšeny na hlavní stolici ve věži farního kostela vedle zvonů z let 1542 a 1590 a umíráček na hřbitovním kostele sv. Jana Křtitele.

Dlouho se Semily z Heroldových zvonů ale netěšily. Veškerá zvonařova práce i vynaložené prostředky vyšly vniveč v březnu 1942. Nové zvony byly v ohlašovacích listech nekompromisně zařazeny do kategorie A, okamžitě sejmuty a odvezeny k roztavení do Hamburku. Byl odebrán i bývalý koštofranský zvon z roku 1590, takže během války zůstal v Semilech jenom nejstarší zvon (č. 2). Po válce pak byly na dlouhá léta oba skvosty z 16. století jedinými zvony na věži farního chrámu. Kostel na Koštofranku zůstává bez zvonu dodnes.

ZVON 15 (1990)

Ihned po pádu železné opony se Semilům jako jedné z prvních farností dostalo cti opatřit svůj děkanský chrám novým zvonem. Zakázka byla zadána zvonařství Manouškových na Zbraslavi zásluhou semilského děkana P. Alfréda Kostky, který zvon pojal jako uctění památky svého umučeného otce a připomínku právě uplynulého svatořečení Anežky České.

Svěcení zvonu se uskutečnilo 4. srpna 1991 pod patronací sídelního biskupa litoměřického ThDr. Josefa Koukla, který při symbolickém poklepání na zvon pronesl památná slova: *Jak může zvon znít jasně, není-li volný, je-li spoután podpěrami? Až ve zvonici, volný, se krásně rozezní. Stejně tak i lidé.* Po obřadu byl zvon autojeřábem vyzdvižen do věže a ještě téhož dne se nad semilskými domy poprvé roze-

zněl. Hodnota materiálu, tedy mědi a cínu na zhotovení zvonu, byla vyčíslena na 59 135 Kčs, samotné slévání na 44 000 Kčs a doprava ze zvonárny do Semil na 5000 Kčs. Celkem tedy zpracování nového zvonu přišlo na 108 155 Kčs.[23]

Sv. Anežka Česká vyzvání společně s nejstarším zvonem z roku 1542 každodenně ve dvanáct hodin a před večerní bohoslužbou o šesté.

Popis zvonu

Průměr 80 cm, výška včetně koruny 80 cm, nárazový tón b[1], hmotnost 350 kg.

Zvon je opatřen kruhovou, plochou korunou. Plášť na horním okraji dekoruje pás se střídavě umístěnými symboly lipového trojlístku a znaků s českým lvem a znakem křížovnického řádu – maltézským křížem s hvězdicí, v jednom místě přerušený reliéfem sv. Anežky České s křížem a menším obrazem baziliky sv. Jiří na Pražském hradě. V reliéfu a v oblasti pod ním jsou nápadná sekundární mechanická poškození. Autorskou signaturu nad věncem doplňuje zvonařská značka kombinovaná ze tří dílčích značek jednotlivých členů Manouškova klanu.

Nápisy jsou kapitální, výška písma 2 a 5 cm. Nápis A) je umístěn pod čepcem, nad ozdobným pásem a reliéfem světice, nápis B) na protilehlé straně pláště, nápis C) na téže straně zvonu nad věncem.

A) *SVATÁ ANEŽKA ČESKÁ*

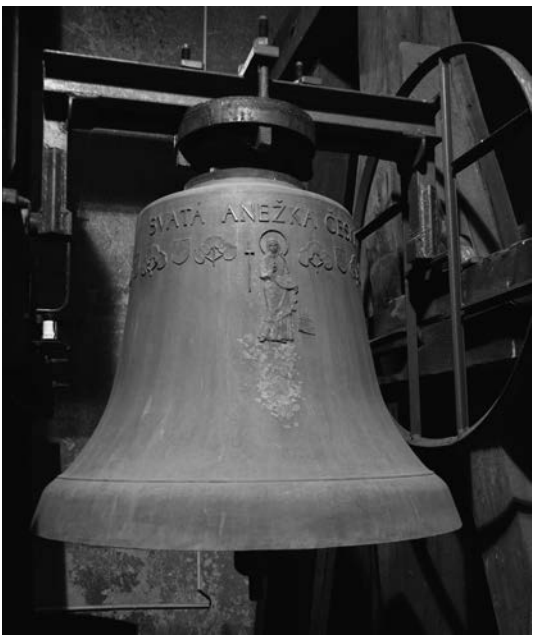

Obr. 10. Zvon Svatá Anežka Česká vznikl ve zbraslavské slévárně Manouškových v roce 1990. Foto autor.

B) *NA PAMÁTKU SVÉHO OTCE ZEMŘELÉHO / V KONCENTRAČNÍM TÁBOŘE ROKU 1944 / VĚNOVAL A(LFRÉD) KOSTKA – DĚKAN / V SEMILECH L(ÉTA) P(ÁNĚ) 1990*

C) *ULILI MANOUŠKOVI [symbol zvonárny] PRAHA – ZBRASLAV*

ZVONY 16†, 17† a 18 (1932)

Krátce po vzniku republiky se na Semilsku začíná stále více ozývat nepřeslechnutelný hlas nové Církve československé. A protože realizace vlastního sboru byla během 20. let spíše ještě otázkou snů o krásnější budoucnosti, rozhodli se podmokličtí a semilští čechoslováci pořídit alespoň vlastní nové zvony.

28. března 1932 byl na podmoklickém náměstí, nedaleko Paulusovy továrny a na dohled od vily továrníka Ladislava Bednáře, zakoupen pozemek na výstavbu provizorní zvoničky. Při té příležitosti požádalo představenstvo přímo Bednáře, zda by sboru neposkytl na nové zvony finanční příspěvek. Továrník farníky rozhodnutím, že zvony pořídí zcela na svůj náklad a zvonaře vybere sám, jistě mile zaskočil. Volba padla na oblíbenou brněnskou slévárnu Rudolfa Manouška, jejíž nabídka brzy do Podmoklic dorazila.

Mezitím pokračovaly práce na výstavbě zvoničky podle plánů semilského stavitele Josefa Schejbala a v červenci 1932 již musela být hotova nebo stála krátce před dokončením. Tou dobou totiž do Podmoklic dorazily tři nové Manouškovy zvony. Brněnská firma si za ně na svůj účet připsala 15 000 korun. Jejich parametry byly následující.[24]

Největší zvon:

reliéf Mistra Jana Husa, hmotnost 288 kg, průměr věnce 78 cm, výška 60 cm, ladění c^2

nápis:

Náb. obec c. čsl. v Podmoklicích u Semil 1932

Na paměť mučedníka pravdy boží Mistra Jana Husa

Prostřední zvon:

reliéf dr. Karla Farského, hmotnost 137 kg, průměr věnce 60 cm, výška 45 cm, ladění e^2

nápis:

Náb. obec c. čsl. v Podmoklicích u Semil 1932

Na paměť zakladatele a prvního patriarchy církve čsk.

Nejmenší zvon:

hmotnost 71 kg, průměr věnce 48 cm, výška 34 cm, ladění a^2

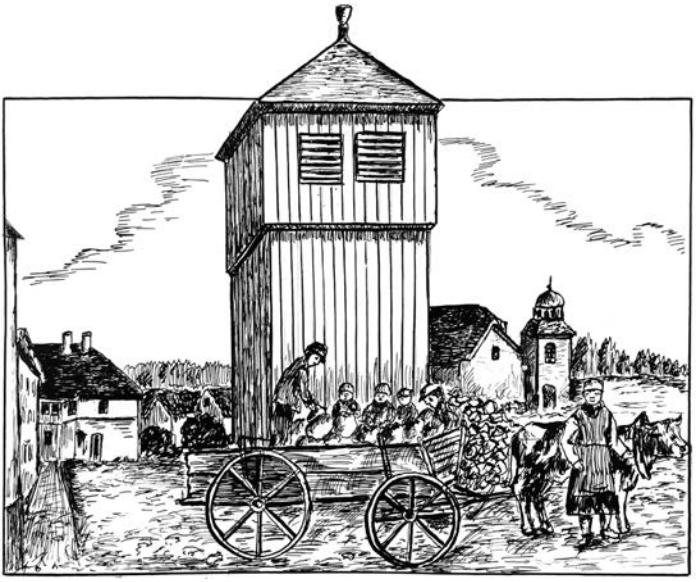

Obr. 11. Perokresba podmoklické zvoničky v Pamětní knize náboženské obce církve československé.

nápis:
Náb. obec c. čsl. v Podmoklicích
Jan Hampl, předs. rady starších v Podmoklicích u Semil

Každý ze zvonů patrně ještě nesl formulaci *Daroval pan Ladislav Bednář, továrník v Podmoklicích u Semil*. Slavnostní zavěšení na zvonici se uskutečnilo 14. srpna 1932. Bohoslužby vykonali bratři Vyskočil z Velkého Vřešťova, Klouček, Šturma z Nové Paky, Musil z Lomnice nad Popelkou a Rataj z Jablonce nad Nisou. Bratr Klouček promluvil rovněž o významu zvonů a po květnatých proslovech poprvé zazvonil na počest všech zesnulých nejmenší ze zvonů, umíráček. Odpoledne se konal průvod od semilského špýcharu ke zvonici, při němž se slova ujal předseda podmoklického sboru Jan Hampl a poděkoval Bednářovi i všem, kteří se o nové zvony a zvonici zasloužili. Samotné instalaci zvonů byl přítomen i fotograf, který celý proces zachytil nejméně na čtyřech snímcích.

Bedněná zvonice stála v Podmoklicích jenom velmi krátce. Výstavba vlastního sboru se koncem 30. let stávala skutečností. Na pozemku v blízkosti železniční trati, vyměněném za parcelu pod zvonicí, vyrostla z plánů turnovského architekta Vladimíra Krýše výjimečná funkcionalistická budova. Sbor byl otevřen v předvečer kruté budoucnosti 18. září 1938, a zatímco zvony nalezly na jeho vysoké věži na-

krátko svůj nový domov, za hranicemi už kypělo podhoubí, z něhož záhy povstanou nenasytné pece německých hutí.

V ohlašovacích listech z konce zimy 1942 byly dva větší zvony označeny písmenem A, a tím bez slitování odsouzeny k zániku. Pouze nejmenší umíráček byl ušetřen a zůstal na věži sboru dodnes. Podmoklické Církvi československé husitské patřily ještě zvony na márnici v Chuchelně, na hřbitovní kapli v Loukově a v Rybnicích.[25] I ty byly v roce 1942 odebrány. 27. srpna 2004 bylo církvi za všech pět rekvírovaných zvonů poukázáno symbolické odškodnění ve výši 2000 €.

Pokus o fotografickou dokumentaci zvonu v červenci 2012 prozatím ztroskotal na nebezpečném přístupu k němu.

Kovolitecké a zvonařské výrobky si spojujeme nejčastěji s církevním prostředím, méně se však ví, že malé zvony a cimbály bychom nalezli i na budovách výhradně světských. Prvně tedy na radnicích, kde se jednalo o zvony, které upozorňovaly na požár nebo jiná nebezpečí, a cimbály jako nedílné součásti hodinových mechanismů. Navzdory skutečnosti, že jejich autory byli často titíž zvonaři, kteří zhotovovali zvony do kostelů a zvonic, nevíme o nich téměř nic. A to platí i pro Semily.

Radniční zvon *(Rathausglocke)* byl podle protokolu o rekvizici sňat 12. října 1917. Dokument o něm nepřináší žádné podrobnosti kromě průměru věnce. Nepochybně šlo o zvon velmi starý, neboť se uvádí, že se s ním zvonívalo při popravách. Inventář předmětů přítomných na radnici z roku 1756 o něm mlčí. [26]

O měsíc později, 17. listopadu 1917, byly u příležitosti rekvizice Diepoldova kostelního zvonu z roku 1910 odebrány též *zvonky věžních hodin na radnici*. František Mizera v zápise v semilské pamětní knize potvrzuje, že šlo o cimbály.[27] Zatímco o jednom nevíme nic, o druhém nás informuje zpráva z doby bourání staré radniční budovy (1873), která na *zvoně pro bicí hodiny na staré radnici* shledává následující nápis:[28]

Carl Her von Var / tmberg 1589
Katharina Graven / von Mansfeld

Starý cimbál tedy zažil instalaci nových věžních hodin od varhanáře Jana Kryštofa Gottwalda v roce 1757 i transfer ze staré radnice do kostelní věže, kam byly hodiny dočasně uloženy po 1. dubnu 1873, kdy se započalo s demolicí.[29] Můžeme se pouze dohadovat, zda se na nové radnici druhý cimbál, o jehož rekvizici Mizera mluví, objevil až poté.

Po I. světové válce se přistoupilo k pořízení nových samočinných hodin. Zakoupeny byly 9. dubna 1926 u železnobrodského hodináře Maška a šlo o alsaský výrobek ze Štrasburku. Obecní kasu stály 38.000 K a na věž byly instalovány v červenci téhož roku.[30]

Další opomíjenou skupinou zvonařských výrobků jsou cimbály u továrních hodin, jaké dnes můžeme vidět ještě na věži firmy Hybler Textil s. r. o. v Řekách, přestože zde jde patrně o cimbály ocelové.[31]

Semilské zvony za sebou mají bohatou minulost. Věřme, že i jejich budoucnost skýtá nejedno příjemné překvapení. Prostor se k tomu nabízí. Prvně je to možnost doplnit uprázdněnou stolici na věžičce koštofranského kostela, závěs pro nejmenší zvon na děkanském chrámu i oba závěsy na československém sboru.

Z hlediska památkové péče se jeví nanejvýš vhodné prohlásit oba staré zvony ze 16. století v kostele sv. Petra a Pavla za kulturní památky. U té příležitosti lze doporučit jejich převěšení na původní dřevěné závěsy, uložené dnes v patře farní stodoly. [32] V budoucnu bude rovněž nutné vyvarovat se dalších neodborných pokusů při odstraňování nečistot z povrchu zvonů.

Poznámky

1 Přítomnost zvonice napovídá i text samotný: *Diese Kirche u[nd] der Thurm ist alles von Holz gebaut.* Diecézní archiv Litoměřice, *Pamětní kniha fary Semilské*, s. 30. Srv. *Kostel a věž jsou celé postaveny ze dřeva. Na věži jsou tři zvony.* NAVRÁTIL, Ivo (ed.): *Urbář semilského panství z roku 1687*. In: Archivum Paradisi Bohemici aetatis novae et recentioris. Tomus I. Turnov 2003, s. 20.

2 *Zwoneczek na Wegsscze nad Kostelem pro Pozdwihowanj a pro Vmiragiczy*. Strojopisný přepis Rudolfa Hlavy z nezvěstného rukopisu (SOkA Semily, Rudolf Hlava, osobní fond, nezprac.). Parametry, jakož i stáří tohoto sanktusového zvonu jsou zcela neznámé. Nelze vyloučit, že jako předchůdce sanktusníku z roku 1722 mohl být jeho ulití obětován.

3 SOkA Semily, Děkanský úřad (dále: DÚ) Semily, inv. č. 133, sign. F-4, kt. 73.

4 Schönfeldův dar semilským farníkům a římskokatolické církvi je dalším důkazem poklidného sousedského soužití místních Židů a křesťanů i vážnosti palírníkovy rodiny. Jeden zlatý věnoval i židovský kupec Popper, který v Semilech pobýval patrně jen velmi krátce. SOkA Semily, DÚ Semily, inv. č. 133, sign. F-4, kt. 73.

5 MIZERA, František: *Příběhy města Semil a jeho okolí. Svazek první. Dějiny náboženské, kostelní a farní.* Semily 1908, s. 48.

6 U příležitosti jeho přelití však ve farní pamětnici poznamenal, že zvon je puklý více než 50 let – *Ultra 50 annos minor campana dirupta fuit*. Diecézní archiv (dále jen: DA) Litoměřice, *Pamětní kniha fary Semilské*, s. 165.

7 SOkA Semily, DÚ Semily, inv. č. 133, sign. F-4, kt. 73. Přepočet vychází z předpokladu, že šlo o tzv. českou libru, rovnající se 0,514 kg.

8 MIZERA, s. 47–48.

9 *Pamětní kniha farnosti Semily*, s. 105. Uložena u Římskokatolické farnosti Semily.

10 *SUM* uvádí pouze páter Nosek v zápise o ulití zvonu v pamětnici. DA Litoměřice, *Pamětní kniha fary Semilské*, s. 165.

11 Tamtéž.

12 15 zlatých věnoval semilský duchovní, zbylá částka byla hrazena z pohřebních poplatků.

13 Tzv. katastr zvonů z roku 1915 uvádí: *Zvonů, kterých by se nepoužívalo, zde není, jeden zvon na věži děkanského kostela byl teprve roku 1910 přelit.* SOkA Semily, AM Semily, inv. č. 1379, sign. 5/1, kt. 415. *Pamětní kniha farnosti Semily*, s. 80 a 110.

14 BELCREDI, Jiřina: *Zvonařské hutě Schröttrů.* In: Krkonoše-Podkrkonoší. Sv. 7, Trutnov 1983, s. 144–145, 157. Roku 1590 byl zhotoven také zvon do Lomnice nad Popelkou, zavěšený dnes ve hřbitovní zvonici. Kapitální písmo je s koštofranským srovnatelné, hovoří k nám ovšem německým jazykem.

15 Na semilském zvonu je to závěr nápisu *KRZTI / TELY 1590*, na zvonu studeneckém *MICH PREIS / SEN*, v nápisu *RVF MICH AN IN ZEIT DER NOT SPRICHT DER HER SO WIL ICH DICH ERETE NVN DV SOLT*

MICH PREISSEN, přičemž písmena *H* a *C* ve druhém slově *MICH* tvoří enklávu.

[16] SOkA Semily, AM Semily, inv. č. 1379, sign. 5/1, kt. 415.

[17] *Pamětní kniha farnosti Semily*, s. 172.

[18] Předložené údaje nekorespondují se zásadami konstrukce zvonového žebra. Spíše se jednalo o ladění v *cis²* o 250 kg a v *dis²* o 170 kg. Konzultováno s Mgr. Radkem Lungou.

[19] Finální znění a přesnou podobu nápisů, jak byly na zvonech zhotoveny, ovšem neznáme. Nepatrnou část lze identifikovat pouze z fotografie ze slavnostního svěcení.

[20] SOkA Semily, DÚ Semily, inv. č. 133, sign. F-4, kt. 73.

[21] Odchylky jsou uvedeny v osminách tónu.

[22] *Pamětní kniha farnosti Semily*, s. 132–134.

[23] SOkA Semily, MÚ Semily, *Kronika města Semily 1992,* sign. KR-573, fol. 133–134.

[24] *Pamětní kniha náboženské obce Církve československé Podmoklice-Semily* 1939–1947, nepag. Uložena ve spisovně farního sboru.

[25] Chuchelna – zhotoven v roce 1921 firmou Šidlichovských v Lomnici nad Popelkou, o hmotnosti 33 kg, průměru 30 cm a výšce 28 cm. Loukov – hmotnost 40 kg, průměr 42 cm, výška 33 cm, s nápisem *Rok 1935. V 17. výročí naší samostatnosti věnuje občanstvo Rybnic, Loukova, Hájů a D. Sytové*. Rybnice – hmotnost 40 kg.

[26] SOkA Semily, AM Semily, inv. č. 823, sign. XII/5/5, kt. 87; tamtéž, inv. č. 27, sign. 2/2, kt. 1.

[27] *Pamětní kniha farnosti Semily*, s. 110; SOkA Semily, AM Semily, *Pamětní kniha pro Městečko Semil*, s. 5, KR-525.

[28] SOkA Semily, AM Semily, inv. č. 436, sign. VI/83, kt. 26.

[29] Tamtéž; SOkA Semily, AM Semily, inv. č. 66, sign. 9/1, kt. 4.

[30] SOkA Semily, AM Semily, *Pamětní kniha pro Městečko Semil*, s. 85, KR-525.

[31] V listopadu 2010 byly například objeveny dva bronzové cimbály na věži turnovského podniku firmy JUTA, a. s., signované pražským zvonařem Josefem Diepoldem a ulité v roce 1890.

[32] Další, ovšem již značně zašlý, se stále nalézá v koutě kostelní věže.

JAKUBEC, Pavel: *Glocken in Semily*

Im Turm der Peter-und-Paul-Kirche in Semily (Semil) sind drei Glocken erhalten geblieben. Die jüngste fertigte die Glockengießerei Manoušek in Prag im Ortsteil Zbraslav (Königsaal) im Jahre 1990 auf Kosten des Semiler Dechanten Alfréd Kostka zum Gedenken an den Märtyrertod seines Vaters im Konzentrationslager und die Heiligsprechung der Heiligen Agnes von Böhmen an. Ihr Relief wird auf der Glocke dargestellt.

Die älteste und gleichzeitig größte Glocke wurde im Jahre 1542 von einem unbekannten Glockengießer angefertigt, der sie nur mit Aufschrift in gotischer Minuskel versah. Die Provenienz der Glocke wird erst nach Zusammentragung von genügender Menge an Vergleichsmaterial (Glocken aus gleicher Zeitspanne mit ähnlichen Legenden) möglich sein.

Die dritte, kleinste Glocke, goss aufgrund Vergleich mit anderen seinen Werken mit großer Wahrscheinlichkeit der Glockengießer Donath Schrötter II. aus Hostinné (Arnau). Dies geschah im Jahre 1590, als er unter anderen eine weitere Glocke in die Kirche in Studenec (Studenetz) im Gebiet von Jilemnice (Starkenbach) und wohl auch in den Glockenturm in Lomnice nad Popelkou (Lomnitz an der Popelka) lieferte. Die Glocke wurde direkt für die Semiler Kirche des hl. Johannes des Täufers am Koštofrank bestimmt, was von ihrer Aufschrift zu entnehmen ist. Da das Kirchentürmchen unstabil war, wurde sie bereits 1894 in das damals noch barocke Bauwerk der Dekanalkirche übertragen.

Diese zwei Glocken waren die einzigen, welche die Metallrequirierungen während des I. Weltkrieges in den Jahren 1916 und 1917 überstanden. Nach dem Krieg, im Jahre 1926, wurden in die Kirche, neu erbaut 1911, drei neue Glocken aus der Glockengießerei von Richard Herold aus Chomutov (Komotau) angeschafft. Sie blieben nicht lange, denn sie fielen den Requirierungen im Jahre 1942 zum Opfer. Dazu wurde ferner auch Schrötters Glocke aus dem Jahre 1560 bestimmt, die es aber nicht gelang zu vernichten und sie kehrte noch 1945 in die Dekanalkirche zurück.

Auf dem Gebiet von Semily gelang es bisher die Existenz von 23 Glocken oder Uhrzimbeln zu belegen, die in der Kirche der Tschechoslowakischen Pfarrgemeinde, auf den Gebäuden des hölzernen und des gegenwärtigen gemauerten Rathauses oder in Schmidts Fabrik in Řeky (Iserthal) platziert waren. Erhalten blieben jedoch nur vier Glocken (eine von Rudolf Manoušek aus dem Jahre 1932 am Turm des Bethauses der Tschechoslowakischen Glaubensgemeinde) und zwei Zimbeln.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

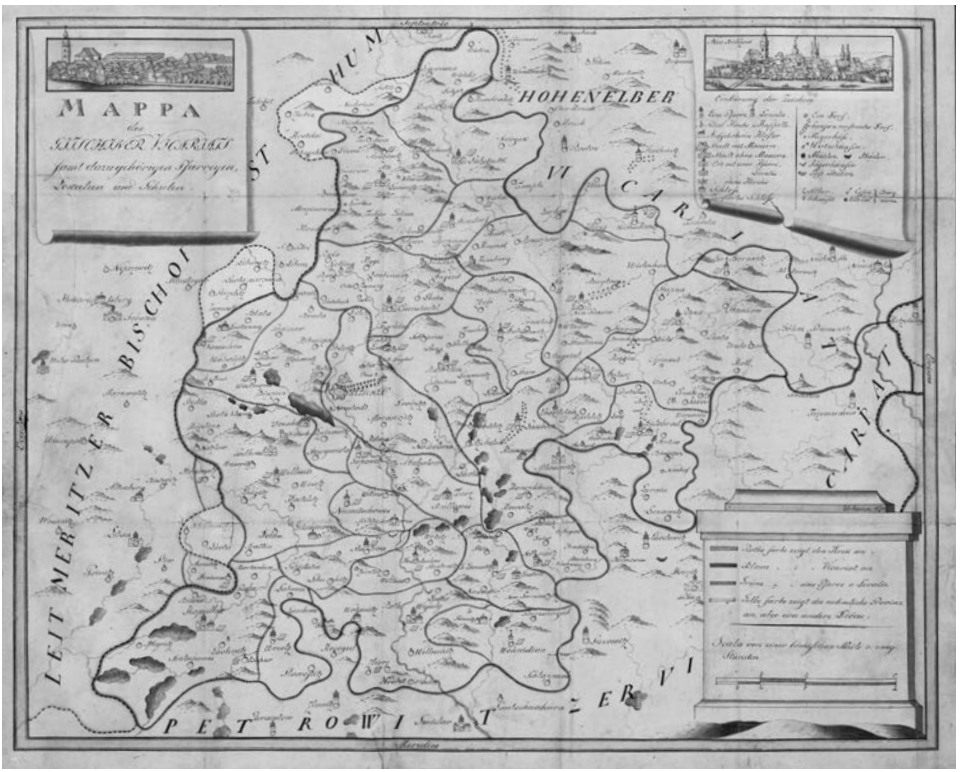

Obr. 1 Rukopisná mapa jičínského vikariátu z roku 1812.
Mappa des Gitschiner Vicariats samt dazu gehörigen Pfarreyen, Lokalien und Schulen.
SOkA Jičín, SbSD, sign. VI m8-291, zmenšeno.

Jičínský vikariát roku 1812
Nově nalezená církevně správní mapa

Eva Chodějovská

V loňském roce získal Státní okresní archiv Jičín velmi důležitý přírůstek: rukopisnou mapu jičínského vikariátu z roku 1812. Mapa – představující zásadní zdroj pro poznání církevní správy a sítě škol v nejzápadnějším regionu královéhradecké diecéze na počátku 19. století – je významná nejen svým obsahem, ale také jako kartografická památka.

Mapa podrobně zachycuje území vymezené zhruba městy Semily a Jilemnice na severu, obcemi Chroustov a Smidary na jihu, Dolním Bousovem na západě a Bílou Třemešnou na východě. I když jsou téměř v úplnosti zaznamenány pouze lokality v rámci jičínského vikariátu, je věnována výběrově pozornost i sídlům v sousedních vikariátech královéhradecké diecéze a také vsím a městům v diecézi litoměřické, která na západě a severozápadě s královéhradeckou sousedí a spadá do ní od roku 1784 i část dnešního okresu Jičín.[1] Jičínský vikariát byl vždy součástí královéhradecké diecéze, která v této době zaujímala již v podstatě dnešní rozsah.[2] Vikariáty byly jako nižší jednotky v rámci biskupství ustaveny za arcibiskupa Arnošta Harracha ve třicátých letech 17. století; jejich hranice byly odvozeny od krajské správy,[3] nicméně právě na pomezí královéhradecké a litoměřické diecéze nacházíme řadu výjimek. Síť vikariátů se v rámci jednotlivých diecézí postupně dotvářela a byly-li stabilní jejich obvody, jejich názvy se měnily podle sídel aktuálních vikářů.[4] V 18. století měla královéhradecká diecéze devět až deset vikariátů,[5] po svém rozšíření o Čáslavský a Chrudimský kraj roku 1784 deset[6] a po reorganizaci farní sítě v letech 1782–1790 dvacet čtyři, mezi nimi i jičínský.[7] Jeho obvod zahrnoval kolem roku 1800 podle *Catalogu cleri* 27 farností a obvodů lokálií.[8] V roce 1834 byla vyčleněna jižní a jihozápadní část rozlehlého vikariátu a ustanoven vikariát kopidlenský.[9] Mapa zachycuje 26 farností. Odráží stav církevní správy na Jičínsku po josefinských reformách a před odtržením Kopidlenska.

Staré mapy, jejichž tematickou náplní je církevní správa na území Čech, jsou velmi vzácné. Roubíkův *Soupis map českých zemí* uvádí pouhých šestnáct map cír-

kevní správy.[10] Mezi nimi převažují díla Kristiana Plodka z posledních desetiletí 19. století. Plodek zpracoval a tiskem vydal rozsáhlé mapy území pražského arcibiskupství a samostatně všechny tehdy existující diecéze: budějovickou, litoměřickou a královéhradeckou. Starší mapy diecézí se dochovaly – vznikly-li někdy vůbec – pouze výjimečně. Mezi nimi jsou i rukopisná mapa litoměřické diecéze z roku 1797: *Mappa dioeceseos Litomericensis in 3 circulos et 378 beneficia curata divisa* od žitenického děkana, topografa a kartografa první poloviny 19. století Františka Jakuba Jindřicha Kreibicha,[11] a tištěná, v řadě různě kolorovaných exemplářů dochovaná *Mappa dioeceseos Reginaehradecensis, in usum et commodum venerabilis cleri dioecesani delineata,* královéhradeckého kanovníka, učitele bohosloveckého semináře v Hradci Králové a především velmi plodného vedutisty Antonína Jana Venuta[12] z roku 1790.[13] Naprostou vzácností jsou mapy menších jednotek církevní správy – vikariátů a moravských děkanátů.[14] V tomto kontextu se objev mapy jičínského vikariátu jeví ještě významnější.

Rukopisná barevná *MAPPA / des / GITSCHINER VICARIATS / samt dazu gehörigen Pfarreyen, / Lokalien und Schulen*, provedená na papíře o rozměrech 37,5 x

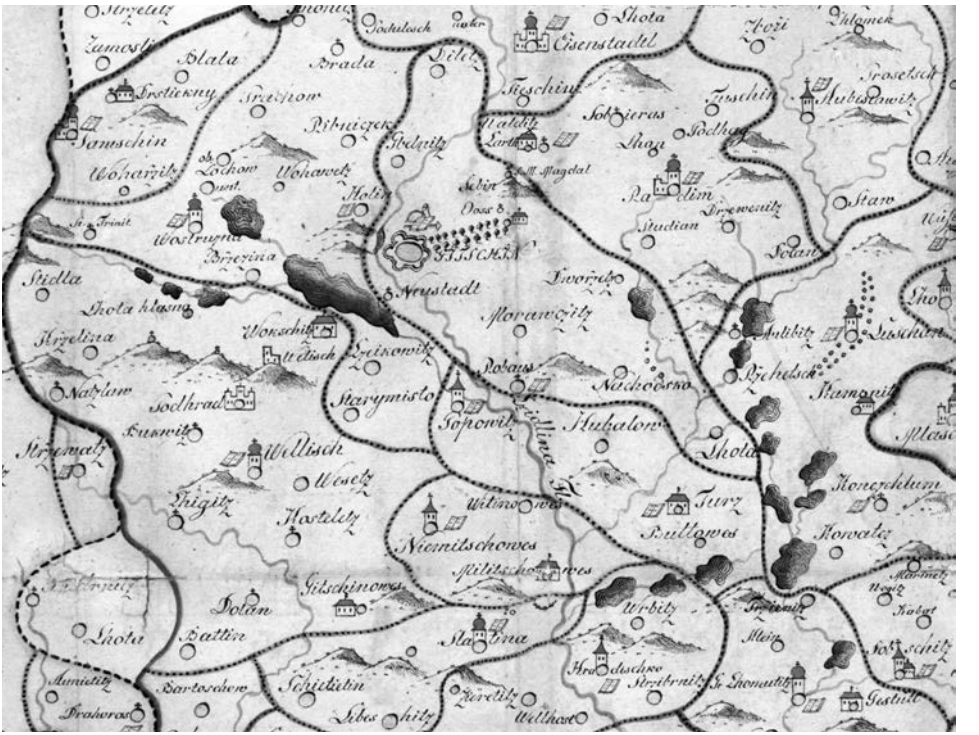

Obr. 2. Okolí Jičína na mapě jičínského vikariátu (viz obr. 1).

Obr. 3. Jičínský vikariát v roce 2012. Mapu nakreslila Eva Chodějovská podle oficiálních stránek biskupství královéhradeckého: http://www.bihk.cz/dieceze/vikariat/jicin/ [cit. 31. 10. 2012].

46,5 cm, je orientována k severu. Zrcadlo mapy rámuje dvojitá tmavá linka s okrovou výplní, kde jsou uvedeny světové strany. Vlastní mapová kresba je v rozích mapy doplněna kartušemi. V levé horní se kromě názvu nachází veduta města Jičína, v pravé je nad legendou umístěn pohled na Nový Bydžov. Orámování kartuší tvoří stylizovaný rozvinutý svitek papíru. Do pravého dolního rohu, do kartuše v podobě kamenné stély umístil autor nejen svůj podpis a dataci, ale především pokračování legendy a údaje o měřítku. Přepočtem grafického měřítka získáme poměr 1:88 400.[15] Jedná se tedy o mapu středního měřítka.

Mapa jičínského vikariátu je datovaná 2. 8. 1812. Její autor, jistý *Urbanek* (resp. Urbánek),[16] jistě znal mapu A. J. Venuta a snad i další jeho práce.[17] Urbánkova kresba se vyznačuje podobným celkovým rozvržením mapového listu, stylem provedení výzdoby včetně vedut a nápadně shodné s o dvě desetiletí starší mapou královéhradecké diecéze jsou i jednotlivé mapové značky; pouze s tím rozdílem, že latinskou legendu převedl Urbánek do němčiny. Venutova mapa s největší pravděpodobností znázorňovala odsouhlasený průběh hranic jednotlivých celků církevní správy v rámci královéhradecké diecéze. Naopak téměř současná mapa F. J. J. Kreibicha zobrazuje, jak uvádí ve své studii Ludvík Mucha, návrh uspořádání litoměřické diecéze, které doznalo ještě některých změn.[18] Dochoval se jediný rukopisný exemplář; mapa nebyla pravděpodobně nikdy vytištěna. Obě mapy mají

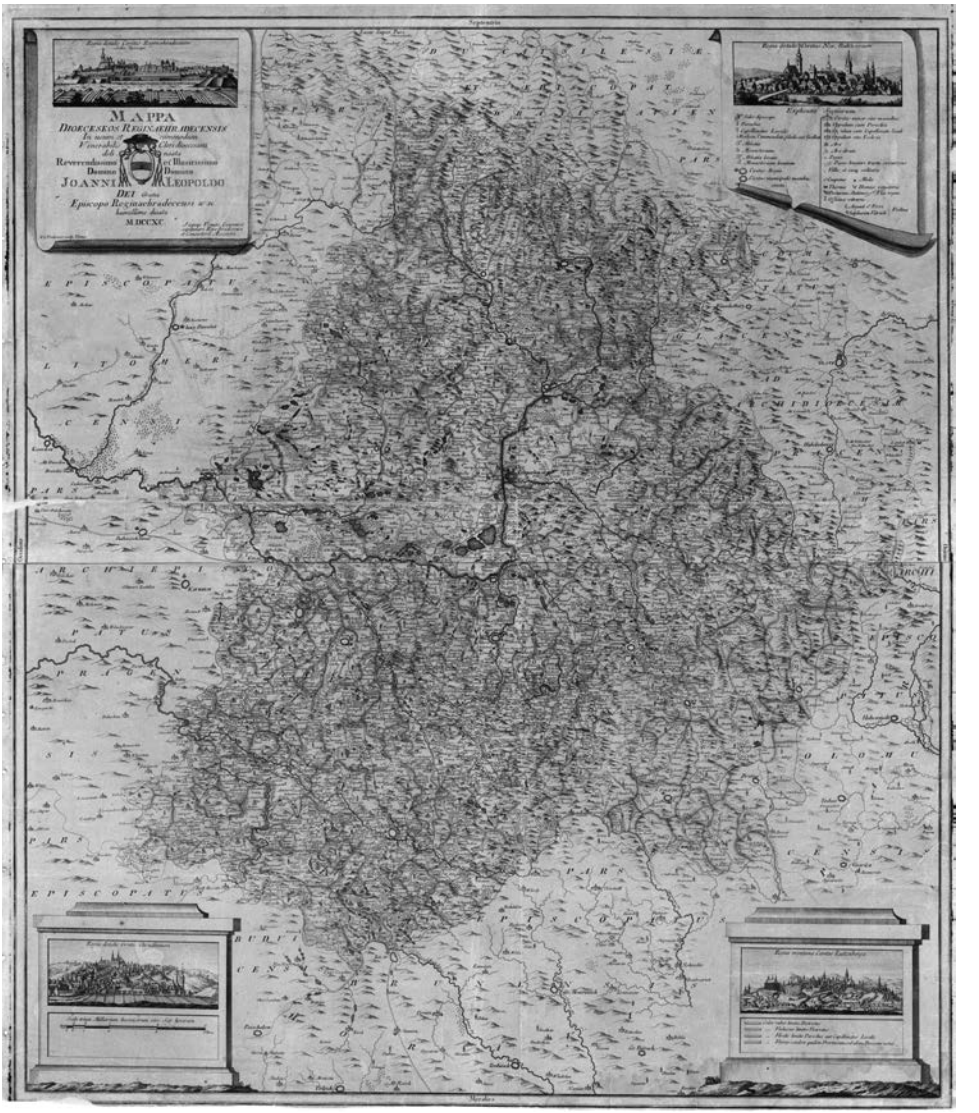

Obr. 4. Mapa Antonína Jana Venuta z roku 1790. Mappa dioeceseos Reginaehradecensis, in usum et commodum venerabilis cleri dioecesani delineata. Celek.
Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, sign. MAP A 38, zmenšeno. Skenoval Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, Zdiby, v. v. i.

ovšem společnou předlohu. Tou byla Müllerova mapa Čech, upravená roku 1726 Johannem Wolfgangem Wielandem, v měřítku 1:230 000.[19] Právě srovnání legend tří map týkajících se východních Čech může tento názor podpořit. Grafická podoba základních mapových značek – především pro sídla různého druhu a těžené nerostné suroviny – je téměř shodná. Již Venuto ovšem provedl s ohledem na zaměření své mapy výběr mapových prvků. Stejně tak Urbánek, jehož legenda je ještě o několik položek chudší, se kromě nejdůležitějších horopisných a vodopisných

Obr. 5. Výřez z tzv. Malé Müllerovy mapy (Müller-Wielandova mapa) zachycující pomezí Bydžovského a Boleslavského kraje. Mappa chorographica ... totius regni Bohemiae in duodecim circulos divisae ... ex accurata totius Regni perlustratione et geometrica dimensione ... in hanc formam redacta.
Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR, v. v. i., Praha, sign. MAP A 50, zmenšeno. Skenoval Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, Zdiby, v. v .i.

Obr. 6a. Východní část litoměřické diecéze na mapě Františka J. J. Kreibicha z roku 1797. Mappa dioeceseos Litomericensis in 3 circulos et 378 beneficia curata divisa, Mapová sbírka Univerzity Karlovy, sign. D1 27 4, zmenšeno. Skenovala Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

reálií zaměřil na zachycení sídel a hranic správních celků. Mapa jičínského vikariátu je tedy mapou tematickou.

Dříve než tuto kategorii dále upřesníme, věnujme pozornost fyzicko-geografickým mapovým prvkům, které zachycují základní podobu krajiny. Urbánek znázornil výběrově vodstvo. Rybníky jsou v mapě sice umístěny nepřesně, upozorňují ovšem na dnes již zaniklé nebo značně redukované rybniční oblasti (Kopidlensko, rybníky u Hlásné Lhoty, Vokšic a Ostružna s vysušeným rozsáhlým Porákem mezi Jičínem a Čejkovicemi, četné rybníky mezi Kovačí, Úlibicemi a Vysokým Veselím). Vodní toky pro autora pravděpodobně nebyly při kresbě mapy vodítkem – nacházíme chyby v lokalizaci obcí na pravém a levém břehu příslušné vodoteče.[20] Také informace o terénu vyčtená z mapy je pouze orientační. Výškopis je zachycen až do 19. století ve střední Evropě běžnou tzv. kopečkovou metodou. Na rozdíl od zmíněné Müller-Wielandovy mapy ani Venuto, ani Urbánek neznázornili ve svých mapách komunikace. A to dokonce ani výrazná stromořadí – relikty barokních

krajinných kompozic Schliků a Albrechta z Valdštejna, která sloužila profesionálním kresličům map často jako základní vodítko pro naskicování mapového náčrtu[21] – s výjimkou lipové aleje vedoucí z Jičína ke kartuziánskému klášteru do Valdic, která je ovšem vyznačena tak, jako by končila u jistého zámečku, pravděpodobně Valdštejnova casina s loggií. Tato chyba se ovšem vyskytuje již v Müller-Wielandově mapě, u Venuta a Urbánek ji mechanicky převzal. Topografické chyby v zachycení vodotečí a nápadných krajinných prvků (alejí) potvrzují hypotézu, že mapa nevznikla jako původní kresba krajiny, ale kopírováním již existující předlohy. Navíc to, že autor nezkonfrontoval svou mapovou kresbu s realitou, ale oproti předloze ještě vypustil cestní síť, vede k závěru, že účel pořízení mapy rozhodně nebyl motivován potřebou orientace v krajině. Měla sloužit úřední potřebě – důvodem jejího pořízení bylo přehledné zachycení správního uspořádání příslušné části diecéze, neboť z rozboru mapového obsahu a legendy je evidentní, že autor věnoval největší pozornost hranicím administrativních celků (hranicím kraje, vikariátů, farností či obvodům lokálií) a hierarchii sídel z hlediska církevní správy. Vedle obcí – center

Obr. 6b. Západní část Královéhradecké diecéze – Boleslavsko a Bydžovsko – na mapě Antonína Jana Venuta (viz obr. 4).

Obr. 7a, b, c. Značkový klíč tzv. Müller-Wielandovy (viz obr. 5), Venutovy (viz obr. 4) a Urbánkovy mapy (viz obr. 1). Je patrné, že Urbánek převzal Venutovy mapové značky. Zajímavá je značka pro dlouhou ves „ulicovku" (Lužany).

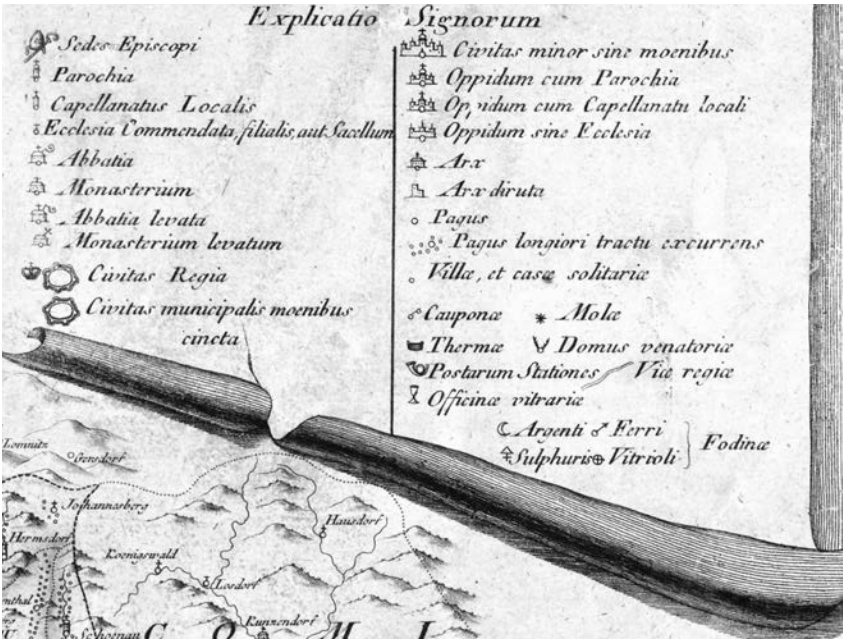
Explicatio Signorum
Sedes Episcopi
Parochia
Capellanatus Localis
Ecclesia Commendata, filialis, aut Sacellum
Abbatia
Monasterium
Abbatia levata
Monasterium levatum
Civitas Regia
Civitas municipalis moenibus cincta
Civitas minor sine moenibus
Oppidum cum Parochia
Oppidum cum Capellanatu locali
Oppidum sine Ecclesia
Arx
Arx diruta
Pagus
Pagus longiori tractu excurrens
Villæ, et casæ solitariæ
Cauponæ
Molæ
Thermæ
Domus venatoriæ
Postarum Stationes
Viæ regiæ
Officinæ vitrariæ
Argenti
Ferri
Sulphuris
Vitrioli
Fodinæ
Johannesberg
Hermsdorf
Hausdorf
Eichenwald
Landorf
Kunzendorf

Neu Bidschow
Erklärung der Zeichen
Eine Pfarre
Localie.
Filial Kirche o. Kapelle.
Aufgehobenes Kloster.
Stadt mit Mauern.
Stadt ohne Mauern.
Ort mit einer Pfarre.
- Localie.
- ohne Kirche
Schloss
Zerstörtes Schloss
Ein Dorf.
Langes u. zerstreutes Dorf.
Meyerhöfe.
Wirthshäuser.
Mühlen.
Bäder.
Jägerhäuser
Post-Station
Silber.
Eisen.
Schwefel
Vitriol
Berg-werke

farností či obvodů lokálií – jsou odlišeny lokality bez kostela a ty s filiálním kostelem či kaplí; z legendy mapy je patrné, která sídla měla statut města či městečka-městyse (např. Podhradí), navíc jsou rozlišena města s hradbami (Jičín) a neohrazená (Kopidlno). Vedle sídel autor eviduje také zámky (sem spadají i tvrze), zříceniny (Kumburk) a samostatně stojící sakrální objekty (kaple sv. Maří Magdaleny na Zebíně u Jičína).

Mapa je ozdobena v pravém a levém horním rohu mapového rámce dvěma vedutami v kartuších v podobě rozvinutých svitků papíru. Není-li úplně zřejmé, proč na Venutově mapě královéhradecké diecéze figurují kromě veduty Hradce Králové ještě Nový Bydžov, Chrudim a Kutná Hora (a ne jiná, ve své době bezesporu důležitější východočeská města),[22] Urbánkova volba je velmi logická: Jičín byl nejen centrem dotčeného vikariátu, ale také nejvýznamnějším městem Bydžovského kraje, kde od roku 1784 sídlilo hejtmanství opustivší upadající Nový Bydžov. Ani v jednom případě se ovšem nejedná o originální *portréty měst.* Pohled na Jičín lze zařadit do skupiny vyobrazení města z oblíbeného úhlu od severozápadu od rybníka Kníže, kdy v panoramatu města významně vystupují hlavní dominanty: Valdická brána, kostel sv. Jakuba, zámek i jezuitský komplex s kostelem sv. Ignáce. Bezprostřední předlohou byly Urbánkovi jistě práce A. J. Venuta, který vytvořil několik pohledů na Jičín. Urbánkova kopie je na rozdíl od pravděpodobných předloh značně schematická a obsahuje řadu topografických chyb. Navíc zachycuje jenom část města a do – zdá se předem narýsovaného – rámečku se autorovi vešla pouze část jezuitských budov a nezbylo místo ani na jezuitský chrám,[23] ani na novoměstský špitální a hřbitovní kostel Panny Marie de Sale (mj. vhodné kompoziční ukončení veduty při pravém okraji kresby, jak jej využíval Venuto na svých pohledech na město).[24] Některé domy na náměstí mají barokní štíty – o ty ovšem budovy na jičínském náměstí přišly při požáru roku 1681 a velká veduta města Josefa Sikory z roku 1756 je nezachycuje.[25] Věž v popředí lze snad ztotožnit s vodárnou na hrázi rybníka Kníže. Ze shluku šedých střech obyčejných domů (odlišených tak snad od významných budov se střechami červenými) vystupuje Valdická brána s cibulovou bání, kterou měla v letech 1769 – 1840.

Veduta Nového Bydžova je na rozdíl od jičínské opatřena vlastním názvem: *Neu Bidczow*. Veduta je s velkou pravděpodobností mírně upravenou kopií vyobrazení města A. J. Venuta z mapy královéhradecké diecéze. Město je v obou případech zobrazeno od severovýchodu, z mírného nadhledu, s mostem přes Cidlinu v popředí. Autor tedy shlížel na Nový Bydžov nejspíše z návrší v Metličanech, což je dnes pro vzrostlou vegetaci problematické ověřit.[26] Obě veduty se liší pouze v detailech: počtu a tvaru komínů a korouhví na střechách, rozmístění křovin v popředí podél řeky apod. Venuto zachytil město z poměrně obvyklého úhlu pohledu,[27] tři desetiletí před požárem roku 1817, který zničil velkou část města a poškodil řadu dominant na vedutě zachycených.[28] V hlavním plánu, kde je větší působivosti dosaženo převýšením významných budov a těch, které stojí ve vzdálenější části města, se zcela vpravo objevuje věž městské vodárny, v centru dvě věže kostela Nejsvětější

Trojice, Starobydžovská brána, cibulová báň na věži staré radnice, Metličanská brána a vpravo, zdánlivě nedaleko mostu přes Cidlinu, chrám Matky Boží s barokní nástavbou věže a mansardovou střechou nad lodí a presbytářem. Zadní plán tvoří na obou vyobrazeních dvě pásma kopců.[29]

Mapa jičínského vikariátu je ojedinělým dokumentem svého druhu z hlediska kartografie i dějin veduty jako žánru. Její objevení dává naději, že obdobná díla stále ještě mohou být nalézána. Neméně unikátní byla také cesta, kterou se mapa od soukromého majitele v zahraničí a přes dva antikvariáty do Státního okresního archivu Jičín dostala. Všem, kteří se zasloužili o to, že mapa nebyla znovu prodána do soukromých rukou, ale nachází se nyní ve veřejné instituci,[30] patří velký dík![31]

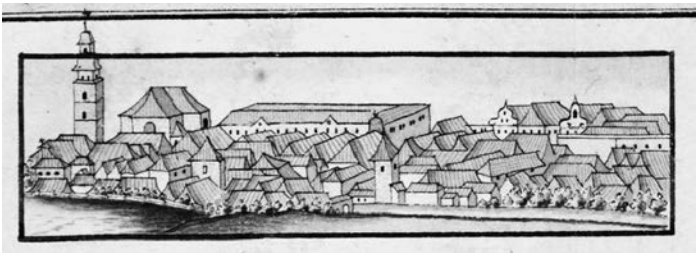

Obr. 8. Veduta Jičína na Urbánkově mapě (viz obr. 1).

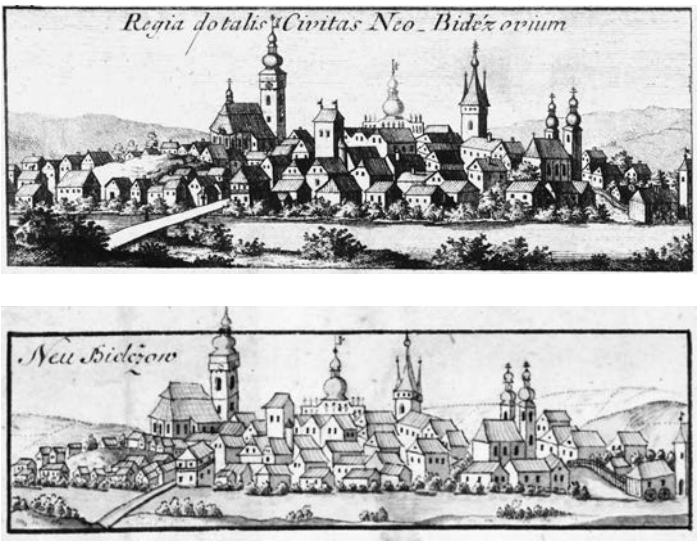

Obr. 9a, b. Veduta Nového Bydžova na mapě Antonína Jana Venuta (viz obr. 4) a na Urbánkově mapě (viz obr. 1).

PŘÍLOHA

Obce jičínského vikariátu v roce 1812 a jejich církevně-správní příslušnost podle Urbánkovy mapy. Přehled farností a obvodů lokálií (abecedně) a do nich spadajících obcí (opět abecedně)[32]

- farnost Hradišťko (lokálie) – kostel,[33] škola (Stříbrnice, Vlhošť, Vrbice, Žeretice)
- farnost Chomutice – kostel, škola (Chomutičky, Nevratice, Nové Smrkovice, Obora – zámek, Třtěnice)
- farnost Choteč (lokálie) – kostel, škola (Hřídelec, Valdov – škola)
- farnost Jičín – kostel, škola, zámek, kaple P. Marie de Sale na Novém Městě – filiální kostel (Dílce, Dvorce, Kacákova Lhota, Kbelnice, Moravčice, Náchodsko, Robousy[34] – filiální kostel, škola, Zebín, kaple sv. Maří Magdaleny na vrchu Zebíně, kostel Všech svatých;[35] pravděpodobně Valdštejnovo casino s loggií na konci lipové aleje, značené coby zámek)
- farnost Kopidlno – kostel, škola, zámek (Bartoušov, Běchary[36] – filiální kostel, škola, Bílsko, Budčeves, Cholenice – filiální kostel, Mlýnec, Pševes)
- farnost Lázně Bělohrad – kostel, škola, zámek (Brtev, Byšičky – filiální kostel, Černín, Horní a Dolní Nová Ves, Lány, Lukavec u Hořic, Nový Dvůr, Přibyslav, Svatojánský Újezd – filiální kostel, Okrouhlý,[37] Vřesník)
- farnost Libštát – kostel, škola (Bystrá nad Jizerou, Čikvásky, Doly [?], Košťálov – škola, [Pohoří],[38] Svojek, Valdice)
- farnost Lomnice nad Popelkou – kostel, škola, zámek (Bezděčín, Černá, Chlum, Košov, Morcinov, Nové Dvory, Ploužnice, Rváčov, Skuhrov, Stružinec – škola, Tábor – filiální kostel, Tuhaň, Želechy[39])
- farnost Lužany – kostel, škola (Kamenice – zámek, Konecchlumí – filiální kostel, škola, Kovač, Pustá Proseč – filiální kostel, škola, Řeheč, Úlibice – filiální kostel)
- farnost Nemyčeves (lokálie) – kostel, škola (Milíčeves – zámek, Vitiněves)
- farnost Nová Paka – kostel, škola (Krsmol, zřícenina hradu Kumburk, Kumburský Újezd, Roškopov, Stará Paka – filiální kostel, škola, Studénka, Štikov, Ústí, Vidochov, Vlkov, Vrchovina[40])
- farnost Nová Ves nad Popelkou – kostel, škola (Bělá – škola, Syřenov – škola, Žďár u Kumburku)
- farnost Ohnišťany (lokálie) – kostel, škola (Staré Smrkovice – filiální kostel, zámek, Šaplava, Tereziny Dary)
- farnost Olešnice (lokálie) – kostel, škola (Levínská Olešnice – škola, Žďár, Žďírec)
- farnost Ostružno – kostel, škola, kaple Nejsvětější Trojice západně od Ostružna (Brada – filiální kostel, Březina, Čejkovice, Holín – škola, Horní a Dolní Lochov, Jinolice, Ohaveč, Prachov, Rybníček, Staré Místo[41])
- farnost Pecka – kostel, škola, zámek[42] (Arnoštov, Bělá u Pecky, Bukovina u Pecky, Horní a Dolní Javoří, Kal, Lesní Domky, Lhota u Pecky, Pavučina, Radkyně, Staňkov, Stupná, Uhlíře, Vidonice – filiální kostel)
- farnost Popovice (lokálie) – kostel, škola (Butoves, Hubálov, Tuř – škola, zámek)

- farnost Radim – kostel, škola (Dolánky, Dřevěnice, Lháň, Podháj, Soběraz – filiální kostel, Studeňany, Tužín, Valdice[43] – filiální kostel, škola)
- farnost Samšina – kostel, škola (Blata, Drštěkryje – filiální kostel, zámek, Ohařice)
- farnost Slatiny[44] – kostel, škola (Liběšice, Žitětín)
- farnost Sobčice (lokálie) – kostel, škola, zámek (Hradišťko,[45] Kovač, Maxinec,[46] Ostroměř, Podhorní Újezd, Stará Hůra,[47] Vojice)
- farnost Úbislavice (lokálie) – kostel, škola (Brdo, Česká Proseč, Chloumek, Stav, Štěpanice, Zboží)
- farnost Veliš – kostel, škola (Bukvice – filiální kaple, Dolany – filiální kostel, Hlásná Lhota, Chyjice – filiální kostel, Jičíněves – zámek, Keteň,[48] Kostelec – filiální kostel, Křelina, Nadslav – filiální kostel, Podhradí, Štidla, Vesec, Vokšice – zámek, zřícenina hradu Veliš, kaple na Loretě a jedna z drobných kaplí J. B. Matheye na Velišském hřbetu – kaple Andělů strážných[?])
- farnost Vršce – kostel, škola (Labouň, Slavhostice)
- farnost Vysoké Veselí (*Roth Vesely*)[49] – kostel, škola, zámek (Hrobičany, Patřim – myslivna, Sběř – škola, Velešice – filiální kostel, Veselská Lhota – myslivna, Volanice – zámek)
- farnost Železnice – kostel, škola (Bradlecká Lhota, Březka, Cidlina – filiální kostel, škola, Doubravice, Kyje, Pekloves, Podůlší, Těšín, Újezdec, Zámezí, zřícenina hradu Bradlec)

Obce na hranici s litoměřickou diecézí:
Za hranicí jičínského vikariátu, ale v rámci Bydžovského kraje:
Zámostí, Střeleč, Pařezská Lhota, Libunec; Bítouchov, Kotelsko, Žlábek, Nedvězí, Sutice, Hořensko; Údrnice – kostel, Údrnická Lhota
Obce za hranicí vikariátu i kraje, kterým je věnovaná pečlivá pozornost, včetně vyznačení školy a hranice farnosti:
Drahoraz – kostel, škola, Únětice; Střevač – škola[50]

Poznámky

1 Libáňsko a Sobotecko, tradičně spádové do Jičína, patří k litoměřické diecézi.

2 Královéhradecká diecéze byla ustavena roku 1664 v hranicích tehdejšího Hradeckého kraje (od 1751 rozdělen na Hradecký a Bydžovský). Roku 1784 k ní byl připojen někdejší Čáslavský a Chrudimský kraj. JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdenka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. 2. vyd. Praha 2005, s. 190-193 a mapy na s. 506-509.

3 Tamtéž, s. 191.

4 MIKULEC, Jiří: *Církevní správa v Čechách po reformách arcibiskupa Arnošta Harracha*, rekonstrukční mapa. In: SEMOTANOVÁ, Eva a kol.: Akademický atlas českých dějin, v tisku.

5 Podle *Catalogus universi cleri episcopalis dioecesis Reginae-Hradecensis. Anno MDCCLXXVI* (NA Praha, fond APA, inv. č. 2498) to byly vikariáty s centry v Bílém Újezdě (u Rychnova nad Kněžnou), Dobrušce, Hostinném, Jičíně, Náchodě, Novém Bydžově, Rokytnici, Smidarech a Vrchlabí. K roku 1751 je uváděno deset vikariátů s centry v Novém Bydžově, Branné, Chlumci nad Cidlinou, Jičíně, Náchodě,

Solnici, Mladých Bukách, Nebeské Rybné, Broumově a Přepychách (viz *Catalogus alphabeticus personarum, et locorum in dioecesi Reginae-hradecensi, continens clerum in cura animarum expositum. Anno MDCCLI,* NA Praha, fond APA, inv. č. 2475). K roku 1730 se královéhradecká diecéze dělila na následujících devět vikariátů: chlumecký, kopidlenský, hořický, branenský, trutnovský, úpický, dobrušský, solnický a žamberský (viz HEROLD, Miroslav – GREČENKOVÁ, Martina – CHODĚJOVSKÁ, Eva – BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina: *Církevní správa v českých zemích v pobělohorské době*, rekonstrukční mapa. In: SEMOTANOVÁ, Eva a kol.: Akademický atlas českých dějin, v tisku). Autoři inventáře k fondu Biskupský archív Hradec Králové, uloženému v SOA Zámrsk, udávají v úvodní studii rovněž devět (viz FRANCEK, Jindřich – ŠIMEK, Tomáš: *Biskupský archív Hradec Králové, 1. díl 1659 – 1934*. Zámrsk 1983).

6 *Catalogus universi cleri episcopalis dioecesis Reginae-Hradecensis. Anno 1784* (Strahovská knihovna, Praha, sign. FA VIII 44) to bylo deset vikariátů s centry ve Vrchlabí, Chrástu, Dobrušce, Jičíně, Novém Bydžově, Novém Městě nad Metují, Přepychách, Rychnově nad Kněžnou, Trutnově a Žlunicích.

7 V původním teritoriu diecéze se nacházely vikariáty hradecký, jaroměřský, náchodský, nekořský, rychnovský, trutnovský a třebechovický v kraji Hradeckém a vrchlabský, jičínský, novobydžovský, petrovický a poděbradský v kraji Bydžovském. Nepublikovaný text Miroslava Herolda, kterému velmi děkuji za cenné rady z oblasti dějin církevní správy! (K tomu náležel ještě v kraji Chrudimském vikariát vysokomýtský, chrástský, chrudimský, lanškrounský, pardubický, poličský, skutečský a v kraji Čáslavském kutnohorský, lipnický, německobrodský, žlebský a soutický. (*Catalogus universi cleri episcopalis dioecesis Reginae-hradecensis. Anno MDCCC.* NA Praha, fond APA, inv. č. 2507.) Dnes je královéhradecká diecéze rozdělena na čtrnáct vikariátů, jičínský sestává z jedenácti farností a znovu zahrnuje oblast Kopidlenska. Viz http://www.diecezehk.cz/dieceze/vikariat/jicin/ (cit. 8. 9. 2011).

8 Úbislavice (lokálie), Lázně Bělohrad (fara), Borovnice (lokálie), Chomutice (fara), Choteč (lokálie), Jičín (děkanství), Hradišťko (lokálie), Kopidlno (fara), Levínská Olešnice [?] (lokálie), Libštát (fara), Lomnice nad Popelkou (fara), Lužany (fara), Nemyčeves (lokálie), Nová Ves (fara), Nová Paka (fara), Pecka (fara), Popovice (lokálie), Radim (fara), Samšina (fara), Slatiny (fara), Sobčice (lokálie), Veliš (fara), Vysoké Veselí (fara), Ohnišťany (lokálie), Ostružno (fara), Vršce (fara), Železnice (fara). Vikářem byl železnický děkam P. Tadeáš Želísko. *Catalogus universi cleri episcopalis dioecesis Reginae-hradecensis. Anno MDCCC.* NA Praha, fond APA, inv. č. 2507. Z toho dvacet jedna obcí se nachází v dnešním jičínském okrese – srov. JANKŮ, Radka: *Sbírka druhopisů matrik okresu Jičín. 1799–1949 (1950)*. Jičín 2011, inventář k fondu uloženém v SOkA Jičín, příloha č. 4 (mapa).

9 Podle údajů kroniky kopidlenské farní školy zůstalo v jičínském vikariátu 15 far a 34 škol, nově zřízený kopidlenský měl 12 farností (sídla far: Hradišťko, Chomutice, Kopidlno, Nemyčeves, Ohnišťany, Ostružno, Popovice, Samšina, Slatiny, Veliš, Vršce, Vysoké Veselí) a 22 škol. Podrobněji srov. STRÁNÍKOVÁ, Jana –ŘÍHOVÁ, Vladislava: *Památky kopidlenské farnosti v historických dokumentech a jejich současný stav. Monografie studentských prací*. Pardubice 2012, což potvrzuje i PLUHAŘOVÁ, Ilona: *Ze stránek Farní knihy školy kopidlenské*. S. l. 2010, s. 75-78.

10 ROUBÍK, František: *Soupis map českých zemí*. Sv. 2, Praha 1955, s. 105-106.

11 Roubíkův *Soupis* ji ještě eviduje jako anonymní dílo. Kreibichovo autorství určil a studii mapě věnoval MUCHA, Ludvík: *Mapa litoměřické diecéze z r. 1797 od Františka J. J. Kreibicha.* In: Sborník prací geografických kateder UK k 75. narozeninám prof. Dr. Jaromíra Korčáka, DrSc., Praha 1970, s. 117-121. Mapa je uložena v Mapové sbírce Univerzity Karlovy, č. 92 b A 84. Za ochotu při jejím vyhledání v době rekonstrukce prostor sbírky děkuji Mgr. Jitce Marečkové. Müller-Wielandova i Kreibichova

mapa mají shodnou podobu grafického měřítka, které lze převést na hodnotu 1:230 000.

[12] Antonín Jan Venuto (1764 – 1833), královéhradecký kanovník, vedutista a kartograf. Rukopisnou předlohu mapy se dosud nepodařilo objevit, vzniká ale postupně soupis Venutova bohatého ikonografického díla. Srov. nejnověji: SLAVÍK, Jiří: *Jan Antonín Venuto – 175. výročí úmrtí.* In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308 – 2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové. Ústí nad Orlicí 2009, s. 137-153; MŽYKOVÁ, Marie: *Dílo moravského vedutisty Johanna Venuta z auersperských sbírek*. Zprávy památkové péče, *66*, 2006, s. 310-316; ZBŮREK, Rudolf: *Antonín Jan Venuto, život a dílo*. In: Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově. Trutnov 1998/99, s. 129-132.

[13] Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i. v Praze, sign. MAP A 38.

[14] Ve fondu Archiv pražského arcibiskupství v Národním archivu v Praze jsou vedle mapových náčrtků, které byly odpovědí na dotazník z roku 1783 o stavu farností a podkladem pro reformu farní sítě roku 1785 (k nim podrobněji BURDOVÁ, Pavla: *Laické mapování koncem 18. století*. In: Z dějin geodézie a kartografie 5, Praha 1986, s. 94-100) uloženy také rukopisné mapové náčrtky z let 1836 – 1837, které byly z části pravděpodobně podkladem pro další úpravy hranic farností, z části korekturami a doplňky k blíže nezjištěné mapě pražské arcidiecéze nebo dokonce mapám jejích jednotlivých vikariátů. Tyto mapy se ovšem nepodařilo zatím dohledat, stejně jako jakýkoli náčrt zachycující region Jičínska v tomto souboru. Existenci mapového náčrtu regionu ale nelze vzhledem k neexistenci podrobného seznamu náčrtků vyloučit. Srov. NA Praha, fond APA, inv. č. 5055 a 5318.

[15] *Scala von einer bömischen Meile o[der] zwey Stunden* = 8,6 cm.

[16] Autor, o němž není v kartografické literatuře jinak žádná zmínka, se tvorbě map systematicky nevěnoval a nakreslením mapy jičínského vikariátu pravděpodobně pouze vycházel vstříc potřebám orgánů církevní správy ve východních Čechách. Snad jej můžeme ztotožnit s P. Janem Urbánkem, působícím v roce 1811 v lipnickém vikariátu královéhradecké diecéze (srov. *Urbanek Joannes, curat. Bohdanecii, Boh. Czechticensis, Pr. 1778. Catalogus universi cleri episcopalis dioecesis Reginae-hradecensis. Anno MDCCCXI,* s. 111. NA Praha, fond APA, inv. č. 2514).

[17] Viz pozn. 3.

[18] Srov. článek L. Muchy citovaný v pozn. 11, s. 120.

[19] Na rozdíl od F. J. J. Kreibicha není nic známo o tom, že by A. J. Venuto prověřoval správnost polohy míst na Müllerově-Wielandově mapě a opravil tak některé její chyby.

[20] Výjimkou není ani Cidlina, největší řeka v oblasti. Viz např. chybná lokalizace Robous.

[21] Srov. rukopisné mapy a mapové náčrty dokumentující přesuny vojenských jednotek rakouské armády ve druhé polovině 18. století, uchovávané v Mapové sbírce Rakouské národní knihovny a v Mapové sbírce Rakouského státního archivu ve Vídni a výběrově otištěné v *Historickém atlasu měst České republiky, sv. 18: Jičín*. Edd. CHODĚJOVSKÁ, Eva – SEMOTANOVÁ, Eva a kol., Praha 2008 (dále cit. jako *HAM Jičín*), mapový list č. 6. Někteří autoři, zdá se, kopírovali Müllerovu mapu Čech a učinili stejnou chybu jako Venuto a Urbánek, jiní naopak využili jasnou linku dlouhého stromořadí pro přesnější lokalizaci krajinných prvků i sídel.

[22] Jednou z možností odůvodnění výběru je Hradec Králové jako sídlo biskupa a hlavní město Hradeckého kraje, Nový Bydžov jako hlavní město kraje Bydžovského (připustíme-li, že rukopisný podklad pro mapu vytištěnou roku 1790 vznikal před přesídlením nebo maximálně v době přesouvání sídla krajského úřadu z Nového Bydžova do Jičína), Chrudim jako hlavní město Chrudimského kraje připojeného k diecézi v roce

1784 a Kutná Hora – snad jako reminiscence na kdysi druhé nejvýznamnější město v Čechách – zastínila Čáslav, která by podle naznačené logiky do výběru patřila.

[23] Faktem je, že jezuité odešli z Jičína po zrušení řádu v roce 1773 a pravděpodobně v době, kdy Venuto pracoval na svých vedutách, nefungovalo ani jezuity založené a v komplexu budov u kostela sv. Ignáce sídlící gymnázium. To bylo zrušeno roku 1777, ale v době, kdy Urbánek dokončil svoji mapu v roce 1812, mělo za sebou již pět let své novodobé existence ve stejné budově: gymnázium bylo obnoveno v roce 1807. O udržení prestižní vzdělávací instituce ve městě i za cenu jejího převzetí např. piaristy se zasadili jičínští měšťané, především radní Jan Karl Kneis.

[24] J. A. Venuto vytvořil několik pohledů na Jičín, většinu z nich jako soubor pro rod Trauttmannsdorfů, kterým kumburské panství s hlavním městem v Jičíně v letech 1710 – 1936 náleželo. Srov. *HAM Jičín*, mapový list 34.

[25] Jediným náznakem mohou být štíty domů vpravo od zámku na vedutě *Ansicht des Schlosses und der Stadt Gitschin in Böhmen* ze třicátých let 19. století, kterou litografoval A. F. Kunike a která byla vydavatelem Schönbergem zařazena do souboru *Malerische Darstellung aller vorzüglichen Schlösser und Ruinen der Österreichischen Monarchie…*, Wien [1833 –1835]. Naposledy otištěna v *HAM Jičín*, mapový list č. 34, obr. 65c.

[26] Terénní průzkum proveden v srpnu 2011.

[27] Srov. ikonografii Nového Bydžova v databázi vedut uchovávaných v českých archivech, kde se objevuje čtrnáctkrát – http://veduty.bach.cz/veduty/SearchBean.action (30. 7. 2011) a dále KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 4, Praha 2000, s. 463-487. Ze stejného úhlu pohledu a kompozičně velmi podobně je Nový Bydžov zachycen ještě na vedutě z doby okolo roku 1815, která vyšla v Praze u Marka Brerry. Friedrich Bernhard Werner zachytil město v polovině 18. století naopak od jihozápadu.

[28] Srov. předchozí pozn.

[29] I když nejde o topograficky přesná znázornění, neslouží zde náčrt horských pásem pouze pro vyvážení kompozice obrazu. Za dobré viditelnosti je možné dohlédnout z Nového Bydžova k hořickým Chlumům a dalším vrcholkům krkonošského předhůří; druhé pásmo představují pouhých 40 km vzdušnou čarou vzdálené Krkonoše.

[30] Mapa byla odborně naskenována a je v digitální podobě připravena ke studiu všem zájemcům.

[31] Dík za upozornění na ojedinělý dokument patří panu Jindřichu Bretschneiderovi; zásadním způsobem k zachování mapy na území České republiky a k jejímu uložení do odborné instituce přispěli PhDr. Jan Sobotka z Národní knihovny České republiky, který oslovil autorku tohoto článku, Mgr. Karel Chutný ze Státního okresního archivu Jičín a Mgr. Jiří Kuba ze Státního oblastního archivu v Zámrsku. Archiv by mapu nezískal bez podpory a pochopení ředitele posledně jmenované instituce, prom. hist. Petra Zimmermanna.

[32] Lokality byly identifikovány podle současné topografické mapy a uvádím jejich aktuální oficiální názvy v češtině (na Novopacku a Semilsku měla řada obcí německý název). Není rozlišeno, jedná-li se o samostatnou obec nebo část obce. Nejistá identifikace je označena [?]; v případě, že se lokalitu nepodařilo identifikovat vůbec, je transliterován název odečtený z mapy. Když bylo třeba pro identifikaci lokality využít další prameny a informační zdroje, jsou uvedeny v příslušné poznámce.

[33] V přehledu není rozlišena kategorie (filiální) kostel/kaple.

[34] Výrazně chybná lokalizace v rámci farnosti!

[35] Kostel Všech svatých v Sedličkách na úpatí vrchu Zebína, v mapě popsán jako *Ooss*.

[36] V mapě jsou Běchary odděleny od zbytku farnosti nevybarvenou linií.

[37] Vokrouhlík – lokalita severovýchodně od Svatojánského Újezda, dříve pravděpodobně dvůr Okrouhlý severně od silnice z Lázní Bělohrad do Chotče, dnes v mapách neoznačený zemědělský areál, zachycený i s názvem na mapách II. vojenského mapování.

[38] V mapě pouze značka pro obec bez popisu.
[39] Do roku 1920 byl pro Želechy užíván název *Rudolfovice* (po zakladateli, hraběti Morzinovi), který je uveden také ve zkoumané mapě.
[40] V mapě chybně *Rokytney*.
[41] Mapa neuvádí kostel sv. Františka z Assisi.
[42] Značkou pro zámek je míněn stejnojmenný hrad nad městem Pecka.
[43] Zrušený klášter označený jako *Carth.* – kartouza nebo dobově běžně užívané označení pro obec *Kartouzy*.
[44] Mezi Slatinami a Jičíněvsí je umístěna nepopsaná značka pro obec. V těchto místech se žádné sídlo nenachází.
[45] Lokalita je dnes součástí Ostroměře.
[46] V mapě uvedený *Marinetz* je snad možno ztotožnit s lokalitou *Maxinec* na hřebeni Chlumu, kterou ovšem mapa II. vojenského mapování lokalizuje na úpatí Mlázovického chlumu jižně od Podhorního Újezda.
[47] Samota u Ostroměře, někdejší tvrz.
[48] Omylem popiska *Battin*. Batín je ves 3 km JV od Markvartic a 2 km západně od Nadslavi nacházející se mimo území jičínského vikariátu; na mapě není znázorněna.
[49] Vysoké Veselý bylo jako Červené označováno pravděpodobně v souvislosti s požárem roku 1747. Mezi Sběří a Hrobičany je zakreslena nepopsaná značka pro obec. V těchto místech se žádné sídlo nenachází.
[50] Podle kroniky kopidlenské farní školy (srov. pozn. 9) patřily Drahoraz a Střevač v roce 1834 do kopidlenského vikariátu.

CHODĚJOVSKÁ, Eva: *Das Jičíner Vikariat 1812. Neu vorgefundene kirchliche Verwaltungskarte*

Im Jahre 2011 erwarb das Staatliche Bezirksarchiv in Jičín (Jitschin) eine handschriftliche Karte des Jičíner (Jitschiner) Vikariats aus dem Jahre 1812. Die Karte stellt eine wesentliche Quelle zur Erkundung der Kirchenverwaltung und des Schulwesens in der westlichsten Region der Diözese Hradec Králové (Königgrätz) zu Beginn des 19. Jahrhunderts dar. Sie ist nicht nur bedeutend wegen ihrem Inhalt, sondern auch als kartographisches Denkmal.

Alte Karten, deren Themeninhalt die kirchliche Verwaltung auf dem Gebiet von Böhmen ist, sind sehr selten; die Verfasserin setzt die Karte des Jičíner Vikariats in den Zusammenhang mit Werken von Kristian Plodek, Franz Jakob Heinrich Kreybich (Kreibich) und vor allem Antonín Jan (Anton Johann) Venuto. Der Hauptteil der Studie befasst sich mit der innerlichen und äußerlichen Analyse der Karte. Der Karteninhalt wird sowohl nach formellen Merkmalen – verwendete Kartenzeichen und Maßstab, wovon die Verfasserin auf mögliche Vorlagen schließt – als auch inhaltlichen Angaben analysiert. Die Karte hält 27 Pfarreien fest. Sie widerspiegelt den Stand der Kirchenverwaltung im Gebiet von Jičín nach

den Josephinischen Reformen und vor der Abtrennung des Gebietes Kopidlno, wozu es 1834 kam. Der Kartenverfasser widmete die größte Aufmerksamkeit den Grenzen von administrativen Einheiten und der Hierarchie der Siedlungen aus der Sicht der Kirchenverwaltung. Dagegen kann man Informationen über den Charakter der Landschaft nur spärlich gewinnen. Für Siedlungen verschiedenen Typs werden unterschiedliche Kartenzeichen verwendet. Neben Gemeinden – Kernpunkten der Pfarreien oder Umkreisen der Lokalien – werden Ortschaften ohne Kirche und solche mit Filialkirche oder -kapelle unterschieden; aus der Zeichenerklärung ist ersichtlich, welche Siedlungen eine Stadt oder ein Marktflecken waren, darüber hinaus werden Städte mit und ohne Mauern unterschieden. Gemeinden mit einer Kirche und einer Schule werden in der Anlage der Studie verzeichnet.

Nichtsdestoweniger ist ein bedeutender Bestandteil die Kartenverzierung in Form von zwei Veduten der Verwaltungszentren des Bidschow-Jitschiner Kreises: Nový Bydžov (Neubidschow) und Jičín. Der Sitz der Kreishauptmannschaft wurde im Jahre 1784 von Nový Bydžov nach Jičín übertragen. Die Verfasserin zeigt, dass es sich in beiden Fällen um übernommene Stadtansichten handelt.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Hrnčířská formička z Jičína
Příspěvek k poznání hrnčířského řemesla

Kristýna Matějková

Historie východočeského města Jičína se odvíjí od přelomu 13. a 14. století, kam se na základě rozboru písemných pramenů datuje doba jeho vzniku. Roku 1337 ho v rámci velišského panství zakoupil od Jana Lucemburského Beneš z Vartenberka. Vartenberkové pak město drželi až do počátku 15. století a k jeho rozvoji přispěli zvláště prodejem tzv. králova práva měšťanům r. 1416.[1] Ekonomický význam Jičína však ani tak v průběhu staletí nepřekročil mantinely malého města polozemědělského charakteru, i když relativní prosperitě se těšil zvláště za vlády rodu Trčků v 16. století. V první polovině 17. století se vévodovi Albrechtu z Valdštejna (1583–1634) podařilo Jičín dočasně pozdvihnout, avšak tato mimořádně příznivá situace neměla dlouhého trvání. Navzdory nepřízni osudu a skutečnosti, že nebyl křižovatkou důležitých obchodních tras, si Jičín v rámci regionu udržel svou pozici v podstatě dodnes.

Hrnčíři v Jičíně

Obyvatelé města ale nebyli živi jen zemědělstvím; v písemných pramenech lze dohledat řadu řemesel a živností, které zde provozovali. Běžně se v nich setkáváme také s hrnčíři, a to i přesto, že okolí Jičína neoplývalo výrazně kvalitní hlínou. Tento nedostatek se projevil až v období novověku, kdy se zvýšily nároky na kvalitu produkovaného zboží a jičínské hrnčířství pozvolna zanikalo. Jeho počátky jsou zde však doloženy už ve 14. století – prvním nám známým provozovatelem řemesla byl k r. 1362 jakýsi *Frenlin.*[2]

Jmenný soupis jeho následovníků, rekonstruovaný ze zachovaných soudních knih, pokračuje až do 1. poloviny 17. století. Tyto prameny se bohužel omezují jen na vlastnické vztahy, otázkám fungování cechu či úrovni zdejší produkce se nevěnují. Přesto lze vyvodit, že největší rozkvět tu hrnčíři zažili až na prahu novověku, kdy o nich přichází nejvíce zmínek. V průběhu 16. století nacházíme zástupce to-

hoto řemesla i mezi vlastníky domů stojících bezprostředně u jičínského náměstí, což by mohlo svědčit o relativní prosperitě zdejšího cechu.

Spolu s novopackými byli také jičínští hrnčíři od r. 1597 sdruženi v tzv. sedmeráckém cechu.[3] Hrnčířství v Nové Pace pak dále vzkvétalo; už r. 1613 se tamější cech osamostatnil a do konce 19. století dosahovali místní výrobci dokonce nadregionálního významu. V Jičíně byla situace opačná. Zdejší keramika se patrně nevymykala běžnému dobovému standardu, a tak zatímco k roku 1757 zde pracovalo ještě 5 hrnčířů, k r. 1835 není zmiňován žádný. Výjimku představovala produkce kamnářská, pro niž zde existují doklady ještě ve 2. polovině 19. století.[4]

Ačkoli někteří hrnčíři sídlili i v hranicích města, dílny a pece bychom pravděpodobně našli spíše až za jeho hradbami. V Jičíně zaujali parcely těsně přiléhající k řece Cidlině na Holínském a Pražském předměstí, tedy východně a na jih od městského jádra. Větší frekvenci hrnčířů lze předpokládat zvláště na prvním ze jmenovaných předměstí. Krom vyššího počtu parcel, které zde v 16. století vlastnili, dali název i malé brance vnitřního pásu opevnění. Tzv. *fortna Hrnčířská* se částečně dochovala v dnešním názvu ulice Fortna. Touto brankou se chodilo i k obecnímu hliníku,[5] z čehož můžeme usuzovat, že jičínští hrnčíři těžili surovinu přímo na místě.

Jak už bylo předesláno, o samotné produkci keramiky se z písemných pramenů nedozvíme nic. Bohužel ani archeologie, soustavně doplňující muzejní sbírky množstvím keramických nálezů, nám dosud nepřinesla žádné svědectví v podobě výrobního zařízení nebo hrnčířských střepišť. Jedinou stopou po zaniklém řemesle jsou sporadické nálezy pracovních nástrojů, které vedle nesčetných fragmentů nádob různého stáří a zpracování představují pomyslnou kapku vody v moři. Jelikož střepy bez dalších analýz není možné jednoznačně připsat místním výrobcům, nástroje můžeme považovat za mnohem platnější doklad jejich zdejší činnosti.

Vzhledem k tomu, že hrnčíři se většinou obešli bez náčiní specializovaného,[6] není snadné je v nálezovém fondu z Jičína rozlišit. Mezi prokazatelné nálezy této kategorie řadíme jen tzv. hrnčířskou formičku, kterou se spolu s obrovským objemem střepového materiálu podařilo vyzvednout během předstihového záchranného výzkumu části zaniklého městského příkopu v roce 1999.[7] Výzkum probíhal v ploše MPR Jičín v ulici Tylově (obr. 1),[8] nacházející se za východní stranou náměstí. Příkop v těchto místech tvořil první pás opevnění. Počátky jeho fungování lze velmi zhruba datovat do průběhu 14. století, zatímco jeho závěr nastal nejpravděpodobněji kolem r. 1632, kdy vrcholila asanace a úpravy města řízené vévodou Valdštejnem.[9] Nálezové okolnosti bohužel znesnadňují datování. Městské příkopy představovaly ve většině případů lokální smetiště, navíc průběžně čištěné (pro druhý pás jičínského opevnění je tato skutečnost doložena i archeologickým výzkumem).[10] Jednotlivé vrstvy jsou vzájemně natolik promíšené, že se v žádném případě nedají vnímat jako chronologické horizonty.

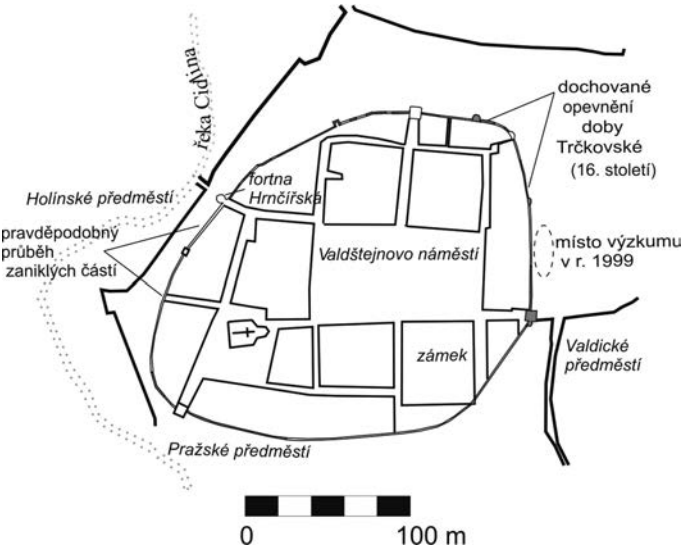

Obr. 1. Půdorys města Jičína s vyznačeným místem výzkumu (volně podle: Uličný 2004).

Keramická formička

Zmiňovaná formička (obr. 2) je kruhová o průměru 58 mm. Do spodní části – razidla – je vhlouben motiv lva. Na svrchní straně je patrné odlomené držadlo původně usnadňující manipulaci, které se však nedochovalo. Lze si ho představit jako váleček nebo kužel přilepený kolmo ke svrchní části razidla. V místě odlomení mělo průměr cca 20 mm. Jelikož nevíme, jakým způsobem bylo s formičkou nakládáno a neznáme žádnou přímou analogii (dosud publikované formičky byly vytvořeny pouze z jednoho kusu hlíny a jejich držadla jsou zformována poměrně primitivně),[11] není možné se vyjádřit k původní délce držadla.

Keramická hmota je jemnozrnná, bez makroskopicky výraznějšího ostřiva. Její narůžovělá barva svědčí o oxidačním výpalu. V místech odlomeného držadla je kolek polity žlutou glazurou, na razidlo se žlutá a světle zelená glazura dostala spíše nedopatřením. Rentgen-fluorescenční analýza prokázala,[12] že převažující žlutá poleva je olovnatá. Minimálně zastoupená (zdá se, že kontaminací jiným glazovaným zbožím) zelená glazura vykazuje shodné olovnaté složení; k jejímu dobarvení bylo použito oxidů mědi.

Ústředním motivem formičky je lev. Mnohoznačnost jeho zpracování v průběhu středověku a raného novověku se velmi obecně dá shrnout do třech hlavních námětových okruhů. Vedle čistě zoomorfních námětů, kde však lev může figurovat ještě v alegorickém či mytologickém kontextu, je nejpočetněji zastoupeným heral-

Obr. 2. Hrnčířská formička z Jičína (foto: K. Matějková; kresebná dokumentace L. Balák).

dický okruh. Lev je v něm nejčastěji ztvárňován jakožto symbol českého státu a jeho představitelů. Poslední okruh je spojený s náboženskou tématikou. Zobrazený lev zde nabýval hned několika i zcela rozporuplných významů: mohl symbolizovat samotného Krista (scény Zmrtvýchvstání) i jeho (pokořený) protipól (scény souboje se Samsonem).[13]

Ačkoli lvu na jičínské formičce chybí koruna, není pochyb o tom, že toto ztvárnění se řadí do druhého z vymezených okruhů. Dvojitý ocas i vzpřímený postoj jsou neodmyslitelnou součástí českého zemského znaku. Dekorativnost a skutečnost, že lev je zpodobněn coby kráčející, poukazují na fakt, že se jedná o dílo spadající svým uměleckým pojetím spíše do závěru středověku až počátku novověku.[14] Z technologického hlediska je formička vlastně negativní matricí. Charakter otisku i celková miniaturizace napovídají, že jejímu vzniku předcházela výroba pozitivu. Samotné zpracování je poměrně drobné a těžko se proto vyjadřovat k umělecké zručnosti autora. Opačná orientace figury po jejím otištění, která je v rozporu s heraldickými pravidly, bývá někdy chápána jako neznalost nebo možné pochybení

autora.[15] Dochované kachle s analogickými motivy však dokazují, že lev hledící heraldicky doleva byl chybou běžnou a vzniklou v důsledku výroby.[16]

To nás také přivádí k otázce vlastního povolání autora formičky. Existuje předpoklad, že na větších zakázkách, jakými byla např. kachlová kamna, spolupracovali hrnčíři se specializovanými výrobci forem – řezbáři (uvažuje se také o řezačích mincovních kolků nebo o medailérech). V některých případech si lze představit, že formy s méně náročným motivem si vyrobil i samotný hrnčíř jako svůj pracovní nástroj.

Plastická výzdoba pomocí formiček

Plastická výzdoba keramiky, tvořená pomocí formiček, se v našem prostředí projevuje zřetelněji až v pozdním středověku, zhruba od 15. století. Pro toto období jsou typické jednodušší nálepy, nejčastěji tzv. maliny.[17] S narůstající oblibou těchto reliéfních prvků v průběhu novověku se také rozšiřuje škála výzdobných motivů.

Ačkoli někdy bývá vytlačování stěn nádob do formiček považováno za *osobitou českou techniku 17. století,*[18] její původ v našem prostředí zcela jednoznačný není. Reliéfně zdobené nádoby z moravského prostředí byly většinou považovány za importy z Německa, Dolního Rakouska nebo Slezska.[19] Příkladně v porýnských výrobních centrech se formičky masivněji objevují už v první polovině 15. století, kdy přebírají motivy dobových mincí, pečetí nebo devocionálií.[20] Netřeba však hledat až v Porýní; s analogicky zdobenou kameninou se lze setkat i severně od českých hranic v oblasti lužické. Erbovní motivy (včetně heraldického lva) a znaky se také běžně vyskytují na kameninách z dílen saských.[21] I když se tedy pravděpodobně nejedná o původní českou techniku, zdá se, že zdejším hrnčířům nebyla neznámá.

Mimo stolní keramiku našly formičky uplatnění i při výrobě reliéfně zdobených komorových kachlů. Počátky i rozmach jejich používání lze spojovat s pozdně gotickým až renesančním obdobím, kdy se projevuje výraznější zdobnost. Malé provedení formiček totiž umožňovalo aplikaci i velmi drobných motivů např. na jednotlivé výčnělky (cimburí) korunních římsových kachlů.[22] Jak dokládají nálezy podobných předmětů z 19. století, udržela se tato technika po celý novověk.

Dostupné analogie

Oproti dokladům reliéfně zdobené keramiky jsou nástroje, sloužící hrnčířům k vytváření drobných aplikací na keramice či kamnových kachlích, spíše vzácností. Asi za nejstarší lze považovat soubor gotických formiček ze Sezimova Ústí, který nebyl dosud uceleně publikován.[23] Do závěru 14. až 1. poloviny 15. století je pak kladena ojedinělá formička z Rakovníka, ztvárňující lidskou tvář (obr. 3c).[24] Patrně nejbližší je jičínskému exempláři fragment kruhového kadlubu (?) s heraldickým lvem z Mostecké ulice v Praze (obr. 3a, b), který je připisován renesančnímu období. Průměr kompletní formy se ovšem blíží cca 23 cm, což je ve srovnání s formičkou

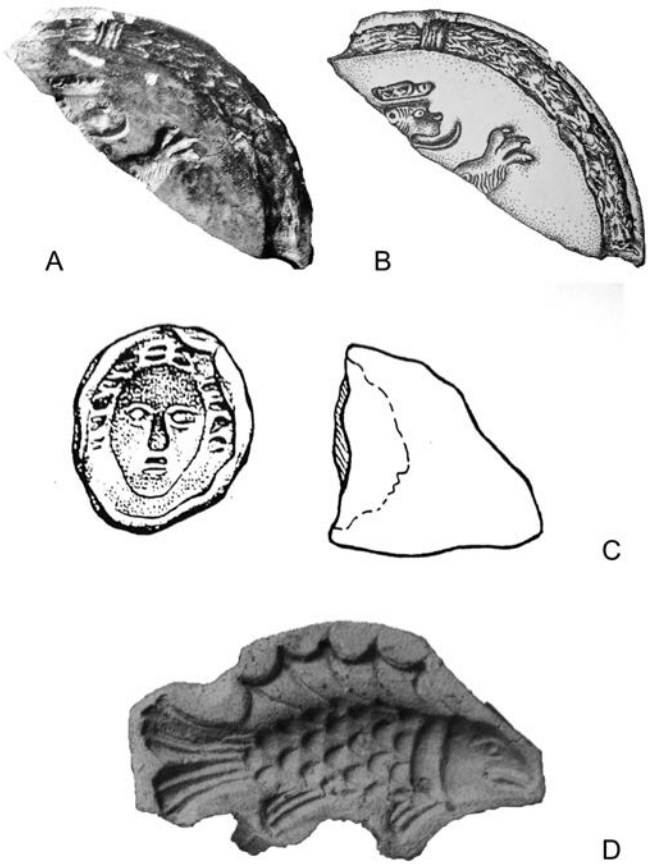

Obr. 3. Vybrané analogie z prostředí Čech. A, B – kadlub z Mostecké ulice v Praze (reprofoto: Brych 1999; 2004); C – formička z Rakovníka (reprofoto: Ježek 1994); D – formička z náměstí Republiky v Praze (reprofoto: Žegklitz – Vitanovský – Zavřel 1999).

z Jičína podstatný rozdíl. Vzhledem k rozměrům je pochopitelné, že kadlub je dáván do souvislosti s kamnářskou produkcí.[25]

Nejnověji byly keramické formičky nalezeny také ve výbavě hrnčířské dílny odkryté během výzkumu na náměstí Republiky v Praze.[26] Na základě rozboru písemných pramenů víme, že ji v letech 1531–1572 provozoval hrnčíř Adam Špaček. Dva publikované kusy (ryba a žalud; obr. 3d) rozšiřují dosud známou škálu motivů a dokládají i poměrně primitivní zformování úchopky. O něco mladší je soubor z Nového Strašecí u Rakovníka publikovaný r. 1988 Z. Hazlbauerem.[27] I v tomto případě

lze spojit formičky s hypotetickým autorem – hrnčířem Janem Jelínkem, působícím ve městě ve 30. letech 17. století. Letopočet 1635 na jedné z nich vymezuje dobu jejich vzniku velmi přesně. Jelikož motivy jsou spíše prosté, autor článku se domnívá, že si je hrnčíři vyráběli sami. Do 17. století je také datována formička s motivem okřídleného anděla, která pochází z hrnčířského střepiště odkrytého v Kroměříži.[28] Mezi nástroje, sloužící k podobnému účelu, lze zařadit i zatím nejmladší soubor sádrových formiček na kamnářské ozdoby z Chýnova, datovaný až do 19. století.[29]

Možností, jak používat formičku, bylo více. Jako nejsnadnější se podle experimentů Z. Hazlbauera a P. Volfa[30] jeví dekor vymačkávaný zevnitř stěny nádoby. Rovněž je možné nalepit už vyhotovený reliéf na stěnu nádoby anebo naposled – použít kolek jako jednoduché razítko. V našem případě nelze jednoznačně rozsoudit, jak bylo s předmětem nakládáno, neboť aplikace motivu nebyla v archeologickém materiálu z Jičína zatím doložena. Vyloučit s určitostí můžeme snad jen variantu třetí, neboť se vzhledem k hloubce i velikosti reliéfu nezdá pravděpodobná.

Závěr

Problematický nálezový kontext nevypovídá nic konkrétního o majiteli jičínské formičky ani o době jejího vzniku. Přítomnost glazury ji umožňuje datovat velmi obecně do 16. století, kdy dochází na Jičínsku k jejímu výraznějšímu rozšíření. Této dataci neodporuje ani zvolený heraldický motiv lva, těšící se velké oblibě zvláště v 15. století. Vzhledem k tomu, že v průběhu první poloviny 16. století tento trend ustupuje,[31] je možné vyjádřit předpoklad, že formička vznikla právě v tomto časovém intervalu.

Opomíjet však nelze ani skutečnost, že heraldický lev byl součástí erbu Albrechta z Valdštejna; uplatnění motivu proto mohlo mít v Jičíně smysl ještě v průběhu první poloviny 17. století. Nasvědčují tomu také nálezové okolnosti, neboť formička byla vyzdvižena z příkopu, k jehož nejmarkantnějšímu zaplnění došlo právě v době Valdštejnem nařízené asanace. V neposlední řadě je také nutné počítat s tím, že formička s největší pravděpodobností sloužila k opakované aplikaci motivu, přičemž životnost podobných pracovních nástrojů, známých z německých nálezů, se odhaduje až na dvacetiletí.[32] Je tedy možné předpokládat, že jičínský exemplář byl vyroben nejdříve v průběhu 16. a nejpozději v první čtvrtině 17. století.

Závěrem lze konstatovat, že formička je svého druhu unikátem rozšiřujícím poměrně úzkou základnu podobných dosud známých artefaktů a současně také škálu uplatňovaných výzdobných motivů. V neposlední řadě nám poskytuje alespoň drobnou informaci o možnostech a schopnostech českých hrnčířů.

Poznámky

[i] PEROUTKOVÁ MATĚJKOVÁ, K.: *Založení Jičína,* s. 26–27; 31–32; In: Francek, J.: Dějiny Jičína. Praha 2010, s. 26-38.

[2] MENČÍK, F.: *Dějiny Jičína*. Jičín 1902, s. 286.

[3] Cit. v pozn. 2, s. 165–7; 267; 285.

[4] SCHEUFLER, V.: *Hrnčířství na Jičínsku, Novopacku, Novobydžovsku a Královéměstecku.* Český lid, *45,* 1958, s. 115–125.116; 119; týž: *Novověké kachle.* Český lid, *59,* 1972, s. 154–161.

[5] Cit. v pozn. 2, s. 167.

[6] ŽEGKLITZ, J.: *Vybavení hrnčířské dílny v 15. až poč. 17. století v Čechách.* Muzejní a vlastivědná práce, *23/92,* 1985, 146–155.

[7] ULRYCHOVÁ, E.: *Archeologické přírůstky muzea v Jičíně v roce 1999*. Zpravodaj muzea v Hradci Králové, *25,* 1999, 32–37.

[8] ULIČNÝ, P.: *Opevnění města Jičína v 16. století.* Průzkumy památek, *9,* 2004, č. 1, s. 126–143.

[9] BUCHAR, V.: *Kolik domů bylo zbořeno v Jičíně v době valdštejnské.* Sborník Musejního spolku v Jičíně, *4,* 1938, s. 249–250.

[10] PROSTŘEDNÍK, J.: *Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Semily 1995, s. 231–238.

[11] Srov. např. HAZLBAUER, Z.: *Raně novověké formičky z Nového Strašecí.* In: Zpravodaj Okresního muzea a galerie Rakovník, 1988, č. 2, s. 2–8; 13–20.

[12] Materiál k dané metodě postoupil Mgr. Martin Hložek, odborný pracovník ÚAM FF MU, jemuž tímto děkuji za zprostředkování uvedených výsledků.

[13] BRYCH, V.: *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní.* Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha 2004, s. 8–9; LOSKOTOVÁ, I. – MENOUŠKOVÁ, D.: *Kachle se lvím motivem*. In: Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k narozeninám. Praha 2010, s. 406–419.

[14] BRYCH, V.: *Lvem mě nazývají. Středověké dlaždice a kachle s motivem českého znaku.* Umění a řemesla, *41,* 1999, č. 4, 60–65.

[15] PETRÁŇ, J.: *Český znak.* Praha 1970, s. 22.

[16] Cit. v pozn. 14; MENOUŠKOVÁ, D. – MĚŘÍNSKÝ, Z.: *Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště 2008, s. 90; 98–99.

[17] NEKUDA, V. – REICHERTOVÁ, K.: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno 1968, s. 131; 341.

[18] SCHEUFLER, V.: *Lidové hrnčířství v českých zemích.* Praha 1972, s. 51.

[19] PAJER, J.: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici.* Strážnice 1983, s. 49.

[20] GAIMSTER, D.: *The German Stoneware: Archaeology and Cultural History*. British Museum 1997, s. 37.

[21] HORSCHIK, S.: *Steinzeug 15.–19. Jahrhundert. Von Bürgel bis Muskau.* Dresden 1978, s. 108; 117; 164–167; 369–376.

[22] Cit. v pozn. 14.

[23] RICHTER, M.: *Sezimovo Ústí: a part of investigation of Bohemian urban settlements*. In: Archaeology in Bohemia 1981–1985. Praha 1986, s. 229–236.

[24] JEŽEK, M.: *Hrnčířská formička z Rakovníka.* In: Miscellanea Archaeologica a discipulis J. Slámae dedicata. Praha 1994, s. 18-21.

[25] Cit. v pozn. 14.

[26] ŽEGKLITZ, J. – VITANOVSKÝ, M. – ZAVŘEL, J.: *An assemblage of stove tile moulds from the Prague pottery workshop of Adam Špaček and its tile production in the years 1531 – 1572.* Studies in Post-mediaeval Archaeology, 3, 2009, s. 207–272.

[27] Cit. v pozn. 11.

[28] CHYBOVÁ, A.: *Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009, s. 298.

[29] Cit. v pozn. 22, příloha č. 88.

[30] HAZLBAUER, Z. – VOLF, P.: *Raně barokní hrnčířské formičky z Nového Strašecí a způsoby jejich použití.* Památky středních Čech, 7/1, 1993, s. 23–29.

[31] Cit. v pozn. 14.

[32] Cit. v pozn. 25, s. 39.

MATĚJKOVÁ, Kristýna: ***Kleine Töpferform aus Jičín. Beitrag zur Erkenntnis des Töpferhandwerks***

Bei archäologischen Ausgrabungen eines Teils des Stadtgrabens in Jičín (Jitschin) im Jahre 1999 (Abb. 1) wurde neben umfangreichen Kollektionen von keramischen Fragmenten auch eine kleine rundliche Form mit dem Motiv eines heraldischen Löwen gefunden. Es handelt sich um ein Töpferhilfsmittel, das zur Schaffung von kleinen Reliefapplikationen diente. Die kleine rundliche Form hat einen Durchmesser von 58 mm, mit abgebrochenem Handgriff und ungleichmäßig verteilter grünen und gelben Glasur auf der Oberfläche (Abb. 2). Die Röntgenuntersuchung – Fluoreszenzanalyse – dieser Glasuren bewies ihre identische bleihaltige Zusammensetzung.

Die plastische Verzierung der Keramik, mit kleinen Formen geschaffen, erscheint in unserem Milieu deutlicher erst im späten Mittelalter, ungefähr seit dem 15. Jahrhundert. Ihre größte Blüte hängt jedoch erst mit der Neuzeit zusammen. Man nimmt an, dass als wichtigste Inspirationsquelle das Rheinländische Steingut diente. Sie kam vor allem bei der Tischkeramik zur Geltung, im kleineren Maß auch bei Ofenkacheln. Im Gegenteil zu der reliefartig verzierten Keramik sind jedoch die Instrumente zu ihrer Formgebung in archäologischen Kollektionen eher eine Seltenheit. Aus diesem Grund ist im Grunde genommen jedes bisher bekannte Exemplar ein Original. Aus verschiedenen Zeitabschnitten sind solche z. B. aus Rakovník (Rakonitz), Sezimovo Ústí (Alttabor) oder Prag bekannt (Abb. 3).

Die Datierung der Jitschiner Form ist wegen den Fundumständen nicht eindeutig. Aufgrund der applizierten Glasur kann man mit ihrer Herstellung zu Beginn der Neuzeit, bzw. im 16. Jahrhundert rechnen. Das Motiv eines heraldischen Löwen war besonders im 15. Jahrhundert beliebt, in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts klang es nach und nach aus. Wohl gerade in diese Zeitspanne kann ihre Herstellung eingeordnet werden. Der Fund der kleinen Form erweitert die bisher ziemlich schmale Basis von ähnlichen Artefakten und gleichzeitig auch die Palette von angewendeten Verzierungsmotiven. Nicht zum Schluss gewährt sie uns wenigstens eine winzige Information über die Möglichkeiten und Fähigkeiten böhmischer Töpfer.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

Johana (Hana) Husáková. Ateliér V. Donát, Praha.
(SOkA Semily, SbF, sign. II-248.)

Historik Josef Vítězslav Šimák a Johana Husáková, dcera semilského lékárníka

Hana Kábová

Když v roce 2005 vyšla kniha Ireny Štěpánové o Renátě Tyršové, poodhalila její autorka dosud neznámé okolnosti habilitace Josefa Vítězslava Šimáka, s nimiž se mladý historik s důvěrou svěřil R. Tyršové.[1] Jednalo se o nenaplněný vztah s Hanou. Šimák se v době, kdy byl plný naděje a štěstí, rozhodl prolomit nepřízeň, limitující zatím možnosti jeho vědeckého prosazení, a odvážil se podat přihlášku k habilitačnímu řízení. Kdo byla slečna Hana, která v letech 1903–1904 zasáhla do Šimákova života? Nalézt odpověď na tuto otázku není složité, neboť Šimák byl zvyklý sdílet svůj osobní život s rodiči[2] a blízkými přáteli. Díky korespondenci tak můžeme nahlédnout do Šimákova soukromí. Zároveň respektujme určitá tajemství, jež k sledovanému tématu patří.

Své důvěrnici Renátě Tyršové se Šimák, tehdy již zklamaný a opuštěný, 22. listopadu 1904 svěřil: *Myslil jsem, že nedovedu zapomenouti na sl. Jiráskovou,*[3] *vždyť přes všecku krutou nevšímavost poutala mne víc než pět let. Ale stalo se – skoro bez mé vůle a přičinění. Usmálo se zdánlivě na mne neznámé dosud štěstí, a to přes všecku nevěru a pochybnost takořka do poslední chvíle – pak už musil jsem uvěřiti, že možné jest. Pouhá náhoda přivedla mi v cestu rozmilou bytost, krajanku ze Semil, o níž kdo znal ji, uměl jen chváliti; dobré rodiny, uvědomělá, žačka naší školy*[4] *– i mně potom zdálo se, že v ní je takový souzvuk nitra i vnějšku, po kterém jsem vždy toužil. Jediná chyba byla, že už bydlila v Semilech a do Prahy nebo do Turnova ke vdaným sestrám jezdila jen na chvíli. Všelijakým kouzelnictvím seznámil jsem se s celou rodinou, pak sblížil i s Hanou, došlo k dopisům, k návštěvám. Sympatie rostly, rodiče i příbuzní přáli a pomáhali – a tak o Novém roce jsme se dohodli. Dali jsme si neurčitou lhůtu ke hlubšímu prý poznání a na konec prázdnin naznačena svatba. Na konec masopustu Hana přijela do Prahy a nelíčená její oddanost teprve nyní překonala zbytky skepse. Poprve za svého života oddal jsem se plným citem svému štěstí, už mu věře. Vrátila se mi všecka síla – po léta drobena, všecko nadšení zašlých let mládí – ovšem i všecka ješitnost a pýcha. // A tu v té pyšné náladě odvážil jsem se pokusu již odříkaného, nového útoku na univerzitu. A jako by všecko se mi konečně nahraditi mělo – na první zaklepání tentokrát vrata se otevřela dokořán. Prof. Kalousek laskavost svou zachoval mi vždy a Goll tentokráte povolil. Naděje na univerzitu měla býti dárkem ješitného amanta pro Hanu. // Škoda, že má pochybnost netrvala jen o tři neděle déle! Už po odjezdu domů psala mi Hana lístky zmatené a záhadné, až 1. března došlo mne psaníčko sic velmi rozmilé, ale zároveň slzavé a pro mne smutné.*[5] *Dívenka zmýlila se sama v sobě, měla sympatie své ke mně za pravý cit, a nyní poznává, že sebe i mne klame. Co zbývalo, nežli ji upokojiti, vrátiti jí volnost a mně samu – zvykati zas na dosavadní svůj život. // Jak dlouho bránil jsem se víře ve splnění svého snu a jak ze vší duše jsem se pak oddal – tak tuhé bylo z něho procitnutí. A k tomu vzal jsem na se úkol, jejž nemohl jsem už čestně odříci – práci k univerzitnímu kolokviu. A bylo vlastně dobře, že tu byla vyšší nějaká myšlénka; připjal jsem se k ní vší svou podstatou, abych zapudil*

myšlénky ostatní. Snad se mi to podařilo, takže nikdo nezaznamenal na mne proměny, takže celá má zimní pohádka zůstala skoro všem tajemstvím. Svoje samotářství měl jsem nač svésti a z výčitek, že pro samé ‚dření' nikoho nedbám a nikam nejdu, mnoho jsem se netrudil. – A to bylo příčinou, proč ani k Vám jsem se neodvážil. // Místo Hany zasnoubil jsem se s vědou. Ale ani tato nebyla mi zpočátku přízniva.[6] Celé prázdniny se Šimák připravoval na habilitační zkoušku. Složil ji úspěšně 27. října 1904. Určitá trpkost však provázela celou habilitaci. Šimák (již bez snoubenky) se musel vzdát své stipendijní cesty do Říma, kterou chtěl původně spojit s cestou svatební, a chystal se do Lipska a Tübingen (kam by ani nevěstu vzít nemohl). Studiem v Německu podmínil habilitaci Jaroslav Goll.[7] Pobytem na lipské univerzitě Šimák završil vysokoškolská studia a po návratu do Prahy vypsal své první přednášky na české univerzitě...

❑

Dívka, která získala v druhé polovině roku 1903 Šimákovo srdce, se ve skutečnosti jmenovala se Johana (Jana; domácky Hana) a byla nejmladší dcerou semilského lékárníka Rudolfa Husáka (18. 1. 1840 Německý Brod – 10. 10. 1924 Semily) a jeho manželky Anny (rozené Bartošovské, dcery správce harrachovského panství v Jilemnici; 29. 7. 1850 Jilemnice – 22. 1. 1922 Semily).[8] Její otec byl dlouholetým členem semilského městského a okresního zastupitelstva, okresním starostou, starostou krajského lékárnického grémia v Jičíně a zdatným obchodníkem. Spolu se semil-

Anna a Rudolf Husákovi. (SOkA Semily, SbF, sign. II-256/8.)

ským textilním chemikem Vincencem Kwaysserem nechal patentovat jeho vynález hektografu. Od roku 1899 byl nositelem Rytířského kříže Řádu Františka Josefa. Měl řadu vlivných přátel, mj. Františka Ladislava Riegra. Podílel se rovněž na organizování semilské národopisné výstavy (1893–1894).[9]

Rudolf Husák měl s manželkou Annou pět dětí: syny Rudolfa a Zdeňka, dcery Marii, Annu a Johanu. Rudolf (1. 11. 1874 Semily – ?[10]) se stal lékárníkem a pracoval mimo Semily (Přeštice, Kolín, nakonec Žďár na Moravě), mladší Zdeněk (26. 7. 1882 Semily – 2. 11. 1938 Semily) v roce 1917 převzal po otci lékárnu, kde předtím již několik let pracoval. Marie (2. 6. 1871 Semily – 27. 3. 1942 Praha) byla nejstarší, provdala se v roce 1892 za archeologa Karla Buchtelu[11] (6. 3. 1864 Nový Pavlov u Liberce – 19. 3. 1946 Praha). Anna (15. 5. 1879 Semily – 10. 7. 1927 Praha – Královské Vinohrady) se ve svém rodišti v polovině 90. let 19. století seznámila s absolventem právnických studií, soudním auskultantem Antonínem Kalfusem[12] (1866 Železný Brod – 19. 2. 1928 Královské Vinohrady), synem železnobrodského soukeníka Serafína Kalfuse,[13] a po delší známosti si ho v roce 1899 vzala za manžela.

Marie i Anna žily, soudím z dochované rodinné korespondence adresované Husákovým do Semil, ve spokojených vztazích. V době, kdy se jejich ani ne dvacetiletá sestra Hana (* 4. 7. 1884 Semily – ? 1943 Praha) seznámila se Šimákem, již měly děti: Anna Kalfusová Rudolfa (1895), Karla (1898) a Věru (1901), Marie Buchtelová Vladimíra (1900) a Natašu (1907). Zajištěný byl rovněž již ženatý Rudolf Husák ml. Budoucnost Zdeňka Husáka byla zatím otevřená. Studoval farmacii a otec předpokládal, že by po něm mohl převzít lékárnu, ale nejprve musel dát určité záruky, že bude schopen se živnosti zodpovědně věnovat – musel vystudovat a *dospět*.

V této situaci se objevuje v Husákově rodině jako Hanin potenciální nápadník Šimák, jemuž zřejmě připravili cestu Kalfus a Buchtela se svými manželkami. Lékárník Husák byl pravděpodobně rezervovaný – šlo o jeho milovanou nejmladší dceru, pro kterou si představoval budoucnost v dostatku, neměl vyřešené nástupnictví v lékárně a jistou roli mohli sehrát i jeho zeťové, jimž se Šimák v mnohém podobal. Husák sice věděl, že jeho provdané dcery jsou spokojené, jejich partneři čestní a pracovití, ale jejich hmotné poměry byly minimálně na začátku manželství neutěšené.[14] Hlavní důvod viděly jeho starší dcery v tom, že jim otec nemohl dát při sňatku dostatečně velké věno, a měly tudíž omezený výběr partnerů. Husák nechtěl (a nemusel – jeho finanční situace již byla dobrá) připustit, aby se i Hana musela v manželství uskrovnit a dbát méně na reprezentaci, než je zvyklá z domova. Zároveň pragmatický Husák neměl příliš pochopení pro Buchtelovu sběratelskou vášeň (Buchtelova archeologická sbírka se stále rozrůstala!) a u Šimáka mohl předpokládat podobné záliby. Dohaduji se, že pro Hanu si představoval (a snad i hledal) vhodnějšího (tedy majetného) manžela a chtěl pro ni co nejméně životních starostí. Domníval se, že finanční zajištění přispěje k tomu, aby přechod jeho dcery z původní rodiny do nové byl šťastný.

Šimákovi neprospěla ani další okolnost, kterou ovlivnit nemohl. Zdeněk Husák totiž za studií dělal otci dlouhodobě velké starosti svým nevázaným životem, proto Rudolf Husák začal zvažovat, že mu lékárnu neodkáže, a rozmýšlel, že by Johanu provdal za nějakého šikovného lékárníka. Vypovídá o tom jeho dopis manželce, psaný z lázeňského pobytu v Karlových

Johana (Hana) Husáková.
Ateliér J. Picek, Praha-Jičín.
(SOkA Semily, SbF, sign. II-248.)

Varech 30. července 1904: *To rozčílení se Zdeňkem mě stále pronásleduje, že ani zde spát nemohu, a mám obavu, co se s tím klukem má jednou stát; – vidím, že moje napomínání, ať ústní neb písemní, na něj nic neučinkuje a že je tak rozlumpačený a zkažený, že nevím, má-li ještě tolik dobrého jádra v sobě, aby se stal z něj solidní pořádný člověk. – // Dozvěděl jsem se zde, jak v Praze celé noci lumpačil, jak tam má intimní styky s různými holkami nehezké pověsti, krámskými, [...] Byl jsem nad tím vším celý užaslý a zdrcený – – neb takto je ten kluk nadobro zkažen. – Vidím také, kdyby to tak šlo s ním dále, že vůbec ani na to nemohu pomýšlet, abych mu jednou lékárnu předal, neb bych to nikdy nemohl připustit, aby on snad potom nějakou Dorotu přivedl do našeho domu a naší celé rodině plodil ostudu. – V této obavě pomýšlím na to, že by snad bylo lépe, aby Hanička si vzala ňákého hodného lékárníka a že bych pak dal lékárnu Haničce a ten lump ať potom táhne do světa a hledá si sám existenci – – – takovou, jakou bude za své lumpačení zasluhovat.*[15] Na podzim 1904 Buchtelovi k sobě vzali na naléhání Husákových Zdeňka na byt.[16] Dne 14. března 1905 poslali do Semil neradostnou zprávu, že Zdeněk podruhé propadl u rigorózní zkoušky. Buchtela se domníval, že se ale Zdeněk (pobývající u nich) tentokrát připravoval poměrně vytrvale, a zároveň vyjádřil naději, že přestálá zkušenost přispěje k jeho zmoudření.[17] Otec Zdeňkovi opět opakovaně domlouval,[18] ten studia nakonec úspěšně ukončil a pracoval u otce v lékárně.

Důvodů, proč Johana (Hana) Husáková požádala v březnu 1904 Šimáka, aby vzal své slovo zpět, mohlo být ale ještě víc. Něco zachycuje dopis adresovaný R. Tyršové; korespondence s rodiči zase naznačuje, že nelze zcela vyloučit ani vliv Šimákova otce, který ve své přecitlivělosti, strachu a obavách o syna možná příliš zasáhl mezi mladé a snažil se získat určitější vyjádření Haniných rodičů.[19] S ohledem na rodinnou situaci ale Rudolf Husák nechtěl Šimákovi projevit jednoznačně přízeň;[20] nebyl mu zřejmě nakloněn, avšak ani po letech neměl z odmítnutí Šimáka dobrý pocit.[21] Oproti tomu Husákovi zeťové, archeolog Karel Buchtela a právník

Antonín Kalfus, Šimákovi pravděpodobně stranili a zůstali i později jeho přáteli.[22]

Z dochovaných pramenů vyplývá, že slovo si dali v lednu 1904 *pouze* Šimák s Hanou, ale byl to především Šimák, kdo se jím cítil vázán, byl v podstatě rozhodnut a měl velká očekávání. Zamilovaný Šimák, ač jinak velmi praktický, v jádru idealista a snílek, důvěřoval citům: lásce bylo odpovězeno láskou, co by se na tom mohlo změnit? Šimákovo expresivní vylíčení vztahu s Hanou v dopise Renátě Tyršové obsahuje díky mírnému časovému odstupu a historikově citové zaujatosti některé nepřesnosti. Především Hanin dopis ze 14. ledna 1904 vypovídá, že dívka na rozdíl od Šimáka váhala: *Pochopíte, pane doktore, že mohu míti také některé vzpomínky a mám ještě kus mládí před sebou, proto musíte mi nechat hodně mnoho času ke klidnému rozřešení vábné otázky vdavek. Máte-li mne rád, odpustíte mi, necháte mne třeba několik měsíců nerušeně přemýšlet a pak čekejte odpověď. – Dnes jen Vás ujišťuji, že si Vašich vřelých citů velice vážím a nadmíru lituji, že Vám způsobím bolesť.*[23]

Hana Husáková v březnu 1904 napsala Šimákovi dopis, který byl již odmítnutím dalšího vztahu: *Myslím, že nejmilejší zábavou jsou Vám knihy a neustálé studie ve volné chvíli [...] Mně by sice lichotily Vaše úspěchy, ale ráda bych také trochu veselejší, rozptýlenější život [...] Prosíte, abych Vám upřímně pověděla, tíží-li mne nějaká pochybnost, nevíte a nemůžete tušit, jak mě bolí, že působím Vám bolest, chci-li být dnes k Vám upřímnou. Co jsem se již nauvažovala, co jsem doma, to stálé pochybování nemůže přece být pravá láska! Já mám Vás ráda, vím, jak jste mně milým, jak se mi bude stýskati po těch milých očích, tak výrazných a zářících – po Vašich řádcích, na které jsem se tolik těšívala [...] Nevím, jaký to cit je to k Vám, neměla jsem ještě nikoho opravdově ráda, ale lásku si představuji zcela jinak – tak vznešenou, mnohem větší nadšení – tak, jak Vy mne as máte rád! [...] Budu se těšiti vždy z Vašich úspěchů literárních a přála bych Vám mnoho, mnoho štěstí, kterého byste si tak zasloužil.*[24]

I přes toto a podobná psaní[25] si J. V. Šimák ještě dělal naděje, které se rozplynuly až po návštěvě u Husákových v létě 1904: *Slečno Haničko, nemíním Vás rmoutiti těžkým požadavkem. Už neprosím o nic jiného, než abyste ospravedlnila mou návštěvu u pánů rodičů. [...] A mně promiňte též! Jste příliš dobrá a jemnocitná, abyste dovedla povědět pravdu přímo a bezohledně, zdá-li se Vám jinému bolestnou. A proto zabalila jste i svoje březnové rozhodnutí do tolika šetrných omluv a vlastního obviňování, že těžko bylo je přijmouti za pravé a pevné. [...] A proto jsem přijel a myslím, že dobře jsem udělal. Vy byste mi sama asi nikdy nepověděla, že krásný sen můj už končí nadobro, kdybych to o své návštěvě nebyl poznal sám. // Jste tak šťastna a blažena doma, že jiné štěstí by Vám Vaše hnízdečko nenahradilo. Váš ‚boudoirek voní fialkami' a jejich vůně nepřemohou ubohé chudobky, živořící na daleké mezi.*[26] *Snad, kdyby rostly tam u Vás – na svitu Vašich očí. // A proto jistě dobře činím, vytrhám-li ty chudobky svých nadějí raději sám a teď, než aby pomalu vadly v pošetilých snech, že stanou se sedmikrásami. // I bez těch snů dovedu žitím jít. Vzpomínka na jeden rok štěstí, byť krátkého, mi postačí a nehynoucí dík za ně Vám bude mou modlitbou.*[27] V lednu 1905 dostal Šimák od Husákových ze Semil už jen formální blahopřání k docentuře.[28] Naděje na opětovné sblížení s Hanou se rozplynuly.

J. V. Šimák se oženil 15. července 1907 v Levém Hradci s Ludmilou Liebscherovou (25. 5. 1885 Praha – 16. 10. 1941 Praha), dcerou akademického malíře Karla Liebschera (1851–1906), a měl s ní

tři děti: Milana (*1912),[29] Vratislavu (*1915) a Vladislava (*1921).

Johana Husáková měla po rozchodu se Šimákem nejprve známost s lékárníkem Františkem Vodseďálkem,[30] nakonec se 11. srpna 1910 v Praze šťastně provdala za pražského zemského advokáta JUDr. Edvarda (Edina) Kaigla (*1876).[31]

V souvislosti se sňatkem Hany vyvstala otázka dorovnání výše věna Marii a Anně. Při té příležitosti se v rodinné korespondenci výrazněji projevil pohled lékárníka Husáka na život dcer. Když 18. září 1910 Anna Kalfusová obhajovala nárok svůj a své sestry Marie, zastala se svého švagra Karla Buchtely: *Víš, drahý tatínku, Bucht[elovým] bylo přece líto, jak jsi příkře posoudil jednání Karlovo. Karel říká, že přeci je už 47 let stár, je vysokým úředníkem, řadí jej skoro mezi učence (zrovna se teď na něho obrátili dopisem dva nejlepší archeologové ze Španěl), také prý, co jste Mar[ušce] po svatbě dali, přece nepromarnil, ale aspoň pětinásobně rozmnožil, o děti stará se podle svého přesvědčení upřímně a poctivě, a proto Karla se velice dotkly výčitky v Tvém psaní mu učiněné. Maruška dala sice svými stesky k tomuto psaní sama podnět, nicméně tentokrát cítí sama, jakoby bylo Karlovi opravdu ublíženo, patrně Ti napadlo, že Karel pro Vás i pro ni je partií snad skvělejší než pro Haničku dr. Kaigl, a tu začala porovnávat poměry obou manželství s krásným počátkem Haniččiným, vzpomněla s Karlem na všechno to, co po leta je tížilo a co Vám nikdy neřekli […]*[32] Marie i Anna a jejich manželé jednali smířlivě a usilovali co nejdříve vyřešit rodinné neshody.[33]

Ještě v přípisu k dopisu z 6. prosince 1910 vysvětlovala Marie Buchtelová otci: *Karel není nic dlužen prof. Nied[erlemu],*[34] *to před léty mu Nied[erle] zapůjčil peníze na tu předhist[orickou] sbírku a to mu Karel splatil třemi akciemi s tou podmínkou, až si peníze uskládá, že si je vezme zpět. To už je tedy dávno v pořádku a jiné dluhy Kar[el] žádné nemá. Je jisté, že ve sbírkách leží peníze, ale Kar[el] je určitě prodá se ziskem, jen až bude vhodná doba. Tak se, tatínku, o nás nestrachuj, vždyť je K[arel] také opatrný […] Tatínku drahý, nepovažuj naše sbírky jen jako ukojení vášně, Kar[el] tím také ukládá, kufruje jen dobré věci, a to jsou-li lacino k dostání. Ostatně má nás Karel stále na mysli a míní tím nám uložit kapitál. Kdyby nebylo sbírání, nežili bychom tak skromně a šetrně, a peníze, jež v tom leží, bychom jistě neměli uspořené.*[35] O několik dní později se švagra zastal Antonín Kalfus. Připomněl tchánovi, jak je život v Praze nákladný a že Buchtela dobře udělal, když pořídil za manželčino věno starožitnosti: *Věru, často jsem už obdivoval skromnost Karlovu. Měl snad pravdu, když si před časem postěžoval, že by Vašemu očekávání býval snad lépe vyhověl, kdyby se byl s rodinou strojil, před lidma se ukazoval, na živobytí všechno vynaložil a přitom dále nepostoupil než na pouhého radu. Dnes však je kolikaletým vrchním radou, bude zanedlouho dvorním, má nejlepší pověst jako znamenitý právník, je na slovo vzatý badatel – a přitom je tak houževnatý, skromný, bez všech nároků, že je to kupodivu. Také zdraví má jako kočka a není obavy, že by tak brzo ochuravěl. I při různých drobných vadách můžete být na něho hrdi.*[36] Kalfus dále soudí, že o rodinu se Buchtela stará dobře, je schopný ji zabezpečit a manželka ho uznává a ctí. Pokračuje: *Proto je třeba Karlovi i tu jeho vášeň sběratelskou odpustiti. Jiní menší lidé sbírají také. Karel vydá ostatně nejvýš několik stovek za rok, a ty mu vynesou jednou značný užitek. Myslím totiž (a leccos tomu nasvědčuje), že za nějaký čas a při výnosné příležitosti začne prodávat.*[37] Píše, že Buchtela nemá v úmyslu za další část manželčina věna kupovat starožitnosti, a předpokládá,

že bude věnem jeho dcery Věry. Doporučuje, aby pro jistotu právo disponovat s věnem měla Marie Buchtelová. Rodinné neshody Husákových se urovnaly během několika měsíců, díky vstřícnosti všech zúčastněných. Ačkoliv není jasné, co vše věděl Rudolf Husák o sběratelské vášni svého zetě v době, kdy se ucházel Šimák o Hanu, nelze vyloučit, že i tato Husákova zkušenost ovlivnila jeho rezervovaný postoj k Šimákovi.

Osobní a rodinná korespondence z počátku 20. století, často důvěrného obsahu, nám umožnila nahlédnout do dosud neznámých zákoutí životních osudů historika J. V. Šimáka. Zároveň připomněla zajímavé osobnosti zeťů Rudolfa Husáka – Karla Buchtelu a Antonína Kalfuse. V kontextu Šimákova života měl nakonec vztah s Hanou Husákovou roli epizodickou, přátelství s Haninými švagry se rozvíjelo nezávisle na něm.

Poznámky

1 ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Renáta Tyršová*. Praha – Litomyšl 2005, s. 200–201.

2 Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Archiv AV ČR (dále: A AV ČR), fond J. V. Šimák I, k. 3, i. č. 37, korespondence rodičům, dopis z Prahy 10. 1. 1904 (citovanou část dopisu Šimák napsal již 20. 12. 1903, ale neodeslal, protože nechtěl jitřit rány své příbuzné Marie Malinové, která se právě rozešla s ženichem): *Našla se totiž rozmilá Hanička, které se podařilo vyhladiti z duše mrzutého mládence všecky trpké vzpomínky a stala se královnou jeho snů. Tato Hanička je sestra pí doktorové Kalfusové a dcera lékárníka Husáka ze Semil, někdejší vyšší dívka, bytost právě tak sličná líčkem jako krásná duchem i srdcem. Letní starosti divadelní, několik dopisů a styk potom v listopadu v Praze sblížily nás a spoutaly upřímně a silně. // Ale poněvadž jsme bytosti rozumné, dáváme si i dnes neurčitou lhůtu, beze všech závazků, prve nežli dojde k dalším plánům životním, ovšem, myslím spíš pro forma, poněvadž k rozloučení sotva dojde.*

3 Božena Jirásková, dcera Aloise Jiráska, do níž byl Šimák několik let zamilován. Jirásek byl vztahu nakloněn, ale Božena Šimáka odmítla. Později se provdala za romanistu Hanuše Jelínka (1878–1944).

4 Městská Vyšší dívčí škola v Praze, kde Šimák vyučoval v letech 1900–1931, po získání řádné profesury historické vlastivědy československého státu na Karlově univerzitě (1921) jen několik hodin týdně.

5 A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, dopis J. V. Šimákovi, 1. 3. 1904. Srv. tamtéž, k. 3, i. č. 37, korespondence rodičům, dopis z Prahy 13. 3. 1904: *A jest také otázka, jak rozhodne se Hanička.*

6 Národní muzeum, archiv Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Historického muzea, fond Renáta Tyršová, k. 9, i. č. 125.19b2, korespondence J. V. Šimáka, jeho dopis R. Tyršové z Lipska 22. 11. 1904. Pasáže z tohoto dopisu cituje ŠTĚPÁNOVÁ, Irena: *Renáta Tyršová*. Praha – Litomyšl 2005, s. 200. O svém citovém vzplanutí a zklamání Šimák též složil básnickou skladbu *Zimní idyla*, listopad 1903 – květen 1904 (viz Muzeum Českého ráje v Turnově /dále: MČR Turnov/, fond J. V. Šimák, svazek básní *Můj první máj*). Srv. též A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 885, korespondence – Anna Kalfusová; tamtéž, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, (neodeslaný?) dopis J. V. Šimáka H. Husákové, Turnov 7. 7. 1904.

7 A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 3, i. č. 37, korespondence rodičům, dopis z Prahy 22. 2. 1904. Srv. též dopis z Prahy 13. 3. 1905.

8 Data narození Anny Husákové a jejich dětí viz SOkA Semily, fond Archiv města Semily, kn. 92, i. č. 159, popisné archy sčítání lidu 1890, kn. 94, i. č. 161, popisné archy sčítání lidu 1900 (čp. 14/15). Dále srv. tamtéž, Sbírka fotografií, sign. II 256, II 249, II 248, fotografie Rudolfa Husáka s chotí Annou a dětmi, fotografie Anny Kalfusové-Husákové a Johany Husákové. Datum úmrtí

A. Kalfusové-Husákové viz A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 880, korespondence – Antonín Kalfus.

[9] Viz VOTOČEK, Václav: *Rudolf Husák, lékárník, vynálezce a veřejný činitel*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 9, 1996, s. 57–68.

[10] Ještě v roce 1946 působil Rudolf Husák ml. jako lékárník ve Žďáru na Moravě.

[11] Ke K. Buchtelovi viz SKLENÁŘ, Karel ve spolupráci se SKLENÁŘOVOU, Zuzanou: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha 2005, s. 99; SKLENÁŘ, Karel: *Buchtela, Karel*. In: Biografický slovník českých zemí, 8. Praha 2007, s. 297–298.

[12] Antonín Kalfus 1886 absolvoval pražské gymnázium v Jindřišské ulici, studoval na Právnické fakultě (promoval 1893), při studiích praktikoval v Mladé Boleslavi, následně působil jako soudní auskultant v Kutné Hoře, Duchcově a Semilech, od podzimu 1897 jako soudní adjunkt v Jilemnici a na samém sklonku 19. století přešel do Turnova, kde se zřejmě seznámil s Šimákem. Po deseti letech v Turnově se dostal jako okresní soudce na Královské Vinohrady (zemřel tam v hodnosti soudního rady). Měl silné sociální cítění. Staral se obětavě o svého nemocného syna Vladimíra, který zemřel jako student práv v devětadvaceti letech 15. 9. 1929. Viz A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 884, korespondence – Vladimír Kalfus.

[13] Úmrtní oznámení matky Johany Kalfusové z 1. 12. 1903 uvádí deset dětí: syny Serafína a Josefa (oba obchodníci v Železném Brodě), Karla (vrchní kontrolor severozápadní dráhy v Karlíně), Františka (berní oficiál v Jičíně), Bohumila (poštmistr v Železném Brodě) a Antonína; dále dcery Julii Pavlíkovou, Johannu Ullrichovou, Žofii Kalfusovou a Annu Vochočovou. Viz A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 880, korespondence – Antonín Kalfus. Fragment osobního fondu berního úředníka Františka Kalfuse je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

[14] Blíže viz Šimákova korespondence s Hanou Husákovou (A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732) a rodinná korespondence Husákových s provdanými dcerami. Srv. SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Anny a Antonína Kalfusových Rudolfu Husákovi, Malá Skála, 30. 8. 1910: *Toník hlavně od počátku* [našeho vztahu] *na to se mrzel, že jsme byly vychovány ve všemožném blahobytu, konaly jsme daleké cesty a užívaly za svobody různých věcí, které po svatbě nadobro musely přestat, kdežto on vždycky káže, že děvče má býti doma skromně vedeno, aby po svatbě pociťovalo spíš blahobyt než újmu. Já s ním sice ve všem nesouhlasila, ale krátce docházelo k neshodám, o kterých jsem před Vámi jen šetrně mlčela. Myslím, že to samé zažila Maruška, a přeju teď Haničce, že podobného ‚zklamání' nikdy nezažije.*

[15] SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Rudolfa Husáka manželce Anně, Karlovy Vary, 30. 7. 1904.

[16] Tamtéž, dopis Marie a Karla Buchtelových Rudolfu a Anně Husákovým, Královské Vinohrady, 5. 9. 1904.

[17] Tamtéž, dopis Karla a Marie Buchtelových Rudolfu Husákovi, Královské Vinohrady 14. 3. 1905.

[18] Srv. tamtéž, dopis Rudolfa Husáka Zdeňku Husákovi, Semily, 1. 6. 1905.

[19] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 3, i. č. 37, korespondence rodičům, zvl. dopis matce (psaný, *aby tatínek nevěděl*) z Prahy 17. 1. 1904 a dopis oběma rodičům ze 17. 1. 1904. Matce J. V. Šimák píše: *Chce mne* [otec] *varovat a chránit před pokořením a zatím mne pokořuje a snižuje; vždyť jsem dospělý muž, který ví, co chce, co cítí, rozvažuje a jedná, ne nerozumné děcko, jež potřebuje vedení a opatrování. Vím, že veden jest ve všem nejvroucnějším citem, ale vždyť při tom nemá ani ponětí o mém duševním životě a upírá mi veškerou mužnou hrdost.*

[20] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, dopis J. V. Šimákovi, 14. 1. 1904: *Ač nerada bořím Vaše plány, přece Vám musím zvěstovat, že ani já, ani tatínek s matinkou dosud nedošli k tak vážným úmyslům, a že proto do Semil*

Vás zatím nepustíme. – // Tatínek píše, že taková návštěva v malém městě předpokládá vlastně celé rozhodnutí, které já dosud nemohla vysloviti a které on s matinkou tak narychlo ani by neschvalovali.

[21] Srv. SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Anny a Antonína Kalfusových Rudolfu Husákovi, Malá Skála, 30. 8. 1910: *Pro jednu věc, hlavně kvůli Vám, bylo dobře, že jste včera odpoledne tady nebyli, přišli k nám na návštěvu p. dr. Šimák s paní a sl. Ježková a za Toníkem ještě dva lidé od turnovského soudu.* Marie Vítězslava Ježková (1872–1951), turnovská rodačka, učitelka hudby a básnířka; přítelkyně Šimákových.

[22] Ke K. Buchtelovi viz A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 6, i. č. 217, korespondence – Karel Buchtela. Buchtela (stejně jako Kalfus) navštěvoval Šimákovy v jejich pražském bytě, někdy i v Turnově, neboť v letech 1908 a 1909 se účastnil archeologických výzkumů na Turnovsku (viz MČR Turnov, fond Archiv muzea Turnov, kronika se zápisy z let 1890–1932, zápisy ze schůzí 6. 9. 1908, 14. 9. 1909; BUCHTELA, Karel: *O předhistorických výzkumech v okolí Turnova*. Listy pojizerské, *23*, 1908, č. 21, 6. 9., s. 3–4; ŠIMÁK, J. V.: *Z muzea turnovského* [výkopy u Nudvojovic]. Listy pojizerské, *24*, 1909, č. 20, 5. 9, s. 4, Hlasy pojizerské, *24*, 1909, č. 17, 12. 9., s. 3–4; TÝŽ: *Prehistorický výzkum archeologického družstva muzea turnovského, konaný v okolí r. 1909*, Obzor prehistorický, *1*, 1910, s. 1–5; TÝŽ: *Zpráva o činnosti muzejního výboru za l. 1907–1913 a zatím. kuratoria Muzejního spolku v l. 1914–1918 (s doplňkem za r. 1919). Přednesena o 1. valné schůzi Muzejního spolku 4. ledna 1920.* In: Osmá zpráva muzea turnovského za l. 1907–1920, Turnov 1921, s. 14an.); jako nástupce Lubora Niederleho na postu ředitele Československého státního archeologického ústavu (1924–1939) byl informován i o dalších archeologických nálezech a výzkumech na Turnovsku (srv. A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 31, i. č. 2551, korespondence – Československý státní archeologický ústav).

K A. Kalfusovi viz A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 880, korespondence – Antonín Kalfus; i. č. 885, korespondence – Anna Kalfusová. Šimák se s Kalfusovými vídal v Turnově a v Praze či u Kalfusových na letním bytě na Malé Skále. Kalfus také Šimákovi někdy radil v právních záležitostech. Jejich společným podnikem byla příprava publikace *Od kolébky Riegrovy. Almanach ve prospěch zřízení Riegrovy mohyly na Kozákově*. Turnov 1908, redigované Antonínem Kalfusem, Lotharem Suchým a J. V. Šimákem za přispění Karla Maška (Fa Presto), viz korespondence A. Kalfuse J. V. Šimákovi z let 1905–1908.

[23] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, dopis J. V. Šimákovi, 14. 1. 1904.

[24] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, dopis J. V. Šimákovi, 1. 3. 1904. Srv. tamtéž, k. 14, i. č. 885, korespondence – Anna Kalfusová.

[25] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, dopis J. V. Šimákovi, 3. 3. 1904 (*Snad cit můj k Vám je více úcta a vážnost.*), 6. 3. 1904, 30. 3. 1904.

[26] Text v uvozovkách je narážkou na jeden z dřívějších Haniných dopisů; chudobky dával J. V. Šimák své milé a zřejmě o nich psal ve svých dopisech.

[27] A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, (neodeslaný?) dopis J. V. Šimáka H. Husákové, Turnov, 7. 7. 1904. Tento dopis chtěl zraněný a odmítnutý J. V. Šimák poslat po rozchodu Haně, aby ji uklidnil a dal najevo, že se na ni nehněvá.

[28] Tamtéž, k. 12, i. č. 729, korespondence – Rudolf Husák, vizitka s přípisem J. V. Šimákovi, Semily, 27. 1. 1905; tamtéž, k. 12, i. č. 731, korespondence – Anna Husáková, nedatovaná vizitka; tamtéž, k. 12, i. č. 732, korespondence – Hanička Husáková, nedatovaná vizitka.

[29] Srv. SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Anny a Antonína Kalfusových Anně a Rudolfu Husáko-

vým, 17. 11. 1912: *Šimákovi mají velkou radost z kluka, je roztomilý!*

30 Tamtéž, dopis Hany a Anny Husákových Zdeňku Husákovi, Semily, 27. 1. 1905; dopis Rudolfa a Anny Husákových Zdeňku Husákovi, Semily, 5. 11. 1905; dopis Hany Husákové Rudolfu Husákovi, Semily, 20. 6. 1907.

31 A AV ČR, fond J. V. Šimák I, k. 14, i. č. 875, korespondence – Hana Kaiglová. Ve stejné době, jako se Šimákovým narodil syn Milan (*1912), se Kaiglovým narodila dcera Hana.

32 SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Anny Kalfusové Rudolfu Husákovi, 10. 9. 1910.

33 Srv. tamtéž, dopis Anny a Antonína Kalfusových Rudolfu Husákovi, Královské Vinohrady 22. 9. 1910.

34 Lubor Niederle (1865–1944), významný český archeolog a etnograf, univerzitní profesor, první ředitel Státního archeologického ústavu v Praze (1919–1924), Buchtelův přítel.

35 SOkA Semily, fond Rudolf Husák, rodinná korespondence, dopis Marie Buchtelové Rudolfu Husákovi, Královské Vinohrady, 6. 12. 1910. Buchtelovu archeologickou sbírku koupilo Národní muzeum. Torzo jeho osobního fondu je uloženo v Archivu Národního muzea.

36 Tamtéž, dopis Antonína Kalfuse Rudolfu Husákovi, 9. 12. 1910.

37 Tamtéž.

Tragédie divizního generála Františka Bartoše

Ivo Navrátil

– Proč člověk jako Vy udělá takovou věc?
– Ze slabosti …

(Kawasakiho růže)

Časový odstup, který nás dnes dělí od tragických událostí druhé světové války, umožňuje na jejich aktéry nahlížet s větší objektivitou, než se dařilo současníkům.[1] Nechceme přitom zlehčovat nebo omlouvat skutečné zločiny okupantů ani vinu jejich domácích podporovatelů. Nad Bartošovou úspěšnou vojenskou kariérou a jeho *druhým*, neslavným životem za okupace se naposledy zamýšlel mladý historik Jiří Plachý.[2] Vykreslil ho jako kariéristu a zrádce vlasti a národa, jemuž se dostalo spravedlivé odplaty – zcela v duchu poválečné protiněmecké propagandy. Na rozdíl od tehdejších publicistů se Plachý mohl seznámit s Bartošovým osobním vojenským spisem i trestním spisem Národního soudu. Vůbec jej přitom nezarazilo, že snesené důkazy na usvědčení k absolutnímu trestu nemohly a neměly stačit.

❑

František Bartoš se narodil 1. května 1880 ve Chvalčovicích čp. 24. Jeho otcem byl rolník Josef Bartoš z Chvalčovic, matka Františka pocházela z Bohumilče. Při sčítání lidu v roce 1890 přiznávali oba rodiče českou *obcovací* řeč, jež byla také Františkovou mateřštinou. To platilo i při sčítání o deset let později, jen František byl již zmiňován jako důstojník.[3]

Ve snaze zajistit Františkovi slušnější živobytí poslali jej rodiče na německé školy. Po nižším německém gymnáziu v Liberci absolvoval pražskou kadetku, první vojenské zkušenosti získal u 27. pěšího pluku v Lublani v Kraňsku a vzdělání si doplnil na tříleté vysoké válečné škole ve Vídni, kterou ukončil v roce 1906. První světovou válku prožil jako náčelník štábu 13. zeměbranecké pěší divize na ruské, rumunské a italské frontě, od září 1918 byl náčelníkem štábu VIII. armádního sboru. V hodnosti podplukovníka jej po válce převzala Československá republika. Jako náčelník štábu Velitelství operujících vojsk na Slovensku, dislokovaného v Uherském Hra-

dišti a od prosince 1918 v Žilině, se významně zasloužil o řešení územního konfliktu Československa s Maďarskem. V lednu 1919 nastoupil ve funkci náčelníka štábu k Zemskému vojenskému velitelství pro Slovensko v Košicích a vedl obranu republiky proti maďarským komunistům. Bartoš se tehdy osvědčil jako voják i vlastenec.

Bývalí rakouští oficíři to neměli v československé armádě snadné. Museli si zvyknout na přezíravost a ústrky, přední velitelská místa získávali téměř automaticky legionáři. V říjnu 1919 byl Bartoš odvelen do Českých Budějovic na místo náčelníka štábu 9. pěší divize. Přesto i on se brzy dočkal kariérního postupu: v roce 1922 byl jmenován přednostou 4. etapního oddělení hlavního štábu branné moci, roku 1926 druhým zástupcem náčelníka hlavního štábu. Od února 1925 byl také generálním sekretářem Meziministerského pracovního sboru pro věci národní obrany, v témž roce absolvoval generálský kurs na *École militaire* v Paříži.[4] Kromě češtiny a němčiny výborně ovládal francouzštinu a angličtinu. Zemský velitel generál Josef Bílý oceňoval Bartoše jako vynikajícího velitele. Naproti tomu armádní generál a legionář Jan Syrový, náčelník hlavního štábu a jeho přímý nadřízený, mu vysloveně nedůvěřoval a zřejmě ho podezíral i ze špionáže. Bartoše přeložil do Plzně, kde byl velitelem 2. pěší divize. Opět byl výborně hodnocen.[5] Bylo mu 54 let, když byl vyzván k odchodu do výslužby. Rozkazu uposlechl a od 1. ledna 1935 se stal penzistou.

Se svou chotí Rosálií, Slovinkou německé národnosti, odešel do Turnova, kde bydlel ve svém domku na Výšince čp. 901 a vedl poklidný život dobře situovaného důchodce. Věnoval se rybolovu, chodil na houby, do kina, občas si zašel na svačinu do Sedmihorek.[6] V Turnově se přátelil

František Bartoš, divizní generál ve výslužbě.

hlavně s plukovníkem Aloisem Švecem. Ten v letech 1925 až 1935 zastával funkci velitele turnovského telegrafního učiliště a byl dán na trvalý odpočinek krátce po Bartošově příchodu.[7] Když v roce 1935 Rosálie zemřela, nastěhovali se Švecovi k Bartošovi a péči o Bartošovu domácnost převzala Švecova pohledná žena, Němka Katrin (Käthe), s níž Bartoš časem navázal intimní poměr, a její matka Kateřina Fikeisová. Až po válce generála napadlo, že to možná nebyl cit lásky, ale touha po majetku, co mu Katrin vehnalo do náruče. Komplikovanou domácnost vedli německy, což samozřejmě bylo trnem v oku turnovské veřejnosti.

Za zářijové mobilizace byli oba důstojníci reaktivováni. Zatímco Švec se stal posádkovým velitelem Turnova, Bartoš byl pověřen velením nad armádní skupinou *ČV-sever*. Nepochybně ve vojenských kruzích stále požíval důvěry.

Po německé okupaci se museli rozhodnout, na kterou stranu se přikloní. Za-

tímco ctižádostivý Švec spatřoval v nacistickém režimu možnost kariérního postupu a finančního polepšení, slušně zajištěný Bartoš toužil jen po klidu. Tím kritickým momentem se stala nabídka německého státního občanství, s nímž byla spojena řada lukrativních výhod – ale také branná povinnost, jak vzápětí měli poznat oba Švecovi synové. V květnu 1939 jej vyhledal starý známý z první světové války – generál pěchoty Erich Friderici,[8] nyní ve vysoké funkci zmocněnce wehrmachtu pro protektorát Čechy a Moravu. Měl mu říci, že pokud nepožádá o německé občanství, skončí s českými rukojmími v Dachau. Když se s naléháním připojila Katrin,[9] podlehl. V únoru 1940 německé občanství obdržel,[10] protektorátní si přesto

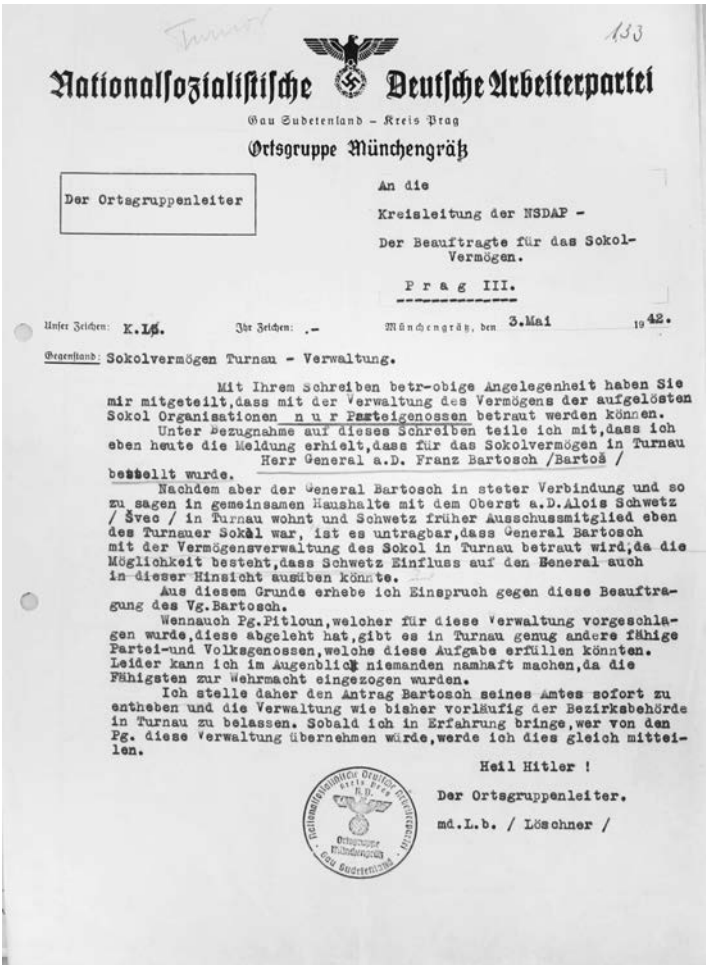

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

Gau Sudetenland – Kreis Prag

Ortsgruppe Münchengrätz

Der Ortsgruppenleiter

An die
Kreisleitung der NSDAP –
Der Beauftragte für das Sokol-Vermögen.
P r a g III.

Unser Zeichen: K.Lö. Ihr Zeichen: .- Münchengrätz, den 3.Mai 1942.

Gegenstand: Sokolvermögen Turnau - Verwaltung.

Mit Ihrem Schreiben betr-obige Angelegenheit haben Sie mir mitgeteilt,dass mit der Verwaltung des Vermögens der aufgelösten Sokol Organisationen n u r Parteigenossen betraut werden können.
Unter Bezugnahme auf dieses Schreiben teile ich mit,dass ich eben heute die Meldung erhielt,dass für das Sokolvermögen in Turnau Herr General a.D. Franz Bartosch /Bartoš / bestellt wurde.
Nachdem aber der General Bartosch in steter Verbindung und so zu sagen in gemeinsamen Haushalte mit dem Oberst a.D.Alois Schwetz / Švec / in Turnau wohnt und Schwetz früher Ausschussmitglied eben des Turnauer Sokol war, ist es untragbar,dass General Bartosch mit der Vermögensverwaltung des Sokol in Turnau betraut wird,da die Möglichkeit besteht,dass Schwetz Einfluss auf den General auch in dieser Hinsicht ausüben könnte.
Aus diesem Grunde erhebe ich Einspruch gegen diese Beauftragung des Vg.Bartosch.
Wennauch Pg.Pitloun,welcher für diese Verwaltung vorgeschlagen wurde,diese abgeleht hat,gibt es in Turnau genug andere fähige Partei-und Volksgenossen,welche diese Aufgabe erfüllen könnten. Leider kann ich im Augenblick niemanden namhaft machen,da die Fähigsten zur Wehrmacht eingezogen wurden.
Ich stelle daher den Antrag Bartosch seines Amtes sofort zu entheben und die Verwaltung wie bisher vorläufig der Bezirksbehörde in Turnau zu belassen. Sobald ich in Erfahrung bringe,wer von den Pg. diese Verwaltung übernehmen würde,werde ich dies gleich mitteilen.

Heil Hitler !

Der Ortsgruppenleiter.

md.L.b. / Löschner /

Vedoucí místní skupiny NSDAP v Mnichově Hradišti žádá, aby byl generál Bartoš zbaven funkce treuhändera sokolského majetku v Turnově.

z opatrnosti zachoval. Takové nestatečné lavírování zjišťujeme u řady dvojjazyčných osobností té doby, např. u Karla Desfours Walderode.[11]

Aby mezi Němci tolik nevyčnívali, nechali si k dovršení své proměny také změnit jména: z Bartoše se stal Bartosch,[12] ze Švece Schwetz. Zatímco však Bartoš se do veřejného života ani potom nehrnul a německý šovinismus odmítal, Švec se nechal za německou menšinu kooptovat do městské rady i do dozorčí rady městské spořitelny a trval na tom, aby se před ním jednalo německy.[13] Bartoš se stal z vůle okresního hejtmana Schiepka správcem zabaveného sokolského majetku, po protestech NSDAP však musel být odvolán.[14] Byl pak členem místní organizace NS-Volkswohlfahrt[15] a velitelem turnovské Technische Nothilfe (TN).[16] Za zásluhy TN při povodni 22. 5. 1942 dostal německé vyznamenání.

Sporné je Bartošovo členství v nacistické straně. Bartoš je tvrdošíjně, do posledního dechu odmítal přiznat, potvrzoval je však k 15. únoru 1940 jím podepsaný dotazník k německému občanství.[17] Jednalo se zřejmě o stav čekatelství, jak o tom podal svědectví turnovský blockleiter NSDAP Adolf Tasler. Ten dostal od svého nadřízeného příkaz odebrat Bartošovi a Švecovi stranické odznaky, jež do té doby veřejně nosili, důvod mu však nebyl znám. Podle Taslera zůstali i potom přívrženci nacistické strany a platili příspěvky.

František Bartoš byl zatčen již 5. května 1945, jako jeden z prvních turnovských provinilců. Na příkaz majora Bedřicha Reicina (1911–1952), náčelníka hlavní správy Obranného zpravodajství (OBZ) při ministerstvu národní obrany, jej okresní národní výbor 25. května předal OBZ a o dva dny později putoval k divizního polnímu prokurátorovi. který na něj uvalil vazbu. Zásadní byla svědecká výpověď Aloise Švece před OBZ. Byl to prý Bartoš, kdo pod vlivem Hitlerova Mein Kampfu vyvíjel ohledně německé státní příslušnosti iniciativu. Generál Friderici se chtěl seznámit s bratrem Aloise Švece Emilem, který byl generálním ředitelem Zbrojovky v Rumunsku a měl dobré kontakty u krále a v podnikatelských kruzích. Setkání Fridericiho s Aloisem Švecem zprostředkoval Bartoš, sám se ho nezúčastnil, Emil spolupráci s Němci odmítl. Švec také na Bartoše prozradil, že ho v dubnu 1939 pozval Mikuláš Desfours na Hrubý Rohozec na schůzku vedoucích německých činitelů s jičínským oberlandrátem Möllerem. Na těchto tvrzeních byla pak postavena obžaloba.

Překvapený Bartoš si kamarádovu zlobu vysvětloval tím, že se teprve na sklonku války dověděl o jeho několikaletém poměru se svou ženou.[18] To jistě mohlo hrát roli, stejně jako Švecova snaha zachránit si kůži. 14. března 1946 Švec před okresním soudem v Turnově všechno odvolal a doznal, že na OBZ nevypovídal pravdu, protože byl fyzicky týrán.[19] Není důvod mu nevěřit, drsné Reicinovy metody vůči poúnorovým vyšetřovancům jsou dnes dobře známé a zřejmě je rád využíval i proti kolaborantům.

29. května 1945 obvinil polní prokurátor kpt. Gabriel Gabula Františka Bartoše, že si v roce 1940 podal přihlášku o německou státní příslušnost a vstoupil ve styk s generálem Fridericim, tedy za války opatřoval nepříteli prospěch, čímž měl spáchat zločin vojenské zrady podle § 6/1 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Brzy však poznal, že v tomto případě nejsou vojenské soudy příslušné a vyšetřování předal 18. června Státnímu zastupitelství,[20] od něhož se pak dostal před Národní soud.

Laskavý čtenář snad promine krátký exkurs o retribučním soudnictví, jak je za-

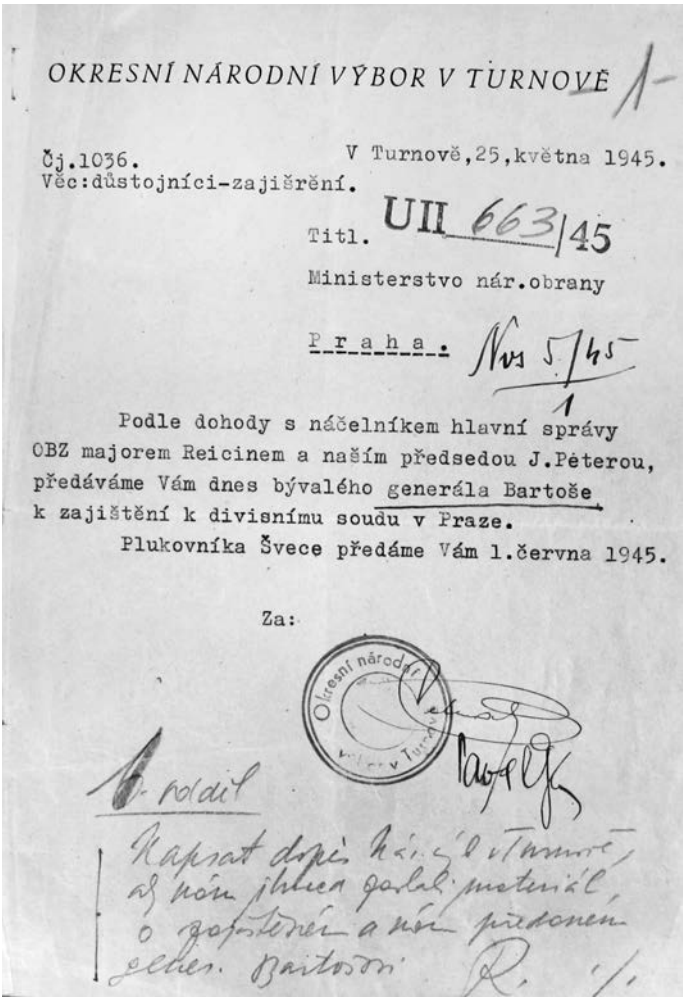

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR V TURNOVĚ

Čj.1036. V Turnově, 25, května 1945.
Věc: důstojníci-zajištění.

Titl. UII 663/45
Ministerstvo nár.obrany
P r a h a.

Podle dohody s náčelníkem hlavní správy OBZ majorem Reicinem a naším předsedou J.Péterou, předáváme Vám dnes bývalého generála Bartoše k zajištění k divisnímu soudu v Praze.
Plukovníka Švece předáme Vám 1.června 1945.

Za:

Okresní národní výbor v Turnově

Představitelé ONV Turnov předávají generála Bartoše ministerstvu národní obrany – dole příkaz mjr. Reicina k opatření materiálu.

vedl známý dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945, o potrestání nacistických zločinců. Dekret měl umožnit spravedlivé odsouzení těch, kteří se provinili vůči českému a slovenskému národu v době nesvobody. Před Národním soudem měly podle následujícího dekretu č. 17/1945 Sb. stanout osoby jako státní prezident, členové protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, vedoucí činovníci Kuratoria pro výchovu mládeže, České ligy proti bolševismu, Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, dále novináři, kteří sloužili propagaci nacismu, nebo osoby, které svým postavením v politickém nebo

hospodářském životě, vysokým úřadem nebo vysokou velitelskou funkcí měly být vlasteneckým vzorem.[21] Kuriózní bylo ustanovení, že tyto osoby budou souzeny Národním soudem jako soudem čestným, i když se nedopustily činů trestných, ale *nechovaly-li se po 21. květnu 1938, jak se slušelo na věrné a statečné občany československé*.[22] Pro méně významné provinilce byly v sídle krajských soudů zřízeny mimořádné lidové soudy. Aby byly potrestány i přestupky, které mohly urazit národní cítění nebo jen vzbudit pohoršení, byl 27. října 1945 vydán malý retribuční dekret č. 138/1945, o trestání některých provinění proti národní cti. Ta patřila před trestní nalézací komise okresních národních výborů.

Zvláštnost obou dekretů spočívala v tom, že působily retroaktivně, což je v normálním právním řádu nepřípustné. Proto byla jejich působnost omezena na jeden rok. Jelikož se ale všechny případy nestihly vyřešit, nebo se změnila politická situace, byla platnost dekretů prodlužována a případy znovu otevírány. 713 osob bylo retribučními soudy odsouzeno k trestu smrti (z toho 475 Němců), 741 osob k doživotnímu žaláři (443 Němců). Ke kratším trestům odnětí svobody (průměrně na deset let) bylo odsouzeno 19 888 osob.[23]

Národní prokurátor JUDr. František Tržický obžaloval Františka Bartoše 31. července 1946, ve vazbě strávil šestnáct měsíců. Na dny 12. až 14. září bylo stanoveno hlavní přelíčení Národního soudu v Praze na Pankráci. Předsedou senátu byl krajský soudce Jan Kaplan, žalobcem náměstek národního prokurátora JUDr. Stanislav Novák, obhájcem byl ex offo jmenován JUDr. Vladimír Nádvorník. Hned v úvodu soud zamítl námitku Bartošova obhájce, že Národní soud není příslušný, neboť obžalovaný byl za okupace již ve výslužbě a neměl velitelskou moc (§ 2 dekretu č. 17/1945 Sb.), a dále že byl německým státním občanem a retribuční dekrety se na něj tudíž nemohly vztahovat.

Podle žaloby Bartoš v době od roku 1938 do roku 1945 jako divizní generál ve výslužbě, tedy jako osoba, *která byla vysokou funkcí velitelskou vázána býti svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem*:

1) za války opatřoval nepříteli prospěch,

2) byl činovníkem fašistické organizace Technische Nothilfe,

3) spolupůsobil při výkonu nařízení o nucené práci ve prospěch Německa, přičemž Josef Mráz byl donucen pracovat v cizině.

Tím měl spáchat zločin proti státu dle § 1 a 3 odst. II retribučního zákona, a zločin proti osobám podle § 6 odst. II tohoto zákona.

Obžaloba se nyní opírala o udání ambiciózního turnovského pošťáka Miloslava Nováka, podle nějž Bartoš na dotaz pražského gestapa, kteří důstojníci mají být zajištěni, odpověděl seznamem třinácti osob, které byly později popraveny. Důkazy nepředložil žádné. Ostatní zaměstnanci turnovské pošty si vůbec nebyli jisti, komu vlastně byl telegram určen, jaká jména obsahoval a různili se i v jeho datu. Časem se Novák rozpomínal na další podrobnosti – stalo se to již 16. března 1939, rozkaz byl krátký, něco jako *Hlaste jména,* odpověď prý Bartoš napsal přímo generálu Friderici mu a seznam začínal *Verhaftung* nebo *Verdächtig* a pamatoval si z nich jen generála Bílého. Telegram si Novák opsal a opis ukryl pod rentgenem v ordinaci MUDr. Jiřího Šolce.[24] Naproti tomu poštovní zaměstnanci Jiří Žák a Arnošt Nejedlo vypověděli, že koncem března 1939 poslal Bartoš z poštovního úřadu Turnov 1 Fridericimu telegram se *třemi skupinami* vysokých důstojníků: loajálních, jako generálové Rychtrmoc a Klecanda, neutrálních a ko-

nečně nepřátelských k říši – mezi nimi byli generálové Bílý a Sluměčko.[25] Miloslav Loučka trval na *dvou skupinách* – spolehlivých a nespolehlivých pro Němce, v první byli Rychtrmoc a Klecanda.[26] Také on pořídil opis telegramu a poslal jej do Prahy na krycí adresu odbojové organizace ÚVOD.

Novákův opis Bartošova telegramu doktor Šolc před hrozící domovní prohlídkou spolu s jinými dokumenty za války spálil.[27] Vzpomínal si, že mu jej Novák přinesl počátkem okupace a bylo v něm více jmen vysokých důstojníků naší armády, jež si ale nezapamatoval. Další kopii měl Žák schovanou v kůlně, kde ji zničily myši. O případu byl informován také Ota Krčal, za okupace přednosta turnovského poštovního úřadu, po válce v Liberci. Poštovní posel Anděl ho požádal někdy koncem roku 1942, aby ukryl v registratuře asi pět telegramů, které posílal Bartoš německým úřadům a jimž prošla osmiměsíční skartační lhůta. Obsahovaly prý jména československých důstojníků nepřátelských Německé říši, pamatuje si generála Bílého,

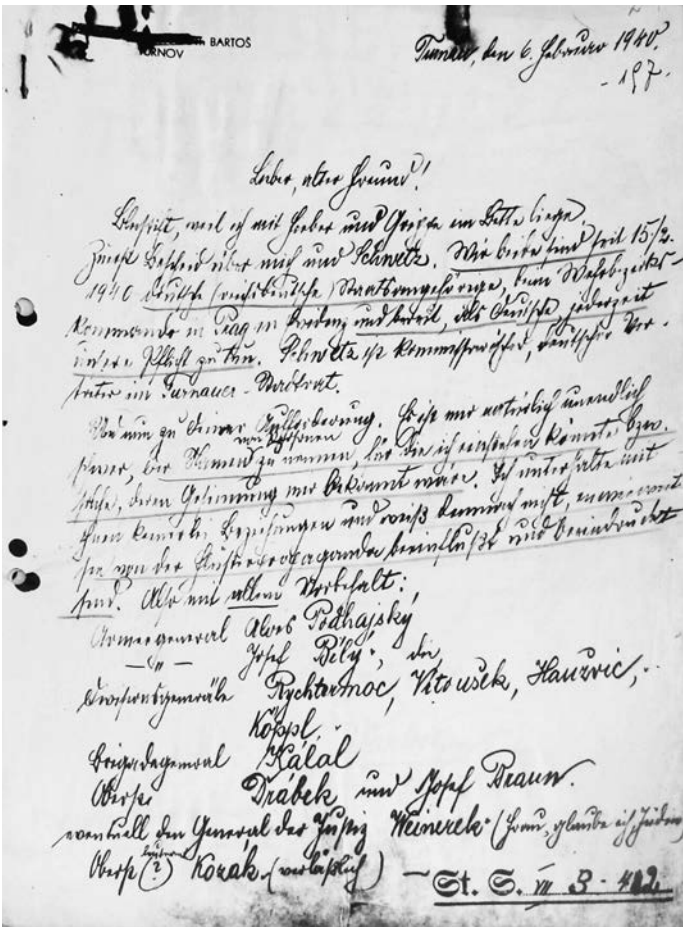
BARTOŠ

Turnov, den 6. Februar 1940.

Liebe, alte Freund!

Anfang Februar 1940

Antwort im Januar - Dezember

Armeegeneral Alois Podhajsky

Oberst Josef Bílý,

Rychtrmoc, Vitoušek, Hauzvic,

Kopsel,

Brigadegeneral Kálal

Drábek und Josef Braun.

Oberst Korab

St. S. VII B - 402

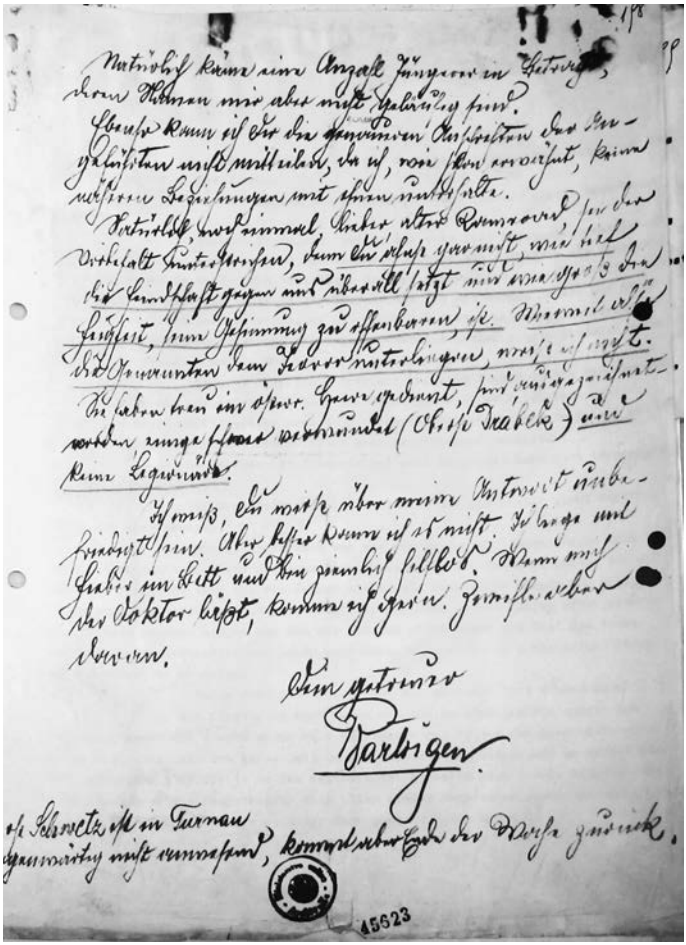

Dopis generála Bartoše ze 6. 2. 1940 z tzv. štěchovického archivu. Fotokopie.

Rychtrmoce a Klecandu. Je zvláštní, že po těchto klíčových dokladech, údajně vlastnoručně psaných Bartošem, vyšetřovatelé nepátrali, ačkoliv podle Krčala zůstaly na poštovním úřadě.

Bartoš tato obvinění zoufale popíral, i při přímé konfrontaci se svědky – není přece hlupák, aby tajnou depeši posílal otevřeným telegramem, když mohl použít telefonu, zapečetěného dopisu nebo kuráta? Žalobě se nepodařilo prokázat, že by byl kterýkoli český důstojník uvězněn nebo popraven na základě Bartošova udání.[28]

Národní soud se nezabýval jiným zásadním dokladem, pocházejícím z tzv. štěchovického archivu – k případu jej zaslal hlavní štáb ministerstva národní obrany. Je

to fotokopie Bartošova rukou psaného dopisu ze 6. února 1940, pro *jistého milého starého přítele* (údajně jím byl podplukovník von Clanner, organizátor Reichskriegerbundu).[29] Obsahoval seznam generálů a vysokých důstojníků, jejichž proněmecké smýšlení Bartoš znal,[30] kteří pak byli státním tajemníkem Úřadu říšského protektora K. H. Frankem vesměs jmenováni zástupci bývalé československé armády při různých říšských slavnostech, např. tryznách za padlé. Byli to generálové Alois Podhajský (1864–1946), Josef Bílý (1872–1941), [Robert] Rychtermoc (1875–1946), [Josef] Vitoušek (1879), [Čeněk] Haužvic (1882), [Josef] Köppl (1870–1951), [Bohuslav] Kálal (1885–1945), generál justice [Zdenko] Weinerek (1876–1958).[31] V seznamu věrných říši jistě překvapuje jméno generála Josefa Bílého – ten, jak jsme již uvedli, si Bartoše pro jeho schopnosti velmi vážil a podporoval ho. Jestliže jej Bartoš uvedl mezi lidmi, které dobře zná a ručí za ně, pak ho možná chtěl chránit, i když pravděpodobně netušil, že je předním představitelem národního odboje.[32] Docela jistě by jej o rok dříve neudával jako osobu říši nepřátelskou. Je-li dopis součástí Bartošova spisu, pak je zřejmé, že alespoň vyšetřující soudce pro národního prokurátora JUDr. Donner musel mít silné pochybnosti. Dost možná, že tento dopis je oním inkriminovaným *telegramem,* který turnovští poštovní zaměstnanci bez ohledu na listovní tajemství ze zvědavosti otevřeli, a pak z obavy před disciplinárním trestem vydávali za telegram, který si skoro každý mohl na poště přečíst. Ještě 9. září 1946 na jeho žádost zaslalo ministerstvo národní obrany obsáhlý seznam generálů a vyšších důstojníků popravených nebo zemřelých v koncentračních táborech – podtrženi v něm jsou jen generálové Bílý a Eliáš.[33] Při hlavním přelíčení si Miloslav Novák opět osvěžil paměť a pod přísahou vypověděl, že k výměně telegramů mezi Fridericim a Bartošem došlo nejspíše 17. března 1939 dopoledne, Jiří Žák to tipoval tak na měsíc po okupaci a Arnošt Nejedlo si datem vůbec nebyl jistý. Soud zjišťoval dobu pobytu Fridericiho v Praze – podle jedné verze přijel 15. března a odjel po dvou až třech dnech, aby se koncem března jako zplnomocněnec wehrmachtu vrátil, podle druhé odjel s Hitlerem domů již 15. března a vrátil se až 20. dubna. Jen stěží by se tam našel čas pro zmíněné aktivity.

František Bartoš měl dále úzce spolupracovat s německou zpravodajskou službou – sicherheitsdienstem. Jediným svědectvím však byla výpověď Aloise Švece před OBZ, kterou později odvolal. Gruller podle Švece navštěvoval Bartoše hlavně jako předsedu rybářského družstva Mohelka, protože byl vášnivým rybářem. U hlavního líčení Švec uvedl, že představitelům sicherheitsdienstu při jejich návštěvách podávali zprávy hospodářské, týkající se např. žní, i politické, zejména o náladách Němců v okrese a jejich názorech na vojenskou situaci. Den před zahájením hlavního přelíčení zaslala oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Mladé Boleslavi Národnímu soudu fonogram, podle kterého kriminální asistent gestapa v Jičíně Otto Gruller vypověděl, že s Bartošem vícekrát mluvil – byl sice veden jako konfident, ale žádná písemná hlášení nepodával a jeho ústní zprávy o náladách obyvatelstva nebyly upotřebitelné. Na jejich základě proto k žádným zatčením ani jiným zákrokům nedošlo.[34]

Třetím Bartošovým zločinem mělo být svévolné posílání Čechů na nucené práce do Německa. Turnovský obchodník uhlím Josef Mráz 31. srpna 1946 tvrdil, že Bartoš se Švecem jako funkcionáři Technische Nothilfe poslali v srpnu 1943 na pomoc Berlínu třicet mužů. On sám byl jako vá-

lečný invalida uznán práce neschopným a teprve německý lékař ho z Berlína vrátil domů. Architektu Vladimíru Krýšovi, který měl v té době jít na léčení do lázní, hrozili dokonce gestapem, pokud nenastoupí s ostatními.[35] Bartoš se hájil, že se tak dělo na přímý příkaz okresního hejtmana. Nepochybně měl pravdu, ze své iniciativy by akci jistě neorganizoval. Podle Švece vhodné muže vybíral v Turnově vládní komisař Benno Langhammer za součinnosti městské policie, mimo město okresní hejtman s pomocí protektorátního četnictva.

Na svou obhajobu Bartoš uváděl, že řadě Čechů pomohl z vězení i z koncentračních táborů, jako např. turnovským občanům Hájkovi, Pecinovi, Fatorovi, JUDr. Václavu Šolcovi, MUDr. Jiřímu Šolcovi, JUDr. Bohumilu Grimmovi nebo hostinskému Miloslavu Ryšavému. Za svého přítele prohlašoval anglického novináře JUDr. Williama Beardmora z Daliměřic, jemuž spravoval za války majetek.[36] Při hlavním přelíčení nicméně JUDr. Šolc prohlásil, že sice jako přední sokolský pracovník byl šest měsíců internován a pak propuštěn, neví však, zda to bylo Bartošovou zásluhou. Svědek Ryšavý potvrdil, že mu Bartoš pomohl k znovuotevření živnosti po návratu z nucených prací v Berlíně.

Během více než rok trvající vazby se vyšetřovatelům nepodařilo získat žádný důkaz, že by Bartoš někomu vědomě ublížil nebo chtěl ublížit. Nemůže obstát hypotéza, dávající do spojitosti popravu generálů Bílého a Eliáše s Bartošem – oba byli velmi exponovanými osobnostmi národního odboje a gestapo nepotřebovalo k jejich odhalení turnovského důchodce. Ke spáchání zločinu vojenské zrady by musel být v činné vojenské službě na straně nepřítele, nebo aspoň způsobit významnou škodu československé branné moci – nic z toho se však nestalo.

Také vojenští znalci – kapitáni z generálního štábu Ctibor Weintritt a Josef Šebor – mohli jen konstatovat podezření, že generálu Fridericimu poslal Bartoš seznam vysokých důstojníků s informací o jejich smýšlení. Posudky posílal také dalším vojenským osobám, dále měl poskytovat SD zprávy hospodářského a politického rázu a byl za to vyznamenán, měl být čekatelem členství NSDAP a členem NSV, Reichskriegerbundu a Reichskolonialbundu a vedoucím TN. Tím vším měl napomáhat nepříteli a škodit válečnému úsilí Československé republiky. Škoda, že znalci nepřinesli vůbec žádné důkazy, vycházejíce jen z vyšetřovacího spisu generála Bartoše, a nespecifikovali škody, jež způsobil republice.

František Bartoš byl 16. září 1946 Národním soudem odsouzen za zločin proti státu dle § 1, 3/2, 6/2 retribučního dekretu č. 16/45 Sb. a zločin vojenské zrady podle § 6 č. 1 zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. k trestu smrti provazem, konfiskaci majetku a pozbytí občanské cti navždy.[37] Bartošovu žádost o milost, v níž zradu na českém národě, spáchanou přijetím německého občanství (jiného provinění si nebyl vědom), omlouval stařeckou zbabělostí, prezidentu republiky soud nikdy nedoručil.[38] Požadovaný odklad trestu o jednu hodinu byl Národním soudem zamítnut a poprava vykonána téhož dne, ve 12.30 hodin.[39]

Konfiskaci Bartošova majetku vyhlásil Zemský národní výbor v Praze až 14. ledna 1948, s odvoláním na rozsudek Národního soudu.[40] Šlo o rodinné domky v Turnově čp. 901 a 967 a vybavení prvního z nich. ZNV musel rozhodnout znovu, jelikož ONV Turnov svým konfiskačním dekretem z 13. srpna 1946 předběhl vynesení rozsudku. Veškerý majetek

spořivého Bartoše, který jen na vkladních knížkách měl uloženo 482 348 korun, propadl státu.[41]

❑

Rozsudky retribučních soudů byly donedávna tabu. Nejen Bartošův případ ukazuje se vší naléhavostí, že se k nim budeme muset vracet a v odůvodněných případech, jakým je podle mého názoru i tento, usilovat o rehabilitaci neprávem odsouzených. Stojí za to nejen oni, ale i jejich rodiny, které dlouhá desetiletí musí žít v hanbě – vždyť *navždy pozbyli občanské cti*.[42] Nejsme na to dosud připraveni. Připomeňme osudy Rudolfa Berana a generála Jana Syrového, na jejichž rehabilitaci dodnes čekáme. Když v roce 1994 podalo Nejvyšší státní zastupitelství stížnost pro porušení zákona Národním soudem, zamítl ji Nejvyšší soud 15. června 1995 jako nepřípustnou s odůvodněním, že *podle současné právní normy nelze hodnotit rozsudky mimořádných soudů, které vznikly podle Benešových prezidentských dekretů v roce 1945 a měly mimořádné pravomoci*.[43]

Bartoš byl k absolutnímu trestu odsouzen na základě nevěrohodných ústních svědectví, bez jediného přímého důkazu. Otázkou samozřejmě zůstává, proč byl potrestán mnohem tvrději, než kdyby byl uznán Němcem. Ostatně, podle úřadů, např. Fondu národní obnovy, Němcem byl a jeho majetek propadl státu již podle dekretu č. 5/1945 Sb. Na jeho umlčení mohl mít osobní zájem sám mjr. Bedřich Reicin. Nelze ani vyloučit, že se stal nešťastnou obětí lokálních zájmů a obav některých obyvatel Turnovska, neboť zvláště Bartošovy výpovědi před Národní stráží ONV Turnov napovídají, že byl skvělým pozorovatelem jejich chování v době nesvobody.[44]

Poznámky

1 Zhodnocení českého kolaborantství podal PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha 1999. Chybně uvádí F. Bartoše jako funkcionáře Svazu českých válečníků (s. 380). Z nové literatury nutno zmínit důkladnou práci FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010. Bartoš je tu však jen krátce a nepřesně zmíněn jako *kolega* generálů Bláhy a Rychtrmoce.

2 PLACHÝ, Jiří: *Podivné životní osudy divizního generála Františka Bartoše a plukovníka Aloise Švece.* Historie a vojenství, *55,* 2006, č. 2, s. 77-91. V duchu ještě příkřejším a bez znalosti pramenů o obou důstojnících psal turnovský publicista JENŠOVSKÝ, Václav: *Když konečně nacistické hordy zmizely.* Od Ještěda k Troskám, *16 (32),* 2009, č. 2, s. 116-122.

3 SOkA Semily, OÚ Turnov, sčítání lidu 1890 a 1900, Chvalčovice 24.

4 Zápisky a skripta z této školy jsou uloženy v SOkA Semily v drobném fondu František Bartoš.

5 Generál František Bartoš za svou službu v Československé armádě obdržel řadu vysokých vyznamenání, jako Československý válečný kříž 1918, francouzský řád Čestné legie, komandérský kříž polského řádu Polonia Restituta, jugoslávský řád sv. Sávy III. třídy a řád Bílého orla III. třídy nebo egyptský řád Nil II. třídy.

6 Výpověď plk. Švece před okresním soudem v Turnově 14. 3. 1946 (NA Praha, NS, zn. TNS 13/46, fol. 100-101).

7 Plukovník Alois Švec (1881–1953) se podle dostupných pramenů zaprodal fašistickému Německu mnohem více než Bartoš, měl však štěstí, že jej jako nižší šarži soudil pouze Mimořádný lidový soud v Praze. Měřínský rodák prožil dětství ve Vídni, absolvoval zákopnickou kadetní školu, za první světové války působil v radiotelegrafním vojsku, v republice velel telegrafnímu pluku. Generálské hodnosti, po níž velmi toužil, nikdy nedosáhl. Za manželku měl Raku-

šanku, v Turnově vystupoval jako vlastenec a sokol.

[8] Erich Friderici (1885–1964), absolvent Saské kadetní školy v Drážďanech, skončil první světovou válku jako člen generálního štábu a účastnil se pak vytváření nového Reichswehru. V r. 1935 se stal generálmajorem, 1937 generálporučíkem. R. 1939 byl zařazen do štábu Wilhelma Keitla, vrchního velitele branné moci. Od 1. 4. 1939 do 27. 10. 1941 zastával vysoký post *Wehrmachtbefehlshaber beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren* a současně velícího generála vojenského obvodu Čechy a Morava. Po neúspěchu Konstantina von Neuratha byl z funkce odstraněn a zařazen do tzv. Hitlerovy rezervy. Viz http://www.ww2gravestone.com/general/friderici-erich, http://www.axishistory.com/index.php?id=12012, http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/F/FridericiErich.htm (12.2.2012).

[9] Katrin měla být členkou NSDAP, avšak jen asi rok a půl, načež byla pro styk se Židy ze strany vyloučena.

[10] Švec 14. 3. 1946 pod přísahou vypověděl, že ho k přijetí německého občanství nenutil Bartoš, jak tvrdil na OBZ, nýbrž ortsgruppenleiter NSDAP Karl Pilz z Mnichova Hradiště. Švece trápila zaujatost Turnova proti němu a tuto situaci řešil příklonem k Němcům. Podle Švece nebyl Bartoš členem NSDAP, a orgány SD jej navštěvovaly stejně jako každou německou rodinu, aby s ním pohovořily o vojenské a hospodářské situaci. Bartoš jej překvapoval otevřeností, s níž se někdy choval – např. po porážce Němců u Stalingradu prohlásil, že to může být počátkem pohromy (NA Praha, NS, zn. TNS 13/46, fol. 100-101).

[11] Při výslechu 17. 6. 1946 Bartoš vypověděl, že zůstal členem Reichskriegerbundu i poté, kdy opět nabyl protektorátní příslušnosti: *Ze zbabělosti, abych nepřišel o penzi, majetek a abych případně nebyl internován, zamlčel jsem ve spolku, že jsem přestal býti německým státním příslušníkem.*

[12] O změnu jména žádal Bartoš oberlandráta v Jičíně 21. 9. 1940 (Národní archiv Praha, Nejvyšší soud, TNS 13/46, fol. 226).

[13] Německé zpravodajské službě, sicherheitsdienstu, podával Švec zprávy o hospodářství a náladách obyvatel. Za odměnu byl jmenován treuhänderem 26 sklářských vývozních domů po židovských majitelích. Švecovi synové Hubert a Bojislav-Herbert padli jako vojáci wehrmachtu.

[14] Ve spisu je dochován dopis vedoucího místní skupiny NSDAP v Mnichově Hradišti Löschnera krajskému vedení z 20. 5. 1942 – není únosné, aby byl gen. Bartoš správcem sokolského majetku, jelikož plk. Švec, s nímž žije ve společné domácnosti, byl členem výboru Sokola. NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 131. Podle vyjádření samotného Bartoše byl funkce zbaven proto, že ze sokolského majetku vydával občanům zabavené hudební nástroje. Tamtéž, fol. 53av.

[15] Nationalsozialistische Volkswohlfart (NSV) – organizace sociální péče přidružená k NSDAP, založená 1932. Jejím členem se stal Bartoš 7. 7. 1940.

[16] Technische Nothilfe (TN) – technická nouzová pomoc, založená 1919, za války vojensky organizované jednotky pro případ katastrof a leteckých útoků. Švec byl v turnovské TN jeho zástupcem. Bartošova funkce se nazývala Orts-Kameradschaftsführer.

[17] NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 135. V evidenci NS-Volkswohlfahrt je uvedeno datum vstupu do NSDAP 1. února 1940 (tamtéž, fol. 139).

[18] Tamtéž, fol. 13.

[19] Tamtéž, fol.99-102.

[20] Tamtéž, fol. 38.

[21] Národní soud odsoudil celkem 65 osob. Vynesl 18 trestů smrti a 8 doživotních trestů, 5 osob bylo odsouzeno v nepřítomnosti a 4 obžalovaní byli uznáni vinnými, ale bylo upuštěno od jejich potrestání, 15 osvobodil.

[22] Viník měl být výrokem Národního soudu zbaven aktivního a pasivního volebního práva do veřejných zastupitelstev, dále práva svolávat veřejná shromáždění a účastnit se jich, organizovat se v politických spolcích a organizacích, vydávat politické časopisy nebo jiné politické publikace, redigovat je neb do nich psát.

[23] PASÁK, Tomáš: *Český fašismus*, s. 380.
[24] NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 117.
[25] Tamtéž, fol. 171-172.
[26] Tamtéž, fol. 181.
[27] MUDr. Jiří Šolc (1898-1971), praktický lékař v Turnově, konzervátor památkové péče a ochránce přírody, iniciátor vyhlášení CHKO Český ráj, fotograf a sokolský pracovník. Novák ovšem bůhvíproč tvrdil, že opis telegramu vložila paní Šolcová do láhve a zakopala na zahradě, kde podlehl vlhkosti.
[28] Jak se sbíraly důkazy proti Bartošovi, svědčí např. výpověď Emilie Pohůnkové před Státní bezpečností 25. 1. 1946 – její manžel plk. gšt. František Pohůnek byl v roce 1941 nacisty zatčen a popraven, a protože nyní slyšela, že gen. Bartoš některé důstojníky generálního štábu označil za nespolehlivé a ti pak byli vzápětí gestapem pozatýkáni, má důvodné podezření, že byl mezi nimi i její manžel.
[29] Deutscher Reichskriegerbund *Kyffhäuser* vznikl pod tímto jménem v r. 1921 jako zastřešující organizace veteránských spolků v Německé říši. V r. 1938 byl přejmenován na NS-Reichskriegerbund *Kyffhäuser*, v r. 1943 byl Hitlerem na říšské úrovni zrušen.
[30] Bartoš mu psal, že je mu nekonečně těžkým úkolem uvést jména osob, *für die ich einstehen könnte bzw. solche, deren Gesinnung mir bekannt wäre.* NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 197-198.
[31] NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 253.
[32] V seznamu důstojníků prověřených SD z 21. 2. 1940 se již generál Bílý nevyskytuje. Tamtéž, fol. 208.
[33] Tamtéž, fol. 244-152.
[34] Tamtéž, fol. 253.
[35] Krýš se po měsíci vrátil jako práce neschopný, v procesu nesvědčil. Tamtéž, fol. 224.
[36] Beardmore naopak Bartoše žaloval pro 8 486,60 K, které si jako vnucený sekvestr jeho majetku vybral za správcovství v letech 1941-1942, dále od podnájemníků a za sklizené ovoce ze zahrady. Tamtéž, fol. 142–143.
[37] Rozsudek uložen v NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 263-272.
[38] Tamtéž, fol. 257-258.
[39] Rozsudek musel být podle dekretu č. 17/45 Sb. vykonán do tří hodin. Odvolání nebylo možné, jen žádost o milost. Podle poradního protokolu byly všechny výroky soudu jednomyslné, pouze v případě nedoporučení žádosti o milost hlasoval proti přísedící Josef Pelikán. Bartošových ostatků se ujala Josefa Krchová z Prahy, která je převezla ze hřbitova v Ďáblicích na Vinohrady.
[40] SOkA Semily, OS Turnov, zn. D 630/46.
[41] Je příznačné, že částka 10 000 K, jež byla zajištěna při Bartošově zatčení, se záhadně ztratila. NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 294.
[42] Likvidace československých důstojníků probíhala ve dvou fázích – po válce těch, kteří sloužili ještě za Rakouska-Uherska, po únoru 1948 přišli na řadu legionáři. Zatímco ti druzí se po roce 1990 návratu mezi občany dočkali, k *rakušákům* nacházíme pochopení mnohem složitěji. Je to problém, který přežívá z první republiky: pomníky, oslavné romány, účast na státních oslavách, místa na úřadech a pro válečné invalidy v *trafikách*, to vše bylo určeno pro ty, kteří bojovali na straně nepřítele, zatímco vojáci, kteří neměli důvod, možnost nebo odvahu k dezerci, se takovému uznání netěšili. V této souvislosti připomeňme závěrem alespoň některá jména z vysokých vojenských kruhů. Před Národním soudem stanul armádní generál Jan Syrový, předseda první protektorátní vlády – v dubnu 1947 byl odsouzen za údajnou vlastizradu k 20 letům vězení a zbaven hodnosti. Brigádní generál Jaroslav Eminger, za protektorátu generální inspektor vládního vojska, byl sice v dubnu 1947 všech obvinění zproštěn, do armády se však přesto vrátit nesměl. Divizní generál Karel Husárek byl v prosinci 1948 zproštěn obvinění, v roce 1950 degradován na vojína, hodnost mu byla vrácena posmrtně v listopadu 1991. Divizní generál Vojtěch Klecanda byl obvinění zproštěn, krátce poté za záhadných okolností zahynul. Brigádní generál Václav Kuneš byl odsouzen k desetiletému trestu za proněmecké novinové články. Brigádní generál Libor Vítěz, za protektorátu zástupce generálního inspektora vlád-

ního vojska, byl odsouzen na čtyři roky. Brigádní generál v. v. Ladislav Forbelský odsouzen k pěti letům vězení, 1. září 1946 zemřel. Brigádní generál Jan Obručník, za protektorátu přednosta styčného oddělení generálního inspektorátu vládního vojska, byl odsouzen na doživotí.

[43] Naposled skvělý rozbor podal ROKOSKÝ, Jaroslav: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany.* Praha 2011.

[44] NA Praha, NS, TNS 13/46, fol. 12-37. V protokolu vypovídá hlavně o turnovských Němcích, a to nijak lichotivě, i o vysokých vojenských osobách, nepochybně však proto, že k nim směřovaly otázky vyšetřovatelů.

K počátkům umělecké dráhy Václava Hanuše

Miroslav Cogan

Sklář a glyptik Václav Hanuš k nám do muzea v Turnově občas vodil své známé, sám se však přihlásil až v průběhu výstavy *Josef Drahoňovský a jeho žáci*, pořádané v roce 2007. Ale ani pak jeho krátkých návštěv nebylo mnoho – objevil se zpravidla, když při pořádání své umělecké pozůstalosti našel něco pro naši glyptickou sbírku. Mimořádně hezké bylo setkání s bývalými spolužáky ze šperkařské školy, bratry Janem a Sergějem Solovjevovými, během něhož jsem jim promítl unikátní krátký film pořízený ve školních dílnách v roce 1941 tehdejším ředitelem Zdeňkem Junou. Kromě útržků vzpomínek na turnovská a pražská studia nebo začátky jeho práce ve sklářském průmyslu, jsme se však s V. Hanušem k důkladnější zpovědi nedostali. Naštěstí obšírný rozhovor s ním pořídil a na virtuálních stránkách Glasrevue publikoval výtvarný teoretik Milan Hlaveš.[1] Když 24. října 2009 někdejší kmenový výtvarník sklárny v Polubném Václav Hanuš zemřel, připomněl jeho život a práci historik Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou Petr Nový mimo jiné slovy: *Stal se prototypem designéra – výtvarníka, respektujícího v prvé řadě možnosti sklárny a požadavky trhu. Podařilo se mu vytvářet komerčně úspěšné nabídkové kolekce složené jak z vlastních novinkových návrhů, tak z předmětů, které vznikaly s využitím skladu předválečných forem v areálu polubenské sklárny. Navázal tak na bohatou tradici jizerskohorské krystalerie, kterou se mu nejen podařilo udržet při životě, ale především naplnit novým obsahem a nenechat výtvarně ustrnout. Hanuš nikdy nepřestal inklinovat k pregnantním a v dobrém slova smyslu praktickým formám a dekorům. Jakoby v nitru nikdy nepřestal být ‚rytcem drahokamů', který se nesmí, nemůže a ani nechce oprostit od tíživě povznášejícího vědomí služby materiálu, který opracovává. Ale služby vskutku čestné. I proto mu byla v roce 1993 udělena cena Masarykovy akademie umění za uměleckou činnost.*[2] Nový zde výstižně charakterizoval tvůrčí východiska zralého výtvarníka, přičemž některé rysy, jako řemeslná poctivost a úcta a cit k materiálu, Hanuše provázely už od jeho středoškolských let. Soudíme tak z jeho žákovských prací dochovaných v turnovské šperkařské škole. Počátky Hanušovy profesní dráhy totiž nejsou spojeny se sklem, ale s křišťálem, acháty a dalšími drahými kameny. V Turnově vystudoval rytí drahokamů, obor, v němž jsou tyto vlastnosti klíčové. Stopa, kterou ve šperkařské škole po sobě zanechal, je rozhodně zajímavá.

K oboru se dostal šťastnou náhodou. Když se s maminkou rozjeli z Mlázovic do

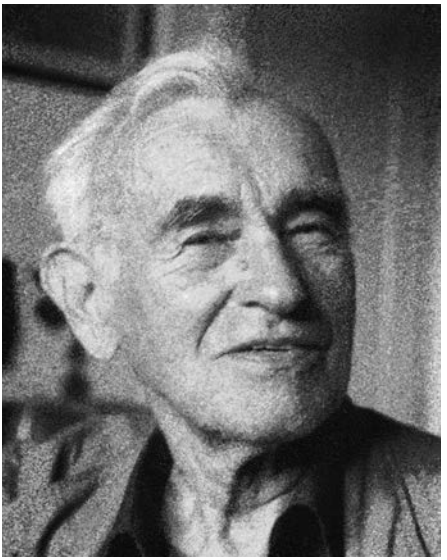

Turnova prohlédnout si odbornou školu, na niž se chtěl Václav přihlásit, ujal se jich a všemi dílnami provedl Karel Tuček, dílenský učitel kamenoryteckého oddělení. V Tučkově péči pak mladý Hanuš již zůstal a žádný z nich této volby nemusel litovat. Učitel v Hanušovi získal – jak říkával – svého nejlepšího žáka a rovněž s výtvarným pedagogem, Vladimírem Linkou, si zřejmě dobře rozuměli. Pilný, všestranný Linka zasáhl nejen do tvorby oddělení rytí drahokamů a v té době ještě i skla, ale i do práce stříbrnického oddělení a také oddělení rytí kovů. Přeci však jako absolvent železnobrodské sklářské školy a poslední student profesora Josefa Drahoňovského na pražské UMPRUM byl především sklář a glyptik. Měl tedy co Hanušovi předat a nevyhnutelně ovlivnil jeho výtvarné prvotiny. V dílenské knize ryteckého oddělení se s prvními kameny pod Hanušovým jménem setkáváme od roku 1939 a o jeho vlohách ke glyptické práci svědčí, že již jeho první drobné intaglie odkoupil k dalšímu použití místní rytec Jaroslav Roubíček. V následujících letech putovaly některé Hanušovy rytecké práce nejen ke sběratelům do Prahy a Mladé Boleslavi, ale jiné byly postoupeny zlatnickému nebo stříbrnickému oddělení a staly se součástí některého šperku nebo kovotepecké práce. Z dílenských záznamů víme o pětatřiceti gemách, které během turnovského studia vyšly z Hanušových rukou a další práci bezpochyby odvedl nemajetný student mimo oficiální vyučování.

Od malých raných řezeb v prvním ročníku pokročil rychle ke složitějším rostlinným námětům a ve třetím a čtvrtém ročníku k velkým figurálním gemám, z nichž některé, dobře identifikovatelné, dodnes naštěstí schraňuje školní sbírka. Jsou to negativní i pozitivní řezby v křišťálu, především klasická intaglie s portrétem prof. Josefa Pekaře (1941) a technikou pozitivní řezby, obvyklé spíše u opakních kamenů, provedená gema na námět Erbenova Pokladu (1943). V jakém výtvarném duchu byla vypracována velká kamej se dvěma koni, řezaná opět v průhledném nebo průsvitném růženínu z roku 1942,[3] si můžeme představit podle další kompozice *Dva tygři,* provedené ve žlutočerveném jaspisu, zvaném silex (opět 1942). Klasické kameje ve vrstevnatých kamenech, využívající kontrastu barevných vrstev achátu, najdeme mezi dochovanými Hanušovými kameny pouze dvě, obě z roku 1943. Obě také na novozákonní téma. O pár měsíců starší *Utišení na moři* ilustruje jeden z Kristových zázraků, kdy vyděšení učedníci v loďce již tonoucí v rozbouřených vlnách budí spícího Mistra, jenž vzápětí moře uklidní (Mat 8,23–27). Druhá, již svými rozměry – (v. 7,8 cm) – unikátní, je kamej zobrazující svatého Lukáše u malířského stojanu, jak štětcem zachycuje podobu Madony s malým Ježíškem v náručí, jež se jeho duševnímu zraku zjevuje na světlém atmo-

sférickém pozadí. Přestože se Hanuš v této kompozici omezil jen na to podstatné (nenajdeme tu ani nejčastější ikonografický doprovod: anděla, jenž podle některých pramenů vedl malířovu ruku, ani býka, atribut evangelisty), stál před ním náročný kompoziční úkol. Měl vytvořit iluzi hlubokého prostoru, v němž se, vedle světcovy plastické postavy, nacházejí další dva zcela odlišné figurální prvky – plošné plátno s náznakem malby a éterická vize Madony. Při realizaci se přitom musel potýkat s nepravidelně položenými vrstvami sardonyxu: v partii Lukášova nosu narušil průnik světlé vrstvy světcův profil, ostatní problémy se však Hanušovi podařilo s opatrností eliminovat. Tento kámen je pozoruhodný také spojením dvou glyptických technik, regulérní reliéfní řezby s tzv. stíranou rytinou, v níž glyptik naznačuje obraz na stojanu velmi opatrným, mělkým pronikáním tmavější svrchní vrstvou ke světlejšímu podkladu, jímž dosahuje plynule přecházejících valérů. V horní části řezby se pak jemně rýsuje polopostava Madony, zjevující se malířově duševnímu zraku.

Nejspíše pouze v perokresbě se dochoval návrh křišťálové gemy s motivem oplakávání Krista, dramatická figurální scéna inspirovaná opět Novým zákonem je opět ukázkou Hanušovy výtvarné pokročilosti. Stejně jako u jiných prací i zde musíme předpokládat Linkovo vedení, jak napovídají jiné práce, například již zmíněný křišťál podle Erbenova *Pokladu*. Hanuš v ní přepracoval motiv matky s dítětem, vypůjčený z Linkovy ilustrace otištěné ve vydání Kytice,[4] podobně bychom našli shody mezi postavami panoše v Linkově ilustraci básně *Lilie* z téhož vydání a sv. Václava na poháru, o němž teprve budeme hovořit.

Jakkoliv byly Hanušovy gemy, jimiž jsme se dosud zabývali, výtvarně a řemeslně vyspělé a překračující běžnou úroveň studentských prací, nejdůležitější realizace na něj teprve čekala. Ve školním skladu již léta zahálel polotovar, vybroušený z křišťálu: kupa poháru kónického zploštělého tvaru, k níž patřilo víčko a patka, připevněná ke kupě po dokončení řezby stříbrnou objímkou. Tvar poháru odpovídá nádobám, jež si nechával podle svých návrhů zhotovovat prof. Drahoňov-

Spolužáci, výřez z nedat. perokresby v. 20,6 x 29,7 cm, 1942 nebo 1943. Vlevo Sergěj Solovjev. MČR Turnov. Foto M. Cogan.

Prof. Josef Pekař, intaglie v křišťálu, v. cca 4,7 cm, 1941. Protějškový portrét prof. J. V. Šimáka zhotovil v témže roce spolužák Zajíček s pomocí učitele K.Tučka. Obě intaglie byly vsazeny do stříbrného svícnu, zhotoveného v r. 1943 studentem Janem Loudou. SUPŠ Turnov. Foto M. Cogan.

ský kolem r. 1920. Bylo proto obtížné jej časově zařadit a připsat konkrétnímu glyptikovi, neboť dílenská kniha oddělení rytí do drahokamů se zachovala teprve od roku 1929. Tvar poháru zmátl i pedagoga, který náš svatováclavský pohár zanesl do dílenské knihy výrobků teprve dodatečně v roce 1947 pod č. 54a s poznámkou, že práci provedl Hanuš *dle návrhu prof. Drahoňovského*, přestože je výtvarný výraz řezby zjevně modernější než neoklasicistické pojetí postav na Drahoňovského dílech.[5] Hanušův pohár je cele pokryt vysokým reliéfem s výjevy ze života svatého Václava. Na užších stranách kupy se nalézají epizody z Václavova dětství a mládí – budoucí kníže naslouchá své babičce, kněžně Ludmile, pracuje na vinici, připravuje a dává potřebným chléb. Protilehlé širší strany pak nesou výjev s mučednickou smrtí knížete a Václava jako žehnajícího světce, s korouhví ochránce české země v levici a v doprovodu anděla, nesoucího palmovou ratolest. Vytvořil tak dílo, které bylo ve výběrech pro výstavy školy dlouho opomíjeno, zřejmě pro nejasnou provenienci. Přitom se může s obdivovanými staršími školními neorenesančními a secesními poháry, miskami a flakóny nejen směle měřit, ale ve výtvarných nárocích je dokonce předčí.

Zjevné citové zaujetí, které z poháru i starších figurálních gem vyzařuje, vede k otázkám po Hanušově hlubším vztahu k náboženským tématům, otázkám, které již bohužel nepoložíme. Zřetelně však vystupují s ohledem na rytcovu rezervovanost při práci na oficiálních úkolech na pražské UMPRUM. V letech 2007–2009

Dva tygři, kamej v červenožlutém jaspisu zv. silex, v. 5,2 cm, 1942. SUPŠ Turnov. Foto M. Cogan.

Návrh řezané výzdoby křišťálového poháru, kresba tužkou, 21,7 x 32,2 cm, 1943. MČR Turnov. Foto M. Cogan.

Pohár s výjevy ze života sv. Václava, křišťál, stříbro, v. 21 cm, 1943. Foto Jaroslav Kvíz. SUPŠ Turnov.

Detail postavy sv. Václava a srovnání s postavou panoše v Linkově ilustraci k básni Lilie z Erbenovy kytice, vyd. J. Jiránek v Železném Brodě 1943. Foto M. Cogan.

věnoval do muzejních sbírek křišťálovou intaglii s profilem generalissima Stalina a monumentální vázu se socrealistickým zástupem dělníků, družstevníků a sovětských vojáků, již mu jako aspirantskou práci zadal profesor Štipl. Lakonicky obě, z dnešního pohledu snad problematické práce, komentoval tak, že k nim přistupoval jako *klasický Umprumák připravený řešit úkol.* Stejně hovořil i o své vlastní designérské práci a je jen škoda, že to, jak formuloval své poslání průmyslového výtvarníka, se tolik liší od filosofie dnešní UMPRUM, která v mnoha ohledech dubluje výtvarnou akademii. Jak Stalinův

portrét, tak váza je vyrytá mimořádně čistě, s řemeslnou noblesou, která ve spojení s monumentálním kompozičním řádem odkazuje k předválečnému neoklasicismu, o nějž se socialistický realismus ke svému prospěchu za začátku opíral.

V průběhu 50. let a dalších dekádách pak již Václava Hanuše zcela zaměstnala práce sklářského designéra, který se výrazně zapsal do podoby našeho lisovaného užitkového skla a zvláště krystalerie, již s vrozenou skromností opět popsal slovy: *Přirozeně jsem plnil úkoly, které spadají pod výtvarné oddělení a znamenají sloužit průmyslu.* Pokud k ní našel čas, i jeho volná tvorba se již odbývala na poli objektů z broušeného skla, ale to je již jiná kapitola jeho výtvarného putování.

Váza s figurálním námětem setkání našich a sovětských zemědělců, aspirantská práce v ateliéru K. Štipla na pražské UMPRUM, čiré sklo, broušené, řezané, v. 26 cm. Návrh 1952, realizace 1953–1954. MČR Turnov. Foto archiv umělce (dnes MČR Turnov).

Poznámky:

1 HLAVEŠ, Milan: *Rozhovor se sklářským výtvarníkem ak. soch. Václavem Hanušem.* Fórum S 7/2007, 8/2007 – www.glasrevue.cz.

2 Na facebookové stránce CZECH DESIGN (30. 10. 2009).

3 V dílenské knize uvedeno pod č. 757 s poznámkou, že gemu převzal Úřad práce v Turnově.

4 Vydal J. Jiránek v Železném Brodě 1943.

5 Nejasná provenience poháru vedla také k tomu, že byl přes svou výjimečnost historiky umění a kurátory výstav až donedávna opomíjen. Ještě v roce 2006 jej autor tohoto článku publikoval v katalogu *Van Jugendstil tot Art-Déco,* vydaného k výstavě školních prací v holandské Goudě, jako práci nezjištěného glyptika kolem roku 1929. Připsání V. Hanušovi i upřesnění letopočtu vzniku se pohár dočkal až v katalogu výstavy *Vom Jugendstil zum Art-Déco*, jež se odbyla ve slavné Wagnerově Postsparkasse ve Vídni v roce 2008.

KÁBOVÁ, Hana: ***Der Historiker Josef Vítězslav Šimák und die Tochter des Semiler Apothekers Johana Husáková***

Die Studie befasst sich mit dem Landsmann aus Turnov (Turnau) J. V. Šimák und seiner Beziehung zu der jüngsten Tochter des Semiler Apothekers Rudolf Husák Johana (Hana). Sie versucht eine Antwort auf die Frage zu finden, was die Familie Husák im Jahre 1904 zu der Ablehnung von Šimák (da vor ihm eine vielversprechende Universitätskarriere als eines Historikers stand) als zukünftigen Partners von Hana führte. Gleichzeitig beschreibt sie die Freundschaftsbeziehungen von J. V. Šimák mit Husáks Schwiegersöhnen – dem Rechtsanwalt Antonín Kalfus und dem Archäologen Karel Buchtela. Šimáks Freundschaft mit den Familien Buchtela und Kalfus, deren unteilbarer Bestandteil die gemeinsame Propagierung des Böhmischen Paradieses, besonders des Gebietes von Turnov war, überdauerte auch die unerfüllte Beziehung des Historikers mit Hana Husáková.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

NAVRÁTIL, Ivo: ***Tragödie des Divisionsgenerals František Bartoš***

Im Beitrag wird über das Schicksal von General Bartoš (1880–1946), eines pensionierten Soldaten der k. k. Österreich-Ungarischen Monarchie und der Tschechoslowakei nachgedacht, der 1946 zum Opfer des Retributionsgerichtswesens wurde. Seine größte Schuld war die Annahme der deutschen Staatsbürgerschaft, wobei den Ermittlungsbeamten die Straftat Hochverrat, wofür er durch das Nationalgericht zum Tode verurteilt wurde, nicht zu beweisen gelang. Es scheint, dass sich die Zeugen des angeblichen Telegramms, einer hoch gestellten Militärperson bestimmt, wohl General Friderici, abgeschickt irgendwann zu Beginn der Okkupation durch General Bartoš und Namen von führenden tschechoslowakischen Offizieren enthaltend, sich im besseren Fall durch Phantasie entführen ließen, im schlimmeren Fall arbeiteten sie auf Befehl von jemand. Durch die damalige Atmosphäre ließ sich auch das Nationalgericht verführen. Ähnlich ungerechte Gerichtsurteile auf politische Bestellung trugen die Retributionsgerichte mehr aus und der Verfasser ist der Auffassung, dass die Zeit zur Rehabilitation unberechtigt Betroffener jetzt da ist.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

KRONIKA

Muzeum Českého ráje v Turnově. Výstava Homo faber.

Životní jubilem Novopačáka profesora Zdeňka Beneše

V letošním roce oslavil významné životní jubileum historik Zdeněk Beneš. Ačkoliv se narodil 5. září 1952 v Chomutově, za jeho rodný kraj mnozí považují Novopacko, kde vyrůstal a vychodil základní školu (1958–1967). Na podzim 1967 nastoupil na Odborné učiliště n. p. Svoboda v Praze v oboru tiskař na ofsetových strojích. Školu ukončil roku 1971 učňovskými zkouškami a následující rok složil maturitu. Zároveň v letech 1967–1973 nejprve praktikoval v Krkonošských papírnách n. p. v Hostinném nad Labem a po složení závěrečných zkoušek tam zůstal jako dělník. Následujících 14 let spojil své působení opět s Odborným učilištěm n. p. Svoboda (později Střední odbornou školou polygrafickou) v Praze, kam se vrátil jako vychovatel (1973–1974) a učitel (1974–1986). Kolegou Z. Beneše se tak stal jeho někdejší učitel a otcovský přítel profesor Jaroslav Med.

V letech 1974–1979 Z. Beneš vystudoval distančně historii a filozofii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (FF UK) v Praze. Studium zakončil obhajobou diplomové práce na téma *Problémy metodologie české humanistické historiografie 1547–1600*. Tu v roce 1980 obhájil i jako rigorózní. V letech 1984–1988 absolvoval na Katedře československých dějin UK vědeckou aspiranturu. Zakončil ji obhajobou práce *Česká humanistická historiografie 16. a 17. století. (Typologie historických textů)*, za niž získal vědeckou hodnost kandidáta věd.

Od roku 1986 se věnuje práci vysokoškolského pedagoga na FF UK v Praze, několik let vyučoval na Technické univerzitě v Liberci a poslední dobou rovněž přednáší v Ústavu dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V polovině devadesátých let 20. století byl po úspěšném habilitačním řízení jmenován docentem českých dějin s účinností od 12. prosince 1994 (jeho habilitační práce *Historický text a Historická kultura* posléze vyšla tiskem). Profesuru získal v roce 2002, k profesorskému řízení předložil monografii *Půdorys proměny. Vývojové možnosti a proudy české historiografie 30. a 40. let 20. století*.

Od počátku se zaměřil na problematiku dějin historiografie, metodologie historické vědy a didaktiky dějepisu. Vedle humanistické historiografie, o níž pojednal v monografii *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech humanistického dějepisectví* (1993), jej zaujalo především dějepisectví 19. a 20. století. Zdeněk Beneš, jeden z posledních historiků s duší venkovana (jak jej výstižně charakterizoval docent Josef Blüml), má snad nejblíže k Josefu Pekařovi a Františku Kutnarovi. Kromě nich věnoval pozornost také Josefu

Šustovi, Josefu Vítězslavu Šimákovi, Otakaru Odložilíkovi, Zdeňku Kalistovi, Bohdanu Chudobovi, Janu Slavíkovi nebo Františku Grausovi.

Po roce 1989 se významně podílel na tvorbě učebnic pro základní a střední školy. Na mezinárodní úrovni se zabývá didaktikou dějepisu. Díky jeho úsilí bylo obnoveno na FF UK doktorské studium oboru *Didaktika dějepisu*, které má již svého prvního úspěšného absolventa.

Časově náročné vedení výzkumných projektů, členství v odborných komisích a grémiích do jisté míry kompenzuje návštěvami milovaného Českého ráje a Podkrkonoší (i když i v tomto případě se jedná často o zastavení s odborným programem). Je členem Pekařovy společnosti Českého ráje a pravidelným účastníkem jejích konferencí i dalších akcí. Z posledních připomeňme jeho přednášku u Pekařova hrobu při příležitosti 140. výročí historikova narození (2010) nebo účast při odhalení pamětní desky Pekařovi na Kosti (2011). Ve dnech Benešova jubilea vycházejí jeho dlouho očekávané *Dějiny Nové Paky.*

Přátelé a žáci připravili Zdeňku Benešovi při příležitosti jeho jubilea publikaci *Bylo nebylo. Studie (nejen) k dějinám dějepisectví, vzdělanosti a didaktice dějepisu* (vyd. UK v Praze. Nakladatelství Karolinum, 2012). Rovněž sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší se připojuje ke gratulantům s přáním všeho dobrého do dalších let!

Hana Kábová

Státní okresní archiv Semily v roce 2011

Přehled o množství archiválií

SOkA Semily k 31. 12. 2011 pečoval o 4666,85 bm archiválií, z nichž 2339,53 bm je uspořádáno (50,13 %), z toho 1978,80 bm inventarizováno (42,40 %). Nezpracováno zůstává 2327,32 bm. Z tohoto množství je v archivu 159,70 bm archiválií uloženo na základě depozitních smluv. V archivu je uloženo 2137 souborů, z nichž je 545 inventarizováno.

Přírůstků výběrem bylo 43,61 bm, delimitací 0,01 bm, úbytků 1,95 bm, celkem vnější změny činily 41,67 bm. Z významných přírůstků lze uvést převzetí části farního archivu Horní Branné z tamější neobsazené fary.

Předarchivní péče a výběr písemností

Státní kontrola v oblasti spisové služby byla provedena u Střední uměleckoprůmyslové školy a Vyšší odborné školy v Turnově, městských úřadů v Lomnici n. P. a Rovensku p. Tr. a dále u Gymnázia I. Olbrachta v Semilech. 14. a 15. 6. jsme se podíleli na školení spisové služby pro školská zařízení v SOkA Liberec a SOkA Semily pod záštitou Ještědské pobočky ČAS. Bylo vystaveno 12 potvrzení o zabezpečení dokumentů firem v likvidaci.

V roce 2011 jsme zajistili skartační řízení mj. u těchto institucí: finanční úřady Jilemnice a Turnov, HZS Libereckého kraje – územní odbor Semily, Kulturní centrum Turnov, Katastrální úřad pro Liberecký kraj – pracoviště Semily, Masarykova městská nemocnice Jilemnice, Mateřská škola Libštát, městské úřady Jilemnice, Turnov a Vysoké nad Jizerou, obecní úřady Benecko, Bozkov, Jestřabí, Mírová pod Kozákovem, Modřišice, Poniklá, Studenec a Tatobity, Krajská hygie-

nická stanice – pracoviště Semily, Dětské centrum Semily, Dětský domov Semily, AGBA, v. o. s., Turnov, ARIES, a. s., Studenec, ATRIUS, s. r. o., Turnov, Bus Line, a. s., Semily, Granát Turnov, DEVRO, s. r. o., Jilemnice (dř. Cutisin), Technolen, technický textil OJ 2, Jilemnice, ONTEX CZ Turnov, SAVA Jilemnice, Jan Kreysa, stavební mechanizace Turnov, Sklostroj Turnov, Jednota, spotřební družstvo Jilemnice, Společenský dům Jilm Jilemnice, SZŠ Turnov a VĚMA Štěpánovice, základní školy Jilemnice II, Mašov, Poniklá, Všeň a Vysoké nad Jizerou, speciální školy Jilemnice I a II, SOUZ Vysoké nad Jizerou, ISŠ, OU a SOU lesnické Lomnice nad Popelkou, SUPŠ Turnov. Většina z 26 mimoskartačních řízení se uskutečnila na popud komerční spisovny ARIES DATA.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Rozsáhlý fond ONV Semily 1960-1990 byl zcela dokončen, pořízen inventář, přepsán starý inventář před r. 1960 do programu BACH, podchyceny v něm reinventarizací pozdější dodatky a fyzicky sceleny obě části, tj. z let 1945–1960 a 1960–1990. Archiváři pokračovali v pořádání fondů národních výborů – MěstNV Vysoké n. Jiz., MNV Helkovice, Poniklá, Přívlaka, Stará Ves, Vítkovice, Klokočí, Klokočské Loučky, Loučky, Rakousy a Troskovice (zpracováno 49,26 bm, inventarizováno 13 bm). Uspořádán a inventarizován byl také Farní úřad Vysoké nad Jizerou (4,39 bm), Okresní soud Vysoké nad Jizerou (původní rozsah 68,88 bm, po vnitřní skartaci 41,05 bm), zahájeno bylo zpracování Okresního soudu Jilemnice. Brigádnicky pokračovaly práce na zpřístupnění rozsáhlé písemné pozůstalosti Rudolfa Hlavy. Celkem bylo zpracováno 146,94 bm (včetně vnitřní skartace), inventarizováno 57,04 bm, průběžně 16,68 bm.

K digitalizaci byly připraveny operáty sčítání lidu z roku 1921. Studenti archivnictví a příbuzných oborů na praxi se podíleli na katalogizaci Sbírky fotografií v programu BACH.

Centrála archivu v Semilech a depozitář v Turnově vykázaly 306 badatelských návštěv. Studovnu navštívilo 176 badatelů, zahraniční návštěvníci byli 4. Převážné většině stačila jedna návštěva k vyhledání požadovaných informací, 33 návštěvníci uskutečnili 2 návštěvy, 7 návštěvníků 3 návštěvy, palmu vítězství opět třímá amatérský historik z Rovenska pod Troskami Miroslav Havelka se 14 návštěvami. Bylo pracováno na 16 pracích bakalářských, 9 diplomových, 5 disertačních a 19 seminárních a jiných. Předloženo bylo 1237 archiválií, 65 knih a 154 časopisů.

Odborná a kulturní činnost

Archiv spolupracoval na řadě úkolů s muzei semilského okresu, zvláště pak s Muzeem Českého ráje v Turnově, Regionálním muzeem v Jičíně, Muzeem a Pojizerskou galerií v Semilech. V souvislosti s Nocí kostelů 2011 a oslavou 100 let nového děkanského chrámu v Semilech se zintenzívnila spolupráce se semilským děkanstvím. Dále proběhla odborná spolupráce při zhotovení informační turistické tabule pro osadu Mladostov, trvá spolupráce s obcí Vyskeř, s NPÚ, ú. o. p. v Liberci, a internetovým deníkem www.turnovskovakci.cz. Tradičně se v archivu konalo předávání maturitních vysvědčení semilským gymnazistům.

V zájmu sdružení sil k dalšímu vydávání vlastivědného periodika severovýchodních Čech se k Muzeu Českého ráje v Turnově připojilo také Regionální muzeum a galerie v Jičíně. Podnázev byl změněn na Vlastivědnou ročenku, neboť kritéria hodnocení vědecké práce Rady

pro výzkum a vývoj sborníky znevýhodňují. Na sklonku roku byl také vydán dvoudílný sborník z konference Pekařovy společnosti Českého ráje v Turnově o K. J. Erbenovi.

Přímo v okresním archivu se uskutečnilo sedm výstav: *Semily a okolí na starých pohlednicích Jiřího Mihala; Příběhy třetího odboje. Skupina Praha – Žatec a Miloslav Jebavý z Hájů nad Jizerou; Sdružení pražských malířů; Užitek – prožitek. Výstava užitého umění mladých tvůrkyň ze Semil, Kateřiny Jínové (sklo) a Netty Hanušové (grafické práce), absolventek SUPŠ sklářské v Železném Brodě; Vladimír Mencl: Česká krajina v obrazech; Jaroslav Páv – Černobílá fotografie z minulého století; 100 let děkanství v Semilech* (scénář Ivo Navrátil). Archiv se dále podílel na výstavách mimo svou budovu: Muzeum Českého ráje využilo zapůjčené archiválie pro výstavu *Židovský Turnov* (tvůrci libreta a scénáře výstavy byli Mgr. Pavel Jakubec a Mgr. Terezie Dubinová, Ph.D). Zmíněné muzeum si zapůjčilo archiválie také pro výstavu *Turnov v letech 1785 – 2020* (libreto a scénář Mgr. David Marek). Krkonošské muzeum v Jilemnici si zapůjčilo archiválie k výstavě *Architektonické plány J. L. Hildebrandta a J. J. Aichbauera*. Pro semilský chrám sv. Petra a Pavla připravili I. Navrátil a P. Jakubec čtyři stálé informační tabule. K Mezinárodnímu dni archivů 9. června 2011 byl uspořádán Den otevřených dveří.

Ve vstupní hale archivu se konalo sedm koncertů – *Památce Jiřího Hylmara* (Pěvecký spolek Jizeran, Jizerka, mezzosopranistka Nadia Ladkany, flétnistka Jana Kracík-Vávrová se svými žáky a klavíristka Monika Chmelařová), DUO TERES, *Jarní koncert Komorního orchestru ZUŠ Semily*, řídil Jiří Kurfiřt, Orchestr Waldorfské školy v Semilech, Tomáš Pelikán (flétna), Jana Havlíčková (klavír), *Adventní koncert Orchestru Waldorfské školy*, *Adventní koncert Komorního orchestru ZUŠ Semily*.

Archiv pro Ještědskou pobočku ČAS připravil odborný seminář na téma *Péče o fotografické záznamy v archivech a muzeích*. Jubilejní patnácté setkání kronikářů měst a obcí okresu Semily se konalo 25. 11. 2011 a bylo věnováno pramenům k rodopisnému studiu. Setkání finančně podpořil Krajský úřad v Liberci prostřednictvím Muzea Českého ráje v Turnově. Společně s turnovským muzeem připravil archiv projekt *Život v našich městech a obcích v historické fotografii*, který by měl přispět k záchraně starých rodinných fotografií v soukromém vlastnictví. Kronikáři budou nápomocni také s výběrem kandidátů na čestný titul *Mistr tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje* i při doplňování seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Libereckého kraje.

Během roku vykonal Pavel Jakubec řadu přednášek: 17. 1. – uvedení vlastní knihy *Židé na Turnovsku* v Městské knihovně Antonína Marka v Turnově, 17. 2. – *Židovské památky v Pojizeří a jeho okolí* v Krajské vědecké knihovně v Liberci, 3. 5. – *Židovské památky v Čechách* pro Cestovatelský klub při KC Turnov, 7. 6. – *Úvod do epigrafiky* pro Městské kulturní centrum v Nové Pace, 2. 6. – přednášky o zvonech při *Noci kostelů* v Semilech a Přepeřích, 16. 12. – křest knihy *Historie mlýnů na Žehrovce* v Kulturním domě v Kacanovech. D. Coganová pokračovala v práci na grantu Katedry historie FF UJEP a Katedry archivnictví a PVH UK *Libri Civitatis*. P. Jakubec spolupracoval s Muzeem Českého ráje na fotodokumentaci lidového stavitelství na Semilsku a Jilemnicku (grant Ministerstva kultury ČR).

Nejdůležitější událostí byla příprava a realizace mezinárodní konference *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách* na Malé Skále

a v Miletíně ve dnech 15. – 17. 4. 2011. Spolupořadateli byly Pekařova společnost Českého ráje, Archiv hl. m. Prahy, Ústav české literatury Akademie věd, Archiv Národního muzea a další instituce. 26. – 28. 4. se tři archiváři zúčastnili 14. celostátní archivní konferenci ve Františkových Lázních na téma: *Archivy zpřístupněné a otevřené? Současné trendy ve zpřístupňování archiválií.* Na 13. 5. připravil náš archiv ve spolupráci s Archivem města Ústí nad Labem část semináře paměťových institucí AG Euroregionen Archivwesen s názvem *Fortbildung in Geschichte zur Meisterung der Gegenwart und zur Entwicklung von Sichtweisen für die Zukunft*. 6. 10. se P. Jakubec zúčastnil semináře *Minulostí Českého Švýcarska* v SOkA Děčín. D. Coganová vystoupila na konferenci ve Vlašimi 24. – 25. 11., nazvané *Regionální vlastivědná periodika a jejich místo v historiografii,* s referátem *Vlastivědné sborníky Českého ráje a Podkrkonoší v redakci učitelských jednot.*

Knihovna Státního okresního archivu Semily dosáhla 21741 evidovaných svazků. Koupí bylo získáno 111 svazků monografií, katalogizováno 546 svazků.

Personální situace a vybavení archivu

Kolektiv pracovníků archivu se nezměnil. Na zkrácený úvazek pracovali Mgr. David Marek, Jaroslav Barták a Mgr. Ilona Činovcová. Odborné praxe v délce dvou až tří týdnů u nás vykonávali studenti Jakub Řezáč, TU Liberec, Jiří Sajbt a Daniel Činovec, Univerzita Hradec Králové.

K nedožitým 100. narozeninám bylo 20. 11. 2011 uděleno čestné občanství města Semil in memoriam učiteli Rudolfu Hlavovi, zakladateli semilského městského a okresního archivu.

Z nového inventáře možno zmínit 2 nové PC Dell Optiplex 780 (s DUO CPU 2,93 GHz resp. 3,1 GHz, 4 GB RAM, WDC 231 GB resp. 464 GB, Win 7 Pro), síťové datové úložiště Netgear 925 GB, router pokrývající badatelnu a přízemí archivu, skener Epson V700 (umožňuje i snímání negativů), fotostativ Vanguard, fotoblesk Canon Speedlite 430EXII.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín v roce 2011

Přehled o množství archiválií

Ke dni 31. 12. 2011 evidoval Státní okresní archiv Jičín 5113,27 bm archiválií, které tvořily 2213 archivních souborů. Inventarizováno bylo celkem 2363,14 bm, tedy 46 % z celkového stavu. Během roku bylo převzato 120,23 bm archiválií. Z toho 118,86 bm výběrem ve skartačním řízení (34), mimo skartační řízení (35) a 1,37 bm delimitací. Delimitace byly přijaty od Státního oblastního archivu v Zámrsku, Státního okresního archivu Hradec Králové, Státního okresního archivu Liberec, Státního okresního archivu Semily. Jednalo se zejména o archiválie Okresního soudu Jičín, Okresního soudu Libáň, Okresního úřadu Jičín, Střední školy gastronomie a služeb Nová Paka, Archivu obce Žlunice, Cechu řezníků Vysoké Veselí, Cechu sedmeráků Vysoké Veselí, Cechu ševců Vysoké Veselí, Cechu tkalců Vysoké Veselí, Společenstva živností potravních a obchodních Vysoké Veselí, Lepařova gymnázia Jičín, Národní školy Žlunice, Obchodní akademie Hořice. SOkA Jičín delimitoval celkem 6,30 bm nezpracovaných archiválií, a to do Státního oblastního archivu v Zámrsku.

Předarchivní péče

V rámci předarchivní péče se archiv i nadále zaměřoval na metodickou pomoc zejména obcím s rozšířenou působností a s pověřeným obecním úřadem (Městský úřad Hořice, Jičín, Nová Paka, Kopidlno, Lázně Bělohrad, Sobotka), dále pak i řadovým obcím (např. Městský úřad Miletín, Úřad městyse Mlázovice, Pecka, Obecní úřad Bačalky, Butoves, Bystřice, Dobrá Voda u Hořic, Choteč, Konecchlumí, Libošovice, Libuň, Lukavec u Hořic, Markvartice, Mladějov, Petrovičky, Rohoznice, Slavhostice, Stará Paka, Staré Místo, Sukorady, Třebnouševes, Údrnice, Úlibice, Újezd pod Troskami, Vřesník, Zelenecká Lhota, Židovice, Žlunice), všem stupňům škol (např. Střední průmyslová škola sochařská a kamenická a Střední odborné učiliště kamenické Hořice, Střední škola gastronomie a služeb Nová Paka, Základní škola a mateřská škola 17. listopadu 109 Jičín, Základní škola Železnická 460 Jičín, Základní škola Poděbradova 18 Jičín, Základní škola K. V. Raise Lázně Bělohrad, Základní škola Milovice u Hořic, Základní škola a Mateřská škola Pecka, Mateřská škola Větrov Jičín) a jiným subjektům, např. Finančnímu úřadu Hořice, Finančnímu úřadu Jičín, Okresnímu soudu Jičín, Okresní správě sociálního zabezpečení Jičín, Kulturním zařízením města Jičína, Správě nemovitostí města Jičína, Technickým službám města Jičína, Oblastní nemocnici Jičín a. s., Domovu důchodců Mlázovice. Archivní dohlídky, jež byly primárně prováděny samostatně a plánovitě, bývaly často také součástí skartačních řízení. SOkA Jičín v rámci metodických jednání původcům poskytoval především informace týkající se podrobností péče o dokumenty. Zaměřoval se rovněž na kontrolu podmínek a fyzického stavu prostor pro ukládání dokumentů (spisoven) i dokumentů samotných. Kromě speciálně připraveného tematického semináře pořádaného dne 21. 4. 2011 (viz dále) poskytoval archiv metodickou pomoc kronikářům obcí jičínského okresu také formou osobního jednání.

Zpřístupňování archiválií

V roce 2011 bylo ukončeno zpracování fondů Spolek rodáků a přátel města Nové Paky, Nová Paka 1923–1953 (1958), Klub českých turistů – místní odbor, Nová Paka (1890) 1919–1948 (1956), Raisův učitelský ústav Jičín 1869–1948 (1950), Pedagogická škola Jičín (1938) 1939–1954 (1955), Základní devítiletá škola Bačalky 1917–1961, Základní devítiletá škola Budčeves (1829) 1873–1977, Základní devítiletá škola Bystřice 1872–1976, Základní devítiletá škola Osenice (1838) 1868–1962, Základní škola Drahoraz (1796) 1868–1997, Okresní osvětový sbor Jičín 1919–1943, Okresní osvětový sbor Libáň 1919–1944, Voňka Karel, MUDr. (1859) 1898–1965 (2004), Sbírka opisů matrik okresu Jičín 1799–1949 (1950), a to vyhotovením archivní pomůcky typu inventář. Rovněž byly sestaveny úvody k inventárním seznamům fondů Společenstvo cementářů Jičín, Společenstvo cukrářů Jičín, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Jičín, Společenstvo hostinských a výčepníků Jičín, Společenstvo instalatérů Jičín, Společenstvo klempířů Jičín, Společenstvo kolářů a karosářů Jičín, Společenstvo kovářů a podkovářů Jičín, Společenstvo krejčích Jičín, Společenstvo lakýrníků a natěračů Jičín, Společenstvo malířů Jičín, Společenstvo mlynářů Jičín, Společenstvo obuvníků Jičín, Společenstvo pekařů Jičín, Společenstvo řezníků a uzenářů Jičín, Společenstvo smíšených živností Jičín, Společenstvo truhlářů a řezbářů Jičín, Společenstvo zámečníků a příbuzných živností Jičín. Pokračovalo také zpracovávání fondů místních národních výborů (21) a archivů obcí

(15). Celkově bylo za rok 2011 vykázáno zpracovaných 93,19 bm, z toho průběžně zpracovaných 29,06 bm a definitivně inventarizovaných 64,13 bm.

Do knihovny archivu bylo získáno 342 publikací, z toho 276 darem. K 31. 12. 2011 jsme evidovali 22712 knihovních jednotek, po odečtení vyřazených multiplikátů činil skutečný stav 21374 svazků. Knihovna je nadále pouze prezenční, slouží potřebám pracovníků archivu a badatelů. Badatelům bylo v roce 2011 zapůjčeno 690 knih a periodik, pracovníkům archivu 295 svazků, výpůjčky publikací prostřednictvím MVS nebyly realizovány.

Během roku byly vyhotoveny digitální kopie Knihy pří a zápisů o trhových smlouvách 1457–1547 (inv. č. 229, kn. č. 2) a Knihy záduší 1431–1508 (neuspořádáno) z archivního souboru Archiv města Jičín (NAD č. 14). V dílně Státního okresního archivu Chrudim se podařilo zrestaurovat následující archiválie: Opis mýtních poplatků z r. 1683 (Archiv města Hořice, inv. č. 3), Opisy listiny Jana Rudolfa Trčky z Lípy z r. 1619, 2 exempláře (Archiv města Kopidlno, inv. č. 7), listina z r. 1725, kterou císař Karel VI. vrací cizoložné ženě Filipkové z Kopidlna čest (Archiv města Kopidlno, inv. č. 8), listina z r. 1627 stvrzující, že Hanibal z Valdštejna a na Miletíně kupuje od miletínské obce pole a les (Archiv města Miletín, inv. č. 5), a dále tovaryšské listy s vedutami měst v celkovém počtu 26 ks (Cech kovářů, kolářů a bečvářů Hořice, inv. č. 18; Cech mlynářů a krupařů Hořice, inv. č. 17; Cech kožešníků Jičín, inv. č. 7; Cech krejčích Jičín, inv. č. 6; Cech ševců Jičín, inv. č. 8, 9; Cech krejčích Kopidlno, inv. č. 10).

Využívání archiválií

Badatelnu archivu navštívilo 237 osob (z toho 2 cizinci), které vykonaly celkem 564 studijních návštěv. Mezi obvyklé požadavky patřilo vyhledání konkrétních dokumentů (personální záležitosti, stavební a majetková dokumentace, potvrzení o pracovním poměru či o školním studiu, genealogické údaje aj.) a sdělení údajů informačního charakteru. Studium obecních a městských kronik přispívalo ke zpracování historie měst a obcí nebo určitého období v jejich dějinách či k bližšímu poznání osobností, mnohdy byly kroniky důležitým zdrojem informací pro badatele zpracovávající obecnější témata a často byly využívány i pro účely genealogické. Informace získávané při studiu školních kronik sloužily k sepsání historie školy a přípravě výstav (ZUŠ Nová Paka; ZŠ Jičíněves, Kněžnice, Roveň, Úbislavice; Mateřská škola (opatrovna) v Jičíně; Pomocná škola v Jičíně; Raisův učitelský ústav v Jičíně; Dívčí lyceum v Jičíně; Lepařovo gymnázium Jičín).

Někteří badatelé hledali podklady ke zpracování konkrétních regionálně historických témat (např. historie tenisu v Nové Pace, včelařský spolek Sobotka, Veřejná služba osvětová v Jičíně, architektura Nové Paky konce 19. stol. a 1. poloviny 20. stol., historie pivovaru v Nové Pace, historie Domova důchodců v Oboře, česká menšina v severovýchodních Čechách, dějiny židovské obce náboženské v Hořicích, výstavy v Nové Pace v letech 1931 a 1943, časopis Krakonoš, mlýny na Žehrovce v 19. a 20. století, historie ubytování v Prachovských skalách, mapy a záznamy o úředním plánování na katastru Žeretic, Třtěnice a Vrbice, volby v Jičíně 1986 a 1990, židovský hřbitov v Jičíně, kasárna v Jičíně, historie Svazarmu v Hořicích, Okresní péče o mládež v Nové Pace, sociální péče v Jičíně do r. 1948, kopaná v Nemyčevsi, lázně a léčebna v Železnici, hřbitov v Radimi, historie vodního mlýna v Kalu, historie mlýna v Dolanech, gestapo v Jičíně, úmrtí T. G. Masaryka a Jičín aj.).

Další badatelé získávali údaje k tématům se širším zaměřením (např. Mariánská zahrada, památky Jičínska, vývoj obyvatelstva ve východních Čechách (okres Jičín), odraz zemědělské politiky KSČ na Sobotecku, Květen 1945 v českých zemích, historie četnictva a policejních sborů na okrese Jičín, sociální práce ve veřejné správě, nadační činnost na okrese Jičín, učitelské jednoty, historie a perspektiva malotřídního školství očima dětí a pamětníků, dějiny speciálního vzdělávání na Jičínsku, Stalinova smrt a její ohlas u československé veřejnosti, činnost Národního souručenství na území dnešního Královéhradeckého kraje mezi léty 1939-1945, reflexe prusko-rakouské války ve vojenských spolcích východních Čech, táborové hnutí 1866-1873). Na základě studia archivních materiálů vznikaly také studie o osobnostech (např. Magda Bílá, Jaromír Brož, Václav Čtvrtek, K. J. Erben, F. M. Hilmar, Antonín Kotík, František Stutz, Josef Vinecký, Karel Voňka, Karel Záhorský, Ladislav Zívr, Günter ze Sternecku). Celkově bylo zpracováváno 247 studijních témat.

Také v roce 2011 tvořili část badatelů studenti vysokých škol (Univerzita Karlova v Praze, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzita Pardubice, Univerzita Hradec Králové, Technická univerzita Liberec, Masarykova univerzita Brno, Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze), kteří v SOkA vyhledávali podklady pro 33 bakalářských a diplomových prací. Na základě studia archivních materiálů vznikalo 12 seminárních prací na středních školách (Lepařovo gymnázium Jičín, gymnázium v Hořicích, Mladé Boleslavi, Semilech, Nové Pace). Nejvíce badatelských návštěv se vázalo ke studiu historie zdravotnictví na Jičínsku (31), historie obce Keteň (28), činnosti Trestní nalézací komise v Jičíně (20), historie Novopacka (2 badatelé – 14 a 9), interiérové instalace zámku Humprecht od r. 1937 (10). Do badatelny přišli během roku také účastníci 3 exkurzí – studenti Lepařova gymnázia Jičín (10. 3. a 17. 3.) a žáci Základní školy v Kopidlně (5. 5.).

Archiv zapůjčil prostřednictvím 85 reversů (z toho 3 hospodářských smluv) celkem 1398 evidenčních jednotek a vypůjčil si na základě 1 reversu 3 evidenční jednotky. Provedeno bylo 49 rešerší pro úřední potřebu (z toho 14 složitých) a 151 pro soukromé účely (z toho 37 složitých). Na základě požadavku Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR zahájil archiv ve svých fondech rešeršní práce za účelem pořízení soupisu sekundárních pramenů k epigrafickým a sepulkrálním památkám. Současně se zpracováním dotazníků byl vyhotoven i seznam fondů s prameny a seznam příslušné literatury.

Odborná a kulturně výchovná činnost

V roce 2011 archiv spolupracoval s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně na přípravě výstav *Smím prosit?* (termín konání: 4. 2.–13. 3., instalována v prostorách muzea), *Zachytit zmizelé* (termín konání: 6. 5.–19. 6., instalována v prostorách muzea), *Jičínské inspirace Václava Čtvrtka* (termín konání: 15. 9.–27. 11., instalována v prostorách muzea) a s Východočeským muzeem v Pardubicích na výstavě *Zločin a trest v Pardubicích* (termín konání: 8. 9. 2011–31. 1. 2012, instalována v prostorách muzea).

V rámci dlouhodobých aktivit byl Mgr. Karel Chutný i nadále členem Komise pro archivní kulturní památky a národní kulturní památky, jakožto poradního orgánu ředitele Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR. Úzce spolupracoval s Letopiseckou komisí města Jičína. Mgr. Radka Janků byla členkou redakční rady vlastivědného

sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší, podílela se také na projektu *Libri civitatis – dokumentace a zpřístupňování městských knih v České republice I.* PhDr. Eva Bílková i v tomto roce vedla kroniku města Jičína, byla stále členkou občanského sdružení Jičínská beseda a členkou občanského sdružení Paměť a svědomí. V roce 2011 byla zvolena předsedkyní Pekařovy společnosti Českého ráje v Turnově.

12. března proběhla v badatelně archivu valná hromada Pekařovy společnosti Českého ráje, která byla spojena s přednáškou Markéty Růčkové (*O truhličkách mladoboleslavských, aneb studium bratrských mládenců na počátku 17. století)*, určenou pro veřejnost a organizovanou PSČR za pomoci Jičínské besedy. 12. dubna přednášela Eva Bílková na akci pořádané občanským sdružením Paměť a svědomí a Regionálním muzeem a galerií v Jičíně k 20. výročí odchodu sovětských vojsk z Jičína. Na 21. dubna připravil SOkA Jičín ve spolupráci s jičínským Regionálním muzeem a galerií seminář pro kronikářky a kronikáře obcí okresu Jičín, a to s rámcovým tematickým zaměřením na vedení obecní kroniky s ohledem na časté problematické otázky, např. používání osobních údajů ve shodě s legislativou, přílohy ke kronice v jiné než listinné podobě apod. Z kapacitních důvodů (na seminář se přihlásilo 65 zájemců) byla za místo konání zvolena aula Lepařova gymnázia Jičín. Hlavním referujícím byl Mgr. Tomáš Hromádka, kronikář Velké Chuchle, člen letopisecké komise v Řevnicích, šéfredaktor časopisu Kroniky a kronikáři, který přítomné zaujal výkladem o současné praxi vedení obecních kronik. Jeho slova doplnili Karel Chutný přednáškou zaměřenou na problematiku digitalizace kronik, vytváření elektronických dokumentů a jejich archivování a Eva Bílková, jež na konkrétních příkladech vysvětlila, čím může být jičínský okresní archiv kronikářům užitečný a jak jim může pomáhat v jejich badatelské činnosti.

Při příležitosti Mezinárodního dne archivů připravil jičínský archiv programový cyklus, jenž vždy zahrnoval prezentaci činnosti archivu spojenou s výstavkou vybraných archiválií a publikací (místní zpravodaje, publikace věnované obcím, školám apod.), tematicky zaměřené přednášky archivářů, ve kterých mimo jiné přiblížili svou práci, způsoby výběru archiválií, jejich zpracování a zpřístupňování veřejnosti, představili možnosti návštěv badatelny a výsledky studia zdejších badatelů (tj. počítačové výtisky nebo knihy či články otištěné v novinách, časopisech a sbornících); komentovanou prohlídku částí budovy veřejnosti běžně nepřístupných či besedy s účastníky těchto akcí. Akce proběhly 9. 6. od 10.00, 14.00 a 16.00 hodin v prostorách SOkA Jičín za vydatného zájmu tisku a veřejnosti.

Pracovníci archivu také spolupracovali s Jičínskou besedou a dohledávali informace pro jí organizované přednášky a připravovali materiály k drobným výstavkám při nich – např. *Vzpomínkový večer na Jaroslava Wagnera* (17. 6.) nebo přednáška na téma *Děda Mráz v Jičíně* (2. 12.).

SOkA Jičín byl spolupořadatelem konference *Pohádkové vzkázání Václava Čtvrtka*, jež se konala v Jičíně ve dnech 20.–22. 10. při příležitosti 100. výročí narození a 35. výročí úmrtí oblíbeného spisovatele. Byla pořádána pod záštitou hejtmana Královéhradeckého kraje Bc. Lubomíra France a starosty města Jičína Ing. Martina Puše. Cílem konference bylo přiblížit osobnost a tvorbu oblíbeného spisovatele, ukázat její šíři, kořeny i nynější pohled na ni, zmapovat její ohlas u čtenářů, posluchačů a diváků, a to v minulosti i současnosti, doma, v zahraničí i přímo v Jičíně. K vlastnímu jednání (bylo před-

neseno na 40 příspěvků) patřily doprovodné akce: Výstava v jičínském Regionálním muzeu a galerii, v Knihovně Václava Čtvrtka v Jičíně, na Lepařově gymnáziu (připravená Památníkem národního písemnictví), promítání pohádek v Biografu Český ráj, slavnostní křest knihy V. Čtvrtka *Zpívají psíci při měsíci*, vystoupení žáků ZUŠ v Jičíně, komentovaná procházka městem. Sborník příspěvků z konference, s jehož vydáním se počítá v roce 2012, by měl zachytit nové poznatky, souvislosti i hodnocení a stát se podkladem pro další bádání. Eva Bílková patřila k hlavním organizátorům konference, podílela se na stanovení tematických okruhů a sjednávala příspěvky. V archivních fondech a knihovně vyhledávala a společně s Radkou Janků ověřovala fakta týkající se minulosti Jičína v období 1. světové války a druhé poloviny 20. století.

Ve Státním okresním archivu Semily seznámila 25. 11. Radka Janků kronikáře obcí a měst Jilemnicka, Semilska a Turnovska s možnostmi využití archivních pramenů k rodopisnému studiu.

Jičínský archiv i nadále spolupracoval s Univerzitou Pardubice, a to za účelem využití grantu *Inovace studijního programu Historických věd Filosofické fakulty a Výtvarných umění Fakulty restaurování Univerzity Pardubice*. V tomto roce se práce studentů dvou seminářů věnovaná historii a památkám Mariánské zahrady zaměřila na Kopidlno a Ostružno.

Pokračovala spolupráce na projektu *Zachytit zmizelé*, inspirovaném projekty Nadace Via. Žáci a studenti 4 jičínských základních škol, Lepařova gymnázia a Vyšší odborné školy a Střední průmyslové školy Jičín ve spolupráci s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně a SOkA Jičín porovnávali na základě fotografií Jičín před sto lety a dnes. Přitom si všímali školy a okolí, jičínských soch, pronikali do historie policie, nemocnice a požárního sboru, zamýšleli se nad rozdíly, které zaznamenaly svatby, pohřby a maturity, aj. Mnohé potřebné údaje získávali učitelé při studiu literatury z archivní knihovny, písemností z různých fondů a jičínské kroniky.

I v roce 2011 poskytoval SOkA aktuální informace Jičínskému deníku a Novým Novinám (v tomto týdeníku vyšel též článek Evy Bílkové věnovaný významnému památkáři Jaroslavu Wagnerovi). Archiv rovněž spolupracoval s Českou televizí a Českým rozhlasem na pořadech propagujících osobnost a dílo Václava Čtvrtka. Publikačně činní byli Eva Bílková, Radka Janků a Karel Chutný na stránkách 23. ročníku sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší.

Personální podmínky a vybavení archivu

Ve složení kolektivu zaměstnanců došlo v tomto roce ke změnám. 14. 11. se do archivářského týmu po mateřské dovolené vrátila Mgr. Alena Jurigová. Eva Bílková, která ji do tohoto data zastupovala, pokračovala v pracovním poměru na dobu určitou do 31. 12. 2011. Na základě dohody o pracovní činnosti byly zaměstnány Mgr. BcA. Zdenka Gláserová Lebedová (na dobu 8 měsíců) a Alena Jurigová (na dobu 2 měsíců). Odbornou desetidenní praxi v SOkA Jičín vykonaly Markéta Fojtíková a Kateřina Vlková, studenky 1. ročníku Katedry pomocných věd historických a archivnictví FF Univerzity Hradec Králové a Tereza Černá, studentka 2. ročníku oboru spisová a archivní služba na Ústavu historických věd Fakulty filosofické Univerzity Pardubice.

I když v archivu nebyly realizovány žádné investiční akce, podařilo se ve dvou místnostech doplnit kancelářský nábytek nástavci pro ukládání spisové agendy. V rámci větších provozních oprav došlo v období od 21. 11. do 2. 12. k opravě pro-

tipožární ochrany v depozitáři I (1. NP, m. č. 101). Stávající nástřik Terfix byl ze stropu oškrábán, neboť jeho poškození bylo již tak velkého rozsahu, že by se lokální renovace nevyplatila. Zvýšení požární odolnosti stropu bylo zajištěno aplikací lepeného obkladu ORDEXAL ZLB, a to na ploše 262,4 m². V listopadu 2011 byla provedena oprava uzemnění hromosvodové soustavy budovy SOkA Jičín. Technické vybavení archivu obohatil nákup 8 osobních počítačů HP Compaq 8200 Elite, 5 LCD HP LA1905wg, 2 LCD HP LA2205wg a 1 notebooku HP EliteBook 8760w.

Karel Chutný

Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2011

Celkové hodnocení činnosti

Pokoušíme-li se subjektivně rekapitulovat rok 2011, je třeba uvést pět událostí, které lze v RMaG hodnotit jako pro rok 2011 nejvýznamnější:

- otevření nové části expozice – Obrazárny barokních mistrů, ve které je instalován obraz Karla Škréty Zvěstování Panně Marii – za úspěch lze považovat nikoliv jen samotné vytvoření expozice, ale také to, že se do této akce podařilo zapojit mnoho veřejných i soukromých subjektů i církve;
- úspěch výstavy *Udělej si sám!* – z důvodů její návštěvnosti, dále proto, že zaujala i odbornou muzeologickou veřejnost a také proto, že se podařilo nastartovat trend prezentace *soudobé dokumentace* v našem muzeu, zapojit do výstavy veřejnost a pohrávat si s muzejním fenoménem v duchu myšlenky muzea hry;
- pokračování v tradici práce s veřejností – ať už se jedná o komunitní akci *Čaj o páté* či edukační projekty typu *Procházky do minulosti, Zachytit zmizelé, Muzejní prvouka či Muzejní noc potmě;*
- zvýšení ochrany našeho muzea, které souvisí s realizací rekonstrukce elektronického zabezpečovacího systému, jenž by se neobešel bez subvence MK ČR a finanční pomoci našeho zřizovatele;
- rekordní návštěvnost – poprvé v historii se návštěvnost naší organizace přehoupla přes 30 tisíc návštěvníků za rok, meziroční nárůst návštěvnosti dokonce činil 27 %.

Bohužel je nutné reflektovat také negativní záležitosti, které se RMaG dlouhodobě dotýkají. Téměř ve všech případech souvisejí s finanční situací. Dlouhodobě se nedaří nalézt vhodné místo pro uložení sbírkových předmětů a ty jsou uloženy často ve velmi provizorních a nevyhovujících podmínkách. Začínáme uvažovat také nad nevyhovujícím technickým stavem našich stálých expozic, který je, jak se domníváme, udržitelný už pouze pár let. Dále jsme si vědomi toho, že je třeba v nejbližší době inovovat kamerový systém, což se pokoušíme aktuálně řešit žádostí o grant na MK ČR. A v neposlední řadě naší organizaci dlouhodobě citelně scházejí finance na nákup sbírkových předmětů. Akvizice se tak omezují často pouze na dary a sběry. Co nám citelně chybí, je také alespoň jedno pracovní místo navíc, naši konzervátoři se více než své odborné práci věnují spíše pomocným pracím při instalaci výstav či zajištění drobného provozu.

Činnost naší organizace by nebyla myslitelná bez podpory Královéhradeckého kraje. Upřímně bych chtěl poděkovat Radě Královéhradeckého kraje a všem zastupitelům a úředníkům, které jsme zatěžovali

našimi záležitostmi a kteří nám pomáhali. Jmenovitě děkuji především radnímu pro kulturu PhDr. Bc. Jiřímu Noskovi a vedoucímu odboru kultury PhDr. Pavlu Mertlíkovi.

Personální oblast

V rámci organizace došlo v roce 2011 pouze k jediné významnější změně, a to na pozici ekonoma organizace. 15. listopadu nastoupila do funkce ekonomky a účetní organizace Ing. Lenka Folprechtová, která nahradila Elišku Krejčovou. Ing. Folprechtová byla vybrána na základě výběrového řízení, kterého se zúčastnilo 15 uchazečů. Organizace měla na konci roku 2011 v evidenčním počtu celkem 20 stálých zaměstnanců.

Stálá expozice muzea

V rámci stálé expozice došlo k několika inovacím. Jak již bylo zmíněno, nejvýznamnější inovací bylo zrušení expozice *Valdštejn a jezuité* a realizace zcela nové expozice s názvem *Obrazárna barokních mistrů*. Motivem pro vytvoření nové Obrazárny byla především možnost zápůjčky obrazu Zvěstování Panně Marii od významného barokního malíře Karla Škréty, která se naskytla po ukončení velké souborné výstavy v Praze. Původní nevhodné osvětlení bylo zaměněno za nové, pro prezentaci obrazu pak byla vytvořena speciální příčka. Celá rekonstrukce byla popisována on-line na webových stránkách organizace a zároveň medializována v populárním a odborném tisku či televizi.

Novinkou bylo pořízení přebalovacího pultu, který je volně k dispozici v odpočinkové místnosti. Vzhledem k nevytíženosti byl odstraněn automat na kávu, v letních měsících je nadále návštěvníkům k dispozici automat na vodu.

Výstavní činnost v roce 2011

Celkově bylo v roce 2011 uspořádáno 14 výstav. Obecně lze za jednu z nejúspěšnějších výstav roku 2011 považovat výstavu *Udělej si sám*, která se mj. zúčastnila i soutěže *Gloria Musealis*. Návštěvnost i ohlas této výstavy byl nebývalý, od roku 1988 se jednalo o nejnavštěvovanější výstavu vůbec. Zprávy o této výstavě se dostaly do hlavních televizních zpravodajských relací v České republice i na Slovensku, výstavy si všímali také odborníci a recenze na ni se objevily dokonce v ruských či německých muzeologických časopisech. Další velmi dobře navštěvovanou výstavou pak byla souborná výstava Adolfa Borna. Z dalších úspěšných výstav ve výstavní chodbě stojí jistě za zmínku výstava společenských oděvů, módních doplňků, tanečních pořádků atd. s názvem *Smím prosit?* (5. února – 13. března); *Maminko, budeš babičkou!* (23. června – 11. září) o historii a proměnách péče o dítě; výstava věnovaná osobnosti Václava Čtvrtka či vánoční výstava skleněných ozdob. V galerii se pak uskutečnily např. výstavy regionálního malíře Karla Šlengra (28. ledna – 6. března), dále fotografa Pravoslava Prokeše s názvem *Chvála bloudění* (11. března – 10. dubna), Vladimíra Komárka a Miloše Šedivého (1. října – 6. listopadu) a dalších.

Ostatní prezentační činnost muzea

Mimo výstav vyvíjeli jednotliví odborní pracovníci prezentační činnost i dalšími způsoby. Jednalo se především o přednáškovou činnost, práci se školami, bylo uspořádáno také několik tvůrčích dílen či akcí, jejichž cílovou skupinou byla nejširší veřejnost. RMaG se také programově orientuje na specifické cílové skupiny, jako jsou handicapovaní, nevidomí, senioři či děti předškolního věku. Právě pro naše nejmenší návštěvníky probíhal pod vedením edukátorského pracoviště strukturo-

vaný vzdělávací program pro mateřské školky *Procházky do minulosti*. Na handicapované byla zaměřena jedna z nejrozsáhlejších akcí muzea nazvaná *Muzejní noc potmě*, do které byla zapojena také okolní muzea (Muzeum přírody v Prachově a Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou). Pracovníci muzea uspořádali řadu přednášek či besed, muzeum spolupracovalo také s několika místními spolky na uspořádání besed atd. V únoru se uskutečnila beseda k 100. výročí prvního vítězství českých hokejistů, v březnu se v Markvarticích u Sobotky uskutečnila beseda nad dobovými fotografiemi, archeoložka muzea uspořádala několik terénních exkurzí (např. v Křižánkách), uskutečnila se také například beseda s fotografem Čeňkem Linhartem (v rámci projektu Zachytit zmizelé). Do muzea v srpnu zavítal také prof. Alain Soubigou z pařížské Sorbonny s přednáškou *T. G. Masaryk – kutil filosofie?* Jako každoročně se v muzeu uskutečnilo také několik setkání nad starými fotografiemi s názvem *Čaj o páté*. A tradičně proběhla také jarní a předvánoční setkání kronikářů. Setkání kronikářů se uskutečňují ve spolupráci se SOkA Jičín.

Ediční a vydavatelská činnost

RMaG v roce 2011 vydalo celkem 4 tituly. Kromě tradičních Muzejních novin (věnovaných v roce 2011 obci Dolní Lochov) to byla například reprezentativní publikace Barbory Klipcové a Petra Uličného o Valdštejnském paláci v Jičíně. Tato publikace byla dalším výsledkem dlouhodobého projektu, který je podpořen Grantovou agenturou České republiky.

Činnost edukátorského pracoviště

Ke krátkodobým výstavám realizovalo pracoviště komentované prohlídky a dílny především k autorským výstavám RMaG a k vánočním a velikonočním výstavám: *Smím prosit, Homo Faber, Jičínské inspirace v díle Václava Čtvrtka, Skleněná krása vánočních ozdob.*

Pracoviště dále aktivně podpořilo, podílelo se na realizaci anebo garantovalo další akce pro veřejnost: *Vynášení Morany, Muzejní noc potmě, Tvůrčí dílna při festivalu Jičín – město pohádky* (nášlapná stezka).

Z oblasti projektů ve spolupráci se školami muzeum v r. 2011 dokončilo projekt *Zachytit zmizelé*. Žáci a studenti měli k dispozici kopie historických fotografií ze sbírek RMaG a poznávali, které objekty a lokality města Jičína jsou na snímcích zachyceny a odkud je záběr pořízen. Na tomto základě vyfotografovali stejné místo v současnosti. Porovnáním obou snímků zaznamenali změny, které se dále pokusili reflektovat. Součástí projektu byly besedy s pamětníky. Konaly se individuálně na školách, ale také při společném setkání všech aktérů projektu 16. února 2011. Projekt uzavřela stejnojmenná výstava, kde byly práce jednotlivých škol prezentovány (6. května – 19. června). Projektu Zachytit zmizelé se zúčastnily všechny jičínské základní školy, Lepařovo gymnázium a VOŠ SPŠ Jičín. Projekt byl realizován za podpory Nadace VIA. Garantem projektu byla Mgr. Hana Fajstauerová, správkyně sbírky fotografií, pozitivů a negativů.

Novinkou byl také edukační program pro 2. třídy ZŠ s názvem *Muzejní prvouka*, který byl v roce 2011 realizován hned pro 6 tříd druhých ročníků jičínských základních škol. Cílem programu bylo představit muzeum jako celek – seznámit děti s muzejní institucí jako takovou, se základy budování a správy sbírky, s prostory muzea (základní prostor expozice, vybraná odborná pracoviště a depozitáře), s historickým písmem či s nejvýraznější postavou regionálních dějin – Albrechtem z Valdštejna. V tomto konceptu je obor muzejní pedagogiky novátorský a byl příznivě oce-

něn odbornou veřejností, učiteli i samotnými dětmi.

Management organizace

Organizace se prvním rokem pokoušela naplňovat všechna předsevzetí, která si stanovila v předchozím roce ve *Strategickém plánu rozvoje Regionálního muzea a galerie v Jičíně na léta 2011-2015*.

Veškeré cíle managementu směřovaly k otevřenosti organizace, ať se to týkalo veškerých výstupů uvnitř organizace, ale také informování veřejnosti o činnosti či zpřístupňování digitalizovaných sbírkových předmětů (účast na projektu e-sbírky). Co se týče předatelnosti instituce, která je druhým bodem plánu, prvním rokem došlo k fungování jednotlivých oddělení, která se pravidelně scházela a prostřednictvím porad reportovala dění a návrhy na zlepšení. Management organizace se na konci roku začal zabývat také konkrétní představou související s řešením prostoru nového depozitáře a nejvíce se přiklonil k takovému řešení, které by souviselo např. se směnou nemovitostí v Robousích za adekvátní prostor vhodný pro trvalé uložení sbírkových předmětů. Stejně tak se management celý rok pokoušel normalizovat vztahy s místní municipalitou, což se projevilo například ve spoluúčasti města na financování nového osvětlení v nově vybudované *Obrazárně barokních mistrů*, ve výmalbě části zázemí muzea či v příslibu vymalovat galerii v roce 2012. Částečně se v roce 2011 podařilo zvýšit příjmy organizace ze soukromých zdrojů či z podílu na dotačních programech. Zřejmě největší změna v managementu organizace souvisela s personální změnou na postu účetní-ekonomky. Ve vnitřních pravidlech organizace došlo v roce 2011 k některým úpravám interních předpisů a k vydání nových směrnic souvisejících s činností archeoložky muzea.

Marketing a PR

Nadále byly spravovány webové stránky muzea umístěné na www.muzeumhry.cz, přičemž pro rok 2011 byla připravena také jejich anglická a polská jazyková mutace. Stránky byly pravidelně aktualizovány, nově je v nich umístěna také obsáhlá a pravidelně aktualizovaná fotogalerie. Nadále byla sledována statistika návštěvnosti a rozbor návštěvníků webových stránek. Webové stránky navštívilo za celý rok 21 422 uživatelů (což představuje meziroční nárůst o cca 44 %). Nejhledanějšími slovními spojeními kromě názvu instituce bylo spojení *udělej si sám,* související s názvem již zmíněné sezónní výstavy.

Zavedený systém tiskových zpráv byl uplatňován i nadále. Celý systém byl inovován tak, že tiskové zprávy byly od června vydávány v podobě, kterou používají velké firmy typu T-Mobile, atd. V tiskových zprávách se objevují také hlubší informace, jako jsou názory odborníků apod. Je dodržován také pravidelný rytmus vydávání tiskových zpráv.

Podobně jako v předchozím roce se naše organizace pokoušela během června oslovovat vytipovaná ubytovací zařízení (kempy, penzióny, hotely aj.). Na tato místa byly distribuovány propagační materiály včetně například sezónních muzejních novin, letáku o Obrazárně barokních mistrů či plakátů a letáků na aktuální výstavy.

V souvislosti s koncem roku pak byla zájemcům nabízena tzv. Muzejní karta – forma předplatného na rok 2012. Držitelé Muzejní karty pro rok 2012 budou moci navštívit veškeré akce pořádané Regionálním muzeem a galerií v Jičíně roce 2012 a budou moci využít i některé další výhody.

Ačkoliv se stále více uplatňuje rozesílání elektronických verzí pozvánek pomocí e-mailové pošty, mají tištěné materiály

v propagaci (vzhledem k definici cílových skupin návštěvníků) nadále své nezastupitelné místo. Organizace kromě plakátů a pozvánek ke všem výstavám vytvořila také pozvánky a plakáty na akce jako byla Muzejní noc potmě, Čaj o páté, Setkání kronikářů apod.

Byla vyrobena také nová série propagačních letáků. Jednalo se o leták související s otevřením *Obrazárny barokních mistrů*, jehož vydání finančně kompletně zajistilo Město Jičín. K výstavě *Udělej si sám* byla vyrobena speciální papírová skládačka, kterou financoval ze svých zdrojů jeden z vystavovatelů ing. Milan Říha.

O Regionálním muzeu a galerii v Jičíně se v roce 2011 objevilo mnoho zpráv v místních, krajských, celostátních i zahraničních médiích. Obecně lze říci, že největší mediální ohlas zaznamenala výstava Udělej si sám a Otevření obrazárny barokních mistrů. Kromě médií typu Jičínský deník, Nové noviny, či www.mojejicinsko.cz se o akcích našeho muzea psalo také v krajských mutacích MF Dnes, Právo aj. Za úspěch považujeme také to, že se informace o našich aktivitách objevily i v celostátních tištěných médiích, jako je například týdeník Respekt, Vlasta, Receptář aj. Dostali jsme se také do několika televizních pořadů, například do zpravodajství České televize, televize Prima či televize Nova. Vystoupili jsme v pořadech *Dobré ráno s Českou televizí, Receptář prima nápadů* či *Sama doma*. Ze zahraničních médií si nás všimla například slovenská televize JOJ. Z rozhlasových médií si nás kromě pravidelného zájmu Českého rozhlasu Hradec Králové všímalo také například Rádio Jizera. Radio Wave v našem muzeu natočilo také hodinovou reportáž v cyklu *S mikrofonem na točenou*. Jsme rádi také za to, že našich aktivit si pravidelně všímali také muzejní odborníci na stránkách jejich oborových periodik. Stalo se tak například u recenzí Jana Doláka, které vyšly v časopisech Muzeum – muzejní a vlastivědná práce, ale byly otištěny také v celoruském muzeologickém časopise Muzeji či německém Museum aktuell. Zprávy o naší činnosti se pravidelně objevovaly také ve Věstníku Asociace muzeí a galerií ČR.

Fundraising organizace

V roce 2011 bylo pokračováno ve strategii fundraisingových aktivit našeho muzea. Organizace, jakkoliv je krajskou příspěvkovou organizací, se ekonomicky chová obdobným způsobem jako nezisková organizace. Stejně jako kterákoliv jiná nezisková organizace se také musí pokoušet získávat finanční zdroje z řad sponzorů, přátel muzea, nadací či vypsaných grantových řízení v rámci České republiky či Evropy.

V pracovních náplních téměř všech (odborných) zaměstnanců byla zakotvena i povinnost vyhledávat, účastnit se či podílet se na fundraisingových aktivitách organizace. Od dubna 2011 byly pravidelně monitorovány grantové příležitosti převážně na serveru *Econnect, Kormidlo* a dále jednotlivých nadací či státních organizací. S koncem roku 2010 došlo k organizaci fundraisingové kampaně, o které pojednávala minulá výroční zpráva. Kampaň se skládala z vytvoření speciálního letáku, minibrožury se seznamem témat možností podpory, vytipování jednotlivých soukromých firem a rozeslání materiálů na jejich marketingová oddělení. O této kampani přednesl 1. února na setkání *Dobrovolnictví v kultuře* referát Michal Babík. Díky této kampani se podařilo získat dary od dvou subjektů (VEBA Broumov, Sklopísek Střeleč).

Muzeum také v roce 2011 získalo několik sponzorských darů. Souvisely především s vybudováním Obrazárny barok-

ních mistrů – expozice originálu obrazu barokního malíře Karla Škréty.

V roce 2011 se *Regionální muzeum a galerie v Jičíně* účastnilo také celkem 14 projektů v různých dotačních titulech.

Návštěvnost

Návštěvnost muzea se v roce 2011 zvýšila. Stálou expozici a výstavy v muzeu a galerii navštívilo celkem 31 626 osob (24 994 v roce 2010). Viditelný nárůst 6632 (tj. 27 %) návštěvníků můžeme odůvodnit především atraktivitou výstav, ale také například dopady působení propagace, či důvody zcela pragmatickými jako je například nepřízeň počasí během hlavní sezóny. Obecně lze říci, že ekonomická krize se počtu návštěvníků nedotýká, tzn. návštěvu muzea či galerie návštěvník nevzdá proto, že se tam platí vstupné. V uvedeném čísle není započten počet účastníků přednášek pro školy, přednášek pro veřejnost a ostatních akcí souvisejících s kulturní a vzdělávací činností. Počet těchto účastníků byl 5 838. Sečteme-li počet návštěvníků stálé expozice a výstav a počet návštěvníků, kteří byli zasaženi ostatní prezentační činností muzea, dospějeme k číslu 37 464. To je také maximální počet činností muzea přímo zasažených obyvatel. Od roku 2010 je návštěvnost muzea a galerie sledována zvlášť a takto i analyzována.

Evidence sbírkových předmětů

Aktuální stav sbírek je 119 743 evidenčních čísel. Počet evidenčních čísel zapsaných za rok 2011 činil 273, což odpovídá 11 885 kusům, z toho 11 809 ks přírůstková kniha centrální a 76 ks sbírka knihovny. Z tohoto množství 121 ks tvořily dary, 134 ks stará sbírka, 41 ks pozůstalost, 11 582 ks vlastní sběr (především archeologie), 6 ks nákup a 1 ks jsme získali výměnou (fond knihovny). Za rok 2011 bylo zpracováno do II. stupně systému BACH celkem 116 přírůstkových čísel (získala čísla inventární), tj. 11 785 ks a 76 evidenčních čísel (odpovídá stejnému počtu kusů) bylo zpracováno do knihovnického programu KP-win-SQL. Dále bylo zapsáno do programu BACH 4 565 evidenčních čísel (jednalo se o přírůstkovou knihu centrální, sbírku grafik, obrazů a kreseb a sbírku etnografie). Jedná se o předměty již zpracované, ale pouze na kartách či v přírůstkové knize. Jejich postupné převedení do programu BACH výrazně zjednodušuje a urychluje práci s vyhledáváním předmětů a informací o nich. Zdigitalizováno bylo 405 sbírkových předmětů, z toho 25 ks sbírky foto a 380 ks sbírky etnografie.

Nutno bohužel dodat, že evidenci předmětů do jisté míry omezovaly vnější faktory (nutnost účasti pracovníků na přípravě výstav a edukačních projektech, aj.). I nadále v této oblasti citelně chybí pracovník, jehož úkolem by byla komplexní správa sbírek, včetně jejich digitalizace a přepisu záznamů ze starých karet do počítačového systému.

Restaurování a konzervace

V roce 2011 bylo konzervováno celkem 158 předmětů, z toho 76 kovových předmětů (konzervátor kovu), 5 dřevěných předmětů (konzervátor dřeva) a 78 ks textilních předmětů (konzervátorka textilu).

Ekonomická situace

Přestože se organizace pokusila v roce 2011 zvýšit své příjmy, což souviselo především s výnosy za vstupné, bylo nutné pro krytí případné ztráty hospodaření použít rezervní fond organizace.

Jakkoliv organizace šetří na zcela základních věcech, neskončilo (převážně vlivem zvýšení cen energií a menšího obratu v oddělení archeologie) hospodaření organizace v plusových číslech. Dalším vlivem

na nedobrou finanční situaci organizace byly výnosy za archeologii, což může být dáno jednak obecným poklesem stavební činnosti v regionu, ale i konkurencí jiných oprávněných organizací, či absencí velkých archeologických akcí. Organizace měla také oproti předchozím létům o něco vyšší mzdové náklady (zdaleka však nepřesahující mzdový limit coby závazný ukazatel). Na straně úspor je stále velkou výzvou možnost prominutí nájemného ze strany města Jičín, mezi uvažovaná další opatření patří však také omezení některých dalších aktivit či zkracování úvazků. Na straně výnosů pak může být výzvou pokus o rehabilitaci muzejního obchůdku. Samozřejmě ideálním řešením by bylo zvýšení příspěvku zřizovatele. Kombinací zmíněných a také dalších návrhů by mělo být v příštích letech dosaženo rovnováhy v hospodaření organizace.

Michal Babík

Muzeum Českého ráje v Turnově za rok 2011

Počátek každého nového roku přináší nezbytné bilancování roku předešlého a přípravu, či spíše dolaďování a plánování činnosti a rozpočtu na rok stávající. Je to čas, kdy se zamýšlíme nad činností muzea za uplynulý rok, hodnotíme, a zároveň hledáme nové nápady pro rok příští. Bilancujeme rádi, zvláště když se muzeu dobře vede, když může plnit svoji základní funkci, když provádí základní vědecký výzkum v oborech zastoupených v muzeu, když ho návštěvníci vyhledávají, když je o muzeu slyšet a veřejnost má o muzeum zájem.

V roce 2011 zaměstnancům muzea a do jisté míry i veřejnosti přineslo starosti i radost dokončení první fáze rekonstrukce barokního domu U Bažanta. Po letech soudních sporů o tuto výjimečnou kulturní památku, během kterých nebylo možné dům řádně opravovat, se v roce 2011 podařilo zpracovat řádný stavebně historický průzkum. Ten potvrdil některé známé skutečnosti, ale zároveň přinesl i mnoho nových dokladů o historii tohoto domu, která sahá do 16. století. K vlastní rekonstrukci pak přispěla nabídka Města Turnov zařadit opravy domu do plánovaných oprav regenerace městské památkové zóny. Město tak přispělo z dotace ministerstva kultury částkou 1,1 mil. korun, Liberecký kraj částkou stejnou a muzeum pak přidalo dalších cca 700 tisíc. V souladu s projektem firmy Profesprojekt Turnov byla firmou Reopa, s. r. o., vyměněna všechna okna a dveře domu, byly sanovány a vyčištěny sklepy, dům dostal novou fasádu, v interiéru byly sanovány omítky v přízemí. V souvislosti s rekonstrukcí byla reinstalována i prodejna muzea a zřízeno návštěvnické centrum, které bylo otevřeno 1. března letošního roku. Vzniklo tak nejen kulturní prostředí pro návštěvníky, ale také pro zaměstnance muzea, kteří mají v tomto objektu kanceláře.

Za úspěch lze považovat i přípravu a realizaci zásadních dokumentů pověřeného pracoviště pro naplňování *Koncepce účinnější podpory tradiční lidové kultury*. V rámci úkolů MKČR byl zpracován návrh a pravidla pro udělení titulu *Mistr rukodělné výroby Libereckého kraje* a návrh a pravidla pro vytvoření *Krajského seznamu nematerielních statků*. Oba tyto materiály byly Radou Libereckého kraje schváleny. V návaznosti na tyto dokumenty byly v roce 2012 zpracovány návrhy na udělení titulu Mistr rukodělné výroby Libereckého kraje šesti řemeslníkům.

Rok 2011 byl úspěšný i návštěvnicky, ve srovnání s předcházejícím rokem návštěv-

nost muzea mírně stoupla, a to o cca 2000 návštěvníků, a to přesto, že muzeum bylo jeden měsíc v souvislosti s rekonstrukcí pokladny a prodejny muzea uzavřeno. Velký podíl na zvýšení návštěvnosti mají akce muzea, zejména pak edukační a výtvarné dílny, které byly realizovány v Kamenářském domě. Zásluhou nové lektorky muzea dostaly tyto programy novou formu, která je návštěvníky velmi dobře hodnocena. Návštěvnost na úrovni předchozího roku si udržel i Dlaskův statek v Dolánkách. K naplnění návštěvnosti přispěl i kvalitní výstavní program. Ve výstavních projektech muzeum pokračovalo v dlouhodobé koncepci, jejíž pevnou součástí je příprava minimálně jedné výstavy z vlastních sbírek s regionálním tématem. Odborné oddělení zpracovalo další z úseků historie regionu. Smyslem a cílem této práce je dohnat a srovnat krok v badatelských tématech a regionální historiografii. Výsledkem této práce byly výstavy *Židovský Turnov*, výstava o historii židovské komunity v Turnově, a *Turnov 1785-2020 (Proměny města)*, výstava prezentující, jak město vypadalo, vypadá a mohlo by vypadat, jak se proměnily budovy, ulice i celé turnovské čtvrti. Výstavu doplnila připomínka 100. výročí založení turnovské tiskárny Müller a spol. Vedle toho se muzeum snažilo návštěvníkům muzea zprostředkovat v souladu se zaměřením a specializací muzea i výjimečné sbírky ze zahraničí, například kolektivní reprezentativní výstavou současných brusičů a rytců drahých kamenů z evropského kamenářského střediska Idar-Oberstein, pod názvem *Kreativ – Cutting edge – Břit,* a výstavou *Řekni to šperkem*, realizovanou v rámci evropského projektu Comenius, jako výsledek spolupráce deseti evropských šperkařských škol. V rámci práce Centra péče o tradiční lidovou kulturu připravilo muzeum několik projektů, například výstavu *Homo Faber*, prezentující současný stav rukodělné výroby a tradičního řemesla v Českých zemích prostřednictvím výrobků a portrétů nejlepších řemeslníků, kteří byli oceněni titulem Nositel tradice lidového řemesla, nebo projektem *S´oda pre tute?! / Co to máš na sobě!?,* věnovaným historii romského odívání. Vznikl jako součást Festivalu romské kultury. Návštěvnickou sezónu uzavřela výstava *Vánoční cukrování – Cukr, med a čokoláda*. Ve výstavním programu nechyběly ani výstavy výtvarné – *Dětský salon* z dlouhodobého projektu dětské výtvarné soutěže a česko-polského dětského výtvarného salonu, fotografická výstava *V kroji a s písničkou na Chodsku a v Čičmanech objektivem Zdeňka Mrkáčka* a *Vojtěch Žák – Doteky cest* či výstava malířky a bývalé turnovské pedagožky Jaroslavy Kurandové. Na Dlaskově statku v Dolánkách po celý rok probíhala expozice *Na statku od Tří králů do Vánoc,* věnovaná tradiční lidové stravě v Pojizeří, kterou doplnila vánoční výstava *Od svatého Mikuláše do Tří králů*. V objektu Kamenářského domu po celý rok probíhala expozice *Turnov – Idar Oberstein – města kamenářské tradice* a výstava *Český ráj J. V. Scheybala.* Ostatní stálé expozice muzea byly zpřístupněny denně od měsíce ledna do konce prosince 2011. Několika výstavami se MČR Turnov představilo také v jiných zařízeních a v zahraničí. Vedle výstav připravili pracovníci muzea také řadu akcí kulturně výchovných. V roce 2011 proběhl například odborný seminář *O kamenech zvěrokruhu*, XVI. ročník *Řezbářského sympozia* nebo *Mezinárodní šperkařské sympozium Řekni to šperkem*, kterého se zúčastnili studenti několika evropských uměleckých škol. Muzeum se podílelo na přípravě a realizaci konference *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách*. U veřejnosti se

s velmi dobrým ohlasem setkaly především tvůrčí dílny na Kamenářském domě (*Valentýnka, Golem v Turnově, Experimentální archeologie, Čokoládová dílna, Dřevěná hračka*, ad.), kroužky Malý muzejník, Devatero řemesel a Salon pro příznivce regionální historie, tradiční akce na Dlaskově statku (*Masopust, To vajíčko malovaný – od srdce darovaný, Folklorní festival Písně a tance Pojizeří, Velké prádlo*), doprovodné akce k výstavám *Židovský Turnov* a *Proměny města Turnov* či *Festival romské kultury*. Celostátní význam mělo Setkání řemeslníků s titulem *Nositel tradice lidového řemesla*, Řemeslnické dny – doprovodný program po dobu trvání výstavy *Homo Faber* a *Staročeské řemeslnické trhy Turnov 2011*. Všichni odborní pracovníci se věnovali rovněž přednáškové činnosti.

V oblasti práce se sbírkami bylo v roce 2011 získáno 464 nových přírůstků, které obohatily stávající sbírkový fond. Z toho převážnou část tvořily dary a vlastní sběry muzea. Inventarizováno 13 392 evid. čísel, ve II. stupni evidence bylo zpracováno 10 926 inv. čísel a digitalizováno 4226 inv. čísel. Zvláštní pozornost byla věnována především zpracování sbírky J. V. Scheybala. V konzervátorské dílně muzea bylo ošetřeno 115 sbírkových předmětů a souborů. Práce pokračovaly také v odborné knihovně, nově bylo katalogizováno 2200 evid. čísel. V depozitáři odborné knihovny byly dokončeny stěhovací práce, lokace fondu a rozdělení na katalogizované a nekatalogizované svazky.

Odborní pracovníci muzea se vedle práce se sbírkovým fondem a činnosti spojené s přípravou výstav a kulturně výchovných akcí podíleli i na vědeckém výzkumu. Plnili celkem 24 vědeckovýzkumných úkolů, z nichž některé byly podpořeny granty MKČR, např. úkoly spojené s plněním vládního nařízení Koncepce účinnější podpory o tradiční lidovou kulturu. Ostatní úkoly byly řešeny bez podpory: *Lidové léčitelství* – vyhodnocení archivního materiálu a dokumentace, *Podomácké zpracování ovoce a bylin* – fotodokumentace, sběry, vyhodnocení literatury a pramenů, *Mobiliář kostela sv. Augustina ve Vrchlabí* – odborné zpracování a vyjádření k hodnotě, *Umělecké osobnosti odborné šperkařské školy v Turnově, Uměleckohistorický průzkum historické sbírky šperkařské školy v Turnově, Výzkum a dokumentace tradičních zlatnických technik a jejich využití v památkové péči, Židovská komunita a kultura na Turnovsku* – výzkum dějin dosud opomíjené části turnovské historie, *Osoba Čeňka Paclta* – příspěvek k projektu věnovanému významným turnovským osobnostem 19. století, *Kamenářství a sklářství v díle Jany a Josefa Scheybalových, Horolezci a horolezectví v Českém ráji, Urbanizace Turnova v poslední třetině 18. a v 19. století, Kauza Walderode, Tiskárna Müller a spol. Turnov, VaV Evropský geopark UNESCO Český ráj*. Oddělením archeologie bylo mimo tento počet realizováno celkem 222 záchranných úkolů a 123 vyjádření ke stavebním činnostem. V rámci záchranné činnosti proběhly např. výzkumy v souvislosti se stavbami v Turnově v průmyslové zóně Vesecko (ZAV pro VGP Park, s. r. o., Kamax, s. r. o.); v Lomnici nad Popelkou (stavba Penny Marketu), Přepeřích u Turnova (stavba rozvodny spol. ČEZ Distribuce, a. s.); záchranný výzkum Konejlovy jeskyně v Klokočských skalách. Nejrozsáhlejším projektem byl záchranný výzkum v souvislosti s liniovou stavbou *Čistá Jizera*.

Muzeu se v roce 2011 dařilo i v oblasti hospodaření. Vedle příspěvku zřizovatele se muzeu podařilo vytvořit vlastní příjmy v hlavní a vedlejší činnosti ve výši téměř 5 mil. korun, což je cca 30 % celkových nákladů. K dobrému výsledku hospodaření

přispělo zejména archeologické oddělení muzea, dále úspěšnost v získávání finančních prostředků z grantových řízení (celkem 9 grantových programů), v neposlední řadě i příjmy ze vstupného.

Položíme-li na misky vah úspěchy a neúspěchy minulého roku, musíme jednoznačně konstatovat, že rok 2011 byl pro turnovské muzeum rokem dobrým. Velký podíl na tom mají zaměstnanci muzea, kteří všechny své úkoly zvládli bez velkých obtíží, a v neposlední řadě i návštěvníci muzea, kteří akce připravené kolektivem muzejních pracovníků navštívili.

Statistické údaje

	2009	**2010**	**2011**
Počet návštěvníků celkem	50 430	41 285	44 198
– z toho návštěvníci akcí, výstav a expozic muzea	47 642	37 654	39 283
– z toho návštěvníci Dlaskova statku	14 259	12 062	12 939
– z toho návštěvníci edukačních programů	2 720	3 540	4 800
Počet badatelů	68	91	115
Výnosy ze vstupného v tis. Kč	928	793	823
Počet výstav	24	22	37
– z toho v jiných organizacích	4	4	6
– z toho v zahraničí	2	3	9
Počet komentovaných prohlídek	27	32	25
Počet doprovodných programů pro školy	25	39	42
Návštěvnost doprovodných programů pro školy	2 570	3 100	5 715
Počet akcí, přednášek, koncertů apod.	52	58	62
Počet jejich návštěvníků	18 370	11 281	11 083
Počet sympózií, konferencí a seminářů	5	2	3
Počet jejich účastníků	450	45	320
Počet získaných sbírkových předmětů	307	365	464
Náklady na nákup sbírkových předmětů v tis. Kč	23	14	23
Počet zapůjčených sbírkových předmětů	242	235	209
Počet získaných přírůstků odborné knihovny	365	349	204
Náklady na získané přírůstky knihovny v tis. Kč	23	14	23
Počet zpracovaných předmětů ve II. stupni evidence	1 600	2 122	10 926
Počet digitalizovaných sbírkových předmětů	800	1 000	3 226
Počet inventarizovaných čísel a souborů	27 170	7 222	13 392
Restaurování a konzervování sbírek (počet předmětů/souborů)	82/25	50/10	115/0
Náklady na restaurování v tis. Kč	90	24	0
Vědeckovýzkumné úkoly mimo archeologii	16	16	24
Počet záchranných archeologických výzkumů	136	129	222
Počet vyjádření ke stavebním činnostem	111	102	123
Počet zpracovaných nálezových zpráv	3	10	9
Počet publikovaných výstupů z výzkumů	26	35	28
Počet zapůjčených sbírkových předmětů	242	235	209
Ediční činnost - vlastní edice/příspěvky tisk	7/75	7/61	7/68
Počet zaměstnanců (přepočtených) –hlavní/vedlejší hosp. činnost	20/2	21/2	21/2
Výnosy celkem v tis. Kč – hlavní/vedlejší hosp. činnost	12 027/1 493	13 260/1202	15 401/1204
– z toho dotace od zřizovatele/na odpisy v tis. Kč	8149/217	8718/252	9585/335
– z toho dary v tis. Kč	6	12	40

– z toho vlastní výnosy v tis. Kč – hlavní/vedlejší hosp. činnost	1994/1492	2109/1196	3216/ 1196
– z toho jiné zdroje (dotace, granty) v tis. Kč	1 549	2 008	1 895
– z toho ostatní výnosy – hlavní/vedlejší hosp. činnost	111/1	131/6	330/8
Náklady celkem v tis. Kč – hlavní/vedlejší hosp. činnost	**12 030/1 490**	**13 260/1 202**	**15 401/1160**

Vladimíra Jakouběová

Krkonošská muzea – Krkonošské muzeum Vrchlabí (KMV), Krkonošské muzeum Jilemnice (KMJ), Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou (PZV) – v roce 2011

1. Nové expozice
Krkonošské muzeum Jilemnice

Ve východním křídle prvního poschodí jilemnického zámku byla nainstalována interiérová zámecká expozice *Jan hrabě Harrach – ze života českého kavalíra,* obsahující pracovnu, ložnici, salon a dámský salonek s harrachovským mobiliářem. K expozici přiléhá biografická expozice hraběte Jana. V roce 2012 by měly přibýt další interiérové zámecké expozice, čímž vznikne ucelený expoziční blok. Na instalaci se podílela PhDr. Naděžda Kubů. V přízemí zámku byla k 70. výročí úmrtí malíře Františka Kavána nainstalována nová expozice Kavánovy galerie, jež klade zvýšený důraz na kvalitu jednotlivých děl.

2. *Výstavy*
Krkonošské muzeum Vrchlabí

Augustiniánský klášter – ambit:
17. 11. 2010 – 6. 1. 2011: *Fotolovy Rostislava Stacha*.
20. 1. – 27. 3.: *Laviny Krkonoš.* Jeden z fenoménů Krkonoš představený z mnoha úhlů pohledu. Výstava vytvořená ve spolupráci s Horskou službou.
2. 4. – 29. 5.: *Hory a doly Jiřího Havla.* Pocta dvornímu fotografovi krkonošské přírody k jeho životnímu jubileu, doplněná besedou s autorem o focení nejen v Krkonoších.
3. 6. – 4. 9.: *Grónsko – země mizejícího ledu.* Výstava pořádaná pod záštitou ministra životního prostředí, připravená občanským sdružením Polární svět (manželi Klempířovými) s bohatým doprovodným programem (přednášky, komentované prohlídky, dětský den).
20. 9. – 4. 12.: *Příběh lesa – devět století krkonošských hvozdů.* Výstava uspořádaná k Mezinárodnímu roku lesů s možností komentovaných prohlídek a přednáškou J. Fanty na téma Les a člověk. Jako doprovodná akce k výstavě proběhlo týdenní experimentální pálení milíře.

Augustiniánský klášter – malá výstavní místnost:
9. 11. 2010 – 24. 4. 2011: *Na památku z Krkonoš.* Upomínkové předměty ze sbírek muzea.
3. 5. – 28. 8.: *Přijďte pobejt na boudu!* Interiéry krkonošských bud na fotografiích a pohlednicích ze sbírek muzea.
20. 9. – 4. 12.: *Příběh lesa – devět století krkonošských hvozdů.* Dílna pro děti (kvízy, praktické poznávání a měření dřevin, haptika kožešin).

Augustiniánský klášter – vestibul:
2. 6. – 17. 7.: *Krkonoše očima dětí.* Práce z 32. ročníku výtvarné soutěže. Připravilo pracoviště ekologické výchovy Správy KRNAP.

Čp. 222, nám. Míru – výstavní síň:
30. 11. 2010 – 16. 1. 2011: *Nad betlémem vyšla hvězda*. Výstava betlémů ze sbírek KMV a prací současných betlémářů z Krkonoš a Podkrkonoší.
25. 1. – 1. 5.: *„Nechte si ty sklenčky, já chci dantes!"* Výstava ojedinělé kolekce lyžařských trofejí, odznaků, medailí a dantesů od Hanče až k Bauerovi.
10. 5. – 12. 6.: *Obrázky ze ZUŠky*. Práce výtvarného oboru Základní umělecké školy ve Vrchlabí.
17. 6. – 27. 11.: *Zpět o 100 let. Erich Fuchs – grafiky z Krkonoš.* Výstava ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Muzea Karkonoskiego w Jeleniej Górze pořádaná v rámci projektu Krkonoše ve sbírkách (viz Projekty). Součástí vernisáže byl křest publikace *E. Fuchs – Krkonošské grafiky* a tematické přednášky.
6. 12. 2010 – 8. 1. 2011: *Od Barbory po Tři krále.* Představení lidových obyčejů v adventním čase na pozadí čtyřmetrového tzv. Pitermanova betléma ze sbírek muzea.

Výstava *Květy, stébla, kořínky aneb krkonošské louky vyprávějí,* vytvořená v roce 2010, byla převzata Správou CHKO Broumovsko a prezentována v klášteře v Polici nad Metují. Výstava *Svět tropů, hor a severské tundry* o životě přírodovědce J. Jeníka z roku 2010 byla ve zredukované podobě instalována na půdě Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

KMV při svých výstavách využilo 116 exponátů ze sbírek jiných muzeí a 112 předmětů zapůjčilo. Spolupracovalo též s Městským muzeem v České Lípě na výstavě malíře Steffena, vrchlabského rodáka.

Krkonošské muzeum Jilemnice
Zámek:
26. 11. 2010 – 10. 3. 2011: *Kouzlo loutek sochaře Vojty Suchardy.* Výstava souboru loutek, modelů k apoštolům na pražském Staroměstském orloji a dalších uměleckých děl připravená ve spolupráci s pražskou uměleckou scénou Říše loutek k poctě 90. výročí jejího založení.
1. 4. – 8. 5.: *Radostné Velikonoce.* Výstava vytvořená ve spolupráci s Národopisným oddělením Národního muzea v Praze.
13. 5. – 2. 10.: *Sladký život s čokoládou*. Při příležitosti otevření výstavy proběhla degustace čokolády, doprovodnou akcí bylo Odpoledne s čokoládou – přednáška o čokoládě, hudební posezení, prodej a ochutnávka čokolád.
7. 10. – 20. 11.: *Kresby a rytiny Miloše Ondráčka.* Výstava z díla světoznámého umělce se stala skutečnou událostí a na vernisáž přijela více než desítka našich nejlepších grafiků. Při vernisáži byla mimo jiné pokřtěna známka vydaná pro Poštovní muzeum Praha a otevřena příležitostná poštovní přepážka.
26. 11. 2011 – 29. 2. 2012: *Iva Hüttnerová: Obrázky.*

Výstavní síň v čp. 1:
14. 12. 2010 – 30. 1. 2011: *Malé vánoční pohlazení.* Výstava cukrářských výrobků Střední školy gastronomie a služeb v Nové Pace, betlémů, vánočních ozdob apod.
18. 3. – 29. 5.: *Architektonické plány J. L. von Hildebrandta a J. J. Aichbauera.* Výstava připravená ve spolupráci s Loretou Rumburk. V rámci otevření výstavy proběhly komentované prohlídky kostela sv. Vavřince v Jilemnici.
31. 5. – 30. 11. *Náš Krakonoš.*
6. 12. 2011 – 4. 3. 2012: *Krkonošské vánoce.* Výstava betlémů, vánočních ozdob, pohlednic, hraček, vánočního pečiva a jídel, cukrářských výrobků Střední školy gastronomie a služeb v Nové Pace.

KMJ se významně podílelo na výstavách *Pochváleno budiž světlo* (Regionální mu-

zeum a galerie v Jičíně), *Historie zimních sportů* (Městská galerie Chrastava), *František Kaván – hvězda Mařákovy školy* (Galerie moderního umění Roudnice nad Labem), *Sladký život s čokoládou* (Muzeum Českého ráje Turnov), *Jan Hladík: Ilustrace k pohádkám K. J. Erbena* (Galerie Vlastimila Rady v Železném Brodě) a na vánoční výstavě na zámku Hrádek u Nechanic. Pracovníci KMJ spolupracovali s desítkami kulturních institucí, zapůjčili 710 předmětů, vypůjčili si 644 předmětů.

Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou

10. 4. 2010 – 10. 4. 2011: *Oznamuje se láskám vašim*. Svatební fotografie z přelomu 19. a 20. století.

1. 5. 2010 – 24. 4. 2011: *Velké prádlo aneb jak naše babičky praly, žehlily a mandlovaly*. Výstava ze sbírek muzea.

7. 5. 2011 – 5. 5. 2012: *Z muzejního depozitáře.* Předměty každodenní potřeby z minulého a předminulého století z domácností, hospodářství i z dílen zdejších obyvatel ze sbírky muzea.

9. 12. 2011 – 31. 10. 2012: *Přijmi tento dárek, jest to z pouti obrázek.* Výstava více než 150 svatých obrázků s postavami z Nového zákona, prvními mučedníky, zakladateli řeholí, zemskými patrony a národními světci.

PZV zapůjčil ze své sbírky jiným institucím 43 exponátů, 81 si jich vypůjčil.

3. Další akce pro veřejnost

Krkonošské muzeum Vrchlabí

Rok 2011 zahájilo KMV cyklem šesti posezení se zajímavými osobnostmi z regionu i mimo něj, nazvaným *Muzejní úterky Pod kočkou*. V měsících lednu – březnu se v prostorách čp. 222 na nám. Míru besedovalo s Petrem Tomsou a Helenou Sauerovou na téma Čína a hlína, s Tomášem Petráněm o antropologickém výzkum západních Krkonoš, s Bohumilem Zemánkem o životě vrcholového sportovce, s Nelou Richtrovou a Tomášem Retkou o proměnách gruzínské vesnice Omalo, s Valeriánem Spustou o životě s krkonošskými lavinami a Liborem Duškem o Pamíru. Muzejní podvečery se staly místem přátelských setkání a získaly si své stálé publikum.

V rámci projektu Via fabrilis – cesta řemeslných tradic (www.viafabrilis.eu) proběhla 15. a 16. dubna, za účasti řemeslníků z polského Bolesławce, v čp. 222 akce pro školy *Namaluj si vajíčko*, při níž si děti vyzkoušely různé techniky zdobení vajec a pletení pomlázky. Pro pracovníky Správy KRNAP a přátele muzea uspořádalo KMV ve spolupráci s Muzeem Ceramiki v Bolesławci 31. května zájezd po polské části Via fabrilis – městech Lubomierz, Wleń a Lwówek Śląski.

Mezinárodní den muzeí připomnělo KMV 16. května akcí pro veřejnost *Když předměty vyprávějí…*, při níž mohli návštěvníci nahlédnou do konzervátorských dílen muzea a práce konzervátorů.

16. června proběhl sedmý ročník *Muzejní noci* nazvaný Zpět o sto let, který tematicky čerpal ze stejnojmenné výstavy o Muzejní noci zahájené (viz Projekty). Zahrada za čtyřmi historickými domky ožila postavami z grafik Ericha Fuchse v podání pracovníků muzea, které předváděly, jak se na horách žilo a hospodařilo, jak se lidé bavili, co jedli a pili. Návštěvníci, kterých se sešlo okolo tří set, si vše mohli vyzkoušet. K poslechu hráli místní harmonikáři, volně přístupné byly muzejní expozice.

V roce 2010 zahájený cyklus terénních exkurzí pro veřejnost *Toulky historií* pokračoval v roce 2011 sérií čtyř výletů: Po stopách vápeníků v Černém Dole, Za krásou krkonošských roubenek (2x) a Člověk

na hřebenech. Letní měsíce patřily 14. ročníku přehlídky tradičních i netradičních rukodělných výrob *Řemeslnické léto*.

K Dnům evropského dědictví, tematicky věnovaným památkám jako tvůrcům panoramat měst a městeček, se KMV připojilo akcí pro veřejnost *Vrchlabí na dlani*, která spočívala v prohlídce vedut města ze sbírek muzea a procházce za vrchlabským panoramatem s výkladem historika.

Vánoční čas obohatil *Malý skleněný jarmark* v čp. 222, na němž se sešli řemeslníci pracující se sklem, kteří předvedli svůj um dětem mateřských a základních škol i dalším návštěvníkům. Rok 2011 uzavřel tradiční *Štěpánský koncert* v klášterním kostele.

Krkonošské muzeum Jilemnice

KMJ organizovalo nebo se podílelo na těchto akcích pro veřejnost: komponovaný pořad Pocta T. G. Masarykovi, přednáška o životě na Haiti, Klub Betanie: Má nejdražší přítelkyně – ze života Betty Fibichové, noční prohlídky Krkonošského muzea, Krakonošovy letní podvečery – rozšířené prohlídky v kostele sv. Vavřince a ve Zvědavé uličce, koncert *Pocta Janu hraběti Harrachovi*, Výchovný koncert ZUŠ, dechová hudba, Klub Betanie: Šance a úskalí architektury kostelů v současném světě (ing. arch. Norbert Schmidt), Klub Betanie: Blízký východ – co nám média nepoví (Doc. Mg. A. Tomáš Petráň, Ph.D.), slavnostní křest a autogramiáda nové knihy Stanislava Zindulky *Moje cesta vlakem dětství a naděje*, Klub Betanie: Adventní setkání s Hanou Kofránkovou, Vánoční koncert: smíšený sbor Musica Fortuna Turnov.

Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou

18. 6. proběhlo v PZV slavnostní odpoledne u příležitosti uvedení knihy Františka Karla Pacholíka *Poudačky a vhačky*, na jejímž vzniku se PZV podílel.

4. Publikační a přednášková činnost, mediální prezentace muzea

Krkonošské muzeum Vrchlabí

Publikace:

V rámci projektu Krkonoše ve sbírkách (viz Projekty) vydalo KMV ve spolupráci s Muzeem Karkonoskim w Jeleniej Górze publikaci *E. Fuchs - Krkonošské grafiky* (náklad 1500 ks), která obsahuje soubor 36 reprodukcí grafických listů Ericha Fuchse ze sbírek obou muzeí, dokumentujících každodenní život v Krkonoších počátkem 20. století. Autorkou textů je Hana Švecová.

Za finančního přispění Královéhradeckého kraje a podpory manželů Tomáškových, majitelů Erlebachovy boudy, byla v roce 2011 vydána publikace *Příběh Erlebachovy boudy* s texty M. Bartoše a fotografiemi ze sbírky muzea. Kniha přináší prostřednictvím příběhu Erlebachovy boudy neotřelý pohled na každodenní život a dějiny východních Krkonoš, má 120 stran opatřených poznámkovým aparátem a proložených autentickými vzpomínkami majitelů a návštěvníků boudy. Všední život na boudě i nevšední zážitky spojené s návštěvníky zachytil fotoaparátem syn majitelky Reinhard Erben kolem r. 1912. Tento soubor fotografií, dochovaný ve sbírkách KMV, je dnes cenným etnografickým materiálem a obrovskou přidanou hodnotou publikace. Kniha vyšla v nákladu 3000 Ks (1500 ks česká verze, 1500 ks německé verze). Redigovala O. Hájková.

Publikační činnost odborných pracovníků:

Odborní pracovníci muzea přispívali zprávami a články do časopisu Správy

KRNAP Krkonoše-Jizerské hory: Pravidelně L. Dušek rozhovory s pamětníky v rámci rubriky Návštěva a J. Louda seriálem o krkonošských chalupách. (Celkový publikační přehled lze získat na http://krkonose.krnap.cz). J. Louda dále publikoval 3 studie a články v odborných sbornících (Krkonoše-Podkrkonoší 10 – v tisku, Legionáři okresu Trutnov), 5 zpráv v odborném tisku, zpracoval ve spolupráci s J. Luštincem libreto nové expozice *Život pod horami* pro obec Horní Branná. O. Hájkové vyšel příspěvek *Projekt Muzeum Krkonoš* ve Věstníku Asociace muzeí a galerií (č. 4) a zprávy o činnosti muzea v roce 2010 ve sbornících Krkonoše-Podkrkonoší a Z Českého ráje a Podkrkonoší. J. Šimurda se textově podílel na přípravě letáku Správy KRNAP *Lesy Krkonoš* a brožury o historii krkonošských lesů, publikoval článek ve zpravodaji pro ochranu lesních mravenců Formica (roč. 2011) a článek o migraci ptáků na serveru www.priroda.cz.

Přednášková činnost odborných pracovníků:

L. Dušek: přednášky o lidové architektuře Krkonoš na Veletrhu architektury v Trutnově a na Dni krkonošského a podkrkonošského regionu ve skanzenu v Kouřimi, přednáška o Pamíru v rámci Muzejních úterků Pod kočkou.

Z. Flousková: dvě přednášky pro průvodcovský kurz na Janově hoře ve Vítkovicích na téma *Osídlování Krkonoš a informační zdroje o Krkonoších.*

J. Louda: přednášky na téma *Vrchlabské proboštství* (kulturní večer Klášterská Lhota), *Vnitřní struktura vojska v třicetileté válce* (tematický workshop Borek u Pecky), *Historie Klášterské Lhoty a okolí* (Farmářské dny), *Historický přehled Krkonoš* (školení průvodců Špindlerova bouda), *Historie Vrchlabí* (MÚ Vrchlabí), *Lidová architektura Krkonoš* (Akademie 3. věku Trutnov), *Hornická minulost Krkonoš* (ZŠ Rokytnice nad Jizerou).

O. Hájková: přednáška *Krkonošský národní park* na Dni krkonošského a podkrkonošského regionu ve skanzenu v Kouřimi, přednáška *Budní hospodářství v Krkonoších* na setkání odborníků *Louky v nesnázích* na Hříběcích boudách, příspěvek *Projekt Muzeum Krkonoš* na diskusním fóru Muzeum 3000 v Národním muzeu v Praze a na setkání českých, bavorských a hornorakouských muzejníků v Norimberku.

J. Šimurda: přednášky na venkovních akcích Zimní kroužkování ptactva, Vítání ptačího zpěvu – příprava akce a vedení vycházek (ve spolupráci s dr. Flouskem a dobrovolníky z Ornitologické sekce Správy KRNAP) a Dni Země v Jilemnici (stanoviště týkající se ohrožených druhů živočichů žijících mezi lidmi).

Mediální prezentace muzea:

Vedle dobře zavedené prezentace činnosti muzea směřující prostřednictvím pozvánek a tiskových zpráv přes oddělení propagace Správy KRNAP na webové stránky muzea a do regionálních a celostátních tisků, byla úspěšně rozvíjena také spolupráce s Českou televizí (mj. pořad Toulavá kamera). Novým a úspěšným komunikačním kanálem s veřejností se stal muzejní facebook, na kterém jsou publikovány akce muzea, komentáře o dění v muzeu či příspěvky o sbírkových předmětech.

Krkonošské muzeum Jilemnice

J. Luštinec: přednáška pro klub seniorů Trutnov – výstava a kostel sv. Vavřince, zahájení výstavy *Historie zimních sportů* v Městské galerii v Chrastavě a přednáška o historii lyžování pro ZŠ Chrastava, zahájení výstavy v KMV: *Přijďte pobejt na boudu!*, ekumenické bohoslužby v kostele

sv. Vavřince u příležitosti výročí ukončení 2. světové války, Noc kostelů – Jilemnice, Chrámový koncert v kostele sv. Vavřince, přednáška Dny evropského dědictví: *Tvůrci panoramatu našich měst*, Výroční slavnost posvěcení chrámu sv. Vavřince, Společenský dům Jilm Jilemnice: Zahájení výstavy v Galerii V kotelně: *Lidová architektura v kresbách Vladimíra Tůmy*, koncert učitelů ZUŠ – průvodní slovo, přednáška v Lidových sadech v Liberci: *Počátky lyžování v Království českém*, přednáška v Hostinném: *Z dějin Krkonoš*, slavnostní rozsvícení a požehnání vánočního stromu, přednáška *Jan hrabě Harrach* pro Matici českou, Královéhradecký studentský soubor Carota dulcis – slavnostní roráty v kostele sv. Vavřince, Klub filatelistů Rovensko pod Troskami a obec Libuň: *Vzpomínkové matiné na Mistra Františka Kavána*, 28. 12., Vánoční koncert v kostele sv. Vavřince, Vánoční koncert v klášterním kostele sv. Augustina ve Vrchlabí.

Z publikační činnosti je za nejvýznamnější počin KMJ považováno vydání česko-polské knihy *Jan Luštinec: Jilemnice. Brána západních Krkonoš* (vydalo město Jilemnice). J. Luštinec také zpracoval ve spolupráci s J. Loudou libreto nové expozice *Život pod horami* pro obec Horní Branná. Podle potřeby byly poskytovány služby badatelům. Při muzeu pravidelně pracoval studentský historický kroužek (studenti místního gymnázia). Tradičně velké šíře dosáhla spolupráce s médii – Českou televizí, Českým rozhlasem, deníky a časopisy atd.

Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou

V roce 2011 byly zpřístupněny sbírky a archiv Památníku 22 badatelským návštěvám. Dále odborná pracovnice PZV A. Bariaková navázala spolupráci s dialektoložkou dr. Bachmanovou (editorkou knihy *Poudačky a vhačky*) při terénním výzkumu místního nářečí.

5. Sbírky

Krkonošské muzeum Vrchlabí

Celkový počet evidenčních čísel (ev. č.) sbírkových předmětů dosáhl k 31. 12. 2011 32 294, z nichž 25 481 má svůj digitální záznam. V rámci projektu Digitalizace podsbírky map, fotografií a negativů (viz Projekty), který podpořilo MK ČR, bylo profesionálně naskenováno 1350 ks velkoformátových map a plánů.

Významným posunem v počítačové evidenci byl přestup na nový software pro evidenci sbírek BACH, který umožňuje pomocí modulů Přírůstková kniha, Sbírky, Badatelské listy, Nabídky, Kupní smlouvy, Výpůjčky a Fotoarchiv provázaně a komplexně zaznamenávat veškeré informace o sbírkových předmětech.

V souladu s muzejním zákonem bylo v rámci periodické inventarizace zrevidováno 8153 ev. č., 94 ev. č. sbírkových předmětů z podsbírky zoologie bylo navrženo k vyřazení z důvodu neupotřebitelnosti. Konzervátorským ošetřením prošlo 576 sbírkových předmětů a 22 jich bylo externě preparováno.

V roce 2011 získalo muzeum do svých sbírek 160 ev. č. nových přírůstků. Největší a zcela unikátní akvizicí je tzv. Mohornova sbírka, čítající 61 předmětů z oblasti lidového umění a předmětů denní potřeby ze soukromé sbírky manželů Mohornových z Horní Malé Úpy. Řada exponátů pochází z řezbářské dílny Josefa Mohorna (1890–1981), který celý život působil (navzdory německé národnosti) ve východních Krkonoších a svůj řezbářský um zúročil ve figurách Krakonoše, ozdobných holích, modelech krkonošských chalup a dolů nebo při tvorbě betlémů. Josef Mohorn byl i sběratelem uměleckých a deko-

rativních předmětů a věcí každodenní potřeby budařů. Ve sběratelské činnosti pokračoval i jeho syn Horst, od něhož KMV sbírku získalo. Z dalších přírůstků uveďme například rozměrnou kostelní řehtačku z Horní Branné, dermoplastické preparáty, včelařské úly, upomínkové předměty z Krkonoš nebo podnikové a spolkové odznaky.

Krkonošské muzeum Jilemnice

Díky nové expozici lyžování *Bílou stopou* (otevřena v r. 2010) obohatilo KMJ svou sbírku řadou přírůstků z oblasti bílého sportu. Mezi nejcennější patří kombinéza lyžařky Šárky Záhrobské, kočárové saně, kachlová kamna nebo soubor textilií z první třetiny 20. století. Získáno bylo celkem 161 přírůstkových položek, pod nimiž se skrývá 224 předmětů. Všechny předměty byly získány darem či převodem. Restaurátorským zásahem prošel zajímavý stolek z původního vybavení zámku, obnoveny byly iluzivní lustrové rozety v hraběcí ložnici a salonu (tento zásah financovalo město Jilemnice). 219 exponátů bylo ošetřeno a konzervováno, zákonné periodické revizi byl podroben fond umění (1011 ev. č.). K 31. 12. 2011 obsahuje sbírka KMJ celkem 12 801 evidenčních čísel sbírkových předmětů.

Muzejní knihovna, čítající 5 197 knihovních jednotek, byla v roce 2011 obohacena o 153 přírůstků. V knihovně registrováno 16 uživatelů z řad veřejnosti.

Památník zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou

Památník získal v roce 2011 několik nových přírůstků – darů: brokátové šaty ze 70. let 19. stol., skleněné kroužky *bengle* a malé mističky neznámé funkce, vyráběné ve 20. letech 20. stol. v Pasekách nad Jizerou p. Doškem z čp. 242, dále dívčí sokolský kroj s nášivkou Paseky nad Jizerou aj.

Konzervátorskou dílnou KMV bylo ošetřeno 75 exponátů, další se konzervovaly přímo v muzeu. Při pravidelné inventarizaci sbírkových předmětů bylo zrevidováno celkem 144 ev. č. Celkový počet ev. č. ve sbírce PZV činí 1053, z nichž 657 má digitální záznam.

20. 6. došlo i přes zabezpečení budovy elektrickou signalizací k vloupání do Památníku a odcizení pěti houslí z dílny houslařské rodiny Metelkových – nejcennějších exponátů muzea.

6. Knihovna KMV

Knihovna, evidovaná dle knihovního zákona pod ev. č. 4003, obsahuje k 31.12. 2011 38 040 knihovních jednotek (v roce 2011 jich přibylo 301). V uplynulém roce bylo zrealizováno 1250 zápůjček, z toho 450 prezenčních. V knihovně je registrováno 392 uživatelů. Knihovna zajišťuje distribuci a výměnu sborníku krkonošských prací Opera Corcontica a rozesílání povinných výtisků Správy KRNAP.

Mezinárodní výměna sborníku Opera Corcontica je významným zdrojem zahraniční odborné literatury, převážně z oborů botaniky, zoologie, geomorfologie, lesnictví a ochrany přírody. Síť výměnných partnerů v zahraničí se postupně rozrostla na 90 institucí ve 12 zemích světa, nejpočetněji je zastoupeno Německo a Polsko. V České republice má knihovna navázanou výměnu a spolupráci s 60 organizacemi, od kterých získává odborné časopisy a publikace. Díky on-line katalogu knihovny, umístěnému na webových stránkách Správy KRNAP, a díky zveřejnění části databáze (časopisy) v Souborném katalogu Národní knihovny narůstá počet požadavků od institucí, knihoven i badatelů a studentů (r. 2011 – 142 návštěv externích badatelů).

V posledních letech zaměřila knihovna svou pozornost na sbírku starých tisků,

které obsahují velmi zajímavé dokumenty, některé až ze 16. století. V roce 2011 byly díky dotaci Ministerstva kultury ČR z programu *Knihovna 21. století* pořízeny ochranné obaly na nejcennější tisky ze sbírky. Sbírka, uložená nyní odpovídajícím způsobem a v nových prachotěsných skříních, čeká na odborné zpracování.

7. Výzkumná činnost a vzdělávací aktivity pracovníků muzea

Krkonošské muzeum Vrchlabí

KMV provádí etnologický terénní výzkum (L. Dušek) založený na sběru primárních dat prostřednictvím řízených rozhovorů s pamětníky. Dosud proběhlo 38 rozhovorů s 30 pamětníky, které jsou zaznamenávány na diktafon. Průběžným výstupem je publikace částí vybraných rozhovorů pro časopis Krkonoše-Jizerské hory a navázání spolupráce se společností Post Bellum a Ústavem pro studium totalitních režimů na projektu *Paměť národa* (www.pametnaroda.cz). Dále pokračuje mapování současných betlémářů a včelařů v Krkonoších a Podkrkonoší.

V oblasti přírodních věd (J. Šimurda) se muzeum podílí na projektu *Genetická struktura populací sýce rousného na území ČR*, na Mezinárodním sčítání vodních ptáků, Monitoringu zimního výskytu dravců (celostátní akce BUTEO), odchytu a kroužkování ptáků (organizuje Národní muzeum v Praze), faunistických pozorováních obratlovců (sledování výskytu druhů významných pro Krkonoše a blízké okolí), Monitoringu výskytu vrabce domácího v krkonošských městech a obcích po 7 letech a Monitoringu výskytu lesních mravenců (ve spolupráci s Muzeem Vysočiny v Jihlavě).

Své zástupce má KMV ve Vlastivědném kroužku pro Krkonoše a Podkrkonoší (J. Louda, O. Hájková, L. Dušek), v oblasti památkové péče Vrchlabska (J. Louda), v redakční radě vlastivědného sborníku Krkonoše – Podkrkonoší (J. Louda), časopisu Správy KRNAP Krkonoše-Jizerské hory (O. Hájková) a sborníku Správy KRNAP Opera Corcontica (O. Hájková), ve výboru ornitologické sekce Správy KRNAP a v redakční radě jejího zpravodaje Prunella (J. Šimurda). Pracovníci muzea se aktivně účastní oborových setkání v rámci Asociace muzeí a galerií ČR (B. Zázvorková např. organizačně zajistila pracovní setkání správců fotosbírek východočeských muzeí).

Tři odborní pracovníci muzea (O. Hájková, L. Dušek, J. Šimurda) absolvovali studijní cestu po bruselských muzeích, O. Hájková a J. Louda se zúčastnili *Semináře zážitkové interpretace památek* na Horním Hradu, O. Hájková a L. Dušek *Semináře interpretace místního dědictví* ve Vlašimi a Krásensku a Veletrhu muzeí České republiky (téma: *Netradiční formy prezentace lidové kultury*) v Moravských Budějovicích. H. Švecová navštěvovala cyklus přednášek v Galerii moderního umění v Hradci Králové. J. Louda přednesl odborné příspěvky na semináři lidové architektury ve Svratce a na konferenci *Česká menšina v německém pohraničí* v Trutnově. B. Zázvorková se zúčastnila semináře Muzea a digitalizace v Praze a semináře Archivy, knihovny a muzea v digitálním světě. R. Řezníčková a B. Zázvorková absolvovali *Kurz preventivní konzervace* v Technickém muzeu v Brně, O. Hájková úspěšně dokončila nástavbový kurz Školy muzejní propedeutiky – muzejní výstavnictví, pořádaný Asociací muzeí a galerií ČR.

Odborní pracovníci muzea poskytli během roku 176 služeb badatelům (zodpovídání dotazů, konzultace, rešerše apod.).

8. Projekty

Krkonošské muzeum Vrchlabí
Krkonoše ve sbírkách – vzájemné poznávání fondů krkonošských muzeí
partner projektu: Muzeum Karkonoskie Jelenia Góra
trvání projektu: březen 2011 – březen 2012
garant projektu: O. Hájková

Krkonošské muzeum ve Vrchlabí a Muzeum Karkonoskie v Jeleniej Górze spolupracují v různých rovinách již od počátku 90. let 20. století. Svou historií, územní působností, oborovým zastoupením a sbírkovým fondem jsou srovnatelnými institucemi. Cílem projektu je přispět k hlubšímu vzájemnému poznávání fondů muzeí a knihoven na obou stranách Krkonoš, které je nutným základem kvalitní spolupráce na poli zprostředkování sbírek široké veřejnosti.
Výstupy projektu:

1. Společná výstava Zpět o 100 let a publikace grafik Ericha Fuchse.

16. června 2011 byla slavnostně zahájena výstava *Zpět o 100 let – Krkonoše na grafikách Ericha Fuchse*, představující výběr více než 60 grafik ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Muzea Karkonoskiego w Jeleniej Górze. V rámci výstavy byla vydána publikace Krkonošské grafiky (viz Publikace), která byla pokřtěna ředitelkami obou partnerských muzeí (O. Hájkovou a G. Zawilou) a setkala se s velmi kladným ohlasem veřejnosti (viz Publikace). Vernisáž se uskutečnila v rámci oslav Muzejní noci a byla doplněna mj. seminářem na téma život a dílo E. Fuchse, život na krkonošské boudě a grafické techniky (přednášející E. Ratajczak, J. Černoš, J. Louda). K tématům zachyceným v díle E. Fuchse se vrátily na stránkách časopisu Krkonoše-Jizerské hory E. Ratajczak z Muzea Karkonoskiego článkem *Skláři v díle Ericha Fuchse* a H. Švecová z Krkonošského muzea článkem *Hospodáři v díle Ericha Fuchse*.

2. Pracovní stáže – vzájemné poznávání fondů knihoven obsahujících tzv. corcontica (materiály s krkonošskou tematikou).

V září 2011 knihovnice Krkonošského muzea Z. Flousková absolvovala dvoudenní studijní cestu za poznáním knihoven tří velkých muzeí na polské straně Krkonoš. Výstupem z cesty bude vznik nového rozcestníku na webových stránkách knihovny Správy KRNAP a přehled toho nejzajímavějšího, co z dané oblasti knihovny nabízejí. V březnu 2012 bude projekt završen konferencí, na níž se sejdou nejen krkonošští knihovníci z Čech a Polska, ale i pracovníci dalších knihoven a archivů.

Projekt je spolufinancován EU z prostředků ERDF v rámci Operačního programu přeshraniční spolupráce ČR – PL 2007-2013.

Digitalizace podsbírky map, fotografií a negativů Krkonošského muzea ve Vrchlabí
garant projektu: B. Zázvorková
trvání projektu: červen 2011 – prosinec 2011

Cílem projektu byla digitalizace části sbírek KMV a jejich zpřístupnění na internetu. Projekt využívá výhod, které přináší digitalizace jako taková, tedy uchování sbírkových předmětů v digitální podobě, snadnější práci se sbírkou, ochranu sbírkových předmětů před poškozením v důsledku časté manipulace nebo dlouhodobé prezentace, uchování informací o předmětu v případě jeho ztráty, krádeže nebo poškození, usnadnění tvorby katalogů a průvodců apod.
Výstupy projektu:

1. Nákup skeneru A3 EPSON GT 20000.

Na skeneru byly v rámci projektu nasnímány fotografie a mapy do formátu A3 –

celkem 1160 ks. Skener bude nadále využíván pro skenování sbírek muzea.

2. Externí skenování map a plánů formátů A0 – A2.

Skenování prováděla firma AiP Beroun, s. r. o., na svém pracovišti v Praze. Bylo nasnímáno celkem 1350 ks map a plánů ve dvou rozlišeních – náhledovém a excellent. Z podsbírky map nebyly skenovány pouze mapy větší než A0 a velmi poškozené mapy. Zpřístupnění digitalizovaných dat na internetu bude řešeno následně.

Na projektu se dotačně podílelo Ministerstvo kultury ČR finančními prostředky z programu ISO/B – dokumentace a evidence movitého kulturního dědictví.

Olga Hájková, Jan Luštinec, Andrea Bariaková a kol.

Městské muzeum v Hořicích roku 2011

Přírůstky

Do přírůstkové knihy muzea bylo zapsáno celkem 54 předmětů. Jedná se z větší části o pozůstalost po Jaroslavu Rouhovi, příslušníku 2. odboje v Hořicích. Věnoval syn Petr Rouha ze Dvora Králové. Drobnou pozůstalost po rodině hořického učitele Jaroslava Broučka darovala muzeu Helena Erbertová z Prahy. Velmi cenným přírůstkem je portrét Aloise Hlavatého, politického vězně a čestného občana města. Kresba tužkou a bělobou je dílem spoluvězně, akad. malíře Otakara Číly, a byla zařazena do pozůstalosti Aloise Hlavatého z daru Blanky Čílové. Zápůjčky byly poskytnuty Západočeské galerii v Plzni, Muzeu Českého ráje v Turnově, Archeologickému ústavu Akademie věd ČR, obecnímu úřadu v Holovousích, Alšově jihočeské galerii v Hluboké nad Vltavou, Oblastní galerii Vysočiny v Jihlavě, Městskému muzeu a galerii v Hranicích a Klubu přátel K. J. Erbena v Miletíně pro výstavní účely, digitalizaci a výzkum.

Konzervace a restaurace sbírek

Pro výstavu *Zmizelé Hořice* byly odborně zrestaurovány staré píchací hodiny z továrny fy Feuerstein v Hořicích. Ošetřena dřevěná skříň i hodinová mechanika. Provedly Ateliéry Bárta s. r. o., Hořice. Odborně byl zrestaurován také sádrový odlitek torza hořického zvonu z r. 1766 a zrestaurována a vyzlacena byla i jedna nápisová deska z obecné školy Na Daliborce. Ostatní předměty pro výstavu Zmizelé Hořice a Karel Jaromír Erben a jeho doba prošly základním ošetřením. V sochařské škole byl restaurován sádrový model Václava Levého: Madona s Ježíškem z r. 1859, který byl následně zapůjčen Západočeské galerii v Plzni.

Knihovna

Do knihovny MMaG bylo v r. 2011 zapsáno celkem 12 knih, z toho 6 do sbírkového fondu BH (Bibliothéca Hořicensis). Z knihovny bylo zapůjčeno 9 čtenářům celkem 21 knih. Knihy zapůjčené badatelům k prezenčnímu studiu nejsou evidovány.

Badatelé

V roce 2011 studovalo v hořickém muzeu celkem 25 badatelů, kteří vykonali 66 badatelských návštěv. Byli to studenti Filosofické fakulty a Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové a Gymnázia Hořice. Tématy jejich seminárních, bakalářských a magisterských prací byly např. *Rok 1968 v Hořicích, Četníci v Hořicích, Hořické trubičky, Historizující archi-*

tektura, Druhá světová válka, Osídlení Hořicka ve středověku, Historie veřejné správy, Helena Rudlová a další. Zdeněk Škvrna digitalizoval fotografie z muzejního fotoarchivu pro své webové stránky www.50801.cz. Podklady k historii hořického sportu zde čerpal Jaroslav Kotrbáček. Další badatelé studovali prameny k historii nejstarších hořických fotografů pro zpracování historie Prvního českého klubu fotografů amatérů Praha, k historii Miletína, Doubravy, hořického pivovaru atd. Obecnímu úřadu Holovousy byly poskytnuty podklady pro informační tabule Holovousovy stezky.

Ediční činnost a propagace

Nejvýznamnějším edičním počinem se stalo dokončení knihy *Hořice*, kterou vydalo nakladatelství Paseka ve své ediční řadě Zmizelé Čechy. Kniha obsahuje celkem 34 stran textu o historii a stavebním vývoji města a 190 fotografií objektů nebo míst, které dnes již neexistují nebo podstatným způsobem změnily svůj vzhled. Kniha je společným dílem Oldřišky Tomíčkové a Václava Bukače. Muzeum připravilo propagační materiály a tiskové zprávy ke všem svým akcím.

Oldřiška Tomíčková pravidelně přispívá do vlastivědné čítanky Pod Zvičinou, do Hořických novin, do Hořického kulturního zpravodaje a dalších regionálních periodik a spolupracuje s Českým rozhlasem Hradec Králové.

Odborné služby a výzkum

Vzpomenout můžeme např. spolupráci s agenturou Post bellum při natáčení životního příběhu nejstarší občanky města Marie Fišerové, vyhledání podkladů k historii sochy P. Marie v zahradě městské nemocnice, k rodině spisovatele Eduarda Štorcha pro městský úřad v Hořicích, článek k 107. narozeninám nejstarší občanky města a Královéhradeckého kraje Marie Fišerové pro časopis Národní osvobození, text smutečního proslovu pro poslední rozloučení s ní, dále pro Etnologický ústav Akademie věd České republiky prozkoumána sbírka kramářských písní a poskytnuty podklady k výzkumu kramářských tisků věnovaných P. Marii Svatohorské. Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně poskytnuty informace k dokumentaci lidové architektury v obci Libonice.

Členství v odborných komisích a společnostech

Mgr. Václav Bukač je členem redakce Hořických novin, pro které provádí předtiskovou přípravu. PhDr. Oldřiška Tomíčková je členkou komise pro kulturu a rozvoj cestovního ruchu Rady města Hořice. Je dále členkou redakční rady vlastivědné čítanky Pod Zvičinou, Pekařovy společnosti Českého ráje a Štefanské komise, zabývající se mapováním kulturní činnosti na území bývalého okresu Jičín. Mgr. Jarmila Gregorová je členkou OS Katalpa, zabývající se pořádáním workshopů, věnovaných různým výtvarným technikám a starým řemeslům.

Výstavy

Přástky (Malá síň muzea 2. 11. 2010 – 28. 2. 2011). Interaktivní výstava věnovaná historii textilních řemesel na Hořicku s praktickými ukázkami a workshopy pro školy z Hořic a okolí i pro veřejnost.

Nevšední tvář radosti (Štorchova síň muzea 17. 3. – 17. 4. 2011). Výstava fotografií Hannah Bártíkové a Luboše Tona z hospiců v České republice byla uspořádána ve spolupráci s Hospicovým občanským sdružením Duha.

Příběh středověké tvrze (Malá síň 31. 3. – 31. 8. 2011). Výstava archeologických nálezů z bývalé tvrze v Třebověticích byla uspořádána při příležitosti 90. výročí ar-

cheologického výzkumu. Výstava představila výsledky nejnovějších vědeckých výzkumů těchto nálezů na základě bakalářské práce Bc. Pavla Drnovského a byl proveden pokus o rekonstrukci původního vzhledu této stavby Mgr. Václavem Drnovským.

Obrazy Vlastislava Doležala po třech letech (Štorchova síň 5. 5. – 29. 5. 2011). Další výstava obrazů hořického výtvarníka.

Zmizelé Hořice (Štorchova síň 16. 6. – 31. 12. 2011). Velká výstava starých fotografií a obrázků ze starých Hořic, doplněná neznámými předměty z muzejních depozitářů, byla připravena při příležitosti vydání stejnojmenné knihy nakladatelstvím Paseka.

Karel Jaromír Erben a jeho doba. (Malá síň 15.9. – 30. 11. 2011). Interaktivní výstava věnovaná 200. výročí narození spisovatele a významného rodáka našeho kraje Karla Jaromíra Erbena, byla uspořádána ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu Akademie věd České republiky.

Karel Jaromír Erben a jeho kraj (Radnice 7. 11. – 25. 11. 2011). Výstava soutěžních prací vzniklých v rámci stejnojmenného projektu ve spolupráci Městského muzea a Městské knihovny Hořice.

Obrázky ze starých Hořic (Vestibul muzea 1. 1. – 31. 12. 2011).

Masarykova věž samostatnosti. Historická expozice, Pietní síň a rozhledna.

Přednášky a jiné akce

Karel Jaromír Erben a jeho kraj. Literárně výtvarný projekt ve spolupráci s Městskou knihovnou Hořice při příležitosti 200. výročí narození básníka, spisovatele a historika K. J. Erbena, v jehož rámci byla vyhlášena fotografická soutěž *Tudy chodil Karel Jaromír* a výtvarná soutěž *Erbenův svět dětskýma očima*. Vítězná díla byla oceněna při slavnostním večeru v Divadelním sále 7. listopadu 2011 a všechny soutěžní práce vystaveny do konce listopadu v prostorách radnice. Pro děti z hořických a okolních škol připravily v rámci projektu pracovnice knihovny besedy na téma *Povídám, povídám pohádku* a *Kytice*. Pro veřejnost byla uspořádána beseda s Růženou Hellingerovou, členkou Klubu K. J. Erbena v Miletíně. Hořické muzeum v rámci projektu připravilo ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu Akademie věd České republiky výstavu *Karel Jaromír Erben a jeho doba*, při které si návštěvníci mohli rozšířit své znalosti o Erbenovi a následně si projít pohádkovou stezku a vyzkoušet své znalosti Erbenových balad a pohádek. Na jejím konci čekala pro účastníky odměna z truhlice pokladů.

Den otevřených dveří v hořické synagoze byl připraven ve spolupráci s Církví československou husitskou a cílem akce bylo seznámení veřejnosti s historií této památky, s provedenými výzkumy a připravenými projekty na rekonstrukci a revitalizaci. V rámci programu vystoupili: PhDr. Oldřiška Tomíčková (historie židovské obce a synagogy), Mgr. Terezie Dubinová, Ph.D. (židovské památky), Hana Bělinová, DiS. (restaurátorský výzkum) a Ing. arch. Jan Čiháček (představení projektu na rekonstrukci a revitalizaci synagogy).

Ve spolupráci s Církví československou husitskou usiluje muzeum o oživení bývalé židovské synagogy jakožto jedné z nejstarších stavebních památek ve městě pořádáním kulturních a edukačních akcí, připomínajících bohatou historii zdejší židovské komunity a její kulturní a duchovní odkaz. Ústředními tématy roku 2011 se staly židovská moudrost a židovský humor. S pásmem *Večer s jidiš příběhy* vystoupil herec a režisér Činoherního klubu v Ústí nad Labem Jaroslav Achab Haidler. Tradiční *Evropský den židovské kultury* byl připomenut již po deváté, tentokrát koncertem

klezmerové kapely *Mackie messer klezmer band* z Turnova a pásmem židovského humoru v uměleckém podání Jana Noska. Již po páté byl připomenut odsun hořických Židů v prosinci 1942, tentokrát divadelním představením *Šoa* v podání herců Švandova divadla z Prahy, kteří odehráli v Divadelním sále dvě představení – dopolední pro studenty hořického gymnázia a večerní pro širokou veřejnost. Pro hořické školy bylo realizováno několik komentovaných vycházek po židovských památkách.

Pro potřeby přípravy nového strategického plánu rozvoje města Hořice byly poskytnuty odborné konzultace projektovému manažeru PhDr. Martinu Dohnalovi, Ph.D., z DHV CR, spol. s r. o.

V měsíci lednu vystoupila PhDr. Oldřiška Tomíčková při jednání Komise pro kulturu a rozvoj cestovního ruchu s návrhem uspořádat v roce 2012 oslavy k výročí 200 let výroby hořických trubiček. V průběhu roku se stala členkou realizačního týmu.

V rámci mezinárodní konference zahraničních bohemistů v Miletíně, věnované 200. výročí narození K. J. Erbena, byla uspořádána pro účastníky tematická vycházka po Hořicích pod odborným vedením PhDr. Oldřišky Tomíčkové.

Návštěvnost a tržby

Muzeum evidovalo 3 072 návštěvníků, Masarykova věž samostatnosti 4 469 návštěvníků. V Městském muzeu bylo za vstupné utrženo 31 845 Kč a za zboží 68 052 Kč, v Masarykově věži samostatnosti za vstupné 72 535 Kč a za prodej zboží 23 708 Kč.

Personální situace

Původní stav tří pracovních úvazků (ředitel a dvě odborné pracovnice) byl zřizovatelem od dubna 2010 po odchodu Mgr. Jany Cermanové na rodičovskou dovolenou snížen tím, že jako zástup byla přijata Mgr. Jarmila Gregorová pouze na poloviční pracovní úvazek.

K 30. 9. odešel do starobního důchodu dlouholetý ředitel muzea Mgr. Václav Bukač a vedením muzea byla pověřena PhDr. Oldřiška Tomíčková. Od 1. 10. tedy zajišťovaly chod muzea v plném rozsahu PhDr. Oldřiška Tomíčková a Mgr. Jarmila Gregorová v celkovém rozsahu pouze 1,5 pracovního úvazku. V březnu 2012 proběhlo výběrové řízení na nového ředitele muzea, na jehož základě jmenovala Rada města Hořice od 1. 6. 2012 do této funkce Mgr. Václava Horáka.

V měsíci srpnu vykonala v muzeu dvoutýdenní odbornou praxi Lenka Antalíková, studentka Filosofické fakulty Univerzity Hradec Králové, obor prezentace a ochrana kulturního dědictví.

Vzdělávání pracovníků

Mgr. Jarmila Gregorová úspěšně ukončila roční studium školy muzejní propedeutiky, pořádané Asociací muzeí a galerií. PhDr. Oldřiška Tomíčková se v dubnu zúčastnila dvoudenní vědecké konference *K. J. Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách*, pořádané Pekařovou společností Českého ráje. Mgr. Jarmila Gregorová se zúčastnila odborného školení o historických fotografiích a jejich dokumentaci a ochraně v archivech a muzeích v Muzeu východních Čech v Hradci Králové, PhDr. Oldřiška Tomíčková se zúčastnila téhož školení Ještědské pobočky ČAS ve Státním okresním archivu v Semilech.

Péče o budovu

Vzhledem k tomu, že v uplynulých desetiletích neproběhla v budově muzea žádná větší oprava, není současný stav příliš dobrý. V podzimních měsících pro-

běhla oprava střechy na Štorchově síni výměnou vadných střešních prvků a opravou těsnění. Práce provedla firma pana Čerycha z Hořic.

Počátkem října pozvala pověřená ředitelka členy městské rady k prohlídce stavu muzejní budovy, dvora a zchátralého muzejního depozitáře, určeného k demolici.

Byla zlepšena bezpečnost objektu muzea pořízením nového EZS (elektronický zabezpečovací systém). Byla rovněž zlepšena ochrana bezpečnosti uložených dat zřízením jejich centrálního úložiště a připojením záložního disku a zdroje energie.

Muzeum bylo zpřístupněno vozíčkářům pořízením mobilních nájezdových ramp.

Oldřiška Tomíčková

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou v roce 2011

Loňský rok byl pro lomnické muzeum především ve znamení stavebních úprav (kompletní výměna střešní krytiny, oprava dvou bytů po bývalých nájemnících, nová kovaná vrata ve dvoře a zahradě areálu muzea – zde se nacházel sběrný dvůr, po jehož zrušení se jeho okolí stalo součástí naší instituce) a realizace tří zcela nových expozic – *Sušírna pláten Šlechtovy textilní manufaktury* ze začátku 19. století (ojedinělá památka technického charakteru v severovýchodních Čechách), za druhé expozice *Historie a tradice sportu na Lomnicku* a do třetice v rekonstruovaných půdních prostorách oddělení věnované myslivosti s největší soukromou sbírkou loveckých trofejí v ČR. Na podzim jsme si také připomněli 120. výročí vzniku naší instituce.

V loňské sezóně se v muzeu uskutečnilo dohromady více jak tři desítky různě zaměřených kulturních akcí, jejichž výběr byl pestrý a dotkl se řady oborů, jak dokládá i následný výčet. Nejvíce však byly zastoupeny přednášky, a to jednak historické, ale i cestopisné: *Život a smrt diplomata Jana Masaryka* (Prof. dr. Robert Kvaček), *Cesta napříč arabskou republikou Sýrie* (Ing. Petr Kvarda, Pavel Chlum), *S bylinkami za zdravím* (léčitel Pavel Váňa), *Kumrán a Massada* (PhDr. Eva Ulrychová), *Jeruzalém, Betlém, Herodion a Jericho* (PhDr. Eva Ulrychová), *Tiberiadské jezero a Via Maris* (PhDr. Eva Ulrychová), *Cesta do Země Nebeského draka* (MUDr. Alois Stehlík), *Divokým tureckým Kurdistánem a pohostinnou Gruzií* (Libor Drahoňovský), *Přemysl Otakar II. – král na rozhraní věků* (Prof. dr. Josef Žemlička), *Houby od jara do zimy* (Jana Pravcová), *Česká bible v našich národních dějinách* (PhDr. Vladimír Koblížek, Ph.D.), *Českobudějovicko* (Libor Drahoňovský), *Vzpomínky na Kanadu* (Oldřich Horák), *Přemyslovská knížata 9. a 10. století – od Bořivoje k Boleslavu III.* (PhDr. Eva Ulrychová), *Kosmas a jeho kronika Čechů* (PhDr. Eva Ulrychová). Patnáct uskutečněných přednášek je zatím rekordním počtem v celé historii muzea.

Neméně zajímavá byla i nabídka výstav, ať už tematických či s výtvarným zaměřením: *Lomnicko očima malířů* (přehlídka regionálních výtvarníků 19. – 20. století), *Chvála sběratelství* (k 50. narozeninám významného lomnického sběratele Jaroslava Kordíka), *Obrazy a grafika Vladimíra Veselého* (průřez tvorbou pražského akademického malíře), *Jiří Salaba – obrazy, Tereza Salabová – plastiky* (společná výstava akademického malíře a jeho dcery, akademické sochařky; výstava probíhala jak ve vstupní hale, tak i v půdních prostorách, a co do množství exponátů a výstavní plochy se jednalo o jednu z největších akcí naší instituce v průběhu let), *Václav Za-*

padlík a Jiří Rameš – obrazy automobilového světa (výstava doplněná o rozsáhlou sbírku modelů aut), *Drahé kameny a minerály* (15. ročník přehlídky sběratelských úspěchů místních kamenářů, kterou doplnila výstavka Petra Benháka *Himaláje na fotografiích* a Františka Mikule – kresby lidové architektury a smírčích křížů z Podkrkonoší), *Adolf Kašpar – obrazy a knižní ilustrace a Jan Štumpf – dřevěné plastiky*, *100 let rozhledny na Táboře a další pozoruhodnosti známého poutního místa a turistického cíle*, *Muzejní ohlédnutí* (výstava ke 120. výročí naší instituce; ukázky různých sbírkových oborů muzea), *Betlémy* (jubilejní desátý ročník) doplněné o *Gobelínové obrazy Dany Mihálikové*.

Několikrát zazněla v muzeu i koncertní hudba. Jednak dvakrát v rámci koncertů – tradiční *Tříkrálový koncert* (jičínský soubor Fidle) a *Výchovný koncert* (semilský soubor JV Collegium). V době konání slavnostních vernisáží opakovaně vystoupila rodina hudebního skladatele Jaroslava Krčka, dále rodina Ježkových se svým hostem, O. V. J. Dixie Liberec, Řehečské kvarteto, pěvecký sbor Bořivoj, soubor Falešná pětka ze Železnice, Kateřina Ochmanová a Trubači z Valdštejna.

Lomnické muzeum vloni přivítalo také řadu zajímavých osobností jak z oblasti kultury, tak například sportu. Jmenovat můžeme filmovou a divadelní herečku Gabrielu Vránovou, prezidenta Olympijského výboru Františka Jiráska, známého léčitele Pavla Váňu, historiky Prof. Roberta Kvačka, Prof. Josefa Žemličku, PhDr. Vladimíra Koblížka, Ph.D., a redaktorku Ivetu Toušlovou.

V loňském roce jsme se aktivně zúčastnili i květnových oslav Mezinárodního dne muzeí (komponovaný pořad hudby, noční prohlídky muzejních expozic a nově rekonstruovaného zámku s odborným výkladem). V měsíci červnu se před muzeem konalo setkání příznivců historických automobilů v rámci akce *Veteránem českým rájem* za účasti pěti desítek nablýskaných vozů a motocyklů. V listopadu jsme se spolupodíleli na pietním aktu věnovaném památce lomnického rodáka a příslušníka RAF plk. Františka Truhláře, v rámci kterého byl v muzeu promítnut nový dokumentární hraný film *Nepřítelem osudu*. V závěru roku naše instituce spolupracovala při realizaci rekonstrukce kapličky na Podměstí, a to např. v rámci restaurování rozměrné Piety.

Kromě hlavní činnosti zahrnující výstavnictví, průvodcovství a odbornou péči o sbírky poskytovalo muzeum řadu doplňkových služeb pro veřejnost. Za všechny jmenujme např. prodej upomínkových předmětů, šperků, Lomnických sucharů, knih či Lomnických novin, kopírování a služby pro návštěvníky v nedávno otevřené stylové *muzejní kavárně*. Škálu služeb doplňovala pomoc studentům v rámci jejich odborné praxe, vytváření podmínek pro badatelskou činnost, nabídka prohlídek historického jádra města a pronájem muzejních prostor pro schůze různých neziskových sdružení a spolků. Dobově zařízené interiéry muzea byly využity pro slavnostní příležitosti včetně svateb a předávání výučních listů a maturitních vysvědčení místní střední školy.

Značný důraz muzeum v uplynulém roce kladlo též na restaurování a záchranu ohrožených sbírkových předmětů. Za všechny jmenujme především rozměrný model Tichánkovy rozhledny a Hornychovy chaty na Táboře, dílo učitele Václava Háka ze 30. let 20. století, dále dva obrazy tzv. protějškových portrétů z konce 19. století, sportovní trofej sošky *Vítěze*, závěsný obraz Immaculaty a obraz nazvaný *Hory v zimě* od lomnického akad. malíře Artura Fischera, o to cennější, že se jedná teprve o druhé dílo tohoto autora v našich sbír-

Otevření nové expozice Historie a tradice sportu na Lomnicku.

kách. Exponát věnovala paní Zuzana Richterová z Prahy již v roce 2010, která financovala i jeho restaurování. Sbírkový fond byl obohacen především o betlém autora pana Hraby – lomnického hrobníka a kostelníka, vytvořený mezi lety 1898 – 20. léta 20. století (dar Heleny Sýkorové, roz. Kozákové z Liberce), dále dřevěné plastiky Panny Marie z 2. pol. 18. století z oblasti Podkrkonoší a dvě stě let starý skříňkový betlém (který již veřejnost měla možnost vidět při poslední výstavě betlémů), pozůstalost po paní učitelce Borůvkové skládající se především z reklamních materiálů výroby Lomnických sucharů (dar MUDr. Vladimíra Borůvky z Prahy), kávomlýnky, různé typy hliněných nádob, obrazy, nábytek (dary Pavlíny Čechové z Jilemnice), porcelánová panenka v mysliveckém oděvu (dar Josefa Kettnera z Mladé Boleslavi), reklamní poutač firmy Kubát propagující výrobu Lomnických sucharů (dar p. Kubáta z Jablonce n. Nis.), šest obrazů akademických malířů manželů Solovjevových z Turnova, pět obrazů výtvarníka Čeňka Suchardy od manželů Vejnarových z Lomnice, obraz výtvarníka Lubora Mádra nazvaný *Ulička pod schody*, obraz akad. mal. Vladimíra Veselého *Jaro* a obraz dětí významného pražského portrétisty Wolfganga Seidla ze 70. let 19. století (dar Jaroslava Krčka z Prahy).

Zvláštní pozornost si zaslouží mimořádně velkorysý dar Oldřicha Horáka, lesníka a lovce ze Žďáru u Kumburku, který lomnickému muzeu odkázal největší soukromou kolekci loveckých trofejí v ČR.

Dlouholetý spolupracovník lomnického muzea Bořivoj Janda nám i v minulé sezóně zrestauroval další štokurové hodiny a vyřezávané kukačky z naší rozsáhlé a kvalitní kolekce měřičů času. Došlo i na dlouhodobou zápůjčku zajímavých exponátů – jednak sakrálního charakteru z majetku Římskokatolického farního úřadu v Lomnici nad Popelkou (mj. nejvýznamnější gotická památka Lomnicka *Kříž Táborského Ježíška,* připisovaná Arnoštu z Pardubic, barokní socha *Anděla pomocníka u kříže*, plastika Jana Nepomuckého, obraz Jana Křtitele atd.), a také sedací soupravy z 1. pol. 19. století, původně z majetku šlechtické rodiny Schliků.

Aktivity muzea byly celoročně propagovány na stránkách různých periodik, ale i na vlnách rozhlasu; v prostorách natáčeli i filmaři ČT v čele s populární Ivetou Toušlovou (historie hory Tábor, její pamětihodnosti a tradice výroby Lomnických sucharů).

Rádi bychom také poděkovali našim dlouholetým příznivcům a sponzorům. Kromě již výše jmenovaných také Bohumile Simonové (dlouholetá všestranná výpomoc), Miloslavu Malému (dokumentace akcí), všem členům rodiny hudebního

skladatele a dirigenta Jaroslava Krčka za mnoholetou podporu. Ze sponzorů, kteří přispěli k chodu muzea a jeho rozvoji, jmenovitě cukrárně *U Marcely*, Autolakovna – servis Doležal motor, TM Elitex, společnosti Jatky a výrobci Lomnických sucharů Ladislavu Kodejškovi.

Muzeum během uplynulé sezóny navštívilo 6561 platících osob, zhruba 2800 bylo návštěvníků přednášek, besed a koncertů, více než 1300 hostů se zúčastnilo našich vernisáží.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum Nová Paka v roce 2011

Péče o sbírkový fond

Městské muzeum Nová Paka spravovalo k poslednímu dni roku 2011 23 812 sbírkových předmětů s přiřazenými evidenčními čísly, přihlášených od roku 2002 do Centrální evidence sbírek Ministerstva kultury České republiky (CES). Depozitáře historických sbírek jsou umístěny jednak v budově bývalé obecní školy ve Štikově čp. 58, jednak v objektu kanceláří muzea v Suchardově ulici čp. 283. Přírodovědné sbírky jsou shromážděny v Klenotnici drahých kamenů (F. F. Procházky čp. 70), kde se také nacházejí oborové expozice. V tzv. Suchardově domě (Suchardova ulice čp. 68) jsou vlastivědné expozice a výstavní sál.

V roce 2011 bylo přihlášeno dalších 103 přírůstkových čísel (71 z oblasti humanitních věd, přičemž se jednalo celkem o 395 předmětů včetně archivních fondů, a 32 přírodovědných se 43 předměty), které byly v drtivé většině pořízeny vlastním sběrem nebo darem od příznivců muzea. Významně obohaceny tak byly třeba sbírky faleristiky (např. kolekce medailí z produkce Josefa Víta), odborné knihovny či geologie, resp. archivní fondy (osobní fond Rudolfa Muzyky). V průběhu roku byl na základě rozhodnutí rady města celý sbírkový fond revidován.

V listopadu 2011 jsme díky poskytnuté dotaci z prostředků státního rozpočtu (28 000 Kč) ministerstva kultury v rámci realizace programu *Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví* (část ISO D – preventivní ochrana před nepříznivými vlivy prostředí) a s přispěním zřizovatele našeho muzea koupili tři kusy mobilních interiérových odvlhčovačů firmy Krüger typu AIRSEC 125 v celkové hodnotě 69 696 Kč. Jeden bude umístěn v depozitářích ve Štikově, další v Klenotnici drahých kamenů a poslední bude sloužit expozicím a depozitářům historických budov tzv. Suchardova domu a přilehlého ateliéru. Očekáváme, že se nám nákupem odvlhčovací techniky podaří výrazným způsobem omezit neblahé kolísání relativní vlhkosti a teploty v depozitářích a expozicích našeho muzea.

Aktivity pro veřejnost

Městské muzeum Nová Paka nabízelo veřejnosti vedle vlastních výstavních prostor v přízemí Suchardova domu v obou objektech na rozloze 920 m^2 celkem pět expozic, v nichž je prezentována část spravovaných přírodovědných a historických sbírek.

V prvním pololetí roku 2011 byla realizována úvodní etapa Operačního programu přeshraniční spolupráce 2007 – 2013 Česká republika – Polská republika, konkrétně projektu *Putování severovýchodními Čechami a Dolním Slezskem bez hranic*, v jejímž rámci došlo ke stavebním úpravám zejména v přízemí Klenotnice drahých kamenů. Díky vestavěnému vý-

tahu jsme získali jednak bezbariérový přístup do všech veřejnosti přístupných prostor budovy (dodavatelem stavebních prací byla firma VALC, s. r. o. Hradec Králové), jednak byla inovována vstupní část s Turistickým informačním centrem Novopacko (TIC), a přírodovědné expozice se rozrostly o nově instalovanou (na ploše 50 m^2), zaměřenou především na vulkanismus v regionu.

Původní scénář, který doznal během realizace zřizovatelem několika dílčích změn (mj. v souvislosti s výběrovým řízením na dodavatele pultových vitrín), vypracoval Václav Mencl. Dodavatelem 20 kusů výstavních vitrín s hliníkovým skeletem byla firma Ing. Zdeněk Bláha, Vraný, samotnou expozici technicky zabezpečovala agentura MENHIR Pavla Palackého z Prahy.

Expozice seznamuje s geologií a výjimečnými lokalitami regionu a je zaměřena na vulkanismus, mineralogii, obecnou paleontologii a tafonomii. Vedle materiálů, nově získaných zejména ve spolupráci s RNDr. Vladislavem Rapprichem, Ph.D. (Česká geologická služba) z nalezišť na Novopacku, využívá také exponátů ze stávající expozice geologie a předmětů zapůjčených Chlupáčovým muzeem historie Země při Ústavu geologie a paleontologie PřF UK Praha. Scénář cílil na zachování regionálního rázu expozice a vytvoření multidisciplinární prezentace, zaměřené na vysvětlení základních geologických procesů, které formovaly Novopacko.

Dílčích úprav se dočkaly i další v Klenotnici se nacházející expozice geologického vývoje a mineralogie. Kurátor přírodovědných sbírek V. Mencl opět vystavil nové exponáty, opravil taxonomii a následně vyrobil příslušné popisky a doprovodné texty. Alespoň částečnou revitalizaci plánujeme již na rok 2012 také pro zbývající expozice našeho muzea.

Během sezóny 2011 mohla veřejnost v našem muzeu navštívit celkem osm výstav (pět ve velkém a tři v tzv. malém výstavním sále Suchardova domu): *Miroslav Hák. 1911 – 1978* (19. 3. – 10. 4. 2011); *Pomocné vědy historické ve sbírkách muzea* (19. 3. – 12. 6. 2011; numismatika, faleristika, sfragistika); *Jindřich Hegr* (16. 4. – 12. 6. 2011); *Petr Modlitba. Po stopách času* (18. 6. – 11. 9. 2011; ve spolupráci s Ústavem geologie a paleontologie PřF UK Praha); *František a Miroslav Hákovi v Nové Pace* (18. 6. – 30. 10. 2011); *Všehochuť. Kateřina Krausová* (17. 9. – 30. 10. 2011); *Betlémy z Novopacka a práce žáků ZUŠ a SŠGS Nová Paka* (26. 11. – 18. 12. 2011); *60 let oboru cukrář na SŠGS Nová Paka* (26. 11. – 18. 12. 2011).

Muzeum se také podílelo na řadě kulturně výchovných akcí, resp. se jeho pracovníci prezentovali přednáškami pro odbornou i laickou veřejnost. Zmiňme alespoň čtyři *muzejní čtvrtletníky* (ve spolupráci s Městským kulturním střediskem Nová Paka), zaměřené nejenom na dějiny regionu (mj. prezentace filmů pořízených Zdeňkem Čejkou st. ve 40. letech 20. století). Např. třetí v pořadí, zářijový, byl jako součást Dnů evropského dědictví (European Heritage Days) a za podpory Krajského úřadu Královéhradeckého kraje komponovaným programem, jímž jsme veřejnosti za přispění Městské knihovny a Základní umělecké školy Nová Paka připomněli význam umělecké Skupiny 42 (přednášky PhDr. Jana Nízkého a Ing. Michaela Háka, literární pásmo Stanislavy Benešové z díla Josefa Kainara za doprovodu Andrey Jiskrové, housle, a Karla Kulhavého, kytara). Ve spolupráci s Římskokatolickou farností, ZUŠ a MKS Nová Paka se muzeum podílelo i na kulturním programu v kostele Nanebevzetí Panny Marie *Vesperi mariánské poutní slavnosti* (14. 8. 2011).

Návštěvnost muzea v roce 2011

Ve srovnání s předchozím rokem zaznamenalo muzeum pokles návštěvnosti, u celkového počtu 8 202 proti 9 600 v roce 2010 (tedy o 15 %), přičemž platících příchozích bylo 6 235 proti 7 968 v roce 2010 (méně o 22 %), ovlivněný bezesporu uzavřením Klenotnice drahých kamenů v prvním pololetí. Tato skutečnost je patrná zejména při srovnání počtů návštěvníků v průběhu druhého pololetí 2011 a 2010, kde jsme naopak registrovali mírný nárůst (7 029 ku 6 460, tj. téměř 109 procent).

Nejvyšší návštěvnost jsme zaznamenali v červenci (1 973), srpnu (1 826) a prosinci (1 124 osob), nejmenší naopak – kromě ledna (8), února a části března (185), resp. listopadu (321 příchozích), kdy bylo muzeum pro veřejnost nepřístupné – v květnu (247) a dubnu (261 návštěvníků), tedy v měsících, kdy byla uzavřena Klenotnice drahých kamenů.

Porovnáme-li počty návštěvníků jednotlivých výstav, vychází pro rok 2011 průměr více než 24 osob na jeden výstavní den. Největší pozornosti se těšila tradiční výstava betlémů v adventním období, kterou denně v průměru navštívilo více než 55 osob.

Z analýzy demografických položek návštěvnického vzorku (děti 32 %, dospělí 43 %, studenti a senioři 25 %) vyplývá, že se nám podařilo zastavit pokles podílu dětských návštěvníků jak v rámci celkového počtu (v letech 2008 – 2010 činil 29 %), tak zejména u vlastivědných expozic a výstav (34 % proti pouhým 15 % v roce 2010). Tento příznivý trend však může být vzhledem k rekonstrukci Klenotnice v prvním pololetí pouze zdánlivý. Evidentní je totiž úbytek školních výprav, zejména na konci školního roku 2010/2011.

Zaznamenaní zahraniční návštěvníci Klenotnice drahých kamenů (softwarová aplikace *Systém sledování návštěvnosti a využívání služeb oficiálních turistických informačních center* nám umožňuje pouze manuální obsluhu) tvořili ve druhém pololetí zhruba 3 % platících příchozích (108 osob). Nejpočetněji byli zastoupeni občané Nizozemí (50 %), Německa (25 %), Polska (11 %) a Slovenska (8 %).

Výzkum psychodemografického profilu publika a charakteru návštěvy muzea

Probíhající výzkum by nám měl pomoci zvolit vhodnou návštěvnickou strategii, která by zatraktivnila nejenom naše expozice, ale také město a region. Od července do konce roku 2011 jsme shromáždili celkem 32 dotazníků (osm z nich však vykazuje část nezodpovězených otázek) vyplněných 36 respondenty. Přestože jsme původně počítali s větším počtem odpovědí, lze i na základě tohoto reprezentativního vzorku učinit první závěry (průzkum bude pokračovat i v roce 2012).

Celkem sedmnáct otázek se nesoustřeďuje pouze na muzeum, ale vzhledem k turistickému informačnímu centru (TIC), které pro našeho zřizovatele provozujeme, se snaží získat také data se vztahem k potenciálu města a regionu v oblasti cestovního ruchu vůbec.

Většina návštěvníků-respondentů do Nové Paky přijela z Královéhradeckého (39 %), případně z bezprostředně sousedících krajů – z Prahy a ze Středočeského (33 %), Libereckého (11 %) a Pardubického (8 %). Suverénně nejužívanějším způsobem dopravy byl osobní automobil (57 %), s odstupem následovaný vlakem (14 %) či autobusem (3 %). Nezanedbatelný podíl tvořili pěší příchozí (26 %), polovina z nich se však rekrutovala z místních obyvatel, kteří se uvolili dotazník vyplnit. Poměr žen a mužů byl 52 : 48.

Nejčastěji k nám přicházeli respondenti s rodinou nebo s partnerem (66 %), vý-

razně méně sami (16 %), resp. s přáteli a známými nebo s organizovaným zájezdem (po 6 %). Zajímavá je také věková struktura návštěvníků – lze konstatovat, že platila nepřímá úměra, kdy s přibývajícím věkem klesala ochota dotazník vyplnit. Více než dvě třetiny (konkrétně 71 %) respondentů byla do 40 let věku, nejvíce potom v kategorii do 20 let (37 %), méně již 21 – 30 let (15 %) a 31 – 40 let (20 %). Respondentů-seniorů (nad 61 let) jsme zaznamenali 11 %, stejně jako návštěvníků vyššího středního věku 51 – 60 let, nejméně vyplňovali dotazník lidé ve věku 41 až 50 let (6 %).

Jako hlavní důvod návštěvy Nové Paky bylo v anketě nejčastěji uváděno muzeum (28 %), dále výlet (26 %) či návštěva příbuzných nebo známých (12 %). Největšímu zájmu se při pobytu v Nové Pace těšilo opět muzeum (34 %), následovaly přírodní zajímavosti (21 %), památky hmotné kultury (16 %), nákupy (14 %) a sportovní aktivity (5 %).

Jako zdroj informací o městě či muzeu byly nejčastěji uváděny vlastní zkušenosti (33 %) a internet (30 %), méně již známí a příbuzní (20 %), informační centra (9 %), ostatní sdělovací prostředky (4 %) a tištěné propagační materiály (2 %). Překvapivě žádný z respondentů neuvedl nějaký z veletrhů cestovního ruchu.

V první z otázek vztahujících se přímo k muzeu se celých 68 % dotázaných vyslovilo v tom smyslu, že od návštěvy očekávají poučení a nové poznatky, dalších 13 % potom prohlídku považovalo za aktivní formu odpočinku. Získání informací z TIC jako důvod příchodu uvedlo pouze 6 % respondentů.

Při hodnocení expozic mohli lidé volit z pěti odpovědí, jimž jsme při zpracování výsledků přiřadili následující bodová vyjádření: zdařilá a srozumitelná 2 body; celkem zdařilá, ale málo srozumitelná 1 bod; nedokážu posoudit (např. nenavštívil/a jsem) žádný bod; nepříliš zdařilá a nezajímavá (např. zastaralá) minus 1 bod; zcela nezajímavá minus 2 body. Zcela přesvědčivě hodnocení vyznělo pro přírodovědné expozice (57 bodů), s odstupem následované spiritismem (37 bodů) a vlastivědnými expozicemi v Suchardově domě (30 bodů). Právě u Suchardova domu však plných 45 % respondentů přiznalo, že jej nemůže hodnotit, protože si zakoupili vstupenku pouze do Klenotnice drahých kamenů.

Přírodovědné expozice shledalo 74 % návštěvníků zdařilými a srozumitelnými (spiritismus 52 % a Suchardův dům 48 %). Jako celkem zdařilá, ale málo srozumitelná byla nejčastěji hodnocena expozice spiritismu 26 % (přírodovědné 20 % a vlastivědné 3 %). Sumárně se největší oblibě těšily přírodovědné (94 %) a vlastivědné expozice (94 % z těch, kteří je navštívili), méně spiritismus (77 %). Jako nepříliš zdařilou a nezajímavou, případně zastaralou expozici hodnotilo spiritismus 12 % a vlastivědné 6 % respondentů (přírodovědné nikdo); za zcela nezajímavou potom spiritismus 6 % a přírodovědné expozice 3 % návštěvníků (vlastivědné nikdo).

Obdobné výsledky vykazují i odpovědi na otázku, co respondenty v muzeu nejvíce zaujalo. Zvítězila expozice mineralogie (41 %), následovaná geologickým vývojem (19 %), spiritismem (16 %) a Suchardovým domem (9 %). Bez zajímavosti snad není skutečnost, že odpověď vše, resp. nic, zvolil v této otázce stejný počet 6 % návštěvníků.

Badatelna, knihovna, výpůjčky a zápůjčky

Zaznamenali jsme 135 návštěv (120 % proti roku 2010) 84 evidovaných badatelů (175 % ve srovnání s předchozím rokem), navíc bylo zpracováno 33 písemných odpovědí na badatelské dotazy a provedeno

13 rešerší nejenom z archivních fondů a sbírek muzea (mj. letci RAF z Turnovska a Novopacka, identifikace autorů obrazů a sochy, německá technika v Nové Pace v květnu 1945, paleontologie Novopacka, z dějin stolování českého venkova, soupis kramářských písní s tématem Panny Marie Svatohorské, studie k ikonografickému a paleografickému rozboru jednoho z obrazů prezentovaného na výstavě *Karel Škréta 1610 – 1674. Doba a dílo* v Praze, epigrafické památky regionu, soupis sbírek hudebních nástrojů). Celkem šest badatelů využilo našich sbírek pro svoji bakalářskou (3), diplomovou (1) nebo disertační práci (Masarykova univerzita Brno, Univerzita Hradec Králové, Univerzita Pardubice, Univerzita Palackého Olomouc a Technická univerzita Liberec).

Knihovna regionálních tisků (konzervační fond), odborná knihovna a sbírka starých tisků byla v roce 2011 obohacena o třicet šest přírůstků, vesměs darů příznivců muzea. Prezenčně byly badatelům zapůjčeny knihy v devatenácti případech.

Vědecko-výzkumná a publikační činnost

Vědecko-výzkumné aktivity muzea se odvíjely ve dvou základních směrech, přírodovědném (V. Mencl) a historickém (R. R. Novotný, J. Čejka), a to i v rámci podílu na činnosti Geoparku UNESCO Český ráj.

V oblasti přírodních věd pokračoval V. Mencl ve spolupráci s PřF UK Praha, ÚSMH Praha a Museum für Naturkunde Chemnitz zejména v dalším výzkumu zkřemenělých dřev typu *Arthropitys* v rámci své disertační práce *Zkřemenělá dřeva Podkrkonoší*.

R. R. Novotný se zaměřil na rozsáhlé archivní rešerše k tématům pojícím se s dějinami regionu jednak v raném novověku (region v barokním období), jednak v době nové a moderní (počátky muzea v Nové Pace, česko-německé potýkání se na přelomu 19. a 20. století). Společně s J. Čejkou pokračovali ve výzkumu archivních pramenů v souvislosti s chystanými monografickými publikacemi muzea.

Ve spolupráci s kolegy ze SOkA Semily (Mgr. Pavel Jakubec) a Jičín (Bc. Jan Čečetka) pokračoval terénní výzkum i rešeršní práce na soupisu epigrafických památek bývalého soudního okresu Nová Paka, a to v návaznosti na společném projektu Ústavu dějin umění Akademie věd ČR, v. v. i., a Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra ČR (*Soupis epigrafických a sepulkrálních památek v České republice. Sekundární prameny v archivech ČR*).

Redakce (Novotný, Mencl a Čejka) připravuje první svazek odborného recenzovaného periodika *Miscellanea musei Neopakensis*. Kromě shromáždění kvalitních příspěvků (původní vědecké práce z oblasti humanitních a přírodních věd, zejména těch, které se předmětem výzkumu týkají oblasti Novopacka, resp. území Geoparku Českého ráje) se však potýkáme především se zabezpečením dostatečného množství finančních prostředků na jeho vydání.

Všichni pracovníci odborného oddělení také v průběhu roku jednak sami přispívali, jednak spolupracovali s řadou lokálních i celostátních médií, např. měsíčníkem Achát (J. Čejka je navíc členem jeho redakční rady), deníky Hospodářské noviny, Jičínský deník, nebo Českým rozhlasem Hradec Králové.

Personální záležitosti a hospodaření muzea

Průměrný evidenční počet (přepočtený stav) zaměstnanců byl v roce 2011 na hodnotě 6,4. Kromě pracovníků odborného oddělení (V. Mencl, R. R. Novotný, Petra Plecháčová a Jiří Čejka) se na chodu muzea podíleli také provozní zaměstnanci

Monika Stránská (TIC, průvodkyně), Marie Čermáková (uklizečka), Šárka Jebavá (v sezóně průvodkyně v Klenotnici) a Jaroslav Vágenknecht (v sezóně průvodce v Suchardově domě).

Původně schválený rozpočet muzea 2,42 mil. Kč navýšil jeho zřizovatel, Město Nová Paka, během roku 2011 přesunem z jiných kapitol na konečných 2,58 mil. Kč (97,35 procent roku 2009). Celkové náklady dosáhly výše 2,959 mil. Kč, výnosy potom 2,974 mil. Kč. Téměř tři čtvrtiny rozpočtu přirozeně spolykaly mzdové záležitosti zaměstnanců, přičemž kromě šesti pracovníků v trvalém pracovním poměru je nutné pro zabezpečení chodu během sezóny přijímat další síly na výpomoc (ideálně dva zaměstnance pro Klenotnici a jednoho pro Suchardův dům). Průměrný hrubý plat přitom v říjnu 2011 činil 15 531 Kč.

Další významnou položku rozpočtu představují náklady spojené s provozem celkem čtyř budov (Suchardova čp. 68 a 283, F. F. Procházky čp. 70 a Štikov čp. 58), které muzeum spravuje jako majetek zřizovatele (nejde tedy o prostředky na poskytování standardizovaných veřejných služeb). Dosahovaly výše téměř 750 tisíc Kč (29 %), přičemž jsou započítány pouze platby za elektrickou energii, plyn, vodu a opravy, resp. údržbu; zohledněny naopak nejsou např. částky za elektronický zabezpečovací systém. Položky důležité z hlediska vlastní odborné činnosti muzea byly a jsou v zanedbatelné výši (např. nákup sbírkových předmětů 0,71 %; akvizice knihovního fondu, resp. náklady na periodický tisk 0,47 % nebo na pořízení mobilních odvlhčovačů 2,88 %). Přitom naše fiskální soběstačnost nebyla rozhodně špatná – 15,29 % při hospodářském přebytku 15 294,95 Kč (ve vztahu k původně schválené výši příspěvku zřizovatele činí dokonce 22,91 %, resp. 19,71 % k upravenému rozpočtu).

U výnosů je patrný propad především u prodeje zboží (tzn. upomínkových a dalších předmětů), kde jsme zaznamenali meziroční pokles o více než čtyři procenta. Dá se předpokládat, že se opět jedná zejména o důsledek stavebními pracemi vynuceného uzavření Klenotnice drahých kamenů v prvním pololetí roku 2011.

Robert R. Novotný

Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2011

Personální obsazení

Do konce července byla ředitelkou muzea Iveta Mečířová, v srpnu nastoupila jako ředitelka Mgr. Jana Hájková. Na pozici odborných pracovnic nadále zůstávají Alena Hovorková a Libuše Krtičková. Přepočtený stav úvazků k 31. 12. 2011 je 3,5.

Stálé expozice

Stav expozic se nezměnil. V prvním patře je umístěna expozice Osobnosti Semilska, která představuje 45 významných osobností podílejících se na politickém, kulturním a vědeckém rozvoji. V podkroví se nachází etnografická expozice, kterou tvoří malovaný nábytek, podkrkonošské kroje, betlém rodiny Maiznerů, soubor loutek Maiznerovy kočovné společnosti a loutky semilského kominíka Jana Dolenského. Zdokumentována jsou rovněž místní řemesla a dále městské oblečení a dobové předměty z domácností z přelomu 19. a 20. století.

V červnu 2011 byl do správy MaPG převeden objekt památkově chráněné roubenky čp. 104 v Jílovecké ulici, kde byla zásluhou Odboru školství, kultury a památ-

kové péče Města Semily zřízena replika pilníkářské dílny, kterou tam skutečně provozoval Jaroslav Dolenský až do roku 1956. Z tehdejší dílny se nedochovalo téměř nic, celou výrobní technologii městu tedy, mimochodem velmi ochotně, poskytl poslední český pilníkář pan Drahomír Smejkal z Jihlavy. Sama o sobě zajímavá dílna je unikátní i tím, že si návštěvníci mohou výrobu pilníků přímo vyzkoušet. Sousední obytná roubená světnice je dobově vybavena a uspořádána tak, jak mohla vypadat kolem roku 1920.

V prosinci 2011 byl do správy MaPG převeden rovněž sousední objekt památkově chráněné Zelené roubenky čp.103 v Jílovecké ulici. Stejně jako v minulých letech slouží tento prostor jako centrum pro rodiny s dětmi a jako centrum ekologické výchovy pod patronací občanského sdružení Semínko země. Prostor je dále nabízen i dalším občanským sdružením, kterým má sloužit jako komunitní prostor například pro prezentaci tradičních řemesel.

Výstavy

Výstavy byly pořádány vždy dvě současně – jedna ve výstavních prostorách muzea, druhá pak v Pojizerské galerii. V muzeu proběhly výstavy: *Káva, velké kouzlo malého zrnka*; *Dalibor Paleček – Na hrázi věčnosti*; *Patříme k sobě*; *Jiří Koštýř – …a hlavně nebýt jiný*; *Kdo si hraje, nezlobí 6 – Plnou parou*; *Od kolébky ke kočárku* a výstava *Je libo čaj?*

V Pojizerské galerii byly uspořádány tyto výstavy: *Malíři Pojizeří*; *Jan Šibík – Ďábel v nás*; *Jaroslava a Jan Solovjevovi*; *Zuzana Kadlecová – Testováno na sobě*; *Z deníku paralelního cestovatele* a výstava *Jeden o koze, druhý o voze a třetí…*

V Červené roubence byla během prosince a ledna k vidění výstavka papírových betlémů.

Akce a doprovodné programy

V lednu se v Pojizerské galerii konal klavírní recitál Kateřiny Ochmanové. Počátkem března byl u muzea uspořádán *Masopust* s velkým ohlasem veřejnosti. V dubnu proběhl tradiční *Velikonoční jarmark*. V květnu muzeum ve spolupráci se spolkem Cervus Semilensis uspořádalo nultý ročník akce *Semilský cvrnk*, na kterém si prastarou hru cvrnkání kuliček vyzkoušeli malí i velcí. V červnu se muzeum zúčastnilo celorepublikové akce *Muzejní noc*. V říjnu proběhla již tradiční vědomostní soutěž pro žáky semilských základních škol *Cesta proti času*. Na dobu adventu pak byl připraven jak *Vánoční jarmark*, tak i dva koncerty v Pojizerské galerii (pedagogové ZUŠ Semily a pěvecký soubor Jizeran) a v období vánočních svátků jsme se sešli k společnému zpívání koled na akci *Koleda, koleda, Štěpáne*.

Počínaje prosincem byl vytvořen nový plakát muzea, na němž jsou přehledně uveřejněny všechny doprovodné programy. Od září byly rovněž zprovozněny nové webové stránky muzea na adrese www.muzeumsemily.com, které spravují sami zaměstnanci a které tak neustále přinášejí aktuální informace.

Práce se sbírkami

Sbírky získáváme nákupem, darem nebo vlastním sběrem. Snažíme se o doplňování exponátů, které dokumentují život obyvatel ve městě Semily a nejbližším okolí.

Do sbírkového fondu patří nejen textil, hračky, nářadí, vybavení domácností, vánoční ozdoby, ale také fotografie, pohlednice, plakáty, notový materiál, rukopisy, materiál dokumentující činnost spolků atd.

V roce 2011 jsme získali 357 sbírkových předmětů, což představuje 145 přírůstkových čísel. Nákup sbírek v celkové hodnotě 2 113 Kč nebyl velký, zato jsme ale

získali zajímavou sbírku etiket semilské firmy. Nové předměty do sbírkového fondu hledáme také prostřednictvím portálu Aukro, kde se nám podařilo vydražit několik společenských her a stavebnic firmy TOFA a KOVOZÁVODY Semily pro doplnění sbírky hraček.

Vzhledem k tomu, že prostory na ukládání sbírek byly již nevyhovující, přestěhovali jsme některé fondy do nového depozitáře. S tím byla také spojena velká revize sbírkového fondu, ve které budeme pokračovat i v roce 2012. Většina získaných předmětů musí být po zapsání do přírůstkové knihy řádně vyčištěna, zakonzervována a uložena odpovídajícím způsobem. Proto by bylo potřeba upravit současnou fotokomoru na malou dílnu, aby se konzervátorské práce nemusely provádět v kanceláři.

V roce 2011 jsme dokončili soupis kramářských písní a ve spolupráci s Filosofickou fakultou Univerzity Karlovy byl proveden soupis rukopisů a starých tisků ze sbírkového fondu muzea.

Badatelé

Muzeum poskytuje celoročně služby badatelům při rešerších pro studijní, seminární či diplomové práce. Většina dotazů k nám dochází přes internet.

Badatelé se zajímali o letce na Semilsku za 2. světové války a o leteckou výrobu v Semilech a o výrobu firmy Drábek a spol., další badatele zajímala historie města Semily a historie muzea, Riegrovy stezky či Kozákova. Dále pak osobnost Jana Kamenického nebo osobnost Vlasty Vainové/Magdy Bílé.

Spolupráce s dalšími institucemi a poděkování

Při výstavách jsme spolupracovali s Muzeem v Bruntále, firmou Merkur, firmou BabyPoint, Kavárnou – čajovnou Avantýra ze Železného brodu a se soukromými sběrateli.

Realizace některých výstav byla založena na dobré spolupráci s dalšími organizacemi, zejména s Podkrkonošskou společností přátel dětí zdravotně postižených v Semilech, ZŠ I. Olbrachta Semily, občanským sdružením Cervus Semilensis.

Naše sbírkové předměty byly zapůjčeny na výstavy Krkonošskému muzeu v Jilemnici, Muzeu Českého ráje v Turnově a Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně.

Poděkování patří i jednotlivcům, kteří zapůjčili výstavní materiály a předměty nebo se podíleli na přípravě výstav – Martině Kovaříkové, Tomáši Kesnerovi, Lindě Novotné, Mgr. Lence Patkové, Mgr. Bohumilu Skalickému, Mgr. Jaroslavu Vávrovi, Ing. Marcele Volšičková a dalším. Po celý rok o našich akcích informovaly Semilské noviny, Mladá fronta Dnes a časopis Ateliér. Upoutávky na vernisáže odvysílala také ČT 1 regionální vysílání a rozhlasová stanice Radiožurnál. Pozvánky na výstavy či jiné akce a následovně reportáže z nich byly prezentovány v semilské kabelové televizi.

Jana Hájková

Muzeum Podkrkonoší v Trutnově v roce 2011

Muzeum Podkrkonoší v Trutnově (MPT), založené roku 1890, je příspěvkovou organizací, jejímž zřizovatelem je od 1. 1. 2008 město Trutnov. Muzeum plní odborné regionální funkce pro okres Trutnov, na jejichž zajišťování přispívá Královéhradecký kraj. K 31. 12. 2010 představoval přepočtený stav zaměstnanců organizace 10,96 úvazku, k 31. 12. 2011 to bylo 11,36 úvazku.

Sbírkotvorná činnost

Pokračovaly práce na zpřesňování a doplňování sbírkové evidence, které navazovaly na nápravu dlouhodobě zanedbané péče o sbírku zahájenou v roce 2009 (k tomu zprávy o činnosti MPT za roky 2009 a 2010). K 27. 5. 2011 byla dokončena inventarizace sbírkových předmětů muzea podle ustanovení darovací smlouvy mezi Královéhradeckým krajem a městem Trutnovem z roku 2007. Následně byl vypracován desetiletý plán inventarizace sbírkových předmětů na roky 2011 až 2020 a byla provedena řádná inventarizace příslušné části sbírky připadající na rok 2011. Po vyhodnocení stavu sbírky byla vypracována nová koncepce sbírkotvorné činnosti, která vstoupila v platnost jako vnitřní předpis organizace v listopadu 2011.

Při inventarizačních pracích byl zjištěn neuspokojivý fyzický stav řady sbírkových předmětů vyplývající z mnohaletého zanedbání péče o sbírku i jejich naprosto nevhodného uložení. V muzeu po několik desetiletí nepracoval restaurátor. Jako priorita bylo u nejohroženějších předmětů provedeno jejich základní očištění a ošetření.

V roce 2011 bylo do sbírky získáno pod 475 přírůstkovými čísly celkem 1 442 předmětů. Ze zajímavějších lze výběrově jmenovat: v podsbírce archiv dokumenty z období *Sametové revoluce* (1989–1990), předtištěný památníček Vzpomínky z vojny – Hraničářský prapor 2 Roty Nazdar v Trutnově (1937–1938), dopis legionáře Vincenze Kleinerta psaný z Vladivostoku strýci Petru Erbenovi do Trutnova (1920), soubor diplomů a plakátů ilustrovaných regionálním výtvarníkem Karlem Kratochvílem; v podsbírce fotografické fotografie členů Katolického vzájemného spolku v Trutnově s šerpami a spolkovým praporem se stuhami s identifikujícím nápisem a datací 1883–1893, skupinová fotografie sboru dobrovolných hasičů v Teplicích nad Metují u příležitosti slavnosti 25. výročí dne 25. 7. 1909, skupinová fotografie legionářů z Červeného Kostelce a okolí z 20. let 20. století, 123 fotografií z regionu ze 40. až 80. let 20. století z pozůstalosti po úpickém vlastivědném pracovníkovi Ludvíku Mühlsteinovi, fotografie trutnovského pohřebního vozu karosovaného v roce 1947 kolářem a karosářem Žižkou v Poříčí u Trutnova, 160 fotografií rekultivace haldy Dolu Ignác v Markoušovicích v letech 2006–2010; v podsbírce etnografické: sklenička s vedutou Úpice z 1. poloviny 20. století, sklenička z Malých Svatoňovic z počátku 20. století, svatební šaty z roku 1950 od paní Žoldákové z Trutnova, formičky na sýr s přepravní bedýnkou z Krkonoš, církevní ručně vyšívané tkaniny z 1. poloviny 20. století z farního kostela ve Svobodě nad Úpou; vzorky výrobků firmy GRUND Mladé Buky od založení firmy; v podsbírce kulturněhistorické: brusle na sníh značky Tajfun vyráběné ve Stříteži u Trutnova ve 40. letech 20. století, lyže Kynčlovky ze 40. let 20. století vyráběné v Černém Dole, kovová vlaštovka – znak někdejší papírny Piette ve Svobodě nad Úpou, hraniční kámen z Radvanic z 19. století, pivní lahve z pivovarů v Úpici a Vrchlabí, lahvičky z trutnovských lékáren, reklamní zrcátko obchodního domu Sprunar v Trutnově ze 40. let 20. století, brýle s pouzdrem od optika Franka v Trutnově ze 30. let 20. století; v podsbírce militaria a faleristika: soubor šesti pamětních dekorací vydaných Klubem vojenské historie Trutnov; sako hasičské uniformy z doby před rokem 1918; Řád Rudého praporu práce; odznak Č. S. K. Slavoj Trutnov (zřejmě z doby před rokem 1938); odznak k předání praporu trutnovským hraničářům z roku 1931; v podsbírce uměleckoprůmyslové práce: několik předmětů

s hornickou tematikou (karbidová lampa z uhelného dolu v Radvanicicích, hornické špičáky používané na dolech v oblasti Jestřebích hor, hornické želízko z přelomu 17. a 18. století); v podsbírce výtvarného umění: soubor šesti barevných linorytů Janských Lázní od J. Týchy ze 70. let 20. století, olejomalba s námětem Obřího dolu v Krkonoších od Charlese Mayera z roku 1953, olejomalba s námětem Trutnova od Karla Kapouna z roku 1953, olej na překližce s námětem Černé hory v Krkonoších od malíře Fidrmuce z roku 1981 a dva grafické listy s motivem Trutnova od Jiřího Bergera a Jiřího Boudy.

Knihovna

Regionální a odbornou literaturu včetně periodik získává, zpracovává, uchovává a zpřístupňuje k prezenčnímu studiu muzejní knihovna, která je veřejnou knihovnou se specializovaným fondem. Počet nově zkatalogizovaných jednotek za rok 2011 obnášel u monografií 336 přírůstkových čísel, u periodik dosáhl výše 455 titulů (z toho 162 nových) pod 3 390 (994) přírůstkovými čísly. Byla dokončena práce na katalogizaci periodik v Claviu včetně přidělení čárových kódů. V roce 2011 evidovala knihovna 45 návštěv celkem 29 badatelů, elektronickou korespondencí bylo zodpovězeno 12 badatelských dotazů. Proběhla rovněž revize části knižního fondu, konkrétně formátu IV (celkem 1 145 titulů a 1 619 přírůstkových čísel).

Nejzajímavější přírůstky v muzejní knihovně za rok 2011 představují: *Satzungen der Schatzlarer Sparkasse in Schatzlar*, Prag 1924; Walter, H.: *Hans Kudlich, der Bauernbefreier des Jahres 1848*, Budweis 1907; Mühlberger, J.: *Wo ich daheim war*, Nürnberg 1983; Šír, J.: *Povídky z Krkonoš II*, Vrchlabí 1932 (nakladatel Josef Krbal); Kučera, F.: *Domy v Miletíně a jich majitelé*, Dvůr Králové 1937; Šimek, F.: *Dějiny vychovatelství*, Praha 1875; Herman, F.: *Ústřední Matice Divadelního ochotnictva Československého 1886–1926*, Praha 1926; Zíbrt, Č.: *Veselé chvíle v životě lidu českého*, sv. I–III, VI a VIII, Praha 1909–1910; *Věstník Sokolský – List České obce sokolské*, Praha 1920.

Badatelé

Pracovníci muzea v roce 2011 odbavili (mimo knihovnu) 44 badatelských návštěv celkem 43 badatelů z řad odborné i laické veřejnosti. Kromě toho vyřídili 47 badatelských dotazů elektronicky.

Stálé expozice

Po celý rok 2011 byly návštěvníkům přístupny dvě stálé expozice v prvním patře objektu muzea ve Školní ulici čp. 150, a sice *Bitva u Trutnova 27. 6. 1866* a *Poklady minulosti*.

Krátkodobé výstavy

V lednu 2011 pokračovaly dvě výstavy otevřené v závěru roku 2010, a to *Krása vánočních ozdob našich předků* (2. 12. 2010 – 9. 1. 2011, celkem 1 211 návštěvníků, z toho 181 osob v roce 2011) a *Větrné mlýny severovýchodních Čech* (ve spolupráci s o. s. Větrák Borovnice a sekcí Větrné mlýny Kruhu přátel Technického muzea v Brně, 9. 12. 2010 – 30. 1. 2011, celkem 1 217 návštěvníků, z toho 362 osob v roce 2011).

V roce 2011 bylo v muzeu uspořádáno celkem 12 nových výstav: *Historické mapy Krkonoš a Podkrkonoší. Kartografická díla od 16. století do roku 1945* (20. 1. – 6. 3., celkem 973 návštěvníků, z toho vernisáž 107 osob), *Nejstarší vyobrazení Trutnova. Město na výtvarných dílech 18. a 19. století* (3. 2. – 24. 4., celkem 1 304 návštěvníků, z toho vernisáž 96 osob), *Trutnovští ostrostřelci a jejich terče* (ve spolupráci s Klubem vojenské historie Trutnov, 17. 3. – 17.

4., celkem 909 návštěvníků, z toho vernisáž 208 osob), *Otevři knížku jako vrátka… Výstava výtvarných prací žáků ZUŠ* (ve spolupráci se Základní uměleckou školou Trutnov, 28. 4. – 29. 5., celkem 1 684 návštěvníků, z toho vernisáž 56 osob), *Papírny a výroba papíru v Podkrkonoší* (5. 5. – 19. 6., celkem 1 480 návštěvníků, z toho vernisáž 79 osob), *Legionáři Trutnovska v boji za vznik Československa* (ve spolupráci s Československou obcí legionářskou – Jednotou Mladá Boleslav a Klubem přátel pplk. Karla Vašátky, 17. 6. – 27. 9., celkem 3 876 návštěvníků, z toho vernisáž 467 osob), *Od boudy k horskému hotelu. Nejznámější krkonošské boudy na starých pohlednicích ze sbírky dr. Jaroslava Drtiny* (23. 6. – 25. 9., celkem 3 089 návštěvníků, z toho vernisáž 49 osob), *Česká menšina v severovýchodních Čechách* (29. 9. – 13. 11., celkem 1 032 návštěvníků, z toho vernisáž 107 osob), *Současné kronikářství okresu Trutnov* (se Státním okresním archivem Trutnov, 4. 10. – 5. 10., celkem 53 návštěvníků), *Talíře a talířky ze sbírek muzea*, 13. 10. – 27. 11., celkem 891 návštěvníků, z toho vernisáž 87 osob), *Klasické fotografické techniky v současné výtvarné fotografii* (výstava s mezinárodní účastí fotografů z ČR, Polska a Slovenska; uspořádáno ve spolupráci s fotoklubem Nadraka Trutnov, 24. 11. 2011 – 12. 2. 2012, do 31. 12. 2011 celkem 860 návštěvníků, z toho vernisáž 112 osob), *Ať to frčí! Sáňky, lyže a brusle našich předků ze sbírek Muzea Podkrkonoší v Trutnově a Jana Hainiše z Janských Lázní* (16. 12. 2011 – 26. 2. 2012, do 31. 12. 2011 celkem 531 návštěvníků, z toho vernisáž 162 osob).

Další akce pro veřejnost

7. 5. – 20. 5. *Papírenská dílna* (workshop na nádvoří muzea – ruční výroba papíru s filigránem někdejší trutnovské papírny, součást širšího muzejního projektu *Od papíru ke knize*, ve spolupráci s o. s. Bezinky a s o. s. Trutnov – město draka; 555 účastníků), 17. 6. *Trutnovská muzejní noc* (3. ročník; 600 návštěvníků; bohatý program: 16.00–22.00: soutěžní hry pro děti za doprovodu pohádkových postav, projížďky na koni pro děti v okolí muzea a kostela, vystoupení smyčcového orchestru Musica Candida ze ZUŠ Trutnov pod taktovkou M. Fiedlerové, předvádění starých textilních technik (Cech panen rukodělných), Bílá paní – zdobení obličejů tělovými barvami, vyprávění A. Křivské na téma Kde se vzal v Trutnově drak, alchymistická dílna (o. s. Trutnov – město draka), vernisáž výstavy *Legionáři Trutnovska v boji za vznik Československa* spojená se slavnostní salvou provedenou před muzeem členy ČsOL v historických vojenských stejnokrojích, hudba k poslechu a dobré pohodě, autorské čtení (L. Zelený, J. Dvorský, V. a V. Jiráskovi), prezentace výzbroje a výstroje čs. legií (ČsOL – Jednota Mladá Boleslav a Klub přátel pplk. Karla Vašátky), pozorování Slunce hvězdářským dalekohledem, následně pozorování objektů noční oblohy a promítání (Hvězdárna v Úpici), ohňová show – strhující ukázky ohnivých řetězů, ohnivých tyčí a plivání ohně v podání M. Kovaříka a Waypy; atd.), 10. – 11. 9. *Dny evropského dědictví* (697 návštěvníků), 25. 9. Slavnostní křest publikace *Legionáři v boji za vznik Československa – Legionáři okresu Trutnov* (ve spolupráci s ČsOL – Jednota Mladá Boleslav; 52 osob), 20. 10. *Kostely známé – neznámé. Nové poznatky k dějinám sakrální architektury na Trutnovsku* (blok čtyř přednášek – M. Žídková: *Stavitel Carlo Valmadi a jeho působení na Trutnovsku,* M. Buroň: *Kostel sv. Václava v Trutnově – Horním Starém Městě,* J. Slavík: *Kostel sv. Anny ve Starých Bukách,* V. Říhová: *Kostel sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově;* pořádáno ve

spolupráci s NPÚ – ÚOP v Josefově; 60 posluchačů), 9. 11. *Po stopách hrdinů, kteří se stali prototypy slavných literárních postav* (přednáška A. Křivské; 32 osob), 10. 11. *Známe své město* (multimediální komponovaný populárně naučný program se soutěží pro žáky ZŠ a SŠ připravený se SVČ a SOkA Trutnov v kině Vesmír; cca 250 účastníků), 10. 11. *Konrád z Trutnova. Písař arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi a významná osobnost doby císaře Karla IV.* (přednáška A. Křivské; 19 posluchačů), 15. 11. *Horské boudy na obou stranách Krkonoš* (přednáška O. Vašaty v muzeu v Kamiennej Górze s projekcí historických pohlednic; 34 účastníků), 24. 11. *Stereopromítání fotografií Jana Kříženeckého* (35 osob), 1. 12. *Vzájemný vztah T. G. Masaryka a Karla Čapka* (přednáška dr. K. Řeháka, ve spolupráci s Městskou knihovnou Trutnov a Trutnovským literárním klubem; 25 posluchačů), 7. 12. *Propagátor česko-polské spolupráce JUDr. Rudolf Kalhous* (přednáška prof. dr. V. Wolfa; 9 posluchačů), 16. 12. *Předvánoční odpoledne v muzeu* (3. ročník; program: 15.30–19.00 ukázky rukodělných technik, pletení z ovčí vlny, předení, plstění ovčí vlny – Venkovské tkalcovské muzeum Voletiny, beseda s bývalým reprezentantem ve sjezdovém lyžování M. Vokatým, koncert orchestru ZUŠ Musica Candida, vernisáž výstavy *Ať to frčí…,* adventní vystoupení komorního orchestru ZUŠ Piacere, beseda s musherem R. Havrdou; 200 návštěvníků), 19. 12. *Za tajnostmi muzejních depozitářů* (interaktivní prezentační akce pro zájemce z řad žáků vyšších ročníků ZŠ a studentů SŠ; 31 účastníků).

Edukační programy

Vedle edukace k tématům krátkodobých výstav, kterou pro ZŠ a SŠ zajišťoval průběžně muzejní edukátor O. Vašata, realizovala v průběhu roku 2011 průvodkyně A. Křivská několik dlouhodobých edukačních programů pro MŠ, ZŠ a SŠ ve stálých expozicích muzea: *Za pohádkou a hádankou do Muzea Podkrkonoší v Trutnově*, *Jak žili a bydlili naši předkové*, *Kde se vzal na světě drak*, *Proč stojí na Krakonošově náměstí v Trutnově pomník císaře Josefa II.*, *Rok pohádek, her a kouzel s Maťou a Klinčekem*, *Vánoce u Mati a Klinčeka ve šnečí chaloupce*, *Co představuje betlém* a *Bitva u Trutnova – rakouské vítězství roku 1866*.

Návštěvnost muzea

Zvýšením počtu výstav a doprovodných aktivit návštěvnost MPT vzrostla v roce 2011 na 11 166 osob. Oproti roku 2008 se návštěvnost muzea zvýšila více než dvaapůlkrát.

Vývoj návštěvnosti muzea 2006–2011

Rok	Počet návštěvníků
2006	7 875
2007	6 926
2008	4 011
2009	7 560
2010	10 159
2011	11 166

Vědecká a výzkumná činnost

Vědeckovýzkumná práce se soustředila především na průzkum území a prostředí, z něhož muzeum získává sbírkové předměty. Výstupy z bádání muzejní pracovníci prezentovali veřejnosti formou doprovodných textů k výstavám (převážně

původní, dosud nepublikované poznatky), přednášek či vystoupení na konferencích. Výsledky výzkumů mimoto publikovali v odborných a popularizačních regionálních i celostátních periodikách, ať již sbornících, časopisech, novinách nebo zpravodajích (v roce 2011 celkem přes 120 položek, z toho nejvíce O. Vašata, V. Málek, P. Sauerová, A. Křivská). MPT např. realizovalo tři seriály prezentující muzejní sbírky na stránkách regionálního tisku – v kulturně-společenském měsíčníku Trutnovinky šlo o seriál *Ze sbírek Muzea Podkrkonoší* (resp. *Z muzejních sbírek*) a v týdeníku Trutnovinky – víkend o seriál *Proměny Trutnova*. Koncem roku 2011 byl zahájen nový seriál v Krkonošském deníku nazvaný *Zajímavosti Muzea Podkrkonoší*.

Rozvíjela se mezinárodní spolupráce s polskými partnery (především s muzeem v Kamiennej Górze). MPT uspořádalo 25. 10. 2011 ve spolupráci s Kladskou komisí historiků *Kolokvium českých a polských historiků česko-polského příhraničí* a ve spolupráci se Státním okresním archivem Trutnov 3. 11. 2011 vědeckou konferenci *Češi v německém pohraničí před rokem 1945*.

Ke dni 19. 10. 2011 se MPT podařilo po několikaleté pauze uzavřít s Akademií věd České republiky novou Dohodu o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů a opět začalo provádět na území okresu Trutnov archeologické výzkumy.

K rozvíjení spolupráce mezi pracovníky jednotlivých regionálních paměťových institucí a všemi zájemci o regionální historii a vlastivědu významně přispívá občanské sdružení *Vlastivědný kroužek Krkonoš a Podkrkonoší* sídlící na adrese muzea. Sdružuje archeology, archiváře, historiky, muzejníky a další zájemce z širokého okolí.

Ediční činnost

V roce 2011 vydalo MPT tři publikace:

Hieronymus ROTH: *Osmdesát dnů v pruském zajetí a bitva u Trutnova 27. června 1866* (z německého originálu přeložil P. Tschiedel, redakčně připravili V. Málek a V. Horák), Trutnov, Muzeum Podkrkonoší, 2011, 52 stran, náklad 500 výtisků, ISBN 978-80-903741-7-1.

Kolektiv autorů: *Legionáři v boji za vznik Československa – Legionáři okresu Trutnov*. Trutnov, Muzeum Podkrkonoší – Mladá Boleslav, Jednota ČSOL (ve spolupráci s Městským muzeem Dvůr Králové nad Labem a Krkonošským muzeem Správy KRNAP ve Vrchlabí), 2011, 182 stran, náklad 1000 výtisků, ISBN 978-80-86011-46-2.

Vladimír WOLF: *Čas změny. Trutnovské Občanské fórum 1989–1991*. Krkonoše – Podkrkonoší 19 (Supplementum 10), Trutnov, Muzeum Podkrkonoší 2011, 64 stran, náklad 500 výtisků, ISBN 978-80-903741-8-8.

Příprava rekonstrukce muzea

V roce 2010 zadalo MPT s ohledem na plánované vybudování nových stálých expozic stavebně technický průzkum muzejní budovy. Z výsledků průzkumu dokončeného v roce 2011 vyplynula nezbytnost stavební rekonstrukce objektu vzhledem ke zjištěnému havarijnímu stavu (nedostatečná nosnost stropních konstrukcí, poškození částí krovu vlivem dlouhodobého napadení dřevokaznými houbami – laboratorní vyšetření odebraných vzorků provedené Českou mykologickou společností v Praze prokázalo napadení dřevomorkou domácí a konioforou sklepní). Rekonstrukce objektu byla naplánována na rok 2012.

Vlastimil Málek

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí roku 2011

Sbírky

Během roku byly získány nové dary z rodiny Josefa Róna – hodiny, lyžařské boty, plyšový medvěd a další; ze Sklenařic byly získány tři figurky zobrazující Krakonoše, které vyrábí pan Libor Brůna. Při březnové návštěvě tříčského Pekla byl nalezen a s pomocí Mgr. Lucie Strnádkové přivezen do muzea kotlík – kamnovec s harrachovským erbem. Po očištění byl uložen ve sklepním depozitáři. Při cestě nalezeny též dlaždice, z nichž tři byly též uloženy v muzeu. Zubař pan MUDr. Milan Prokop pomohl s určením názvů zubařských nástrojů z rodiny Josefa Matury. Získány byly i části betléma z dílny pana Josefa Harcuby. Do sbírek byly zakoupeny dvě figurky zobrazující Krakonoše z dílny pana Františka Mrázka. Z pozůstalosti pana Bedřicha Lukše byly přijaty Rybářské věstníky dodané z rodiny Jaroslava Šíra. Přijaty byly i obrazy paní Ireny Vorošilové od dárce pana Jiřího Duška, nájemce hotelu Morava. Z rodiny řezníka pana Josefa Nečáska byly získány další dary – sokolský kroj, váha a řeznické nástroje. Po ošetření byly zatím uloženy ve sklepě. V měsíci říjnu byly přijaty dary z rodiny Rónových z Vysokého nad Jizerou čp. 87.

V lednu byla zčásti dokončena práce na soupisu, popisu a identifikaci darů z minulých let, umístěných v kanceláři a badatelně. Ve sklepním depozitáři byla provedena částečná očista a inventarizace zde uložených obrazů, které byly řádně prolo-

ženy. Do regálů byly umístěny a stejně ošetřeny i zarámované fotografie pana Františka Hanuše. Pokračováno bylo v úpravě a ošetřování i inventurních soupisech exponátů ve sklepním depozitáři a přidány byly do regálů nové police a proběhly i další přestavby vybavení. Ve sklepě byly v březnu znovu natřeny červostopem dary z domu Štekrových – ponk a mandl. V depozitáři byly skladněji rozvěšeny cedule ze sbírek a přidány další regály. Do sklepa byly zakoupeny dva chemické vysoušeče. Ve sklepním depozitáři pokračoval soupis a identifikace zde uložených exponátů. Dne 23. prosince 2011 došlo k průsaku stropu muzejní knihovny. To znamenalo vystěhování části knihovny, čištění mokrých knih a likvidaci plísní. Dle zjištění voda prosákla asi již dříve. Nepomohlo ani odstranění sněhu se střechy.

Služby badatelům, publikační činnost

Projita byla část bývalé turistické Dykovy cesty, kterou bychom rádi v budoucnu obnovili. V srpnu byla vystěhována badatelna a odstraněny z ní koberce a linoleum, zčásti oškrábány zdi a ošetřeny podlahy savem proti plísni. Teprve v posledním čtvrtletí roku provedl odborný nástřik podlahy v badatelně proti plísním a houbám Karel Kubeš. Badatelna byla až do uzavření využívána badateli, muzeum navštívila řada tazatelů z řad žáků i studentů. Z vnějšího depozitáře v jiné budově města byl před zimou přivezen zbytek nákladu sborníku *Divadlu vysockému na mnoho mil rovno nebylo* z roku 1986, z nějž po prohlédnutí byly mnohé poškozené a plesnivé kusy vyřazeny a ostatní připsány do prodeje.

V prostorách muzea se uskutečnilo v dubnu natáčení dokumentu o spisovateli a výtvarníku Ivo Vodseďálkovi. V září natáčela krátký dokument v muzeu i Česká televize.

Expozice

Muzeem prošlo 4703 návštěvníků (3760 platících a 943 neplatících), kteří byli seznámeni s historií regionu. V oknech budovy byly zavěšeny tmavé závěsy, které zabraňují průniku světla a chrání tak poněkud vystavené exponáty muzea. Byla objednána prohlídka a oprava všech zářivek a světel, kterou provedl pan Jan Koucký, aby byly v únoru vzhledem k prázdninám a četnému provázení návštěvníků dokončeny opravy a prohlídka elektroinstalace. Vzhledem k zastaralé elektroinstalaci zlobily jističe opět v březnu, tak byl znovu volán Jan Koucký. Týž měsíc byl očištěn betlém pana Jana Metelky. Pan Nosek opravil elektrická akumulační kamna. Provedeno očištění všech obrázků na schodišti. Provedeno bylo i očištění za pomoci štětce exponátu zobrazujícího lanování a očista, včetně vyprání části textilií, i inventární soupis v části expozice věnované zemědělství a řemeslům, včetně vitrín. V obrazárně muzea byly omyty stěny i stropy a odstraněna stará lepení z výstav. Z muzejního přízemí byla 14. května odvezena do Sklenařic panem BcA. Pavlem Rolečkem k restaurování socha sv. Antonína. Týž restaurátor později vlepil odpadlý a v muzeu uložený nápis zpět do památníku na Petruškových vrších. Opravil i kamenný náhrobek rodiny Ignáce Jandy ze Staré Vsi tak, aby byl následně umístěn v chodbě muzea.

Výstavy

Od 30. prosince 2010 do 2. února 2011 proběhla v přízemí muzea výstava součástí betléma z pozůstalosti sklenařického Josefa Harcuby. Výstava *krakonošů*, včetně *harcubáků*, byla opět po deseti letech dokončena a na celý rok otevřena 8. února 2011. Od 7. do 9. dubna a od 12. do 15. července 2011 předváděl Klub lidové tvorby Praha rukodělné techniky. Během dubnového třídenního předvádění bylo v prostorách muzejní knihovny vystaveno osm obrazů namalovaných pro někdejší vysocký hotel Morava roku 2004 malířkou Irinou Vorošilovou, později provdanou Hákovou.

Do muzea byla zapůjčena obecní kronika Helkovic z rodiny Knopových pro výstavu věnovanou panu Františku Laurinovi. K výstavě odložené z technických příčin na rok 2012 byly zamluveny i různé obrazy.

Zaměstnanci a spolupracovníci

Na celý úvazek byli v muzeu zaměstnáni Věra Babáková a Bc. Michal L. Jakl. V červnu nastoupila na krátkou praxi slečna Michaela Skalská z Integrované střední školy z Lomnice nad Popelkou. Byla pověřena přepisem původních inventárních čísel do počítače. Muzeum stále řídili Jindřich Matura, starosta města, a ing. Pavel Štěpánek, tajemník městského úřadu.

Věra Babáková

Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2011

Provoz muzea

Muzeum své stálé expozice prezentuje ve dvou budovách. Sklářskou expozici v budově spořitelny na náměstí 3. května a národopisnou v roubeném domě Na Bělišti. Dále spravuje dva depozitáře se sbírkovými předměty, jeden ve víceúčelovém domě Na Poříčí a druhý v budově spořitelny.

Chod muzea zajišťovali tři stálí zaměstnanci, o víkendech a během návštěvní sezóny vypomáhali, vzhledem k nutnosti zajistit dva prohlídkové objekty, brigádníci a praktikanti. Hlavní návštěvní sezóna probíhala od května do září a otevírací doba zůstala stejná jako v minulém roce, tj. 9–12, 13–16 (resp. 17) hodin. V měsíci listopadu a prosinci byla částečně omezena přístupnost sklářské expozice z důvodu dokončovacích prací na rekonstrukci Klemencovska.

Návštěvnost obou muzejních expozic v roce 2011 činila 4 478 osob. Na další kulturní akce (Velikonoční jarmark, Vánoční trhy, výstava Skleněný šperk v galerii Vlastimila Rady, koncert na Bělišti a další) přišlo 3 376 osob.

Hospodaření

Městské muzeum je příspěvkovou organizací Města Železný Brod. Dotace na provoz od zřizovatele v roce 2011 činily 1 556 tis. Kč. Další prostředky ve výši 53 tis. Kč jsme získali od ministerstva kultury na restaurování sbírkových předmětů. Obdrželi jsme též finanční dar ve výši 3 tis. Kč. Příjmy ze vstupného v roce 2011 činily 62 tis. Kč, z hospodářské činnosti jsme vykázali zisk ve výši 68 tis. Kč.

Práce se sbírkami

V roce 2011 muzeum získalo do svých sbírek celkem 1 368 předmětů. Největší část se týkala skleněných figurek z bývalého podniku Železnobrodské sklo, další velkou částí byl soubor výrobků ze železnobrodské firmy Kortan – sklo bižuterie. Od ledna do března probíhala inventarizace podsbírky obrazů, která jediná zbývala po přestěhování depozitářů. Obrazy byly očištěny, umístěny do nového depozitáře a byly k nim vytvořeny lokační seznamy. Během roku probíhala také povinná pravidelná revize sbírkového fondu. Bylo zrevidováno celkem 1 916 předmětů (kompletní podsbírka obrazů a textilu, části podsbírek etnografie a militárií). Pokračovalo se i ve zpracovávání sbírkových předmětů ve II. stupni evidence, tato činnost zahrnovala jak zpracování všech nových přírůstků, tak i předmětů získaných v minulých letech (celkem 1731 inventárních karet s fotodokumentací). Pro evidenci knihovního fondu byl v roce 2011 zakoupen počítačový program Clavius. Během roku se na nás obrátilo 18 badatelů se žádostí o rešerši.

Další činnost

Hlavní pracovní náplň se v letošním roce soustředila především na práci se sbírkami. Mimo této činnosti jsme připravili několik výstav a dalších pravidelných akcí. V letošním roce se muzeum poprvé zapojilo do festivalu Muzejních nocí.

V budově spořitelny byly v polovině roku muzeu předány podzemní prostory, které budou využity pro depozitáře. Ke konci roku proběhla jejich úprava a zabezpečení a byly do nich ukládány první sbírkové předměty.

Spolupráce s institucemi a profesními organizacemi

Městské muzeum je členem Asociace muzeí a galerií České republiky. V listopadu proběhlo v Železném Brodě zasedání její Liberecké krajské sekce. I v tomto roce pokračovala spolupráce s Technickou univerzitou v Liberci, když během roku v našem muzeu vykonávaly svou praxi dvě studentky. Dále u nás absolvovala povinnou praxi studentka Hotelové školy v Turnově.

V roce 2011 jsme zapůjčili sbírkové předměty do devíti tuzemských institucí na krátkodobé i dlouhodobé výstavy (celkem 235 předmětů). Od soukromých osob

jsme si pro výstavní účely vypůjčili 122 předmětů.

Přehled uspořádaných výstav a dalších kulturních akcí v roce 2011

Nastala nám koleda. 1. 12. – 27. 2. 2011, Bělniště. Výstava věnovaná lidovému zvyku koledování seznámila návštěvníky i s dalšími významy slova koleda.

Zimní sklářské pátky. 7. 1. – 18. 3. 2011, sklářská expozice. Ve spolupráci se železnobrodskou sklářskou školou a místními výrobci a prodejci skla připravilo Městské muzeum pro turisty možnost seznámit se s historií a současností sklářské výroby v Železném Brodě. V jeden den se zájemci mohli zúčastnit komentované prohlídky sklářské školy, poté zamířit do sklářské expozice muzea a ještě navštívit několik prodejen místních výrobců sklářského zboží, kde bylo možné sledovat samotnou výrobu.

Stříbřené sklo. 5. 3. – 29. 5. 2011, sklářská expozice. Na výstavě se představil výběr z kolekce historického stříbřeného skla ze sbírek městského muzea. Vystavené předměty představily jednotlivé typy dekorativních i užitných předmětů, této specifické části sklářské produkce.

Velikonoční jarmark na Bělišti. 15. – 17. 4. 2011, Bělniště. Tradiční jarní trhy s obvyklým sortimentem výrobků byly opět doplněny předváděním tradičních výtvarných technik (paličkované krajky, pletení z proutí a podmalba na skle).

Pomlázka se čepejří. 15. 4. – 22. 5. 2011, Bělniště. Velikonoční jarmark doprovodila tematická výstava přibližující předvelikonoční období od Popeleční středy po Velikonoční pondělí. Edukativní část výstavy doplnily kresby a texty koled, písní a říkadel. Připomenuta byla i Železnobrodská pašijová hra z 2. pol. 18. století.

Muzejní noc. 27. 5. 2011, sklářská expozice. V páteční podvečer se sklářská expozice otevřela v neobvyklém čase od 19. do 23. hodiny. Pro návštěvníky byla připravena výstava a projekce filmů o skle. Pro dospělé a větší návštěvníky jsme spolu s lektorkou připravili rychlokurs tvorby z fimo hmoty zaměřený na tradiční sklářskou techniku millefiori. Pro malé nespavce byl po celou dobu k dispozici dětský koutek s návlekem korálků a malá soutěž o ceny. Do železnobrodské muzejní noci se zapojil i sklářský výtvarník Zdeněk Lhotský, který otevřel svou galerii v blízké obci Chlístov.

Jaroslav Prášil – obrazy. 24. 5. – 31. 7. 2011, Bělniště. Komorní výstava rozměrnějších grafických listů představila část autorské tvorby akademického malíře Jaroslava Prášila, absolventa naší sklářské školy a vysokoškolského pedagoga. Výstava byla připravena ve spolupráci s Českou křesťanskou akademií – Český ráj a zahájena při tradiční Svatojánské pouti Na Poušti nad Železným Brodem.

Skleněné odznaky a plakety. 7. 6. – 30. 9. 2011, sklářská expozice. Výstava připomenula fenomén skleněných upomínkových předmětů, vydávaných při nejrůznějších příležitostech. Výstava byla připravena ve spolupráci s místními sběrateli.

Milan Průša – asambláže. 9. 8. – 30. 9. 2011, Bělniště. Výstavu neobvyklých výtvarných děl zhotovených technikou asambláže představil na Bělišti železnobrodský sklářský výtvarník Milan Průša, absolvent zdejší sklářské školy a dlouholetý zaměstnanec dnes již neexistujícího podniku Železnobrodské sklo. Vernisáž proběhla v rámci benefičního koncertu v kapli sv. Jana Nepomuckého Na Poušti.

Koncert skupiny Hm... 2. 9. 2011. V přírodním areálu Bělniště vystoupila pražská hudební skupina.

Skleněný šperk. 6. 9. – 18. 9. 2011, Městská galerie Vlastimila Rady. Přehlídka tvorby dvaceti současných českých šperkařů tvořících ze skla.

Vánoční trhy na Bělišti. 30. 11. – 4. 12. 2011, Bělliště. Kromě prodeje zboží a občerstvení byla pro malé i velké návštěvníky připravena výtvarná dílna (ve spolupráci s DDM Mozaika) a také předvádění tradičních výtvarných technik a řemesel (paličkování, podmalba na skle, pletení z pedigu). Zastoupeny byly se svými výrobky sklářská škola a Sdružení zdravotně postižených Železnobrodska. Trhy doprovodila výstava paličkovaných krajek s vánočními motivy z dětského kroužku paličkované krajky Domu dětí a mládeže Mozaika. V neděli dopoledne vystoupili se svým programem vánočních melodií ve swingové úpravě žáci ZUŠ ze Železného Brodu pod vedením Rudy Müllera.

Petra Hejralová

Pekařova společnost Českého ráje se sídlem v Turnově v roce 2011

Rok 2011 zahájil třetí desetiletí v existenci tohoto obnoveného občanského sdružení a byl pro Společnost rokem konferenčním. Dvoudenní mezinárodní vědecká konference *Karel Jaromír Erben a úloha paměťových institucí v historických proměnách* pořádaná k letošnímu 200. výročí narození známého historika, spisovatele, básníka a sběratele lidových písní a pohádek Karla Jaromíra Erbena, se konala ve dnech 15. a 16. dubna 2011 na Malé Skále u Turnova. K hlavním organizátorům konference, jejíž záštitu převzal senátor Jaromír Jermář, patřily vedle Pekařovy společnosti a Muzea Českého ráje v Turnově i Archiv hlavního města Prahy, Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i., a Česká archivní společnost. Dále spolupracovaly Národní muzeum, Památník národního písemnictví Praha, Státní okresní archiv Semily, Regionální muzeum a galerie Jičín, Město Turnov a obec Miletín.

Víc než stovka historiků a jazykovědců z celé republiky i ze zahraničí vyslechla na čtyřicet referátů a diskusních příspěvků, zaměřených na důkladné poznání Erbenova života a díla. Jednání probíhalo ve dvou sekcích. Zatímco literární sekce se věnovala Erbenovým pohádkám, písním a dodnes živé Kytici (1853), úkolem historické sekce bylo podrobit kritickému pohledu Erbenovo působení v Národním muzeu a v pražském městském archivu, jeho ediční, národopisnou a historickou činnost. *Erbenova balada ve středoevropském kontextu* – to bylo téma, které u kulatého stolu prodiskutovali literární vědci s bohemisty ze zemí visegrádské čtyřky. Večer pak účastníci uvítali herce Alfreda Strejčka a členy souboru *Chorea Bohemica* Jaroslava Krčka a Karla Jakubů s programem *Kytice Erbenových balad*, připraveným právě pro tuto příležitost. I nedělní autobusový zájezd do Erbenova Miletína se setkal s mimořádným ohlasem, zaujal básníkův rodný domek i expozice v Muzeu českého amatérského divadla. Cílem Ministerstvem kultury ČR dotovaného projektu a završením celé akce byla realizace a vydání konferenčních referátů. Vzhledem k počtu přednesených vědeckých referátů a diskusních příspěvků – tedy vzhledem k rozsahu textu – byla publikace rozdělena do dvou částí: na sekci historickou a literární. Vyšla pod názvem konference a pro Pekařovu společnost Českého ráje ji vydal Státní okresní archiv Semily v roce 2011, 328 + 256 s., náklad 600 výtisků, jako 14. supplementum ročenky *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Realizován byl s finanční podporou Ministerstva kultury ČR, Archivu hl. města Prahy, Ústavu pro českou literaturu AV ČR a Krajského úřadu Královéhradeckého kraje.

Erbenovskou konferenci zahájila starostka města Turnova PhDr. Hana Maierová.

Našimi konferenčními sborníky tradičně doplňují své studijní knihovny školy všech stupňů a kulturní a vědecké instituce.

Další konference s názvem *Pohádkové vzkázání Václava Čtvrtka* byla uspořádána při příležitosti 100. výročí narození a 35. výročí úmrtí Václava Čtvrtka a proběhla 20. – 22. října 2011 v Jičíně. Hlavním pořadatelem byla Knihovna Václava Čtvrtka v Jičíně a Město Jičín. Mezi řadou spolupořadatelů byla i Pekařova společnost Českého ráje. Záštitu nad konferencí přijali hejtman Královéhradeckého kraje Bc. Lubomír Franc a starosta města Jičína Ing. Martin Puš. Zaznělo čtyřicet příspěvků, které splnily záměr přiblížit tvorbu oblíbeného spisovatele, ukázat její šíři, kořeny i nynější pohled na ni, zmapovat její ohlas u čtenářů, posluchačů a diváků, a to v minulosti i současnosti, doma, v zahraničí i přímo v Jičíně. Odborné pohledy oživily vzpomínky spolupracovníků, divadelní vystoupení studentů i ukázky práce knihovnic s malými čtenáři. Milé bylo vyslechnout si písně s texty Václava Čtvrtka v podání žáků ZUŠ v Jičíně nebo povídání s jeho dcerou Markétou Tengboom. Zaujala také beseda s lidmi, kteří mají zásluhu na tom, že je dílo V. Čtvrtka v Jičíně připomínáno i jinak než v knižní podobě nebo v rozhlase a televizi – např. jarní Pochod za Rumcajsem, hospoda u Rumcajse, bývalé polesí Ráholec, ochotnická nastudování divadelních her apod.

V roce 2011 uplynulo sto let od vydání druhého dílu Pekařovy *Knihy o Kosti* a při této příležitosti byla na hradě 30. dubna odhalena pamětní deska připomínající tuto významnou událost české historiografie. O realizaci desky, jejímž autorem je akad. sochař Aleš John, se zasloužila ro-

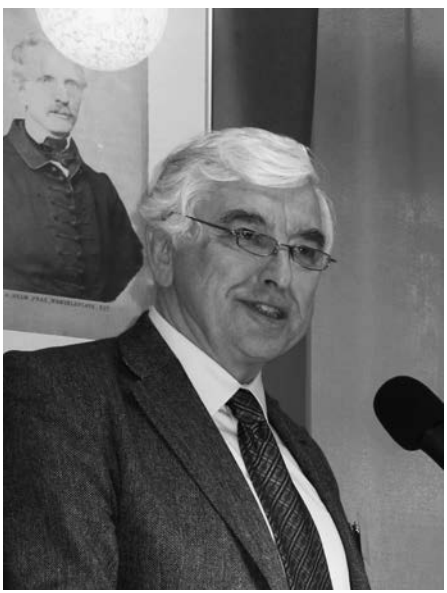

Ředitel Archivu hl. města Prahy doc. PhDr. Václav Ledvinka.

Předsedkyně Pekařovy společnosti PhDr. Eva Bílková.

dina Kinských dal Borgo, filmový producent Ing. Martin Pachovský a Sdružení historiků ČR (Historický klub 1872). Na organizaci se významnou měrou podílel PhDr. Josef Tomeš z Akademie věd ČR, s nímž spolupracoval člen PSČR Mgr. Jan Bílek. Hlavní projev přibližující Pekařovo dílo přednesl prof. dr. Robert Kvaček, za Pekařovu společnost Českého ráje promluvil její čestný předseda Karol Bílek. Slavnosti se zúčastnili přední čeští historikové a archiváři, muzejníci, zástupci historických pracovišť Akademie věd i vysokých škol, ale i regionálních paměťových a kulturních institucí, zastoupeny byly také šlechtické rody, přijeli hosté ze zahraničí. Podrobné informace přinesl příspěvek Josefa Tomeše ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší nebo článek Jana Bílka ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky č. 3 z roku 2011.

V roce 2011 pokračovala spolupráce se Sdružením historiků ČR (Historickým klubem 1872). PSČR na jeho výborových schůzích zastupoval Karol Bílek. *Cenu Josefa Pekaře*, která je udělována mladým historikům do 35 let, získal za rok 2010 Rostislav Smíšek z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích za práci *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* Předána byla v září 2011 na X. sjezdu historiků v Ostravě. Za rok 2011 cenu obdržel Pavel Pumpr za monografii *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století.* Pekařova společnost dotuje Pekařovu cenu pěti tisíci korunami. Podle statistiky jsou z dosavadních jedenácti titulů oceněných Pekařovou cenou na trhu už jen čtyři, náklady ostatních byly rozebrány. Celkem tři Pekařovy ceny z jedenácti udělených patří Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích jako zaměstnavateli autorů nebo vydavateli oceněných titulů.

Všechny akce Pekařovy společnosti Českého ráje včetně vydaných publikací jsou prezentovány na stránkách www.pekar.kozakov.cz.

K 31. 12. 2011 měla Společnost 105 členů, z toho 99 jednotlivců a 6 členů kolektivních.

Za dlouholetou obětavou činnost v Pekařově společnosti ČR byl v roce 2011 jmenován čestným členem ing. Josef Pekař a Karol Bílek jejím čestným předsedou.

Výbor společnosti se v roce 2011 sešel celkem sedmkrát – z toho byla čtyři zasedání věnována přípravě erbenovské konference a účastnili se jich zástupci všech pořadatelských institucí. Loňská valná hromada Společnosti se konala 12. března 2011 ve Státním okresním archivu v Jičíně. Součástí jednání byla i přednáška PhDr. Markéty Roučkové *O truhličkách mladoboleslavských, aneb studium bratrských mládenců na počátku 17. století.* Na této valné hromadě ukončil své dlouholeté

Exkurze do Erbenova rodného Miletína.

působení ve funkci předsedy Karol Bílek, prom. hist., a novou předsedkyní Pekařovy společnosti Českého ráje se stala PhDr. Eva Bílková.

K 1. 1. 2011 činil zůstatek finančních prostředků 100 944 Kč. V roce 2011 tvořily příjmy Pekařovy společnosti 218 007 Kč, mj. příspěvek MÚ Turnov 2 750 Kč, prodej publikací 11 060 Kč, členské příspěvky a poplatky 33 900 Kč, dotace na konferenci od Města Turnova 20 000 Kč, od České archivní společnosti 5 000 Kč, grant MK ČR 60 000 Kč, grant Královéhradeckého kraje 30 000 Kč, příspěvek Archivu hl. města Prahy 35 000 Kč a Ústavu pro českou literaturu AV ČR 20 000 Kč. Výdaje za rok 2011 činily 190 965 Kč, z toho konference 26 838 Kč, konferenční sborník 149 370 Kč, Pekařova cena (hrazen roč. X a XI) 10 000 Kč. Zůstatek k 31. 12. 2011 představuje 127 986 Kč.

Jitka Petrušková

LITERATURA

Rocznik Jeleniogórski. Pismo regionu Karkonoszy. Tom 43. Jelenia Góra 2011. 306 s.

S neúnavnou roční pravidelností se objevil další svazek sborníku, vydávaného péčí Spolku přátel Jelení Hory s podporou tamního magistrátu. Oproti předchozím ročníkům se objevuje nový oddíl, nazvaný *Literatura* a přinášející ukázky z dosud nepublikovaných děl beletristické povahy regionálních tvůrců. Druhou novinkou jsou zprávy o činnosti kulturních institucí v regionu. Konečně v oddíle *Vzpomínky a prameny* by se měly objevovat příspěvky se zprávami očitých svědků významných událostí. Tak jako v minulých letech se soustředíme především na ty studie, které by mohly zaujmout českého čtenáře.

Pozornost si jistě zaslouží hned první z nich, *Soubor římských mincí z Kačavy* Wojciecha A. Łonaka (s. 17–32). Ze zmíněné řeky vylovil roku 1995 jistý sběratel drahých kamenů patnáct mincí, hlásících se do doby římské a doby stěhování národů. Mince pocházejí z úzkého časového období vlád císaře Claudia II. (268–270) až Konstantina I. (306–337) a dostaly se sem přes Českou kotlinu patrně Lubavským nebo Radoměřským sedlem. Autor má za to, že by se mohlo jednat o poklad nebo depot, případně hotovost ztracenou kupcem při přechodu řeky. *Dokumenty jelenohorské šlechty uloženými ve Státním archivu ve Vratislavi* (s. 33–38) od 16. století do druhé světové války se zabývá Roman Stelmach – konkrétně se týkají statků Dubový Háj, Velké Janovice a Bolkov. Bartosz Niespodziewany představuje *Dějiny znaku lázní Slezských Teplic* (Warmbrunn), který přijaly roku 1935 podle návrhu mnichovského profesora Kaufmanna – had ovinutý kolem zlatého poháru, v němž tryská voda (s. 53–60). V příspěvku *Gerhart Hauptmann a kolonie umělců ve Sklářské Porubě* (s. 61–66) objasňuje Przemysław Wiater úlohu bratří Hauptmannů při získávání uměleckých přátel – za tvůrčí zásluhy obdrželi Hermann von Hendrich, Hermann Stehr a sám Gerhard Hauptmann čestné občanství města. Obsáhlou studii věnovala Agata Rome-Dzida *Arturu Resselovi, krkonošskému malíři* (s. 67–98). Rodák z Jablonce nad Nisou (1896) žil a tvořil v letech 1922–1946 v Jagniątkově. Ivo Łaborewicz v práci *Válečné škody v Jelení Hoře roku 1945* (s. 99–104) vyvrací dosud přijímaný názor, že Jelení Hora nebyla druhou světovou válkou dotčena – výkaz škod sestavený v roce 1946 obsahuje kromě mostů zničených Němci také seznamy a mapku objektů poškozených dvěma nálety spojenců, výbuchy min a sovětským dělostřelectvem. *Sociální a hospodářskou aktivitou obyvatel jelenohorského subregionu z hlediska funkčního a historického* se na základě statistických dat zabývá Marek Obrebalski (s. 105–112) – zaměstnanost se v posledních dvaceti letech (a jistě nejen v Dolním Slezsku) přesouvá z průmyslové výroby do sféry stavebnictví, obchodu, služeb a správy, zčásti i do kultury, zábavy a rekreace. Z Karpacze až téměř na vrchol Krkonoš vede cesta Na Sněžku, jejíž minulost a zvláště nákladnou rekonstrukci v 60. letech 20. století připomíná Tomasz Rzeczycki (s. 113–124). První část studie *Přírodovědné muzeum v Jelení Hoře* pokrývá léta 1954–1982 a napsal ji ředitel tohoto muzea Stanislaw Firszt (s. 125–138). Základ sbírek muzea tvoří exponáty schaffgotschovského Dlouhého domu ve Slezských Teplicích. Název stati Mateusze Pazgana *Dějiny Zabobří v Jelení Hoře na stránkách týdeníku Nowiny Jeleniogórskie v letech 1960–2010* (s. 139–150) zřetelně

vyjadřuje, o čem pojednává – pravý břeh řeky Bobr prošel v minulém padesátiletí netušeným stavebním vývojem. Alespoň zmínku zaslouží příspěvky *Vznik a působení týdeníku Odrodzenie* [Obrození] *(1981)* Wawrzyńce Białého (s. 151–170), *Jelení Hora – město bez vojska* Bronisława Peikerta (s. 171–178). Úvodem zmíněný nový oddíl pramenů přináší edici Adolfa Andrejewa *Smuteční edikt krále Fridricha II. z r. 1742* (pramen sám je publikován v německém originále a řeší omezení zbytečně dlouhých období smutku a nákladných měšťanských pohřbů, s. 179–184); autor se bohužel neuvaroval nepřesností a neuvádí, podle jakých pravidel edici připravil. Dalším dokumentem jsou *Vzpomínky děda.* Úryvky z živě a kriticky psaného deníku Roberta Türschmida, který se ze Lvova dostal po válce do Lesné nedaleko Lubaně, otiskl Olgierd Kędzierski. Dlouholetý ředitel jelenohorského okresního archivu Czesław Margas vypravuje o svých setkáních se spisovatelem Gerhartem Hauptmannem, třebaže do regionu přišel až po jeho úmrtí (s. 205–210): realizoval výstavy k jeho výročím, připravoval k vydání jeho dílo a také zachraňoval jeho písemnou pozůstalost. Margas je také autorem kronikářského přehledu jelenohorských událostí za rok 2010. Následuje osm medailónků regionálních osobností a rozsáhlá recenzní část, v níž se opět na čelném místě skví náš sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší (dziękujemy, Panie Ivo!). Podstatně se rozšířil také oddíl věnovaný zprávám o činnosti vlastivědných spolků, z nichž zvlášť zaujme informace o průběhu velkolepých jelenohorských oslav 200 let Státního archivu ve Vratislavi z pera Ivo Łaborewicze. Oslavy hodnotí jako úspěšné a hlavně prospěšné pro poznání bohaté činnosti dolnoslezských archivů jak pro zajištění fungování státu, tak i samosprávy, jakož i k uspokojování zájmů běžných obyvatel. *Jsou depozitáři jejich dědictví a minulosti této země, všech rozvíjejících se zde kultur (polské, německé, české nebo židovské), dbajícími o jejich uchování pro budoucí generace,* uzavírá autor, který je také redaktorem celého 43. svazku obsahově pestrého a pěkně vypraveného Roczniku Jeleniogórskiego.

(in)

FUKALA, Radek: *Slezsko. Neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740.* České Budějovice, Veduta 2007. 344 s. ISBN 978-80-86829-23-4

Jak samotný titul knihy Radka Fukaly napovídá, je pro většinu laické a možná i odborné veřejnosti Slezsko neznámou zemí Koruny české. Za touto skutečností je nutné hledat především odtržení této korunní země na počátku vlády Marie Terezie jako důsledek válek o rakouské dědictví. Tímto osudem lze Slezsko přirovnat k dalším v mnohém záhadnějším pro nás korunním zemím Horní a Dolní Lužici, které byly od Koruny české odtrženy pražským mírem v roce 1635.

Autor označil právě tuto neznalost dané problematiky ze strany laické a budoucí odborné veřejnosti za jeden z hlavních podnětů k sepsání této publikace. Radek Fukala sám v úvodu své knihy poznamenává, že kniha je napsána v populárně vědeckém stylu a měla by sloužit i jako jedna ze základních pomůcek v zorientování se v dějinách Slezska pro studenty historických oborů. Na základě toho autor prvotně kladl důraz zejména na politické dějiny. Mimo ně autor čtenáře seznamuje i s různými kulturními vlivy, které ovlivnily politické dění ve Slezsku, a zároveň

pomocí obrazové dokumentace seznamuje čtenáře s památkami ve Slezsku.

Problematika Slezska je velmi obtížná z mnoha důvodů, zejména kvůli jeho velké územní rozdrobenosti, která vznikla následkem dělení jednotlivých údělů slezských Piastovců, ke kterým se postupem dějin přidala původem česká minstrberská a braniborská hohenzollernská knížata.

V knize je zahrnut dějinný vývoj Slezska od prvních písemných zmínek do roku 1740, tedy počátku války o rakouské dědictví. Autor nás seznamuje s územním vývojem a jednotlivými slezskými knížaty, která hrála velkou roli ve vývoji středověkého polského státu. V rámci této první kapitoly nezapomíná ani na církevní dějiny. Neopomenul ani představit Slezsko jako třecí plochu mocenských snah polských králů a českých Přemyslovců, kterým tato území sloužila jako odrazový můstek pro získání polské královské hodnosti. Ačkoli tento zisk nebyl trvalého rázu, vedl k odtržení slezských oblastí a následnému upevnění vazeb slezských knížectví vůči českému království v období vlád panovníků z rodu Lucemburků. I přes toto podrobení nás autor upozorňuje na fakt, že mnohá ze slezských knížat se dokázala uplatnit například v diplomatické oblasti, kde zastupovala zájmy českých panovníků.

Vzhledem k připojení Slezska k českým zemím nemohl autor opomenout tematiku husitství a jeho vliv na vývoj v této vedlejší korunní zemi. Zároveň zdůraznil i důležitost Slezska pro vývoz husitských myšlenek do zemí sousedících s Českým královstvím. Rovněž velmi přehledně popsal snahy českých volených králů o vytvoření rodových držav na území Slezska, ať se jednalo o poděbradské Minstrberky nebo Matyáše Korvína, který se v této vedlejší zemi snažil o vytvoření državy pro svého nemanželského syna. Autor také nemohl opominout roli slezských knížat v době vlády Jagellonců a zejména jejich vliv v počátcích vlády Ferdinanda I. Habsburského. Kniha vrcholí v popisu událostí z období stavovského odboje a významu některých slezských knížectví jako základen pro ozbrojený odpor proti Habsburkům po jejich vítězství na Bílé hoře.

V souvislosti s poslední kapitolou knihy *Slezsko na prahu nového věku* se dostáváme k jejímu slabému místu, a tou je podkapitola *Slezsko v mocenských plánech evropských států a dynastií*. Tato podkapitola by měla pojednávat o vývoji v této korunní zemi od skončení třicetileté války do roku 1740. Avšak autor zde představil jen jednotlivé mocenské ambice států a panovnických dynastií sousedících s územím Slezska. Nelze se z ní dozvědět něco bližšího o vývoji v samotném Slezsku v tomto posledním století, kdy tato korunní země byla součástí habsburské říše. Potažmo nám chybí i propojení slezských událostí s událostmi politického, ekonomického či kulturního rázu v ostatních zemích Koruny české, jak nám je nastínil autor pro starší období dějin Slezska. Tento fakt nelze pokládat v plném rozsahu za chybu autora, neboť se jedná také o odraz stavu bádání tohoto období pro samotné České království, které i přes poslední syntézy či knihy zabývající se problematikou tohoto období stále stojí na pomyslném počátku poznání tzv. doby temna.

Velkým kladem této knihy jsou přílohy. Zejména musíme vyzdvihnout přehledné genealogické rozrody slezských knížat, které nám pomáhají v lepší orientaci vzhledem k velké územní rozdrobenosti této korunní země. Nezbývá než upozornit pro zájemce o studium slezských událostí, že autor v závěru své knihy zařadil přehledný soupis základní literatury k jednotlivým problémům z dějin Slezska. Lze tedy doufat, že i v budoucnu se objeví další

knihy týkající se nejen oblasti Slezska, ale i Horní a Dolní Lužice a ze zemí neznámých se nám stanou země známé.

(bra)

BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VESELÁ, Irena – VLNAS, Vít: ***Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 9. 1683–1740.*** Praha – Litomyšl 2011, 826 s. ISBN 978-80-7432-105-4

Chronologicky devátý svazek tohoto reprezentativního seriálu českých dějin uzavírá po deseti letech zpracování období českého raného novověku jak prostřednictvím kolektivních dílů (BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 10. 1740–1792*. Praha – Litomyšl 2001, 766 s.; ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VLNAS, Vít: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 8. 1618–1683*. Praha – Litomyšl 2008, 711 s.), tak pro tuto periodu úvodního – a dle mého soudu nejméně zdařilého – díla z pera jediného autora (VOREL, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 7. 1526–1618*. Praha 2005, 639 s.). Přestože se kniha vyznačuje čtivým podáním, není primárně určena laickému čtenáři, toužícímu po přehledném encyklopedickém poučení. Je cílena spíše na poučeného zájemce, jenž si jednak chce v ucelené formě osvěžit vlastní znalosti, jednak dokáže využít impozantní kompendium informací, včetně např. aktuálního výběrového seznamu nabízející se literatury domácí i zahraniční provenience, bohatě citované společně s rešeršovanými archivními prameny a jejich edicemi zejména v poznámkovém aparátu.

Vnitřně je kniha strukturována podobně *konzervativně*, jako časově předcházející osmý svazek – první hlava (*Barokní velmoc římských císařů a českých králů*; autorsky se na ní podíleli Vít Vlnas, Jiří Mikulec a Pavel Bělina, přičemž uvedené pořadí odpovídá proporcionálnímu podílu textu) je věnována politickým dějinám, druhá společnosti, církvi, hospodářským poměrům a vzdělanosti (*Duchovní a hmotný potenciál českých zemí v době vrcholného baroka*; Bělina, Mikulec a Vlnas) a konečně třetí kultuře a umění („*V září temna*" *– kultura a umění vrcholného baroka*; Kaše, Veselá, Vlnas a Mikulec). Naznačené uspořádání textu sice není tak inovativní, jak tomu bylo především zásluhou jeho hlavního autora Pavla Běliny u desátého svazku, na druhou stranu však lze říci, že třeba v porovnání se sedmým dílem nabízí v mnoha ohledech plastičtější obraz popisovaného období.

V prvních dvou oddílech úvodní části se Vít Vlnas, *vyzbrojený* mj. poznatky z výzkumu při práci na své vynikající monografii věnované princi Evženu Savojskému, zaměřil na popis neklidného období konce vlády Leopolda I., krátkého panování Josefa I. a nástupu na trůn Karla VI., prosyceného třeskem zbraní a hlaholem polnic na bojištích od Uher a Vídně po Rýn na západě, resp. Azov a Poltavu na východě, Bělehrad na jihu či Narvu na severu (odvrácení osmanské ofenzívy, války o falcké a španělské dědictví, severní válka), zasazeného do evropského dobového kontextu. Ve třetím oddíle zhodnotili autoři vládu posledního mužského zástupce Habsburků, přičemž se vedle reflexe zahraniční politiky nebo zápasu o polské dědictví a dvě války s osmanskou říší dostalo také na poslední fázi rekatolizačního úsilí v našich zemích. Připomenut byl v kulturně jazykové souvislosti také barokní zemský patriotismus nebo snahy zejména církevních představitelů o povznesení původní hlavní řeči, např. v nadačním od-

kazu Jiřího Bílka z Bílenberka z roku 1657 ve prospěch nemajetných Moravanů nebo Čechů znalých českého jazyka.

Úvod druhé hlavy (Mikulec) patří tematickým okruhům spojeným s vírou, náboženstvím, církví a jejím vztahem se zeměpanskou mocí (např. rozpory Jana Bedřicha z Valdštejna s panovníkem a stavovskou obcí nebo projevy barokní zbožnosti včetně vlivu konceptuálního kazatelství na věřící), respektive postavením poddanského venkova a sílící státní reglementací původně vrchnostenských pravomocí. Hospodářským poměrům v českých zemích se sice ve zhuštěné, přesto však přehledné a srozumitelné formě věnoval P. Bělina (namátkou třeba merkantilismus ve smyslu dobového hesla *Handel und Wandel – die wahre Geldquelle*, berní systém, počátky moderního bankovnictví, řemeslná výroba a obchod), který v obdobně hutné zkratce připomněl také rodící se moderní civilní správu. V. Vlnas zrekapituloval formování stálé armády habsburské monarchie a všichni autoři se v závěrečných dvou kapitolách *Pozdní léto stavovské společnosti* a *Za hranicemi stavovské společnosti* podělili o badatelsky navýsost zajímavé téma (mj. šlechta, panovnický dvůr, klérus, městský stav, obyvatelé venkova, *Leibeigenschaft*, židovská diaspora, okrajové vrstvy společnosti). Za připomenutí stojí např. ve více souvislostech zmiňovaná Šimákova edice pamětí turnovského měšťana Václava Antonína Meissnera.

Téměř polovinu textu zabírá třetí hlava – výklad dějin řady uměleckých disciplín vrcholného baroka, které jako dominantní životní styl ovládalo širokou škálu dobových společenských jevů. Jiří Kaše popsal projevy výtvarného umění, V. Vlnas vztah zámožných vrstev ke kultuře (mj. kavalírské cesty, aristokratické umělecké sbírky, knihovny a čtenáři, německá literatura ve Slezsku, nebo třeba zajímavé údaje o míře gramotnosti ve Svaté říši v 17. a 18. století) a J. Mikulec bohatou náboženskou literaturu a krátce i barokní historiografii. V úplném závěru knihy dostala Irena Veselá odpovídající prostor pro základní charakteristiku hudební a divadelní produkce (např. lidový duchovní zpěv, hudba u císařského dvora, ve službách aristokracie nebo na kůrech, školské divadelní hry i profesionální činohra).

Veskrze pozitivní dojmy z recenzované publikace korunuje výborný obrazový doprovod se čtyřmi vloženými barevnými přílohami. Jak již bylo uvedeno výše, devátý svazek *Velkých dějin zemí Koruny české* není encyklopedickou příručkou, natož snad další středoškolskou učebnicí. Vnímám toto kompendium především jako zdařilé a reprezentativní shrnutí poznatků naší historiografie o tomto na události dramatickém období českého raného novověku na počátku 21. století.

(rrn)

BOROVIČKA, Michael: *Velké dějiny zemí Koruny české.* Tematická řada. Sv. II. Cestovatelství. Praha – Litomyšl, Nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka 2010. 758 s., 16 obrazových příloh. ISBN 978–80–7432–033–0

Cestování je spojeno s každým národem již od úsvitu jeho dějin. Jinak tomu nebylo ani na našem historickém území, kdy touha cestovat a poznávat cizí kraje byla v obyvatelích české kotliny zakořeněna již od nepaměti. Autor knihy PhDr. Michael Borovička se pokusil shrnout české cestovatelství (nejdůležitější české cestovatele) zhruba od 13. století po druhou polovinu 20. století.

Kniha je rozdělena do čtyř cyklů, jež jsou převážně vymezeny určitou historickou etapou (I. *Diplomaté, poutníci a kavalíři*; II. *Ve znamení kříže*; III. *Vznik a vývoj českého novodobého cestovatelství* a IV. *Pod vlajkou samostatného státu*). Kapitoly na sebe chronologicky navazují. V některých pasážích knihy dává Borovička přednost věcnému členění, jež specifikuje charakter cest, jejich účel apod. Na začátku každého oddílu je stručný přehled politické a společenské situace v českých zemích a v menší míře i v evropském (světovém) kontextu, což se mi zdá v případě této publikace nadbytečné, ale zase na druhou stranu čtenář alespoň získá potřebné historické souvislosti. Hned v první kapitole si autor typologicky vymezuje pojmy ohledně cestování a cestovatelství. Borovička poukazuje na zásadní rozdílnosti v definicích těchto termínů. *Cestovatel je člověk, jenž navštíví cizí krajiny s úmyslem vrátit se a jako součást svého úkolu, který může být primárně jiný, vydat o svých zkušenostech a poznatcích písemné či obrazové svědectví – tedy v podstatě cestopis nebo cestopisný deník. V 19. století k těmto prostředkům přibývají i fotografie, přednášky, sbírky či výstavy, ve 20. století filmy a na přelomu 20. a 21. století také textové a obrazové „reportáže" na internetu* (s. 16–17). Autor ale sám podotýká, že ve výjimečných případech zmiňuje osobnosti, které do podobné definice nespadají, převážně to bývají diplomaté, horníci, kartografové či misionáři (např. sv. Vojtěch, Hans Trumpel, Joachim Gans, Augustin Heřman, Karel Havlíček Borovský a další).

Kniha začíná v období raného středověku, kdy první cesty našich předků mimo rodnou zem byly převážně z důvodů politických a správních. *Česká knížata se svou družinou cestovala na říšské sněmy, ke dvorům panovníků Svaté říše římské, na korunovace císařů do Říma. Čtrnáct českých knížat putovalo roku 845 do Řezna, aby zde přijalo křest* (s. 17–18). První historicky doložený cestovatel původem z českých zemí je Odorik z Pordenone (česky Oldřich; asi 1286–1333), jenž navštívil značnou část Asie. Z jeho popisů cizí kultury dokonce čerpal autor Mandevillova cestopisu. Borovička dále v této kapitole popisuje cesty do Svaté země, diplomatické služby či kavalírská (šlechtická) putování na zkušenou. Vyvstává otázka, jestli diplomaté a kavalíři patří do dějin cestovatelství. Neměli by být spíše zahrnuti pouze v dějinách cestování? Málokterého šlechtice na kavalírské cestě či diplomata ve službách krále nebo šlechtického stavu můžeme definovat totiž jako cestovatele. Podobný problém nastává hned v následující kapitole, jež pojednává o misionářských cestách. Pro misionáře je totiž cestování pouze sekundární záležitost. Ze značného výčtu křesťanských kněží, jež se pohybovali po Asii, Africe a Americe, můžeme označit jen minimum osob za cestovatele. I mezi misionáři se samozřejmě našly významné postavy českého cestovatelství, ale jedná se o velmi malý počet. Většina z nich také neodpovídala definici cestovatele z toho důvodu, že většinou neměli v úmyslu vrátit se do rodného kraje. Proto se domnívám, že tato kapitola je zbytečně rozsáhlá a neodpovídá vytčenému cíli. Tím ale nechci ubrat její kvalitu, neboť obsahuje velmi zajímavé informace o vzdálených krajích a popisuje čtivě osudy českých a německých misionářů z našeho území. Třetí část se mi jeví jako nejzdařilejší, přesněji pasáž *Cestovatelé a česká společnost v letech 1860–1918* (s. 377–560), která se již pevně drží vymezených definic vytčených na začátku publikace. Jedná se o dobu tzv. zlaté éry českého cestovatelství, neboť se poprvé v historii objevují osobnosti, jež můžeme popsat jako cestovatele – profesionály, kteří cesto-

vatelskému poslání zasvětili alespoň část svého života. Zde jsou popsány životní příběhy mnoha známých cestovatelů – Josef Wünsch, Josef Kořenský, Čeněk Paclt, Benedikt Roezl, Enrique Stanko Vráz, Emil Holub, Jan Welzl, Alberto Vojtěch Frič. Autor neopomíná zmínit i *neslavné* vztahy mezi cestovateli v podkapitolce s příznačným názvem *Cestovatelé na kordy* (s. 530–535) – Holub s Pacltem a Vráz s Fričem. Nutno podotknout, že novodobí cestovatelé měli značný vliv na utváření české společnosti v druhé polovině 19. století. Závěrečná část knihy se zaměřuje na vznik samotného Československa, kdy začalo cestovatelství nabývat jiných rozměrů. Sloužilo totiž i k propagaci nově vzniklého státu a jeho domácích výrobků. V této době dochází v podstatě ke konci individuálního cestovatelství, které je *nahrazeno* expedičními výpravami. Vznikají také časopisy (*Lidé a země*, *Zeměpisný magazín*, *Vesmír* a *Živa*), které se zaměřovaly na zeměpisné, přírodovědné a cestovatelské články a díky tomu dochází k proměně cestopisného žánru. Na závěr ve své úvaze Borovička přemítá, že *opravdové* cestovatelství již zaniklo a odklonilo se spíše k cestování, jež je ovlivněno adrenalinovým výkonem – *Dnešní cestovatel je většinou zdatný solitér. Může oslnit především svými neobvyklými tělesnými výkony – objet svět na bicyklu, sjet na horském kole z vrcholu Kilimandžára, dojít pěšky po ledě na severní pól, splout divokou africkou řeku, kde dosud bílého vodáka nespatřili…* (s. 663).

Objemný druhý svazek tematické řady Velkých dějin zemí Koruny české obsahuje bohužel několik faktických nepřesností. Z těch významných jmenujeme alespoň tyto: Vladislav II. nezískal královský titul roku 1156, jak tvrdí Borovička (s. 90), ale až o dva roky později; Hernán Cortés dobyl říši Aztéků v roce 1521 (s. 202); Jan Lhotský nebyl prvním obyvatelem Českých zemí, jenž navštívil Austrálii (s. 335), neboť před ním tam byl český Němec, Tadeáš Haenke z Chřibské, a Národní divadlo bylo roku 1883 znovuotevřeno (s. 389), neboť vyhořelo o dva roky dříve. Ohledně zařazení kavalírů, diplomatů a hlavně misionářů do dějin českého cestovatelství jsem informoval výše. Proto ještě závěrem podotkněme, že se autorovi poměrně často stává, že zbytečně opakuje věci již jednou řečené.

Nebudu pouze upozorňovat na chyby, neboť si musíme uvědomit, že se jedná o první zpracovanou syntézu dějin českého cestovatelství. Za pochvalu již stačí samotný fakt, že autor připomenul neskutečné množství zapomenutých cestovatelů. I proto bychom měli být k Borovičkovi shovívavější. Autor také věnoval zvýšenou pozornost cestopisné literatuře, tím pádem je tato publikace i exkurzem ohledně vývoje tohoto literárního žánru na našem území. Každá část je vhodně doplněna citacemi z cestopisných děl, které tuto publikaci čtenářsky velmi oživují. Svazek dále obsahuje řadu map a několik stovek ilustrací, z nichž mnohé dosud nebyly vůbec publikovány. I proto musíme říct, že se jedná o výjimečnou publikaci na našem trhu a můžeme pouze doufat, že se co nejdříve dočkáme podobného titulu, jenž se ještě více vymezí na poli cestovatelském.

(jkr)

HRUBÁ, Michaela: *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku.* Edice Každodenní život. Praha, Argo 2011. 411 s. ISBN 978-80-257-0439-4

Michaela Hrubá se ve své knize zaměřila na problematiku postavení měšťanských

žen v raném novověku. Důraz je kladen na obraz ženy v pramenech právní povahy a jeho odrazu v reálném životě žen raného novověku.

Za velmi přínosnou lze označit kapitolu *Právní normy a sociální realita v životě měšťanek*, protože nás informuje o právním postavení měšťanské ženy v obou okruzích měšťanského práva aplikovaných na území Českého království. Seznamuje nás zejména s možností žen svobodně kšaftovat a jejich postavením při vypořádání pozůstalostí po jejich životních partnerech. Autorka poukázala na chybný předpoklad starších českých historiků, že předbělohorské období přineslo *emancipaci* žen v českém prostředí. Naopak prokázala, že právní postavení žen raného novověku bylo oproti postavení žen středověké éry značně oslabeno.

Na základě porovnání právních norem a sociální praxe autorka předkládá pestrý obrazec sociálních strategií žen v raně novověké společnosti. Použitím těchto strategií se ženy s různou mírou úspěšnosti snažily o překonání životních milníků (např. zachování dobré pověsti, profesní sňatky, neřádné těhotenství aj.).

V neposlední řadě nás mohou zaujmout části knihy věnované jednotlivým životním etapám žen z pohledu moralistních spisků.

Kniha Michaely Hrubé poodkrývá jeden z méně známých pohledů do života měšťanek raného novověku, který se v mnohém lišil od více známého života ženských příslušnic horních vrstev té doby.

(bra)

KAŠPAROVÁ, Jaroslava: *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.–17. století.* České Budějovice, Veduta 2010. 319 s. ISBN 978-80-86829-53-1

Kniha Jaroslavy Kašparové přináší nezvyklý pohled na české události v 16. a 17. století. Jsme svědky odkrývání další roušky tajemství, od kterých nás dělí několik staletí, a můžeme si udělat lepší představu o tehdejších obyvatelích Českého království nebo o dojmu, který vzbudila samotná země v cizincích, kteří ji navštívili. Dozvídáme se zajímavosti o vzhledu, povahových vlastnostech našich předků nebo oblečení, které nosili.

Všechny tyto postřehy o Českém království a jeho obyvatelích shromáždila autorka z písemností francouzské, italské, španělské a portugalské provenience a poukázala na mnohé ze stereotypů, přebíraných autory od jejich předchůdců. Správně poukázala na fakt, že mnohé z nich mají kořeny v díle Aenea Silvia Piccolominiho, pozdějšího papeže Pia II., a zároveň doložila jeho významný vliv na cestopisy a deníky lidí žijících řadu staletí po něm. Mimo různých cestopisů či deníků bych ráda vyzdvihla autorčino použití pramenů kartografické povahy a její velmi poučné exkurzy do oblasti vývoje kartografie v raném novověku mimo oblast Českého království.

Publikace dále reflektuje vztahy mezi Českým královstvím a zeměmi románského světa v politické a kulturní rovině nebo rovině příbuzenských svazků, které přímo či nepřímo ovlivňovaly vývoj v zemích Českého království. Neméně významnou problematikou, kterou lze nalézt v knize, je život románských obyvatel usazených v Českých zemích.

Velmi zajímavý je závěr knihy, kde čtenář může porovnat historické názory na českou společnost s názory současných zástupců jednotlivých zemí z románského okruhu.

(bra)

***Český historik Jiří Kořalka po dvaceti letech.* Tisk k osmdesátým narozeninám (*7. 2. 1931).** Připravili Alena Daňková, Bedřich Kocman, Václav Petrbok, Jan Randák, Jakub Smrčka. Nová tiskárna Pelhřimov ve spolupráci se Státním okresním archivem Tábor a Husitským muzeem Tábor 2011. 27 s.

***Táborský archiv.* Sborník Státního okresního archivu Tábor. Svazek 15.** Třeboň, Státní oblastní archiv – Státní okresní archiv Tábor, ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov 2011. 231 s. ISBN 978-80-904938-2-7 (SOA Třeboň), ISBN 978-80-7415-017-3 (NTP Pelhřimov), ISSN 0862-2892 (SOkA Tábor)

Osmdesátiny předního českého historika, pravidelného účastníka konferencí Pekařovy společnosti Českého ráje, připomíná bibliografie J. Kořalky za léta 2001–2010. Navazuje na dřívější tisky, vydané Husitským muzeem v Táboře: *Český historik Jiří Kořalka. Tisk k šedesátým narozeninám (* 7. 2. 1931)* (vyd. 1991, s bibliografií za léta 1953–1990) a *Český historik Jiří Kořalka po deseti letech. Tisk k sedmdesátým narozeninám (* 7. 2. 1931)* (vyd. 2001, s bibliografií za léta 1991–2000). Přináší stručný životopis a rozbor publikační činnosti jubilanta z pera Václava Petrboka a Jana Randáka (s. 3–9) a kratší vzpomínkově laděné texty Aleny Daňkové a Jakuba Smrčky. Bibliografii (s. 15–27) zpracovaly Květa Kořalková (do 2008) a po jejím úmrtí Václava Horčáková. Rovněž pro toto období, stejně jako pro předcházející, platí (jak konstatují autoři úvodní stati), že Kořalkovým badatelským zájmem jsou život a dílo Františka Palackého, revoluce 1848/1849 v českých i evropských souvislostech, politické a sociální dějiny, národnostní otázka a česko-německé vztahy v *dlouhém* devatenáctém století, reflexe a druhý život husitství, regionální dějiny (Tábor a Praha). Bibliografii dominuje úctyhodná edice Palackého korespondence se snoubenkou a pozdější chotí Terezií Měchurovou (*Briefe an Therese. Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826–1860*, Dresden 2003) a německá verze Palackého životopisu (Vídeň 2007). Podchycena je i redakční a editorská činnost, recenze a kratší vydané texty. Je chvályhodné, že bibliografie byla vydána.

Patnáctý svazek *Táborského archivu* je rovněž připsán J. Kořalkovi k životnímu jubileu. Autoři se zaměřují na dějiny Táborska, nejčastěji v *dlouhém* devatenáctém století. První tři texty uvádějí sborník. Příspěvek A. Daňkové a J. Kořalky *Nad patnácti svazky Táborského archivu* (s. 7–21) přináší stručné biogramy přispěvatelů všech svazků. Jan Kašpar se věnuje počátkům Kořalkovy odborné praxe v Krajském archivu Libereckého kraje se sídlem v Jablonci nad Nisou, bývalý dlouholetý ředitel táborského muzea Miloš Drda vzpomíná na společná léta v muzeu.

(hkb)

NEUDORFLOVÁ, Marie L.: *T. G. Masaryk – politický myslitel.* Praha, Nakladatelství Arsci 2011. 256 s. ISBN 978-80-7420-023-6

Nedávno ukončila podstatnou část svého výzkumu věnovaného T. G. Masarykovi Marie Neudorflová, rozená Lachmanová, pocházející z Malobratřic u Kněžmosta. Výsledkem jejího badatelského úsilí je kniha pojednávající o Masarykově politickém myšlení od devadesátých let devatenáctého století do roku 1914 (s dílčími přesahy k dílům *Nová Evropa a Světová revoluce*). Charakterizuje tedy základy demokracie Československé republiky, je-

jímž prezidentem byl Masaryk v letech 1918–1935.

Na úvod nás M. L. Neudorflová seznamuje s masarykovskou literaturou, která přihlíží k politickému myšlení, a se základními východisky Masarykova přístupu k politice v širším kontextu. Ukazuje kořeny Masarykova filosofického přístupu k minulosti a přítomnosti: víru v pokrok (v duchovním, kulturním, mravním i ekonomickém smyslu) a přesvědčení, že *jeho nutnou součástí musí být individuální, institucionální i vládní iniciativa postavená na důkladných znalostech reality* (s. 9). Jako jeho zdroje identifikuje původní křesťanství, humanismus, reformaci a osvícenství (zvláště víru v základní rovnost lidí a ideu spravedlnosti). Oceňuje Masarykovu kritickou metodu práce – realismus a ideu humanitní demokracie. Zdůrazňuje potřebnost snadného přístupu ke kvalitnímu vzdělání, Masarykovo intenzivní úsilí o politické vzdělávání národa/občanů, opírající se mj. o pozitivní hodnoty vytvořené minulými generacemi.

Trvalou hodnotou byl pro Masaryka humanitní ideál navazující na široce pojatou kulturní, politickou a sociální práci Františka Palackého: jeho základem je usilovná politická a osvětová činnost pro vlastní národ. Menším národům proto Masaryk doporučoval jediný realistický směr – etický humanitní ideál postavený na křesťanské etice a osvícenských myšlenkách za současného respektování vědeckého poznání a vlastní historické zkušenosti.

V kontextu politiky a kultury Masaryk zdůrazňoval státoprávní aspekt národa. Jeho předpokladem byla připravenost k samostatné existenci, projevující se rozumovým a emocionálním sdílením hodnot společně obývaného území a jazyka. Ta zároveň jako mravní hodnota má význam pro rozvoj demokracie. Pozitivní vztah k vlastnímu národu nesnižuje jiné národy.

Masaryk věnoval velkou pozornost žurnalistické činnosti Karla Havlíčka Borovského. Zvláště blízký mu byl Havlíčkův důraz na politické vzdělávání veřejnosti v duchu demokratických a humanitních hodnot (demokracie není pro lidskou existenci něco zcela přirozeného) – úsilí o politickou vyspělost národa prostřednictvím vzdělávání musí být výraznou součástí identity národa poctivě orientovaného na demokracii.

Sociální aspekt národní a politické identity byl v českém prostředí vždy diskutován a nevyhýbal se mu ani Masaryk. Také zde hrál nezastupitelnou roli humanitní ideál postavený na ‚humanitní lásce', tj. práci pro nápravu vlastní, druhých a společnosti.

Problematika historického a přirozeného práva zaujímala v české politice rovněž důležité místo. Masaryk plně uznával legitimitu českého historického státního práva, ale byl skeptický k jeho uplatnění. V dlouhodobějších diskusích obhajoval teorii přirozeného práva jako legitimní prostředek k modernizaci obsahu historického práva v souladu s potřebami českého národa. Jeho idea humanitní demokracie (úsilí o pokrok, demokratizaci národa, naplňování humanitního ideálu) jako součást české národní identity byla spjata s přirozeným právem národů na existenci. Přirozené právo podle Masaryka vychází z kultury a historie národa, jeho pozitivní identity a integrity, je silným a pozitivním poutem lidí a společnosti; národ je přirozeným a nezastupitelným článkem lidstva.

Jestliže v první zhruba polovině knihy se M. L. Neudorflová věnovala podstatným aspektům Masarykova politického myšlení, ve druhé části se zaměřila na vývoj jeho konkrétní politické práce: nejprve představila rámcový program České strany lidové (realistické) z roku 1900, poté

Masarykovu kritiku české politiky v letech 1900–1907 (do Masarykova zvolení poslancem), jak se projevovala ve veřejných vystoupeních (včetně polemiky s Karlem Kramářem a Josefem Kaizlem), a jeho politickou teorii a praxi v letech 1907–1914. Ukázala, že v habsburské monarchii se jediný Masaryk zabýval otázkami společenské a politické demokratizace a demokracie vskutku důkladně, což zúročil v roce 1918. *Jeho* [Masarykovo] *demokratizační úsilí bylo také výrazem hluboké a oprávněné víry v pozitivní humanitní a intelektuální potenciál českého a slovenského národa. Svůj koncept humanitní demokracie vyvodil i z určitých českých historických a intelektuálních tradic v kontextu evropského vývoje. Spojení jeho ‚filozofie českých dějin' a osvícenské demokratické politické filozofie, spojené s důkladnými znalostmi současné reality, má v obecnější rovině stále svou platnost jako metoda tam, kde jde o rozvíjení funkční demokracie* (s. 198).

V kapitole prezentující Masarykova přednášková turné po Americe v letech 1902 a 1907 M. L. Neudorflová pěkně shrnula, jaké aspekty české existence a středoevropské reality ukázal Masaryk v zámoří, aby přiblížil situaci slovanských národů habsburské monarchie. V roce 1902 se zaměřil na postavení Slovanů, představil českou reformaci jako nositelku obecnějších snah o nápravu církve a mravů, osobnosti Jednoty bratrské, protestantské myslitele národního obrození, víru v humanitu společnou všem sledovaným obdobím, důležitost národního cítění a identity i hlavní rysy hnutí *Pryč od Říma*. V roce 1907 se zabýval hlavně souvislostmi politiky a svobodomyslnosti. Českou (slovanskou) otázku považoval za světovou – s hlavním cílem dosáhnout v habsburské monarchii více samostatnosti a demokracie. K tomu, aby se vyjádřil k problematice svobodomyslnosti, jej opravňovalo přesvědčení, že náboženská otázka byla pět set let ‚osou českých dějin': svobodné myšlení nemá být podle Masaryka lhostejností či negací, ale kritickým úsilím o pravdu a přesvědčení, musí mít zároveň úctu k přesvědčení jiných a dnes je především otázkou poctivosti (s. 175).

Ve spise *Nová Evropa* (1920) Masaryk hledal oporu pro vznik samostatného Československa a předkládal koncepty na proměnu střední Evropy poté, co se přetvoření Rakousko-Uherska na federativním a demokratickém základě ukázalo jako neprůchodné; ve *Světové revoluci* (1925) popsal rozsáhlou organizační činnost vedoucí ke vzniku Československa a podal své názory na demokracii, od níž očekával větší obrodu (sepětí principu humanity, spravedlnosti a křesťanského principu lásky k bližnímu).

M. L. Neudorflové se podařilo na necelých dvou stech stranách (odečteme-li obrazové přílohy, poznámky, seznam literatury a rejstřík) podat ucelený, čtivý rozbor Masarykova politického myšlení, který je přínosný pro odborníky a bude sloužit i zájemcům z řad široké veřejnosti, pro něž byl především napsán. Uplatnila přitom dobře své zkušenosti z třicetiletého působení v Kanadě a z toho vyplývající nadhled. Stavba celé knihy i jednotlivých kapitol je promyšlená, dílčí závěry přinášejí Masarykovy podstatné myšlenky k různým aspektům české politiky – zároveň se jedná o otázky veskrze aktuální i dnes.

(hkb)

PROSTŘEDNÍK, Jan – ŠÍDA, Petr: ***Nejstarší dějiny Českého ráje a horního Pojizeří.*** Turnov, Muzeum Českého ráje 2010. 123 s. ISBN 978-80-87416-01-3

Oblast Českého ráje a horního Pojizeří lze zařadit mezi zajímavé lokality jak

z geologického, tak archeologického hlediska. Archeologickému zájmu se oblast Českého ráje těší již více než jeden a půl století a zároveň z této oblasti pocházelo a pochází mnoho významných členů archeologické obce. V roce 1947 byla pak vydána kniha Jana Filipa *Dějinné počátky Českého ráje,* shrnující a prezentující do té doby provedené archeologické výzkumy a nálezy. Autor za tímto účelem rozdělil oblast Českého ráje do několika územních celků. Pokud pomineme populárně laděného průvodce po archeologických lokalitách Českého ráje Jiřího Waldhausera (*Český ráj očima archeologie. 300 tajemných míst a jejich příběhy.* Liberec 2006), byla Filipova kniha donedávna jedinou souhrnnou monografií o archeologii v oblasti Českého ráje.

Publikace Jana Prostředníka a Petra Šídy shrnuje především výsledky archeologických výzkumů, které byly provedeny v důsledku zvýšené stavební aktivity v průběhu posledních dvaceti let v oblasti Českého ráje a horního Pojizeří. Autoři na rozdíl od Filipovy knihy přistoupili k chronologickému dělení oproti územnímu. Jednotlivé kapitoly jsou věnované jednotlivým obdobím od paleolitu po raný středověk. Čtenář knihy je v každé kapitole seznámen s krátkou, ale zcela výstižnou charakteristikou představovaného období. Zároveň na tento úvod navazují nové poznatky, kterých bylo dosaženo na základě provedených výzkumů. Každá z kapitol je také dobře vybavená po stránce obrazové dokumentace (mapky s doklady osídlení v daném období, fotografie lokalit, artefaktů apod.). V souvislosti s obrazovou dokumentací musíme také vyzdvihnout několik dalších kladů této knihy. Jeden z nich se týká popisků obrazové dokumentace, kdy se autoři nedopustili občasného archeologického nešvaru, kdy je v popiscích uváděna jen lokalita a čtenář se může jen dohadovat, na jaký předmět se dívá. Druhým kladem grafické úpravy, který musíme vyzdvihnout, je to, že autoři na fotografických přílohách zejména pro laickou veřejnost vyznačili jednotlivé archeologické objekty.

Předložená kniha je přehledným zpracováním nových poznatků za posledních dvacet let a je přínosnou jak z hlediska srozumitelnosti pro laickou veřejnost, tak i jako přehledný souhrn poznatků pro odborníky.

(bra)

BENČOVÁ, Yvona: *Osobnosti Novopacka.* Nová Paka, Město 2011. 300 s. Bez ISBN

S úvodním slovem prof. Zdeňka Beneše a s nemalým podílem Bohuslava Benče jako redaktora vyšla přepychová publikace, obsahující 273 biogramů významných nežijících osobností se vztahem k Nové Pace, Pecce a nejbližšímu okolí. Výtečná je grafická podoba knihy s mnoha fotografiemi, kresbami a reprodukcemi. Kniha vznikla zkrácením elektronického díla manželů Benčových *Významné a zajímavé osobnosti Novopacka* (2002), a právě toto krácení je na řadě hesel znát. Např. z biogramu JUDr. Bohumila Pecky se nedozvíme, že okresním hejtmanem v Nové Pace byl pouze v letech 1903–1910 a že od roku 1916 působil jako okresní hejtman v Jičíně. Spisovatel Karel Sezima nemá uvedeno, že jde o pseudonym a že jeho vlastní jméno bylo Karel Kolář. U ministra Josefa Kalfuse působí tajuplně údaj *pocházel z okolí Liberce*, když víme, že byl rodákem ze Železného Brodu. Podivné je i pokračování: *Po roce 1945 měl J. Kalfus problémy se svým působením ve vládě... [ale] nebyl jako většina jeho kolegů popraven.* A tak bychom mohli pokračovat.

Zařazení svého hesla by si zasloužili i učitel a malíř Vladimír Holman, zachránce zámku Staré Hrady, archivářka Božena Johnová (není zmíněna ani v heslu svého manžela Otakara Johna), lidický farář Josef Štemberka aj.

Kniha je jistě přínosem pro všechny zájemce o minulost Novopacka; mnohá hesla by však ještě potřebovala *doladit*.

(blk)

EGERT, Jaroslav: *Historie mlýnů na Žehrovce, život a příroda kolem nich.* Kresby Petr Kazda. Modřišice, Presstar 2011. 144 s. ISBN 978-80-87141-14-4

Pozoruhodná kniha svědomitého badatele po všech stránkách přibližuje říčku Žehrovku a její nejbližší okolí od Samšiny až po Žabakor a ústí do Jizery. Snad jen zjednodušené citace v obsáhlém seznamu pramenů a literatury prozradí, že autor není školený historik.

V knize jsou využity archivní materiály, vzpomínky pamětníků, odborná i vlastivědná literatura, denní tisk atd. A tak před námi defilují stojící i zaniklé mlýny, rybníky a další vodní díla a desítky pánů otců, jejich rodin a zaměstnanců. Jsou to známá jména Žofků, Skálů, Viků, Janatků, Šantrochů, Riegrů, Žežulků, Sasků, Náhlovských, Jandů aj. Nechybí úvodní krátké přiblížení historie mlynářského řemesla i jednotlivých obcí na toku, stručně je připomenuta okolní příroda, pískovcové lomy, regulace říčky a její přítoky, ale i přítomnost trampů, staré i novější hospůdky a penziony, plastiky atd. Jsou tu i verše Josefa Brože, Fráni Šrámka a Františka Věnceslava Jeřábka. To vše doprovázeno desítkami kreseb, plánků, map, fotografií (včetně leteckých), reprodukcemi starých pohlednic a archivních materiálů. Místo zbylo i na *skokovskou bábu*, lidovou léčitelku Klotyldu Hoppeovou. Nechybí slovníček cizích a méně používaných slov a odborných termínů. Slova díků za milou a užitečnou knížku patří autorovi a jeho spolupracovníkům i všem, kdo vydání knihy podpořili.

(blk)

BERAN, Zdeněk: *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. († 1435/1436) a Jindřich II. († 1468).* České Budějovice, Bohumír Němec – Veduta a Hradec Králové, Univerzita 2010. 224 s. + 16 s. barevné přílohy. ISBN 978-80-86829-56-2

BERAN, Zdeněk: *Boleslavský landfrýd 1440–1453. Krajský landfrýdní spolek v pohusitských Čechách.* České Budějovice, Bohumír Němec – Veduta a Hradec Králové, Univerzita 2011, 208 s. + 8 s. barevné přílohy. ISBN 978-80-86829-74-6

Obě knihy mladého doktoranda Univerzity Hradec Králové jsou záslužnými sondami do spletitých dějů první poloviny 15. století. Jejich tematika se navzájem částečně prolíná. Zabývají se – i s nezvyklým využitím matematických metod – složitou problematikou českých dějin 15. století, v současné době pěstovanou zvláště na královéhradecké univerzitě (Martin Šandera).

Poslední páni z Michalovic jsou věnováni především posledním dvěma osobnostem významného panského rodu; předchozí jeho dějiny jsou jen stručně naznačeny. Kniha se zabývá hospodářskými, politickými i konfesijními detaily jejich mocenského růstu mezi nejpřednější českou šlechtu. Právě vývoj náboženských poměrů a přijetí kompaktát umožnilo katolíkovi Jindřichu Kruhlatovi z Michalovic zůstat věrným stoupencem *husitského krále* Jiřího z Poděbrad. Beran pečlivě vy-

hodnocuje všechny podrobnosti nejrůznějších písemností, analyzuje i genealogii rodu a tím přináší nebo upřesňuje mnohé údaje zvláště k dějinám Boleslavska. A nutí k zamyšlení.

Škoda, že se autor podrobněji nevěnoval i starším dějinám rodu Michalovicův, jistě by to znamenalo obohacení znalostí o našem regionu ve 14. století. Takto je třeba pouze všeobecně řečeno, že Dolní Bousov *patřil ke starodávným zbožím rodu* (s. 30). Nebo je zmíněna drobná válka, kdy roku 1425 Jan Michalec ve spolupráci s kosteckým Mikulášem z Hasenburka vypálil Aleši Škopkovi z Dubé jeho Dražice (s. 31). Nemohl právě při této válce přijít o svou tvrz a samostatnost i Dolní Bousov Kuneše z Kozojed, který byl se Škopkem v dobrých vztazích a Dolní Bousov od něho počátkem století koupil? Nedaleký Horní Bousov si nezávislost na kosteckém panství ještě dlouho udržel.

Boleslavský landfrýd se věnuje složité právní problematice landfrýdů. Po uvedení do tematiky se kniha zaměřuje na otázky boleslavského landfrýdu, jeho vývoje, významu a zvláště vztahu k sousedním východočeským landfrýdům s hlavním zřetelem na roli Jiřího z Poděbrad. Věnuje se podrobně územnímu rozsahu spolku, sociálnímu složení členů, hospodářskému zázemí, vojenské síle atd.

Obě díla jsou doplněna množstvím fotografií, reprodukcemi archivního materiálu, četnými tabulkami, mapkami, rodokmeny a plány. Nechybí podrobné poznámky, seznamy zkratek, pramenů a literatury, rejstříky a německé resumé.

Knihy jsou pěkně vytištěny, najdeme minimum překlepů a neopravených chyb. Snad jen u Michalovicův se budou zlobit občané města Dolní Bousov, že ten je uveden v rejstříku jako *Dolní Bouzov, ves u Sobotky,* a kněze Ondřeje Hrnčíře musíme v rejstříku hledat pod písmenem R (z Rokycan). A jedna úsměvná na závěr: Boleslavský landfrýd na s. 76 uvádí, že Barboře Celské titul císařovny nepříslušel, protože nikdy nebyla na císařovnu korunována, načež na s. 84 se píše – o císařovně.

Přesto královéhradeckou medievalistiku lze jen pochválit.

(blk)

HORÁK, Tomáš: ***Varhany a varhanáři Jičínska.*** Jičín, Regionální muzeum a galerie 2008. 158 s. + 4 s. barevné přílohy. ISBN 978-80-254-3755-1

Dílo přináší detailní seznam těchto nástrojů v kostelech Jičínska s mnoha fotografiemi, nákresy a jejich historií. Ovšem zároveň se ukazuje, jak by podobné dílo vyžadovalo pečlivou redakční práci. Ta chybí a odnáší to hlavně Sobotecko. Projevuje se již v podivném vymezení hranic Jičínska: na Sobotecku je do něho pojat oprávněně i Dolní Bousov, chybí však sousední Vlčí Pole, Řitonice aj. Jsou zde velké mezery i v heuristice, autor např. netuší, že o Sobotecku je bohatý archivní materiál v černínském archivu v Jindřichově Hradci. Četné chyby najdeme v historických údajích. Tak sobotecký kostel je *z doby okolo roku 1580* – ve skutečnosti víme přesně, že byl postaven v letech 1590–1596. *Varhany* [v soboteckém kostele] *byly postaveny v roce 1581 za děkana Jacoba de Zottia* – ten však působil v Sobotce až v letech 1649–1659. Atd. Takže nejcennější součástí díla zůstává vlastní odborný popis jednotlivých nástrojů, jejich vzniku a oprav a seznam varhanářů, kteří zde pracovali. Připojen je i slovníček odborných výrazů, seznam pramenů a literatury a německé resumé.

(blk)

Jičínští fotografové do roku 1945. Tvorba Josefa Picka, Antonína Brožka, Václava Vraného, Aloise a Jana Podlipných, Antonína Fingerlanda, Jiřího Trejbala a dalších. Texty Hana Fajstauerová a Jana Kořínková. Jičín, Regionální muzeum a galerie 2010. 154 s. a plánek města. ISBN 978-80-254-6589-9

Název je sice zavádějící (jedná se o snímky do roku 1945 nebo o autory narozené před tímto datem? – teprve z úvodního textu se dozvíme, že jde o fotografické závody vzniklé před uvedeným rokem), ale jako celek se představuje kvalitní dílo. Kromě sedmi jičínských profesionálních i amatérských fotografů vyjmenovaných v podtitulu přináší kniha i reprodukce snímků řady dalších autorů, mj. Rudolfa Mevalda a Zdeňka Musila. Neomezuje se jen na samotné město, ale najdeme záběry z širokého okolí, portrétní snímky známých i neidentifikovaných osobností, krajinářské záběry, významné události atd. Nejstarší jsou z konce šedesátých let 19. století, nejmladší z poloviny 20. století.

Souboru však mohl předcházet obsáhlejší úvod a rovněž biografické texty o jednotlivých autorech mohly být podrobnější. Záslužně jsou připojovány historické podrobnosti k některým fotografiím. Z drobných chyb upozorňujeme rovněž na portrét lidického faráře Josefa Štemberky (ne Štembery – s. 19) nebo na jméno ředitele jičínského učitelského ústavu – byl to Ferdinand Macháček, ne Machačka (s. 14).

(blk)

HNÍZDO, Vlastislav: ***Sto let turnovského knihtisku. Z historie turnovského tiskárenství.*** Turnov, soukromý tisk Unipress 2011. 51 s. Bez ISBN

V roce 2011 oslavila turnovská tiskárna Unipress sté výročí založení slavného závodu Müller a spol. a 50 let od přestěhování tiskárny do nově postaveného objektu. Zároveň jsme si připomínali 140. výročí založení první turnovské Slukovy tiskárny roku 1871 a 105. výročí vzniku tiskárny Jana Jiránka. Bylo tedy dost důvodů vzpomenout těchto výročí jubilejním tiskem jejich dnešního společného nástupce.

Tento tisk vznikl a na první pohled splnil vše, co se od něho očekávalo: připomněl přehledně vývoj podniku i jeho předchůdců, jeho hlavní tisky a spolupracovníky, je perfektně vytištěn na kvalitním papíře, text je doprovázen množstvím dokumentárních fotografií ze všech etap provozu tiskárny i výbornými reprodukcemi vybraných děl.

Na stránkách knížky se setkáváme se jmény Karla Vika, Karla Kinského a dalších umělců, je oceněna spolupráce Josefa Knapa, Jana Knoba a desítek jiných autorů, jsou vzpomenuta periodika Pojizerské listy, Od Ještěda k Troskám, Radostná studánka a Sever a východ, znamenité tisky dřevorytů, jsou citovány ohlasy na kvalitu tisku knih.

Vlastní osudy podniku můžeme sledovat až do současnosti. Bohužel jen stručně, až heslovitě. A tak nějak bez lidí pracujících v něm. Jak podrobně jsou vyjmenováváni spolupracovníci Severu a východu a další spisovatelé a výtvarníci, tak se vytratili zaměstnanci. Kromě majitelů tiskáren, národních správců a starého tiskaře pana Josefa Janků se setkáme snad jen s Arnoštem Jiranem, Františkem Erbertem, Antonínem Svobodou, Janem Kloučkem a Jaroslavem Kosnarem. Ani v popiskách fotografií nejsou data a jména zobrazených lidí téměř nikde uváděna. Nechtělo to doplnit tisk seznamem zaměstnanců – nějaké seznamy by se jistě

v archivu firmy našly? A pánové Brunclík, Cejnar, Karel Mlejnek, Novotný, Vašek Novák a další mistři svého oboru (s nimiž jsem se v Severografii 60. a 70. let setkával) by si to jistě zasloužili.

Stejně záslužné by bylo sepsat řádnou historii zdejších tiskáren a sestavit bibliografii turnovských tisků – knih, novin, časopisů... Byl by to obtížný a stoprocentně nesplnitelný úkol, ale úkol potřebný a záslužný. Vždyť i v tomto jubilejním tisku vidíme, jaké máme velké neznalosti. Tiskař Jan Sluka je vydáván za Josefa (s. 3), malíř Václav Rabas za Vojtěcha (s. 13), vyskytuje se tu Jan Knap (správně Josef Knap – s. 15) atd. Také údaj, že *I proslulé Listy pojizerské vydavatele a redaktora Václava Kudrnáče se od doby svého vzniku v r. 1887 tiskly v Jičíně,* neodpovídá skutečnosti: 1. číslo Listů pojizerských se objevilo koncem roku 1886, tištěné u Aleše Janského v Klatovech. Vezmeme-li v úvahu i Hlasy pojizerské, s nimiž se Listy většinou po týdnu střídaly, vyšly i ty poprvé roku 1886, vydavatelem a redaktorem byl Gustav Lamboy a tiskl je – turnovský Jan Sluka. Teprve od 15. čísla je převzal Václav Kudrnáč a od 17. čísla tiskl Jan K. Frank v Táboře. Kudrnáč pak tiskárny střídal, takže v tiráži nacházíme Jičín, Kolín, Jilemnici, Hradec Králové, Holešov, Semily, Třeboň, Německý Brod a teprve od poloviny roku 1922 až do jejich zániku roku 1948 stabilně tiskárnu Müllerovu. A když už jsme u Pojizerek, nezapomeňme, že Severografia obnovila nakrátko jejich tisk v srpnu 1968 (což také v jubilejním tisku není uvedeno).

Je tedy škoda, že kulatých výročí turnovských tiskáren nebylo využito lépe. Zasloužily by si to.

(blk)

Kapitoly z dějin obce Vyskeř. Uspoř. Doubravka Fišerová. Vyskeř, Obec 2012. 216 s. ISBN 978-80-260-2323-4

Blaze je obci, v jejímž čele je moudré obecní zastupitelstvo. To platí i o Vyskři. Moudří otcové (a matky) obce v čele se starostkou Mgr. Doubravkou Fišerovou uvážili, že vztah občanů k obci je podmíněn i znalostí jejích dějin, přírody a památek a rozhodli se jednat. Dali dohromady okruh schopných spolupracovníků a výsledkem je úctyhodná kniha o obci a okolí.

Nejsou to klasické regionální dějiny od archeologických nálezů po současnost. První kapitoly jsou věnovány místním spolkům: v prvé řadě jubilujícímu 130letému Sboru dobrovolných hasičů (Jan Kozák), dále TJ Sokol (Zděnka Prokorátová), Českému červenému kříži (Jana Kozáková), Automotoklubu (Jan Kozák), Mysliveckému sdružení (František Šimek) a občanskému sdružení Život na vsi (Doubravka Fišerová). Najdeme zde mnoho údajů, důležitých i pro budoucnost, jména funkcionářů atd. Jen fotografie mohly být podrobněji popsané.

Další stručný příspěvek Jany Kozákové je věnován známému rodákovi, hudebnímu skladateli Josefu Nesvadbovi-Hamáčkovi (1822–1876).

Následuje přehledná kapitola s názvem *Příroda Vyskře a okolí*, kterou čtivě zpracoval největší současný znalec přírody Českého ráje Zdeněk Mrkáček a doprovodil ji svými nádhernými fotografiemi.

Poté máme možnost seznámit se s náboženským životem obce a okolí. Jana Šubrtová připomíná osudy známé poutní kaple sv. Anny a Pavel Jakubec nazval svůj první příspěvek výstižně *Jak se boural a zase stavěl kostel Nanebevzetí Panny Marie.* Vychází v něm ze svých bohatých znalostí církevních památek širokého okolí a pra-

menů k jejich dějinám. Kapitola poněkud překvapivě končí podrobným seznamem místních kněží.

Jakubec se dále věnuje své lásce největší – zvonům, a popisuje osudy těchto průvodců každodenního života našich předků na Vyskři i na zvoničkách v Mladostově a ve Skalanech. Týž autor pak v následující kapitole dokumentuje slovem i fotograficky drobné plastiky z regionu, zvláště díla známých Zemanů. Překvapivě je v celém tomto oddíle věnována minimální pozornost známé roubené vyskeřské zvonici.

Starší dějiny obce a jednotlivých *gruntů* potom Jakubec popisuje v kapitole *Osudy vyskeřské rychty v letech 1514–1700*. Využil tu starých urbářů a dalších archivních materiálů. Pro novější období pak měl k dispozici nedokončený místopis obce, který zpracovával podrobně děkan František Klapuch. Podchytil zde nejen změny majitelů usedlostí, ale místy i osudy dalších příslušníků rodů. A najdeme i snímky lidové architektury a další záběry z minulého života obce.

Demograficky a místopisně jsou zaměřeny i poslední Jakubcovy příspěvky o počtu obyvatel a domů v letech 1783–2001 a o osadách Mýdlov, Krupníkov, Rozsypalov, Doubí a dalších lokalitách. S podrobnými znalostmi archivních materiálů i terénu upřesňuje i údaje takových autorit, jakými byli J. V. Šimák a F. Roubík.

Zajímavá je rovněž kapitola o vyskeřské škole, sepsaná opět Pavlem Jakubcem. Sleduje její osudy od roku 1763, připomíná učitelský rod Nesvadbů, stavbu školní budovy roku 1840, některé zasloužilé učitele a zajímavé události – a končí zrušením školy roku 1977. Mohl však jako v případě kněží připojit tabulku učitelů s jejich jmény a daty života i působení.

Závěrem je připojena stať Jaroslava Egerta *Z historie mlýnů na Žehrovce*, převzatá z jeho nedávno vydané knihy. Zabývá se minulostí pleskotského a podvyskeřského mlýna a jejich okolí.

Knížce se nedá nic vytknout. I korektura je vzorná a věcných chybiček je nepatrně (místo K. J. Macháček na s. 47 má být S. K. /Simeon Karel/, Jungmannův Slovník česko-německý má 5 svazků /ne 4/ a vycházel od roku 1834 /ne 1835/ – s. 215), prof. Čechura se jmenuje Jaroslav, ne Josef – tamtéž). Také mělo být uvedeno, z které mapy je použita její působivá výseč na předsádce.

Vyskeřští si vydáním této obsahově i graficky pěkné knihy dali krásný dárek – sobě, svým potomkům i celému kraji. A věřme, že to není poslední sborník, který o svém regionu vydali. Vždyť by se našlo ještě mnoho dalších témat, nejstaršími dějinami obce počínaje, přes čilé období národního obrození a třeba lidovou architekturou konče. Inspiraci mohou čerpat i z mnoha svazků kroniky, kterou obci zanechal P. František Klapuch. I on by si zasloužil monografický medailónek. Také životní osudy dalších známých osobností spjatých s obcí by stály za podchycení. Učitel J. Z. Pryl (autor jednoho z prvních průvodců Českým rájem a známý povídkář), vysokoškolský profesor Jaromír Plch (autor knihy Souhvězdí domova), P. Jan Křtitel Šolc (kaplan a přítel P. Antonína Marka, který na Vyskři sloužil zádušní mši za Josefa Jungmanna a byl publikačně činný) atd. Kolik jen studentů z Vyskře pocházelo, zvláště kolem poloviny 19. století! Učila zde i dvojice spisovatel František Křelina a jeho žena Anna, rozená Masopustová, na něž se ve sborníčku též nedostalo!

Takže Vyskeřští, hodně chuti a zdaru do dalšího sborníku! Ať se povede jako tento.

(blk)

HOLUBIČKOVÁ, Lenka: *Šest století v nás, aneb Benešov u Semil 1411–2011.* Benešov u Semil, Obecní úřad 2011. 269 s. – Tisk Tiskárna Glos Semily

Autorkou je současná kronikářka obce a zároveň vedoucí místní knihovny Mgr. Lenka Holubičková. Publikace volně navazuje na dvě předchozí autorčiny knihy *Místopis obce Benešov u Semil* (1999) a *Jak šel život* (2003). Ačkoliv kniha vychází z relevantních pramenů, kronik a vyprávění očitých svědků, neklade si za cíl stát se vědeckou publikací, ale zajímavě představit skutečnou historii obce, proto v knize není nutný citační aparát. Na 269 stranách je zde velmi čtivě vylíčena nejen historie obce i okolí, ale pro lepší vykreslení a představu je nezřídka zabíháno i do obecných dějin, čímž se kniha stává velmi zajímavou nejen pro obyvatele Benešova, ale také pro širší i odbornou veřejnost, interesující se o české a regionální dějiny. Jednotlivé kapitoly, kterých je celkem sto, jsou rozděleny zároveň tematicky i chronologicky, což usnadňuje orientaci v knize. Poměrně velká nezávislost jednotlivých kapitol umožňuje čtenáři vybírat si pouze pasáže, které ho zajímají, a libovolně se k nim vracet. Vynikající ilustrační roli pak hrají mnohé fotografie, pohlednice a ofocené listiny.

Samotná kniha začíná kapitolou, nazvanou *Nejstarší historie obce*, kde jsou porovnávány mýty o prvních dokladech zdejšího osídlení se skutečností, a končí vyhlídkami na sjezd benešovských rodáků v roce 2014 v kapitole *Sjezdy rodáků*. Záběr knihy je tedy velice široký, ale o to pečlivěji musely být vybírány jednotlivé informace a posuzována jejich relevantnost i přínos. Tento nelehký úkol se autorce knihy podařilo splnit, poněvadž z jednotlivých událostí, dat a jmen vzniká ucelená mozaika benešovské historie.

Každá kapitola je uvedena obecnějšími dějinami k určitému tématu, které je pak vztaženo přímo k Benešovu. Například v kapitole *Sčítání lidí a domů* je nejprve popsán vývoj sčítání obyvatel a následně jsou zde uvedena data pro Benešov. Fotografie či plánky přiložené k textu vždy vhodně dokumentují a dokreslují jeho obsah. Velkou výhodou je i jejich logické řazení, kdy zpočátku jsou přiloženy otisky starých map, na kterých je Benešov zobrazen, jsou vymezeny hranice obce s fotografiemi a následně je představen vývoj obecního znaku. K jedné z prvních kapitol patří také jedna s názvem *Rychtáři, starostové, předsedové aneb jak se volilo*. Ačkoliv je tento text poměrně dlouhý a zdánlivě by se mohl považovat pouze za výčet jmen a dat, opak je pravdou. Všechny kapitoly, včetně této, jsou velice čtivé a popisují nejen nezbytnou byrokracii, ale také šťastné i nešťastné osudy jmenovaných lidí i vývoj umístění dokumentů nebo pravomocí jednotlivých funkcionářů. Opět, jako většina kapitol, u kterých to bylo možné, je vyprávění dovedeno do současnosti. Po seznámení s nejvyššími představiteli obce je popsáno postupné pronikání modernizace, od telefonu počínaje, internetem konče. Na základě primárních pramenů jsou popsány nepříjemnosti a překážky modernizace, i jména těch, kteří se na ní podíleli. V mozaice nechybí ani kulturní vývoj a soupis památek nebo výčet a osudy domů, které již v dnešní době nestojí.

Nemalou část knihy zabírají oddíly věnující se spojům a dopravě na Benešovsku a Semilsku. Pro zájemce jsou zde opět uvedena jména, kdo se na stavbě a realizaci podílel, co způsobilo její rozmach i jak vypadaly neuskutečněné plány. Mezi takové návrhy patří například i nerealizovaná stavba benešovské vodní nádrže. Nejen doprava, ale také budování vodovodu, elektrifikace, zavedení veřejného osvětlení

nebo zbudování pobočky pošty či autobusové zastávky, to vše vedlo k lepšímu životu v obci a je popsáno v několika kapitolách.

Ke specifickým pramenům patří osobní zápisky očitých svědků nebo přímé vzpomínky autorky, které jsou obzvlášť čtivé a obsahují přesná data a relevantní údaje. Mezi velmi zajímavé kapitoly pak díky tomuto patří texty s názvy *Dny sváteční*, *Svatby*, *Děti a jejich svět*, *Chudobinec*, *Obecní knihovna* nebo *Kronika*. Další významná část publikace se věnuje školství, od mateřských škol až po reformu školství. Mimo jiné se zde píše, že problémem nebylo pouze sehnat prostory pro vyučování a nutné prostředky, ale také samotné učitele a bydlení pro ně. Zde je možné vyzdvihnout zařazení medailonků důležitých benešovských rodáků, nejen učitelů, jejichž osudy se prolínají celou knihou.

Za navazujícím *Dušičkovým vzpomínáním* autorky pokračují kapitoly o pohřbech, hřbitově, kostnici, kapličkách, zvonech a křížích doplněné o mnoho zajímavostí, příběhů a fotografií. Například jsou zde uvedeny i takové památky, jako tajemná kresba kalichu nebo pomník kopřivám.

Dvěma nejvýraznějším fenoménům dvacátého století, válkám a období komunismu, je věnována další část knihy. Kapitoly popisují jak každodenní fungování obyvatel za války, tak uvádějí jména hrdinů, kteří padli na bojových frontách. Od padesátých let s pohnutými lidskými osudy se publikace překlenuje pomocí pionýrů, milicí a politických stran k někdejším vyhlášeným textilním továrnám, které bohužel podlehly zestátnění, zaniklým řemeslům a k vynuceným zemědělským družstvům.

Poslední čtvrtina knihy se věnuje pozitivnějším popisům, jakými jsou například vývoj pohostinství v Benešově nebo počátek kina, kde se autorka dostává až k bratrům Lumiérovým a jejich filmové projekci v Paříži. Předposlední pilíř publikace tvoří spolky a zájmová uskupení. Dlouhou tradici mají v Benešově divadelní spolky a jim je věnováno hned několik kapitol se jmény a osudy zakladatelů, vývojem podmínek, repertoárem her i výší příspěvků. Mimo ochotníky se aktivně veřejného života účastnili i dobrovolní hasiči, muzikanti, sokolové, sportovní spolky a díky zkracující se pracovní době dělníci. Cenným zdrojem informací se staly jejich kroniky, pamětní knihy nebo stanovy. Závěr knihy patří osobním vzpomínkám a každodennímu pracovnímu životu a sezónním pracím. Na konec jsou uvedeny sjezdy rodáků, které se uskutečňují již od roku 1934.

Celkově je kniha velmi pěkně napsaná a logicky řazená, historická fakta ozvláštňují příběhy a mýty a velkou výhodou je i zmíněné zabíhání do širší historie. Problematickou se zdá být nevyváženost jednotlivých kapitol, kdy například druhá světová válka je obsažena v jedné kapitole a naproti tomu je historie hasičského spolku rozdělena na kapitoly čtyři. Jinak nelze publikaci nic vytknout, naopak je přínosem nejen pro benešovské, ale také pro regionální dějiny.

(zpi)

ZACHAŘ, Michael: *František Kaván, hvězda Mařákovy školy.* Roudnice, Galerie moderního umění 2011. 39 s. – Tiskárna Horák. ISBN 978-80-87512-04-3

Katalog i výstava si předsevzaly ukázat na Kavánovo dílo jako na jeden ze zdrojů našeho moderního výtvarného umění. Výstava byla samozřejmě limitována rozsa-

hem výstavních sálů galerie, ale přesto podle našeho názoru svůj úkol splnila.

Text katalogu s více jak 25 pečlivě volenými reprodukcemi je dílem vynikajícího znalce Kavánova díla PhDr. Michaela Zachaře. K autorovým nesporným přednostem patří nejenom formulační přehlednost a srozumitelnost textu, ale též nevšední zápal ve vyhledávání a hodnocení nových a nových Kavánových děl. Díky tomu se pohled na našeho slavného krajináře v poslední době výrazně proměnil a dnes před námi vyvstává neobyčejně složitá osobnost, stojící v příkrém rozporu s někdejšími představami *pantáty z Víchovské Lhoty*. Objevuje se před námi umělec citlivě vnímající domácí i evropské podněty a rozvíjející je na základě pozoruhodných a vzájemně se umocňujících složek svého nitra – totiž malířské a básnické. Zachařův text obohacuje zejména pohled na Kavánovu symbolistní tvorbu, jež v poslední době stále zřetelněji vystupuje do popředí. (Ostatně tempera *Zoufalství* z roku 1899 je dnes výrazně nejpůjčovanějším obrazem Kavánovy galerie při Krkonošském muzeu v Jilemnici a všem požadavkům při nejlepší vůli nelze vyhovět.)

Katalog, ač nevelký rozsahem, rozhodně stojí za prostudování a znovu vyvolává otázku, proč dosud v některé z našich velkých galerií nebyla uspořádána velká reprezentativní výstava z Kavánovy tvorby. Půda k takovému počinu je dnes dobře připravena a výstava by představila Kavána ve světle, o němž širší veřejnost má dosud jen mlhavou představu.

(jl)

František Kaván - dílo po roce 1900. Sestavili František Pochmon, Ladislav Málek, Jaroslav Kurel, Jiří Zachař. Golčův Jeníkov, Galerie Goltzova tvrz 2011. 41 s.

Katalog vyšel u příležitosti stejnojmenné výstavy v Golčově Jeníkově, jež volně navazovala na výstavu František Kaván, hvězda Mařákovy školy v Galerii moderního umění v Roudnici nad Labem.

Textově není zvláště přínosný, neboť jádro tvoří nevelký úryvek ze studie předního znalce Kavánovy tvorby doc. dr. Františka Kovárny, zveřejněného v katalogu dosud nejrozsáhlejší Kavánovy výstavy konané v Hlinsku roku 1941, jemuž ovšem ani v dnešní míře nelze upřít značnou hodnotu. Kovárnova výpověď je pak doplněna kratičkým Kavánovým životopisem.

Přínos katalogu spočívá tedy především v reprodukcích řady málo známých či neznámých Kavánových obrazů, z nichž mnohé dosahují vynikající umělecké úrovně (jen zcela namátkově: *Vosí sezóna*, olej, plátno, 46 x 65 cm, *Hora Tábor*, olej, plátno, 46 x 65 cm, *Naše první růže ve Vítanově*, olej, karton, 40 x 50 cm). Škoda, že se autoři nepokusili alespoň o přibližnou dataci děl, za zbytečný považujeme též stínový iluzivní podklad jednotlivých obrazů. Přesto katalog ve 111 reprodukovaných obrazech dobře osvětluje poslední periodu Kavánovy tvorby, a to jak v jejích dílčích proměnách, tak v její umělecké rozkolísanosti. Dodejme jen, že výstava byla velmi dobře instalována a v expozici dokázala náležitě akcentovat díla galerijní hodnoty.

(jl)

Malované opony divadel českých zemí. Sbírku dokumentace opon v letech 2005–2010 realizoval a k vydání připravil Jiří Valenta za redakce Bronislava Pražana a Vítězslavy Šrámkové. Design: Martin Taller. Turnov, UNIPRESS pro NIPOS Praha 2010. 411 s. ISBN 978-80-7068-238-8

Obsáhlá publikace vynikajícím způsobem mapuje české opony divadel profesionálních, ochotnických i loutkových. Rozdělena je do 18 kapitol, z nichž první tři se zaměřují na všeobecnou historickou charakteristiku opon, zatímco zbylé se zabývají oponami podle zobrazovaného tématu a speciálního určení (železné opony, opony loutkových divadel). Poslední kapitola zachycuje stopy po oponách.

V úvodu knihy čteme výstižnou charakteristiku Přemysla Ruta: *Malovaná opona je etiketou, která probouzí chuť na obsah láhve, stručně jej charakterizuje a doporučuje, k jakým příležitostem a pokrmům je nejvhodnější. Když víno vypijeme, láhev s etiketou zůstává a evokuje jeho chuť, barvu a vůni tak, jako malovaná opona evokuje myšlenku, styl a atmosféru dávno odehraných přestavení.*

Opony vznikaly jak pod štětci profesionálních malířů, jako byli například Vojtěch Hynais, Antonín Procházka, František Kaván, Oldřich Blažíček, Augustin Němejc, Gustav Klimt, tak v dílnách poloprofesionálů a amatérů. Významně vždy charakterizují scénu, pro niž byly určeny – obsahově zpravidla odpovídají jednou potřebám profesionálních scén velkého významu (Národní divadlo v Praze, Německé divadlo v Praze, divadla v Karlových Varech, Liberci, Mladé Boleslavi atd.), podruhé městských divadel oblastního významu a v neposlední řadě ochotnických divadel jen zcela lokálního významu. Velmi oblíbenými tématy opony bývaly alegorie dramatického umění, múzy, vlastenecké alegorie (Čechie, Vlast, Hradčany), bájné motivy (např. kněžna Libuše, příchod praotce Čecha), historické motivy (Jan Hus, Jan Amos Komenský, Jan Sladký Kozina, Karel Havlíček Borovský atd.).

Velmi podstatnou část opon tvoří pohledy na obec, v níž se divadlo hrálo, výjevy z venkovského života, motivy krajinné. Význam takové opony velmi výstižně charakterizuje Milan Uhde: *Opona pateticky připomínala divákovi: V této obci jsi doma a divadelní hru, kterou ti předkládáme, ať ji napsal dramatik český nebo cizí, naše provedení zdomácňuje a napovídá, že se hraje pro nás, ale také trochu o nás a o tobě.*

Zatímco profesionální opony nás oslovují svou noblesou a vznešeností, lidové vyjadřují prostý cit a někdy svou značnou dávkou naivity v nás probudí i neodkladný nával tolik potřebného optimismu.

Opona ale není pouze svědectvím minulosti, je mapou nás samých, je onou etiketou, jež tak výstižně charakterizuje vůni minulých časů a chuti našich předků. Výstižně dokládá, jak se změnily naše chuti a do jaké míry jsme ochotni si vůbec podobné lahůdky dnes připravovat.

Při vší bídě, která dnes v mnoha oblastech kultury začíná nebezpečně vztyčovat hlavu, žije nejen naše profesionální divadlo, ale s obdivuhodnou vitalitou se znovu probouzí divadlo ochotnické. Nové opony jsou toho přesvědčivým a radostným dokladem.

Za knihu sličného upořádání i závažného a poctivě zpracovaného obsahu děkujeme. Lze ji označit jako významný počin, který o danou problematiku probudí další zájem, a přinese tak další kýžené ovoce.

(jl)

LANGHAMER, Antonín – HLAVEŠ, Milan: *100 procent sklo. Sklářská škola v Železném Brodě 1920–2010.* Praha – Železný Brod, Uměleckoprůmyslové muzeum a SUPŠS 2010. 214 stran. ISBN 978-80-7101-086-9

Monografií a katalogů uměleckoprůmyslových středních škol není nikdy dost,

zvláště dnes, kdy se z někdejší chlouby měst, krajů i státu stávají nechtěné, příliš drahé děti. Výstavu 100% sklo, jež k 90. jubileu železnobrodské sklářské školy proběhla v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze v červnu až září roku 2010, bylo proto možno jen uvítat, stejně jako stejnojmennou monografii vydanou ve spolupráci obou institucí. Na více než dvou stech stránkách a stovkách fotografií prací profesorů a studentů dokumentuje výtvarné proměny devíti dekád, mapuje nelehké začátky i hvězdné okamžiky, vyjádřené cenami získanými na evropských a světových výstavách a designérských přehlídkách. Na textové části se rozhodující měrou podíleli dva v současné době nejpovolanější teoretici železnobrodského sklářství, Antonín Langhamer a Milan Hlaveš. Langhamerovo líčení příběhu školy od jejího založení do roku 1989 má charakter osobního a osobitého, stylisticky poněkud překotného vyprávění, v němž kromě událostí mají místo i zmínky o politické atmosféře, charakterech pedagogů i animozitách mezi nimi. Řadu ze sklářských osobností, které mohl Langhamer ještě vyzpovídat, už o generaci mladší Hlaveš nezastihl, zato ve škole prožil čtyři roky studia, o kterých autenticky píše v kapitole Sklářská škola v osmdesátých letech očima absolventa. Následuje jeho další stať o sklářské škole na přelomu století, v níž popisuje proměny jednotlivých oddělení v poslední dekádě pod vedením současných výtvarných pedagogů. Jejich výtvarné profily pak uměleckohistorickou studii uzavírají. Čtenář jistě pochopí, že dva teoretici rovná se dva styly vyjadřování, výběr autorů a výrobků. Měl by to pak být grafický design, který publikaci udrží pohromadě. Tady se však grafička Jana Dolanská Hrachová zřejmě rozhodla pro opačný postup a Langhamerovu i Hlavešovu část pojala odlišně, což je markantní v jiném stylu popisek ilustrací i barevně živějším odlišení kapitol a odstavců Hlavešovy části. Nebo tak měla být odlišena minulost od barvité současnosti? Těžko soudit. Publikaci uzavírá na šedém dřevitém papíru tištěná chronologie nejdůležitějších událostí ze života školy, jména ředitelů, seznamy studentů od roku 1920 a výběrová bibliografie. To zpravidla bývá cenná část podobných publikací, která nepodléhá dobovým a účelovým interpretacím a faktografickou hodnotou převažuje případné kosmetické nedostatky. Zpravidla. Jen v seznamu výtvarného ročníku 1970-74 jsem ale v údajích o mých spolužácích zjistil čtyři chyby, takže při práci s těmito daty je třeba obezřetnost. S ohledem na množství cenného obrazového materiálu (například nejstarší práce z majetku školy byly dlouho prakticky neznámé) a zasvěcené studie, které monografie přináší, je však přesto potřeba zopakovat úvodní větu této recenze a vyjádřit obdiv nad tím, že se dnes podařilo takovou publikaci vůbec vydat. Kéž bychom se v Turnově, kde šperkařská škola oslaví za dva roky 130. výročí, dočkali podobné.

(mc)

Autoři tohoto svazku

Babáková Věra, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí, muzeum@vysoke-nadjizerou.cz
Babík Michal, PhDr., Regionální muzeum a galerie Jičín, babik@muzeumhry.cz
Bariaková Andrea, Památník Zapadlých vlastenců Paseky n. Jiz., bariakovaandrea@seznam.cz
Bílek Jan, Mgr., Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Památník národního písemnictví, Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, bilek.jan1@gmail.com
Bílek Karol, prom. hist. *(blk)*, LA PNP Praha-Strahov, KarolBilek@seznam.cz
Bradáčová Michaela, Mgr. *(bra)*, Severočeské muzeum Liberec, michaela.bradacova@muzeumlb.cz
Cogan Miroslav, PhDr. *(mc)*, Muzeum Českého ráje Turnov, cogan@muzeum-turnov.cz
Drahoňovský Jan, Mgr., Městské muzeum a galerie Lomnice n. P., muzeum.lomnice@seznam.cz
Fiedler Günter, Ing., Středisko česko-německého porozumění Trutnov, Gunter.Fiedler@seznam.cz
Hájková Jana, Mgr., Muzeum a Pojizerská galerie Semily, hajkova@muzeumsemily.eu
Hájková Olga, Mgr., Krkonošské muzeum Správy KRNAP Vrchlabí, ohajkova@krnap.cz
Hejralová Petra, Mgr. *(hej)*, Městské muzeum Železný Brod, petrahej@centrum.cz
Chodějovská Eva, Mgr., Historický ústav Akademie věd, chodejovska@hiu.cas.cz
Chutný Karel, Mgr., SOA v Zámrsku – SOkA Jičín, karel.chutny@soka-jc.cz
Jákl Pavel, Praha 4, kvetak@pivovarkostelec.cz
Jakouběová Vladimíra, PhDr. *(jak)*, Muzeum Českého ráje Turnov, jakoubeova@muzeum-turnov.cz
Jakubec Pavel, Mgr. *(pj)*, SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, jakubec@soalitomerice.cz
Kábová Hana, PhDr., Ph.D. *(hkb)*, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i., HanaKabova@seznam.cz
Kříž Jaroslav, Bc. *(jkr),* student, Ústav etnologie a Ústav světových dějin FF UK v Praze, Jaroslav.Kriz@seznam.cz
Křížek Jiří, Mgr., Severočeské muzeum v Liberci, jirikrizek@muzeumlb.cz
Louda Jiří, Mgr., Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, jlouda@krnap.cz
Luštinec Jan, PaedDr. (*jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice, jan.lustinec@centrum.cz
Málek Vlastimil, Mgr., Muzeum Podkrkonoší Trutnov, malek@muzeumtrutnov.cz
Matějková Kristýna, Mgr., Ústav pro archeologii FF UK Praha, MatejkovaKristyna@seznam.cz
Navrátil Ivo, PhDr. *(in)*, SOA v Litoměřicích – SOkA Semily, navratil@soalitomerice.cz
Novák Radek, Mgr., Labrys, o. p. s., Praha, mira.novak@centrum.cz
Novotný Robert Radim, Mgr. *(rrn)*, Nová Paka, robert.r.novotny@seznam.cz
Petrušková Jitka, Muzeum Českého ráje Turnov, petruskova@muzeum-turnov.cz
Picková Zdeňka, Bc. *(zpi)*, studující, Univerzita Palackého v Olomouci, PickovaZdena@seznam.cz
Prostředník Jan, PhDr., Ph.D., Muzeum Českého ráje Turnov, prostrednik@muzeum-turnov.cz
Špráchal Přemysl, Vysoké n. Jiz., sprachalp@seznam.cz
Tomíčková Oldřiška, PhDr., Městské muzeum Hořice, tomickova@muzeum.horice.org
Uličný Petr, Ing. arch., Utrecht, petrulicny@seznam.cz

Titul byl Radou pro výzkum, vývoj a inovace vlády České republiky zařazen na Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik

Tento svazek recenzovali:
Mgr. Petra Hejralová, Mgr. Hana Chocholoušková, prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc., Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D., Mgr. Radek Lunga, PaedDr. Jan Luštinec, doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc., PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., Filip Susa, Th.D., Vladimír Úlehla, PhDr. Bohdan Zilynskyj, Ph.D., prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědná ročenka
svazek 25

Vydaly Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily, Muzeum Českého ráje v Turnově a Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2012. Redakčně připravil Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Radka Janků, Vladimíra Jakouběová, Jan Prostředník a Tomáš Řídkošil vede Jan Luštinec. Tajemník redakce Pavel Jakubec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Jazyková spolupráce Günter Fiedler a Ivo Łaborewicz. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 500 výtisků. Stran 368.